

Süleyman Demirel Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi

Suleyman Demirel University
Faculty of Arts and Sciences

Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Social Sciences

Ağustos/August 2014

Sayı/Number: 32

FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
ISSN:1300-9435

Kurucusu ve İmtiyaz Sahibi/Owner
Prof. Dr. Bayram KODAMAN

Editörler/Editors
Prof. Dr. Süleyman SEYDİ
Doç. Dr. Hayri ÇAPRAZ

Editör Yardımcısı/Assistant Editor
Yrd. Doç. Dr. Murat KILIÇ

Yazı İşleri Müdürü/Desk Editor
Doç. Dr. A.Şevki DUYMAZ

Yayın Kurulu/Publication Board

Prof. Dr. Fahrettin TIZLAK
Doç. Dr. Timuçin KODAMAN
Doç. Dr. Abdurrahman UZUNASLAN
Doç. Dr. Behset KARACA
Doç. Dr. Bilge HÜR MÜZLÜ
Yrd. Doç. Dr. Kadir KASALAK

Danışma Kurulu/Advisory Board

Abdullah SAYDAM
Erciyes Üniversitesi
Bayram ÜREKLİ
Selçuk Üniversitesi
Bekir ÇINAR
EPOKA Üniversitesi
Cüneyt YENİGÜN
Sultan Qaboos Üniversitesi
Dimitar ATANASSOV
Sofia Üniversitesi
Ema MILJKOVIC
Niş Üniversitesi
Hasan ÜNAL
Gazi Üniversitesi
Harun ARIKAN
Çukurova Üniversitesi
Hüseyin BAL
S. Demirel Üniversitesi
İsrafil KURTCEPHE
Akdeniz Üniversitesi
Jędrzej PASZKIEWICZ
Adam Mickiewicz Üniversitesi
Indra Karapetjana
Letonya Üniversitesi
Kamil KAYA
S. Demirel Üniversitesi
Tuncer ÇAĞLAYAN
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Marek GENSLER
Lodz Üniversitesi
Menderes COŞKUN
S. Demirel Üniversitesi
Nedim İPEK
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Nazmi AVCI
S. Demirel Üniversitesi
Osman YILDIZ
S. Demirel Üniversitesi
Ömer ŞEKERCİ
S. Demirel Üniversitesi
Ramazan GÜLENDAM
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Sevil SARGIN
Marmara Üniversitesi
Tadeusz Jan CZEKALSKI
Jagiellonian Üniversitesi
Philip Glover
S. Demirel Üniversitesi

Dizgi -Teknik Heyeti/Technical Assistance
Mustafa Celalettin HOCAOĞLU

- SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi **MLA International Bibliography, EBSCO** ve **TÜBİTAK/ULAKBİM** tarafından taranmaktadır.
- SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi Nisan, Ağustos ve Aralık olmak üzere yılda üç kez çıkmaktadır
- SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi **uluslararası hakemli** bir dergidir.
- Yazıların her türlü sorumluluğu yazarlara aittir.
- Dergimize gönderilen yazılar yayınlansın veya yayınlanmasın iade edilmez.
- Yazı sahiplerine telif ücreti ödenmez.

- The Editorial Board claims no responsibility for the opinions expressed in the published manuscripts.
- SDU Journal of Social Sciences is published three times a year (April, August and December).
- Published or not, manuscripts are not returned to theauthor(s).
- Authors are not paid.
- SDU Journal of Social Sciences is refereed publication.
- SDU Journal of Social Sciences is indexed in **MLA International Bibliography, EBSCO** and **TÜBİTAK/ULAKBİM**.

Yazışma Adresi/Address

Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü 32260 Isparta
Tel: 0 (246) 2114161-2114272 Faks: 2371106
elektronik posta/e-mail: sduosbil@sdu.edu.tr
Web:<http://sosbilder.sdu.edu.tr>

İÇİNDEKİLER

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Kurulması ve Cumhuriyet Halk Fırkası'nın.....1 Gelişmelere Bakışı.	
Kadir ŞEKER	
Çocuk Gazetelerinin Gözünden Birinci Dünya Savaşı Çocukları.....15	
Cabir DOĞAN & Hanım GÖKTAŞ	
Denizli ve Çevresinde Avşar Türkmenleri.....29	
Adnan Menderes KAYA & Hakan KARAGÖZ	
19. Yüzyıl Nüfus Sayımlarına Göre Alaiye Sancağı.....67	
Mehmet AK	
Denizli Dîvân-ı Harb-i Örfisi'nde Yapılan Yargılamalar.....97 (1860-1917) ve Verilen Cezalar	
Bilal YILDIZ	
Belgrad Kalesi'nde Tamir ve İmar Faaliyetleri (1740-1743).....111	
Tahir SEVİNÇ	
Osmanlı Modernleşmesinde Basın.....131	
Mehmet Ali KARAMAN	
Isparta Müzesi'ndeki Yerel Stilde Bazı Roma Dönemi Mezar Stelleri.....143	
Fikret ÖZCAN	
Isparta'da Bulunan Beş Karamanlıca Kitabının İncelenmesi.....155	
Doğan DEMİRCİ	
A Group of Marble Statuettes in the Ödemiş Museum.....177	
Onur GÜLBAY	
Kültürel Mirasın Korunması ve Arkeoloji Bilincinin Geliştirilmesinde İlk Adımlar..197 İlk ve Ortaokul Müfredatları, Sorunlar ve Öneriler.	
Özlem TAŞKIN KÜLCÜ	
Konu Hadisleri Bağlamında Hz. Peygamber'in Kabrini Ziyaret.....207	
Aşır ÖRENÇ	
A Sociological View on Migration Phenomena and Democratization Process.....221 in Post Communist Albanian Society.	
Matilda Likaj SHAQIRI	
Ortadoğu ve Bazı Afrika Ülkelerinde Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki.....233 Politik Risk Etkisi ve Terörizm Franchising	
Murat KOÇ & Linda ÖZTÜRK	
Öğretmen Görüşüne Göre Türkçe Olimpiyatları'nın Yabancı Dil Olarak.....247 Türkçe Öğretimine ve Öğrenimine Etkisi	
Ahmet GÜRDAL & Mustafa ARSLAN	
Gerçek Hayattan Esinlenen Romanın Ruhu ve Hayatın Simülasyonu Üzerine.....261 Bazı Dikkatler	
Özlem KALE	
The Transformation from Personnel to Talent Management Practices within.....267 the Framework of Employee's Required Skills	
Hasan YÜKSEL	

CONTENTS

The Foundation of the SCF with Documents and CHF's Perception of the SCF.....1	
Kadir ŞEKER	
Great War Children from The Perspective of the Children's Press.....15	
Cabir DOĞAN & Hanım GÖKTAŞ	
Avsar Turken in Denizli and its Surroundings.....29	
Adnan Menderes KAYA & Hakan KARAGÖZ	
The Sanjak of Alaiye According to Censuses in the 19th Century.....67	
Mehmet AK	
Judgements and Punishments of the Denizli Traditional Military Tribunal.....97 (1860-1917)	
Bilal YILDIZ	
Repair and Reconstruction Operations in Belgrade Fortress (1740-1743).....111	
Tahir SEVİNÇ	
The Press in the Ottoman Modernization.....131	
Mehmet Ali KARAMAN	
Local Style Grave Stelae from Imperial Period at the Museum of Isparta.....143	
Fikret ÖZCAN	
Review of Five Caramanian Inscriptions in Isparta.....155	
Doğan DEMİRCİ	
A Group of Marble Statuettes in the Ödemiş Museum.....177	
Onur GÜLBAY	
Problems in the Protection of Cultural Heritage and Raising The Consciousness...197 of Archeology and Awareness in Society	
Özlem TAŞKIN KÜLCÜ	
The Visit of the Tomb of the Prophet Muhammad in Context of.....207 the Related Hadiths	
Aşır ÖRENÇ	
A Sociological View on Migration Phenomena and Democratization Process.....221 in Post Communist Albanian Society.	
Matilda Likaj SHAQIRI	
Effects of Political Risk and Terrorism Franchising on Foreign Investment.....233 in the Middle East and some African Countries	
Murat KOÇ & Linda ÖZTÜRK	
Teachers' Views of the Effects of Turkish Language Olympiads on the Teaching....247 and Learning of Turkish as a Foreign Language	
Ahmet GÜRDAL & Mustafa ARSLAN	
Some Reflections on The Spirit of The Novel Inspired by Real-Life and.....261 Life Simulation	
Özlem KALE	
The Transformation from Personnel to Talent Management Practices within.....267 the Framework of Employee's Required Skills	
Hasan YÜKSEL	

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Kurulması ve Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Gelişmelere Bakışı

Kadir ŞEKER*

ÖZET

1929 yılında Dünya ekonomik buhranının patlak vermesi, genç Türkiye Cumhuriyeti'ni de etkilemiş ve yeni arayışlara itmiştir. Bu arayışlardan birisi de çok partili hayata geçilerek hükümetin özellikle ekonomik politikalarının muhalif bir parti tarafından denetlenmesi oluşturmuştur.

Bu amaçla Mustafa Kemal ve arkadaşları tarafından Serbest Cumhuriyet Fırkası(=SCF)'nin kurulması kararlaştırılmış, Genel Başkan olarak da Fethi Okyar düşünülmüştür. Fethi Okyar'ın endişelerinin giderilmesinden sonra da yeni parti Ağustos 1930'da kurulmuştur. Yeni partinin kurulması başlangıçta Cumhuriyet Halk Fırkası (=CHF) tarafından memnuniyetle karşılanmışsa da ilerleyen aylarda bu durumdan hiçte memnun kalmadığı anlaşılmaktadır. Yurt içinde, hem mülki amirlere hem de CHF taşra teşkilatına gönderilen yazılarda SCF' yakından takip edilmiştir. Taşraya gönderilen yazılarda da bu memnuniyetsizlik vurgulanmıştır. Diğer yandan yurt dışında SCF ile alakalı basında çıkan makaleler Dışişleri Bakanlığı marifetiyle CHF Genel Sekreterliğine sunulmuştur

Bu araştırmada CHF'nin yeni partiyi hem yurt içinde hem de yurt dışında nasıl yakından takip etmiş olduğu, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi belgelerinden yararlanılarak ortaya konulmaya çalışmıştır.

Anahtar kelimeler: CHF, Ekonomik durgunluk, SCF kurulması, Basın

The Foundation of the SCF with Documents and CHF's Perception of the SCF

ABSTRACT

The onset of the World Economic Depression in 1929 affected the Turkish Republic and prompted it to adopt new measures. One of these measures was moving to a multi-party system, with government's policies, especially economic policies, being checked by an opposition party.

To that end, it was decided by Mustafa Kemal and his friends to found the SCF, and Fethi Okyar was chosen as General President. After allaying Fethi Okyar's concerns, the new party was founded in August, 1930. Although it was welcomed by the CHF at the beginning, as far as we can see from the documents, it can be understood that the CHF became not at all happy with the situation in the following months. In the country the SCF was monitored closely in writings sent to both administrative chiefs and the CHF provincial organization. In writings sent to the provincial chiefs, this displeasure was emphasised. In addition articles about the SCF from abroad were presented to the CHF general secretariat by the Ministry of Foreign Affairs.

This article uses the Prime Ministry Republic Archive to investigate how the CHF followed the new party closely inside the country and abroad.

Key Words: Economic recession, SCF foundation, CHF, Foreign press

* Doç. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İ.L.B.F. Uluslararası İlişkiler Böl. Siyasi Tarih ABD Öğretim üyesi, kseker@mehmetakif.edu.tr

Giriş

Türk ordusunun 9 Eylül 1922 tarihinde İzmir'e girmesi askeri zaferin kazanıldığını göstermekle birlikte, bütün sorunların bittiği anlamını taşımıyordu. Henüz İstanbul ve Doğu Trakya işgal altındaydı. Diğer yandan bu askeri sorunların ötesinde, Anadolu'da mücadele eden güçlerle İstanbul'da bulunan irade arasında nasıl bir hukuki yöntemin izleneceği de bilinmiyordu.

Mudanya Ateşkes Antlaşması'yla askeri sorunların halledilmeye başlandığı dönemde içerde siyasî mücadele ve iktidar arayışlarının ortaya çıkması kaçınılmaz hale geldi. Şayet Osmanlı Devletinden ayrı yeni bir devlet kurulacaksa yeni devletin merkezinde kim ya da kimler bulunacaktı? İşte bu tartışma ve mücadelelerin yaşandığı dönemde Lozan Barış görüşmelerine İstanbul Hükümeti de katılacağını açıkladı. İstanbul Hükümeti'nin bu güç gösterisi karşısında, TBMM aldığı radikal bir kararla 1 Kasım 1922'de Saltanat ve Hilafet makamlarının birbirinden ayrılıp Saltanatın kaldırıldığını ilan etti¹. Bu karar radikal olduğu kadar iktidar sorunu açısından da önemli bir karardı. Artık bundan sonra Ankara hükümetine rakip olabilecek güçlü bir otoritede kalmadı. Bununla birlikte iktidar mücadelesi tamamen bitmiş sayılmazdı. 1 Kasım 1922 tarihine kadar İstanbul ile Ankara hükümetleri arasındaki mücadele, bu tarihten sonra TBMM'de yaşanmaya başladı. Gelişmeler karşısında Mustafa Kemal'inde dâhil olduğu bazı milletvekilleri Ankara'da toplanarak Halk Fırkası adıyla siyasî bir oluşuma imza attı. 11 Eylülde yapılan toplantıda Halk Fırkası Genel Başkanlığına Mustafa Kemal, Genel Sekreterliğe Recep Peker getirildi. Kurucuları arasında Refik Saydam, Celal Bayar gibi isimler vardı. Ankara'da bu gelişmeler yaşanırken Lozan Antlaşmasının TBMM'de onaylanması meselesinden dolayı Mustafa Kemal ve arkadaşlarına muhalif milletvekilleri eleştirilerini ortaya koymaya başladı. Aslında bu durum Lozan Antlaşması bağlamında meclisteki milletvekilleri arasında yaşanmakta olan siyasî iktidar mücadelesiydi. Bu gelişme üzerine 27 Ekim'de Mustafa Kemal'in isteğiyle İcra Vekilleri Heyeti istifa etmek durumunda kaldı. Yeni kabinenin kurulması aşamasında da mecliste tartışma ortamı devam etti. Hatta bu tartışmalardan dolayı yeni hükümet kurulamadı. Böyle bir karmaşa ortamında Mustafa Kemal ve arkadaşları hem yeni devletin rejim sorununu halletmek hem de yeni hükümeti kurmak için 29 Ekim 1923 tarihinde Anayasa değişikliği önerisi hazırladı. Buna göre "*Türkiye Devleti'nin şekli hükümeti Cumhuriyettir*" hükmü meclis tarafından benimsendi ve aynı gün yapılan seçimle Mustafa Kemal Cumhurbaşkanı seçildi². Böylece siyasî hayatta Halk Fırkası olarak teşkilatlanan milletvekilleri siyasî rekabeti kazanmış görünmekteydi.

Saltanatın kaldırılması ve Cumhuriyetin ilanı önemli meseleleri çözmüş olmakla birlikte TBMM'de var olan tartışma ortamı ve muhalefet anlayışını ortadan kaldırmadı. Aksine Mustafa Kemal ve arkadaşlarına muhalif olan milletvekilleri 17 Kasım 1924'de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kurdu. Böylece siyasî mücadele mecliste partiler aracılığıyla yapılmaya başlandı. Bu gelişme aynı zamanda Cumhuriyet tarihinin ilk çok partili hayat denemesini de teşkil etmekteydi. Fakat bu durum çok uzun sürmedi. Şubat 1925'de doğu illerinde çıkan Şeyh Sait ayaklanması örgütlü muhalefetine sonunu getirdi. 25 Mayıs 1925'de Şark İstiklal Mahkemesi, görev

¹ Cemil Koçak, *Türkiye Tarihi IV Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Yayın Yönetmeni Sina Akşin, Cem Yayınları, İstanbul 2007, s. 129.

² Cemil Koçak, *a.g.e.*, s. 134.

alanına giren bölgelerdeki Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının şubelerinin kapatılmasını istedi ve bu talebi derhal valiler aracılığıyla yerine getirildi. Daha sonra hükümet, Takrir-i Sükûn kanununun kendisine vermiş olduğu yetkiyi de kullanarak 3 Haziran 1925 tarihinde partinin kapatılması kararını verdi³. Böylece Cumhuriyet tarihin ilk çok partili hayata geçiş denemesi sonuçsuz kaldı.

SERBEST CUMHURİYET FIRKASININ KURULMASI VE PROGRAMI

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kapatılmasından sonra yaklaşık beş yıl Cumhuriyet Halk Fırkası (=CHF)'nin iktidarda olduğu tek parti dönemi başlamış oldu. Bu dönem mecliste herhangi bir muhalefet partisini de bünyesinde barındırmamaktaydı. Diğer yandan ekonomide yaşanan gelişmeler iyi değildi. Hayat pahalılığı ve alım gücünün düşüklüğü, üretimin yetersiz olması gibi nedenlerden dolayı halk, iktidar partisinden yer yer hoşnutsuzluğunu ifade eder duruma gelmişti⁴. Bu ekonomik tabloya 1929 yılında ABD'de çıkan ekonomik durgunluk ve kriz⁵ de eklenince yeni yeni toparlanmaya çalışan Türk ekonomisi olumsuz yönde etkilendi⁶.

Mustafa Kemal, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal sorunların, hükümetin mecliste eleştirisiz ve denetimsiz olmasından kaynaklandığını düşünmekteydi. Diğer yandan Avrupa, tek parti yönetimlerini demokrasinin ruhuna uygun da bulmamakta ve bu tür rejimler Sovyet Rejimleri olarak nitelendirilerek tepki çekmekteydi⁷. Kaldı ki Mustafa Kemal'in esas hedeflerinden belki en önemlisi, 1924'de görüldüğü gibi çok partili hayata geçiş demokratik teamüllere işlerlik kazandırmaktı.

³ Cemil Koçak, *a.g.e.*, s.135

⁴ Özellikle Dünya Ekonomik Buhranı tarım ürünleri ihraç eden ülkemizi yakından etkilemiştir. Bilhassa kırsal kesimdeki halk üzerinde tahribat yaratmıştır. 1932 sonlarında fındık ve afyonda %73, buğdayda %63, incirde %52, pamukta %48, zeytinyağında %44 düşüşler olmuştur. Bu durumun en önemli nedeni ekonomik krize paralel olarak dünya piyasalarının daralmasıdır. Bkz. , Çetin Yetkin, *Atatürk'ün Vatana İhanetle Suçlandığı .S.C.F. Olayı*, Otopsi Yayınları, İstanbul 2004, s.33.(Bu yayın bundan sonraki dipnotlarda *S.C.F. Olayı*, olarak verilecektir.)

⁵ 1929 yılında Amerika'da ortaya çıkan krizin pek çok sebebi olmakla birlikte bunlardan bir kaç şöyleydi; I. Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika'daki holdingler birleşmiş ve yaklaşık Amerikan ekonomisi üzerinde söz sahibi olan 200 şirket kurulmuştur. Bunlardan birinin iflası bile ekonomiyi sarsmaya yeterliydi. Diğer bir neden bankaların kötü yapılanmasıydı. Diğer yandan Başkan Hoover'ın ekonomik politikalarındaki tecrübesizliği krizi tetikleyen önemli bir faktör oldu. Bu sebeplerin yanı sıra ABD I. Dünya Savaşı esnasında ve sonrasında Müttefiklerine vermiş olduğu borçları tahsil etmekte güçlükler yaşamaya başladı. Krizin başlamasıyla ABD borsası çöktü. Bu çöküşü Avrupa borsaları izledi. Doğal olarak bu gelişmelerden henüz emekleme döneminde olan Türk ekonomisi etkilendi. 1929 Ekonomik krizi için bkz., Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1980*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1987, s.82. Türkiye'ye etkileri konusunda bkz., Komisyon, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978*, Akbank Yayınları, İstanbul 1980, s.63.

⁶ Dönemin ekonomik durumunu özetlemesi bakımından SCF'nin kapanmasından sonra Mustafa Kemal yanında danışmanın da bulunduğu yurt gezisine çıkmıştır. Danışmanı Ahmet Hamdi Başar'ın ifadesiyle "Vergi işi... Her nereye gitmişsek vergilerin ağırlığından, alınma tarzının kötülüğünden, bu suretle yapılan zulümlerden şikâyet edildiği görülüyor. Ekersi vergisini ödeyemediğinden tarlası, evi barak satılmış olanların geçirdiği hayat faciaları, onları dinleyenlerin vicdanlarında acı akisler yaptığı balde, konmuş kanunlar ve usullere göre bir şey yapılamıyor" diyerek halkın ekonomik durumunu özetleyecektir. Bkz., Çetin Yetkin, *S.C.F. Olayı*, s.28.

⁷ Şevket Süreyya Aydemir'de 1930'lu yılların CHF'sini değerlendirirken, "1930 sıralarında CHF halktan kopmuştu. Halkın dışında, dar, basit bir bürokrat hiyerarşisiyle, bu hiyerarşi, ancak seçim ve menfaat bağlantıları olan mahalli, fakat dar bir taşralı taraftar kadrosundan ibaretti" diyerek değerlendirip eleştirecektir. Bkz., Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam-Mustafa Kemal 1922-1938*, C.III, Remzi Kitabevi, İstanbul 1966, s.386.

4 Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Kurulması ve Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Gelişmelere Bakışı

Mustafa Kemal, bu alandaki görüşlerini 1929 yılında yakın çalışma arkadaşlarına açarak siyasi hayata yeni bir parti kazandırmak istedi⁸.

1930 yılı başlarında çok partili hayata geçilecek olması fikri olgunlaştıktan sonra bunun nasıl gerçekleşeceği CHF içinde de tartışılmaya başlandı. Bu tartışmalar daha çok kurulacak yeni partinin bir muvazaa partisi mi yoksa siyasî iktidara alternatif bir parti mi olacağı üzerinedir. Yeni parti fikri kabul gördükçe bu partinin liderinin kim olacağı konusu ile partinin ismi de Ankara'da tartışılmaya başlandı⁹. Bu arada Paris büyükelçisi Fethi Okyar izinli geldiği dönemlerde Mustafa Kemal ile ülkemizin iktisadî durumu hakkında görüşmeler de yapmaktaydı. Hem Fethi Okyar'ın ekonomik görüşleri hem de Mustafa Kemal ile arkadaşlıklarının çok köklü bir geçmişe dayanmasından dolayı yeni partinin kurucusu olarak ilk akla gelen isim de Fethi Bey oldu. Serbest Cumhuriyet Fırkasının kuruluşuna ilişkin ilk görüşmeler Yalova'da Mustafa Kemal, Ali Fethi, İsmet Paşa ve Kâzım Paşa dördlüsü arasında 24-30 Temmuz tarihleri arasında yapılmaya başlandı. Partinin ismi yine bu dördlü arasında Fethi Bey'in kaldığı Necmettin Mollö köşkünde Mustafa Kemal'in teklifiyle kararlaştırıldı¹⁰. Bu görüşmeler de Mustafa Kemal'in üzerinde durduğu en önemli konu yeni partinin Laiklik konusunda hassas olmasıydı. Ona göre yeni kurulacak parti hem liberal hem de Cumhuriyet Halk Fırkasının solun da bir parti olmalıydı. Bu durumun en önemli nedeni Cumhuriyetle birlikte yapılan yeniliklerin daha iyi korunacağı düşüncesi idi. Fakat burada Mustafa Kemal'in savunduğu sol kavramından Sosyalizm anlamında bir solculukta anlaşılmalıdır. Sol tabiri daha ziyade hürriyetçi, liberal ve demokratik bir rengin ifadesiydi¹¹.

Yeni partinin kurulması konusunda Fethi Bey'in çekincelerinin giderilmesinden sonra partinin kamuoyuna duyurulması kararlaştırıldı. Bu amaçla Fethi Bey, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'e hitaben 9 Haziran 1930 tarihli bir mektup kaleme aldı. Mektupta ülkenin iktisadî durumu hakkında görüşlerini ifade ederek, müsaade edilmesi durumunda yeni bir partiyi kurabileceğini belirtti. Fethi Bey mektubunun başında yurtdışında bulunduğu dönemlerde ülkemizin içinde bulunduğu ekonomik durum konusunda devamlı takibatta olduğunu dile getirdikten sonra, "...göze çarpan ve umumiyetle hissolunan bir sıkıntı var ki, o da mali ve iktisadî vaziyetimizin geçirmekte olduğu

⁸ Aslında Mustafa Kemal'in gönlünde yatan İngiltere'deki gibi çoğulcu parlamenter bir demokrasiyi ülkemizde kurmayı Fakat şartların oluşması da gerekmektedir. Yeniden çok partili hayata geçilirken yeni partinin liderinin kim olacağı sorusu beklide Mustafa Kemal'in en fazla kafasını kurcalayan bir durumdu. Bu konudaki gelişmeler hakkında bkz., Osman Okyar-Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Fethi Okyar'ın Anıları Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1997, s. 64.

⁹ Yeni kurulacak partinin ismi Sosyal Cumhuriyet Fırkası olması düşünülmüş daha sonra bu isimden vazgeçilerek Serbest Cumhuriyet Fırkası olması kararlaştırılmıştır. Bkz., Çetin Yetkin, *SCF Olayı*, s.32-33.

¹⁰ Yeni firkanın kuruluşu esnasında başvekil olan İnönü'nün bu durumdan hiçte memnun olmadığı, hatta sinirlendiği anlaşılmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak Fethi Bey hatıralarında bir olay nakletmektedir. Yine Mustafa Kemal'le oldukları bir akşam İnönü'nün ortada olmayışı dikkatini çekmiş ve "İsmet Paşa nerededir?" diye sormuştur. Dışarıda hava alıyor cevabı üzerine, Gazi, "Çağırın gelsin" demiştir. Bunun üzerine İsmet Paşa çok müteessir ve sinirli bir halde içeri girerek oturmuş, İnönü'nün bu halini gören Gazi, Yanında oturan birine yavaşça seslenerek, şimdiden sinirleniyor diyerek göz kırpmıştır. Bkz., Osman Okyar-Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Fethi Okyar'ın Anıları Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye*, s.121. Diğer yandan Serbest Cumhuriyet Fırkası ismi Recep Peker tarafından teklif edilmiş, Mustafa Kemal'in onayından sonra kabul edilmiştir. Bkz., Ahmet Ağaoğlu, *Serbest Cumhuriyet Fırka Hatıraları*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994, s. 40.

¹¹ Osman Okyar-Mehmet Seyitdanlıoğlu, *a.g.e.*, s. 66.

*buhrandır. Filvaki, mevadd-ı iptüdaıye fiyatlarında dünya piyasasında hâsıl olan düşkünlük hemen her memleketin iktisadî faaliyetinde az çok bir durgunluk vücuda getirmiştir. Ancak, memleketimizde diğer yerlere nazaran daha fazla hissolan iktisadî müzayakaya... Hükümetin beş seneden beri takip etmekte olduğu mâli ve iktisadî siyasetin âmîl olduğuna kaaniyim*¹² diyerek mali durgunluk ve ekonomik krizden mevcut hükümeti sorumlu tuttu. Mektubun devamında hükümetin tasarruf tedbirleri almadığını, bunun yanı sıra halka ödemesi mümkün olmayacak derecede ağır vergiler konmuş olduğunu belirtti. Bu durumun içerde üretimi düşürüp ithalatı arttırdığını da savunduğu mektubunun devamında, “*Memleketimiz, Lozan Abitnamesinden beri her türlü kapitülasyon kayıyından azade olarak geçirdiği sulh devrinde köylerimizin şükranına layık çalışmasına ve bütün halk sınıflarının memleketimizi yükseltmek için ıftibara şayan gayretlerine rağmen hâsıl olan netice menuniyetbahş olmaktan pek uzak olduğu kanaatindeyim*”¹³ diyerek ekonomik durumu eleştirdi. Yine kötü gidişin nedenleri konusunda da “*bu sualin cevabını ancak Büyük Millet Meclisinin bir fırkadan müteşekkil olmasında buluyorum*” diyerek mecliste tartışma ortamının olmamasına bağladı. Mektubun son bölümünde ise, “*Cumhuriyet idaresinin memleketimizde ebedileşmesi için bir fırkahlı hükümet, idaresi yerine hürriyeti münakaşayı tesis etmek ve hükümetten millet işleri hakkında ciddi hesap istemeyi temin etmek ve bu işlerde hata varsa herkesin gözü önünde cereyan edecek serbest münakaşa neticesinde tashibe çalışmak gayelerinin husul bulmasına, cumhuriyetin banisi olmak sıfatıyla herkesten evvel Zatı Riyasetpenabilerinin taraftar bulduklarına asla şüphe etmem... Binaenaleyh tam ve hakiki cumhuriyetçi ve bütün manasıyla laik ve fakat Cumhuriyet Halk Fırkasının mali ve iktisadî ve dâbili ve harici siyasetlerinin birçok noktalarına mutaarrız bulunan ayrı bir fırka ile siyasî mücadele sahasına atılmak azmindeyim*”¹⁴ diyerek esas gaye olan çok partili hayata geçmek konusundaki görüş ve düşüncelerini açıkladı. Yine mektubun son bölümünden anladığımız kadarıyla, yeni oluşturulacak partinin CHF’den sadece ekonomik konularda görüş farklılığından ve uygulamalardan doğan aksaklıklardan kurulacağı anlaşılmaktaydı¹⁵.

Mustafa Kemal, Fethi Bey’in bu mektubunu aldığını ve dikkatle okuduğunu cevâb-i mektubunda belirtir. Yine Mustafa Kemal mektubunda Fethi Bey’in hükümete yönelik ekonomik konulardaki eleştirilerinin muhatabının hükümet olduğunu vurguladıktan sonra Mecliste oluşturulacak bir tartışma ortamı konusunda, “*...Büyük Millet Meclisinde ve millete muvacebesinde Millet işlerinin serbest münakaşası ve hüsnü niyet sahibi zâtların ve fırkaların içtibatlarını ortaya koyarak milletin ali menfaatlerini aramaları, benim gençliğimden beri aşık ve taraftar olduğum bir sistemdir*” diyerek yeni bir partinin teşekkülüne onay verdiğini vurgular. Mektubun devamında, “*...memnuniyetle tekrar görüyorum ki laik cumhuriyet esasında beraberiz, zaten benim siyasî hayatta bir taraflı olarak aradığım ve arayacağım temel budur*” diyerek de Laik cumhuriyet konusunda taviz vermeyeceğini ifade eder.

¹² *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, 490 01 1 4 12, s.1(Bundan sonraki dipnotlarda B.C.A. olarak kısaltılarak verilecektir)

¹³ B.C.A., 490 01 1 4 12, s.2.

¹⁴ B.C.A., 490 01 1 4 12, s.4.

¹⁵ Cemil Koçak Fethi Okyar’ın Mustafa Kemal’e hitaben yazmış olduğu mektup ile basında yayınlanan mektup arasında önemsiz de olsa bazı değişikliklerin yapıldığını vurgulamaktadır. Ona göre mektup basına verilirken üzerinde son bir iki değişiklik yapılmıştır. Bu fark Fethi Okyar’ın anılarında da ifade edildiği gibi “*ayrı bir fırka ile siyasî mücadele sahnesine atılmak azmindeyim*” ve “*bu siyasî azminin*” şeklindeki ifadelerde yer alan “*azim*” sözcüğü iki kez düzeltilmiştir. Bu ifadeler basına verilen mektupta “*arzusundaım*” şeklinde değiştirilmiştir. Konuyla ilgili olarak bkz., Cemil Koçak, *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s.171-172.

6 Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Kurulması ve Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Gelişmelere Bakışı

Mustafa Kemal mektubunun son bölümünde ise; "...Reisicumhur bulunduğum müddet Reisicumhurluğun uhde me tevdi eylediği yüksek ve kanuni vazifeleri hükümette olan ve olmayan fırkalara karşı adilane ve bütarfane ifa edeceğime ve laik cumhuriyet esası dâhilinde fırkanızın her nevi siyasî faaliyet cereyanlarının bir mâniyaya uğramayacağına emniyet edebilirsiniz" diyerek yeni kurulacak olan partiye güvencelerini ifade etmiştir¹⁶.

Mustafa Kemal'in basın aracılığıyla kamuoyuna yansıyan bu mektubu ile partinin kurulması toplumun bütün katmanlarına duyurulmuş olmaktadır. Fethi Bey de Mustafa Kemal'den almış olduğu böylesi yazılı bir garanti ile partisini kurarak partinin programını kamuoyuyla paylaşacaktır. Bu programa göre; Serbest Cumhuriyet Fırkası Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik ve Laiklik esaslarına bağlıdır ve bu esasların millet bünyesinde ebedileşmesini ana gaye olarak kabul etmektedir. Ayrıca programda dönemin ekonomik sıkıntılarına dikkat çekilerek vergilerin milletin iktisadî vaziyetini sarsmayacak derecede alınacağını, yolsuzlukların kaldırılacağını, büyük yatırımların zamana yayılarak sadece bir neslin omuzlarına yüklenmeyeceğini, Türk lirasının değerinin yükseltileceğini, yabancı sermayeye izin verileceği gibi maddeleri ihtiva etmektedir¹⁷.

Program dikkatle incelendiği vakit temelde ekonomik ağırlıklı olduğu görülmektedir. Bu durumda SCF iktidar partisine siyasî alternatif değil, mevcut iktidarı ekonomik konularda yönlendirici olacağı izlenimini vermektedir. Yine programda fikir, vicdan ve konuşma hürriyetine de vurgu yapılarak liberal anlayışın benimsenmiş olduğu vurgulanacaktır. Bu durum gazetelere de "*müfettiş, mutemet yok... Fırka yalnız istinat ettiği halka itimat eder*"¹⁸denilerek partinin yol haritası çizilecektir.

CHF'NİN SCF ALGISI

SCF'nin kurulması elbette ilerleyen günlerde iktidarda bulunan CHF'yi memnun etmemiştir. Fırkanın kuruluşundan itibaren özellikle Fethi Bey'in ekonomik politikalara getirdiği eleştiri, CHF'yi huzursuz etmeye başlamıştır. Fethi beyin eleştirilerinin yazılı basında yayınlanmaya başlaması İktidar partisinde huzursuzluğu artıran önemli gelişmelerden birisidir. Bu kapsamda muhalefet lideri olarak Fethi Bey'in yapmış olduğu geziler ve bu gezilerde vermiş olduğu nutuklar gazetelerde geniş yer almıştır. Bunlardan 13 Eylül 1930 tarihinde Akşam gazetesinde "*Muhalefetsiz bir Cumhuriyetin tasavvuru kabil değildir*" denilen yazıda SCF'nin kurulmasının isabeti üzerinde dururken Fethi Bey'in yurt gezilerine çıkmış olduğu ve aynı tarihte Bahkesir'de bir nutuk vereceği belirtilmektedir¹⁹. Yine 10 Eylül 1930 tarihli Yarın gazetesinde Fethi Bey'in konuşmaları geniş puntolarla kamuoyuna duyurulmaya çalışılmıştır. Aslında bu haberler günden güne iki parti arasında çetin bir siyasî rekabetin yaşanacağını

¹⁶ B.C.A., 490 01 435 1804 2 21.

¹⁷ Partinin programı için bkz., B.C.A., 490 01 435 1804 2 28. Parti programı gazete manşetlerine de yansımıştır. Gazeteler Fethi Bey'in fotoğraflarıyla birlikte "*Serbest, Laik Cumhuriyet Fırkasına hangi şeraiti baiş vatandaşlar girebilir?*" sorusunun altında parti programını yayınlamışlardır. Bkz., B.C.A., 490 01 435 18 04 2 45.

¹⁸ Gazete partinin ismini Serbest Laik Cumhuriyet Fırkası olarak vermektedir. Partinin programı ve haberler için bkz., B.C.A., 490 01 435 18 04 2 45. Ayrıca haber için bkz., *Yarın Gazetesi*, 30 Ağustos 1930, s.1.

¹⁹ *Yarın Gazetesi*, 13 Eylül 1930, s. 1.

ipuçlarını vermeye başlamıştı²⁰. 8 Eylül 1930 tarihli Milliyet gazetesine yansıyan ve Siirt mebusu Mahmut imzasıyla çıkan bir haberde bazı SCF taraftarlarının Mustafa Kemal'i politikaya alet ettiklerinden dem vurularak “*Gazinin büyük ismini politika vasıtası yapmaya kimsenin hakkı yoktur*”²¹ şeklinde oldukça sert sayılabilecek bir açıklama gelecektir. Yazıda Gazinin büyük isminin bir politika vasıtası olarak kullanılmayacağı fakat SCF taraftarlarının bu konuda çok laubali hareketlerinin olduğu, hatta Gazinin mümtaz şahsiyetine hüürsüzlik derecesinde açıklamalarının bulunduğu ifade edilerek yeni parti taraftarları eleştirilecektir. Yazının devamında; “*bir hükümeti iskat için Gazinin politika oyunlarına, fırka manevralarına tenezzül edeceğini düşünmek, onun azîz şahsiyetini, manevî kuvvet ve nüfuzunu tanımamak olur*” denilerek Gazinin halen CHF'nin Genel Başkanı olduğu, fakat Cumhurbaşkanı olmasından dolayı partinin fiili yönetiminin de İsmet Paşa'da olduğu vurgulanmıştır.

Milliyet gazetesinin 8 Eylül 1930 tarihli nüshasında da Fethi Bey'in İzmir mitinginde yapmış olduğu konuşmadan alıntılar yapılarak “*S.F. Liderinin nutku kendi nokta-i nazarları etrafındaki müphemiyeti izale edememiş ve zayıf olmaktan kurtulamamış*”²² denilerek eleştirilmiştir. Aslında basına yansıyan bu haberler iki siyasî parti arasında yaşanacaklara ışık tutması açısından da önemlidir. Bu bakımdan CHF hem yurt içinde hem de yurt dışında SCF ile alakalı gelişmeleri yakından takip etmiştir.

CHF'nin Yurt İçindeki yazışmalarla SCF Algısı

SCF kurulması başlangıçta CHF tarafından olumlu karşılanmıştır. Genel Merkez tarafından taşra teşkilatına gönderilen 14 Ağustos 1930 tarihli ve CHF Umumi Kâtibi Erzincan mebusu Saffet imzasıyla “*Fırka Müfettişi Beyefendiler*” denilerek yapılan yazışmada Fethi Bey'in muhalif bir parti kurduğu belirtilmiştir. CHF'nin faydalı ve millet menfaatlerine olan tenkitlere daima açık olacağı, bu durumun da partideki bütün mensuplara müfettişler tarafından iletilmesi gerektiğini ifade edilmiştir²³. Diğer yandan SCF kurulmasından itibaren, iktidar partisi tarafından hem Ankara, İzmir ve İstanbul gibi büyük şehirler de hem de Anadolu'da dikkatle takip edilmiştir. Bu durum önceleri bir muvazaa partisi olarak kurulan SCF'nin daha sonra siyasî bir rakip haline gelmesiyle de yakından alakalı olmalıdır.

CHF Genel Merkezi, 14 Ağustos 1930 tarihli ve SCF kurulmasının olgunlukla karşılandığı yazının hemen sonrasında 22 Ağustos 1930 tarihli ve “*Parti Müfettişi Ali Nazmi Beyefendiye*” isimli yazıda taşra teşkilatının SCF karşı uyanık olması istenmiştir. Yazının devamında, “*bir taraftan sofiya ruhlu mürtecilerin ve diğer taraftan komünistlerin her fırsatı ganimet ittihaz ederek harekete gelmeleri tabiidir. Buna karşı teyakkuzunuz şimdiye kadar olduğu gibi idame ve tezyit edilmelidir*” denilerek teşkilat uyarılmaktadır. Yazıda mürteci olarak nitelendirdikleri insanların şapka yerine fesi ve saltanatı tekrar geri getirmeyi hedefledikleri gibi duyumları aldıklarından bahisle hükümetin zaten bu konuda gerekli

²⁰ Gazete gün gün Anadolu'da SCF dâhil olanların miktarını da vermiştir. Bu arada Başbakan İsmet İnönü gazetelere gönderdiği ve “*Başvekilin Emirnamesi*” isimle duyurulan haberde kanuna muhalif neşriyat yapmalarını konusunda basını uyarılmış, kurallara riayet etmeyeceklerinde tereddüt edilmeksizin cezalandırılacağına üzerinde durulmuştur. Bu açıklama ve Fethi Bey'in faaliyetleri hakkında bkz. *Milliyet Gazetesi*, 10 Eylül 1930, s.1.

²¹ B.C.A., 490 01 435 1804 47. Ayrıca bkz., *Milliyet Gazetesi*, 8 Eylül 1930.

²² B.C.A., 490 01 435 1804 2 47

²³ B.C.A., 490 01 435 1804 2 17. s.16

8 Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Kurulması ve Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Gelişmelere Bakışı

tedbirleri aldığını fakat parti teşkilatı olarak da kendilerinin bu nevi haberleri hükümete ihbar etmeleri gerektiğini belirtmektedir²⁴. 6 Eylül 1930 tarihli ve "Müfettiş Sami Bey'e" imzalı yazıda ise, "...Serbest Cumhuriyet Fırkasının teşekkülü üzerine birçok mürteci ve vatansız insanların güya vergiler kalkacak, Arap harfleri gelecek, fes giyilecek, tekkeler açılacakmış ve gazî hazretleri de bizî terk ederek yalnız bu fırka ile berabermiş yolunda yaptıkları propagandalardan halkımızın saf kısmı zehirlenmekte ve bu arada birçok sebeplerle hasis menfaatleri muhtel gayri memnunlar istifade etmektedir. Külliyyen asluesası olmayan bu gibi muzır şayiaların önüne geçmek üzere her tarafta halkımızın irşat edilmesi" denilerek teşkilatın uyarılması istenecektir²⁵.

Yine 2 Eylül 1930 tarihli tamim de SCF'nin Cumhuriyet prensipleri konusunda CHF ile aynı fikirde olmasına karşın bu prensipleri kabul etmemiş olan ve mürteci olarak ifade edilen insanların da partiye sızabilecekleri ifade edilerek bu gibilerin derhal CHF merkez yönetimine veya ilgili il ve ilçe teşkilatlarına ihbar edilmesi istenmektedir²⁶.

SCF'ye vatandaşların kaydolmaları sadece CHF ilgili organları tarafından değil bizzat devletin idare eden hükümet üyeleri vasıtasıyla da takip edildiği anlaşılmaktadır. 2 Eylül 1930 tarihli ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya imzasıyla CHF Umumi Kâtibi Saffet Bey'e gönderilen yazıda, "...Bazı vilayetlerden elde edilen bilgiler ve bu illerin valileriyle yapılan görüşmelerden elde edilen bilgiler dâhilinde" parti merkezi uyarılmış, hatta muhalefet fırkasına girenlerin çok gizli bir şekilde bilgilerinin elde edilerek CHF Genel Merkezine gönderilmesi istenmiştir²⁷.

Belgelerden anladığımız kadarıyla CHF içinde aynı günlerde bazı duyumlar dolaşmaya başlamıştır. Bunlardan en önemlisi ve dikkate değer olanı Gazi hazretlerinin CHF'den ayrıldığı ve yeni kurulan partiye girdiği yönünde olanıdır. Erzincan mebusu ve Umumi Kâtibi vasıtasıyla yine teşkilata gönderilen genelgede bu durumun yanlışlığı anlatıldıktan sonra, "...Bahusus kendi eliyle teşkil ettikleri Fırkamızı terk etmek gibi bir şaiyayı çıkarmak Gazî hazretlerini hiç tanımamak ve müşarunileybe en feci bühtanı yapmak demektir... Bu gibi dalalete düşenler varsa arkadaşlarımız vasıtasıyla tenvirini rica ederim" denilmek suretiyle uyarılmaktadır²⁸.

CHF'nin tamimler vasıtasıyla taşra teşkilatına uyarıları arasında sadece SCF'ye üye olanlar hakkındaki görüş ve düşünceler yer almamış bunun yanı sıra Fırkanın programına yönelik eleştirilere de yer verilmiştir. 2 Eylül 1930 tarihinde merkezden gönderilen bir tamimde "...Serbest Cumhuriyet Fırkasının program diye ortaya attığı maddeler arasında vergilerin azaltılacağı hakkındaki hayalperest vaatleri birçok yerlerde yanlış anlaşmış ve

²⁴ B.C.A., 490 01 1 4 12.

²⁵ B.C.A., 490 01 1 4 14.

²⁶ B.C.A., 490 01 1 4 11.

²⁷ "(Umumi Müfettişlik Vilayetleri Hariç) B.U.M. Tali BF. ve Valilere Tamim. Zata mahsus şifre", ifadeleriyle valilere gönderilen tamimde "Sâbık Paris Büyükelçisi Ali Fethi BF kanuni merasimini ikmal ederek (Serbest Cumhuriyet) namıyla bir fırka tesis etmiştir. Fırkanın esas itibarıyla laik ve cumhuriyetçi olduğu programlarında mündericidir. Münasip göreceklere yerlerde şube açabilecekleri gibi kanuni mâni olmayanların da bu fırkaya girebilecekleri tabiidir. Ancak Fırkanın Laik ve Cumhuriyetçi olmasına rağmen bazı irtica unsurlarının fırkaya girerek muhtelinde menfi faaliyette bulunmaları kendilerince de muhtemel ve mahzurulu olduğunu ifade ettiklerinden icabında Serbest Cumhuriyet Fırkası tenvir edilmek üzere bu fırkaya girecek şüpheli kimselerin gayet mahrem ve bi taraf bir tarzda şahsiyet ve hüviyetlerinin tespitiyle peyderpey iş'arını rica ederim... Dabiliye Vekil?" denilmek suretiyle partiye girenler dikkatle takip edilmiştir. Bkz. B.C.A.,490 01 435 1804 24, s.3-4.

²⁸ B.C.A., 490 01 435 1804 2 6.

hatta bazı mahallerde tabsilâtın biraz müşkülata uğradığı işitilmiştir. İsmet Paşa'nın nutuklarında da zikredildiği üzere müstakil, hür, medeni, yüksek bir devlet haline gelebilmeliğimiz, evvela varlığımızı kurtarmak ve bunun için de çok fedakâr halkımızdan bu vergileri alarak ordumuzu, şimendiferimizi hulasa varlık tebzâatımızı yapmak ihtiyacı kat'isindeyiz... Halkımıza hakikat bütün çıplaklığıyla bildirilerek bu gibi sözlere kulak asmamalarını reca ederim efendim" denilerek fırka müfettişleri bilgilendirilerek, halkın görevliler tarafından uyarılması istenmiştir²⁹.

Bu kısa dönemde Anadolu'nun muhtelif yerlerinde CHF'den istifa eden vatandaşlar yeni kurulan siyasî partiye girmeye, böylece siyasî hayatlarını yeni parti içinde yürütmeye karar vermişlerdir. Bu durumdan CHF merkezi memnun kalmamıştır. Yine 2 Eylül 1930 tarihinde Fırka müfettişlerine gönderilen yazıda "*Bazı mahallerde bize nispet iddia eden veya hakikaten mensup bulunanların rızalarıyla yeni fırkaya geçtikleri yazılmaktadır. En yüksek bir fikir ve iman timsali etrafında birleşmiş olan fırkamız teşkilatı mukabil içtihatlarına hürmet ederse de bizden ayrılanların kimler olduğunu efkâr-ı umumiyenin de bilmesi lazımdır. Bu gibilerin ilan edilmek üzere derhal bildirilmesi ve mahalli matbuatla da ilan edilmesi mercudur efendim*"³⁰ denilmek suretiyle CHF'den ayrılanların teşhir edilmeleri istenmektedir.

Bu yazışmaların diğer bir konusu da Fethi Bey'in partisini kurduktan sonra yapmış olduğu İzmir gezisiyle alakalı olanıdır. 6 Eylül 1930 tarihinde yine "*Fırka Müfettişi Beyefendiler*" denilerek gönderilen tamimde "*İzmir'de tabaddüs eden vak'a; muhalif matbuatın şişirmesi ve İstanbul matbuatına da muhabir noksanı yüzünden yine onlar marifetiyle aksettirilmesi bazı sui tevehhümü mucip olabileceğinden hakikat mes'eleyi bildiriyorum*" denilerek partinin bu konudaki görüşleri kaleme alınmıştır. Yazıda Fethi Bey'i karşılamaya gelenlerin çoğunun serseri ve mütecessis kişilerden oluşmak üzere en fazla üç bin kişi olduğu, olayları da komünistlerin çıkardığı vurgulanmaktadır. Yine "*baldrı çıplak*" olarak nitelendirilen bu kişilerin Anadolu gazetesine saldırdıkları, bu duruma emniyet güçlerinin müdahale ettiği ve bu müdahaleler esnasında olayları seyretmekte olan zavallı bir çocuğun vurulduğu belirtilmiştir. Daha sonra olayların emniyet güçleri tarafından yatıştırıldığı ifade edilerek olayların bu minvalde gerçekleştiği ve halkın da bu noktada aydınlatılması istenmiştir³¹. Yeni kurulmuş muhalefet partisinin genel başkanının böyle bir yurt gezisi esnasında bu tür olayların meydana gelmesi üzücü olmakla birlikte CHF yetkililerinin olayı üç beş komüniste bağlaması ve bunları "*baldrı çıplak*" olarak nitelemesi de manidar bulunmalıdır.

Genel olarak bakıldığında CHF genel merkezinden parti müfettişlerine, valilere ve taşra teşkilatına SCF ile alakalı gönderilen yazıların büyük çoğunluğu SCF'ye kaydolun vatandaşların durumu ile alakalı yazılardır. Genellikle bu partiye kayıt yaptıranlar softa, komünist ya da mürteci olmakla suçlanarak hem bunların isimlerinin merkeze bildirilmesi istenmiş hem de taşrada bulunan CHF teşkilatlarının bu bilgileri kolluk güçleriyle paylaşmaları talep edilmiştir³². Diğer yandan dönem ile alakalı kaynaklar incelendiğinde Mustafa Kemal'in SCF'nin kuruluşuna başından itibaren destek verdiği anlaşılmaktadır. Çünkü Fethi Bey'in partiyi kapatma fikrini Mustafa

²⁹ B.C.A., 490 01 435 1804 2 7.

³⁰ B.C.A., 490 01 435 1804 2 8.

³¹ B.C.A., 490 01 435 1804 2 14.

³² Bu konudaki belgeler için bkz., B.C.A., 490 01 435 1804 2 8, 490 01 435 1804 2 9, 490 01 435 1804 2 12, 490 01 435 1804 2 13,

Kemal ile paylaşması üzerine “Cumhuriyete hizmet böylemi olur? Çekilmek doğru değildir, her müşgüli yavaş yavaş hallederiz; Yedi senedir tek fırkaya alısan, tek mil hükümet memurlarıyla çalışan, tubaf ve başka bir baleti ruhsıye taşıyan bir teşekkülü (yani CHF hükümetini) bir ay içinde yola getirmek imkânı yoktur. Biraz sabırlı olun”³³ diyerek devam etmesini istemiştir. Aslında bu ifadeler Mustafa Kemal’in SCF’yi kurarken neyi amaçladığını ifade etmesi açısından da önemlidir³⁴. Bütün bu yaklaşımlardan da anlaşılmalıdır ki CHF Genel Merkezinin taşra teşkilatına ve parti müfettişlerine göndermiş olduğu tamimler Mustafa Kemal’in inisiyatifi dışında ama CHF genel merkezinin bilgisi dâhilinde yapılmıştır. Çünkü yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere SCF kuruluşuna İnönü başından beri muhalif olmuş ve SCF’nin çalışmalarını başbakan olarak yakından parti yetkilileri aracılığıyla denetletmiştir.

CHF’nin Yurtdışı Yayınlarla SCF Algısı

Belgelerden anladığımız kadarıyla CHF, Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulması karşısında sadece yurt içindeki tepkileri değil, yurt dışındaki yazıları da dikkatle takip ettiği anlaşılmaktadır. Yurt dışında SCF ile ilgili gazetelerde çıkan makale ve haberler Dışişleri Bakanlığı vasıtasıyla dikkatle takip edilmiş, olumlu veya olumsuz bütün haberler hükümet üyeleriyle birlikte CHF Genel merkezine sunulmuştur. Bu bağlamda verebileceğimiz ilk örnek 11 Ağustos 1930 tarihinde Times gazetesinde çıkmış olan makedir. Makale genel olarak Fethi Bey’in Paris büyükelçiliğinden istifa ettikten sonra Yalova’da Mustafa Kemal ile görüştüğünü ve yeniden başbakanlığa aday olduğunu vurgulamaktadır. Yeni partinin liberal hüviyetinden bahsedildikten sonra nasıl iktidara geleceği noktasında kuşku dille getirilmiştir. Bunun en önemli nedeni olarak da Fethi Bey’in TBMM’de milletvekili olmaması gösterilmiştir. Bunun yanı sıra SCF’na dâhil olanların büyük ekseriyetinin de zaten CHF üyesi olduğu vurgulanmıştır. Üstelik yeni partinin siyasî iktidara alternatif olması durumunda Mustafa Kemal’in pozisyonunu “Gazi Paşa Halk Fırkası reisliğinden çekilmek niyetini ilan etmiş değildir” denilerek sorgulanmıştır. Gazete makalesinde halkın, mevcut maliye ve adliye vekillerine çok ciddi eleştiriler yöneltmekte olduğunu, bu bağlamda Fethi Bey’in de memleketin mali ve iktisadî siyasetiyle adliyesinin işleyişinden memnun olmadığını vurgulamaktadır.

Aynı makalede yeni partinin kurulmasından Türkiye’deki efkârı umumiye’nin memnun olduğu, Fethi Bey’in siyasî hayata yeni bir parti ve yeni bir anlayışla girmekte bulunduğu, bu bakımdan gazetelerin kendisini desteklediği de ifade edilmektedir. Gazetenin bu durumu da memnuniyetle karşıladığı anlaşılmaktadır. Çünkü aynı makaleye göre eğer yeni parti iktidar olursa Osmanlı’dan kalan sorunların bugünkü hükümetten ziyade yeni hükümetle müzakeresinin daha kolay olacağı kanaatindedir.

³³ Ç.Yetkin, *S.C.F. Olayı*, s.121.

³⁴ Dönemin bazı aydınlarına göre Mustafa Kemal SCF kurdururken toplumdaki tepkiyi ölçmek istemiştir. Bu görüş sahiplerinden biri olan Yakup Kadri’ye göre; “Atatürk bir muhalefet partisinin kurulmasına yol açarken o keskin kudretiyle sezindiği yer altı gericilik hareketlerini meydana çıkarmak için maksadını gütmüştü ve bununla, aynı zamanda, devrim nizamının memlekette yerleşmiş bulunduğu zehabına düşmüş bulunan hükümeti uyarmak istemiştir” diyerek Mustafa Kemal’in toplumun tepkisini ölçmek istemiş olabileceğini ifade eder. Bkz., Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Politikada 45 Yıl*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s.105. Ayrıca SCF kuruluşuyla ilgili olarak diğer senaryolar için bkz., Çetin Yetkin, *Atatürk’ün Başarısız Demokrasi Devrimi: Serbest Cumhuriyet Fırkası*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 1997, s.75-91.

Yine gazete, Fethi Bey'in iktidara gelse bile hem ekonomi hem de diğer alanlarda kısa sürede Türkiye'de bir düzelmeye olmayacağını vurgulamıştır. Bunun içinde en önemli gerekçe olarak, Fethi Bey'in başbakan olması durumunda zaten elde mevcut memurlarla çalışma zorunluluğu olarak görür. Makale dikkatle takip edilirse gerçekçi bir yaklaşım tarzı ortaya koyduğu anlaşılmaktadır. Zira başbakan olmak mutlak iktidar anlamını taşımamaktadır. SCF'nin takip edeceğini ifade etmiş olduğu Liberal ekonomiyi tam anlamıyla uygulayabilmesi için de bu anlayışı bilen ve hisseden bürokratlara sahip olması gerekmektedir.

Diğer bir örnekte 4 Eylül tarihinde Near East (yakın Doğu) isimli gazetede çıkmış olan "*Karışmış Bir Türkiye*" isimli makaledir. Makale diğerlerinde olduğu gibi Hariciye Vekâleti tarafından tercümesi yapılarak ilgili mercilere sunulmuştur. Makalenin girişinde Fethi Bey'in kurmuş olduğu fırkanın Türkiye'ye ve Türklere ufuk kazandırdığından bahisle SCF'nin savunduğu liberal görüşlerin daha önce de ecnebler tarafından dile getirildiği vurgulanmaktadır. Bugüne kadar İsmet Paşa'nın oynamış olduğu rolü, Gazi Paşa'dan çıkan fikirlerin Başvekil tarafından uygulanması olarak görür. Bu arada makalede yine Cumhurbaşkanı ve CHF Genel Başkanı olarak Mustafa Kemal'in durumu tartışılmıştır. Makalede bu durumla ilgili olarak, "*Eğer Gazi yeni fırkanın teşkilini tasvip ettikten sonra Halk Fırkası riyasetinden çekilseydi, rakip programlar vasıtasıyla hiç birine mensup olmayan bir reisicumhuri kazanmak için biriyle yarış eden iki fırkanın mevcut olduğunu tasavvur edebilmek binnisibe kolay olurdu*" denilmiştir. Mustafa Kemal'in halen Cumhurbaşkanı ve CHF Genel Başkanlığını bir arada yürütüyor olmasının sıkıntıları üzerinde duran makalede siyasî mücadelenin Fethi Bey ile İsmet Paşa arasında mı yoksa Gazi ile İsmet Paşa arasında mı devam edeceği tartışılmaktadır. Diğer yandan İsmet Paşa yönetiminin ana zaafı, bu rejimin Türkiye'de bulunan ecneblere derin bir güvensizlik beslemesi olarak gösterilmektedir³⁵. Bu kapsamda makalede vergi vermediklerinden dolayı hapsedilenlerin oranında da ciddi bir artış olduğu vurgulanarak o dönemde Almanya'dan çağrılan Ekonomi uzmanı Her Müller'in raporuyla rakamsal gelişmeler de yer almaktadır. Bu rapora göre 1926 yılı bütçesine göre bütün gelirlerin %50,3 savunmaya harcanmaktadır. Bu durum ekonomik krizin yaşandığı 1929 yılında bile %45,7 olduğu vurgulanarak, hâlbuki ülkenin gelişmesine yönelik yatırımların ancak %15'ler civarında kalması tenkit edilmektedir. Bütün bu yanlışlıkların TBMM'de bir muhalefet olması ve yapılanları tenkit etmesi durumunda düzelebileceği vurgusu da aynı makalede yer almaktadır. Fethi Bey'in siyasete bir anlamda Hükümetin yapmış olduğu fazla harcamaları sonlandırmak için soyunduğu vurgulanmaktadır. Bu durumda yeni fırkanın liderinin eleştirilerine İsmet Paşa'nın cevap vermekle meşgul olduğundan bahisle Türkiye'nin artık karışmış bir Türkiye olduğu vurgusu yapılmaktadır³⁶.

Diğer bir gazete de 10 Eylül 1930 tarihli ve Ermeniler tarafından çıkarıldığı anlaşılan "*Baykar gazetesinin*" SCF yorumlarının mevcut hükümet ve CHF tarafından dikkatle takip edildiğidir. Gazetede, aslında Fethi Bey'in farklı bir kişilik olmadığı, Gazi'nin Avrupa'dan istikraz koparmak için İsmet Paşa yerine Fethi Bey'i getirmeye çalıştığı belirtilmektedir. Gazetede "*bu şerait tabtında Fethi Bey'den Ermeniler lehine müsaıt*

³⁵ B.C.A., 490 01 435 1804 2 12, s.2.

³⁶ B.C.A., 490 01 435 1804 2 12, s.2-3.

şerait ümit etmek fuzulidir" denilerek Fethi Bey'in son açıklamalarının da Ecnebi devletler üzerinde tesir icra etmeye yönelik olduğu vurgusu yapılmaktadır³⁷.

Bu hususta verebileceğimiz bir diğer örnek Atina'da SCF'nin kurulması dolayısıyla yaşanan gelişmelerdir. Yunan kamuoyunda meydana gelen değişimler ve Türkiye'de kurulan yeni partiye yunan kamuoyunun verdiği tepki Atina Büyükelçiliği vasıtasıyla Dışişleri Bakanlığına ulaştırılmıştır. Bakanlık durumu Başbakanlığa 15 Kasım 1930 tarihinde bir raporla sunmuştur. Atina büyükelçiliğinden gönderildiği anlaşılan raporda, *"iki memleket arasında bir muhadenet açmak için çalışan Mösyö Venizelos ve hükümetinin İsmet Paşa hazretleri ve müşarünileybin riyaset buyurdıkları kabine ile başladıkları bu işi kendileriyle bitirmek istedikleri için Fethi Bey'in yeni fırkayı teşkiline tekaddüm eden devrede "Yarın" gazetesinin İsmet Paşa kabinesi ve Halk Fırkası aleyhinde neşriyatı Yunanistan mahafili resmîyesinde endişeyi mucip olmuştur"* denilerek yeni fırkanın kurulmasının Yunan Hükümeti nezdinde endişeyle karşılandığı vurgusu yapılmaktadır. Raporda endişeler dile getirilmekle birlikte yeni partinin programı ve ekalliyetler hakkında aldığı tavır dolayısıyla yeni fırkanın iktidara gelmesi ihtimali *"Yunan mahafili müdresinde naboş bir nazarla görülmediği"* vurgusu da yapılmaktadır. Raporda ayrıca Türkiye'de muhalif bir partinin kurulmasının Yunan Milletinin büyük bölümünde ilgi uyandırmadığı belirtilerek bununla birlikte basında geniş bir alakayla karşılandığı da belirtilmektedir. Rapor *"arç-ı keyfiyet ederim efendim hazretleri"* denilerek bitirilmektedir.

Bu alanda vereceğimiz son örnek SCF lideri Fethi Bey'in İzmir nutkundan sonra Sofya Matbuat Cemiyeti Başkanı olan M. Silyanof tarafından Slovo gazetesinde yazılan başmakalenin Sofya elçiliğinden Dışişleri Bakanlığına gönderilmesi ve bakanlığında konuyu başbakanlığa arz etmesidir³⁸. Başyazıda İsmet Paşa'nın izlemiş olduğu gerek sosyal ve ekonomik politikalarından gerekse dış politikadan memnun olmayan kitlelerin Fethi Bey'in davetiyle yeni partiye iltihak etmeye başladıklarını anlattıktan sonra bunların genelde batılılarla dâhili ve harici ilişkileri olan kıyı kesiminden insanların teşkil ettiği vurgulanmaktadır. Bu insanların her vakit batılılara karşı müsamahakâr davrandıklarından bahisle Fethi Bey'in parti programının Avrupa'nın *"Demokrat"* taleplerine müspet cevap vermekte olduğunu belirtir. Yazar Fethi Bey'in programını batıyla daha sıkı işbirliği getireceğinden dolayı yadırgamaktadır. Diğer yandan programda köylü ve işçiler konusunda herhangi bir düzenlemeden bahsetmemiş olmasından dolayı eleştirir.

Diğer yandan Fethi Bey Paris Büyükelçisi olduğu dönemde Mustafa Kemal'inde talimatlarıyla bütün mesaisini Cemiyeti Akvam ve Balkan ittifakına harcamıştır. Oysa Hükümet Başkanı olarak İnönü Batıya mesafeli ama doğu ile iyi ilişkiler geliştirme taraftarıdır. Yine yazara göre şu anda SCF'nin iktidara gelmesi zor görünmektedir. Bunun en önemli nedeni yeni partinin ancak sahillerde kabul görmüş olması, İç Anadolu bölgesinde çok fazla kabul görmemiş olmasıdır. Yazar makalesini İnönü'nün yıldızının hala sönmediği belirttikten sonra Başvekilin yeni fırka hakkında söylediği; *"...Beklemek lazım, fırka çok yenidir, talinden bahsetmek zamanı henüz gelmemiştir, biz herhalde o fırkanın prensipleriyle hem matbuat ve mebusanda, hem de intibabat zamanında mücadele edeceğiz, onları ikna etmek müşkül değildir"* sözleriyle bitirir.

³⁷ B.C.A. 030 10 108 712 17, s.1.

³⁸ B.C.A., 030 10 240 618 19, s.1.

Belgelerden de anlaşılacağı üzere CHF, dış basında SCF ile ilgili olarak çıkan makaleleri Dışişleri marifetiyle takip etmiş ve tercümeleri yapılarak asıllarıyla birlikte parti genel merkezine sunmuştur.

SONUÇ

Başlangıçta Mustafa Kemal ve arkadaşlarınınca iyi niyetlerle ve ekonomik konularda hükümeti eleştirerek çözüm önerileri sunmak maksadıyla kurulmuş olan SCF, yurt genelinde teşkilatlanmaya başlamasıyla birlikte CHF tarafından dikkatle takip edilmiştir. Bu amaçla CHF Genel Sekreterliği yurt içinde valilere, partinin taşra teşkilatına ve parti müfettişlerine gönderdiği genelgelerle, SCF'ye kaydolan vatandaşların isimlerinin merkeze bildirilmesini istemiştir. Diğer yandan CHF, dış basında yeni parti ile ilgili çıkan yazıları da Dışişleri Bakanlığı marifetiyle takip etmiştir.

Dış basın, yeni partiyi ve onun bünyesinde siyaset yapanları liberal ve batı ile iyi ilişkiler kurma noktasında istekli insanlar olarak nitelendirmiştir. Yine yabancı gazetelerden elde edilen bilgilere bakılırsa muhalif fırkaya girenler sahil kesiminde ve kendilerini Batıcı olarak nitelendiren insanlardır. Ayrıca SCF'li olarak bilinenler, batılı devletlerle ticari münasebetleri olan ve ekonomide liberalizmi savunan insanlar olarak değerlendirilmektedir. Bu durumda bir tarafta CHF'nin yobaz, gerici olarak nitelendirdiği SCF'ye mensup insanlar, diğer yanda liberal ve batıcı olarak değerlendirilebilmişlerdir. Bu durumda hangi kaynağın nitelendirmesi doğrudur? Sorusu ortaya çıkmaktadır. Kanaatimizce hükümetin ekonomik politikalarından memnun olmayan ve CHF içinde siyaset yapma fırsatı bulamayan her kesimden insan yeni parti bünyesinde siyaset yapmaya çalışmış, bu durum CHF'yi çok memnun etmemiştir. SCF yönelik eleştirilerin artması ve olası bir CHF ile SCF çatışması üzerine de parti, Genel Başkan Fethi Okyar tarafından kapatılmıştır. Başlangıçta çok partili hayata geçme ve ekonomik sorunlara yeni çözüm yolları arama amacıyla kurulan partinin kapatılması, 1930'lar da demokrasiye geçme yolundaki fırsatın kaçırılmasıyla neticelenmiştir.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

- B.C.A.,490 01 1 4 12.
- B.C.A., 490 01 435 1804 2 28.
- B.C.A., 490 01 435 1804 2 21.
- B.C.A., 490 01 435 18 04 2 45.
- B.C.A., 490 01 435 1804 47.
- B.C.A., 490 01 435 1804 2 17.
- B.C.A., 490 01 1 4 14.
- B.C.A., 490 01 1 4 11.
- B.C.A.,490 01 435 1804 24.
- B.C.A., 490 01 435 1804 2 6.
- B.C.A., 490 01 435 1804 2 7.
- B.C.A., 490 01 435 1804 2 14.
- B.C.A., 490 01 435 1804 2 9.
- B.C.A.,490 01 435 1804 2 12.
- B.C.A.,490 01 435 1804 2 13.

B.C.A.. 030 10 108 712 17.

B.C.A., 030 10 240 618 19.

Gazete ve Dergiler

Milliyet Gazetesi

Yarın gazetesi

Makale ve Kitaplar

AĞAOĞLU, Ahmet; *Serbest Cumhuriyet Fırka Hatıraları*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994.

ARMAOĞLU, Fahir; *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1980*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1987.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Tek Adam-Mustafa Kemal 1922-1938*, C.III, Remzi Kitabevi, İstanbul 1966.

KARAOSMANOĞLU Yakup Kadri, *Politikada 45 Yıl*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.

KOÇAK, Cemil, *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.

-----, *Türkiye Tarihi IV Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Yayın Yönetmeni Sina AKŞİN, Cem Yayınları, İstanbul 2007.

Komasyon, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978*, Akbank Yayınları, İstanbul 1980.

OKYAR, Osman – Seyitdanlıoğlu, *Mehmet, Fetbi Okyar'ın Anıları Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1997.

YETKİN Çetin, *Atatürk'ün Vatana İhanetle Suçlandığı S.C.F. Olayı*, Otopsi Yayınları, İstanbul 2004.

-----, *Atatürk'ün Başarısız Demokrasi Devrimi: Serbest Cumhuriyet Fırkası*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 1997.

Çocuk Gazetelerinin Gözünden Birinci Dünya Savaşı Çocukları

Cabir DOĞAN*
Hanım GÖKTAŞ**

ÖZET

Trablusgarp ve Balkan savaşlarının ardından Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'na sürüklenmiştir. Bütün bu savaşların sonuçları büyükleri olduğu kadar mâsum çocukları da etkilemiştir. Dönemin yönetiminde etkin olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, Türkçü ve Milliyetçi politikaları nedeniyle çocuklardan "millî bir nesil" yaratmaya çalışmıştır. Devletin bu dönemde uyguladığı millî iktisat politikası devrin çocuk gazetelerinde yabancı mallara boykot şeklinde kendini göstermiştir. Çocuklar, kurdukları yardım sandıkları ile savaş hâlinde bulunan devletlerine ekonomik katkıda bulunmuşlardır. Devlet de yetim kalan çocuklarını Himâye-i Etfal Cemiyeti bünyesine alarak sahip çıkmıştır. Bu makalede çocuk gazetelerinin gözünden "savaş çocukları" konusu ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Savaş, Çocuk, Osmanlı, Gazete.*

Great War Children from The Perspective of the Children's Press

ABSTRACT

The Ottoman Empire was drawn into the First World War after the Tripoli and Balkan Wars. Those wars cost the lives not only of innocent children but also of adult civilians. The "İttihat and Terakki Cemiyeti" (The Committee of Union and Progress) played a very significant role in politics and endeavoured to create "a national generation" from children in line with its Turkic and nationalistic policies. Economic policies applied by the State calling on people to boycott foreign products were advertised in Children's papers. By establishing aid boxes children did their best to support their country economically while at war. The State took responsibility for placing orphans with the "Himaye-i Etfal Cemiyeti". This article deals with "war children" depicted in the children's press.

Key Words: *War, Child, Ottoman Empire, Newspaper*

Giriş

İttihat ve Terakki Partisi'nin 23 Temmuz 1908'den II. Meşrutiyet'in ilân edilmesinden 1918 yılına kadar geçen süreçte uyguladığı politikalardan çocuklar da nasiplerini almışlardır. Bu dönemde çocuklarla ilgili her alanda milliyetçi yaklaşımlara çokça vurgu yapılmıştır. II. Meşrutiyet'in ilânı sonrası İttihat ve Terakki Partisi'nin "millî nesil" oluşturma gayreti basından, okul kitaplarına kadar çocuğa ulaşan hayatın her alanına yansımıştır. Bu yüzden çocukların kahramanlık duygularını besleyeceği filmleri

* Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniv. Eğitim Fak. İlköğretim Bölümü, e-posta; cdogan@sdu.edu.tr

** Arş. Gör., Süleyman Demirel Üniv. Fen-Ed. Fak., Tarih Bölümü, e-posta; hanimgoktas@sdu.edu.tr

seyretmeye yönlendirildiği, yerli malları satan mağazalardan alışveriş yaptırıldığı, yabancı malların boykot ettirildiği, arttırma sandığı ve Osmanlı Gençleri Teavün Şirketi gibi oluşumlarla para biriktirmeye teşvik ettirildiği görülmektedir. Yani çocuk eğlence hayatından, yediklerine, içtiklerine hatta giydiklerine kadar pek çok yönden hedeflenen çocuk tarzına uygun hâle getirilmeye çalışılmıştır. Rejimi toplumda daha kalıcı kılmamanın ve insanları ona bağlı tutmanın öncelikli yollarından birisi ise eğitim olmuştur.

1. Milli Nesil Yaratma Çabası: II. Meşrutiyet Eğitimi

Meşrutiyet dönemi çocukları geleceğin teminatı olarak görüldüğünden ilk iş olarak eğitim alanında yenileşmeye gidilmiştir. II. Meşrutiyet, hemen her bakımdan Tanzimat'la başlayan ve II. Abdülhamid döneminde de devam eden yenileşme ve değişimlerin devamı niteliğindedir. Bu dönemde meydana gelen olayların alt yapısı II. Abdülhamid döneminde atılmıştır. Devralınan eğitim mirasının eksiklikleri giderilmeye çalışılmış, eğitim daha merkezi hâle getirilmeye çalışılmıştır.

Özellikle, İttihat ve Terakki'nin baskın olduğu dönemde eğitimin yoğun bir şekilde siyasetleştiği görülmektedir. Adı geçen parti, amaçlarına ulaşabilmek için pek çok gençlik dernekleri kurmuş, ders programları milli esaslar ve düşünceler dikkate alınarak değiştirilmiştir. II. Meşrutiyet dönemi görünüşte ideoloji olarak Osmanlıcılığı yansıtsa da, II. Abdülhamid dönemindeki İslâm-Türk sentezi, Türk-İslâm sentezine dönüştürülerek Türklük ve Türk milliyetçiliği vurgusu yapılmıştır. Dinsel bir kutsallıkla padişaha yönelik itaat ve sadakat yerine ulusal ve yasal meşruiyeti olan vatan, millet, kanuna, devlete itaat ve sadakat öne çıkarılmıştır¹. Yani bu dönem eğitimde milliliğe vurgu yapılan bir süreç olmuştur. Bütün bu yönleriyle II. Meşrutiyet dönemi eğitimi Cumhuriyet dönemi inkılâplarının hazırlık safhasını oluşturmuştur.

İlk defa II. Abdülhamid döneminde Sait Paşa tarafından dile getirilen ve açılması önerilen okul öncesi eğitim kurumları da bu dönemde açılmıştır. Başlangıç dönemlerinde yabancıların eğitim tecrübelerinden yararlanan Osmanlı eğitimcileri ilk açılan okullarda pek çok yabancı eğitimci istihdam etmiştir. 1913 yılına gelindiğinde İstanbul'un pek çok yerinde anaokulu bulunduğu görülmektedir².

II. Meşrutiyet döneminde ilköğretim alanında da önemli yenilikler yapılmıştır. Eğitimde ıslahın ilköğretimden başlaması gerektiğini savunan Satı Bey bu alanda pek çok çalışmalar yapmış, dergi çıkarmış, eğitim kitapları yazmış³ ve Darülmualimîn'i ıslah etmiştir. Dönemin ilköğretim bakımından en önemli yeniliği 1913 yılında çıkarılan ve 1960'a kadar yürürlükte kalan Maârif-i İbtidâiye Kanûn-ı Muvakkati (Geçici İlköğretim Kanunu)'dur. Bu kanun ilköğretimin modernleşmesinde büyük rol oynamıştır. İlköğretimin zorunluluğu, parasızlığı, merkeziliği ve devlet kontrolünde

¹ Mustafa Gündüz, *Osmanlı Eğitim Mirası*, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2013, s. 100.

² Musa Bardak, "II. Meşrutiyet Döneminde Okul Öncesi Eğitim (1908-1918)", *Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Elazığ 2010.

³ En önemli kitabı Fenn-i Terbiye'dir. Bu kitap çocuk eğitimi alanında Türkiye'de yazılan ilk kitap olarak kabul edilir. Bu kitapta çocuk eğitimi Batı pedagojisinde olduğu gibi beden, fikir ve ahlak eğitimi olarak üç boyutta incelenmiştir. Kitap, 1909 yılında basılmıştır. Osmanlı'da sivil eğitim kurumlarında modernleşmenin 1846'da Meclis-i Maarif-i Umumiye ile başladığı düşünülürse çocuk eğitimine modern bir yaklaşım getiren Fenn-i Terbiye'nin alanında büyük bir boşluğu doldurduğu tartışılmaz bir gerçektir. Fatma Çil Gedik, "Çocuk Eğitimine İlmî Bir Yaklaşım: Fenn-i Terbiye", *Kültür*, İstanbul 2008, s.37.

daha kesin adımlar atılmıştır. İlk defa bu dönemde, devlet okullarında eğitimin parasız olduğu hükme bağlanmıştır⁴. Aynı zamanda söz konusu kanunla ders programlarında, sistemde ve idarî alanda değişikliklere gidilerek eğitimde millileşmesi yolunda önemli ıslahatlar yapılmıştır. Bu alanda yapılan ilk icraat ilkokullarda Türkçe öğreniminin zorunlu hâle getirilmesidir⁵. Dönemin çocuk dergilerinde de çocukların Türkçe öğrenimine ne kadar önem vermeleri gerektiği üzerinde titizlikle durulmuştur. Talebe defterinde, bir baba oğluna yazdığı mektupta Türkçe'nin milli benliğimiz olduğunu ve çok önem verilmesi gereken bir konu olduğu vurgulanmıştır. Oğlu yatılı mektepte kalan baba, aslında oğlunun Türkçe dersindeki zayıflığından dolayı izinsizlik cezası almasını eleştirmiş ve Türkçe'nin lügatten alınan ağdalı kelimelerle konuşulmasının marifet olmadığını belirtmiştir⁶.

Ayrıca Meşrutiyet yönetimi, okullarda okutulmak üzere yeni kitaplar yazdırmıştır. Bunlar içerisinde Terbiye-i Etfal en önemlisidir. Köprülüzade Mehmed Fuad ve Şehabeddin Süleyman'ın yazdığı kitabın son bölümünün başlığını "Meşrutiyet" oluşturmuştur. Burada Meşrutiyet'in faziletlerinden hürriyet, mutluluk ve refah getireceğinden bahsedilmiştir⁷. Bu şekilde eğitimde, okullarda, çocuk dergi ve kitaplarında "millî nesil" oluşturularak, çocuklarda Türklük ve milliyetçilik bilincinin uyandırılması sağlanmaya çalışılmıştır.

Vatan ve millet için çalışmak, okumak dergiler de verilen pek çok makale ile vurgulanmıştır. Balkan savaşlarından sonra yaşanan pek çok toprak kaybından sonra Birinci Dünya savaşına girilmiştir. Bu yüzden yazıların çoğunda Osmanlı'nın bu kayıpları üzerinde durulmuş ve Osmanlı çocuklarına atalarının yaptığı hataları yapmamaları öğütlenmiştir. Onların da aynı hataları yapmaları hâlinde elimizde var olan toprakları da kaybedeceğimiz düşüncesi anlatılmıştır. Vatana borcumuzu ödemek ve gelecek nesillere daha güzel yarınlar bırakmak için daha çok çalışmak gerektiği vurgulanmıştır⁸.

Meşrutiyet dönemi çocuk eserlerinde geçmişte olduğu gibi toprakların savaş yolu ile ele geçirilemeyeceği yeni topraklara ilim ve fen ile sahip olunabileceği belirtilmiştir. Bu yüzden çocukların okullarına devam etmeleri, farklı ilimlere âşina olmaları üzerinde özenle durulmuştur. Batılılaşmanın iyiden iyiye kendini hissettirdiği bu dönemde Avrupaî mekteplere büyük önem verilmiştir. Dergilerde Avrupaî tarzda eğitim alan çocukların vatana daha faydalı olacağı vurgulanmıştır.⁹ Batılılaşmanın tesirinin ne derece kuvvetli olduğunu buradan anlamak mümkündür. Bunda şüphesiz II. Meşrutiyet'in Batıcı ve Türkçü aydınları etkili olmuştur. Zira bu dönemde eğitimde pozitivist düşüncenin ve bilimselliğin yaygınlaştırılmasına vurgu yapılmıştır. Özellikle Batıcı aydınların Batılı çağdaşlarından ve öncülerinden tercüme ettikleri pozitivist-materyalist propaganda eserleri yaygınlaştırılmış ve bu düşünceler eğitim çağındaki gençlere salık verilmiştir. Osmanlı okullarında yaygınlık kazanan pozitivist düşünce her

⁴ Gündüz, a.g.e., s. 103.

⁵ Mustafa Ergün, *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, Ocak Yayınları, Ankara 1996, s. 206.

⁶ Talebe Defteri, Sayı 14, 12 Teşrin-i Sâni 1329/26 Kasım 1913, s. 220-221.

⁷ Cüneyd Okay, *Meşrutiyet Çocukları*, İstanbul 2000, s. 43-44.

⁸ Çocuk Duygusu, Sayı 31, 2 Kanûn-ı Sâni 1329/15 Ocak 1914, s. 1; Sayı 50, 15 Mayıs 1330/28 Mayıs 1914, s. 3-4.

⁹ Çocuk Duygusu, Sayı 22, 31 Teşrin-i Evvel 1329/13 Kasım 1913, s. 2-3.

ne kadar Tanzimat yıllarında geniş bir taban bulmaya başlamışsa da, esasen II. Meşrutiyet aydınları arasında yaygınlaşarak Cumhuriyet'in eğitim felsefesinin temelini oluşturmuştur¹⁰.

İkinci Meşrutiyet döneminde eğitim alanındaki en önemli değişikliklerden birisi de derslerin işleniş yöntemidir. Dersler ezbere dayalı yöntemlerden uzaklaşmıştır. Deneye, gözleme dayalı öğretim yöntemleri uygulanmaya başlanmıştır. Öğretmen öğrencilere rehberlik eden, yol gösterici kişi konumuna getirilmiştir. Dergilerde de okula yardımcı olacak bilgiler deney ve gözlem yoluyla anlatılmıştır. Mektepli Dergisi'nde "Fenni ve Eğlenceli Oyunlar" metninde suyun kaldırma gücü deney yöntemi ile anlatılmıştır. Deneyde tatlı ve tuzlu suya yumurta konulmuş ve batıp batmadığı gözlemlenmiştir. Mektepli, bu deneyi sayfalarına başarılı bir şekilde yansıtmıştır. Deneylerin nasıl yapılacağını anlatırken resimlere yer verilmiştir.¹¹ Yaparık ve yaşayarak öğrenme tekniği ile suyun kaldırma kuvveti çocuklara kavratılmak istenilmiştir.

Bütün dergiler her açıdan donanımlı insan yetiştirme amacını gütmektedir. Bu yüzden kızların eğitimi konusuna değinilmiş, onlar erkeklerden ayrı tutulmamıştır. Bu dönemde, kızlar için ayrı okulların açıldığı, bazı okullarda ise karma eğitimin yapıldığı bir süreç yaşanmaktadır. Devlet için, vatan için iş üreten her vatandaşa ihtiyaç duyulmaktadır. Kadınların okuması hem ülke ekonomisine katkı sağlayacak hem de ülkenin kültür seviyesini artıracaktır. Kız çocukları geleceğin anneleridir ve vatanı onların yetiştireceği çocuklar idare edeceklerdir. Ülkenin geleceği ile erkek çocukları ne kadar ilgili ise kız çocuklarının da o kadar ilgili olması gerektiği belirtilerek, kız çocuklarının çalışması ve iyi bir eğitim almasının önemi vurgulanmıştır¹². II. Meşrutiyet döneminde kız öğrenciler için yapılan önemli bir eğitim reformu da onlara yönelik bir üniversitenin açılmasıdır. 1915'de kurulan İnas Darülfünûnu 1921'e kadar müstakil olarak eğitimine devam etmiştir.¹³

2. Vatan Sevgisi

1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı sonrasında imzalanan Berlin Antlaşması ile birlikte başlayan toprak kayıpları, Trablusgarp Savaşı (1911-1912) ve I. Balkan Savaşı (1912-1913) sonrasında da devam ederek İmparatorluğu parçalanma sürecine taşımıştır. Bu süre içerisinde Sırbistan, Karadağ, Bosna-Hersek, Romanya, Bulgaristan, Girit, Kıbrıs, Mısır, Tunus, Doğu Anadolu'daki bazı topraklar(Kars gibi) kaybedilmiştir. İngiltere, Fransa ve Rusya 1913-1914 yıllarında Şark Meselesi adı altında Osmanlı İmparatorluğunu siyasî ve ekonomik yönlerden bölmeyi amaçlayan görüşme ve gizli antlaşmalar yapmışlardır. Ancak, bu planlarını I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla hayata geçirememişlerdir. Osmanlı Devleti'nin Almanya ve müttefiklerinin yanında I. Dünya Savaşı'na katılması ve bu savaşın kaybedilmesiyle birlikte imparatorluk ağır toprak kayıplarıyla parçalanmıştır. Anadolu'nun taksimi artık gündemdedir. Doğu Anadolu Ermeni tehdidi altındadır.

¹⁰ Gündüz, *a.g.e.*, s. 118.

¹¹ Mektepli, Sayı 8, 10 Temmuz 1329/23 Temmuz 1913, s. 132.

¹² Çocuk Duygusu, Sayı 24, 14 Teşrin-i Sâni 1329/27 Kasım 1913, s. 2,3,4.

¹³ Bahar Baskın, "II. Meşrutiyet'te Eğitim, Kadın ve İnas Darülfünûnu (İlk Kadın Üniversitesi)", *İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul 2007, s.126 ve s.183.

Toprak kayıplarından dolayı İstanbul'a gelen göçmenlerin durumları toplumun her kesiminden insanı etkilemiştir. Siyasi olarak da "Osmanlılık" politikası yerini "Milliyetçi ve Türkçü" akıma bırakmıştır. Bâb-ı âlî Baskını ile de İttihat ve Terakki Cemiyeti ülke idaresinde tek karar mercii konumuna gelmiştir¹⁴. Bütün bu olaylar basın tarafından sürekli gündemde tutulurken, çocuklardan yetişkinlere herkesi nefret, öç ve intikam duyguları kaplamıştır. Bu dönemde dergilerde öne sürülen fikirler çocuğun zihninde canlı tutulmak istenen Türklük ve milliyetçilik anlayışı olmuştur.

Özellikle, 1913-1914 yıllarında yayımlanan dergiler savaş ortamının duygularını yansıtmıştır¹⁵. Aynı yıl yayımlanan "Türk yavrusu" isimli çocuk dergisinde ilk defa "Türk" kelimesi kullanılmıştır. Bunun yanında "Ciddi Karagöz Dergisi" de "Osmanlı Türk yavrularının milli terbiyesine çalışan haftalık risaledir" şeklinde yayımlanmıştır. Yani bu dönemde Türk kelimesi çocuklarda Balkan Savaşı'nın sonunda doğan milli bilinci pekiştirmek için sık sık kullanılmıştır¹⁶.

Dönemin çocuk dergilerinde tanınmış Milliyetçi Türkçü yazarların yazılarına rastlanmıştır. Ziya Gökalp, Akagündüz, Selim Sırrı, Mehmed Emin, Yusuf Akçura, Edhem Nejad bunlardan birkaçıdır. Bu yazarlar çocukların milliyetçilik açıdan bilinçlenmesini sağlayacak yazılar ve şiirler kaleme almışlardır. Bu da çocukların milli duygularının gelişmesini sağlamış, siyasî olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin konuya ne kadar önem verdiğini göstermiştir.¹⁷

Savaşların sonunda ortaya çıkan intikam ve öç alma duyguları birçok çocuk dergisine olduğu gibi yansımıştır. Ali Kemal'in "İntikam" isimli şiiri, bu duyguları harmanlayan örnekler arasındadır. Şiirde, kadınların boğazlandığı, Türküm diyenlerin asıldığı dile getirilirken; Meriç ve Vardar ırmaklarının Türk kanına boyandığı ifade edilmiştir. Vatanın harap olduğu, güzel köylerden geriye hiçbir şey kalmadığı ve kara günlerin yaşanmakta olduğu verilen mesajlar arasındadır. Yüce haktan dilenen Rumeli'ye tekrar kavuşabilmektir¹⁸.

Çocuk Duygusu isimli dergide yer alan "Vatan ve Çocuk" isimli yazıda, miniklerin yataklarında rahat uydukları zamanlarda memleketi asker ağabeylerinin korudukları çocuklara hatırlatılmıştır. Yüz binlerce fedainin soğuk ve kar demeyip düşmanın hilelerine karşı vatanı muhafazaya çalıştıkları belirtilmiştir¹⁹. Bu dönemde dergiler de bu yönde yazılarına ağırlık verilirken; minik okurlar da yayınları ilgi ile takip etmişlerdir. Hatta bu tarzda kaleme alınan eserlerin artırılması yolunda isteklerde bulunmuşlardır. Çocuk Dünyası'na gelen okur mektubu bu anlamda güzel bir örnektir. Sarıyer'den ilkokul üçüncü sınıfta eğitimine devam etmekte olan Burhaneddin, dergiyi seve seve okuduğunu, masalları ve hikâyeleri arkadaşları ile birlikte keyifle takip ettiklerini ifade etmiş; manzumeler hakkında getirmiş olduğu eleştirisini ve beklentisini

¹⁴ M. Şükrü Hanioglu, "İttihat ve Terakki Cemiyeti", *DİA*, XXIII, 2001, s. 483.

¹⁵ Balkan harbinden sonra 1913 yılında en az dokuz tane çocuk dergisi yayımlanmıştır. Bunlar Çocuk Dünyası, Ciddi Karagöz, Çocuk Yurdu, Çocuk Duygusu, Mektebli, Talebe Defteri, Türk Yavrusu, Çocuklar Alemi, Kırılmaç olarak sayılabilir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bunların bazılarıyla birlikte Çocuk Bahçesi, Çocuk Dostu, Mini Mini, Hür Çocuk ve Küçükler Gazetesi gibi dergiler yayım hayatına atılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cüneyd Okay, *Eski Harfli Çocuk Dergileri*, İstanbul 1999, s. 218-219.

¹⁶ Okay, *Meşrutiyet Çocukları*, s. 46-47.

¹⁷ Okay, *a.g.e.*, s. 47.

¹⁸ Ali Kemal, "İntikam", *Çocuk Duygusu*, Sayı 57, 3 Temmuz 1330/16 Eylül 1914, s. 1.

¹⁹ *Çocuk Duygusu*, Sayı 56, 8 Haziran 1330/21 Ağustos 1914, s. 2.

şu şekilde paylaşmıştır: "Bunlar arasında bazı manzumeler de var. Okuyoruz, çok hoşumuza gidiyor. Fakat hiçbirisi ezberlemeye gelmiyor. Bunlar bizim vatan duygusu, Türk duygusu ile çarpan yüreklerimizi bu ateş ile kanayan kanımızı bir türlü teskin edemiyor. Siz bunu nazar-ı dikkate alarak bize vatana, millete ait manzumeler yazarsanız fevkalade memnun oluruz. Ve manzumeleri okuyarak yüreklerimizdeki ateşi belki de söndürürüz. Bizim içimizdeki Türklük hissi fevkalade uyandı"²⁰.

Daha önce de belirtildiği gibi, dergilerde devletin geleceği için çalışmanın önemi her sayıda vurgulanmıştır. Ayrıca, düşmanın yaptıklarının unutulmaması ve intikam alma duygusu işlenmiştir. Vatanın evlatların çektiği sıkıntıların, şehitlerin hatırdan çıkarılmaması, onları düşünerek düşmandan intikam almanın gerekliliği belirtilmiştir. Bunun için çok çalışmak gerektiği anlatılmıştır. Düşmandan intikam almanın insan öldürmek demek olmadığı örtülü olarak ifade edilmiştir. Düşmandan intikamın ancak teknoloji alanında ilerleme ve eğitimdeki gelişme ile sağlanabileceği vurgulanmıştır. Düşmanlardan ancak bu şekilde intikam alınabileceği belirtilmiştir. Mektepli Dergisi'nde bu görüşü yansıtan yazıda konu şu şekilde yer almıştır: "Hak ettiklerimiz ve gördüklerimiz artık bize bir ders olsun. Çalışalım fakat vatani severek, vatan için çalışalım. Birbirimize yardım edelim. Düşmanlarımızı bildik, öğrendik; irtikab ettikleri cinayetleri gördük, hiç olmazsa onları her zaman göz önünde tutalım. Unutmayalım, kalplerimizde düşmanlarımıza karşı hislerini bir validenin evladının beslediği gibi besleyelim"²¹.

Küçükler Gazetesi'nde "Bir Şehit Oğlu" başlıklı şiirde yetim kalan bir çocuğun duyguları dile getirilmiştir. Şehit olan babasına rahat olmasını söyleyen çocuk, bir gün onu öldürenler ile hesaplaşacağını ve bu konudaki kararlılığını vurgulayarak sözlerini "Ya düşmandan intikamını alırım ya da ben de şehit olur kalırım." şeklinde bitirmiştir²².

Diğer pek çok dergide de vatanın ancak ilim ve fende yapılacak çalışmalar sayesinde kurtarılacağı vurgusu tekrarlanmıştır. Bunlardan birisi olan Mini Mini Türkler de şu satırlar geçmektedir. "Ah... Ey Türk evladı! Çalış! Çalış ki tarihin yalnız senin için sakladığı bu miras-ı iftiharî düşmanlarına kaptırma! Sen ölmek için çalış... Çalışmak için öl! Zaman bile men-i gayretin olmasın. Sen öyle gayretle çalış ki; yüksek semalarda kanlı âfaklarda heybetle, necabetle titreyen şu saf mukaddes sancağı hân-ı hicâba düşürme"²³.

Dergilerde yer alan çocuk oyunlarında bile amaç düşmandan intikam almaktır. Çocuk Duygusu'nda yer alan oyunda bir çocuk "Ey İslamlar, ey Osmanlılar, ey vatandaşlar, ey sevgili vatanın evlatları. Gönüllü yazılınız!... Harp yapacağız. Sevgili memleketimizi alacağız. İntikam, intikam alacağız." şeklinde savaşa katılmak isteyen gönüllüleri davet etmektedir. Pek çok kişinin gönüllü olduğu savaşa herkes, "Yaşasın intikam. Ezilsin düşmanlarımız!.. Yaşasın

²⁰ Lâle Uçan, "Osmanlı Çocuk Dergilerinin Çocuk Kimliği Üzerine Etkileri", *Osmanlı Dünyasında Çocuk Olmak*, Dem Yayınları, İstanbul 2012, s. 177.

²¹ Mektepli, Sayı 6, 20 Haziran 1329/3 Temmuz 1913, s. 92.

²² Küçükler Gazetesi, Sayı 2, 16 Mayıs 1334/16 Mayıs 1918, s. 5.

²³ Mini Mini, Sayı 6, 19 Haziran 1330/2 Temmuz 1914, s. 5-6.

Selaniğiyle, Manastırıyla, Yanyasıyla, Kosovasıyla, İşkodrasıyla, güzel Rum ili. Kahrolsun düşmanlarımız.” diyerek katılmıştır²⁴.

Bütün bu intikam öğütlerine vatani kurtarmak için intikam için çok çalışmak gerektiğini anlatan vatanın içinde bulunan vahim duruma değinen Safvet'in “İntikam”²⁵ Kemal'in, “İntikam”²⁶ Rıza'nın, “İntikam Öğüdü Nesl-i Âtiye”,²⁷ Ahmed Cevad'ın, “Yine İntikam”²⁸, gibi yazıları örnek verilebilir.

3. Yerli Mallarını Teşvik Avrupa Mallarını Boykot

Yaşanılan savaşlardan sonra uğranılan toprak kayıpları yukarıda da belirtildiği üzere Türklerde yıllarca beraber yaşadıkları pek çok millete karşı bir nefret duygusu oluşturmuştur. Bu her alanda kendini gösterirken özellikle iktisadî alanda Türk olmayan halka karşı büyük bir boykotaj kampanyası başlatılmıştır. Yıllardan beri Rumların elinde bulunan ticaretten dolayı onların zengin olup, Türk halkının fakirliğe düştüğü vurgusu yapılmıştır. Meşrutiyet Dergisi'nde bu durum oldukça güzel özetlenmiştir: “Ey Türk yavrusu! Türk yurdunda en yoksul, en zavallı yine Türk'tür. Biz viran kulübelerde, yıkık evlerde yarı aç, yarı tok sürünüp dururken onlar; bir taraftan Türk'ün zulmünden mızlanıp dünyanın kulağını dolduruyor, diğer taraftan Türk'ün sayesinde, Türk yurdu üzerinde kazandıkları liralarla yaptırıldıkları konaklarda, saraylarda zevk ediyorlardı ve ediyorlar. On beş sene evvel köyümüze geldiği vakit yırtık kunduraları, parçalanmış paltosu, rengi uçmuş pantolonu ile biz Türklerin merhametini kazanmış olan İstefan, on beş senede köyümüzün sahibi oldu. Şimdi biz Oğuz torunları, bakkal İstefan'ın kölesiyiz. Buraya geldiği vakit başında yağlı bir fes bulunan İstefan, bugün çocuklarına şapka giydiriyor. İhtimal ki bizden aldığı paralarla Yunan donanmasına yardım gönderiyor...”²⁹. Bu pasaj, savaş sonucu meydana gelen sosyal kargaşa ve bir zamanlar kardeş geçinen milletlerin birbirine duyduğu kını anlatması bakımından oldukça önemlidir.

Dergilere bakıldığında sadece Rumların değil bütün yabancı malların boykot edildiği görülmektedir. Örneğin Çocuk Dünyası'nda “Çocuklar: Vatanınızı milletinizi seviyor iseniz yerli malı kullanırsınız. Yerli malları Avrupa'nın çürük ve pis mallarından hem daha sağlam hem daha ucuzdur. Bâb-ı âli caddesinde aradığınız her türlü yerli malı bulabilirsiniz.” denmektedir³⁰. Talebe Defteri'nde ise, boykotaj “Nestle sütü içmeyiniz. Üzerinde Türkçe yazı olmayan çikolataları almayınız. Şeritleri Türkçe olmayan sinemalara gitmeyiniz. Türkçe isimler yanına Fransızca yazılar yazan mağazalardan alışveriş etmeyiniz...” şeklinde duyurulmuştur³¹.

Bu şekilde çocuklar da yetişkinlerin karşı karşıya kaldıkları sorunlardan dergiler sayesinde haberdar olmuşlar ve hatta bire bir bu sorunları yaşamışlardır. Dergilerde yerli malı teşvik edilerek, kendi üretimlerimizin desteklenmesi yolunda öğretmenler çocuk

²⁴ Çocuk Duygusu, Sayı 42, 20 Mart 1330/2 Nisan 1914, s. 8.

²⁵ Talebe Defteri, Sayı 16, 19 Kânun-ı Evvel 1329/1 Ocak 1914, s. 253-254.

²⁶ Çocuk Duygusu, Sayı 57, 19 Haziran 1330/2 Temmuz 1914, s. 1.

²⁷ Çocuk Duygusu, Sayı 16, 19 Eylül 1329/2 Ekim 1913 s.1.

²⁸ Talebe Defteri, Sayı 30, 3 Temmuz 1330/16 Temmuz 1914, s. 681-682.

²⁹ Okay, *Meşrutiyet Çocukları*, s. 54.

³⁰ Çocuk Dünyası, Sayı 38, 28 Teşrin-i Sâni/11 Aralık 1913, s. 12.

³¹ Talebe Defteri, Sayı 14, 21 Teşrin-i Sâni 1329/4 Aralık 1913, arka kapak.

zihinlerinde basın yolu ile diri tutulmak istenmiştir. Bütün okuma parçaları, şiir, yazı ve reklâmlarda konu yine millileşmeye kaymıştır. Talebe Defteri'ndeki, "Nestle sütü içirmek vatana ihanettir. Vatandaşlar! Gözlerinizi açınız. Memleketimizin latif ve kokulu otlarıyla çiçekleriyle beslenen koyunlarımızın ineklerimizin saf ve temiz sütleri dururken paramızı ecnebilere vermeyelim..."³² sözleri boykotajı ve millileşmeyi açıkça göstermektedir. Talebe Defteri'nde bulunan " Vatandaş, Müslüman mağazasına uğramayı unutma. Çocuğunu, kardeşini Nestle sütüyle büyütme. Tring, Stein Mayer elbisesiyle giydirme. İsmi Türkçe yazılı olmayan dükkânlara, şeritleri Türkçe olmayan sinemalara uğrama..." sözlerini içeren derginin arka kapağındaki yazı bu durumu gösteren bir başka örnektir³³.

Sahibi Ermeni Leon Lütfi olan Çocuk Duygusu, yabancı marka olan Tring ve Stein isimli mağazaların reklâmını yaptığı için tepki almıştır. Bu yüzden dergiye pek çok zarar verilmiş, camları kırılmış, levhalar üzerine gayr-ı muntazam siyah lekeler konulmuştur. Bazı duvarlar üzerine de "İlânlar Türkçe olacak" şeklinde yazılar yazılmıştır. Bu duruma çok üzülen derginin sahibi Leon Lütfi, Çocuk Duygusu'nda kendisini çocuklar nezdinde savunan "Boykotaj Meselesi: Çocuklara Nasihat" isimli bir yazı yazmıştır. Bu yazıda Leon, Anadolu Ermenisi ve bu memleketin bir evladı olduğunu, Türkçe'den başka bir dil konuşmadığını, vergisini ödediğini hatta Türk cemiyetlerine yardımlarda bulunduğunu ifade etmiştir³⁴.

Çocuk dergilerinde millilik vasfı o hâle gelmiştir ki, Çocuk Bahçesi dergisindeki bir reklâmda çocukların Avrupa'dan gelen kötü işporta kolonyalarının yerine "Farûki Türk Kolonyaları" kullanmaları istenmiştir³⁵. Başka bir dergi olan Talebe Defteri'nde, memlekette şimdiye kadar ecnebi kurşun kalemlerin kullanıldığını, artık şimdi Türk kurşun kalemlerin yapıldığı haber verilmiştir. Bunu yapan kişilerin Necati Memduh biraderler olduğu söylenmiş ve kalemlerin iki türlü olup biri resim biri yazı için olduğu şeklinde tanıtımı yapılmıştır³⁶. Hatta durum dışıye kadar götürülmüş reklâmda dışının Müslüman ve Türk olduğu özellikle vurgulanmıştır³⁷.

Bütün bu örnekler baktığımızda, çocuk dergilerinde verilen mesajlardan çocukların Avrupa'ya karşı milli bir duruş sergilemesinin istendiği görülmektedir. Bu yaklaşımda çocuklardan Avrupa'nın ekonomik esaretinden Türkleri kurtarmak ve kendi değerlerini ticaretlerini oluşturmaları istenmiştir. Bu söylemlerle büyüyen çocukların akıllarına yerli mallarını kullanmaya yönelik şemalar yerleştirilmiştir. Zira daha yakın zamanlara kadar tüm ilkokullarda kutlanan yerli malı haftası Türkiye'nin hâlâ daha o dönemin izlerini taşıdığını göstermektedir.

³² Talebe Defteri, Sayı 10, 26 Eylül 1329/9 Ekim 1913, arka kapak.

³³ Talebe Defteri, Sayı 22, 13 Mart 1330/26 Mart 1914, arka kapak.

³⁴ Çocuk Duygusu, Sayı 33, 16 Kânun-ı Sâni 1329/29 Ocak 1914, s. 3-4.

³⁵ Reklâm şu şekilde verilmiştir: "Farûki Türk Kolonyası: Dünyanın en nefis kolonyalarındandır. Hâlâ Avrupa'dan gelen adi işporta sularıyla kıyas edilemez. Hem ucuz hem âlâdır. Çocuk Bahçesi mükâfat için bu güzel kolonyayı ittihâb etmiştir. Bütün hanım kızlarımıza ve oğullarımıza ve ailelerine bu milli kolonyayı tavsiye ederiz." Çocuk Bahçesi, 10 Temmuz 1330/23 Temmuz 1914, s. 324.

³⁶ Talebe Defteri, sayı 27, 4 Mart 1330/17 Mart 1914, s. 2.

³⁷ Verilen ilân şöyledir: "Müslüman Dışçı: Dışçı Tabibi Mehmed Hüdaverdi Çağaloğlu Emniyet Sandığı ittisâlinde. Hem Müslüman ve Türk hem namuslu ve makesdir." Talebe Defteri, Sayı 32, 5 Kânun-ı Sâni 1332/18 Ocak 1917, arka kapak.

4. Arttırma Sandıkları ve Çocukların Ticarete Özendirilmesi

Gençleri tutumlu olmaya özendirmek ve onlar arasında yardımlaşma duygusunu geliştirmek amacıyla aralarında "Arttırma Sandıkları" kurmaları istenmiştir. Dönemin önde gelen eğitimcilerinden olan Satı Bey, çocukları tasarrufa ve yardımlaşmaya çağıran yazılar yazmıştır. Bu yazılarında çocukların okullarda tasarruf ve yardımlaşma sandıkları kurmalarının teşvik edilmesini istemiş; bu gerçekleştiği takdirde hem fert hem de ülke ekonomisine ne kadar katkı sağlanacağına önemine değinmiştir³⁸.

Talebe Defteri'nin çeşitli sayılarında yazan Kemal Efendi' de dergiye böyle bir teklifte bulunmuş ve olumlu tepki almıştır. Derginin bir köşesinde "Gençler Bu Makaleyi Dikkatle Okuyunuz: Arttırma Sandığı" başlığı altında çocuklara arttırma sandıkları ve tasarrufla ilgili nasihatlerde bulunulmuş ve teşvik edilmiştir. Bu yazıda "Emniyet Sandıkları"na rağbet edilmemesinden dolayı duyulan rahatsızlık dile getirilmiş, bu şikâyetin muhatapları ise gençler değil de memleketin yokluk günlerinde biriktirmenin kıymetini hâlâ anlayamamış olan yetişkinler olarak gösterilmiştir. Bu sandıklara toplanan paranın çok büyük meblağlarda olacağı düşüncesinin yanlış olduğu söylenmiş, küçük miktarlarla devamlı birikim yapmanın daha faydalı olacağı kanaatine varılmıştır. Burada amacın sadece para arttırmak olmadığı yardımlaşma ve ortaklığa dikkati çekmek olduğu vurgusu yapılmıştır. Tıpkı bir şirket gibi düşünülen "Arttırma Sandığı"na beş yaşından başlayıp, genç-yaşlı erkek-kadın ayrımı yapmadan bütün herkesin katılabileceği bildirilmiştir. Şirkete üye olanlara faiz verilerek paralarının hesaplarına işleneceği söylenmiştir. Şirket toplayacağı sermaye ile içinde her şeyin bulunacağı büyük bir mağaza açacağını, ebeveynlerin çocuklarının kıyafetlerini, çamaşırlarını, kitaplarını, şekerlerini, oyuncaklarını ve defterlerini bu şirketin hayata kazandırdığı mağazalardan satın alacağını duyurmuştur³⁹.

Talebe Defteri'nin bu duyurusundan sonra derginin on yedinci sayısında bu duyuruya elliye yakın cevap alındığı bildirilmiştir. Bu arttırma sandıklarının nasıl oluşturulacağı şeklinde verilen bilgide çocuklara ebeveynlerinin muvâfakat etmesi gerektiği söylenmiştir. Mekteplerde haftalık olarak toplanacak olan paraların muavinler ve kâtipler tarafından biriktirileceği, mektep müdüriyeti tarafından bankaya yatırılacağı ve makbuzun da Emniyet Sandığı'na teslim edileceği söylenmiştir. Bu teşebbüsün Osmanlı gençliğine tasarruf, iktisat, banka hakkında faydalı bilgi verip bilinçli bir neslin yetişmesine katkı sağladığına dikkat çekilmiştir. Osmanlı gençliğine mükemmel bir iktisâdi eğitim verecek olan "Osmanlı Gençleri Teâvün Şirketi"nden toplanacak olan sermaye ile öğrencinin ihtiyacı olan kitaplar, oyuncaklar, mektebe dair her türlü levâzımatın sağlanacağı söylenmiştir. Aynı zamanda bu sermaye ile pek çok fabrikaların kurulacağı ve gelecek neslin de bu fabrikalar da çeşitli görevler alıp bilinçli bir şekilde çalışacağı bildirilmiştir⁴⁰.

Çocuk Duygusu dergisinde de "Çocuk Duygusu Şirketi" adı altında arttırma sandıklarına örnek bir şirket kurmaya teşebbüs edilmiştir. Haftalık yirmi para toplayacak olan bu şirket, topladığı bu meblağ ile çocukların ihtiyaçlarını oluşturan

³⁸ Okay, *Meşrutiyet Çocukları*, s. 53.

³⁹ Talebe Defteri, Sayı 16, 19 Kânun-ı Evvel 1329/1 Ocak 1914, s. 255-257.

⁴⁰ Talebe Defteri, Sayı 17, 2 Kânun-ı Sâni 1329/15 Ocak 1914, s. 1-2.

kalem, kâğıt, defter, mektep kitabı gibi araç-gereçleri satacaktır. Sermaye büyüdükçe de çocuklara dair başka dükkân açıp sermayenin işletileceği söylenmiştir⁴¹.

Dergiler, çocukları bu tür etkinliklerin içine çekerek onlara milli bilinç yanında milli iktisat düşüncesi kazandırmaya çalışmıştır. Bu tür sosyal projelerde çocuğu tasarrufa ve yardımlaşmaya alıştırmak ön planda olsa da, amaç çocuğun küçük yaşta bu bilinci kazanıp kendi milli değeri ve ticaretini oluşturmasıdır.

Avrupa mallarını boykot ve yerli malı kullanmaya teşvik ile birlikte pek çok çocuk dergisinde çocuklar kendi mallarını üretmeleri için özendirilmeye çalışılmıştır. Savaş sonrası panoramada asker, kâtip, avukat ya da doktor olmak popüler meslekler olarak görülse de aslında bu iş kollarının eski önemlerini kaybetmeye başladıkları görülmüştür. Savaş sonrası gençler arasında yeni hedef ticaret olmuş, dergilerde çocuklara tüccar olmanın getirileri vurgulanmış ve çocuklar Avrupa mallarını üretir hâle getirmeye özendirilmiştir⁴². Çocuklar için ticaret ninnileri dahi bestelenmiş⁴³, çocuk kendisine ulaşabilecek her yönden kuşatılmıştır.

Bazı dergilerde ticarete dair, ticareti teşvik edici yazılar yazılmıştır. Bunlardan birisi olan Çocuk Duygusu'nda "Ticarete Dair" başlıklı yazı buna örnektir. Bu yazıda insanın gelirin göre harcamada bulunması gerektiği ve arttırmanın yolunu öğrenerek daima çalışması tavsiye edilmiştir. Yine insanın eline geçen parayı biriktirip saklamasının pek büyük bir hata olduğu söylenmiş, insanın elindeki parayı işletmesi alışveriş ve ticaret etmesinin hem kendisine hem de ülke ekonomisine büyük katkı sağlayacağı vurgusu yapılmıştır. Paraya karışan haram paranın da bereketsiz olduğu ve iflase sebep olacağı belirtilmiştir. Verilen bu bilgilerden sonra da ticaretin tanımı yapılmış, nasıl yapılabileceğine dair örnekler verilmiştir⁴⁴.

Dergilerde, çocuklara meslekleri tanıtmak ve arkadaşları ile olan ilişkilerini arttırmaları için evde veya dışarıda oynayabileceği oyunlar verilmiştir. Çocuk Dostu'nda verilen Bakkalık oyunu buna örnektir⁴⁵. Çocukların mesleklere olan yatkınlıklarını keşfetmek için bu oyunlar oldukça önemlidir. Oyunda çocukları ticarete alıştırmaya amaçlanmıştır.

Talebe Defteri'ndeki bir mülakatta yine ticaretle ilgili tavsiyeler verilmiştir. Ticarete en büyük şeyin itibar olup kâr payının zararın ortağı olduğu söylenmiştir. Ellerinde sermaye olan insanların bu sermayeleri değerlendirmelerinin uygun olacağı, memlekette kendi fabrikalarımızı kurmamız gerektiği belirtilmiştir. Bu konudaki tepki şöyle dile getirilmiştir:

⁴¹ Çocuk Duygusu, Sayı 10, 8 Ağustos 1329/21 Ağustos 1913, s. 5-6.

⁴² Zafer Toprak, "II. Meşrutiyet'te Toplumsal Proje: Tesanüt, Meslek ve Milli İktisat", *Osmanlı*, Cilt 3, YTY Yayınları, Ankara 1999, s. 571-586.

⁴³ Ticaret Ninnisi

Büyüyünce oğlum tacir olacak,

Şu talibsiz yurda amir olacak,

Cebi sarı altınlarla dolacak;

Çalış yavrum tacir ol ninni,

Memur olma amir ol ninni...! ile başlayan şiir,

Ayrıntılı bilgi için bkz. Çocuk Dünyası, Sayı 72, 24 Temmuz 1330/6 Ağustos 1914, s. 327.

⁴⁴ Çocuk Duygusu, Sayı 37, 13 Şubat 1329/26 Şubat 1914, s. 1-2.

⁴⁵ Fatma Banu Deniz, "II. Meşrutiyet Dönemi Süreli Çocuk Yayınlarında Dini Motifler", *Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Isparta 2010, s.72.

Memurluğu düşüncenden sil, unut

Paşalığı vicdanında sen uyut,

Ticarete pek muhtaçtır bil bu yurt,

Çalış yavrum tacir ol ninni,

Kendine sen amir ol ninni dizeleriyle sona ermektedir.

“İhtiyaçla mütenasip kiremit ve tuğla imalathaneleri yapmak büyük bir himmet mi tevakkuf eder? Memleketimizde bir iğne fabrikası bile yok... Eğer bu küçük alet hariçten gelirse hepimiz çıplak kalacağız. Makaralarımız bile ecnebi muhitlerin mahsulüdür. Hani, mensucat fabrikalarımız nerede? Medeni bir memleket için kâğıt fabrikalarından mahrumiyet ne kadar acı bir şeydir!.. Sonra maden ocakları... hem yalnız o kadar mı? Doğrusunu söylemek lazım gelirse milli bir bankamız olmamasına ciddi bir sebep gösterebilmekten hepimiz aciziz...”⁴⁶.

Dergilerde çocukları ticarete ısındırmak için farklı alanlarda ticaret yapmaya yönlendiren pek çok örnek vardır. Çocuk Dünyası’ndaki Bergamalı⁴⁷ ve Koyulhisarlı⁴⁸ çocukların müdürleri ve öğretmenlerinin teşvikiyle kırtasiye dükkânı açmaları göze çarpan en güzel örneklerdir.

Yaşanılan savaşlarla birlikte Osmanlı Devleti karanlık günlere sürüklenmiş, finansal açıdan yaşanacak zor günlerin sinyalleri verilmeye başlamıştır. Ülkenin ekonomi gündemini İttihat ve Terakki Fırkası’nın savaş sonuna kadar uygulamaya çalışacağı “milli iktisat” politikası belirlemiştir. İç borçlanma bu sorunların üstesinden gelmek için bir çözüm yolu olarak düşünülmüş ve kampanyalarla halk bu atmosferin içine çekilmiş, borç tahvilleri çıkarılmıştır. Bu teşvikler kampanyalar çocuk dergilerine de yansımıştır. Bunlardan birisi olan Talebe Defteri çocuklara borç tahvilleri konusunda çağrı yapmıştır. Bu çağrıda “20 lirası olan bir genç ne yapmalıdır? Bir tane iç borç tahvili almalıdır! Bundan acaba ne kazanırlar? Kâğıt yerine altın kazanırlar.” denilmektedir⁴⁹. Aynı çocuk dergisi bir sayısının kapığına “İç borç milletin can damarına kuvvet verir.” ibaresini yerleştirmiştir⁵⁰.

Yine dergilerde pek çok borç tahvilleri hikayeleri bulunmaktadır. Küçükler Gazetesi’nde Ahmet Nuri tarafından kaleme alınan “Müttefik İki Kardeş” başlıklı yazıda on beş yaşındaki İlhami ile on dört yaşındaki Hâlid isimli iki kardeş caddelerde ki ilânları görmüşler ve tahvil almaya karar vermişlerdir. Harçlıklarından biriktirdikleri paralarının üzerine babalarından da borç almışlardır. Parasını yirmi liraya tamamlanan çocuklar bankaya götürerek bir altın almışlar ve hikâye babaları ile aralarında geçen şu söz ile son bulmuştur: “Hem kârlı iş hem vatana büyük bir hizmet ifa ettik değil mi efendibaba”⁵¹. Daha bu gibi pek çok borç tahvili hikâyesi bulunmaktadır. Bunlardan birisinde köylünün “-Bu paraları hükümete teslim edeceğim! Peşin olarak 20 altın kâr alacağım. 400 liramı da bir müddet sonra yine altın olarak verecekler. Biz nasıl tohum ekerek mahsul alıyorsak şimdi de kâğıt ekip altın çıkaracağız!” şeklinde hanımına verdiği cevap borç tahvilinin amacı ve milletin devletine desteğine çok güzel bir örnektir⁵².

⁴⁶ Talebe Defteri, Sayı 62, 20 Teşrin-i Evvel 1329/2 Kasım 1913, s. 1004.

⁴⁷ Çocuk Dünyası, Sayı 41, 19 Kânun-ı Evvel 1329/1 Ocak 1913, s. 7.

⁴⁸ Çocuk Dünyası, Sayı 51, 21 Şubat 1329/6 Mart 1914, s. 12-13.

⁴⁹ Talebe Defteri, Sayı 51-52, 14 Mart 1334/14 Mart 1918, arka kapak.

⁵⁰ Talebe Defteri, Sayı 53, 16 Mayıs 1334/16 Mayıs 1918, ön kapak.

⁵¹ Küçükler Gazetesi, Sayı 6, 13 Haziran 1334/13 Haziran 1918, s. 7.

⁵² Metnin tamamı şu şekildedir: “*Köylü Tosun’un İstikraza İştirak?*” başlıklı yazıda hikâye, çiftçi Tosun’un istikraz kelimesini imamdan duyması ile başlar. Çiftçi istikraz kelimesinin ne anlama geldiğini öğrenmek istemektedir. Ertesi gün imamı yemeğe çağırır. İmama istikrazı sorar ve uzun bir sohbetin ardından kelimenin anlamını öğrenir. Ertesi sabah çiftçi tüm biriktirdiği parayı yanına alır. Hanımına da heybesini hazırlamasını söyler. Kadın kocasının bu haline bir anlam veremez. Neler olduğunu sorunca şu cevabı alır:

Savaş yılları devletin ekonomik durumunu iyice zora soktuğu için dönemin gereklerinden birisi de tasarruf olmuştur. Bu yüzden dergiler okuyucu kitlesi olan öğrencileri sürekli olarak tasarrufa teşvik etmişlerdir. Bununla ilgili olarak Talebe Defteri'nde dokuzuncu sayıdan itibaren Muallim Ahmet Cevat tarafından 'Küçük Dostlarına İktisadî Kıraatler' bölümünde 'Ortaklık' başlığı ile on beşinci sayıya kadar hikâye yayınlanmıştır. Konusu, 'tek başlarına bisiklet almaya paraları yetmeyen çocukların, harçlıklarını birleştirerek bir tane almaları ve belli bir sıraya göre binmeleri' olan hikâye okuyucularına bu şekilde tasarrufu ve paylaşımı öğütlemiştir⁵³. "10 Paranın Kıymetini Bilmeyen Osmanlı Olamaz" başlıklı yazıda ise maddeler hâlinde okuyuculara tavsiyelerde bulunulmuş ve bu uyarılar sıklıkla tekrarlanmıştır⁵⁴. Bütün yazılarda tasarruf ve iktisat üzerinde sıklıkla durulduğu, tasarruf edilen paralarla donanmaya ve Hilâl-i Ahmer'e yardım edilmesi gerektiği gibi tavsiyelerde bulunulduğu görülmektedir.

5. Savaşın Kaçınılmaz Sonucu Yoksulluk

Savaşın ülkeye en büyük zararlarından birisi de kuşkusuz fakirliktir. Erkeklerin askere alınması ülkede üretim durma noktasına getirmiştir. Yıllarca süren savaşlar halkı yorgun, bitkin ve fakir duruma sürüklemiştir. Bu toplumsal sancı pek çok dergide oldukça dramatik bir şekilde ele alınmıştır⁵⁵. Bu dergilerde varılan kanaat fakirliğin yardımlaşma ile aşılmasıdır.

Varlıklı ailelerin yaşamlarını sürdürdüğü, orta tabakanın ise artık yok olduğu savaş zamanları toplum için en sıkıntılı dönem olmuştur. Art arda başlayan savaşlar, yoksulluğun ve ölümün bekçisi olmuştur. Ülkeyi kasıp kavuran bu ateşe dergi yüz çevirmeyip, bir yazıyla Anadolu'da yaşayan pek çok çocuğun durumunu resmetmiştir. 1909 doğumlu Hasan İzzettin Dinamo çocukluk yıllarına dair bir anısını şöyle

"-Bu paraları hükümete teslim edeceğim! Peşin olarak (20) altın kâr alacağım. 400 liramı da bir müddet sonra yine altın olarak verecekler. Biz nasıl tohum ekerek mahsul alıyorsak şimdi de kâğıt ekip altın çıkaracağız!" der. Küçükler Gazetesi, Sayı 3, 23 Mayıs 1334/23 Mayıs 1914, s.8.

⁵³ Talebe Defteri, Sayı 9, 12 Eylül 1329/25 Eylül 1913, s. 131-132.

⁵⁴ Bu tavsiyeler şunlardır:

- 1- Paranı vatandaşlarına vereceksin.
- 2- 10 paranın nereye gittiğini hesap edeceksin.
- 3- Eline geçen paranın bir kısmını saklayacaksın.
- 4- Ticaret ve san'atı seveceksin.
- 5- Şeritleri Türkçe olmayan sinemalara gitmeyeceksin.
- 6- Hilâl-i Ahmer'e, Müdafaa-yı Milli'ye ve donanmaya yardım edeceksin.
- 7- Vücudunun sağlam olmasını temin edeceksin.
- 8- Vazifeni bileceksin. Talebe Defteri, Sayı 33, 19 Kânun-ı Sâni 1332/ 1 Şubat 1917, arka kapak.

⁵⁵ Çocuk Dostu'nda yer alan "Zengin Çocuk-Fakir Çocuk" isimli yazı yardımlaşmanın önemini anlatmaktadır. Bu yazının bir bölümü şöyledir:

*"Fakir çocuk- Küçük çocuk sen cümlü bicili elbiselerle gezerken,
Babçelerde ip oynarken ve anneni severken
Her kapının önüne ben yetim yetim ağlarım.
Şu kimsesiz yüreğimi matemimle dağlarım
Babam çoktan toprakların kucağında yok oldu.
Anacığım hastalıktan yatağında pek soldu.
Senin için birçok kalpler üzerine titrerken.."*

Çocuk Dostu, Sayı 1, 1 Nisan 1330/ 14 Nisan 1914, s. 7.

anlatmaktadır: “Bu arada Balkan Savaşı başladı. Kent, Rumeli göçmenleriyle doldu. Derken Birinci Dünya Savaşı patladı. Seferberlik! Babamla 15 yaşındaki ağabeyim askere alındılar. Evde anamla biz beş küçük kardeş aç kaldık. Kentten kaçmış Rumlardan kalan bahçeleri sahiplenen Türklere biri, babasız oluşumuza bakmadan, barındığımız kulübeden bizi sokağa attı. Anam dağda odun keserek satmağa çalıştıysa da, çeşitli engeller yüzünden bunu sürdüremedi. Beş yaşına basmıştım, Reji’ye girip işçilik yapmak istedimse de, yaşımın çok küçük olduğunu ileri sürüp, beni işe almadılar. Deniz kıyısında boşaltılmış Tatar evlerinden birine sığınmıştık. Açlık her yanı kasıp kavuruyordu. Beş kardeşlik, bir erkek kardeşimle bir kız kardeşim açlıktan öldüler. Anam iş için çırpınsa da hiçbir yerde iş yoktu... Geceleri bahçelerden lahanaya çalmaya giderdim. Çaldığım lahanaları suda haşlar yerdik. Ekmek denen nesne çoktan yitkilere karışmıştı”⁵⁶. Savaş dönemindeki sosyal kargaşayı ve vahim durumu anlatması bakımından bu pasaj oldukça önemlidir.

I. Dünya Savaşı’ndan sonra ülkede yetim kalan çocukların sayısı oldukça artmıştır. Yukarıda da değindiğimiz gibi ekonomik durum da hiç iç açıcı değildir. Yardıma muhtaç insanların sayısı artmıştır. Süreli çocuk yayınları bu sosyal yaraya yabancı kalmamıştır. Küçükler Gazetesi’nde “Kim Haklı” başlıklı yazı, yardımlaşmanın önemini vurgulamaktadır. Yazı, dilenciye para veren ve para vermek istemeyen iki çocuğun arasında geçen olayı anlatmaktadır. Para vermek istemeyen çocuk dilencinin daha önceki yaşamında kötü bir insan olduğunu, hayvanlara eziyet ettiğini bu yüzden yardım etmediğini anlatır. Sadakayı veren genç ise kim olursa olsun parayı vereceğini söyler ve yardım etme gerekçesini şu şekilde açıklar: “...Paramın bir fakirin tasında olmasından aldığım lezzet, o parayla şeker alıp yemekten daha yeğdir”⁵⁷. Hikâye bizlere yardımlaşmanın ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Aç bir çocukla yemeğini paylaşan diğer çocuk arasındaki hikâyede yardımlaşmanın gerekliliği din yoluyla çocuklara verilmiştir. “Muhtaçlara muavenet edenlere Cenâb-ı Allah kat kat ihsan eyler”⁵⁸.

1914 doğumlu Muazzez İlmiye Çığ ise, savaşa dair kendisinin çocukluk anılarını şöyle anlatmaktadır: "Dünya Savaşı'nın sıkıntılı günlerinde annem ekmek bulamadıklarını anlatırdı. O günlere ilişkin benimde şöyle bir hatıram oldu: Mısır unundan ekmek yapıyorlardı. Akrobamızın çocuğu ile birlikte ekmek kırıntılarını sofradan toplardık⁵⁹. Dönemin en önemli sıkıntısı şüphesiz ekmeksizlik veya avarı bozulmuş ekmeklerdir. Adnan Ergeneli'de anılarında ekmeklerin çamur gibi şekerlerin ise kelle şeker cinsinden top top olup dışarıdan ithal edildiğini belirtmektedir⁶⁰.

Sonuç

Osmanlı Devleti’nin, Trablusgarp ve Balkan savaşları ile ardından Birinci Dünya Savaşı’nın girmesi dönemin insanlarını kadar çocuklarını da etkilemiştir. Çocuk dergilerine bakıldığında, genelde çocukların da psikolojik olarak savaşları yaşadığı görülmektedir. Ağır toprak kayıplarının yaşandığı o günlerde çocuklarda düşman

⁵⁶ Bekir Onur, *Çocuk, Tarih ve Toplum*, İmge Kitabevi, Ankara, 2007, s. 125-126.

⁵⁷ Küçükler Gazetesi, Sayı 3, 23 Mayıs 1334/23 Mayıs 1918, s. 12.

⁵⁸ Küçükler Gazetesi, Sayı 6, 13 Haziran 1334/13 Haziran 1918, s. 4.

⁵⁹ Onur, *a.g.e.*, s. 125.

⁶⁰ Adnan Ergeneli, *Çocukluğumun Savaş Yılları Anıları*, İletişim Yayınları, İstanbul 1993, s. 57.

ülkelere karşı kin ve intikam duyguları uyandırılmış ve düşmanları yenmenin tek yolunun da çok çalışmak olduğu vurgusu yapılmıştır. Düşman ülkelerine bir tepki de ekonomik anlamda olmuş, Avrupa malları boykot edilmiştir. Kurulan arttırma sandıkları ile çocuklar yerli malı üretmeye ve ticarete teşvik edilmiş, dönemin favori mesleği yaygın propagandanın etkisiyle tüccarlık olmuştur. Aslında bütün bu uygulamaların temelinde bakıldığında İttihat ve Terakki'nin Türkçü Milliyetçi milli bir nesil yetiştirme politikası olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

Gazeteler

Çocuk Duygusu
Mektepli
Küçükler Gazetesi
Mini Mini
Talebe Defteri
Çocuk Dünyası
Çocuk Dostu

Kaynak Eser ve İncelemeler

- BARDAK, Musa., II. Meşrutiyet Döneminde Okul Öncesi Eğitim (1908-1918), Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2010.
- BASKIN, Bahar., II. Meşrutiyet'te Eğitim, Kadın ve İnas Darülfünûnu (İlk Kadın Üniversitesi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.
- ÇİL GEDİK, Fatma., "Çocuk Eğitimine İlmî Bir Yaklaşım: Fenn-i Terbiye", Kültür, İstanbul 2008.
- DENİZ, Fatma Banu., "II. Meşrutiyet Dönemi Süreli Çocuk Yayınlarında Dini Motifler", Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2010.
- ERGENELİ, Adnan., Çocukluğumun Savaş Yılları Anıları, İletişim Yayınları, İstanbul 1993.
- ERGÜN, Mustafa., II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914), Ocak Yayınları, Ankara 1996.
- GÜNDÜZ, Mustafa., Osmanlı Eğitim Mirası, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2013.
- HANİOĞLU, M. Şükrü., "İttihat ve Terakki Cemiyeti", DİA, XXIII, 2001.
- OKAY, Cüneyd., Eski Harfli Çocuk Dergileri, İstanbul 1999.
- OKAY, Cüneyd., Meşrutiyet Çocukları, İstanbul 2000.
- ONUR, Bekir., Çocuk, Tarih ve Toplum, İmge Kitabevi, Ankara, 2007.
- TOPRAK, Zafer., "II. Meşrutiyet'te Toplumsal Proje: Tesanüt, Meslek ve Milli İktisat", Osmanlı, Cilt 3, YTY Yayınları, Ankara 1999.
- UÇAN, Lâle., "Osmanlı Çocuk Dergilerinin Çocuk Kimliği Üzerine Etkileri", Osmanlı Dünyasında Çocuk Olmak, Dem Yayınları, İstanbul 2012.

Denizli ve Çevresinde Avşar Türkmenleri

Adnan Menderes KAYA*
Hakan KARAGÖZ**

ÖZET

Eskiçağlardan beri Batı Anadolu'daki önemli yerleşim merkezlerinden biri olan Denizli, XI. yüzyılda Türklerin Anadolu'ya gelmesiyle birlikte, Bizans ve Selçuklular arasında cereyan eden hâkimiyet mücadelelerinin yaşandığı yer olmuştur. 1206 yılında Türklerin eline geçen şehir, Selçuklular, Sahip-Ataogulları, İnançoğulları ve Germiyan Beyliklerinin egemenliği altında kalmış, nihayet Osmanlı Devleti'nin kontrolüne girmiştir. Denizli ve çevresine Türklerin ilk yerleşiminden itibaren, Avşar Türkmenlerinin bölgeye önemli bir nüfusla gelip yerleştikleri ve meydana gelen birçok önemli hadisede etkin rol oynadıkları bilinmektedir. Osmanlı Devleti'nin şehirde hâkimiyet kurduğu dönem boyunca birçok Avşar oymağı, Denizli yöresine gelerek iskân olmuştur. Bu minvalde şehrin fethinden Türkleşmesine ve günümüz Denizli halkının oluşumu sürecine kadar, Avşar boyunun önemli etkilerinin olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkmen, Avşar, Osmanlı Devleti, aşiret, iskân,

Avsar Turken in Denizli and its Surroundings

ABSTRACT

Denizli, one of the most important settlements since ancient times, was a vital district for the Byzantines' and Seljuks' dominance with the advent of Turks to Anatolia in XI. century. The city was seized by Turks in 1206. It was under the dominance of the Seljuks, Sahipoğulları, İnançoğulları and the signiory of Germiyan. Later it was taken by the Ottoman State. With the advent of the Turks to region, it is known that the Avsar Turkmen who came to the region and settled there in great numbers played a pivotal role in many social and political events occurred there. During the Ottoman rule of the city, it is accepted that many Avşar tribes settled in that region. In this respect, the Avşar tribe is thought to have enormous impact on making people Turk of the city and paved the way for today's Turkish population of the district.

Keywords: Turkmen, Avsar, the Ottoman State, tribe, settlement

A-KURULUŞUNDAN OSMANLI HÂKİMİYETİNE DENİZLİ ŞEHİRİ VE ÇEVRESİNİN TARİHİ

Ege bölgesinin gelişmiş ticaret ve sanayi kentlerinden birisi olan Denizli, aynı zamanda Anadolu coğrafyasında en eski yaşam izlerinin görüldüğü yerler arasındadır. Yaklaşık MÖ. 3000 yıllarına kadar geri götürülebilen tarihsel gelişimiyle, kalkolitik devrin en önemli yerleşim merkezlerinden biri olan Beycesultan Höyüğünden¹

* M.A. alturğan@gmail.com

** Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi
hakankaragoz@sdu.edu.tr

¹ Firuzan Kınal, *Eski Anadolu Tarihi*, TTK. Yayınları, Ankara 1991, s. 40.

başlayarak, Denizli ve çevresinde Laodiceia, Kolesia ve Hiyerapolis gibi birçok yerleşim merkezi kurulmuştur. Verimli arazileri, sularının çokluğu ve önemli yollar üzerinde bulunması, bahsedilen yerleşim yerlerinin kurulmasında rol oynayan önemli etkenler arasındadır².

Denizli'nin bilinen en eski yerleşimi, günümüzde merkeze altı kilometre uzaklıktaki Eskihisar köyü civarında mevcut olan ve MÖ. 261–245 yılları arasında kurulduğu tahmin edilen *Laodiceia* adındaki ören yeridir³. Türkler, bölgeye hâkim olduktan sonra *Laodiceia* kentine başka isimler de vermişlerdir. İbn Bibi'nin eserinde zikrettiği *Lâdik*⁴; İbn-i Said ve Ebu'l Fıdâ'nın Antalya'nın kuzeyindeki bölgeler için kullandığı *Toğurla*⁵; Kerimüddin Aksarayî'nin kaydettiği *Lâdik* ve *Toğuzlu*⁶; İbn Fazlullah el-Ömerî'nin kaydına göre *Toğuzlu*⁷; İbn Battuta'nın eserinde geçen *Lâdik* ve *Dünğuzlu*⁸ şehir için kullanılan isimler arasında gelmektedir. Erken dönem Osmanlı kaynaklarında Neşri⁹ ve Aşıkpaşaoğlu'nda¹⁰ *Donuzlu* adı kullanılırken XVI. yüzyıl Osmanlı kaynaklarında *Lazıkıyye*, XVII. yüzyıl ve sonrasında ise *Lazıkıyye* ile birlikte yaygın olarak *Denizli* adı kullanılmıştır¹¹. Nitekim 1850 tarihli Osmanlı Devlet Salnamesinde şehrin adı, *Deñizli nâm-ı diğer Ladıkıyye* şeklinde kaydedilmiştir¹².

Türklerin Denizli'de ilk göründükleri tarih 1070 senesine tekabül etmektedir. Büyük Selçuklu Sultanı Alpaslan'ın komutanlarından Afşin, devlete isyan edip Bizans'a sığınan Erbaşanoğlu'nu takip etmek amacıyla Batı Anadolu'ya gelmiş, bu arada Denizli topraklarına da girerek Honaz'ı ele geçirmiş¹³ ve Laodikeia'yı da yağmalamıştı. Afşin'in söz konusu harekâtının ardından 1071 Malazgirt Savaşı ile birlikte Türkler, hızlı bir şekilde Adalar Denizine kadar akınlar yapmışlardı¹⁴. Kalıcı olmamalarına

² Yollar hakkında bilgi için bkz. Tuncer Baykara, *Selçuklu ve Beylikler Çağında Denizli*, İstanbul 2007, s. 13-20. Denizli şehri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Besim Darkot, "Denizli mad.", *İA*, c. III, MEB. Basımevi, İstanbul 1963 s. 527-531; İréne Melikoff, "Denizli", *EL*, New Edition, vol. II, Ed. Brill, Leiden 1991, s. 204-205.

³ Fahri Akçakoca Akça, *Küçük Denizli Tarihi, (Yunanlılardan Osmanlılara -1434 M. 832 H.- Kadar)*, Denizli 1945, s. 4.

⁴ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ye Fi'l-Umuri'l-Ala'ye (Selçuk Name)*, (çev. Mürsel Öztürk), c. I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 101, 102. *Lâdik* adı, *Laodiceia* adının Türkçeleştirilmiş halidir.

⁵ Paul Wittek, *Menteşe Beyliği*, (çev. Orhan Şaik Gökyay), TTK. Yayınları, Ankara 1986, s. 2.

⁶ Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Abbâr*, (çev. Mürsel Öztürk), TTK. Yayınları, Ankara 2000, s. 25, 103.

⁷ Baykara, *Selçuklu ve Beylikler Çağında Denizli*, s. 111.

⁸ Seyyah, yörede domuzların bolluğu sebebiyle buraya *Beledü'l-benâzîr* (domuzlar ülkesi) denildiğini zikretmektedir. İbn Battuta *Seyahatnamesi*, (çev. A. Sait Aykut), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s. 279; Sözü edilen adlar için bkz. Dorothea Krawulsky, *İrân, das Reich der İlhané, Eine topographisch – historische Studie*, Dr. Ludwig Reichert Verlag, Wiesbaden 1978, s. 399.

⁹ Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihannüma*, c. I, (Yay. Haz. Faik Reşit Unat, Mehmet Altay Köymen), TTK. Yayınları, Ankara 1987, s. 147.

¹⁰ Aşıkpaşaoğlu Ahmed Aşıkı, *Tevârih-i Al-i Osman*, (düzenleyen Çiftçiöğlü N. Atsız), Türkiye Yayınevi, İstanbul 1949, s.129.

¹¹ Turan Gökçe, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Lâzıkıyye (Denizli) Kazâsı*, Ankara 2000, s. 18.

¹² *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmanıyye*, Sene 1266, Tabhane-i Amire, s. 75. 1272-1274, 1278-1282 tarihli salnamelerde de bahsedildiği şekilde geçmektedir.

¹³ Claude Cahen, *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi (XI. Yüzyılın İkinci Yarısı)*, (çev. Yaşar Yücel-Bahaeddin Yediyıldız), TTK. Yayınları, Ankara 1988, s. 23; Ali Sevim, *Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleymanşah*, Ankara 1990, s. 12; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, (çev. Fikret İşıltan), TTK. Yayınları, Ankara 1998, s. 48; Tuncer Baykara, *Denizli Tarihi, İkinci Kısım (1070-1429)*, İstanbul 1969, s. 13.

¹⁴ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993, s. 39.

rağmen arkadan gelen Türk gruplarına yol göstermeleri açısından bu ilk akınlar oldukça önemli kabul edilmektedir.

Selçuklu hanedanı mensuplarından Kutalmışoğlu Süleyman Şah, 1075 yılında Anadolu'ya gelerek komutanlarıyla birlikte planlı bir şekilde Anadolu'nun birçok noktasını Denizli bölgesi de dâhil olmak üzere ele geçirmişti. Baykara, Denizli'de hâkimiyet kuranların büyük bir ihtimalle İzmir bölgesinde beylik kuran Çaka Bey'in emrindeki komutanlar olduğunu ifade etmektedir¹⁵. Çaka Bey'in 1092 yılında ölümünden sonra bölgeye yerleşen Türklerin otoriter ve nüfuzlu bir Türk beyi etrafında toplanamadıkları görülmektedir. Zira kaynaklar bu tarihten I. Haçlı seferine kadar suskun kalmaktadır. Bununla birlikte, 1075 yılını müteakiben Denizli ve çevresinin yaklaşık 20 yıl kadar Türklerin elinde kaldığı tahmin edilmektedir. 1096 yılında başlayan Haçlı Seferleri ile Bizans ve Haçlı birliklerinin Denizli yöresine gelmesi, Türklerin bölgeden çekilmesini zorunlu kılmıştı. Bu durumdan istifade eden Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos, Yuannis Dukas kumandasında, Denizli yöresini de içine alan Batı Anadolu'yu geri almayı başarmıştır (1098)¹⁶.

I. Haçlı Seferinden sonra Sultan Kılıçarslan 1102 yılında Denizli'de Türk hâkimiyetini yeniden tesis etmiştir¹⁷. Kılıçarslan'ın ölümü ile Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos, Batı Anadolu'yu ele geçirmek amacıyla Philocal kumandasında bölgeye büyük bir ordu göndermiş ve Denizli'yi ele geçirerek buradaki Türkmenlere akıl almaz işkenceler yapmıştır¹⁸. Philocal'un uyguladığı vahşet üzerine Çukurova bölgesinde ikamet eden Atabeg Hasan, 24.000 kişilik ordusuyla Laodikeia bölgesine gelmiştir. Yapılan çatışmalarda Bizans'tan intikam alınmış ve bölge yeniden Türk hâkimiyetine girmiştir (1109). Bu tarihten sonra Denizli bir ileri garnizon merkezi haline gelmiştir¹⁹. Türkmenler, Denizli üzerinden Bizans topraklarına akınlar düzenleyerek önemli tahribata yol açmışlardır. Bunun üzerine Bizans İmparatoru Ioannes Komnenos, bu meseleyi halletmek amacıyla 1119 yılında güçlü bir ordu ile Batı Anadolu'ya gelerek Selçuklu komutanı Alp Kara'nın yönetiminde olan Denizli'yi yeniden Bizans hâkimiyetine almıştır²⁰. Türkler bölgeyi geri almak amacıyla zaman zaman güçlü akınlar düzenlemişlerdir. 1145 yılında Denizli-Çal üzerinden Sardes'e uzanan Türkmen akınları bunlar arasında en dikkat çekici olanıydı²¹.

Musul Atabeyi İmadeddin Zengi'nin 1144'te Urfa Haçlı Kontluğu'nu yıkması üzerine II. Haçlı Seferi (1147-1148) tertip edildi. Bu sefere iştirak eden Fransa kralı VII. Louis yönetimindeki Haçlı ordusu, 1147 yılında Denizli civarında müthiş bir mağlubiyete uğratılmıştır²². Söz konusu mücadeleler sebebiyle bu dönemde Türklerin Denizli ve civarında kalıcı bir hâkimiyet kuramadığı görülmektedir. Ancak her şeye

¹⁵ Baykara, *Selçuklu ve Beylikler Çağında Denizli*, s. 36.

¹⁶ Turan, *a.g.e.*, s. 95; Işın Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıçarslan*, TTK. Yayınları, Ankara 2014, s. 37.

¹⁷ Baykara, *Denizli Tarihi*, s. 14.

¹⁸ Turan, *a.g.e.*, s. 150.

¹⁹ Gökçe, *a.g.e.*, s. 27.

²⁰ Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi – Sultan Mesud Dönemi (1116-1155)*, TTK. Yayınları, Ankara 2003, s. 50-51; Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, TTK. Yayınları, Ankara 1991, s. 119.

²¹ Baykara, *Denizli Tarihi*, s. 15.

²² Turan, *a.g.e.*, s. 184, 185; Ebru Altan, *İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)*, TTK. Yayınları, Ankara 2003, s. 88-89.

rağmen yöreye önemli bir Türkmen nüfusun yerleştiği de anlaşılmaktadır. Nitekim XII. yüzyılın ortalarına ait bir Latin kaynağı, Denizli-Isparta bölgesindeki Türkmen nüfusunun 100.000 çadır civarında olduğunu kaydetmektedir²³.

Sonraki yıllarda Türkler, güneyden ve doğudan bölgeye sık sık akınlar düzenlediler. Söz konusu akınlar, savunma surları yer yer yıkılan şehri daha da oturulamaz hale getirmiştir. 1176 yılında Bizans imparatoru Manuel Komnenos'un Denizli topraklarından geçerek Selçuklulara yaptığı Myriocephalon Savaşı Türklerin galibiyetiyle sonuçlanmıştır²⁴.

II. Kılıçarslan'ın oğlu I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Uluborlu merkez olmak üzere melik tayin edilmesiyle²⁵ Batı Anadolu'da Selçuklu varlığı ciddi şekilde hissedilmeye başlanmıştır. Bu dönemle beraber Denizli ve çevresi de yeniden Selçuklu hâkimiyetine girmiştir (1182)²⁶.

Selahaddin Eyyubi'nin 1187'de Kudüs'ü fethetmesi üzerine III. Haçlı Seferi (1189-1192) düzenlenmiş ve Haçlı orduları, 1190 yılında Denizli yöresinden geçerek Konya'ya kadar yürümüştür²⁷. 1192'de Selçuklu sultanı olan I. Gıyaseddin Keyhüsrev, bölge hâkimiyeti için Bizans ile mücadele etmiştir. IV. Haçlı Seferi'nde (1204) Haçlılar'ın İstanbul'u işgal ederek burada bir Latin devleti kurmalarından sonra, Bizans soylularından Laskaris'in İznik ve civarında bir devlet kurup sınırlarını genişletmeye başlaması, sultanı telaşlandırmıştı. Bu gelişme üzerine I. Gıyaseddin Keyhüsrev, Latinler ile yakınlaşmış, 1206'da Denizli, Honaz ve Menderes vadisini ele geçirerek bu bölgelerin idaresini, kayınpederi Manuel Mavrozomes'e vermiştir²⁸. Selçuklu kaynaklarına göre 1206 yılında gerçekleşen bu fetihle Denizli ve Honaz, kesin olarak Türklerin eline geçmiştir²⁹.

Bu tarihten itibaren kuzeyden güneye inen hat, Türk-Bizans sınırı olmuştur. Doğudan gelen Türkmen boyları, daha ileriye gidemedikleri için Denizli yöresinde yığılmış ve böylece Anadolu'nun en kalabalık Türkmen nüfusu burada toplanmıştır. Fetihden sonra Türkler, Laodikeia şehrine itibar etmeyerek, bu kente yakın ve adı eski kentten mülhem olmak suretiyle yeni bir şehir (Lâdik, Ladikiyye, Lazkiye) kurmuşlardır. Türkçe, Tonguzlu olarak da anılan bu kentin varlığı nedeniyle Laodikeia önemini kaybetmiş ve bir süre sonra halkı dağılarak yok olmuştur³⁰.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin en büyük sultanı kabul edilen Alâeddin Keykubat'ın bir suikast neticesinde ölümü ile birlikte ülke, gerek Moğol tehlikesi gerekse taht mücadeleleri ve yeteneksiz sultanların başa geçmesi sebebiyle büyük bir buhran dönemine girmişti. Moğollar, Alâeddin Keykubâd'ın ölümünden sonra Anadolu Selçuklu Devleti'nin iç dinamiklerini gözlemleyerek uygun bir zamanda

²³ Halil İnalçık, "The Yürüks: Their Origins, Expansion and Economic Role", *The Middle East and the Balkans under the Ottoman Empire: Essays on Economy and Society*, Indiana University Turkish Studies, Bloomington 1993, s. 98.

²⁴ Tuncer Baykara, "Denizli", *DİA*, c. IX, İstanbul 1994, s. 156.

²⁵ Baykara, "Denizli", s. 156.

²⁶ Selim Kaya, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, TTK. Yayınları, Ankara 2006, s. 12.

²⁷ Merçil, *a.g.e.*, s. 129.

²⁸ Turan, *a.g.e.*, s. 266, 281, 288; Kaya, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi...*, s. 23.

²⁹ Tuncer Baykara, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1164-1211)*, TTK. Yayınları, Ankara 1997, s. 19; Baykara, "Denizli", s. 156.

³⁰ Darkot, *a.g.m.*, s. 527.

Türkiye topraklarına girmişler ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in uyguladığı yanlış savaş stratejisi sebebiyle Selçukluları Köseadağ'da çok ağır bir yenilgiye uğratmışlardı (1243). Bu olaydan sonra devletin otoritesi sarsılmış ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev kaçarak Menderes havzası ve Denizli çevresine sığınmıştır³¹. II. Gıyaseddin Keyhüsrev'den sonra tahta çıkan II. İzzettin Keykavus da zor duruma düştüğü anlarda Denizli bölgesine sığınmıştır. Bu dönemde Denizli şehri, öyle anlaşılmaktadır ki Selçuklu Sultanlarının Moğol tehlikesi karşısında sığındıkları önemli merkezlerden biri olmuştur. Moğolların önlerinden kaçanlar sadece Selçuklu Sultanları değildi. Zira Moğolların önünden kaçan Türkmen toplulukları da buldukları yerleri terk ederek uçlara doğru hareket etmişlerdir³².

İbn Said, Denizli ve Menderes havzasında 200.000 hane Türkmen bulunduğunu söylemektedir³³. Özellikle *Toğuzlu Dağı* Türkmenlerin güçlü oldukları yerlerden birisi olma özelliğini kazanmıştır³⁴. Denizli şehrinin 30 mil doğusunda yer alan Toğuzlu Dağı, büyük ihtimalle günümüzde Honaz Dağı olarak adlandırılan bölge olmalıdır³⁵. Zira bölgeye gelen Türkmenlerin yeni yerleşim yerleri kurarak bölgeyi etnik olarak Türkleştirdikleri, bunun yanı sıra bölgede Türkçe yer isimlerinin kullanılmasına da ön ayak oldukları anlaşılmaktadır. Bu dönemde Türkmenlerce verilen yer isimleri günümüze kadar ulaşmıştır. *Baklan (taze ve semiz)*, *Dodurga*, *Kayı Yayla* ve *Kayı Pazar* gibi isimler bunlardan sadece birkaçıdır. Denizli'den batıya doğru uzanan dağlar, *Türkmen Dağları* olarak anılmaya başlanmıştır. Böylece, Denizli ve çevresinin artık tamamen Türkleştiği açıkça görülmektedir. Bu bakımdan Moğollar fakında olmadan bir nevi Anadolu'nun Türkleşmesinin tamamlanmasına yardımcı olmuşlardır. Yukarıda bahsedilen bilgilere dayanarak Selçukluların Anadolu'ya geldikleri ilk tarihlerden itibaren müşkül anlarında sığınabilecekleri tek yerin, Türk nüfusu ile meskûn olan Menderes havası ve Denizli çevresi olduğu anlaşılmaktadır.

Denizli bölgesindeki Türkmenlerin başı Mehmet Bey idi. Mehmet Bey, 1261 yılında Anadolu Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykavus'a karşı ayaklanmış ve İlhanlı hükümdarı Hülagü'ye bağlı olarak Lâdik Beyliğini kurmuştu. Ancak Hülagü'ye itaatsizlik göstermesi üzerine, 1262 yılında Hülagü'nün vadine kanan damadı Ali Bey'in ihanetiyle yakalanarak öldürülmüştür. Mehmet Bey'in ölümünden sonra Denizli ve çevresindeki Türkmenlerin yönetimi damadı Ali Bey'e verilmiştir³⁶. Görünürde Selçuklulara ve Moğollara bağlı olan Ali Bey, 1277 yılında meydana gelen Cimri olayında sadakatsizlik göstererek bağımsız hareketlerde bulunmuştu. Üzerine bir Selçuklu-Moğol ordusu gönderilen Ali Bey yakalanarak 1278'de Karahisar (Afyon) kalesine hapsedilmiş ve orada ölmüştür. Bu gelişme üzerine Denizli yöresi Sahip-Ata Fahrettin Ali'nin ailesine ikta olarak verilmiştir³⁷. Ancak bir süre sonra Germiyanogulları beyliği, Denizli bölgesine egemen olmuştur. Germiyanlı Alishir'in ailesinden (kızının oğlu) olan Bedreddin Murad, şehrin beyliğine getirilmiştir. Ancak

³¹ Turan, *a.g.e.*, s. 448.

³² İbn Bibi, *a.g.e.*, c. II, s. 149-150; Paul Wittek, *Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu*, İstanbul 2000, s. 43.

³³ Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Sa. 1, Ankara 1970, s. 47-48; Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981, s. 196.

³⁴ Baykara, *Selçuklu ve Beylikler Çağında Denizli*, s. 75.

³⁵ Wittek, *Menteşe Beyliği*, s. 2.

³⁶ Mercil, *a.g.e.*, s. 308-309.

³⁷ İbn Bibi, *a.g.e.*, c. II, s. 176, 239.

Bedreddin Murad'ın Selçuklu-Moğol kuvvetleriyle savaşırken ölmesi üzerine Germiyanoglu I. Yakup Bey, 1289'da Denizli ve çevresini Ali Bey'in oğlu İnanç Bey'e vermiştir³⁸. Böylece yöredeki Türkmenler, Denizli tarihi açısından önemli bir simâ olan İnanç³⁹ Bey etrafında toplanmaya başlamışlardır.

İnanç Bey'in hâkimiyetinin ilk yıllarında Denizli, Moğol istilasına uğramıştır. Karamanlılar başta olmak üzere Anadolu Türkmenleri, Moğollara ve onların güdümünde olan Selçuklu yönetimine karşı ayaklanmışlardır. Türkmenleri tedip etmek amacıyla Anadolu'ya gelen İlhanlı hükümdarı Geyhatu, yaptığı yağma ve kıyımlarla etrafa dehşet saçtı. Bölgeye gönderdiği ordu, uzun süren bir kuşatmadan sonra Denizli'yi 23 Aralık 1291'de ele geçirmiştir⁴⁰. İlhanlılar, 1298'de bölgeye bir vali atamışlar ve beyliği vergiye bağlamışlardır. İnanç Bey, kimi zaman bağımsızlık için başkaldırır da muvaffak olamamış; beylik, İlhanlıların 1335 yılındaki inkırazına kadar Moğollara tabi olarak yaşamıştır⁴¹.

İnanç Bey'in 1336 yılında vefatı üzerine yerine Murad Arslan, onun da 1362'de ölümü üzerine beyliğin başına İshak Bey geçmiştir. Germiyanogulları, 1368'de İshak Bey'in elinden Denizli ve çevresini alarak beyliği ortadan kaldırmıştır⁴². Denizli şehri, 1390 yılında Anadolu'daki diğer beylikler gibi Germiyanogulları topraklarının ilhakıyla Osmanlı sınırlarına dâhil edilmiştir.

Osmanlıların Denizli'deki hâkimiyeti, 1402 yılında Timur ile yapılan Ankara Savaşı'na dek sürmüştü. Ankara Savaşı'ndan galip çıkan Timur, savaşın bitiminden sonra kışlamak için Denizli taraflarına inerek 1402 Ekim ayı başında Laodikeia yakınlarında bir hayli kalmış, askerlerinin kışlak yerlerini burada tayin etmiştir. Bölgeyi terk etmeden önce de Denizli'yi Germiyanogullarına geri vermiştir⁴³. Böylece Denizli'deki 12 yıllık ilk Osmanlı hâkimiyeti sona ermiştir⁴⁴. Ancak yörede Germiyan hâkimiyeti çok kısa sürmüş, 1411'de Denizli taraflarına Karamanogulları hâkim

³⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, TTK. Yayınları, Ankara 1988, s. 40, 55-56. İbn Battuta seyahatnâmesi ve kendisine ait bir kitabe dışında İnanç Bey hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Ünlü Seyyâh İbn Battuta, *Yenenç* olarak kaydettiği İnanç Bey'in "kendisini bazı bilgin ve din adamlarını göndererek davet ettiğini, çok misafirperver olduğunu, kendisine ve maiyetindekilere binek hayvanı göndererek sarayına aldirdiğini, beraberce akşam namazı kıldıklarını" beyan etmektedir. *İbn Battuta Seyahatnamesi*, s. 280. Bu sözlerden anlaşıldığı üzere İnanç Bey, bölgesinde bağımsız bir beylik kurmuş ve bölgede istikrarı sağlayarak halkın refah seviyesini yükseltmiştir. İbn Fazlullah el-Ömeri, Denizli'deki İnanç-oğlu'nun 10.000 atlı askere sahip olduğunu kaydetmiştir. Togan, *a.g.e.*, s. 317.

³⁹ İnanç: Göktürklerden başlayarak, Türkiye Selçuklularına kadar devam eden süreçte Türk devlet adamlarının unvanlarından biridir. Bahaeddin Ögel, *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*, Ankara 1962, s. 199.

⁴⁰ Anonim, *Anadolu Selçukluları Tarihi, (Târîh-i Âli Selçûk der-Anâtoli)*, (tıpkıbasım ve T. terc. F. Nâfîz Uzluk), c. III, Ankara 1952, s. 60-63; Vassâf, *Tabrîr-i târîh-i Vassâf*, (Yay. 'Abdu'l-Muhammed Âyeti), Tahran 1372/1994, s. 158; Reşidu'd-din Fazlullâh, *Câmi'u't-tevârih*, c. III, (neşr. 'Abdu'l-Kerîm 'Ali-oglu 'Ali-zâde), Bakü 1957, s. 234; Bar Hebraeus (Gregory Ebu'l-Ferec), *Abu'l-Farac Tarihi*, (İng. T. terc. Ömer Rıza Doğrul), c. II, TTK. Yayınları, Ankara 1987, s. 638-639; Turan, *a.g.e.*, s. 605; Dönem olaylarına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Kansu Ekici, *İlhanlı Hükümdarı Geyhatu ve Zamani*, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE., (Doktora Tezi), Isparta 2012.

⁴¹ Baykara, *Denizli Tarihi*, s. 36-40.

⁴² Merçil, *a.g.e.*, s. 309.

⁴³ Timur 1403 yılının ilk aylarında Denizli'ye uğrayarak, çadır kurmuştur. Gürsoy Solmaz, "Timur'un Denizli ve Çevresindeki Faaliyetleri", *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarîh ve Kültür Sempozyumu, Bildiriler I*, Denizli 2007, s. 95.

⁴⁴ Baykara, *Denizli Tarihi*, s. 42.

olmuştur. Osmanlıların, Ankara Savaşı'ndan sonra yaşadıkları Fetret Devri'ni atlattı toparlanmalarıyla Denizli'yi ele geçirmeleri çok uzun sürmemiştir. II. Murad, 1429'da Germiyanogulları Beyliği ile birlikte Denizli ve çevresini kesin olarak Osmanlı topraklarına dâhil etmiştir⁴⁵.

Denizli ve çevresinde XII. ve XIII. yüzyılda başlayan Türkleşme süreci, Selçuklular döneminde aşamalı bir şekilde olgunlaşmış ve Türk-İslam geleneği uzun süre varlığını korumuştur. Denizli'nin Türkleşmesinde diğer Anadolu şehirlerinde olduğu gibi dervişlerin önemli katkıları olduğu bilinmektedir. XVI. yüzyılda Işıklı, Bekilli, Çivril, Çal ve Baklan'ı da içine alan geniş bir alana yayılan Şeyhlü Kazasında çok sayıda tekke ve zaviye mevcuttu⁴⁶. Bu dönemde faaliyet gösterdikleri tespit edilmiş olan kolonizatör *Türk dervişleri* birer cazibe merkezi olan zaviyelerinde icra ettikleri dini ve sosyal fonksiyonlarıyla, Denizli ve çevresindeki Türk yerleşmesinin öncülüğünü yapmışlardır. Bununla birlikte İnançoğullarının diğer Türkmen beylikleri gibi Türkçenin dirilmesine katkı sağladıkları da anlaşılmaktadır. İnançoğullarının beyi Murad Arslan'ın Fatıha ve İhlas surelerinin Türkçe tefsirlerini yaptırması⁴⁷, onların millî kimliklerine verdikleri önemi göstermesi bakımından önemli örneklerdir.

Osmanlı Devleti 1429 yılında yöreyi kesin olarak ele geçirdikten sonra kendi politikalarına uygun olarak Denizli ve çevresini üç bölgeye ayırmıştır. Asî Karaağaç (Acıpayam, Serinhisar), Hamid sancağına; Tavas, Menteşe sancağına; Homa, Işıklı, Çal, Baklan, Honaz⁴⁸, Sarayköy, Buldan ve Denizli ise Kütahya sancağına bağlanmıştı⁴⁹. O zamanki adıyla Lazkiye (Lazikîyye-Denizli) Kütahya ya da Paşa sancağına bağlı bir kadılık merkezi haline gelmiştir. Lazkiye kazası XVI. yüzyılda aşağı yukarı bugünkü Denizli merkez ilçe ile İbsili (Sarayköy-Babadağ), Kaş-Yenice (Buldan-Güney) ve Aydos'u (Eşme-Ulubey ve Alaşehir ilçelerinin güneyi ile Kiraz ilçesinin doğusunu kapsayan alan) içine almaktaydı. İdari taksimatın 1571'de değişmesi ile birlikte Aydos, kazadan ayrılmış; Denizli kazası, Lazkiye, İbsili ve Kaş-Yenice'den ibaret kalmıştır. XVI. yüzyıl sonlarında İbsili nahiyesi, Ezine-i Lazikîyye adıyla; Kaş-Yenice nahiyesi ise Çarşamba-i Lazikîyye adıyla müstakil kadılıklar haline getirilmiştir. Bu minvalde Denizli, XVII. yüzyıl boyunca sadece Lazkiye kazası sınırlarına münhasır kalmıştır⁵⁰.

XVI. ve XVII. asırlarda Denizli (Lazkiye) şehri, nüfus ve ekonomik potansiyeliyle, başta tâbî olduğu Kütahya sancağı kadar Osmanlı Batı Anadolu'su için de önemli bir yere sahiptir⁵¹. XVI. yüzyıl Osmanlı tahrirlerine göre şehirde yirmi iki

⁴⁵ Merçil, *a.g.e.*, s. 297. Gökçe, *a.g.e.*, s. 35-36.

⁴⁶ Turan Gökçe, "XVI. Yüzyılda Şeyhlü Zaviyeleri Üzerine Bazı Tespitler", *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu, Bildiriler I*, Denizli 2007, s. 151.

⁴⁷ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 56.

⁴⁸ Bizans devrinden Osmanlı hâkimiyetine kadar bölgenin önemli yerleşim yerlerinden biri olan Honaz, Kütahya sancağına tabî ve çevresindeki otuz civarındaki köyü ile küçük bir kazadır. Şehrin tapu tahrir ve vakıf defterleri çerçevesinde sosyal ve iktisadi yapısını değerlendiren çalışma için bkz. M. Ali Ünal, "XVI. Yüzyılda Honaz Kazası", *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu, Bildiriler I*, Denizli 2007, s. 103-110.

⁴⁹ Baykara, "Denizli", s. 157.

⁵⁰ Gökçe, *a.g.e.*, s. 20, 51.

⁵¹ Gökçe, *a.g.e.*, s. 434. İbn Battûta, İbn Fazlullah el-Ömerî, Kâtib Çelebi ve Evliya Çelebi gibi seyyahlar, Denizli şehrinin güzel, akarsuları bol, bağlık ve bahçelik olduğu konusunda hem fikirdirler. Osmanlı kaynaklarının pamuk, pamuk ipliği şöhretinden ve özellikle dokumacılığın canlı ve etkili olduğundan bahsettiği Denizli şehrini, Lucas, Chandler ve Pockocke (XVIII. yüzyıl), Poujoulat, Texier (XIX. yüzyıl) de ziyaret etmiştir. Baykara, "Denizli", s. 158.

mahalle bulunuyordu. Bunlar Câmî-i Kebîr, Kuddüs, Kurşunlu, Yayalar, Medrese, Ahî Tudı, Kadı Emre, Eceli, Tabaklar, Kürkçüler, Meydan, Kubâ Mescid, Samurî, Hamam, Hoca Sinan, Asıl-beği, Kezürlük, Kiremitân. Alaca Mescid, Hacı Alamud, Hergele ve Kefere mahalleleridir. Şehirde 1520'de 781 hâne Müslüman, altmış beş hâne gayri Müslim nüfus mevcuttu. Dolayısıyla şehirde vergiden muaf diğer zümrelerle birlikte toplam 4500-5000 civarında kişi yaşamaktaydı. XVI. yüzyılın ikinci yarısında da nüfusu hemen hemen aynı kaldı⁵².

Öte yandan XVII. yüzyılın sonlarında cereyan eden II. Viyana kuşatmasının yenilgiyle sonuçlanmasından sonra ortaya çıkan kargaşa ortamı Denizli şehrini de etkilenmiştir. İlerleyen tarihlerde XVIII. yüzyılda Denizli'nin hassa dönüştürülmesi ve sancakbeyi yetkisindeki kişilerin ve güçlü ailelerin halka zulmetmeye başlamaları iç güvenliği tehdit eden bazı gelişmelerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Yine XVIII. yüzyılda Batı Anadolu'da faaliyetlerini yürüten ve dönemin en güçlü eşkıyalarından biri olarak kabul edilen Sarıbeyoğlu'nun⁵³ Denizli ve civarındaki faaliyetleri oldukça tehlikeli boyutlara ulaşmış, Sarıbeyoğlu Denizli voyvodasının üzerine saldırarak dokuz adamını dahi öldürmüştü⁵⁴. 1735 ve 1739 yılları arasında Denizli'yi kasıp kavuran Sarıbeyoğlu Mustafa'nın faaliyetleri, Osmanlı yönetimini bir hayli meşgul etmiş ve bölgenin sosyal ve ekonomik dokusuna zarar veren bir mesele olarak tarihe geçmiştir⁵⁵.

Denizli şehri, XVIII. yüzyılda cereyan eden iç isyanlardan olumsuz etkilenmişse de bulunduğu konum itibarıyla bazı önemli görevler üstlenmiştir. Nitekim şehrin, garp ocaklarında hizmette bulunmak için gönüllü olarak gönderilen Anadolu'daki genç nüfusun, gemilere binecekleri iskelelere uzanan yollar üzerinde bulunması, Anadolu Türk kültürünün Kuzey Afrika ve Akdeniz coğrafyasına yayılmasında önemli katkılar sağlamıştır⁵⁶.

XIX. yüzyılda, sancak haline getirilerek Aydın vilayetine bağlanan şehir, 1883 yılında Denizli, Sarayköy, Buldan ve Tavas kazalarından oluşuyordu. 1884'te Çal'ın, 1888'de ise Garbi Karaağaç'ın (Acıpayam) katılmasıyla sancağın sınırları oldukça

⁵² Baykara, "Denizli", s. 158.

⁵³ İsyân hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. M. Yaşar Ertaş, "XVIII. Yüzyılda Bir Osmanlı Eşkıyası: Sarıbeyoğlu Mustafa", *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler I*, Denizli 2007, s. 399-411; Hakan Karagöz, "Bir Alman Kaynağının İzlenimlerine göre Sarıbeyoğlu İsyanı ve Batı Anadolu'daki Etkileri", *SDÜ. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (Prof. Dr. Kemal Göde Armağan Sayısı), Isparta 2013, s. 193-215.

⁵⁴ Ertaş, a.g.m., s. 404.

⁵⁵ Mesut Aydın, "XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Denizli ve Aydın Bölgesinin Ekonomik Durumu ve Eşkıyalık Olaylarının Sosyo-Ekonomik Yapıya Etkileri", *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler I*, Denizli 2007, s. 419. Denizli ve çevresinde özellikle XVI. yüzyılın ikinci yarısından XVIII. yüzyıla kadar pek çok isyan çıkmıştır. XVI. yüzyılın sonlarından itibaren çıkan isyanların ortaya çıkış sebepleri arasında, özellikle yaşanan nüfus artışı, iktisadî ve içtimai bunalımlar gelmekteydi. Osmanlı yönetimi, çıkan suhte ve celali isyanlarının tedibi için Osmanlı taşrasındaki kadırlara sıkça emir ve hükümler göndermişse de Denizli civarında cereyan eden eşkıyalık hareketleri tamamen bertaraf edilememiştir. Nitekim celali isyanlarının XVIII. yüzyıldaki bir uzantısı konumunda olan Sarıbeyoğlu isyanı, Osmanlı sosyal ve ekonomik şartlarını uzun süre olumsuz etkilemiştir. Söz konusu isyanlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Gökçe, a.g.e., s.36-46.

⁵⁶ İbrahim Güler, "Denizli'nin XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki Garb Ocakları İle İlişkileri", *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu, Bildiriler I*, Denizli 2007, s. 200, 206.

genişlemiştir⁵⁷. XX. yüzyılda da idarî statüsünde birtakım değişiklikler yapılmıştır. 1910 yılında müstakil mutasarrıflık haline getirilen Denizli, I. Dünya Savaşı'na rastlayan yıllarda hem savaşın getirdiği olumsuzluklara, hem de tifo, tifüs, kolera gibi ateşli ve bulaşıcı hastalıklarla mücadele etmek zorunda kalmıştı. Bunların yanında yaşanan büyük çekirge istilası neticesinde ortaya çıkan açlık problemi de bu olumsuzluklara eklenmişti⁵⁸. 1899'da Hindistan'da ortaya çıkan büyük kolera salgınının bir uzantısı⁵⁹ olan 1911 kolera salgını, Aydın Vilayeti ve özellikle Denizli ve çevresinde çok sayıda kişinin ölümüne neden olmuş, halkın günlük yaşamını, sosyal ilişkilerini ve toplumsal düzeni büyük ölçüde sarsmıştır⁶⁰.

Buraya kadar olan bölümde Denizli şehrinin, tarihi, siyasi ve stratejik önemi; antik dönemden Osmanlı hâkimiyetine kadar bölgede hâkimiyet kurmak isteyen güçlerin aralarındaki mücadeleleri, bölgenin Türkleşme ve İslamlaşma süreci konuları üzerinde durulmuştur. Bundan sonraki bölümde ise Avşar Türkmenlerinin bölgedeki varlıkları ve Avşar boyuna mensup cemaatlerin XVI. yüzyıldan günümüze kadar bölgeye iskânları üzerinde durulacaktır.

B-DENİZLİ VE ÇEVRESİNDE AVŞAR OYMAKLARI

Avşarlar, Türklerin Oğuz şubesine mensup büyük ve güçlü bir Türkmen topluluğudur. Hem İslam öncesi Orta Asya Türk-Oğuz tarihinde hem de İslamî devir Türk tarihinde önemli roller oynamak suretiyle adını günümüze kadar yaşatmış ender boylardan biridir. Avşarlar, "El" yani devlet kurma gücüne sahip Oğuz boylarındandı. Eski Türk geleneklerine sadık kalarak bir eser yazmış olan Moğol tarihçisi Reşideddin, Avşarların Oğuz boyları arasında hükümdar çıkararak beş boydan birisi olduğunu ifade etmektedir⁶¹. Avşar adının "av" kelimesinden türediği ve "çevik, atak, çabuk iş yapan, ava hevesli" manalarına geldiği kabul edilmektedir⁶². Oğuz boylarından her birinin ongun denilen sembol edindikleri kuşlar vardı. Avşar boyunun ongunu "Tavşancıl" kuşudur⁶³. Yine her Oğuz boyunun kendilerine has damgaları olduğu gibi Avşarların da kendilerini ayırt edici damgaları bulunmaktaydı⁶⁴. Ayrıca Oğuz boylarının toylarda nerede oturacağı ve yiyeceği etin kısımları da belli bir kaideye bağlanmıştı. Bu kısımlara sünük (kemik) denirdi. Protokol bakımından önde gelen boylardan biri olan Avşar, baş

⁵⁷ Cumhuriyetin ilanından hemen sonra Çivril'in de bağlanmasıyla Denizli ili bugünkü idari sınırlarına ulaşmıştır. Gökçe, *a.g.e.*, s. 52.

⁵⁸ Tarhan Toker, *Denizli Tarihi*, Denizli 1967, s. 116-117.

⁵⁹ Oya Dağlar, "Denizli ve Çevresinde Kolera Salgını ve Salgınla Mücadele", *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler I*, Denizli 2007, s. 368.

⁶⁰ Dağlar, *a.g.m.*, s. 374.

⁶¹ A. Zeki Velidî Togan, *Oğuz Destanı, Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tablîli*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1972, s. 77.

⁶² Avşar'ın manasını, Reşideddin "çevik ve vahşi hayvan avına hevesli" (Togan, *Oğuz Destanı*, s. 50), Yazıcıoğlu Ali "cüst-ü çalak ve ava, canavara ve kuşa hevesli" (Faruk Sümer, *Oğuzlar*, TDAV., İstanbul 1992, s. 171), Ebulgazi Bahadır Han ise "işini ıldam (çabuk) işleyici" olarak vermektedir (Ebul Gazi Bahadır Han, *Türklerin Soykütüğü*, Haz. Muharrem Ergin, Tercüman Yayınları, s. 50). Avşar kelimesinin farklı anlamları ve bunların incelenmesi hakkında bkz. Adnan Menderes Kaya, "Tarihi Gelişim İçinde Avşarlar", *Avşar Kültür Coğrafyası ve Halk Kültürü*, Berikan Yayınevi, Ankara 2013, s. 27-29.

⁶³ Sümer, *Oğuzlar*, s. 167.

⁶⁴ Kaya, *a.g.m.*, s. 31. Bu damgalar şunlardır: 𐰀, 𐰁, 𐰂, 𐰃, 𐰄, 𐰅.

çadırlardan birinde oturmakta ve sünüğü, sağ umaca (kalça kemiği) idi⁶⁵. Henüz Orta Asya'da iken önemli bir nüfusa ve etkinliğe sahip olan Avşarların⁶⁶, Türklerin Ön Asya'ya yaptıkları büyük göçle birlikte Anadolu'ya geldikleri ve Anadolu Türk tarihinde etkin rol oynadıkları bilinmektedir.

Avşar Türkmenleri, Malazgirt Savaşı sonrasındaki ilk fetihlerden sonra Batı Anadolu'ya kalabalık guruplar halinde gelerek yerleşmişlerdir. 1071 yılından yaklaşık 8-10 yıl sonra Anadolu, Türklerin eline geçmiş ve Anadolu'nun her yanı Oğuz kümeleri ile dolmuştur. Türkmen oymaklarının önemli bir kısmı Denizli – Uşak civarına gelip yerleşmişti. Bu Türkmenlerin Avşarların önderliğinde faaliyette buldukları ve Sultan I. Mesut döneminde (1116-1155) Selçuklular tarafından Gölhisar diye adlandırılan Karaağaç Ovası'nda (Acıpayam) yerleştikleri bilinmektedir. 1147-1149 tarihlerinde gerçekleşen II. Haçlı Seferi'ni karşılayıp haçlı birliklerini mağlup edenler de bu Avşarlardı. Söz konusu Avşar Türkmenlerinin mücadelelerine dair hatıralar günümüze kadar gelmiştir⁶⁷.

Malazgirt zaferinden sonra Anadolu ile İran ve Türkistan arasında bir göç kanalı kuruldu ve bu gelişme Anadolu'da Türk nüfusunun giderek artmasını sağladı. Söz konusu göç, XIII. yüzyılda Moğol istilası ile daha da hareketlenmiş ve Anadolu'ya daha kalabalık Oğuz grupları gelmeye başlamıştır. Avşarların ikinci olarak bölgeye gelmesi Moğol istilasından sonra gerçekleşmiştir. Moğol istilasından sonra Anadolu'da beş Türkmen topluluğu varlık gösteriyordu. Bunlar, Maraş – Malatya bölgesinde Ağaç-Eriler, Sinop – Samsun civarında Çepniler, Malatya'da iken Kütahya'ya gelen Germiyanlılar, Denizli – Uşak bölgesindeki Türkmenler ile Ermenek – Mut – Silifke – Anamur'da yayılmış olan Karamanlılar idi⁶⁸. Avşarların sözü edilen topluluklar

⁶⁵ Ebulgazi Bahadır Han, *a.g.e.*, s. 46. Ebulgazi Bahadır Han bu hususa ilişkin eserinde şu ifadelere yer vermektedir: “*Altın çadırın başköşesinde Kiin Han oturdu. Koyunun başını ve arkasını, kayırık sokumunu ve bağrını önüne koydular. Her kim Hakan olursa payı bu olsun dediler. İç eşliğinde Irkıl Hoca oturdu, göğsünü pay verip vezirlerin payı bu olsun dediler. Sağ kolda birinci çadırda Kiin Han'ın büyük oğlu Kayı'yı oturtular, sağ aşıklı iliği pay verdiler, Bayat onu doğradı, Sorkı atlarını tuttu... Beşinci çadırda Yılduz Han'ın büyük oğlu Avşar'ı oturtular. Sağ iyuluğu pay olarak verdiler. Kızılk onu doğradı, Torumçı atlarını tuttu...*”.

⁶⁶ Ebulgazi Bahadır Han, *a.g.e.*, s. 62.

⁶⁷ Uşak'ta Avşar Beyi söylencesi: Uşak, Anadolu Selçuklular döneminde bir serhad şehridir. Çevresine Avşar, Alayunt, Kaçar, Tekeli, Kınıklı gibi Türkmen oymakları yerleştirilmiştir. Anadolu'nun alınması sırasında bu oymakların gösterdikleri yararlılıklar dillere destandır. Buna ilişkin yörede şu söylence anlatılır: “Avşar beylerinden biri ava çıkmıştır. Av peşinde koşarken Bizans sınırını aşar, tutsak olarak tekfurun huzuruna çıkarılır. Tekfur, “Buralarda ne arıyorsun” diye sorduğunda Avşar beyi “Hiç, canım sıkıldı da çevreyi şöyle bir dolaşayım, bir de kale fethedeyim dedim” der. Tekfur güler ve “Kaleyi tek başına mı alacaksın” diye karşılık verir. Avşar beyi de gülümser “Hayır, sınırın ötesindeki dağın yamacında on bin atlım var. Birkaç saate değin dönmezsem buraya üşüşüp, taş üstünde taş bırakmayacaklar. Çok kan dökülecek” der. Tekfur korkar, on bin atıyla baş edecek durumda değildir. Bir çare aramaya koyulur ve Avşar beyine: “Aramızda bir barış anlaşması yapsak, ben size yılda bin altın, beş yüz koyun, bir o kadar da at ile deve versem bu savaştan vazgeçer misin?” der. Avşar beyi bir müddet düşündükten sonra tekfura şu karşılığı verir: “Kan dökülmesini istemeyen bir insansınız. Hatırınız için önerinizi kabul ediyorum. Hemen hazırlayın. Ben döndükten sonra da yollayın. Sakın ola ki yola asker çıkarmayın. Atlılarım üstlerine adam gönderdiğinizini sanıp, kaleye saldırlar sonra. İsteklerimizi de tam zamanında gönderin”. Bizans tekfuru, başındaki belayı savuşturduğu için hoşnuttur. Tek başına böyle bir işi başardığı için gün geçtikçe ünü yayılan Avşar beyi bir süre sonra yöreye egemen olur. Ayrıntılı bilgi için bkz. *Yurt Ansiklopedisi*, c. X, (Uşak ili bölümü), Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1982, s. 7516.

⁶⁸ Sümer, “Anadolu'da Moğollar”, s. 45-52.

içerisinde ağırlıklı olarak Karamanlılar, Denizli Türkmenleri ve Germiyanogulları bünyesinde varlıklarını sürdürdükleri bilinmektedir.

Moğol istilası sonrası Denizli bölgesine oldukça önemli miktarda Türkmen gelip yerleşmiştir. Denizli, Honaz ve Dalaman bölgesine gelen bu Türkmenlerin başında uç gazisi Mehmet Bey, kardeşi İlyas ve damadı Ali Bey bulunuyordu⁶⁹. Mehmet Bey, Avşar boyuna mensuptu⁷⁰. Bölgede önemli bir nüfusa sahip olan Kayıların, 1261 yılındaki bir isyana karşıp Menteşe yöresine çekilmesi üzerine Avşarlar yörede lider ve hâkim unsur olarak ortaya çıkmışlardır⁷¹.

Mehmet Bey, 1259 yılında İlhanlı hükümdarı Hülagu'nun yardımıyla Asi Karaağaç merkez olmak üzere Denizli'ye hâkim olmuştu. Mehmet Bey'in 1261 yılında Anadolu Selçuklu Devleti'ne başkaldırıp bağımsızlığını ilan etmesi, zayıf bir Selçuklu devletini çıkarları açısından faydalı gören Moğollar tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Üzerine gönderilen Moğol-Selçuklu ordusu ile savaşa hazırlanan Mehmet Bey, daha önceki bölümde de ifade edildiği üzere damadı Ali Bey'in ihaneti sebebiyle yenilerek dağlara çekilmiştir. Bir müddet sonra aman ile teslim olmuşsa da öldürülmüştür⁷². Ancak Ali Bey de 1277 yılında meydana gelen Cimri Olayı'nda Selçuklulara sadakatsizlik göstermiştir. Bunun üzerine 1278 yılında bir Moğol – Selçuklu ordusu Denizli'ye gelerek Ali Bey'i bertaraf etmiştir⁷³. Denizli, bir süre sonra Sâhipataoğulları'nın kontrolüne girdiyse de Germiyanoglu I. Yakup Bey, Denizli'de hâkimiyeti ele geçirmiştir⁷⁴. Avşar boyuna mensup olan Germiyanogullarının⁷⁵, Denizli'yi ele geçirmeleri üzerine bölgede Avşar hâkimiyeti yeniden tesis edilmiş oldu. Yakup Bey, 1289'da Denizli ve çevresini Ali Bey'in oğlu İnanç Bey'e vermiştir. İnanç Bey de Denizli'de, kendi adıyla anılan ve Avşar boyuna mensup bir beylik kurmuştur⁷⁶.

Avşarlar söz konusu fetihler sırasında sadece askerî değil, dinî yönden de mücadele vermişler ve Anadolu'nun bir İslam yurdu haline gelmesine katkı sağlamışlardır. Nitekim Denizli'de Acıpayam yöresinde yaşamış olan Abdil Dede, Kamil Dede, Sarı Süleyman Dede ve Karaağaç Baba, Avşar boyuna mensuplardı⁷⁷. Bununla birlikte Tavas'ta, Hacı Bektaş Veli'nin ikinci halifesi Sarı İsmail Sultan mekân tutmuştu⁷⁸ ki Osmanlı belgelerinde Maraş'ta Avşar boyuna mensup olan Sarı İsmaili adında bir aşiret bulunmaktaydı⁷⁹. Sarı İsmail Sultan'ın Tavas'a gitmeden önce Nevşehir yöresinde bulunduğu göz önüne alınırsa, mensubu olduğu Avşar obasının bir bölümünün yerinde kaldığı ve bir bölümünün de Maraş dolaylarında yer tuttuğu

⁶⁹ Turan, *a.g.e.*, s. 514.

⁷⁰ Tuncer Baykara, "İnançoğulları", *DİA.*, c. XXII, İstanbul 2000, s. 264.

⁷¹ Baykara, *Denizli Tarihi*, s. 29.

⁷² Baykara, *Denizli Tarihi*, s. 32.

⁷³ İbn Bibi, *a.g.e.*, c. II, s. 239.

⁷⁴ Mustafa Çetin Varlık, *Germiyanogulları Tarihi*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1974, s. 24.

⁷⁵ Hayrullah Efendi, *Devlet-i Aliyye-i Osmanîye Tarihi*, c. I, (Sadeleştiren Zuhuri Danışman), Son Havadis Yayınları, İstanbul 1971, s. 96. Fuat Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, TTK. Yayınları, Ankara 1991, s. 35.

⁷⁶ Baykara, "İnançoğulları", s. 264.

⁷⁷ Turgut Tok, "Denizli Yöresinde Alevilik ve Bektaşiliğin Tarihi Süreçte Genel Bir Değerlendirilmesi", *II. Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni*, Gazi Üniversitesi, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, 17–18–19 Ekim 2007, Ankara 2007, s. 59-60, 65.

⁷⁸ Abdülbâki Gölpınarlı, *Manakab-ı Hacı Bektaş-ı Veli (Vilâyet-nâme)*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1958, s. 82.

⁷⁹ Yusuf Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)*, c. V, TTK. Yayınları, Ankara 2009, s. 1964.

söylenbilir. Bununla birlikte günümüzde Maraş-Altı'ndan gelen ve Kayseri'nin Sarioğlan ilçesinin köylerinde yaşayan Yedi Bucak Avşarları ile Çal (Denizli) ilçesinin Çalçakırlar köyü de Sarı İsmail Ocağı'na bağlıdır.

Denizli yöresinde bilhassa Asi-Karaağaç (Acıpayam) bölgesinde yoğun bir Türkmen nüfusunun varlığı bilinmektedir. Acıpayam yöresi, Karaağaç Baba önderliğindeki Avşarlar tarafından fethedilmiş⁸⁰ ve yöre onun adıyla anılmıştır. 1333 yılında buradan geçen İbn-i Battuta, Karaağaç Ovası'nın Türkmenlerle meskûn olduğunu söylemektedir⁸¹. Hayli kalabalık olan bu Türkmen nüfusu bu yörede Anadolu'nun en kesif Oğuz boylarının yer isimlerini yadigâr olarak bırakmıştır. Halen mevcut köy isimlerinden anlaşılacağı üzere sözü edilen Türkmenler, Avşar boyuna ve aralarında bazı Üç-Oklu boylar bulunmakla beraber daha çok Boz-Oklara mensuptular. Türkmenler XIII. yüzyılda henüz kabilelerin isimlerini taşıyan beylerin idaresindeydiler. Yıva-Oğulları, Gölhisar taraflarına hâkimdi. Bu bölgenin doğusunda (Çavdır civarı) Avşar Bey'in idaresindeki Avşarlar, daha batıda ise (Acıpayam civarı) başka bir Avşar Beyi bulunmaktaydı⁸².

Germiyanogulları Beyliği ile Denizli Avşarları arasında bölge hâkimiyeti için çetin bir mücadele yaşanmıştır. Bu mücadeleye dair İbn-i Battuta'nın kaydı ilginçtir. Seyyah, Gölhisar'dan Denizli'ye gitmek üzere Karaağaç Ovası'ndan geçerken Germiyanlı eşkıyasından korunmak üzere Gölhisar Sultanı tarafından yanına süvariler katıldığını ifade etmektedir⁸³. Tavas'ın Bereketli (yeni adı Horasanlı) köyünde Avşar kelimesi "süvari jandarma" anlamında kullanılır⁸⁴ ki bu o günlerden kalma bir hatıra olmalıdır. O zamanlardan kalan ve hala Denizli, Burdur ve Isparta'da sevilerek söylenen "Avşar Beyleri" türküsü, Denizli Avşarları ile Germiyanogulları Beyliği arasındaki mücadelenin⁸⁵ en önemli göstergesidir.

Adını sevdiğim Avşar Beyleri
Size bir vezirlik yakışıp durur
Topla dizginini, tanı kendini
Karşında Germiyan bakışıp durur

Denizli ve civarında Avşar varlığının en önemli delili, bölgede aynı adı taşıyan yerleşim yerlerinin bulunmasıdır. XVI. yüzyılda Karaağaç Gölhisarı (Acıpayam) sancağında Avşar ve Avşar-ı Diğer adında iki köy bulunmaktaydı⁸⁶. Söz konusu köyler,

⁸⁰ Ayrıca Kaptan, bir uç beyi olan Karaağaç Baba'nın Kumavşarı köyünde 1327 yılında öldüğünü ifade etmektedir. Şükrü Tekin Kaptan, *Gönül Sultanları Denizli'de*, Denizli 1993, s. 17.

⁸¹ *İbn Battuta Seyahatnamesi*, s. 279.

⁸² Baykara, *Denizli Tarihi*, s. 29-30.

⁸³ *İbn Battuta Seyahatnamesi*, s. 279.

⁸⁴ *Derleme Sözlüğü*, c. I, TDK. Yayınları, Ankara 1993, s. 74, 394; c. IX, Ankara 1977, s. 3303.

⁸⁵ Eski devirlerde milletlerin, aşiretlerin, kabilelerin ve hatta aile içinde kardeşlerin dahi hâkimiyet mücadelesine giriştiği dikkate alınacak olursa, buradaki mücadelede her iki tarafın Avşar olması bizi şaşırtmamalıdır.

⁸⁶ *438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri*, c. I, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 1993, s. 247-248, 250-251.

günümüzde Acıpayam'ın Karahüyük Avşarı ve Kum Avşarı köyleridir⁸⁷. Ayrıca Faruk Sümer, Acıpayam'da Kutluca-Afşar adlı bir köyden bahsetmişse de⁸⁸ bu köy günümüze ulaşmamıştır. Honaz'a bağlı Menteşe köyünün kurulduğu alan Avşar adını taşımaktaydı. Avşar, şu an köyde bir bölge adıdır.

Avşarların kültürel olarak da yörede derin izler bıraktıklarını görmekteyiz. Sözelimi Denizli, Burdur ve Isparta yörelerinde Gurbet Havalarından en tanınmış ve sevileni Avşar Beyleri türküsüdür. Isparta'da geleneksel oyunlardan Teke Zortlatması oyunları arasında "Afşar Oyunu" da vardır. Ayrıca Burdur zeybekleri arasında "Avşar Zeybeği" de oynanmaktadır⁸⁹. Denizli-Acıpayam'da ise "Avşarlı Oyun Havası" oynanmaktadır⁹⁰.

Osmanlı Devleti'nin 1692 ile 1865 (Fırka-i İslahiye iskânı) yılları arasında izlediği iskân politikası sonucunda, Avşar oymaklarının Denizli ve civarına gelip meskûn oldukları bilinmektedir. Söz konusu iskânı ve bölgedeki Avşar oymaklarının varlığını, XVI. yüzyıl Osmanlı arşiv belgeleri doğrular niteliktedir. Ele aldığımız araştırma konusunun da ana sınırları içerisinde yer alan bu bahis, Denizli ve havalisine Avşarların kesif bir şekilde yerleştiklerini ortaya çıkarmaktadır. Aşağıda, sadece Denizli ve civarına XVI. yüzyıldan itibaren yerleşmiş olan Avşar oymak ve obaları hakkında bilgiler verilmemiş, aynı zamanda Avşar Türkmenlerinin, Denizli ve çevresi dâhil olmak üzere, geçmişten günümüze hangi yerleşim yerlerinde varlıklarını sürdürdükleri kaynakların izin verdiği ölçüde ifade edilmeye çalışılmıştır.

Bay Temürlü

Osmanlı belgelerinde Beğtimur, Baytimur, Bektimur, Bektemir, Baytemir, Baydemir şekillerinde de kaydedilmiş olan cemaat, XVI. yüzyılda Sis yöresinde yaşayan Avşarlardandı⁹¹. Cemaatin bir kolu, 1548 yılında Yeni-İl Türkmenleri arasındaydı⁹². Ayrıca Ürgüp, Kırşehir, Yozgat, Eğirdir, Gölhisar, Kemer ve Şeyhli (Çivril) kazalarında da Bay Temürlüler yaşamaktaydı. Şeyhli'deki kol 70 hane ve 14 mücerred nüfusa sahipti⁹³.

Bostancı

Bostancı cemaati, XVI. yüzyılda Sis yöresinde yaşayan Avşarlardandı⁹⁴. Cemaatin önemli kolu Maraş yöresindeydi. Söz konusu cemaat, Dulkadirli Türkmenlerini oluşturan ana oymaklardan biriydi⁹⁵. Bostancı/Bostancıyan Avşarı, bu bölgelerden

⁸⁷ İletişimde karışıklığı önlemek amacıyla, Avşar köylerinden birine, eski bir yerleşim yeri olan Karahüyük köyüne yakınlığı sebebiyle Karahüyük Avşarı, diğerine ise Gölhisar ile Acıpayam arasında sınır olan Kumkısıkkı sirtlarında yer alması sebebiyle Kum Avşarı adı verilmiştir.

⁸⁸ Sümer, *Oğuzlar*, s. 311.

⁸⁹ *Yurt Ansiklopedisi*, c. V, (Isparta ili bölümü), s. 3598-99; c. III, (Burdur ili bölümü), s. 1598-99 (bu oyuna Kesinti Zeybeği de denilmektedir); c. III, (Denizli ili bölümü), s. 2196.

⁹⁰ TRT oyun havaları Rep. Nu. 281.

⁹¹ Faruk Demirtaş, "Üçoklu Oğuz Boylarına Ait Vesikalar", *AÜDTCF. Dergisi*, c. VII, Sa. 2, s. 379.

⁹² İlhan Şahin, *Yeni-İl Kazası ve Yeni-İl Türkmenleri (1548-1653)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, (Doktora Tezi), İstanbul 1980, s. 171.

⁹³ Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler...*, c. I, s. 315-316.

⁹⁴ Demirtaş, a.g.m., s. 378.

⁹⁵ İbrahim Solak, "XVI. Yüzyılda Maraş ve Çevresinde Dulkadirli Türkmenleri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sa. 12, Konya 2002, s. 113, 119, 126, 146, 151.

başka Kadirli, Kınık ve Tavas kazalarında da bulunmaktaydı. Tavas'taki Bostancıyan cemaati, 30 hane, 26 mücerred nüfusa sahipti⁹⁶.

Bucak

XVI. yüzyılda Maraş ve Berendi kazalarında bulunan Bucak cemaati, Avşar boyuna mensuptu⁹⁷. Bazı bölükleri Yeni-İl⁹⁸, Dulkadirli⁹⁹, Çukurova¹⁰⁰, İç-El¹⁰¹ ve Mentese¹⁰² yörelerinde de bulunuyordu. 1530 tarihinde Alaiye kazasında Bucak Avşar adında bir köyün varlığı bilinmektedir¹⁰³. Bucak cemaatinin bir parçası, Denizli yöresine gelerek Çivril'in Bucak köyünü kurmuştur¹⁰⁴.

Bulgurlu

Maraş Yörüklerinden olan Bulgurlu cemaati, Avşar boyuna mensup olup XVI. yüzyılda Adana'nın Sarıçam ve Kadirli nahiyelerinde bulunuyordu¹⁰⁵. Cemaatin bir parçası ise Kırşehir kazasında idi¹⁰⁶. XVI. yüzyılda Denizli'nin Şeyhli (Çivril) kazasının Bulgurlar köyünü¹⁰⁷, bu obanın kurduğu anlaşılmaktadır.

Bunsuzlu

Bunsuzlu cemaati, XVI. yüzyılda Maraş yöresinde yaşayan İmanlı Avşarı obalarından biriydi¹⁰⁸. Cemaatin bir bölümü Sis yöresinde¹⁰⁹, bir bölümü ise Yeni-İl kazasında idi¹¹⁰. Bunsuzlu cemaati, Kadirli, Mancılık, Yeni-İl, Güvercinlik, Pınarbaşı, Karaisalı, Ankara, Tarsus, Antakya, Yenişehir, Tire, Ayasuluğ, Denizli, Söbice, Mazun kazalarında bulunmaktaydı. Denizli'de bulunan kol, 1573 yılında 11 hane, 5 mücerred nüfusa sahipti¹¹¹.

⁹⁶ Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler...*, c. I, s. 366.

⁹⁷ Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler...*, c. I, s. 402.

⁹⁸ Cevdet Türkay, *Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar*, İşaret Yayınları, İstanbul 2001, s. 257.

⁹⁹ Solak, a.g.m., s. 138.

¹⁰⁰ Özcan Tatar, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Çukurova'da Aşiretlerin Eşkıyalık Olayları ve Aşiret İskânı (1691-1750)*, Fırat Üniversitesi SBE., (Doktora Tezi), Elazığ 2005, s. 38.

¹⁰¹ Alpaslan Demir, *16. Yüzyılda İçel ve Çevresinde Bozdoğan Cemaati*, Ankara Üniversitesi SBE., (Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2000, s. 47.

¹⁰² Serkan Sarı, *XV-XVI. Yüzyıllarda Mentese, Hamid ve Teke Sancağı Yörükleri*, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE., (Doktora Tezi), Isparta 2008, s. 15.

¹⁰³ *166 Numaralı Mubâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 1995, s. 617.

¹⁰⁴ Şükrü Tekin Kaptan, "Çivril ve Yöresinde Yörük Kültürü", *Dünden Bugüne Çivril Sempozyumu*, Bildiriler, Çivril Kaymakamlığı Yayını, Eylül 2001, s. 118-119.

¹⁰⁵ Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler...*, c. I, s. 414-417.

¹⁰⁶ *998 Numaralı Mubâsebe-i Vilâyet-i Diyâr-i Bekr ve 'Arab ve Zül-Kâdiriyye Defteri*, c. II, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 1999, s. 647.

¹⁰⁷ *438 Numaralı Mubâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri*, c. I, s. 61.

¹⁰⁸ Demirtaş, a.g.m., s. 377.

¹⁰⁹ Bunsuz adı, Prof. Halaçoğlu tarafından Büksüz şeklinde okunmuştur. Yusuf Halaçoğlu, "Tahrir Defterlerine Göre 16. Yüzyılın İlk Yarısında Sis Sancağı", *İÜEFİD.*, Sa. 32, İstanbul 1979, s. 843.

¹¹⁰ Şahin, a.g.t., s. 172.

¹¹¹ Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler...*, c. I, s. 414-417.

Burhanlı

İmanlı Avşarı obalarından biri olan¹¹² Burhanlılar, XVI. yüzyılda Maraş ve Yeni-İl bölgelerinde yaşıyordu¹¹³. Bazı bölükleri Boz-Ulus¹¹⁴, Yeni-İl¹¹⁵, İç-El¹¹⁶ ve Tarsus Türkmenleri¹¹⁷ arasında da bulunuyordu. Adana, Mersin ve Karaman'da Burhan adlı köyleri kuran¹¹⁸ cemaatin bir kısmı, XVIII. yüzyılda Teke, Hamit ve Aydın bölgesine gelmiştir¹¹⁹. Saruhan'da eşkıyalık hareketlerinde bulunan bu grup¹²⁰, devlet tarafından çevre illerde iskân edilmiştir. Türkay'ın kaydına göre Burhanlı cemaati, Denizli kazasında meskûndur¹²¹.

Caberli

Avşar boyuna mensup olan Caberli cemaati, Maraş Yörüklerinden olup 1563 yılında Kadırlı'de yaşıyordu¹²². Suriye topraklarında bulunan Caber civarında yaşadıkları için bu adla anılmış olmalıdırlar. Bilindiği üzere Suriye, Avşarların XI. yüzyılda gelip yerleştiği bir bölgeydi¹²³. Moğol istilası nedeniyle Anadolu'dan Suriye'ye 40.000 çadır Türkmen göç etmişti¹²⁴ ki bunların önemli bir kısmı Avşar oymaklarıydı¹²⁵. Dolayısıyla burada Caber Kalesi ve yöresinde yaşamış olan bir Avşar grubunun bu adla anılması söz konusudur. Nitekim Kâtip Çelebi, XVII. yüzyılın ilk yarısında, Caber yöresinde Avşarların yaşadığını kaydetmiştir¹²⁶.

Türkay'ın kaydettiğine göre Caberli cemaati, Musacalı¹²⁷ aşiretinin bir obasıdır¹²⁸. Tarsus-Misis arasında bulunan Caberliler, Musacalı aşireti bünyesinde Batı Anadolu'ya gelerek Alaşehir, Kula, Sandıklı yörelerinde eşkıyalık hareketlerinde bulunmuştur¹²⁹. Türkay, Musacalı Caberi / Musalı Caberi şeklinde kaydettiği cemaatin bu dönemde Denizli ve Honaz'da iskân olduğunu belirtmektedir¹³⁰. Nitekim

¹¹² Demirtaş, kesin olmamak kaydıyla kelimeyi Turhanlı okumuştur. Demirtaş, a.g.m., s. 377.

¹¹³ Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler...*, c. I, s. 418-421.

¹¹⁴ Tufan Gündüz, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri-Boz-Ulus Türkmenleri 1540-1640*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2007, s. 58.

¹¹⁵ Şahin, a.g.t., s. 269.

¹¹⁶ Demir, a.g.t., s. 32-34, 76.

¹¹⁷ Ali Sinan Bilgili, *Tarsus Sancağı ve Tarsus Türkmenleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s. 283.

¹¹⁸ Abdullah Uysal, Necati Alodalı, Musa Demirci, *Dünü ve Bugünüyle Karaman*, Karaman Yunus Emre Kültür Derneği, Konya 1992, s. 126.

¹¹⁹ Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, TTK. Yayınları, Ankara 1991, s. 69, 84.

¹²⁰ Çağatay Uluçay, *18. ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul 1955, s. 82-83.

¹²¹ Türkay, a.g.e., s. 49, 65-66, 152, 214, 262, 294.

¹²² Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler...*, c. I, s. 432.

¹²³ Fuat Köprülü, "Avşar", *İA.*, c. II, İstanbul 1979, s. 29.

¹²⁴ Faruk Sümer, "Ramazanoğullarına Dair Bazı Yeni Bilgiler", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sa. 33, Aralık 1984, s. 1.

¹²⁵ Köprülü, a.g.m., s. 29.

¹²⁶ Sümer, Avşarların Rakka iskânından önce Caber'de oturmalarının mümkün olmadığını ifade etmektedir. Sümer, *Oğuzlar*, s. 347.

¹²⁷ Musacalı aşireti, Avşar boyuna mensuptur (Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler...*, c. IV, s. 1741). XVI. yüzyılda Uşak ve çevresinde yaşayan kalabalık Avşar oymağının beş obasından biri de Musacalı aşiretine mensuptu (Demirtaş, a.g.m., s. 375).

¹²⁸ Türkay, a.g.e., s. 32, 111-112, 228.

¹²⁹ A. Refik Altınay, *Anadolu'da Türk Aşiretleri*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989, s. 129, 155-157, 190, 218. Yusuf Halaçoğlu, *İskân Siyaseti...*, s. 49, 51. Tatar, a.g.e., s. 154.

¹³⁰ Türkay, a.g.e., s. 228, 272.

Denizli'nin Çivril ve Sarayköy ilçelerindeki Caber adlı köyler, Caberli cemaati tarafından kurulmuştur¹³¹. Çivril'in ilçe merkezi ile Beydilli ve Savran köylerinde Caberliler halen varlıklarını sürdürmektedirler¹³².

Cerid

Dulkadirli Türkmenlerinden olan Ceridler, Osmanlı vesikalarına göre Avşar boyuna mensuptur¹³³. Ceridler, Dulkadirli Türkmenlerini meydana getiren ana oymaklardan biriydi¹³⁴. Boz-Ulus¹³⁵, Yeni-İl¹³⁶ ve Danişmendli Türkmenleri¹³⁷ arasında da Cerid obalarına rastlanmaktaydı. Danişmendliler arasındaki Ceridler, Aydın Evi grubunda olup, Denizli ve çevre illerde iskân olmuştur. Acıpayam'ın Yeşilyuva, Bozkurt'un Dutluca, Çal'ın Süller ve Şapçılar, Çardak ilçe merkezi, Çivril ilçe merkezi ile ilçenin İğdir, Karayahşılar, Kırılan, Koçak, Sökmen, Süngüllü, Savran ve Özdemirci, Kale'nin Narlı köylerinde Ceridler yaşamaktadır¹³⁸.

Cingöz

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Kayseri yöresinde adı geçen bir Avşar obasıdır. Avşarların Dadaloğlu'ndan sonra yetiştirdiği en ünlü şairi olan Cingöz Oğlu Âşık Seyit Osman, bu obaya mensuptur. Cingözlüler, 1865 Fırka-i İslahiye iskânıyla Kayseri'ye yerleştirilmiştir¹³⁹.

Cingöz oymağının bir bölümü, Tahtacı Alevilerinin arasına girerek onların bir obasını oluşturmuştur. Tahtacı oymaklarından olan Çiçili, Mazıcı, Aydınlı ve Gökçeliler de Avşar boyuna mensuptur¹⁴⁰. Ayrıca Cingözlülerin diğer adı Üsküdarlı oymağıdır. Bu durum onların Osmanlılar döneminde Üsküdar'daki Mihrimah ve Nur-Banu Sultan adına yapılmış Camii evkafına bağlı Yeni-İl bölgesi Türkmenlerinden¹⁴¹ olduklarını işaret etmektedir. Yeni-İl, Kangal ilçesi merkez olmak üzere Sivas'ın güneyini içine alan bir bölgedir ki burası eskiden beri Avşarların yaşadığı bir bölgedir.

Denizli'nin merkeze bağlı Güzelköy köyü, Tahtacı Türkmeni olup Cingözlü kabilesindedir.

Çakallı

Çakallı aşireti, Avşar boyuna mensup olup XVI. yüzyılda Maraş, Bozok, Diyarbakır, Sivas, Isparta, Adana, Adıyaman, Konya, Antep, Malatya gibi illerde yayılmış büyük bir

¹³¹ Mehmet Eröz, "Ege Bölgesinde Yer (Köy-Şehir) Adları", *Reşit Rahmeti Arat İçin*, TKAE. Yayınları, Ankara 1966, s. 181.

¹³² Kaptan, Çivril Yöresinde Yöresinde Yörük Kültürü, s.118-119.

¹³³ Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler...*, c. II, s. 471-473.

¹³⁴ Solak, a.g.m., s. 113, 138.

¹³⁵ Faruk Sümer, "Boz-Ulus Hakkında", *DTCFD.*, c. VII, Sa. 1, Ankara 1949, s. 53, 58-59. Gündüz, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri...*, s. 121, 123.

¹³⁶ Şahin, a.g.t., s. 174, 175.

¹³⁷ Tufan Gündüz, *XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Danişmendli Türkmenleri*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005, s. 93.

¹³⁸ Şükrü Tekin Kaptan, "Oğuzlardan Osmanlılara Diyarbakır'da Yörük Kültürü", *1. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu*, Bildiriler, 20-22 Mayıs 2004, Diyarbakır 2004, s. 677.

¹³⁹ Adnan Menderes Kaya, *Avşar Türkmenleri*, Geçit Yayınları, Kayseri 2004, s. 101, 137, 138.

¹⁴⁰ Bu oymakların Avşar boyuna mensubiyetleri için bkz. Çiçili (Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler...*, c. II, s. 476), Mazıcı (c. IV, s. 1628, 1629), Aydınlı (c. I, s. 198, 199), Gökçeli (c. II, s. 902-907).

¹⁴¹ Şahin, a.g.t., s. 16-19.

topluluktur¹⁴². Yeni-İl¹⁴³ ve Boz-Ulus¹⁴⁴ Türkmenlerinin içinde de bazı kolları bulunmaktaydı.

XVII. yüzyıl sonları ve XVIII. yüzyıl başlarında Çukurova bölgesinde eşkıyalık yapan cemaatin büyük bir kısmı dağılmış, bir bölümü ise Aydın, Hamid, Kütahya gibi sancaklara gitmiştir¹⁴⁵. Bu yörelere gelenler Çakal, Çakıl, Karaçakal gibi adlarla anılmıştır¹⁴⁶. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Batı Anadolu'daki Türk boyları hakkında bilgi veren Rum asıllı Dr. Çakıroğlu, Çakal aşiretinin Saruhan sancağında yaşadığını belirtmiştir¹⁴⁷. Türkay'ın kaydettiğine göre cemaat, Asi Karaağaç ve Denizli kazalarında da bulunmaktaydı¹⁴⁸. Çakallı aşireti, günümüzde Denizli'nin Çivril ilçesine bağlı Çakallar ve Çağlayan köylerinde yaşamaktadır¹⁴⁹.

Çatalı

XVI. yüzyılda Maraş, Adana ve Tokat yörelerinde yaşayan bir Avşar obasıdır¹⁵⁰. Çatalı obasından bir topluluk, Denizli yöresine gelerek Baklan'ın Çataloba köyünü kurmuştur.

Çöplü

Dulkadirli Türkmenlerinden olan Çöplüler, Osmanlı vesikalarına göre XVI. yüzyılda Maraş bölgesinde olup Avşar boyuna mensuptu¹⁵¹. Aşiretin oldukça kalabalık bir bölümü Kayseri yöresinde bulunuyordu¹⁵². Ayrıca Yeni-İl¹⁵³ ve Danişmendli Türkmenleri arasında da¹⁵⁴ Çöplülerden gruplar vardı. Danişmendli içindeki Çöplüler, 1691 yılında Denizli ve çevresine iskân edilmeye çalışıldıysa da pek başarılı olunamamıştır¹⁵⁵. Ancak aşiretin bir kısmı Denizli'de kalarak Çivril ilçesinin Şenköy köyünü kurmuştur.

Deliler

XVI. yüzyılda Halep bölgesinde bulunan Köpekli Avşarının önemli kollarından biri olan¹⁵⁶ Deliler Avşarı, Maraş ve Sivas sancakları¹⁵⁷ ile Yeni-İl¹⁵⁸, Atçeken¹⁵⁹ ve Danişmendli Türkmenleri arasında¹⁶⁰ bulunmaktaydı.

¹⁴² Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler...*, c. II, s. 488-491.

¹⁴³ Şahin, *a.g.t.*, s. 177.

¹⁴⁴ Mehmet Taşdemir, *XVI. Yüzyılda Adıyaman*, TTK. Yayınları, Ankara 1999, s. 108.

¹⁴⁵ Tatar, *a.g.e.*, s. 104-109.

¹⁴⁶ Günümüzde Aydın'ın Karaçakal ve Donduran köyleri bu obadandır. Isparta'da Karaçakal Avşarının kurduğu köyler (Havutlu, Sofular, Keçili, Kemer vs.) de bulunmaktaydı.

¹⁴⁷ F. W. Hasluck, *Christianity And Islam Under The Sultans*, c. II, Oxford 1929, s. 475.

¹⁴⁸ Türkay, *a.g.e.*, s. 70, 86, 243, 244, 274.

¹⁴⁹ Kaptan, *Çivril Yöresinde Yöresinde Yörük Kültürü*, s. 118, 119.

¹⁵⁰ Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler...*, c. II, s. 512.

¹⁵¹ Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler...*, c. II, s. 564, 565.

¹⁵² Aşiret, Sığırhoğlu, Karalar/Karalı, Canıbek/Canikli, Sülü, Yabanoğlu ve Taciroğlu adlarında obalara ayrıliyordu. Erhan Afyoncu, "Kayseri Sancağında Yörükler (1483-1584)", *II. KAYTAM Sempozyumu Bildirileri*, Kayseri 1998, s. 12.

¹⁵³ Şahin, *a.g.t.*, s. 183-185.

¹⁵⁴ Gündüz, *Danişmendli Türkmenleri*, s. 87, 95-96.

¹⁵⁵ Tatar, *a.g.e.*, s. 362.

¹⁵⁶ Demirtaş, *a.g.m.*, s. 375.

¹⁵⁷ Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler...*, c. II, s. 612-615.

Günümüzde Kayseri’de yaşayan Avşarların bir kısmı Deliler cemaatindedir. Ağırıklı olarak Güney ve İç Anadolu bölgelerinde iskân olan Deliler cemaatinden bir grup Denizli yöresine gelerek Tavas ilçesinin Akyar köyünü kurmuştur.

Elsüzler

Elsüz Oğlanları adıyla da anılan Elsüzler cemaati, XVI. yüzyılda Sis sancağında yaşayan Avşarlardandı¹⁶¹. Bir kolu Maraş’ta bulunan¹⁶² Elsüz cemaatinden bazı bölükler ise Halep, Adana, Yüreğir, Budaközü ve Şeyhli (Çivril) kazalarındaydı. Şeyhli’deki kol 134 hane, 14 mücerred nüfusa sahipti¹⁶³.

Erkekli

Osmanlı arşivlerine göre Avşar boyuna mensup olan Erkekli cemaati, XVI. yüzyılda Boz-Ok’ta yaşamakta¹⁶⁴ ve bir kolu Maraş eyaletinde bulunmaktaydı¹⁶⁵. Boz-Ok yöresindeki Erkekli cemaati, 1786 yılından itibaren eşkıyalık hareketlerinde bulunmuş¹⁶⁶, bunun üzerine Osmanlı yönetimi tarafından tedip edilip değişik bölgelerde iskân edilmiştir. Bir kısmı Yozgat ve Kayseri’ye yerleşen¹⁶⁷ cemaatin bir diğer kısmı ise Denizli’de iskân olmuştur. Günümüzde Çivril ilçe merkezi ile ilçenin İmrallı köyü, Erkekli obasına mensuptur. Ayrıca ilçedeki Akdağ, Aşağı Çapak, Beydilli, Caber, Çakallar, Düzbel, Gökgöl, Gümüşsu, Karahacılı, Koçak, Özdemirci, Yeniköy ve Yukarı Çapak köylerinde de Erkekli sülalesine mensup aileler yaşamaktadır¹⁶⁸.

Fakılı

Fakılı cemaati, Avşar boyuna mensup olup XVI. yüzyılda Halep, Maraş ve Kadirli yörelerinde yaşamaktaydı¹⁶⁹. Bir kısmı Antep ve Kayseri’de¹⁷⁰, bir kısmı da Yeni-İl kazasında yaşayan cemaat¹⁷¹, Türkay’ın kaydettiğine göre, Caberli aşiretinin bir obasıydı ve bir kısmı Honaz ve Denizli kazalarına yerleşmişti¹⁷². Günümüzde Çukurova ve İç Anadolu’da yaygın ve bir Avşar obası olarak varlığını sürdürmektedir.

¹⁵⁸ Demirtaş, a.g.m., s. 379; Şahin, a.g.t., s. 251.

¹⁵⁹ Hasan Basri Karadeniz, *Atçeken Oymakları*, Erciyes Üniversitesi SBE., (Doktora Tezi), Kayseri 1995, s. 258.

¹⁶⁰ Gündüz, *Danışmendli Türkmenleri*, s. 98.

¹⁶¹ Halaçoğlu, “Sis Sancağı”, s. 849.

¹⁶² Solak, a.g.m., s. 133, 146.

¹⁶³ Şeyhli kazasında bulunan Elsüzler, burada Bayındır boyu içindeydi. Halaçoğlu, *Anadolu’da Aşiretler...*, c. II, s. 770, 771.

¹⁶⁴ Halaçoğlu, *Anadolu’da Aşiretler...*, c. II, s. 795, 796.

¹⁶⁵ Türkay, a.g.e., s. 304.

¹⁶⁶ Halaçoğlu, *İskan Siyaseti...*, s. 39.

¹⁶⁷ Yozgat’ta Sorgun ve Şefaati ilçelerinin Erkekli adlı köyleri ile Kayseri’de Sarız ilçe merkezinde yaşamaktadırlar.

¹⁶⁸ Kaptan, *Çivril Yöresinde Yöresinde Yörük Kültürü*, s. 118, 119.

¹⁶⁹ Halaçoğlu, *Anadolu’da Aşiretler...*, c. II, s. 857, 858.

¹⁷⁰ Refet Yınanç, Mesut Elibüyük, *Maraş Tabir Defteri*, c. II, s. 536, 663, 740.

¹⁷¹ Şahin, a.g.t., s. 271.

¹⁷² Türkay, a.g.e., s. 312.

Genceli

Avşar boyuna mensup olan Genceli cemaati, XVI. yüzyılda Halep ve Dulkadir sahasında bulunmaktaydı¹⁷³. Azerbaycan'ın Gence vilayetinden geldikleri için bu adla anılmaktaydı. Bu Avşar obasından bazı bölükler, Batı Anadolu'ya göç ederek farklı Oğuz boyları bünyesine dâhil olmuşlardır. Aydın'ın Kuyucak kazasındaki Gencelli ve Gencellidere köylerinin bu oba tarafından kurulduğu¹⁷⁴, Denizli'nin Çivril ilçe merkezi ile ilçenin Yalınlı, Seraserli, Tuğlu, Savran, Sundurlu ve Karamanlı köylerinde varlıklarını sürdürdükleri bilinmektedir¹⁷⁵.

Geygel

Osmanlı belgelerinde Geygel Hacılı adıyla kayıtlı olan cemaat, Türkmen olarak vasıflandırılmış ancak hangi boya mensup olduğu belirtilmemiştir¹⁷⁶. Adına sadece Yeni-İl kazasında ve 1583 yılında rastlanan cemaat, Kangal yöresinde varlığını sürdürmekteydi¹⁷⁷. 1720 yılında Suriye'ye iskâna çalışılan Geygellerin¹⁷⁸ bir bölümü Batı Anadolu'ya göç etmiştir. Nitekim Dr. Çakıroğlu'nun kaydettiğine göre Geygeller, 19. yüzyılın ikinci yarısında Aydın yöresindeki Yörükler arasındaydı¹⁷⁹.

Geygellerin diğer adı Demirci'dir. Demirciler, Salmanlı Avşarının en önemli obasıdır¹⁸⁰. Tokat, Amasya ve Samsun yörelerinden derlenen halk ağzında geygel, "demirci" demektir¹⁸¹. Ankara'nın Kalecik ilçesindeki Avşar köyü halkı, kendilerini Geygel Avşarı olarak tanıtır¹⁸². Ahmet Caferoğlu araştırmasında, Burdur-Çivril arasında Buhurcu olarak tanınan Geygel Yörüklerinden bahsetmiştir¹⁸³. Buhurcular, Batı Anadolu'da yakın zamanlara kadar göçebe olarak yaşayan 40-50 çadırlık bir Avşar topluluğudur¹⁸⁴. Tüm bu bilgiler, günümüzde küçük topluluklar halinde Anadolu'nun birçok yöresinde yaşamakta olan Geygellerin Avşar boyuna mensup olduğunu göstermektedir.

Denizli'nin Acıpayam ilçesinin Kuyucak köyü Geygel cemaatindedir. Çivril'in Gökgöl köyünde de bir grup Geygel yaşamaktadır.

¹⁷³ Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler...*, c. II, s. 880.

¹⁷⁴ Eröz, a.g.m., s. 186.

¹⁷⁵ Kaptan, *Çivril Yöresinde Yöresinde Yörük Kültürü*, s. 118, 119.

¹⁷⁶ Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler...*, c. II, s. 887.

¹⁷⁷ Şahin, a.g.t., s. 193.

¹⁷⁸ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskâmı*, Eren Yayınları, İstanbul 1987, s. 97.

¹⁷⁹ Hasluck, a.g.e., s. 476.

¹⁸⁰ Giresun'un Pelitli köyünde yaşayan Geygeller, Salmanlı olarak da bilinmektedirler. Hamza Aksüt, *Aleviler*, Yurt Kitap Yayın, Ankara 2012, s. 167, 169.

¹⁸¹ *Derleme Sözlüğü*, c. VI, TDK. Yayınları, Ankara 1974, s. 2015.

¹⁸² Yılmaz Yeşil, "Bir Köy Bir Âşık", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sa. 21, Ankara 2002, s. 104.

¹⁸³ Ahmet Caferoğlu, *Anadolu Ağzlarından Toplamalar (Kastamonu, Çankırı, Çorum, Amasya, Niğde İlbalıkları, Kalaycı Argosu ve Geygelli Yörüklerinin Gizli Dili)*, TDK. Yayınları, Ankara 1943, s. XX.

¹⁸⁴ Buhurcu cemaati ile ilgili elimizde merhum Beşir Önder'e ait bazı notlar bulunmaktadır. Buna göre, Afyon'un Dinar ilçesine bağlı Çakıcı köyü Buhurcu cemaatindedir. Esasen Buhurcu adı, buğur kelimesinden gelmektedir. Buğur, Türkçe'de "buğra (erkek deve)" sözünün halk ağzında aldığı şekildedir. Dolayısıyla bu cemaat, devecilik yaptığı için bu adı almıştır. Feridun Emecen, Buğurcu cemaatinin Halep civarından gelen Türkmenlerden olup devecilikle uğraştığı için Arap lakabıyla anıldıklarını belirtmektedir. Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, TTK. Yayınları, Ankara 1989, s. 139.

Gökçeli

XVI. yüzyılda Halep yöresinde Köpekli Avşarının bir obası olan¹⁸⁵ Gökçeli Avşarı, Birecik, Suruç, Kilis, Adana, Kadirli, Maraş ve Sivas bölgelerinde yaşamaktaydı¹⁸⁶. Bazı bölükleri Sis¹⁸⁷, Yeni-İl¹⁸⁸, Ulu-Yörük¹⁸⁹, Tarsus¹⁹⁰ ve Atçekenler¹⁹¹ arasında bulunan cemaatin bir kısmı da Musul yöresindeydi¹⁹².

XVIII. yüzyılın ilk yarısında Adana ve çevresinde bulunan Gökçeli Avşarlarının başka bölgelere dağılarak¹⁹³ bir bölümünün Tahtacılar arasına girdiği anlaşılmaktadır. Bu minvalde Yusuf Ziya Yörük, Adana civarında bulunan Gökçeli cemaatinin batıya göç ederek Tahtacılar arasına karıştığını, Evcî aşireti olarak da anıldığını ve bunların Denizli ve Alaşehir'de yerleştiklerini ifade etmektedir¹⁹⁴. Gökçeliler (Evcî), günümüzde Honaz'ın Dereçiftlik köyünde yaşamaktadırlar.

Gölegir / Gölegiren

Azerbaycan Türkmenlerinden olan¹⁹⁵ Gölegiren cemaatinden bazı bölükler, XVII. yüzyılda Azerbaycan'dan Anadolu'ya gelmiş¹⁹⁶ ve XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Danişmendli Türkmenlerinin Aydın Evi grubu arasında yer almıştır¹⁹⁷. XVIII. yüzyıl başlarında Afyon-İzmir civarında iskân olan aşiretin beylerinden biri Avşar oğlu Abdurrahman adını taşıyordu¹⁹⁸ ki bu husus, cemaatin Avşar kökenli olduğuna bir delildir. Gölegir cemaatinin diğer adının Köleli olduğunu belirten Türkay, cemaatin yerleşim yerleri arasında Denizli kazasını da kaydeder¹⁹⁹.

Hacı İvazlar

Osmanlı belgelerinde Hacı İvazlı ve İvaz Hacılı şeklinde kaydedilen cemaat, XVI. yüzyılda Kayseri, Lazkiye (Denizli), Adana ve Yozgat yörelerinde yaşamakta olup Avşar boyuna mensuptu. Denizli kazasında bulunan Hacı İvazlar Avşarı, 1571 yılında 20 hane nüfusa sahipti²⁰⁰. İvaz Hacılı cemaati XVI. yüzyılda Boz-Ok²⁰¹, XVIII.

¹⁸⁵ Demirtaş, a.g.m., s. 375.

¹⁸⁶ Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler...*, c. II, s. 902-907.

¹⁸⁷ Halaçoğlu, "Sis Sancağı", s. 851.

¹⁸⁸ Şahin, a.g.t., s. 272.

¹⁸⁹ Sümer, *Oğuzlar*, s. 146.

¹⁹⁰ Bilgili, a.g.e., s. 165.

¹⁹¹ Karadeniz, a.g.t., s. 265.

¹⁹² Nilüfer Bayatlı, *XVI. Yüzyılda Musul Eyaleti*, TTK. Yayınları, Ankara 1999, s. 155.

¹⁹³ Tatar, a.g.e., s. 71.

¹⁹⁴ Yusuf Ziya Yörük, *Anadolu Alevileri ve Tahtacılar*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1998, s. 154, 157, 158.

¹⁹⁵ Ali Sinan Bilgili, "Azerbaycan Türkmenleri Tarihi", *Türkler Ansiklopedisi*, c. VII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 34.

¹⁹⁶ Faruk Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluş ve Gelişmesinde Anadolulu Türklerin Rolü*, TTK. Yayınları, Ankara 1992, s. 200.

¹⁹⁷ Gündüz, *Danişmendli Türkmenleri*, s. 99.

¹⁹⁸ Altınay, a.g.e., s. 131.

¹⁹⁹ Türkay, a.g.e., s. 461. XVI. yüzyılda Kütahya sancağında Köleler cemaati bulunmaktaydı (*438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri*, Cilt I, s. 22). Türkay, Gölegir cemaatinin yöreye gelmesinden sonra bu iki oymağın birleştiği görüşündedir.

²⁰⁰ Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler...*, c. III, s. 957, 1150-1151.

²⁰¹ Yunus Koç, *XVI. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağının İskân ve Nüfus Yapısı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989, s. 44, 120.

yüzyılda Çukurova Türkmenleri arasında bulunmaktaydı²⁰². Akkoyunlu-Karakoyunlu mücadeleleri esnasında Akkoyunlu emirleri arasında Hacı İvaz adında bir bey vardı²⁰³ ve Faruk Sümer'e göre cemaat, adını bu şahıstan almıştır²⁰⁴.

1690 yılı Habsburg seferine katılan cemaat²⁰⁵, halen Kayseri'de İbrahim Beyli Avşarı adıyla varlığını sürdürmektedir.

Hoca Fakihli

XVI. Yüzyılda Uşak bölgesinde kalabalık bir Avşar oymağı yaşamaktaydı. Bu oymağın 5 obasından biri Hoca Fakihli idi²⁰⁶. Kayı boyunun içinde yer alan cemaatin bir kolu, Şeyhli (Çivril) kazasındaydı ve 1528 yılında 142 hane, 36 mücerred; 1571 yılında ise 90 hane, 20 mücerred nüfusa sahipti²⁰⁷. Cemaatin bir diğer kolu da Dulkadirli Türkmenleri arasında yer almıştır²⁰⁸.

Burada ve aşağıda bazı obalarda görüleceği üzere bahsi geçen obaların bir kısmı arşiv vesikalarında Kayı boyuna mensup olarak geçmektedir. Hatta kayıtlarda Avşar olarak geçen obalar, Denizli yöresinde Kayı boyundan gösterilmektedir. Bu durumun sebebine gelince; Osmanlı Devleti, perakende olmuş az sayıdaki cemaati farklı bir boydan olsa dahi bulunduğu yerdeki bir cemaate bağlayarak kaydetmekteydi. Böylece onların başıboş hareketlerini önlemekte ve alacağı vergiyi düzene sokmaktaydı. Kayı boyunun XVI. yüzyılda Denizli'nin Aydos nahiyesinde (Uşak'ın Eşme, Manisa'nın Alaşehir ilçelerinin güney kesimleri ile İzmir-Kiraz ilçesinin doğusu) önemli bir teşekkül olarak bulunması, bu bölgedeki kimi obaların söz konusu boyun bünyesine dâhil edilerek kayda geçirilmeleri durumunu ortaya çıkarmıştır. Çalışmamızın Avşar oymakları bahsinde de zikredildiği gibi, Denizli ve civarında Avşar oldukları belgelerle sabit olan Hoca Fakihli, Sarı Mihmatlı, Umurlu, Yol Beği, Hacı İvazlı obaları Kayı boyu içinde gösterilmektedirler. Ayrıca Bay Temürlü, Salmanlı, Elsüzler, Sarı Danişmendli obaları Akkoyunlu; Köleli, Köseler, Mihmatlı, Çöplü obaları ise Akkeçili içinde yer almaktaydı²⁰⁹.

Honamlı

Honamlı Yörükleri'nin soyu Avşarlara dayanmaktadır²¹⁰. Ali Tanyıldız, yaptığı araştırmada Honamlı ihtiyarlarının kendisine "Kaya Yörükleri ile birlikte Güzelbeyli olarak Aydın'a gelmişiz" şeklinde bilgi verdiklerini aktarmaktadır²¹¹. Bu bilgiye itibar edecek olursak Honamlı ile Güzelbeyli aynı aşiret olmalıdır. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Batı Anadolu'daki Türk boyları hakkında bilgi veren Rum asıllı Dr. Çakıroğlu, Güzelbeyli aşiretinin Aydın'da bulunduğunu belirtmiştir²¹² ki Honamlı

²⁰² Tatar, *a.g.e.*, s. 47.

²⁰³ Ebu Bekr-i Tihrani, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s. 126.

²⁰⁴ Sümer, "Boz-Ulus Hakkında", s. 32.

²⁰⁵ Altınay, *a.g.e.*, s. 82.

²⁰⁶ Demirtaş, *a.g.m.*, s. 374; Sümer, *Oğuzlar*, s. 213.

²⁰⁷ Burada Kayı boyu içinde yer almaktadırlar. Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler...*, c. III, s. 1058, 1059.

²⁰⁸ Solak, *a.g.m.*, s. 145.

²⁰⁹ Sadullah Gülten, "XVI. Yüzyılda Kütahya Sancağı'nda Yörükler", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sa. 28, 2010, s. 179-181.

²¹⁰ <http://www.honamliyokukleri.org.tr/index.asp?mn=39&bn=&in=200>

²¹¹ Ali Tanyıldız, *Orta Asya'dan Gedikli Köyüne Honamlı Yörükleri*, Isparta 1990, s. 23, 24.

²¹² Hasluck, *a.g.e.*, s. 476.

ihtiyarlarının verdiği bilgiyle örtüşmektedir. Tanyıldız, eserinin aynı yerinde “Kaya Yörükleri” ifadesinden yola çıkarak Honamlıların Kayı boyundan geldiğini ifade etmektedir. Hâlbuki Osmanlı vesikalarına göre Hamid sancağında bulunan Kayalı Yörükleri, Avşar boyuna mensuptur²¹³.

Güzelbeyli, Danişmendli Türkmenleri arasında bulunan Karamanlı aşiretinin bir obası²¹⁴ olduğu gibi Kayalı cemaati de Hamid sancağında bulunan Karamanlı aşiretinin bir obasıdır²¹⁵. Bu durumda Güzelbeyli olarak da anılan Honamlıların, Karamanlı Avşarlarına mensup olduğunu söyleyebiliriz.

Türkey’in kaydettiğine göre aşiretin yerleştiği yerlerden birisi Denizli kazasıdır²¹⁶. Birçok obaya ayrılan²¹⁷ Honamlılar, Konya, Antalya, Isparta ve Adana’da köyler kurarak yerleşik hayata geçmiştir.

Horzum

Harzem-Şahlar Devleti’nin hükümdarı Celalettin Harzem-Şah, Cengiz Han’ın önünden kaçarak Doğu Anadolu’ya gelmiş ve burada Anadolu Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubat ile anlaşmamış, 1230 yılında Yassı-Çemen Savaşı’nda yenilerek sığındığı dağlarda yerli halk tarafından öldürülmüştü. Onun ölümü üzerine maiyetinde bulunan komutanlar, askerler ve halk, Selçuklu hizmetine girmiş ve kendilerine Harzemli / Horzemli denilmiştir. Horzum aşireti, Germiyanogullarının 1258-60 yıllarında Malatya’dan Kütahya’ya göçü sırasında onların maiyetinde Batı Anadolu’ya gelmiştir ki halen bu bölgede Horzum aşireti varlığını sürdürmekte ve Horzum adlı köyler bulunmaktadır²¹⁸.

Horzumların arasında Avşar olduklarına ilişkin bazı sözlü/geleneksel bilgiler yok değildir²¹⁹. Öte yandan Hüseyin Hüsameddin, Danişmendliler devrinin ilk

²¹³ Halaçoğlu, *Anadolu’da Aşiretler...*, c. III, s. 1358.

²¹⁴ Gündüz, *Danişmendli Türkmenleri*, s. 108.

²¹⁵ Sarı, *a.g.t.*, s. 197.

²¹⁶ Türkey, *a.g.e.*, s. 86, 362.

²¹⁷ Masateke Matsubara’ya göre Honamlı obaları arasında, Elekli, Hacı İbrahimli, Hacı Mehmetli, Karsavurdanlı, Köteklî ve Çoşlu gelmektedir. (Masateke Matsubara, “Yörük Yaşamında Keçi ve Keçilerin Kümelenmesi İlkeleri”, *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, c. IV, Ankara 1982, s. 355); Mehmet Eröz’e göre ise bunlar: Çoşlu, Ötgünlü, Telliler, Elekli, Karaevli, Recepli, Hacimahmudlu, Bekmezci ve Garsavurdanlı’ydı. (Mehmet Eröz, *Yörükler*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s. 45-46) Eröz ayrıca, Recepli obasının, son üç obanın yerine sadece Köteklî obasını eklediklerini ifade etmektedir. Tuztaş’a göre bu obalar arasında Çoşlu, Ötgünlü (Hacı İbrahimli ve Hacı Mehmetli), Telliler, Elekli (Hacı Celilli), Karaevli, Recepli, Karsavurdanlı, Eskiler ve Hacı Abdilli yer alırken (Ayşe Hilal Tuztaş, *Günümüzde Isparta’da Yaşayan Yörüklerin Siyasi ve Kültür Tarihleri*, İstanbul Üniversitesi, SBE., Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005, s. 44); Ali Tanyıldız obaları, Ötgünlü, Eski Yörük, Çoşlu, Karsavurdanlı, Recepli, Adıgüzelli, Akkeçili ve Hacı İbrahimli olarak kaydetmiştir (Tanyıldız, *a.g.e.*, s. 29, 31-32). Tanyıldız ayrıca, Eskiler ile Eski Yörük, Hacı Mehmetli ile Ötkünlü, Garsavurdanlı ile Adıgüzelli, Elekli ile Hacı Celilli obalarının aynı obalar olduğu kanaatinde.

²¹⁸ Varlık, *a.g.e.*, s. 8-9.

²¹⁹ Müjdat Kayayerli’nin ifade ettiklerine göre günümüzde Afyon’un Dinar ilçesinde birçok köyde meskûn olan Horzumlular, Avşar olarak tanınmaktadırlar. Bölge halkından ve Horzum aşiretinden olan Sayın Raşit Çetiner, merhum babasının kendilerini tanıtırken “Horzum aşiretinden, Avşar boyundanız” dediğini ifade etmektedir (Sayın Raşit Çetiner’e kıymetli kayıtlarını ve bilgilerini paylaştığı için teşekkür etmeyi bir borç biliyoruz). Yöreyle ilgili yapılan çalışmalarda da Horzumların Avşar olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Salih Kocabaş, *Yörge Tarihi*, s. 17). Yörede Horzumların Avşar olduğuna ilişkin genel bir kanaat bulunmaktadır. Diğer taraftan 1930’larda yapılan bir çalışmada Horzumluların, Acıpayam

zamanlarında (1097) Amasya yöresine gelip yerleşen Avşarların, “Harzem Türklerinden” olduğunu zikretmektedir²²⁰. Avşarların Harzem-Şahlar Devletinde çok kalabalık ve zengin bir kabile olarak Hemedan-Ahlat bölgelerinde yaşadıkları bilinmektedir²²¹. Horzumlarda Avşar kimliğinin bulunması onların Germiyanlılarla yakınlıklarında aranabilir zira yukarıda da bahsi geçtiği gibi Germiyanogulları da Avşar boyuna mensuptu.

XVI. yüzyılda Menteşe Sancağındaki kalabalık cemaatlerden biri olan Horzum cemaatinin²²² bir bölümü 1583 yılında 47 hane, 22 mücerred nüfusla Denizli; bir diğer bölümü ise 44 hane, 31 mücerred nüfusla Tavas kazalarında yer almaktaydı²²³. Günümüzde Denizli merkeze bağlı Hacıyüplü köyü; Çivril ilçe merkezi ve ilçenin Akdağ, Aktaş, Beydilli, Bozdağ, Caber, Cumalar, Düzbel, Gümüşsu, Karahacılı, Karamanlı, Kavakalanı, Süngüllü, Tekkeköy, Yamanlar, Yeniköy ve Yuvaköy köyleri; Honaz ve Sarayköy ilçe merkezleri; Tavas’ın Hırka, Yorga ve Gökçeler köylerinde Horzumlar yaşamaktadır²²⁴.

İmamlı

İmamlılar, Güney Anadolu ve Suriye’de bulunan Avşarların bir koludur²²⁵. Osmanlı Devleti’nin 1515 yılında Dulkadiroğullarını hâkimiyeti altına alması üzerine aşiretin bir kısmı İran’a giderek Safevi Devleti’ne katılmıştır. XIX. yüzyıl başlarında İran’daki Türk toplulukları hakkında bir liste hazırlayan A. Dupre, Urmiye yöresinde oturan Avşarların obaları arasında İmamlıları da göstermiştir²²⁶. Anadolu’da kalan İmamlılar ise Batı Toroslarda Yörük hayatına devam etmiştir. Bunlardan bir bölük, Denizli yöresine gelerek Çivril’in Yamanlar köyünü kurmuştur.

İmanlı

Dulkadirli Avşarlarının en önemli kolu olan İmanlılar, XVI. yüzyılın birinci yarısında Maraş bölgesinde 27 obadan oluşan kalabalık bir oymaktı²²⁷.

İmanca, Avşar Yörüğü, Karagündüzlü gibi adlarla da anılan²²⁸ İmanlı Avşarlarından bazı kollar Halep²²⁹, Boz-Ulus²³⁰ ve Yeni-İl²³¹ sancakları ile

ve Burdur’un ünlü Avşar Beyleri türküsüne ait sözleri değiştirmeden Horzum Beyleri adıyla söyledikleri zikredilmektedir. Bkz. Fehmi Aksu, “Horzum Yörükleri”, *Ün Dergisi*, c. II, Sa. 17, Isparta 1935, s. 246.

²²⁰ Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. I, (Sad. Ali Yılmaz-Mehmet Akkuş), Amasya Belediyesi, Ankara 1986, s. 285.

²²¹ Zeki Velidi Togan, “Azerbaycan”, *İA*, c. II, İstanbul 1979, s. 101.

²²² Behset Karaca, “1522-1532 Tarihlerinde Menteşe Bölgesi Yörükleri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. XVIII, Sa. 2, Elazığ 2008, s. 414; Sarı, *a.g.t.*, s. 31-38.

²²³ Berk Horzum cemaati için bkz. Halaçoğlu, *Anadolu’da Aşiretler...*, c. I, s. 343; Bayındır boyu içinde buldukları hususunda bkz. c. III, s. 1066-1067.

²²⁴ Kaptan, Çivril Yöresinde Yöresinde Yörük Kültürü, s. 118-119.

²²⁵ Tahsin Ünal, *Karamanoğulları Tarihi*, Ankara 1957, s. 22.

²²⁶ Sümer, *Oğuzlar*, s. 354, 361.

²²⁷ Demirtaş, *a.g.m.*, s. 376-377. Demirtaş’ın verdiği listeye göre bu obalar şunlardır: Bedil, Şuayıplı, Bahşayışlı, İbrahim Fakihli, Okçu Karacalı, Saruhacılı, Kuşkıran, Ekizmanlı, Burhanlı, Eğri Hacılı, İmanlı, Kestereli, Kızıl Sultan Oğlu, İman Oğlu, Sadaka Demircili, Terzili ve Bunsuzlu.

²²⁸ Türkay, *a.g.e.*, s. 155-156, 369.

²²⁹ Enver Çakar, *17. Yüzyılda Halep Eyaleti ve Türkmenleri*, Fırat Üniversitesi Yayınları, Elazığ 2006, s. 231.

²³⁰ Halaçoğlu, *İskân Siyaseti...*, s. 68.

²³¹ Demirtaş, *a.g.m.*, s. 379, 380. Şahin, *a.g.t.*, s. 198-200.

Çukurova²³², Diyarbakır-Antep²³³ ve Hamid²³⁴ yörelerinde bulunmuştur. İmanca adını taşıyan bir grup Tarsus²³⁵ ve Gölhisar bölgesindeydi²³⁶. Boz-Ulus'a katılarak Ankara civarına gelen İmanlıların Batı Anadolu'ya gidenleri Avşar Yörüğü olarak da tanınmışlardır. Nitekim XVI. yüzyılda Uşak yöresinde Avşar Yörükleri cemaati bulunmaktaydı²³⁷. Avşar Yörüğü cemaatinin Denizli-Çivril'de²³⁸ ve Afyon-Bolvadin'e bağlı Özbek Kasabasında²³⁹ yerleştiği bilinmektedir. Halen Denizli'nin Çivril ilçe merkezi ile ilçenin Tokça ve Yassihüyük köylerinde İmanlı Avşarları yaşamaktadır²⁴⁰.

Kara Hacılı

XVI. yüzyılda Sis Sancağında olup Eğlen-Oğlu taifesinin Ayrı Tamlu²⁴¹ koluna mensuptu²⁴². Bir kısmı Tarsus²⁴³, Maraş²⁴⁴ ve Danişmendli Türkmenleri²⁴⁵ arasındaydı. XVIII. yüzyılın ilk yarısında İç-El, Tarsus, Adana, Kayseri, Antalya, Seydişehir bölgelerinde dağınık olarak yaşayan Kara Hacılılar, eşkıyalık olaylarına karıştıkları için Çukurova'da iskân edilmiş, aşiretin bir kısmı ise Aydın, Teke ve Hamid bölgelerine gitmiştir²⁴⁶. Nitekim Kara Hacılılar, XX. yüzyılın ilk yarısında Nazilli civarında konar-göçer olarak dolaşmaktaydılar²⁴⁷. Eröz'ün kaydettiğine göre Kara Hacılılar, Galdırcı, Solaklı, Sarıbalı, Hacıhamzalı, Eskiyörük, Himmetli ve Çüngüllü obalarına ayrılmaktaydı²⁴⁸. Bu grubun bir kısmı ise Denizli civarına gelmiştir ki arşiv kayıtlarına göre Kara Hacılılar, Şeyhli (Çivril) kazasındaydı²⁴⁹. Günümüzde Denizli'nin Çal ilçesi Mahmutgazi köyü, Çivril ilçe merkezi ile Beydilli, Çetinler ve Karahacılı köylerinde Karahacılılar yaşamaktadır²⁵⁰.

Karamanlı

Karamanlı aşireti ve Karaman Oğulları, Oğuzların Avşar boyundandır²⁵¹. Karamanlı aşireti, Karamanoğulları zamanında beyliğin hâkim olduğu alanlarda varlığını sürdürmüştü. Karaman-Oğullarının 1487 yılında tamamen Osmanlı hâkimiyetine

²³² Sümer, *Oğuzlar*, s. 212.

²³³ Demirtaş, a.g.m., s. 379-380.

²³⁴ Sarı, a.g.t., s. 261, 287.

²³⁵ Bilgili, a.g.e., s. 326.

²³⁶ 438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri, c. I, s. 256. Sarı, a.g.t., s. 171, 173, 174.

²³⁷ 438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri, c. I, s. 65.

²³⁸ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Taribine Giriş*, c. III, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997, s. 277.

²³⁹ Muharrem Bayar, "Bolvadin Civarında Türk Aşiretleri", *Standart Dergisi*, Sa. 411, (1996), s. 101.

²⁴⁰ Kaptan, Çivril Yöresinde Yöresinde Yörük Kültürü, s. 118-119.

²⁴¹ Eğlen-Oğlu ve Ayrı Tamlu cemaatleri de Avşar'dır. Bkz. Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler...*, c. I, s. 205 ve c. II, s. 727.

²⁴² Halaçoğlu, "Sis Sancağı", s. 854. Eğlen-Oğlu ve Ayrı Tamlu cemaatleri de Avşar'dır. Bkz. Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler...*, c. I, s. 205 ve c. II, s. 727.

²⁴³ Bilgili, a.g.e., s. 327-30.

²⁴⁴ Solak, a.g.m., s. 144.

²⁴⁵ Gündüz, *Danişmendli Türkmenleri*, s. 106.

²⁴⁶ Halaçoğlu, *İskân Siyaseti...*, s. 46, 48, 75, 82, 113, 129; Tatar, a.g.e., s. 81-87.

²⁴⁷ Hikmet Şölen, *Aydın İli ve Yürükler*, Aydın Halkevi Neşriyatı, CHP Basımevi, Aydın 1945, s. 13.

²⁴⁸ Eröz, a.g.e., s. 47.

²⁴⁹ Türkay, a.g.e., s. 92, 404.

²⁵⁰ Kaptan, Çivril Yöresinde Yöresinde Yörük Kültürü, s. 118-119.

²⁵¹ Şehabettin Tekindağ, "Karamanlılar", *İA.*, c. VI, İstanbul 1988, s. 317.

girmesiyle, Karaman aşireti ve ona bağlı oymaklar peyderpey Anadolu, Kıbrıs ve Balkanlarda birçok yere dağıtılmıştır.

XVI. yüzyılda Dulkadirli²⁵², Boz-Ulus²⁵³, Yeni-İl²⁵⁴, Danişmendli²⁵⁵ ve Çukurova Türkmenleri²⁵⁶ arasında görülen Karamanlı aşiretinin önemli bir kısmı Saruhan²⁵⁷, Menteşe, Hamid ve Teke sancaklarındaydı²⁵⁸. Rum asıllı Dr. Çakıroğlu, Nazilli'den Isparta'ya kadar olan yerlerde Karamanlıların yaşadığını belirtmiştir²⁵⁹. Ayrıca Karamanlı aşiretinden bazı bölüklerin Denizli ve çevresinde meskûn olduğu anlaşılmaktadır. Sözgelimi Denizli'nin Çameli ilçesinin eski adı Karaman'dır ve Karaman Avşarlarının bölgeye yerleşmesiyle kurulmuştur²⁶⁰. Ayrıca Çivril'in Karamanlı köyü, Burdur'un Karamanlı ilçesi ve İzmir'in Kiraz ilçesine bağlı Karaman köyü de söz konusu oymağın yerleşmesiyle kurulmuştur²⁶¹. Karamanlılar Çameli'nin Gökçeyaka, Çivril'in Işık ve Bekilli'nin Üçkuyu köylerinde de yaşamlarını sürdürmektedir.

Kara Hasanlı

XVI. yüzyılda Maraş, Adana, Hatay, Sis, Antep, Kütahya yörelerinde yaşayan Kara Hasanlılar, Avşar boyuna mensuptu²⁶². Bazı kolları Halep²⁶³, Sis²⁶⁴, Maraş²⁶⁵, Boz-Ulus²⁶⁶, Yeni-İl²⁶⁷, Menteşe²⁶⁸ ve Tarsus Türkmenleri arasında²⁶⁹ bulunan cemaatin bir kısmı ise Kerkük'teydi²⁷⁰. Türkay'ın kaydettiğine göre cemaatin yerleşim yerlerinden biri de Denizli kazası idi²⁷¹. Nitekim Tavas'ın Ovacık köyü Karahasanlı cemaatindedir.

Karalı

Dulkadirli Türkmenlerinden olan Karalı/Karalar cemaati, Avşar boyuna mensup olup Kayseri, Maraş, Sivrihisar, Kadirli sancaklarında yaşamaktaydı²⁷². Dulkadirli'den kopan

²⁵² Yınanç - Elibüyük, *Maraş Tabir Defteri*, c. I, s. 57, 118, 146, 285, 297, 359; *Maraş Tabir Defteri*, c. II, s. 743. Solak, a.g.m., s. 128, 140-142, 144, 147.

²⁵³ Gündüz, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri...*, s. 148.

²⁵⁴ Şahin, a.g.t., s. 277.

²⁵⁵ Gündüz, *Danişmendli Türkmenleri*, s. 108.

²⁵⁶ Tatar, a.g.e., s. 50.

²⁵⁷ İbrahim Gökçen, *Saruban'da Yürük ve Türkmenler*, CHP Manisa Halkevi Yayınları, İstanbul 1946, s. 29, 80.

²⁵⁸ 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri, c. I, s. 257, 259, 296.

²⁵⁹ Hasluck, a.g.e., s. 477.

²⁶⁰ Neşide Yıldırım, "Çameli İlçesinin Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Potansiyeli", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. XVI, Sa. 2, Elazığ 2006, s. 320-321.

²⁶¹ Eröz, a.g.m., s. 183.

²⁶² Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler...*, c. III, s. 1212-1214.

²⁶³ Çakar, a.g.e., s. 176.

²⁶⁴ Halaçoğlu, "Sis Sancağı", s. 854.

²⁶⁵ Solak, a.g.m., s. 129, 142.

²⁶⁶ Sümer, "Boz-Ulus Hakkında", s. 59.

²⁶⁷ Şahin, a.g.t., s. 257-258.

²⁶⁸ Sarı, a.g.t., s. 56.

²⁶⁹ Bilgili, a.g.e., s. 272.

²⁷⁰ Bayath, a.g.e., s. 96, 99.

²⁷¹ Türkay, a.g.e., s. 406.

²⁷² Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler...*, c. III, s. 1305-1307, 1310-1313.

bazı kollar Boz-Ok²⁷³, Akşehir²⁷⁴, Teke²⁷⁵ sancakları ile Ankara Yörükleri²⁷⁶ arasında bulunmaktaydı.

XVIII. yüzyılın başlarında Danişmendli Türkmenleri bünyesinde bulunan Karalar aşireti, Kütahya-Afyon civarında iskân edilmiş, bir kısmı ise Çardak köyüne yerleşmiştir²⁷⁷. Sözü edilen köy günümüzde Denizli'nin Çardak ilçesidir. Ayrıca Çivril'in Karalar köyü de bu cemaat tarafından kurulmuştur²⁷⁸.

Keçeli / Keçeler

Keçeli (Keçeler) cemaati, Avşar boyuna mensuptur. Günümüzde ağırlıklı olarak Adana yöresinde yaşamaktadır. Bu grup Keçeli cemaatiyle karıştırılmamalıdır. Bir kısım kolları dağlarak çeşitli illerde yerleşmiştir. Tunceli, Ağrı, Kayseri, Maraş'ta yaşayan aşiretin bir kolu batı bölgelerine gitmiştir. Kütahya-Simav'ın Örencik köyünde yaşayan Keçeler obasının bir kısmı ise Denizli'ye gelerek Tavas'ın Keçeliler köyünü kurmuştur. Tavas'ın Yukarıboğaz ve Kale'nin Özlüce (Varallı) köylerinde de Keçeliler yaşamaktadır.

Kızılkeçeli

Keçeli adını taşıyan obaların hemen tamamı, özellikle de Kızılkeçeliler ve Sarıkeçeliler, bazı eserlerde Osmanlı Devleti'ni kurduğu iddia edilen Karakeçeli aşiretinden ve Kayı boyundan kabul edilmektedir. Bir de Batı Anadolu'da varlıklarını sürdürüyorlarsa bu tartışma konusu dahi yapılmaz. Hâlbuki durumun böyle olmadığı aşikârdır. Halep Avşarlarından Köpekli cemaatinin bir obasının Keçeli adını taşıdığı²⁷⁹; Sarıkeçelilerin ise Avşar boyuna mensup oldukları bilinmektedir. Buna rağmen Avşar boyuna mensubiyetleri belgelerle ortaya çıkan Yayıcıbedir aşireti ile Germiyanlı oldukları vesikalarda geçen ve Maraş yöresinde Avşar oymakları arasında varlığı bilinen Şehitliler de Karakeçeli sayılmaktadırlar. Anlaşılan o ki Batı Anadolu'da Karakeçeli aşiretinin nüfuzundan dolayı bölge aşiretleri Karakeçeli grubundan kabul edilmişlerdir.

Günümüzde Bursa'da Uludağ eteklerindeki köylerde yaşayan Kızılkeçeli aşireti hakkında yapılan bir araştırmada Kızılkeçeli aşiretinin aynı yörede yaşayan Karakeçeli aşiretinden birçok konuda farklı özelliklere sahip olduğu tespit edilmiştir. Sözelimi Kızılkeçelilerin çadırları "alaçık (topak-ev)" iken Karakeçelilerin çadırı "kara çadır"dır. Kızılkeçeliler "kirmen" kullanırken Karakeçeliler "iğ" kullanırlar. Kızılkeçeliler "hünkâr eli" sayılırken Karakeçeliler "oba eli" sayılmaktadırlar²⁸⁰. Son ifadeye bakarak aralarında avam-havas ayırımı olduğu ve Kızılkeçelilerin üst tabakayı temsil ettiği izlenimi ortaya çıkmaktadır. Bütün bu bilgilerden anlaşılmaktadır ki Kızılkeçeliler, Karamanlı aşiretinden olup Karakeçeli aşireti ile herhangi bir ilgisi bulunmamaktadır.

²⁷³ Koç, *a.g.e.*, s. 44, 120.

²⁷⁴ Volkan Ertürk, *XVI. Yüzyılda Akşehir Sancağı*, Gazi Üniversitesi SBE., Ankara 2007, s. 215.

²⁷⁵ Behset Karaca, *XV. ve XVI. yüzyıllarda Teke Sancağı*, Isparta 2002, s. 176.

²⁷⁶ Emine Erdoğan, "Ankara Yörükleri (1463, 1523/30 ve 1571 Tahrirlerine Göre)", *OTAM*, Sa. 18, Ankara 2005, s. 121, 124.

²⁷⁷ Altınay, *a.g.e.*, s. 156.

²⁷⁸ Eröz, *a.g.m.*, s. 183.

²⁷⁹ Çakar, *a.g.e.*, s. 188.

²⁸⁰ Ali Rıza Yalgın, "Uludağ Türkmen Etnoğrafyası I", *Türk Folklor Araştırmaları*, Sa. 8, (1950), s. 120-121.

Kızılkeçililer, Karamanlı soyundan gelen bir Yörük topluluğudur²⁸¹. Bir kolu da Saruhan bölgesinde bulunan aşiret²⁸², XVI. yüzyılda Menteşe Sancağında önemli bir nüfusa sahipti ve yaşadıkları yerler arasında Tavas kazası da bulunmaktaydı²⁸³. Rum asıllı Dr. Çakıroğlu, Kızılkeçili aşiretinin Selendi kazasında²⁸⁴; Türkay ise Denizli ve Buldan kazalarında yerleştiklerini belirtmektedir²⁸⁵.

Kızılı

XVI. yüzyılda Sis, Tarsus, Maraş, Uluborlu, Eğirdir, Yeni-İl, Zile, Halep, Özer, Antep bölgelerinde yaşayan Kızılı aşireti, Avşar boyuna mensuptu²⁸⁶. Kızılılar, Dulkadirli Türkmenlerini oluşturan ana oymaklardan biriydi²⁸⁷.

Eski ve kalabalık bir aşiret olan Kızılıların, Anadolu'nun fethi ve iskânı zamanında Denizli yöresine geldiğini söyleyebiliriz. Denizli'nin Serinhisar ilçesini Avşarların kurduğu bilinmektedir. İlçenin eski adı Kızılıhisar'dır. Adından da anlaşılacağı üzere Avşarların Kızılı oymağı burada yerleşmiştir. Kızılı oymağının bir bölümü de Tavas ilçesinin Kızılca ve Kızılcaölük köylerini kurmuştur ki halen bu iki köy Kızılıhisar ile aralarında akrabalık bulunduğunu bilmektedir. Çivril'in Kızılcaöğüt ve Kızılcayer beldeleri bu oymaktandır. Ayrıca Honaz'ın Kızılyer, Çameli'nin Kızılyaka, Beyağaç'ın Kızılcaöz, Kızılcağaç ve Kızılyaka köyleri de Kızılı oymağından kalmadır.

Türkay, Kızılı cemaatinin Homa ve Honaz'da bulunduğunu kaydetmiştir²⁸⁸. Denizli'de Kızılı cemaatinden kalma birçok yer adı bulunmaktadır.

Kozanlı

XVI. yüzyılda Halep, Şam, Çine, Maraş, Kadirli ve Karaisalı yörelerinde yaşayan²⁸⁹ Kozanlılardan bir bölük, XVII. yüzyılda Yeni-İl²⁹⁰, XVIII. yüzyılda ise Adana'da bulunuyordu²⁹¹. 1853 yazında Kozan'da bulunan Avrupalı seyyahlardan P. V. Tschihatscheff, misafiri olduğu Kozanoğlu Çadırcı Mehmed Bey'in büyük Avşar beyi olduğunu zikretmektedir²⁹². Kozan-Oğulları, XIX. yüzyılda Sis ve havalisinde kudretli

²⁸¹ Abdulhaluk Çay, *Türk Milli Kültüründe Hayvan Motifleri*, I, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1990, s. 175.

²⁸² Gökçen, *a.g.e.*, s. 41, 95.

²⁸³ *166 Numaralı Mubasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri*, s. 484. Sarı, *a.g.t.*, s. 25-30, 320.

²⁸⁴ Hasluck, *a.g.e.*, s. 475.

²⁸⁵ Türkay, aşiretin diğer adını Havna ya da Huna olduğu görüşündedir. Türkay, *a.g.e.*, s. 36, 97, 352, 451.

²⁸⁶ Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler...*, c. IV, s. 1469-1474.

²⁸⁷ Solak, *a.g.m.*, s. 113, 149, 150.

²⁸⁸ Türkay, *a.g.e.*, s. 451.

²⁸⁹ Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler...*, c. IV, s. 1502-1504.

²⁹⁰ Şahin, *a.g.t.*, s. 209, 210.

²⁹¹ Tatar, *a.g.e.*, s. 72.

²⁹² P. V. Tschihatscheff, *Reisen in Kleinasien und Armenien (1847-1863)*, 1867, s. 57. Faruk Sümer, aşiretin Varsak olduğu görüşündedir. (Faruk Sümer, "Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. I, Ankara 1963, s. 84, 85). Delil olarak gösterdiği Cevdet Paşa, Ma'ruzat adlı eserinde, "Kozan sancağını oluşturan ahaliyi Selçuklulardan kalma Türkler olup Farsah olarak adlandırarak "Kozanoğullarının piyade askerleridir ve dağlarda otururlar" demektedir. (Ahmet Cevdet Paşa, *Ma'ruzat*, Yay. Haz. Yusuf Halaçoğlu, Çağrı Yayınları, İstanbul 1980, s. 119). Altınay'ın eserinde yayınladığı bir vesikada ise "İçil sancağından Maraş sancağına varınca Adana, Kars, Sis, Tarsus sancaklarında vaki dağlarda sakin olan Farsak dimekle maruf Kozanoğlu cemaatleri" ifadeleri geçmektedir (Altınay, *a.g.e.*, s.

bir derebeylik kurarak Çukurova'da nüfuz sahibi olmuşlardı²⁹³. Bölgedeki Avşarlar, Kozan-Oğulları'na destek vermişler ve onlara bağlılığını sürdürmüşlerdir. Sis bölgesi Kozan-Oğullarından dolayı artık Kozan diye anılmıştır.

Osmanlı Devleti, 1865 iskânıyla Çukurova'da devlet otoritesini sağlamış, başta Kozanlılar olmak üzere bölge derebeyleri ve aşiretlerini itaat altına almıştır. Kozan-Oğulları ise İstanbul, Şam, Trablusşam, Yozgat ve Sivas taraflarına sürülmüşlerdir²⁹⁴. Bu sürgün zamanı Kozanlılar Manisa'ya da gelmişlerdir²⁹⁵. Türkay, Kozanlıların Denizli kazasında da yerleştiğini belirtmektedir²⁹⁶.

Köseli

Boz-Ulus, Dulkadirli, Danişmendli, Ulu Yörük taifelerine tabi Köse, Köse Hacı, Köseliler, Köseli cemaatleri, Avşar boyuna mensup olup XVI. yüzyılda Kayseri, Antep, Kadiri, Tarsus, Adana, Ankara, Aydın, Alaşehir, İzmir yörelerinde yayılmış geniş bir topluluktur²⁹⁷. İç-El Türkmenleri²⁹⁸ ve Atçeken oymakları²⁹⁹ arasında da Köseliler bulunmaktaydı.

Danişmendli Türkmenleri arasında bulunan Köseli Avşarı³⁰⁰, 1691 yılında Denizli ve çevresine iskâna gönderilmiştir³⁰¹. Günümüzde Denizli'nin Bekilli ilçesi Köseli köyü ile Çivril'in ilçe merkezi ve Işıklı köyünde Köseliler yaşamaktadır.

Mihmatlı

Mihmatlılar, XVI. yüzyılda Kırşehir, Maraş, Erzincan, Kütahya, Divriği, Düziçi, Hatay, Yeni-İl, Yozgat, İslahiye, Diyarbakır, Ankara ve Kayseri bölgelerinde yaşamakta olup Avşar boyuna mensuptu³⁰². Hatay bölgesinde bulunan Mihmatlılar, Gündüzlü Avşarlarının obalarından biriydi³⁰³. Bazı kolları ise Teke³⁰⁴ ve Hamid³⁰⁵ sancaklarında bulunuyordu. XVIII. yüzyılda ise Çukurova³⁰⁶ bölgesinde yaşayan Mihmatlıların bir kısmı Adana'da, bir kısmı ise Aydın'da iskân olmuştu³⁰⁷. Türkay, aşiretin Denizli (Lazkiye) kazasında yerleştiğini kaydetmiştir³⁰⁸.

162-63). Ancak bu ifadelerden Kozanlıların Varsak boyuna mensup olduğunu tespit etmek mümkün gözükmemektedir. Zira Varsakların bir boy değil, boylar birliği olduğu dikkate alınmalıdır. (Varsakların bir federasyon olduğu hakkında bkz. Bilgili, *a.g.e.*, s. 157-161) Varsak obaları arasında Avşarlar da bulunmaktaydı. Üstelik günümüzde Adana-Kayseri yöresindeki Kozanlılar, Avşar olarak tanınmaktadırlar.

²⁹³ Yusuf Halaçoğlu, "Fırka-i İslâhiye ve Yapmış Olduğu İskân", *İÜEFİD*, Sa. 27, İstanbul 1973, s. 3-5.

²⁹⁴ Halaçoğlu, "Fırka-i İslâhiye ve Yapmış Olduğu İskân", s. 13-14.

²⁹⁵ Gökçen, *a.g.e.*, s. 95.

²⁹⁶ Türkay, *a.g.e.*, s. 100, 460.

²⁹⁷ Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler...*, c. IV, s. 1514, 1518-1519, 1521-1523.

²⁹⁸ Demir, *a.g.t.*, s. 37-38.

²⁹⁹ Karadeniz, *a.g.t.*, s. 239.

³⁰⁰ Gündüz, *Danişmendli Türkmenleri*, s. 51, 87.

³⁰¹ Tatar, *a.g.e.*, s. 362.

³⁰² Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler...*, c. IV, s. 1607, 1662, 1663. Yeni-İl'de bulunan Mihmatlı Avşarı kaydı 1644 tarihlidir.

³⁰³ Orhan Kılıç, "1597 Tarihli Mufassal Yörük Defterine Göre Halep Türkmenleri", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sa. 105, (1996), s. 68.

³⁰⁴ Karaca, *a.g.e.*, s. 180.

³⁰⁵ Saruca Mihmatlı adıyla anılıyorlardı. Sarı, *a.g.t.*, s. 221, 299.

³⁰⁶ Tatar, *a.g.e.*, s. 130.

³⁰⁷ Halaçoğlu, *İskân Siyaseti...*, s. 47, 62, 126, 133.

³⁰⁸ Türkay, *a.g.e.*, s. 103, 107, 488.

Mocan

Danışmendli Türkmenlerinin Aydın Evi grubunda bulunan, Karamanlı cemaatinden ayrılan bir oymaktır. Belgelerde “Karamanlı nam-ı diğer Mocan” şeklinde geçmektedir. Mocan cemaati, XVIII. yüzyılda Dazkırı, Geyikler ve Çölabad kazalarında iskân olmuştur³⁰⁹. Cemaatin bir bölümü ise Denizli’de yerleşmiştir. Denizli merkeze bağlı Akhan, Bozburun, Eldenizli, Eskihisar, Karakurt, Kocadere, Küçükdere, Pınarkent, Şahinler ve Yeniköy, Akköy ilçe merkezi, Bozkurt’un Alikurt, Çardak’ın ilçe merkezi ile Beylerli ve Gölcük, Çivril’in ilçe merkezi ile Aktaş, Beydilli, Beyköy, Çandır, Çetinler, Düzel, Gökgöl, Gümüşsu, Irgılı, Işık, Karahacılı, Kavakalanı, Osmanköy, Sundurlu, Sungüllü, Tekkeköy, Yeşilyaka ve Yuvaköy, Honaz’ın Kaklık, Kocabaş, Gürleyik ve Karateke, Sarayköy’ün ilçe merkezi ile Kumluca köylerinde Mocan aşireti yaşamaktadır³¹⁰.

Salmanlı

Salmanlılar, Avşar boyuna mensuptur. Türkay, eserinde aşireti “Salmanlı Avşarı” olarak kaydettiği gibi³¹¹, Alevi aşiretleri hakkında önemli çalışmaları olan Hamza Aksüt de Alevi-Türkmen olan Salmanlı topluluğunun Avşar olduğunu zikretmektedir³¹². Salmanlılar, XVI. yüzyılda Kayseri, Kadirli ve Yozgat kazalarında bulunuyordu³¹³. Aşiretin bazı kolları ise Niğde³¹⁴, Çorum³¹⁵, Uşak ve Sungurlu³¹⁶ kazalarındaydı. XVII. yüzyılda Yeni-İl³¹⁷ ve Danışmendli Türkmenleri³¹⁸ arasında da Salmanlılar vardı. Salmanlılardan bir bölük, XVI. yüzyılda Şeyhli (Çivril) kazasında idi. Şeyhli kazasındaki Salmanlılar, 1519 yılında 25 hane, 1 mücerred nüfusa sahipti³¹⁹. 1698 yılında Rakka iskânından kaçan aşiretlerin içinde yer alan “Salmanlı Avşarı”nın³²⁰, 1761 ve 1771 tarihlerinde Kayseri’deki Avşar oymakları arasında da varlığı bilinmekteydi³²¹.

Salmanlıların en önemli kolu, Demirci oymağıdır. Demircilerin Batı Anadolu’da yerleştiği yer adlarından anlaşılmaktadır. Manisa’nın bir ilçesi Demirci adını taşıdığı gibi Çal (Denizli) ilçesinin eski adı da Demirci idi.

³⁰⁹ Orhonlu, *a.g.e.*, s.74. Halaçoğlu, *İskân siyaseti...*, s. 60, 125. Gündüz, *Danışmendli Türkmenleri*, s. 117.

³¹⁰ Kaptan, Çivril Yöresinde Yöresinde Yörük Kültürü, s. 118, 119.

³¹¹ Türkay, *a.g.e.*, s. 549.

³¹² Hamza Aksüt, “Alevi Avşarlar”, *Avşarelleri Dergisi*, Sa. 3, (2008), s. 17.

³¹³ 998 Numaralı Mubâsebe-i Vilâyet-i Diyâr-i Bekr ve ‘Arab ve Zü'l-Kâdirîyye Defteri, c. II, s. 502-504, 533, 561, 566, 567, 606, 632, 636.

³¹⁴ 387 Numaralı Mubâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri, c. I, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 1996, s. 161.

³¹⁵ 387 Numaralı Mubâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri, c. II, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 1997, s. 424.

³¹⁶ 438 Numaralı Mubâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri, c. I, s. 64, 403.

³¹⁷ Şahin, *a.g.t.*, s. 227.

³¹⁸ Gündüz, *Danışmendli Türkmenleri*, s. 121.

³¹⁹ Halaçoğlu, Salmanlıları Bayad boyundan göstermektedir. Halaçoğlu, *Anadolu’da Aşiretler...*, c. V, s. 2013-2015.

³²⁰ Tatar, *a.g.e.*, s. 142.

³²¹ Muhammet Karakaş, *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Kayseri*, Erciyes Üniversitesi SBE., (Doktora Tezi), Kayseri 1998, s. 143-144, 146. Mustafa Keskin, “Kayseri Yöresindeki Aşiretlerin İskânı Hakkında”, *KAYTAM*, c. I, Kayseri 1997, s. 200.

Sarı Danişmendli

Sarı Danişmendliler, XVI. yüzyılda Adana, Maraş, Uşak, Şeyhli, Kayseri ve Kadirli'de yaşamakta olup Avşar boyuna mensuptu. Şeyhli (Çivril) kazasında bulunan Sarı Danişmendliler, 1520 tarihinde 32 hane, 5 mücerred nüfusa sahipti³²². Aşiretin bazı kolları ise Hamid ve Kütahya sancaklarındaydı³²³.

Sarı Keçili

XV. yüzyıl sonlarında Kayseri sancağında bulunan bir Avşar obasıdır³²⁴. Türkay'ın kaydettiğine göre Sarı Keçililerden bir grup Denizli'nin Honaz kazasında yer almaktaydı³²⁵. Sarı Keçililer, konar-göçer hayatı son zamanlara kadar devam ettiren en önemli Yörük topluluğudur. Eröz'ün kaydettiğine göre Sarı Keçili aşireti, Dağlı, Şeytanlar (Demirci), Üsemoglu ve Odabaşı obalarına ayrılmaktaydı³²⁶.

Sarıkeçililer, Çardak ilçesinin Çaltı ve Gölcük köyleri, Çivril ilçesinin Beydilli ve Gümüşsu köylerinde yaşamaktadır.

Sarılar

Arşiv kayıtlarına göre Avşar boyuna mensup olan Sarılar aşireti, XVI. yüzyılda Sis, Adana, Kadirli sancaklarında yaşamaktaydı³²⁷. Teke³²⁸ ve Çukurova³²⁹ bölgelerinde de bulunan Sarılar aşireti, Denizli'nin Çivril ilçesine bağlı Sarılar köyünü kurmuştur³³⁰.

Sarı İsalı

Sarı İsalı cemaati, XVI. yüzyılda Hatay, Yeni-İl, Maraş, Kadirli yöresinde yaşamakta olup Avşar boyuna mensuptu³³¹. Sarı İsalılar, XVII. yüzyılda halen Yeni-İl'deydi³³². Türkay, bu cemaatin yerleşim yerleri arasında Şeyhli (Çivril) kazasını da göstermektedir³³³.

Sarı Mihmatlı

Sarı Mihmatlı cemaati, Avşar boyuna mensup olup 1571 yılı itibarıyla Aydos'ta 122 hane, 38 mücerret nüfusa sahipti³³⁴. Sarı Mihmatlılar, Denizli'nin Aydos kazasında bulunan Kayı boyunun en büyük obası durumundaydı³³⁵. Bu durum, Hoca Fakihli bahsinde de belirttiğimiz gibi kimi Avşar cemaatlerinin başka boylar arasına karıştına

³²² Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler...*, c. V, s. 1956.

³²³ *438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri*, c. I, s. 64, 259, 324.

³²⁴ Yusuf Halaçoğlu, *Kayseri Aşiretleri, Cemaatleri, Oymakları (1488-1650)*, Ankara 2011, s. 113.

³²⁵ Türkay, *a.g.e.*, s. 559.

³²⁶ Eröz, *a.g.e.*, s. 49.

³²⁷ Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler...*, c. V, s. 1979.

³²⁸ Behset Karaca, *a.g.e.*, s. 182.

³²⁹ Tatar, *a.g.e.*, s. 38.

³³⁰ Kaptan, *Çivril Yöresinde Yöresinde Yörük Kültürü*, s. 118, 119.

³³¹ Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler...*, c. V, s. 1963, 1964.

³³² Şahin, *a.g.t.*, s. 225, 226.

³³³ Türkay, *a.g.e.*, s. 558.

³³⁴ Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler...*, c. V, s. 1963, 1968.

³³⁵ Gökçe, *a.g.e.*, s. 292, 294, 295.

bir delil teşkil etmektedir. Buldan'ın Sarımahmutlu köyünün bu oymak tarafından kurulduğu tahmin edilmektedir³³⁶.

Servili

XVI. yüzyılda Ankara kazasında Haymene taifesine tabi bulunan Servili cemaati, Avşar boyuna mensup olup Servili İnal adıyla kayıtlıydı³³⁷. Adından da anlaşıldığı kadarıyla İnallı Avşarlarının bir obası konumunda idi. Türkay, Servili cemaatinin Baklan kazasında (Denizli) meskûn olduğunu kaydetmiştir³³⁸.

Şamlı / Eski Yörük

Adından da anlaşıldığı üzere Kuzey Suriye Avşarlarının bakiyesi olan, XVI. yüzyılda Atçeken³³⁹ ve Tarsus Türkmenleri³⁴⁰ arasında bulunan Şamlı cemaati, XVIII. yüzyıl başlarında Mersin civarında varlıklarını sürdürüyorlardı. Eşkıyalık yaptıkları gerekçesiyle cezalandırılan ve aynı zamanda Eski Yörük diye de anılan Şamlılar, Batı Anadolu'da Teke, Hamit, Aydın taraflarına kaçmışlardır³⁴¹. Alınan tedbirlerle İç-El'de iskân edilen Şamlıların bir kısmı Kıbrıs'a sürülmüş³⁴², bir kısmı ise batı bölgelerinde kalmıştı. XIX. Yüzyılın ikinci yarısında Batı Anadolu'daki Türkmenlerle ilgili bir liste hazırlayan Dr. Çakıroğlu, Aydın vilayetinde Eski Yörük adıyla Şamlılardan bahsetmiştir³⁴³. Türkay'ın kaydettiğine göre Şamlı aşireti Denizli (Lazkiye) kazasında yerleşmişti³⁴⁴. Eröz, 1960'lı yıllarda halen göçer olan Eski Yörük aşiretinin Saçılmaz, Hacıosmanlı, Kirterlikli, Basırlı, Çıraklı, Bildirli ve Marangozlar obalarına ayrıldığını belirtmiştir³⁴⁵.

Umurlu

Yortan taifesinin³⁴⁶ bir obası olan Umurlu cemaati, Avşar boyuna mensup olup XVI. yüzyılda Adana sancağında bulunmaktaydı. Bir kolu 1528'de 24 hane, 6 mücerred nüfusla Denizli (Lazkiye) kazasında; 1571'de 51 hane, 10 mücerred nüfusla Kaş-Yenice kazasında³⁴⁷. Dr. Çakıroğlu, Umurlu cemaatinin Aydın vilayetinde bulunduğunu kaydetmiştir³⁴⁸.

³³⁶ Gökçe, *a.g.e.*, s. 266.

³³⁷ Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler...*, c. V, s. 2021.

³³⁸ Türkay, *a.g.e.*, s. 128.

³³⁹ Karadeniz, *a.g.t.*, s. 245.

³⁴⁰ Bilgili, *a.g.e.*, s. 260.

³⁴¹ Yusuf Halaçoğlu, *İskân Siyaseti...*, s. 48.

³⁴² Orhonlu, *a.g.e.*, s.112. Altınay, *a.g.e.*, s. 148, 151. Halaçoğlu, *İskân Siyaseti...*, s. 84, 113.

³⁴³ Hasluck, *a.g.e.*, s. 476.

³⁴⁴ Türkay, *a.g.e.*, s. 591.

³⁴⁵ Eröz, *a.g.e.*, s. 48.

³⁴⁶ Yortan aşireti Avşar'dır. Bkz. Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler...*, c. V, s. 2382-2384.

³⁴⁷ Cemaat, Kayı boyunun içindeydi. Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler...*, c. V, s. 2262. Yortan aşireti de Avşar'dır. Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler...*, c. V, s. 2382-2384.

³⁴⁸ Hasluck, *a.g.e.*, s. 477.

Yahşi Beğli

Avşar boyuna mensup olup XVI. Yüzyılda Maraş, Sis, Hatay, Tarsus yörelerinde varlığını sürdürmekteydi³⁴⁹. Bazı kolları Menteşe sancağında bulunan³⁵⁰ aşiretten bir bölük, Tavas kazasında yer almaktaydı³⁵¹.

Yahyalı

Karaman-Oğulları bakiyesi olan bir Avşar obasıdır³⁵². Yahyalı Avşarı, XVI. yüzyılda Akdağ, Boğazlıyan, Gemerek, Maraş ve Kayseri yörelerinde yaşamaktaydı³⁵³. Bazı kolları Adana³⁵⁴, Tarsus³⁵⁵ ve Develi³⁵⁶ sancaklarında idi. Çivril'in Yahyalı köyü, bu oba tarafından kurulmuştur³⁵⁷.

Yol Beği

Yortan taifesinin bir obası olan Yol Beği cemaati, Avşar boyuna mensup olup XVI. yüzyılda Bolu sancağında bulunmaktaydı. Bir kolu Denizli kazasının Kaş-Yenice nahiyesindeydi. Burada 1528'de 51 hane, 101 mücerred; 1571'de 60 hane, 20 mücerred nüfusa sahipti³⁵⁸.

SONUÇ

Mö. III. yüzyıl ortalarında kurulduğu tahmin edilen Denizli şehri, XI. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Orta Asya'dan Anadolu'ya göç eden Türkmenlerin yurt tuttuğu yerlerden biri olmuştur. Türkmen boyları, XI. yüzyıldan itibaren Denizli ve civarına kalabalık gruplar halinde gelip yerleşmişlerdir. Bu boyların başında gerek nüfus gerekse siyasi etkinlik bakımından Avşarlar bulunmaktaydı. Avşar boyuna mensup Uç gazisi Mehmet Bey bölgede bir beylik kurmaya çalışmışsa da öldürülmüştür. XIII. yüzyılın başlarından itibaren kesin olarak Türk hâkimiyeti altına giren şehir, Selçukluların ardından Avşar boyuna mensup İnançoğulları ve Germiyanogullarının kontrolüne girmiştir. Nihayet Osmanlı Devleti, Türkmen beyliklerini egemenliği altına aldığı dönemde Germiyanogulları Beyliği'ne de hâkimiyetini kabul ettirerek Denizli ve civarını sınırlarına dâhil etmiştir. Osmanlı devrinde önemli bir tekstil merkezi olan şehir, idari olarak üç bölgeye ayrılmıştır. Şu anki topraklarının önemli bir kısmı Kütahya sancağına bağlı olan Denizli'nin bir bölümü Hamid sancağına, bir bölümü de Menteşe sancağına bağlanmıştır.

Bölgenin yeni hâkimi olan Osmanlılar zamanında (özellikle XVI. – XIX. yüzyıllar arasında), bölgeye çeşitli vesilelerle gelip yerleşmiş olan Türkmenlerin, bir bölümünün Avşar boyuna mensup oymak ve obalar olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla Avşarların Denizli'de Türk varlığının görülmeye başlandığı XI. yüzyıldan, Osmanlı

³⁴⁹ Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler...*, c. V, s. 2298.

³⁵⁰ Sarı, *a.g.t.*, s. 39. Burada Yıva boyu arasındaydılar.

³⁵¹ Türkay, *a.g.e.*, s. 647.

³⁵² Tahsin Ünal, "Yunus Emre'nin Sosyal ve Kültürel Çevresi", *Türk Kültürü*, Sa. 286, (1987), s. 102.

³⁵³ Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler...*, c. V, s. 2302-2304.

³⁵⁴ 998 Numaralı Muhâbebe-i Vilâyet-i Diyâr-i Bekr Ve 'Arab Ve Zü'l-Kâdirîyye Defteri, c. II, s. 331.

³⁵⁵ 998 Numaralı Muhâbebe-i Vilâyet-i Diyâr-i Bekr Ve 'Arab Ve Zü'l-Kâdirîyye Defteri, c. II, s. 377.

³⁵⁶ 387 Numaralı Muhâbebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri, c. I, s. 195-196.

³⁵⁷ Kaptan, Çivril Yöresinde Yöresinde Yörük Kültürü, s. 118-119.

³⁵⁸ Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler...*, c. V, s. 2380, 2381. Cemaat, Kayı boyunun içindeydi.

Devleti'nin 1865 yılında uyguladığı son iskâna kadar önemli bir nüfus ve nüfuza sahip oldukları, ayrıca günümüz Denizli halkının teşekkülünde önemli rol oynadıkları aşikârdır.

Selçuklular ve Beylikler zamanında Denizli ve civarında meskûn olan Avşarlar, çok erken tarihlerde yerleşik hayata geçmelerine rağmen boy şuurunu unutmamışlardır. Özellikle Denizli'nin Çameli-Acıpayam-Tavas-Kızılhisar ilçeleri ile Burdur'un Yeşilova-Tefenni-Çavdır-Göhlhisar ilçeleri arasında kalan bölge halkı, büyük bir çoğunlukla Avşar boyuna mensuptur. Bu dönemde bölgeye yerleşen Avşarlar, tespit edebildiğimiz kadarıyla Acıpayam ilçe merkezi, Karahüyükavşarı, Kumavşarı, Aliveren, Bademli, Corum, Çakır, Dariveren, Dedebağı, Gümüş, Kelekçi, Sırçalık, Yeşilyuva, Yumrutaş ve daha birçok köyde; Serinhisar ilçe merkezinde; Çivril'in Kızılcaşöğüt ve Kızılcayer; Buldan'ın Bozalan, Honaz'ın Mentese ve Kızılyer köylerinde; Çameli ilçe merkezi ile Kızılyaka köyünde; Tavas'ın Kızılca, Kızılcahöyük, Horasanlı ve Ulukent köylerinde; Beyağaç'ın Kızılcaöz, Kızılcağağaç ve Kızılyaka köylerinde; Çal ilçe merkezi ile Hançalar köyünde; Denizli merkeze bağlı Karahayıt, Başkarcı ve Karakova köylerinde halen yaşamlarını sürdürmektedirler. Elbette ki Avşarların Denizli ve çevresindeki varlığı sözü edilen bölgelerle sınırlı değildir. Bundan sonra yapılacak yeni çalışmalarla meselenin daha detaylı şekilde aydınlığa kavuşacağını ümit ediyoruz.

KAYNAKÇA

A-Kaynak Eserler

Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Tabhâne-i Amire, 1266.

166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (H.937/M.1530), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 1995.

387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (H.937/M.1530), c. I, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 1996.

387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (H.937/M.1530), c. II, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 1997.

438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (H.937/M.1530), c. I, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 1993.

998 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Diyâr-i Bekr ve 'Arab ve Zii'l-Kâdiriyye Defteri (H.937/M.1530), c. II, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 1999.

B-Araştırma ve İnceleme Eserleri

AFYONCU, Erhan, "Kayseri Sancağında Yörükler (1483-1584)", II. KAYTAM Sempozyumu Bildirileri, Kayseri 1998, s. 1-17.

Ahmet Cevdet Paşa, *Ma'ruzat*, (Yay. Haz. Yusuf Halaçoğlu), Çağrı Yayınları, İstanbul 1980.

AKÇA, Fahri Akçakoca, *Küçük Denizli Tarihi, (Yunanlılardan Osmanlılara -1434 M. 832 H.- Kadar)*, Denizli 1945.

AKSU, Fehmi, "Horzum Yörükleri", *Ün Dergisi*, c. II, Sa. 17, Isparta 1935, s. 243-246.

AKSÜT, Hamza, "Alevi Avşarlar", *Avşarelleri Dergisi*, Sa. 3, (2008), s. 16-18.

AKSÜT, Hamza, *Aleviler*, Yurt Kitap Yayın, Ankara 2012.

ALTAN, Ebru, *İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)*, TTK. Yayınları, Ankara 2003.

- ALTINAY, A. Refik, *Anadolu'da Türk Aşiretleri*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989.
- ANONİM, *Anadolu Selçuklularını Tarihi, (Tarih-i Âl-i Selçuk der-Anatoli)*, (tıpkıbasım ve T. terc. F. Nâfiz Uzluk), c. III, Ankara 1952.
- Aşıkpaşaoğlu Ahmed Aşiki, *Tevarih-i Âl-i Osman*, (düzenleyen Çiftçioğlu N. Atsız), Türkiye Yayınevi, İstanbul 1949.
- AYDINER, Mesut, "XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Denizli ve Aydın Bölgesinin Ekonomik Durumu ve Eşkıyalık Olaylarının Sosyo-Ekonomik Yapıya Etkileri", *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler I*, Denizli 2007, s. 412-428.
- BAYAR, Muharrem, "Bolvadin Civarında Türk Aşiretleri", *Standart Dergisi*, Sa. 411, (1996), s. 100-109.
- BAYATLI, Nilüfer, *XVI. Yüzyılda Musul Eyaleti*, TTK. Yayınları, Ankara 1999.
- BAYKARA, Tuncer, "Denizli", *DİA.*, c. IX, İstanbul 1994, s. 155-159.
- BAYKARA, Tuncer, "İnançoğulları", *DİA.*, c. XXII, İstanbul 2000, s. 263-264.
- BAYKARA, Tuncer, *Denizli Tarihi, İkinci Kısım (1070-1429)*, İstanbul 1969.
- BAYKARA, Tuncer, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1164-1211)*, TTK. Yayınları, Ankara 1997.
- BAYKARA, Tuncer, *Selçuklu ve Beylikler Çağında Denizli*, İstanbul 2007.
- BİLGİLİ, Ali Sinan, "Azerbaycan Türkmenleri Tarihi", *Türkler Ansiklopedisi*, c. VII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 22-43.
- BİLGİLİ, Ali Sinan, *Tarsus Sancağı ve Tarsus Türkmenleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.
- CAFEROĞLU, Ahmet, *Anadolu Ağzlarından Toplamalar (Kastamonu, Çankırı, Çorum, Amasya, Niğde İlbaylıkları, Kalaycı Argosu ve Geygelli Yöriüklerinin Gizli Dili)*, TDK. Yayınları, Ankara 1943.
- CAHEN, Claude, *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi (XI. Yüzyılın İkinci Yarısı)*, (çev. Yaşar Yücel-Bahaeddin Yediylidiz), TTK. Yayınları, Ankara 1988.
- ÇAKAR, Enver, *17. Yüzyılda Halep Eyaleti ve Türkmenleri*, Fırat Üniversitesi Yayınları, Elazığ 2006.
- ÇAY, Abdulhaluk, *Türk Milli Kültüründe Hayvan Motifleri*, c. I, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1990.
- DAĞLAR, Oya, "Denizli ve Çevresinde Kolera Salgını ve Salgınla Mücadele", *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler I*, Denizli 2007, s. 368-374.
- DARKOT, Besim, "Denizli mad.", *İA.*, c. III, MEB. Basımevi, İstanbul 1963, s. 527-531.
- DEMİR, Alpaslan, *16. Yüzyılda İçel ve Çevresinde Bozdoğan Cemaati*, Ankara Üniversitesi SBE., (Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2000.
- DEMİRKENT, Işın, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıçarslan*, TTK. Yayınları, Ankara 2014.
- DEMİRTAŞ, Faruk, "Üçoklu Oğuz Boylarına Ait Vesikalar", *AÜDTCF. Dergisi*, c. VII, Sa. 2, s. 366-385.
- Derleme Sözlüğü*, TDK. Yayınları, c. I, Ankara 1993; c. IX, Ankara 1977; c. VI, Ankara 1974.
- Ebu Bekr-i Tihrani, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.
- Ebul Gazi Bahadır Han, *Türklerin Soykütüğü*, (Haz. Muharrem Ergin), Tercüman 1001 Temel Eser, Nu. 33.

- EKİCİ, Kansu, *İlhanlı Hükümdarı Geybâtü ve Zamanı*, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE., (Doktora Tezi), Isparta 2012.
- EMECEN, Feridun M., *XVI. Asırda Manisa Kazası*, TTK. Yayınları, Ankara 1989.
- ERDOĞAN, Emine, “Ankara Yörükleri (1463, 1523/30 ve 1571 Tahrirlerine Göre)”, *OTAM Dergisi*, Sa. 18, Ankara 2005, s. 119-135.
- ERÖZ, Mehmet, “Ege Bölgesinde Yer (Köy-Şehir) Adları”, (*Reşit Rahmeti Arat İçin*), TKAE. Yayınları, Ankara 1966, s. 176-185.
- ERÖZ, Mehmet, *Yörükler*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1991.
- ERTAŞ, M. Yaşar, “XVIII. Yüzyılda Bir Osmanlı Eşkıyası: Sarıbeyoğlu Mustafa”, *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler I*, Denizli 2007, s. 399-411.
- ERTÜRK, Volkan, *XVI. Yüzyılda Akşehir Sancağı*, Gazi Üniversitesi SBE., (Doktora Tezi), Ankara 2007.
- GÖKÇE, Turan, “XVI. Yüzyılda Şeyhlü Zaviyeleri Üzerine Bazı Tespitler”, *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu, Bildiriler I*, Denizli 2007, s. 151-176.
- GÖKÇE, Turan, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Lâzkiye (Denizli) Kazası*, Ankara 2000.
- GÖKÇEN, İbrahim, *Saruban'da Yürük ve Türkmenler*, CHP Manisa Halkevi Yayınları, İstanbul 1946.
- GÖLPINARLI, Abdülbâki, *Manakıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî (Vilâyet-nâme)*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1958.
- GÜLER, İbrahim, “Denizli'nin XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki Garb Ocakları İle İlişkileri”, *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu, Bildiriler I*, Denizli 2007, s. 200-206.
- GÜLTEN, Sadullah, “XVI. Yüzyılda Kütahya Sancağı'nda Yörükler”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sa. 28, 2010, s. 171-194.
- GÜNDÜZ, Tufan, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri-Boz-Ulus Türkmenleri 1540-1640*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2007.
- GÜNDÜZ, Tufan, *XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Danişmendli Türkmenleri*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, “Fırka-i İslâhiye ve Yapmış Olduğu İskân”, *İÜEFİD.*, Sa. 27, İstanbul 1973, s. 1-20.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, “Tahrir Defterlerine Göre 16. Yüzyılın İlk Yarısında Sis Sancağı”, *İÜEFİD.*, Sa. 32, İstanbul 1979, s. 819-1046.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)*, c. I-V, TTK. Yayınları, Ankara 2009.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, *Kayseri Aşiretleri, Cemaatleri, Oymakları (1488-1650)*, Ankara 2011.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, TTK. Yayınları, Ankara 1991.
- HASLUCK, F. W., *Christianity And Islam Under The Sultans*, c. II, Oxford 1929.
- HAYRULLAH Efendi, *Devlet-i Âliyye-i Osmaniye Tarihi*, c. I, (Sadeleştiren Zuhuri Danışman), Son Havadis Yayınları, İstanbul 1971.
- Hebraeus, Bar (Gregory Ebu'l-Ferec), *Abu'l-Farac Tarihi*, (İng. T. terc. Ömer Rıza Doğrul), c. II, TTK. Yayınları, Ankara 1987.

- Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Taribi*, c. I, (Sadeleştiren Ali Yılmaz-Mehmet Akkuş), Amasya Belediyesi, Ankara 1986.
- İbn Battuta *Seyahatnamesi*, (çev. A. Sait Aykut), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013.
- İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye Fi'l-Umuri'l-Ala'îye (Selçuk Name)*, c. I-II, (çev. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.
- İNALCIK, Halil, "The Yürüks: Their Origins, Expansion and Economic Role", *The Middle East and the Balkans under the Ottoman Empire: Essays on Economy and Society*, Indiana University Turkish Studies, Bloomington 1993, s. 97-136.
- KAPTAN, Şükrü Tekin, "Çivril ve Yöresinde Yörük Kültürü", *Dünden Bugüne Çivril Sempozyumu, Bildiriler*, Çivril Kaymakamlığı Yayını, Eylül 2001, s. 77-119.
- KAPTAN, Şükrü Tekin, "Oğuzlardan Osmanlılara Diyarbakır'da Yörük Kültürü", *I. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu, Bildiriler*, 20-22 Mayıs 2004, Diyarbakır 2004, s. 665-686.
- KAPTAN, Şükrü Tekin, *Gönül Sultanları Denizli'de*, Denizli 1993.
- KARACA, Behset, "1522-1532 Tarihlerinde Menteşe Bölgesi Yörükleri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. XVIII, Sa. 2, Elazığ 2008, s. 403-440.
- KARACA, Behset, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı*, Isparta 2002.
- KARADENİZ, Hasan Basri, *Atçeken Oymakları*, Erciyes Üniversitesi SBE., (Doktora Tezi), Kayseri 1995.
- KARAGÖZ, Hakan, "Bir Alman Kaynağının İzlenimlerine göre Sarıbeyoğlu İsyanı ve Batı Anadolu'daki Etkileri", *SDÜ. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (Prof. Dr. Kemal Göde Armağan Sayısı), Isparta 2013, s. 193-215.
- KARAKAŞ, Muhammet, *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Kayseri*, Erciyes Üniversitesi SBE., (Doktora Tezi), Kayseri 1998.
- KAYA, Adnan Menderes, "Tarihi Gelişim İçinde Avşarlar", *Avşar Kültür Coğrafyası Ve Halk Kültürü*, Berikan Yayınevi, Ankara 2013, s. 27-47.
- KAYA, Adnan Menderes, *Avşar Türkmenleri*, Geçit Yayınları, Kayseri 2004.
- KAYA, Selim, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, TTK. Yayınları, Ankara 2006.
- Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Abbâr*, (çev. Mürsel Öztürk), TTK. Yayınları, Ankara 2000.
- KESİK, Muharrem, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi – Sultan Mesud Dönemi (1116-1155)*, TTK. Yayınları, Ankara 2003.
- KESKİN, Mustafa, "Kayseri Yöresindeki Aşiretlerin İskânı Hakkında", *KAYTAM.*, c. I, Kayseri 1997, s. 193-205.
- KILIÇ, Orhan, "1597 Tarihli Mufassal Yörük Defterine Göre Halep Türkmenleri", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sa. 105, İstanbul 1996, s. 59-75.
- KINAL, Firuzan, *Eski Anadolu Tarihi*, TTK. Yayınları, Ankara 1991.
- KOCABAŞ, Salih, *Yorga Tarihi*, Denizli 2010.
- KOÇ, Yunus, *XVI. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağının İskân ve Nüfus Yapısı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.
- KÖPRÜLÜ, Fuat, "Avşar", *İA.*, c. II, İstanbul 1979, s. 28-38.
- KÖPRÜLÜ, Fuat, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, TTK. Yayınları, Ankara 1991.
- KRAWULSKY, Dorothea, *İrân, das Reich der İlâne, Eine topographisch – historische Studie*, Dr. Ludwig Reichert Verlag, Wiesbaden 1978.

- MATSUBARA, Masataka, “Yörük Yaşamında Keçi ve Keçilerin Kümelenmesi İlkeleri”, *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, c. IV, Ankara 1982, s. 355-362.
- MEHMED Neşri, *Kitab-ı Cibannüma*, c. I, (yay. Faik Reşit Unat, Mehmet Altay Köymen), TTK. Yayınları, Ankara 1987.
- MELIKOFF, Iréne, “Denizli”, *EI*, New Edition, vol. II, Ed. Brill, Leiden 1991, s. 204-205.
- MERÇİL, Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, TTK. Yayınları, Ankara 1991.
- ORHONLU, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı*, Eren Yayınları, İstanbul 1987.
- ÖGEL, Bahaeddin, *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*, Ankara 1962.
- ÖGEL, Bahaeddin, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, c. III, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997.
- Reşidu'd-din Fazlullâh, *Câmi'u't-tevârih*, (neşr. 'Abdu'l-Kerîm 'Alî-oglu 'Alî-zâde), c. III, Bakü 1957.
- RUNCIMAN, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, (çev. Fikret Işıltan), TTK. Yayınları, Ankara 1998.
- SARI, Serkan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Menteşe, Hamid ve Teke Sancağı Yörükleri*, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE., (Doktora Tezi), Isparta 2008.
- SEVİM, Ali, *Anadolu Fatih Kutalmışoğlu Süleymanşah*, Ankara 1990.
- SOLAK, İbrahim, “XVI. Yüzyılda Maraş ve Çevresinde Dulkadirli Türkmenleri”, *Selçuk Üniversitesi Türkîyat Araştırmaları Dergisi*, Sa. 12, Konya 2002, s. 109-154.
- SOLMAZ, Gürsoy, “Timur'un Denizli ve Çevresindeki Faaliyetleri”, *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu, Bildiriler I*, Denizli 2007, s. 91-99.
- SÜMER, Faruk, “Anadolu'da Moğollar”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Sa. 1, Ankara 1970, s. 1-144.
- SÜMER, Faruk, “Boz-Ulus Hakkında”, *DTCFD.*, c. VII, Sa. 1, Ankara 1949, s. 29-60.
- SÜMER, Faruk, “Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, I, Ankara 1963, s. 1-108.
- SÜMER, Faruk, “Ramazanoğullarına Dair Bazı Yeni Bilgiler”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sa. 33, (1984), s. 1-10.
- SÜMER, Faruk, *Oğuzlar*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, Ankara 1992.
- SÜMER, Faruk, *Safevi Devletinin Kuruluş ve Gelişmesinde Anadolulu Türklerin Rolü*, TTK. Yayınları, Ankara 1992.
- ŞAHİN, İlhan, *Yeni-İl Kazası ve Yeni-İl Türkmenleri (1548-1653)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, (Doktora Tezi), İstanbul 1980.
- ŞÖLEN, Hikmet, *Aydın İli ve Yörükler*, Aydın Halkevi Neşriyatı, CHP Basımevi, Aydın 1945.
- TANYILDIZ, Ali, *Orta Asya'dan Gedikli Köyüne Honamlı Yörükleri*, Isparta 1990.
- TAŞDEMİR, Mehmet, *XVI. Yüzyılda Adıyaman*, TTK. Yayınları, Ankara 1999.
- TATAR, Özcan, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Çukurova'da Aşiretlerin Eşkıyalık Olayları ve Aşiret İskânı (1691-1750)*, Fırat Üniversitesi SBE., (Doktora Tezi), Elazığ 2005.
- TEKİNDAG, Şehabettin, “Karamanlılar”, *İA.*, c. VI, İstanbul 1988, s. 316-330.
- TOGAN, Zeki Velidi, “Azerbaycan”, *İA.*, c. II, İstanbul 1979, s. 91-118.

- TOGAN, Zeki Velidi, *Oğuz Destanı, Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tablîli*, İstanbul 1972.
- TOGAN, Zeki Velidi, *Umumi Türk Taribine Giriş*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981.
- TOK, Turgut, “Denizli Yöresinde Alevilik ve Bektaşiliğin Tarihi Süreçte Genel Bir Değerlendirilmesi”, *II. Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni*, Gazi Üniversitesi, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, 17–18–19 Ekim 2007, Ankara 2007, s. 55-67.
- TOKER, Tarhan, *Denizli Tarihi*, Denizli 1967.
- TSCHIHATSCHOFF, P. V., *Reisen in Kleinasien und Armenien (1847-1863)*, Justus Perthes, Gotha 1867.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993.
- TUZTAŞ, Ayşe Hilal, *Günümüzde Isparta’da Yaşayan Yörüklerin Siyasi ve Kültür Tarikleri*, İstanbul Üniversitesi SBE., (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2005.
- TÜRKAY, Cevdet, *Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu’nda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar*, İşaret Yayınları, İstanbul 2001.
- ULUÇAY, Çağatay, *18. ve 19. Yüzyıllarda Saruhan’da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul 1955.
- UYSAL, Abdullah, Necati Alodalı, Musa Demirci, *Dünü ve Bugünüyle Karaman*, Karaman Yunus Emre Kültür Derneği, Konya 1992.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, TTK. Yayınları, Ankara 1988.
- ÜNAL, Tahsin, “Yunus Emre’nin Sosyal ve Kültürel Çevresi”, *Türk Kültürü*, Sa. 286, (1987), s. 95-102.
- ÜNAL, Tahsin, *Karamanoğulları Tarihi*, Ankara 1957.
- VARLIK, Mustafa Çetin, *Germiyanogulları Tarihi*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1974.
- Vassâf, *Tabrîr-i târîb-i Vassâf*, (Yay. ‘Abdu’l-Muhammed Âyetî), Tahran 1372/1994.
- WITTEK, Paul, *Menteşe Beyliği*, (çev. Orhan Şaik Gökyay), TTK. Yayınları, Ankara 1986.
- WITTEK, Paul, *Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu*, İstanbul 2000.
- YALGIN, Ali Rıza, “Uludağ Türkmen Etnoğrafyası”, *Türk Folklor Araştırmaları*, Sa. 8, (1950).
- YEŞİL, Yılmaz, “Bir Köy Bir Âşık”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sa. 21, Ankara 2002, s. 103-162.
- YILDIRIM, Neşide, “Çameli İlçesinin Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Potansiyeli”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. XVI, Sa. 2, Elazığ 2006, s. 315-340.
- YINANÇ, Refet, Mesut Elibüyük, *Maraş Tabrîr Defteri*, c. I-II, Ankara 1988.
- YÖRÜKAN, Yusuf Ziya, *Anadolu Alevileri ve Tahtacılar*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1998.
- Yurt Ansiklopedisi*, c. III, (Burdur ili bölümü), (Denizli ili bölümü); c. V, (Isparta ili bölümü); c. X, (Uşak ili bölümü), Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1982.

19. Yüzyıl Nüfus Sayımlarına Göre Alaiye Sancağı

Mehmet AK*

ÖZET

Osmanlı Devletinde 19. yüzyılda yapılan nüfus sayımları çerçevesinde Alaiye sancağı nüfusu da vergi ve asker kaynağı bakımından kayıt altına alınmıştır. Alaiye sancağı için 1830 ile 1844 yılları arasında tutulan nüfus defterlerine göre nüfusun coğrafi ve idari durumu ile sosyal ve etnik gruplara dağılımını belirlemek mümkündür. Defterlerde eğitim-öğretim, ticaret ve ticari ilişkiler ile meslek grupları ve kişilerin özür durumuna dair önemli veriler bulunmaktadır. Nüfusun kent ve kırsal mekanda dağılımı açısından halk genelde köylerde yaşadığı gibi sancak içerisinde dikkate değer bir Yörük nüfusu bulunmaktadır. Az da olsa abdal ve kıbtî nüfusu yanında özellikle Alaiye merkezde çoğunluğu zanaat ve ticaretle uğraşan bir miktar gayrimüslim yaşamaktadır. Alaiye, sancak statüsünü koruduğu dönem içerisinde belirli bir nüfus artış seyri izlediği gibi nüfus dağılımı belirli dönemlere göre tablolarla ayrıntılı bir şekilde gösterilmiştir. Denizciliğin yöre insanı arasında önemli bir yeri bulunmaktadır. İdari alandaki düzenlemeler ile 1829 yılında muhtarlık teşkilatı yürürlüğe konulur konulmaz Alaiye’de de uygulanmıştır. Yeniçeri ocağı lağvedildikten sonra kurulan mansure ocağına ilk etapta asker yazılan yerlerden birisi Alaiye’dir. Eğitim-öğretime 19. yüzyıl açısından bakılınca sancak içerisinde belirli yerlerde önemli bir rağbet vardır. Ayrıca yöre ahalisinden zengin olanlar kapı halkı ile ihtişamlı bir hayat yaşamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Alaiye, Düşenbe, Manavgat, İbradı, Nüfus, Nüfus Sayımı.*

The Sanjak of Alaiye According to Censuses in the 19th Century

ABSTRACT

The population of the Sanjak of Alaiye was recorded in terms of tax and military resources by the censuses held in the Ottoman Empire in the 19th century. According to the registry of the population held for the Sanjak of Alaiye between the years 1830 and 1844, it is possible to determine the distribution of social and ethnic groups as well as their geographical and administrative situations. There is important data about educational backgrounds, business, commercial relations, professional groups and the disablement status of individuals in the registries. A considerable Yoruk population lived in the Sanjak as well and they lived in the rural areas according to the distribution of population in rural and urban areas. A few non-muslims, most of whom were craftsmen and merchants, lived especially in the center of Alaiye, and there were also abdals and copts. The population of Alaiye increased during the period it protected its Sanjak status. The distribution of the population was presented in detail via tables according to various periods. Seamanship was important among the native people. The demarch (muhtarlık) institution was instigated in 1829 together with arrangements in the administrative field. As soon as it was put into action, it was applied in Alaiye as well. Alaiye was one of the first regions where soldiers were registered to the military organization of mansure which was established after the janissaries had been abolished. Natives in certain areas

* Dr., Tarib, MEB, Antalya. E-posta: mehmetak_07@hotmail.com

of the Sanjak demanded education very much in the 19th century. In addition, wealthy people of the region lived in luxury with “*Kapı balkı*” (the people who were servants of the wealthy).

Keywords: *Alaiye, Manavgat, İbradi, Population, Census of Population.*

Giriş

Anadolu'nun güneyinde, Taşeli Platosunun Akdeniz'e doğru girinti yaptığı yerin batısındaki yarımada üzerinde bulunan şehir, Türkiye Selçuklu Devleti hükümdarı Alâeddin Keykubad tarafından 1221 yılında fethedilmiş ve onun adına izafeten şehre Alaiye adı verilmiştir. Bu fetihden sonra Türkiye Selçuklu sultanlarınca kışlık merkez olarak kullanılan Alaiye, Türkmenlerin yaşadığı önemli bir ticari liman şehri olmuştur. Türkiye Selçuklu Devleti ve Karamanoğulları Beyliği hakimiyetinden sonra birkaç kez el değiştirse de 1471 yılında kesin olarak Osmanlı Devleti yönetimine geçmiş ve müstakil bir sancak haline getirilmiştir. Sancak, 1571 yılında Kıbrıs vilayetine, 1717 ile 1730 yılları arasında Adana vilayetine bağlanmış, ancak bu durum uzun sürmemiş ve tekrar Kıbrıs beylerbeyliğine tâbi olmuştur. Kıbrıs ile Adana arasında 19. yüzyılın ilk yarısında da el değiştirdiği gibi 1847 yılında bu defa Konya vilayetine bağlanmıştır. Bir süre sonra 1864 Vilayet Nizamnamesi çerçevesinde yapılan düzenlemeler ile sancak statüsüne son verilen Alaiye, 1868 yılında Teke sancağına bağlı bir kaza haline getirilmiştir. Bu döneme kadar sancak, genel olarak doğuda Selinti (Gazipaşa), kuzeyde Seydişehir ve Beyşehir, batıda Karahisar-ı Teke (Serik) ile sınır komşudur.¹ Alaiye'nin sancak statüsünü koruduğu 19. yüzyılda yapılan nüfus sayımlarına göre hazırlanan bu çalışmanın temel kaynakları 1830-1831 yılı nüfus sayım defterleri ile mevcut verilerin güncellendiği 1833-1834 yılı nüfus kayıt defterleri ve 1840-1844 yılı nüfus sayım defterleridir.²

¹ Alaiye'nin fethi ve Türk hakimiyeti için bkz. İbn Bîbî, *Selçukenâme*, (Terc. Mükrimin Halil Yınanç, Haz. Refet Yınanç-Ömer Özkan), Kitabevi, İstanbul, 2007, s. 78-80; İbrahim Hakkı Konyalı, *Alanya (Alâiyye)*, (Yay. Haz. M. Ali Kemaloğlu), Ayaydın Basımevi, İstanbul, 1946, s. 253-260; Seton Lloyd-D. Storm Rice, *Alanya ('Alâ'yya)*, (Çev. Nermin Sinemoğlu), TTK, Ankara, 1964, s. 4-5; Necdet Öztürk, “Alanya'nın Türkler Tarafından Fethi ve Sonrasına Dair Bazı Düşünceler”, *Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri III*, Alsav, Alanya, 2004, s. 429-430; Alaiye ahalisinin tümüyle Türkmenlerden oluştuğu ifade edilmektedir. Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, (Çev. A. Sait Aykut), YKY, İstanbul, 2005, s. 274; Alaiye'de Türk hakimiyeti ve idari yapının değişim süreci için bkz. Selim Hilmi Özkan, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Gündoğmuş (Kise ve Nağlu Nahiyeleri)*, Alanya Ticaret ve Sanayi Odası Kültür Yayınları, Alanya, 2011, s. 7-22; Selim Hilmi Özkan, “XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Alâiye Sancağının İdarî Yapısı ve Nüfus Durumu”, *Uluslararası Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi (TÜBAR)*, Volume 1, Issue XXIX, Bahar 2011, s. 277-278; Fazıla Akbal, “1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdarî Taksimat ve Nüfus”, *Belleten*, Cilt XV, Sayı 60, Ekim 1951, s. 623; Cahit Bilim, “Arşiv Belgelerinde ve Salmelerde Alanya”, *Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri III*, Alsav, Alanya, 2004, s. 198; Alaiye için bkz. Mehmed Zillioğlu Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Sad. Zuhuri Danışman), Özyayın Matbaası, İstanbul, 1971, s. 176-178; Charles Texier, *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, (Çev. Ali Suat), Cilt III, Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara, 2002, s. 447; Musa Seyirci, “Seyahların Gözüyle Alanya”, *Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri III*, Alsav, Alanya, 2004, s. 36-39; Alaiye'nin coğrafi durumu için bkz. Ali Rıza Gönüllü, “Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Alanya (1908-1938)”, *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2003, s. 1-2; Taşeli coğrafyası için bkz. Hüseyin Saraçoğlu, *Akdeniz Bölgesi*, Cilt III, 1. Kısım, MEB, İstanbul, 1968, s. 304, 406-411.

² *BOA., NFS.d.*, 3344, s. 2-194, (1 Cemâzi-yel-âhir 1246/17 Kasım 1830); *BOA., NFS.d.*, 3345, s. 2-15, (1 Cemâzi-yel-âhir 1246/17 Kasım 1830); *BOA., NFS.d.*, 3346, s. 2-15, (1 Cemâzi-yel-âhir 1246/17 Kasım 1830); *BOA., NFS.d.*, 3347, s. 1-337, (1249/1833); *BOA., NFS.d.*, 3348, s. 1-289, (29 Zilhicce 1249/9 Mayıs 1834); *BOA., NFS.d.*, 3349, s. 3-276, (1256/1840); *BOA., NFS.d.*, 3350, s. 2-113, (25 Cemâzi-yel-

1. İdari Durum

Alaiye sancağı, 1868 yılında kaza olarak Teke sancağına bağlanana kadar, 19. yüzyılda, iç mülki yapısında kaza ve nahiye boyutuyla ciddi bir değişim geçirmemiştir. Sancak içerisindeki idari birimler, 1830 ile 1844 yılları arasında Alaiye, İbradı, Manavgat ve Düşenbe kazaları ile Alaiye'nin Dim, Girilye, Mahmudseydi, Melan, Obapazarı, Sedre, Şeyh; İbradı'nın Ormana ve Düşenbe'nin Senir nahiyeleri ile Alaiye sancağına bağlı ancak müstakil birer nahiye görünümündeki Marulye, Gödene ve Çimi'den oluşmaktadır. Bunlardan İbradı, Marulye, Gödene, Çimi ve Senir, Torosların üzerinde engebeli bir arazi yapısına sahiptir. Alaiye'nin 1830 ile 1834 yıllarında 2'si Rum olmak üzere 13 merkez mahallesi vardır. Bir süre sonra Sugözü ile Bahçearası, Aşağıkilise ile Yukarıkilise mahalleleri birleştirilirken, Rumtaş köyü mahalleye dönüştürülüp merkeze bağlandığı halde mahalle sayısı 1840 yılında da aynı kalmıştır. İbradı'nın 1830 yılında 3 mahallesi varken 1833 yılında Dereköy de mahalle yapıp merkeze bağlanınca 4 mahallesi olmuştur. Yine 1830 yılında mahallesi bulunmayan Mahmudseydi'nin 1840 yılında 6 mahallesi kayıtlıdır. Bunların yanı sıra Marulye'nin 4, Gödene'nin 3, Çimi'nin 4 mahallesi bulunmaktadır. Nahiyelerin çoğunun merkezi, aynı adla anılan köy iken bazıları köylerin birleştirilmesi ile oluşturulan idari bir birimdir. Mesela herhangi bir merkez mahallesi ve köyü belirtmeyen ancak bir kısım köyün tabii olduğu Sedre, Dim, Girilye ve Melan, idari ve mali birer birim olarak kurulmuş nahiyelerdir. Yine merkezi Sarılar köyü olan Manavgat kazası ile Pazarcı köyü olduğu anlaşılan Düşenbe kazasının herhangi bir merkez mahallesi yoktur. Ayrıca Manavgat ve Düşenbe'de mezra niteliği taşıyan küçük köyler bulunmaktadır. Sancağa tabii merkezî yerlerde kısmen mahalle; genelde ise köy yapılanması olup, Yörükler de bu idari teşkilat içerisindeydi.³

Alaiye sancağında 1830 yılında serbevvâbini dergâh-ı muallâdan Elhac İsmail Ağa mütesellim; Abdullah Ağa kethüda; Kalaycızade Esseyid Hafız Ahmet Efendi naib; Esseyid Mehmed Emin Efendi müftü olarak görevlidir.⁴ Aynı tarihlerde Manavgat kazasının âyân ve voyvodası Tugayzade Ali Ağa olup, 1840 yılında muhassıl vekilliği yapmaktadır. Yörede Tugayoğulları namı ile bilinen bu aile fertleri, âyânlıktan voyvodalığa, müdürlükten meclis üyeliğine kadar farklı mevki ve makamlarda Manavgat'ta uzun süre etkili olmuşlardır. Aynı zamanda Manavgat kazası hakimi Salur

evvel 1259/23 Haziran 1843); *BOA., NFS.d.*, 3351, s. 6-26, (1260/1844); *BOA., NFS.d.*, 3352, s. 2-73, (5 Ramazan 1246/17 Şubat 1831); *BOA., NFS.d.*, 3353, s. 2-114, (23 Ramazan 1249/3 Şubat 1834); *BOA., NFS.d.*, 3354, s. 2-184, (29 Zilhicce 1256/21 Şubat 1841); *BOA., NFS.d.*, 3355, s. 2-70, (15 Şa'bân 1246/29 Ocak 1831); *BOA., NFS.d.*, 3356, s. 2-170, (29 Zilhicce 1249/9 Mayıs 1834); *BOA., NFS.d.*, 3357, s. 2-157, (25 Ramazan 1246/9 Mart 1831); *BOA., NFS.d.*, 3358, s. 1-313, (1249/1833); *BOA., NFS.d.*, 3359, s. 2-221, (1256/1840); *BOA., NFS.d.*, 3360, s. 2-75, (15 Receb 1246/30 Aralık 1830); *BOA., NFS.d.*, 3361, s. 2-189, (1249/1833); *BOA., NFS.d.*, 3362, s. 4-114, (1256/1840); *BOA., NFS.d.*, 3363, s. 2, (1259/1843); *BOA., NFS.d.*, 3365, s. 2-17, (17 Receb 1246/1 Ocak 1831); *BOA., NFS.d.*, 3366, s. 2-9, (1249/1833); *BOA., NFS.d.*, 3367, s. 1, (1 Muharrem 1252/18 Nisan 1836); *BOA., NFS.d.*, 3368, s. 2-13, (1256/1840).

³ *BOA., NFS.d.*, 3349, s. 96-110, (1256/1840); *BOA., NFS.d.*, 3365, s. 2-17, (17 Receb 1246/1 Ocak 1831); *BOA., NFS.d.*, 3366, s. 2-9, (1249/1833); *BOA., NFS.d.*, 3368, s. 2-13, (1256/1840); Mesela 16. yüzyılda da herhangi bir mahallesi bulunmayan Manavgat ve Düşenbe kazaları, köylerden oluşan idari bir birlik görünümündedir. Behset Karaca, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Manavgat Kazası*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2009, s. 35-36.

⁴ *BOA., NFS.d.*, 3344, s. 160, (1 Cemâzi-yel-âhîr 1246/17 Kasım 1830); *BOA., NFS.d.*, 3345, s. 2, 5, (1 Cemâzi-yel-âhîr 1246/17 Kasım 1830).

köyünden olup yine bu köyde oturan Ömer Efendi'dir.⁵ İstanbul'da 1829 yılında uygulanan muhtarlık teşkilatının taşradaki yerleşim alanlarında 1833 ile 1836 yılları arasında kurulduğu belirtilmesine⁶ rağmen Alaiye'de mahalle ve köyler ile Yörüklerin başında 1830 yılında görevli muhtarlar bulunmaktadır ki II. Mahmut'un emriyle muhtarlık teşkilatı yürürlüğü girer girmez Alaiye'de de uygulamaya konulmuştur. Alaiye merkez mahallelerinde 1840 yılında muhtar yoktur ancak diğer mahalle, köy ve Yörüklerin başına muhtar tayin edilmiştir. Hatta bu tarihte muhtar-ı evvel ve muhtar-ı sani sıfatıyla çoğu köyde iki muhtar görev yapmaktadır. Böylece taşradaki yeni idari yapılanma ile idari ve mali alanda muhtarlara önemli sorumluluklar yüklenip vergi ve asker talebi hususunda doğrudan muhatap alındıkları anlaşılmaktadır.⁷

2. Sosyo-Ekonomik Durum

Nüfus, bir ülkenin milli güç unsurlarından birisi olup Alaiye sancağına ait 19. yüzyıl nüfus sayım defterleri, nüfus ve sosyal yapı bakımından önemli veriler içermektedir. Alaiye'de ilk nüfus sayımı 1830 yılı sonlarında başlamış ve 1831 yılı içerisinde bitirilmiştir. Yine 1833 ile 1834 yılında tutulan nüfus defterleri vardır ancak bu bir sayımdan ziyade ölüm vakalarının düşülüp yeni doğanların eklendiği mevcut verilerin güncellenmesi ile ilgilidir. Bu defterlerin sonunda yeni doğanların sonraki tarihlerde kaydedildiği açıkça görülmektedir. Dolayısı ile bu defterler bir nüfus kütüğü gibi hazırlanmış olmalıdır. İlk sayımdan sonra büyük oranda 1840 yılında yapılan sayım ile ilgili defterler daha sistemli bir şekilde tutulmuş ancak sayım işlemi tam olarak 1844 yılında tamamlanmıştır. Genel olarak ayrıntılı kayıtların bulunduğu nüfus defterlerindeki veriler ile icmal nüfus defterlerindeki veriler birbirine yakın olmakla birlikte çoğu zaman birbirini tutmamaktadır. Bu nedenle nüfus verilerinde genellikle asıl defterler esas alınmış olup icmal defterlerin verileri gerekli durumlarda kullanılmıştır.⁸

⁵ "Kaşa-i mezbur âyânı ve voyvodası orta boylu kara bıyıklı Tuğayzâde Ali Ağa ibni İbrahim sinn 28", "Kaşa-i mezbur hakimi uzun boylu kumral sakallı Ömer Efendi ibni Mehmed sinn 50", BOA., NFS.d., 3355, s. 2, 15, (15 Şa'bân 1246/29 Ocak 1831); "Uzun boylu kara sakallı muhasıl vekili Tuğayzâde Ali Efendi bin İbrahim Efendi sinn 41", BOA., NFS.d., 3354, s. 100, (29 Zilhicce 1256/21 Şubat 1841); Tuğayoğulları için ayrıca bkz. Mehmet Ak, "Manavgat'ta Bir Âyân Ailesi Tuğayoğulları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research*, Volume 3, Issue 12, Summer 2010, s. 28-34.

⁶ Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Durumu*, TTK, Ankara, 1997, s. 38-40.

⁷ BOA., NFS.d., 3344, s. 2-194, (1 Cemâzi-yel-âhîr 1246/17 Kasım 1830); BOA., NFS.d., 3347, s. 1-337, (1249/1833); BOA., NFS.d., 3348, s. 1-289, (29 Zilhicce 1249/9 Mayıs 1834); BOA., NFS.d., 3349, s. 48-264, (1256/1840); BOA., NFS.d., 3352, s. 2-71, (5 Ramazan 1246/17 Şubat 1831); BOA., NFS.d., 3353, s. 2-108, (23 Ramazan 1249/3 Şubat 1834); BOA., NFS.d., 3354, s. 2-177, (29 Zilhicce 1256/21 Şubat 1841); BOA., NFS.d., 3355, s. 2-63, (15 Şa'bân 1246/29 Ocak 1831); BOA., NFS.d., 3356, s. 2-170, (29 Zilhicce 1249/9 Mayıs 1834); BOA., NFS.d., 3357, s. 9-157, (25 Ramazan 1246/9 Mart 1831); BOA., NFS.d., 3358, s. 14-311, (1249/1833); BOA., NFS.d., 3359, s. 2-214, (1256/1840); BOA., NFS.d., 3360, s. 2-74, (15 Receb 1246/30 Aralık 1830); BOA., NFS.d., 3361, s. 2-186, (1249/1833); BOA., NFS.d., 3362, s. 4-113, (1256/1840).

⁸ BOA., NFS.d., 3344, s. 2-194, (1 Cemâzi-yel-âhîr 1246/17 Kasım 1830); BOA., NFS.d., 3345, s. 2-15, (1 Cemâzi-yel-âhîr 1246/17 Kasım 1830); BOA., NFS.d., 3346, s. 2-15, (1 Cemâzi-yel-âhîr 1246/17 Kasım 1830); BOA., NFS.d., 3347, s. 1-337, (1249/1833); BOA., NFS.d., 3348, s. 1-289, (29 Zilhicce 1249/9 Mayıs 1834); BOA., NFS.d., 3349, s. 3-276, (1256/1840); BOA., NFS.d., 3350, s. 2-113, (25 Cemâzi-yel-evvel 1259/23 Haziran 1843); BOA., NFS.d., 3351, s. 6-26, (1260/1844); BOA., NFS.d., 3352, s. 2-73, (5 Ramazan 1246/17 Şubat 1831); BOA., NFS.d., 3353, s. 2-114, (23 Ramazan 1249/3 Şubat 1834); BOA.,

Osmanlı topraklarında 19. yüzyılda gerçekleştirilen nüfus sayımlarındaki asıl amaç vergi ve asker kaynağını belirleyip kontrol altında tutmak olduğu için sadece erkek nüfus, yeni doğandan başlayıp en yaşlısına kadar kayda geçirilmiştir. Kayıt sırasında yaş ve açık eşkal tarifleri ile bir kişi dış görünüş itibarıyla tasvir edilmiştir. Kısa, orta, uzun boylu; ak, kara, kır, ala kır, kara tıraş, sarı tıraş, köse, köse tıraş, kumral, müzellef, sarı, sarı top sakallı, şâbb-ı emred; ter, kara, sarı, kumral bıyıklı; çil, kara yağız, ak benizli ve esmer benizli gibi ayrıntılı eşkal tarifleri bulunmaktadır. Ayrıca Anamurlu, Boşnakoğlu, Çakaloğlu, Demircioğlu, Düşenbeli, Hatiboğlu, Horzumoğlu, İçilli, İzmirli, Macaroğlu, Kahvecioğlu, Kalaycıoğlu, Kalyoncu, Kethüdaoğlu, Selintili, Tekelioğlu, Töngüşoğlu, Türkmenoğlu, Yörükçüzioğlu ve Yörükoğlu gibi yer, lakap, soy ve sülale adı ile ilgili ek eşkal tanımlamaları vardır.⁹

Alaiye sancağında, şehirlerde yaşayanlar ile köylüler, Yörükler, abdallar ve kıbtler müslim ahali içerisinde yer alırken, gayrimüslim ahali Alaiye merkezde yaşayan yerli Rumlardan oluşmaktadır. Ayrıca çevre sancaklardan gelip yabancı statüsünde kaydedilen Alaiye ve İbradı'da ticaret ve zanaatla uğraşan bir kısım müslim ve gayrimüslim ahali bulunmaktadır. Böyle bir nüfus yapısına sahip Alaiye'nin, sancak statüsünü koruduğu dönem içerisinde vergi ve asker kaynağını belirlemek amacıyla yapılan sayımlarda genel nüfus, 1830-1831'de 29.102; 1833-1834'de 30.847 olup hane kaydı bulunmazken; 1840-1844'de 13.147 hanede 33.456'dır. Sancak nüfusu belirli bir artış seyri izlemekle birlikte bu artış oranı 1830 ile 1844 yılları arasında ortalama %7'dir. Mevcut verilerdeki erkek nüfusu olup bir bu kadar da kadın olduğu varsayılırsa dönem içerisinde bu sayının 60.000 ile 70.000 arasında değiştiği tahmin edilebilir. Sancak nüfusunun çoğunluğu kırsal kesimde yaşamakta ve bunların büyük bir kısmı köylü kesiminden oluşmaktadır. Alaiye, Mahmudseydi, İbradı, Marulye, Gödene ve Çimi, merkez mahallelere ayrılmakta ve şehir yerleşimi özelliği taşımakta ancak bunların dışında kalan Manavgat ve Düşenbe kazaları ile diğer nahiyeler tamamen kırsal yerleşim ağırlıklıdır. Sancağın 1830 ile 1844 yılları arasında genel nüfusunun ortalama %19'u merkez mahallelerde yaşamaktadır. Buralarda yaşayan yönetici grup

NFS.d., 3354, s. 2-184, (29 Zilhicce 1256/21 Şubat 1841); *BOA.*, *NFS.d.*, 3355, s. 2-70, (15 Şa'bân 1246/29 Ocak 1831); *BOA.*, *NFS.d.*, 3356, s. 2-170, (29 Zilhicce 1249/9 Mayıs 1834); *BOA.*, *NFS.d.*, 3357, s. 2-157, (25 Ramazan 1246/9 Mart 1831); *BOA.*, *NFS.d.*, 3358, s. 1-313, (1249/1833); *BOA.*, *NFS.d.*, 3359, s. 2-221, (1256/1840); *BOA.*, *NFS.d.*, 3360, s. 2-75, (15 Receb 1246/30 Aralık 1830); *BOA.*, *NFS.d.*, 3361, s. 2-189, (1249/1833); *BOA.*, *NFS.d.*, 3362, s. 4-114, (1256/1840); *BOA.*, *NFS.d.*, 3363, s. 2, (1259/1843); *BOA.*, *NFS.d.*, 3365, s. 2-17, (17 Receb 1246/1 Ocak 1831); *BOA.*, *NFS.d.*, 3366, s. 2-9, (1249/1833); *BOA.*, *NFS.d.*, 3367, s. 1, (1 Muharrem 1252/18 Nisan 1836); *BOA.*, *NFS.d.*, 3368, s. 2-13, (1256/1840).

⁹ *BOA.*, *NFS.d.*, 3344, s. 2-194, (1 Cemâzi-yel-âhir 1246/17 Kasım 1830); *BOA.*, *NFS.d.*, 3345, s. 2-15, (1 Cemâzi-yel-âhir 1246/17 Kasım 1830); *BOA.*, *NFS.d.*, 3346, s. 2-15, (1 Cemâzi-yel-âhir 1246/17 Kasım 1830); *BOA.*, *NFS.d.*, 3349, s. 3-276, (1256/1840); *BOA.*, *NFS.d.*, 3351, s. 6-26, (1260/1844); *BOA.*, *NFS.d.*, 3352, s. 2-73, (5 Ramazan 1246/17 Şubat 1831); *BOA.*, *NFS.d.*, 3354, s. 2-184, (29 Zilhicce 1256/21 Şubat 1841); *BOA.*, *NFS.d.*, 3355, s. 2-70, (15 Şa'bân 1246/29 Ocak 1831); *BOA.*, *NFS.d.*, 3356, s. 2-170, (29 Zilhicce 1249/9 Mayıs 1834); *BOA.*, *NFS.d.*, 3357, s. 2-157, (25 Ramazan 1246/9 Mart 1831); *BOA.*, *NFS.d.*, 3359, s. 2-221, (1256/1840); *BOA.*, *NFS.d.*, 3360, s. 2-75, (15 Receb 1246/30 Aralık 1830); *BOA.*, *NFS.d.*, 3362, s. 4-114, (1256/1840); *BOA.*, *NFS.d.*, 3363, s. 2, (1259/1843); Sakalı bıyığı çıkmamış delikanlılar için şâbb-ı emred, Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, (Neşr. Ahmed Cevdet), İkdâm Matbaası, Dersa'âdet, 1317, s. 761; Sakalı yeni çıkan delikanlılar için müzellef kavramı kullanılmıştır. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, (Haz. Aydın Sami Güneçal), Aydın Kitabevi, Ankara, 2005, s. 792.

dışında kalan şehir ahalişi, ticaret ve çeşitli zanaat işleri ile uğraşmaktadır. Aynı zamanda %81'i kırsal kesimde bulunan sancak nüfusunun %69'unu köylü kesimi oluşturmaktadır. Bunların asıl meşguliyetleri tarım olup kısmen hayvancılık yapmaktadırlar. Alaiye merkez ahalisinin bile 1844 yılında önemli ölçüde tarım arazisi tasarruf ettikleri ve bu alanda vergi ödedikleri görülmektedir. Yine İbradı ve Manavgat'taki malikane, eşkinci timarı ve vakıf arazisi kayıtları tarım yapılan alanlar ve özellikleri ile gelir kaynaklarını göstermektedir. Genellikle tarımla uğraşan köylüler bu alanda devlet için önemli bir vergi kaynağı niteliği taşımaktadır.¹⁰

Köylü kesimi dışında kalabalık bir Yörük nüfusunu bünyesinde barındıran sancak genelinde, konargöçer hayat yaşayan çok sayıda oymak ve oba bulunmaktadır. Bunlardan Basırlı, Toslaklı ve Cıkcilliuşağı'ndan bir kısmı 1830 yılında İçkala Mahallesi ahalişi ile beraber yazılmıştır. Basırlılar, 1833 yılında İçkala'ya tabi ayrı yazılırken 1840 yılında bunların üçü de kala perakendesini olarak ayrı ayrı kaydedilmiştir. Ayrıca Basırlılar, Eskiörükler içerisinde çıkmış bir obadır. Mahmudseydi nahiyesinde yaşayan Çarıklı, Çıplaklı, Hacımehmedli, Hacıveliler, Omurlu, Porsunlu, Sıçanlı, Toslaklı ve Tosmurlu Yörükleri, Mahmudseydi evkafına tabidir. Dim nahiyesindeki Karakocalı Yörükleri, Kıvraslı avarızhanesi içerisinde yer almaktadır. Genellikle Sedre nahiyesinde Aliefendiuşağı, Arablı, İsbathlı, Keşafı ve Şarabsa Yörükleri bulunmakla birlikte Şarabsa göçebesi olarak bahsedilenler, ekrad ve kürt şeklinde de kayıtlara geçmiştir. Yine birçok oba ve oymağın barındığı Manavgat, Yörük nüfusu bakımından oldukça yoğundur ve hatta bu kazadaki köylerin bir kısmı da konargöçerdir. Mesela Kemer köyünün tamamı İçil Yörükânından olan Ferhadlı Yörüklerinden iken Yavşu köyü, Teke sancağından gelen Töngüşlü Yörükleri ile meskundur. Ayrıca Abdülmümin Bey, Çerkezli, Çolaklı, Fettahlı, Halil Bey, Karahacılı, Perakende, Saçıkara, Töngüşlü ve Yörükân-ı Eski olarak geçen Eskiörükler yanında Honamlı Yörüklerinin Adıgüzel, Bekmezçiler, Çoşlu, Çölmeoğlu, Hacıceliller, Karaevli, Köleoğlu namı diğer Hacımahmudlu, Ötgünlü ve Recebler obaları, Manavgat içerisinde konargöçer hayatı

¹⁰ BOA., NFS.d., 3344, s. 2-194, (1 Cemâzi-yel-âhir 1246/17 Kasım 1830); BOA., NFS.d., 3345, s. 2-15, (1 Cemâzi-yel-âhir 1246/17 Kasım 1830); BOA., NFS.d., 3346, s. 2-15, (1 Cemâzi-yel-âhir 1246/17 Kasım 1830); BOA., NFS.d., 3347, s. 1-337, (1249/1833); BOA., NFS.d., 3348, s. 1-289, (29 Zilhicce 1249/9 Mayıs 1834); BOA., NFS.d., 3349, s. 3-276, (1256/1840); BOA., NFS.d., 3350, s. 2-113, (25 Cemâzi-yel-evvel 1259/23 Haziran 1843); BOA., NFS.d., 3351, s. 6-26, (1260/1844); BOA., NFS.d., 3352, s. 2-73, (5 Ramazan 1246/17 Şubat 1831); BOA., NFS.d., 3353, s. 2-114, (23 Ramazan 1249/3 Şubat 1834); BOA., NFS.d., 3354, s. 2-184, (29 Zilhicce 1256/21 Şubat 1841); BOA., NFS.d., 3355, s. 2-70, (15 Şa'bân 1246/29 Ocak 1831); BOA., NFS.d., 3356, s. 2-170, (29 Zilhicce 1249/9 Mayıs 1834); BOA., NFS.d., 3357, s. 2-157, (25 Ramazan 1246/9 Mart 1831); BOA., NFS.d., 3358, s. 1-313, (1249/1833); BOA., NFS.d., 3359, s. 2-221, (1256/1840); BOA., NFS.d., 3360, s. 2-75, (15 Receb 1246/30 Aralık 1830); BOA., NFS.d., 3361, s. 2-189, (1249/1833); BOA., NFS.d., 3362, s. 4-114, (1256/1840); BOA., NFS.d., 3363, s. 2, (1259/1843); BOA., NFS.d., 3365, s. 2-17, (17 Receb 1246/1 Ocak 1831); BOA., NFS.d., 3366, s. 2-9, (1249/1833); BOA., NFS.d., 3368, s. 2-13, (1256/1840); Ayrıca sayımın amacı ve 1831 yılı Alaiye nüfus verileri için bkz. Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, Ankara, 1943, s. 10-11, 19, 22, 116-117; Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, (Çev. Bahar Tırnakçı), Tarih Vakfı, İstanbul, 2003, s. 47, 58, 153; Alaiye'de tarım için bkz. Selahittin Özçelik, "XIX. Yüzyıl Ortalarında Alanya Kaza Merkezinde Ekonomik Hayat", *Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri IV*, Alsav, Alanya, 2007, s. 182-185, 196-198; Alaiye'de sosyal hayat için bkz. Nazım Karagedik, "XIX. Yüzyıl Ortalarında Alaiye Merkezinde İskan-Nüfus ve Mesleki Yaşam (1844 Tarihli Temettuat Defterlerine Göre)", *Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri IV*, Alsav, Alanya, 2007, s. 237.

sürdürmektedir. Honamlılar, belgelerde Saçıkara olarak da geçmektedir. Honamlı obalarından Kızılağaç'ta meskun olan Karaevliler, İbradılılara çobanlık yapmaktadır. Marulye'nin Fakihler mahallesinde yaşayan Yörükler olduğu gibi Çimi içerisinde Göktepe'de kayıtlara geçmiş konargöçer ekra taifesi bulunmaktadır. Düşenbe'de kalabalık bir şekilde yaşayan Hacısali Yörükleri, harameynü'ş-şerifeyn evkafına tabidir. Senir nahiyesi, Yörük nüfusu bakımından yoğun olup burada başlarında bulunan beylerinin adıyla anılan birçok oba ve oymak bulunmakta ve çoğu defa oba kavramı ile nitelenmektedirler. Bunlar Alaybeyleri, Arablar, Bozahmedli, Çakallı, Çepel, Delibaş, Hacıahmedler, Hacısaoğlu Hüseyin Ağa, Hacısaoğlu Kepez Ağa, Hacısaoğlu Mehmed Ağa, Hacılar, Hacıoğlu Ali Ağa, Halidağalar, Hamidler, Hocalı, İsaoglu Ali Ağa, Kademağalar, Kadiağalar, Kadılar, Kakaçlar, Karaboynuz, Karakaya, Köleler, Kurşunlu, Mısırlı, Namaras, Okurcalar, Paşalar, Rışvanagalar, Saraçlı, Sariağalar, Söylemezli, Sülekli, Topalmusalar ve Zilli Ali adıyla bilinen oba ve oymaklardır. Hacısali Yörükleri, 1834 yılından sonra uflanıp genellikle başlarında bulunan beylerinin adı ile oba olarak yazılmışlardır. Çepel Yörükleri, Isparta'dan gelmiştir. Topalmuslar, muhtemelen birlikte yazıldıkları Saraçlı Yörüklerinin bir obasıdır. Böyle kalabalık bir Yörük nüfusuna sahip olan Alaiye sancağında Yörüklerin genel nüfus içerisindeki oranları 1830 ile 1834 yılları arasında ortalama %8,5 iken 1840 ile 1843 yılları arasında ortalama %15,2'dir. Senir nahiyesinde konargöçer hayat çok yaygındır ve bu nahiyeye bağlı Arablar, Habibler, Hacıahmedler, Kakaçlar, Karaboynuzlar, Karakaya, Kelaliler, Köleler, Namaras, Okurcalar ve Sariağalar 1830 ile 1834 yılları arasında köy olarak kaydedilmelerine rağmen 1840 yılında oba olarak konargöçer yazılmışlardır. Hem bunlar, hem de önceki sayımlarda bulunmayan ancak 1843 yılında sayıma yeni dahil edilen Abdülmümin Bey, Çolaklı, Fettahlı, Halil Bey, Honamlı ve Perakende Yörükleri, 1840 ile 1843 yılları arasında konargöçer nüfus oranındaki yaşanan artışta önemli derecede etkilidir.¹¹

¹¹ BOA., NFS.d., 3344, s. 59-73, 134-140, (1 Cemâzi-yel-âhir 1246/17 Kasım 1830); BOA., NFS.d., 3345, s. 10-11, (1 Cemâzi-yel-âhir 1246/17 Kasım 1830); BOA., NFS.d., 3347, s. 51-53, 160-203, (1249/1833); BOA., NFS.d., 3348, s. 1-12, 69-70, (29 Zilhicce 1249/9 Mayıs 1834); BOA., NFS.d., 3349, s. 45-47, 71-72, 111-112, 118-137, 266-276, (1256/1840); BOA., NFS.d., 3350, s. 2-113, (25 Cemâzi-yel-evvel 1259/23 Haziran 1843); BOA., NFS.d., 3354, s. 105-106, 172-184, (29 Zilhicce 1256/21 Şubat 1841); "Karye-i Yarızı Filasıl Antalya kazası Yörükânından Töngüşlü cemaati perakendesinden olup on beş seneden beri karye-i mezburde iskan eden aşair", BOA., NFS.d., 3355, s. 6-8, 28-29, 58-70, (15 Şa'bân 1246/29 Ocak 1831); "Karye-i Kemer Filasıl İçil Yörükânından olup yüz seneden beri karye-i merkûmda iskan eden hane-i avarıza dahil olan Ferhatlı Aşairi", "Kızılağaç da iskan eden Yörükân cemaati Karaevli İbradı çobanları", BOA., NFS.d., 3356, s. 137-158, 168-170, (29 Zilhicce 1249/9 Mayıs 1834); BOA., NFS.d., 3357, s. 135, (25 Ramazan 1246/9 Mart 1831); BOA., NFS.d., 3358, s. 283, (1249/1833); BOA., NFS.d., 3359, s. 38, (1256/1840); "Cemaat-i Yörükân kaza-i mezburda tâbi harameynü'ş-şerifeyn evkafından Hacısali cemaati baymenişinân bâdiye", "Düşenbe kazasına muzâfa Senir nahiyesine tâbi nefsi Senir karyesi abalilerinden eyyâm-ı şitâda kaza-i mezburde vâki' kura ve bâdiyelerde iskan edenlerin esamileridirki ber-vech-i âti beyan olunur", BOA., NFS.d., 3360, s. 18-30, 41-54, (15 Receb 1246/30 Aralık 1830); "Kaza-i mezburda tâbi harameynü'ş-şerifeyn evkafından Hacısali cemaatinden aşiret-i Yörükân esamisini beyan", "Düşenbe kazasına tâbi Senir nahiyesine tâbi nefsi Senir karyesi abalilerinden eyyâm-ı şitâda kaza-i mezbur sevâbilinde vâki' kura ve bâdiyelerde iskan edenler", BOA., NFS.d., 3361, s. 20-24, 52-128, (1249/1833); BOA., NFS.d., 3362, s. 70-114, (1256/1840); BOA., NFS.d., 3365, s. 3, 6, 11-15, (17 Receb 1246/1 Ocak 1831); BOA., NFS.d., 3366, s. 2-3, 6, 8, (1249/1833); BOA., NFS.d., 3368, s. 2-3, 9-13, (1256/1840); Honamlı Yörükleri ve obaları için bkz. Mehmet Ak, "19. Yüzyılda Teke Yöresi Yörüklerinin Sosyo-Ekonomik Durumu", *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Antalya, 2012, s. 29-30.

Abdal ve kıbtî olarak kaydedilenlerin genel nüfusa oranları %0,29'dur. Haymenişîn bâdiye veya bâdiye-nişîn kaydına göre bunların yerleşik bir düzenlerinin olmadığı anlaşılmaktadır. Yine bunlardan asker yazılmamış ve icmallerde nüfusları gösterilmesine rağmen genel nüfusa dahil edilmemişlerdir.¹²

Müslim ahali dışında kalan ve Alaiye merkez Aşağı ve Yukarıkilise mahallelerinde yaşayan Rumlar ile diğer sancaklardan gelip ticaret ve zanaatla uğraşan gayrimüslim ahalinin 1830 ile 1844 yılları arasında genel nüfus içerisindeki oranları ortalama %1,7'ye tekabül etmektedir. Başlarına 1830 yılında her iki mahallenin papazları kahya olarak ayrı ayrı görevlendirildikleri gibi bunların vergi muafiyetleri bulunmaktadır. Yine aynı tarihte gayrimüslimler sayılırken gelir durumlarına göre âlâ, evasıt ve edna olarak üç gruba ayrılıp vergi ödeme güçleri belirlenmiştir. Bunlara ait 16 âlâ, 140 evasıt ve 124 edna kaydı bulunmaktadır ki buna göre orta düzeyde gelirleri olduğu anlaşılmaktadır.¹³ Bu orta düzey gelir durumunu 1850 yılı meslek ve vergi kaydında da görmek mümkündür. Nitekim 540 kuruş 9 akçe 60 para âlâ, 3.420 kuruş 114 akçe 30 para evasıt, 2.190 kuruş 146 akçe 15 para edna olmak üzere gayrimüslim ahali 6.150 kuruş 269 akçe ödemekle yükümlü tutulmuşlardır.¹⁴

Ayrıca Alaiye sancağına başka sancaklardan gelip 1830 yılında yabancı statüsünde kaydedilen ve genel nüfus içerisinde dahil edilen kişiler, hizmetkarlık başta olmak üzere idari ve adli görevler ile eğitim ve ticaret yanında berber, boyacı, marangoz, demirci, dikici, değirmenci, kahveci, dülger, kayıkçı ve ekmekçi gibi mesleklerle mensuptur. Bunlardan Müslim ahali Adapazarı, Ağrıboz, Amasya, Ankara, Antalya, Aydın, Beyşehir, Bolu, Bozkır, Burdur, Çatalca, Eflani, Eğin, Erzincan, Geyve, Hadim, İstanbul, Karaman, Kastamonu, Kıbrıs, Kocaili, Konya, Kütahya, Mora, Niğde, Rumeli, Selinti, Seydişehir, Sirt, Şıhlar, Trabzon ve Üsküdar'dan gelirken; gayrimüslimlerin çoğu Kıbrıslı olup bir kısmı Akşehir, Antalya, Denizli, Diyarbakir, Isparta, İstanbul, Kırkkilise, Konya, Kula, Muğla, Niğde ve Van'dan gelmiştir.¹⁵ Gayrimüslimlerden yabancı statüsünde kaydedilenlerin miktarı 1830 yılından sonra azalırken nüfus verilerine göre bunların çoğunun Alaiye'de yerleştiği anlaşılmaktadır. Yine 1843 yılında Alaiye ve İbradı'da bulunan yabancı reaya Antalya, Isparta ve Kıbrıs'tan gelen boyacı, duvarcı, kalaycı, dülger ve bohçacı gibi meslek erbabından oluşmaktadır.¹⁶

¹² "Tâife-i Kibtîyan bâdiye-nişîn", *BOA., NFS.d.*, 3344, s. 41, (1 Cemâzi-yel-âhir 1246/17 Kasım 1830); *BOA., NFS.d.*, 3347, s. 103, (1249/1833); *BOA., NFS.d.*, 3348, s. 106-109, (29 Zilhicce 1249/9 Mayıs 1834); *BOA., NFS.d.*, 3354, s. 108-109, (29 Zilhicce 1256/21 Şubat 1841); "Cemaat-i Hasan Abdallî haymenişîn bâdiye", *BOA., NFS.d.*, 3355, s. 14-15, (15 Şa'bân 1246/29 Ocak 1831); *BOA., NFS.d.*, 3356, s. 160-161, (29 Zilhicce 1249/9 Mayıs 1834); *BOA., NFS.d.*, 3359, s. 61, (1256/1840); *BOA., NFS.d.*, 3365, s. 2, 7, 13-14, 17-18, (17 Receb 1246/1 Ocak 1831); *BOA., NFS.d.*, 3366, s. 2, 4, 8-9, (1249/1833); *BOA., NFS.d.*, 3368, s. 12-13, (1256/1840).

¹³ *BOA., NFS.d.*, 3345, s. 2-15, (1 Cemâzi-yel-âhir 1246/17 Kasım 1830); *BOA., NFS.d.*, 3346, s. 2-15, (1 Cemâzi-yel-âhir 1246/17 Kasım 1830); *BOA., NFS.d.*, 3351, s. 6-26, (1260/1844); *BOA., NFS.d.*, 3356, s. 164, (29 Zilhicce 1249/9 Mayıs 1834); *BOA., NFS.d.*, 3363, s. 2, (1259/1843); *BOA., NFS.d.*, 3365, s. 17-18, (17 Receb 1246/1 Ocak 1831); *BOA., NFS.d.*, 3366, s. 4, 7, (1249/1833); *BOA., NFS.d.*, 3367, s. 1, (1 Muharrem 1252/18 Nisan 1836); *BOA., NFS.d.*, 3368, s. 5-8, (1256/1840).

¹⁴ *BOA., NFS.d.*, 3364, s. 2-8, (8 Muharrem 1267/13 Kasım 1850).

¹⁵ *BOA., NFS.d.*, 3345, s. 2-15, (1 Cemâzi-yel-âhir 1246/17 Kasım 1830).

¹⁶ *BOA., NFS.d.*, 3363, s. 2, (1259/1843).

Ayrıca Alaiye mutasarrıflığı görevine 1811 yılında getirilen mîrimîranikirâmdan Esseyid Abdi Paşa, bir süre bu işi yapmış ancak 1831 yılında herhangi bir görevi bulunmadığı gibi yaşı oldukça ilerlemiştir. Çimi'nin Soğanlı Mahallesi'nde oturan paşanın emrinde 6 gulâmı bulunmaktadır.¹⁷ Aynı mahallede oturan ve muhtemelen Abdi Paşanın kardeşi olan Abdullah Paşanın da 1840 yılında emrinde 4 gulâmı vardır.¹⁸ Benzer saltanatlı yaşam 1831 yılında Manavgat âyânı Tugayzade Ali Ağa'da da görülmekte ve emrinde çalışan 2 uşakzade, 2 hizmetkar ve 1 gulâm bulunmaktadır.¹⁹ Görkemli hayatı 1841 yılında da devam ettiren Tugayoğlu Ali'nin emrinde bu defa 9 zenci gulâm çalışmaktadır.²⁰ Bunların yanı sıra Kadı Abdurrahman Paşa ve oğulları Abdullah Paşa ile müderris Mehmet Bey 1809 yılında Tekelioğlu İbrahim tarafından ortadan kaldırılmalarına rağmen Mehmet Beyin oğlu Abdurrahman Bey, bu arbededen kurtulduğu gibi 1841 yılında İbradı Orta Mahalle'de yaşamaktadır.²¹ Yine Nakşibendi tarikatına mensup Şeyh Abdurrahman Efendi Ormana'da ikamet etmektedir.²²

Önde gelen kişiler yanında dönem içerisinde Alaiye sancağında yaşayan ahalinin idari görev ve meslekleri ile eğer varsa özür durumları ile ilgili ayrıntılı kayıtlar bulunmaktadır. Sayımlardaki esas gaye vergi ve asker kaynağını belirlemek olduğu için bir kişinin açık eşkali ile yaşı yazılıp özel bir durumu veya mesleği var ise mutlaka belirtilmiştir. Nüfus verileri içerisinde Müslim ahalinin meslek kaydına yeterince yer verilmezken gayrimüslimlerin ayrıntılı meslek kaydının bulunması, Müslim ahalinin asker kaynağı niteliğini, gayrimüslim ahalinin vergi kaynağı niteliğini belirlemenin önceliği ile yakından ilgili olmalıdır. Yörede yapılan 1830-1831 sayımında sosyal hayat açısından zengin istatistiki bilgiler mevcutken 1840-1844 verilerinde daha çok idari ve askeri durum ile bir kişinin özür durumu var ise belirtilmiştir. Alîl, amâ, a'rec, ayn-ı vâhid, ayn-ı ma'zûr, budala, çolak, illet-i nüzûl, eğriboyun, fıtık, kötürüm, mecnûn, mâriz, masrû', ma'zûr, mecrûh, meczûb, meflûc, sağır, topal, yekçeşm ve yek-dest belirlenen özür durumları arasındadır. İlk sayımda özür durumu yok denecek kadar az iken 1840-1844'de belirlenen özür durumu genel nüfusun %1,47'sine denk gelmekte ve böylece yörenin asker ve vergi kaynağı ortaya çıkmaktadır. Özür grubu oranının değişiminde ilk sayımın gagesinin halk tarafından yeterince anlaşılabilmesi ancak ikinci

¹⁷ "Mîrimîranikirâmdan uzun boylu ker sakallı Esseyid Abdi Paşa ibni İbrahim Paşa sinn 70", BOA., NFS.d., 3357, s. 116, (25 Ramazan 1246/9 Mart 1831); Abdi Paşa hakkında ayrıca bkz. Konyalı, a.g.e., s. 378-380; Francis Beaufort, *Karamanya*, (Çev. Ali Neyzi-Doğan Türker), Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya, 2002, s. 167.

¹⁸ "Uzun boylu ak sakallı atıfetli Abdullah Paşa bin İbrahim Paşa sinn 55", BOA., NFS.d., 3359, s. 44, (1256/1840).

¹⁹ BOA., NFS.d., 3355, s. 2, (15 Şa'bân 1246/29 Ocak 1831).

²⁰ BOA., NFS.d., 3354, s. 100, (29 Zilhicce 1256/21 Şubat 1841).

²¹ "Merhum Kadı Paşa hafidi dergâb-ı 'âlî kapıcıbaşlarından Esseyid Abdurrahman Bey", "Uzun boylu kara sakallı serbevvâbin-i dergâb-ı 'âlî Kadı Paşa hafidi Esseyid Abdurrahman Efendi bin Mehmed sinn 38", BOA., NFS.d., 3354, s. 2, 15, (29 Zilhicce 1256/21 Şubat 1841); Kadı Abdurrahman Paşa ve oğullarının idamı hakkında bkz. Fahrettin Tızlak, "Tekelioğlu İsyanı", XIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, Cilt III, Kısım I, TTK, Ankara, 2002, s. 245; Süleyman Fikri Erten, *Antalya Tarihi*, Tan Matbaası, İstanbul, 1940, s. 101-102; Süleyman Fikri Erten, *Tekelioğulları*, Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul, 1955, s. 29; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Nizam-ı Cedid Ricalinden Kadı Abdurrahman Paşa II", *Belleten*, Cilt XXXV, Sayı 139, 1971, s. 442-443; Şânî-Zâde Mehmed 'Atâ'ullah Efendi, *Şânî-Zâde Târîhi*, (Yay. Haz. Ziya Yılmaz), Çamlıca, İstanbul, 2008, s. 190-191; Ayrıca bkz. Ak, a.g.m., s. 29.

²² "Uzun boylu kara sakallı tarik-i nakşiden Şeyh Abdurrahman Efendi bin Hafız Süleyman sinn 50", BOA., NFS.d., 3354, s. 39, (29 Zilhicce 1256/21 Şubat 1841).

sayımda asker talebinin bilinmesi etkili olabileceği gibi ikinci sayımda asker kaynağını tam olarak belirlemek düşüncesiyle özür durumu bulunanlar tespit edilmiş de olabilir. Askeri yükümlülük bakımından 1830-1831'de askerde bulunanların sayısı göz önüne alınınca, yeniçeri ocağı kaldırılıp mansure ocağı kurulduğu zaman Alaiye sancağının ilk etapta asker toplanan yerlerden birisi olduğu anlaşılmaktadır. Yöre ahalisinden asakir-i mansurede ve asakir-i bahriyede görev yapan çok sayıda asker bulunmaktadır. Alaiye'den deniz askeri alınması kıyı kesimlerde yaşayanların deniz şartlarına alışık olmaları ile yakından ilgilidir. Yine hem asakir-i mansurede hem Alaiye'de topçuluk yapanlar yanında Konya'da miralay Aşkar ağa maiyetinde olanlar, Antalya, İskenderiye, Mısır ve Halep'te asker ve topçu olarak görev yapanlar vardır. Bunların yanı sıra yöre ahalisinden olup onbaşı, çavuş, başçavuş, yüzbaşı ve binbaşı rütbesi ile görev yapan askerler hatta sipahi, süvari, eşkinci ve mansure gibi askeri kurumlardan emekli olanlar bulunmaktadır. Ayrıca Mısır'da Mehmet Ali Paşa emrinde askerlik ve kaptanlık yapanlar vardır. Bu çerçevede dönem içerisinde genel nüfusun yaklaşık %2,25'i ordunun çeşitli kademelerinde hizmet etmekte ve askeri yükümlülüklerini yerine getirmektedir.²³

Yine sayımın esas gayelerinden birisi de vergi kaynağını belirlemek olduğu için kayıtlarda da görüldüğü gibi yörede, İbradı ve Manavgat köylerinde ziraat yapılan arazinin çoğu malikane ve eşkinci timarı iken bir kısmı cami ve zaviye vakıflarına bağlıdır. İbradı, Kadı Abdurrahman Paşanın torunu dergâh-ı 'âlî kapıcıbaşılardan Abdurrahman Bey ile iki kâtibin malikânesidir. Bunların dışında kalan köylerin bölünen hisselerinin bir kısmı Ayaszadelerin malikânesi iken bir kısmı eşkinci timarı olup bazı köylerde tamamen malikâne veya eşkinci timarı hisseleri vardır. Ayaszadeler yörede oldukça fazla malikâne tasarruf etmekle birlikte bazı köylerin arazi gelir kalemleri cami-i şerif ve zaviye vakfı iken Ayaszadeler ile cami-i şerif hisselerine bölünen yerler yanında sadece Ayaszadelerin malikânesi olan yerler de bulunmaktadır. Yine Ayaszade malikânesi, eşkinci timarı ve zaviye olarak bölünen yerler olup Manavgat sahil kesiminde bulunan köylerin bir kısmı İbradı malikânesidir.²⁴ Düşenbe

²³ BOA., NFS.d., 3344, s. 2-194, (1 Cemâzi-yel-âhir 1246/17 Kasım 1830); BOA., NFS.d., 3349, s. 3-276, (1256/1840); BOA., NFS.d., 3352, s. 2-73, (5 Ramazan 1246/17 Şubat 1831); BOA., NFS.d., 3354, s. 2-184, (29 Zilhicce 1256/21 Şubat 1841); BOA., NFS.d., 3355, s. 2-70, (15 Şa'bân 1246/29 Ocak 1831); BOA., NFS.d., 3357, s. 2-157, (25 Ramazan 1246/9 Mart 1831); BOA., NFS.d., 3359, s. 2-221, (1256/1840); BOA., NFS.d., 3360, s. 2-75, (15 Receb 1246/30 Aralık 1830); BOA., NFS.d., 3362, s. 4-114, (1256/1840); A'rec: topal, aksak; alil: kör; amâ: körlük; meczûb: divane, abdal; ayn-ı vâhid: tek gözlü; ayn-ı ma'zur: gözü özürlü; mecnûn: deli, divane; masrû': saralı, sara hastalığına tutulmuş; meflûc: felçli; mecrûh: yaralı; nüzûl: inme, felç; yek-çeşm: bir gözü kör anlamına gelmektedir. Şemseddin Sami, *a.g.e.*, s. 130, 949, 953, 958, 1291, 1292, 1294, 1357, 1385, 1457, 1550; Mâriz: hasta, sayrı; ma'zur: özürlü; yek-dest: bir eli olan anlamında kullanılmaktadır. Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 581, 591, 1158; Alaiye merkez ahalisinin 1844 yılı meslek kayıtları için ayrıca bkz. Karagedik, *a.g.m.*, s. 238-245.

²⁴ 'İbradı, Kadı Paşa hafidi dergâh-ı 'âlî kapıcıbaşılardan Esseyid Abdurrahman Bey ile iki nefer katibin bilistirak malikaneleri; Unulla, Göynem, Kırli, Bodamya, Larma ve Zilan karyeleri eşkinci timarı; Derebucak ve Dalayman karyelerinin bazı mahalli Ayaszadelerin malikânesi bazı mahalli eşkinci timarı; Gencek ve Zekeriya malikâne'dir. Ayrıca Manavgat'a bağlı Sarılar, Taşabur, Salur ve Sırt karyesinin bazı mahalli eşkinci timarı bazı mahalli Ayaszade malikânesi; Hummaz, Hatibler, Dolbağlar, Yaşlı, Evrenler, Zeyve, Kasalar, Çakış, Türkmencik, Kadılar, Homa, Hüdüğe, Avason, Sevinç, Kızıldağ, Çardak, Karabucak, Beydiğin, Kepez, Zabmadın, Sağrın, Burmahan, Düzağaç, Karağanlar, Değirmenözü ve Kızılcaköy karyesi eşkinci timarı; Sorgun karyesinin bazı mahalli cami-i şerif vakfı bazı mahalli eşkinci timarı; Hisar karyesinin bazı mahalli cami-i şerif vakfı bazı mahalli Ayaslı malikânesi; Ilca, Evranköy, Kalemler, Çönbekli ve Bereket karyesi Ayaslı malikânesi; Şişeler ve Şeybler karyesinin bir kısmı zaviye bir kısmı

köyleri ile Yörükler, eşkinci ve tekaüdü timarı, kala timarı, hassihümayun ve Alaiye gümrüğüne bağlı gelir kalemleri içerisinde. Yine Yörüklerin bir kısmı vergi kaynağı bakımından miri evi ve ağnam evi olarak kaydedilmiştir.²⁵

Öte yandan Alaiye’de tıp alanında 3 gayrimüslim tabip bulunmaktadır. Yörede çeşitli meslek kollarında gıda, kuyumculuk, giyim kuşam, ustalık ve sanatkârlık gerektiren meslekler ile geliri yüksek olan işler gayrimüslimlerin tekelindedir. Ticaret alanında Müslim ahalinin ağırlığı olmasına rağmen bu durum genel nüfus oranı bakımından değerlendirildiği zaman yetersizdir. Ayrıca gayrimüslim 2 beratlu tüccar vardır ki bunlar diğer ticaret ehli ile kıyaslandığı zaman daha fazla ayrıcalığa sahip olmalıdır. Yerli Müslim ahalden birçok tüccar, farklı sancaklarda ticaretle uğraşmaktadır. Alaiye kazalarından dışarıya ticaret dışında farklı iş kollarında çalışmak amacıyla giden çok sayıda kişi bulunmaktadır. Alaşehir, Anamur, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bayındır, Beyşehir, Bilecik, Bozcaada, Bozkır, Burdur, Bursa, Denizli, Dimyad, Girid, Gümölcine, Güzelhisar, Hadim, Halep, Iğın, Isparta, İçil, İskenderiye, İstanbul, İzmir, Kalaisultanıye, Kıbrıs, Kırılı, Kırkağaç, Kiçiborlu, Konya, Kütahya, Lazkiye, Manisa, Mısır, Nazilli, Niğde, Niş, Pazarcı, Rakka, Rodos, Selinti, Seydişehir, Sivas, Soma, Söke, Şam, Tarsus, Turgutlu, Urmiye, Yozgat ve Zağferanbolu ticaret ve çalışmak amacıyla gidilen yerlerdir. Yöre ahalisinden Bayındır, İstanbul ve Turgutlu’ya giden kişi sayısı oldukça fazladır. Ayrıca Alaiye merkez ahalisinden birçok kişi Kıbrıs’ta kayıkcılıkla uğraşmakta hatta Mısır ve İskenderiye’de gemicilik ve kaptanlık yapanlar bulunmaktadır. Bu durum Alaiyelilerin denizcilik tecrübesi yanında buralarla yapılan ticaret ve nakliyenin deniz yolu üzerinden gerçekleşmesi ile yakından ilgilidir. Alaiye’de yaşayan ahalinin coğrafi konum gereği Suriye, Mısır ve Kıbrıs ile ticaret önceliği olup özellikle Mısır ve Suriye’nin Anadolu ile yaptığı ticaret Alaiye üzerinden gerçekleşmektedir. Bu alışverişte Kıbrıs, Anadolu’nun güneyi ile Mısır ve Suriye arasında bir köprü vazifesi görmektedir.²⁶

Ayasğadelerin malikânesi; Seki karyesinin bazı mahalli Ayasğade malikânesi ve bazı mahalli eşkinci timarı ve bazı mahalli zaviye; Hocalar karyesinin bazı mahalli malikâne ve bazı mahalli eşkinci timarı; Büklüce, Gerceler, Niğit ve Yonmataş karyesi İbradı malikânesi; Aşıklar ve Tilkeliler karyesi zaviye; Bucak karyesinin birkaç zaviye birkaç eşkinci timarı’dır.” BOA., NFS.d., 3354, s. 2-168, (29 Zilhicce 1256/21 Şubat 1841).

²⁵ “*Alkakonağı tabir olunan Çeltekçi, Kirten, Aşıklar ve Pazarcı karyesi eşkinci ve tekaüdü timarı; Yalçudibi, Odaönü, Boztepe, Senir, Narağacı, Sindirge, Panbükük, Kozağacı, Eksere, Omalas, Karaisa, Marnas, Serbenk ve Sımbüle karyesi ile Odaönü’nde iskan eden oba ve Boztepe’de sakin Kadıoğalar obası eşkinci timarı; Aksaz, Karaöz, Demirciler, Eşpiyeler, Seydiler, Hacıali, Karaca demekle maruf Karakocalar karyesi ile Sarıçlı ve Topalmuslar obası hassihümayun; Karacalar, Gebece, Ahmedler maa Geceleme, Çavuş Konağı, Uzunlar, Çenger, Viransenir ve Dere karyesi ile Mısırlı, Zilli Ali, Delibaş, Köleler, Kademağalar, Paşalar, Namaras, Hamidler, Hacıabmedler, Arablar, Kakaçlar maa Karaboynuzlar, Okurcalar, Çamlıtepe’de bulunan Alaybeyleri, Çambeleni’nde sakin Kadılar, Karakaya, Halıdağalar, İkievçiler’de sakin Rişvanağalar, İncirkırı’nda Sakızlak Koyağında sakin Sarağalar ve Beççiler karyesinde Davudlar’da sakin Hacılar obası kala timarı; Karabul ve Karadere karyesi Alaiye gümrüğüne merbut; Bozahmedli, Hocalı, Kurşunlu, Söylemezli ve Çakallı obası ile Hacisoğlu Hüseyin Ağa ve oğlu Mustafa Ağa, Hacisoğlu Ali Ağa obalarının başlarında bulunan çebe evleri, miri evi; Hacisoğlu Mehmed Ağa ve Sülele obaları ile Hacısali cemaati ağnam evi olarak kaydedilmiştir.”* BOA., NFS.d., 3362, s. 4-114, (1256/1840).

²⁶ BOA., NFS.d., 3344, s. 2-194, (1 Cemâzi-yel-âhir 1246/17 Kasım 1830); BOA., NFS.d., 3345, s. 2-15, (1 Cemâzi-yel-âhir 1246/17 Kasım 1830); BOA., NFS.d., 3349, s. 3-276, (1256/1840); BOA., NFS.d., 3351, s. 6-26, (1260/1844); BOA., NFS.d., 3352, s. 2-73, (5 Ramazan 1246/17 Şubat 1831); BOA., NFS.d., 3354, s. 2-184, (29 Zilhicce 1256/21 Şubat 1841); BOA., NFS.d., 3355, s. 2-70, (15 Şa’bân 1246/29 Ocak 1831); BOA., NFS.d., 3357, s. 2-157, (25 Ramazan 1246/9 Mart 1831); BOA., NFS.d., 3359, s. 2-221, (1256/1840); BOA., NFS.d., 3360, s. 2-75, (15 Receb 1246/30 Aralık 1830); BOA., NFS.d., 3362, s. 4-114, (1256/1840); BOA., NFS.d.,

Eğitim-öğretim alanında müderris, dersiâm ve hoca ders veren eğitimcilerdir. Medresede, tahsilde ve tâlib-i ilm şeklinde kayıtlara geçen öğrenciler, hem Alaiye’de hem de farklı sancaklarda bulunan medreselerde eğitim görmektedir. Hatta Teke sancağından gelip Manavgat’ın Kısalar ve Salur köyünde bulunan medreselerde eğitim gören Eskiyörük, Karahacılı ve Töngüşlü Yörüklerinden öğrenciler bulunmaktadır. Alaiye merkezde medrese bulunmasına rağmen Akşehir, Alaşehir, Antalya, Aydın, Beşkaza, Beyşehir, Bozkır, Burdur, Bursa, Denizli, Güzelhisar, Hadim, İçil, Isparta, İskenderiye, İstanbul, İzmir, Karaağaç, Karacahisar, Kırkağaç, Konya, Manisa, Mısır, Nazilli, Ödemiş, Yenişehir ve Yerköy eğitim-öğretim amacıyla gidilen başlıca yerlerdir. Eğitime gösterilen bu rağbet sonucunda Alaiye’de yetişmiş ve devlet kademelerinde görev almış kadı, müderris, şeyhülislam, mutasarrıf, muhassıl, mütesellim, kazasker, hassa silahşoru, sadrazam, müftü ve vali gibi ünlü şahsiyetler bulunmaktadır. Özellikle İbradı, Marulye, Gödene ve Çimi’de eğitim oranı yüksektir ve bu durum yörenin engebeli arazi yapısı ve tarım alanının az olması ile de yakından ilgilidir. Bu olumsuz coğrafi şartlar, yöre insanının eğitim ve ticarete yönelmesinde önemli bir etkidir. Mesela İbradı’da kuzâtdan kaydı düşülen birçok kişi bulunmakla birlikte kadılık mesleği burada adeta kurumlaşmıştır. İbradılı olup, Akdağ, Akşehir, Anapa, Domaniç, Eskiil ve Kapudağ’da hakim; Ağlasun, Aksaray, Düğer, İshaklı, Kastamonu, Kaş, Kırılı, Kıçıborlu, Köyceğiz, Ladik, Sincanlı ve Tefenni’de naib; Anadolu Kavağı ve Ayvalık’ta muhtesip; Isparta, Niş, Zağferanbolu ve Serasker Paşa hizmetinde kavas; Mısır ve Yalvaç’ta katip; İstanbul’da yazıcı; İstanbul, Nazilli ve Turgutlu’da tabur imamlığı yapanlar bulunmaktadır. Bunların yanı sıra İstanbul’da niyabet tahsili yapanlar ile Sultan Mehmet ve Süleymaniye medreselerinde eğitim gören öğrenciler vardır. Yine Marulye, Gödene ve Çimi merkez mahallelerinden olup Ermenek’te kadı; Antalya, Bolvadin, Bozkır ve Soma’da hakim; Avşar, Baklan, Balıkesir, Beyşehir, Bozüyük, Harmançık, Ilgın, İrla maa Yavice, Karaman, Karesi, Kaşaklı, Kıçıborlu, Konya, Köprü, Kuyucak, Mihaliççık, Nazilli, Seydişehir, Şorba ve Uşak’ta naib; Beyşehir, Bozkır Madeni, İçil ve Manisa’da kavas; Antalya, Aydın, İzmir ve Manisa’da imamlık yapan görevliler bulunmaktadır. Ayrıca İbradı ve Gödene’den kadı, hakim ve naip gibi görevlerle başka yerlerde çalışanlar, sosyal dayanışmanın en iyi örneklerinden birini sergileyip yanlarında mutlaka memleketlerinden birilerini götürmüşlerdir. Alaiye dışındaki yerlerde âyân, hakim, mütesellim, naib, ordu nazırı, vali ve voyvoda gibi görevlilerin hizmetinde çalışanlar bulunmaktadır ki bu durum yörede devlet adabını bilen eğitilmiş kişilerin yetiştiğini göstermektedir. Yine Alaiye ahalisinden, hem Alaiye’de hem de başka sancak ve kazalarda hizmetkârlık yapan çok sayıda şahıs olduğu gibi zenginlerin kapısında çalışan ve genellikle zenci gulâm olarak geçen köleler

3363, s. 2, (1259/1843); Kahire, İskenderiye ve Suriye tüccarları Alaiye’ye gelip alışveriş etmekte, Alaiye’den elde edilen keresteler İskenderiye, Dimyat ve diğer Mısır limanlarına gönderilmektedir. Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancı, *a.g.e.*, s. 274; Alaiye’nin ticari çevresi için bkz. Konyalı, *a.g.e.*, s. 85; İlhan Erdem, “Türkiye Selçukluları ve Beylikler Devri ile Seyahatnamelerde Alanya (XIV-XVII. Y.Y.lar)”, *Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri II*, Alsav, Alanya, 1996, s. 447; M. Akif Erdoğan, “Gezginlerin Gözüyle Alanya Kenti”, *Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri III*, Alsav, Alanya, 2004, s. 120; Öztürk, *a.g.m.*, s. 429; Bahattin Keleş, “Türkiye Selçuklularının XIII. ve XIV. Yüzyılda Kıbrıs Krallığı, Ceneviz ve Venediklilerle Olan Ticaretinde Antalya’nın ve Alanya’nın Yeri ve Önemi”, *Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri IV*, Alsav, Alanya, 2007, s. 156-160; Mustafa Oral, “Selçukludan Cumhuriyete Alanya-Kıbrıs İlişkileri”, *Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri IV*, Alsav, Alanya, 2007, s. 161-169.

bulunmaktadır. Bunlar Alaiye ve kazalarındaki varlıklı kişilerin emrinde çalışmakla birlikte Alaiye'nin zenginleri ihtişamlı bir hayat sürdürmektedir.²⁷

Ayrıca yörede salgın vakaları da yaşanmış olup Murt köyü ahalisinin birçoğu 1830 yılında meydana gelen bir salgın hastalık nedeniyle ölmüştür. Salgına rağmen sağ kalanlar, 1840 yılında yakındaki Kiliseli köyü içerisinde yazılmıştır.²⁸

Sonuç

Alaiye sancağı nüfus bakımından kırsal yerleşim ağırlıklı bir görünüm sergilerken önemli bir vergi ve asker kaynağına sahiptir. Özellikle çalışmanın kaynağı olan defterlerde nüfusun coğrafi, idari, sosyal ve etnik durumu ile bireylerin görev, meslek, eğitim, sağlık ve özel durumları hatta sosyal hadiselerle dair önemli veriler bulunmaktadır. Bu çerçevede insanların uğraş alanları ortaya çıkmaktadır. Sancağın nüfus artış oranı belirli bir yükseliş seyri izlemektedir. Mansure ocağı kurulduktan hemen sonra yöreden ocağa asker alınmıştır. Müslim ahali içerisinde bulunan ve yerleşik olarak adlandırılacak şehirliler ve köylüler iken konargöçer hayat yaşayan Yörüklerdir. Ayrıca yörede yaşayan abdallar ile kıbtilerin yerleşik bir düzenleri bulunmamaktadır. Gayrimüslimler ticaret ve zanaat gibi gelir getiren önemli işlerle uğraşmaktadır. Yine sancak, idari olarak şimdiki kadar bilinenlerin aksine muhtarlık teşkilatının uygulamaya konulduğu öncelikli yerlerden birisidir.

Ticaret alanında uğraşan oldukça fazla kişi olup bunlar ülkenin birçok farklı yerinde ticaret yapmaktadır. Denizcilik alanında hem sivil hem de askeri anlamda uğraşanlar bulunduğu gibi yörenin denizle iç içe olması ve ticaretin deniz yolu ile yürütülmesi bunda önemli bir etkidir. Alaiye, dönem içerisinde Mısır, Suriye ve Kıbrıs üçgeninde ticari bağlantılara sahip bir liman şehridir. Buna rağmen nüfusunun büyük bir kesimi kırsal alanda yaşarken tarım ve hayvancılıkla uğraşmakta ve bu alanda ülke açısından önemli bir kaynak olma özelliği taşımaktadır. Eğitim oranı İbradı ve Gödene'de oldukça yüksektir ve kadılık mesleği buralarda bir gelenek halini almıştır. Eğitim ve ticaret alanında yoğunlaşma yörenin coğrafi yapısı ile yakından ilgili olup dağlık oluşu ve ekilecek toprağın yetersizliği bunda itici bir faktördür. Büyük oranda Türkmen yerleşimine sahne olan Alaiye, geçmişten geleceğe önemli bir kültür şehri olma özelliğini korurken günümüzde denizi, tarihi ve kültürü ile turizm alanında ön plana çıkmaktadır.

²⁷ BOA., NFS.d., 3344, s. 2-194, (1 Cemâzi-yel-âhir 1246/17 Kasım 1830); BOA., NFS.d., 3345, s. 11, (1 Cemâzi-yel-âhir 1246/17 Kasım 1830); BOA., NFS.d., 3349, s. 3-276, (1256/1840); BOA., NFS.d., 3352, s. 2-73, (5 Ramazan 1246/17 Şubat 1831); BOA., NFS.d., 3354, s. 2-184, (29 Zilhicce 1256/21 Şubat 1841); BOA., NFS.d., 3355, s. 2-70, (15 Şa'bân 1246/29 Ocak 1831); BOA., NFS.d., 3357, s. 2-157, (25 Ramazan 1246/9 Mart 1831); BOA., NFS.d., 3359, s. 2-221, (1256/1840); BOA., NFS.d., 3360, s. 2-75, (15 Receb 1246/30 Aralık 1830); BOA., NFS.d., 3362, s. 4-114, (1256/1840); Alaiye'de yetişmiş devlet adamları için bkz. Konyalı, *a.g.e.*, s. 378-491.

²⁸ "Karye-i Murt, karye-i mezkiir on sene mukaddem on beş menzîl olub akdem vuku'bulan hastalıkda perişan idiib beş menzîl kalmış olduklarından anlar dabi cinarında bulunan Kiliseli karyesi abalileri ile beraber tabir olunduğu müş'ir şerh verildi", BOA., NFS.d., 3359, s. 121, (1256/1840).

Tablo 1: Alaiye Kazasında Nüfus ve Yerleşim

Yerleşim Alanı	Nüfus			
	1830-1831	1833-1834	1840-1844	
	Nüfus	Nüfus	Hane	Nüfus
Esedburcu Mahallesi	152	168	54	126
Tophane Mahallesi	107	131	43	103
Orta Mahalle	192	205	68	171
Kapu Mahallesi	207	215	74	246
Kalaaltı Mahallesi	166	178	45	110
İçkala Mahallesi	276	275	87	226
İçkala'da Basırlı, Toslaklı ve Cıkıllı cemaati	28			
Sugözü Mahallesi	164	154		
Sugözü ve Bahçearası Mahallesi			90	219
Bektaşlar Mahallesi	25	26	12	23
Tepeyakası Mahallesi	63	65	23	68
Hasbahçe Mahallesi	86	93	51	120
Kellerpınarı Mahallesi	40	37	18	40
Rumtaş Mahallesi			12	34
Aşağıkilise Mahallesi Rum	184	200		
Yukarıkilise Mahallesi Rum	256	312		
Aşağı ve Yukarı Kilise Mahallesi Rum			188	549
Rum yabancı				9
Müslim yabancı	180			
Gayrimüslim yabancı	61			
Basırlı cemaati tabi-i İçkala		66	23	65
Göçebe taifesinden Cıkıllıuşağı			17	37
Musakethüda Uşağı cemaati			4	11
Abdallar cemaati			20	54
Obapazarı nahiyesi				
Oba karyesi	218	249	106	240
Değirmenderesi karyesi	62	63	18	55
Kızılcaşehir karyesi	73	81	36	85
Kıbtı taifesi	12	14		
Alakilise karyesi	73	85	35	84
Asmaca karyesi	12	13	6	15
Bademağacı karyesi	179	190	78	201
Türbelinas karyesi	122	135	61	163
Süleymanlar karyesi	141	153	60	178
Rumtaş karyesi	24	24		
Mahmudseydi nahiyesi				
Mahmudseydi karyesi	450	529		
Vasat Mahallesi			78	201
Kışlak Mahallesi			40	95
Tokluşakları Mahallesi			19	45
Hurşidler Mahallesi			21	42
Küpeliler Mahallesi			21	48
Kargalar Mahallesi			52	126
Gökalliler karyesi			15	29
Karaağaç ve Kayaşık n.diğer Kuşluk karyesi			191	506
Siçanlı cemaati	24	26	11	29
Toslaklı cemaati	307	343	151	426
Porsunlu cemaati	44	49		
Tosmurlu cemaati	128	152	54	139

Çıplaklı cemaati	32	37	40	95
Hacımehmedli cemaati	127	128	58	151
Omurlu cemaati	49	56	7	29
Haciveliler cemaati	32	37		
Çarıklı cemaati	18	20	8	23
Belisdir karyesi	58	69	24	74
Yenisaray karyesi	15	18		
Bedan karyesi	56	67	48	125
Aşağı Bedan karyesi	34	39		
Karaköy karyesi			22	50
Şeyh nahiyesi				
Kestel karyesi	314	352	137	333
Mahmudlar karyesi	362	408	157	397
Şeyh karyesi	927	1023	106	291
Sapadere karyesi			65	180
Göngüle ve ma'ruf Virane karyesi			67	192
Eskiyörük karyesi			76	222
Gözüküçüklü, Sindebeleni ve Beyreli karyesi			52	136
İshaklı karyesi			30	95
Sedre nahiyesi				
Sedre karyesi			19	44
Kargıcak maa Solaklı	181	206		
Kargıcak karyesi			74	207
Seki karyesi	31	38	12	28
Belen karyesi	48	58	24	46
Yenidam karyesi	11	12	15	25
Akçakaya karyesi	45	50	13	36
Bahçederesi karyesi	41	51	20	50
Domalan karyesi	77	81	19	41
Beldibi karyesi	18	22	11	19
Boğçalar namıdiğer Hocalar karyesi	33	39	17	43
Yuları karyesi	73	75	29	67
İmamlı karyesi	17	24	15	35
Dikmen karyesi	14	15	5	15
Kıllı karyesi	156	90	67	174
Belen Kıllı karyesi			85	
Aliefendiüşağı cemaati	194	209	65	190
İsbatlı cemaati	50	54	22	57
Sedre nahiyesinde aşiret			25	
Keşafı cemaati			35	101
Şarabsa göçebesi cemaati			35	105
Şarabsa kışlaknişin Kürt cemaati			5	14
Şarabsa kışlaknişin Arablı cemaati			16	44
Abdallar cemaati			8	12
Dim nahiyesi				
Metderesi ve Kızıldam karyesi	101	117		
Metderesi karyesi			40	113
Kababiladan karyesi	123	141	48	125
Ustaahmedli karyesi	62	65	25	69
Yavaş karyesi	42	42		
Yalçı karyesi	47	52		
Yalçı ve Yavaş karyesi			32	91
Alakilise karyesi	59	66	19	63

Biladan karyesi	31	35	17	32
Bucak karyesi Orta Mahalle	58	67		
Taşbaşı karyesi	47	54	19	56
Bucak karyesi	50	58	25	63
Üzümlü karyesi	66	75		
Kuzyaka karyesi	32	38		
Üzümlü ve Kuzyaka karyesi			45	114
Bıçakçı karyesi	26	32	13	29
Kıvrasıl karyesi	122	135	50	112
Karakocah aşireti tâbi-i Kıvrasıl	45	55	26	59
Arablar karyesi	61	78	34	75
Öteköy karyesi			24	59
Girilye nahiyesi				
Avsallar karyesi	200	205	62	179
Alara karyesi	78	90	36	87
Saburlar karyesi	43	53	23	53
Aydolun karyesi	25	31	12	32
Karamanlı karyesi	45	64	26	73
Gözübüyük karyesi	53	68	28	67
Orhan karyesi	72	83	43	105
Güney maa Burçaklar ve Bala karyesi	348	364		
Güney maa Burçaklar ve Bala Kıbtı			27	
Güney karyesi			35	73
Burçaklar karyesi			66	196
Sirge karyesi	68	72	34	92
Olucak karyesi	31	36	15	28
Aksin karyesi	30	38	22	39
Kızılağaç karyesi	346	386	154	400
Bayır karyesi	158	163	79	179
Kozağacı karyesi	58	72	33	76
Melan nahiyesi				
Narağacı karyesi	44	47	27	61
Ortaköy maa Biladan karyesi	240	265		
Ortaköy karyesi			136	341
Kavakballık karyesi	33	38		
Çündüre karyesi	149	152	71	192
Semed karyesi	81	99	42	110
Eskibağ karyesi	163	177	82	175
Çaltı karyesi	64	67	25	63
Girenas karyesi	161	167	74	190
Karaköy Karyesi	44	40		
Sayluca karyesi	10	11		
Tavşanalım karyesi	79	76		
Balur karyesi	69	81	75	185
Toplam	10.733	11.701	4.922	12.720

Kaynak: BOA., NFS.d., 3344, s. 2-194, (1 Cemâzi-yel-âhîr 1246/17 Kasım 1830); BOA., NFS.d., 3345, s. 2-10, 13-15, (1 Cemâzi-yel-âhîr 1246/17 Kasım 1830); BOA., NFS.d., 3346, s. 2-15, (1 Cemâzi-yel-âhîr 1246/17 Kasım 1830); BOA., NFS.d., 3347, s. 1-337, (1249/1833); BOA., NFS.d., 3348, s. 1-289, (29 Zilhicce 1249/9 Mayıs 1834); BOA., NFS.d., 3349, s. 3-276, (1256/1840); BOA., NFS.d., 3350, s. 54-80, (25 Cemâzi-yel-evvel 1259/23 Haziran 1843); BOA., NFS.d., 3351, s. 6-26, (1260/1844); BOA., NFS.d., 3363, s. 2, (1259/1843); BOA., NFS.d., 3365, s. 2-7, (17 Receb 1246/1 Ocak 1831); BOA., NFS.d., 3366, s. 2-4, (1249/1833); BOA., NFS.d., 3368, s. 2-5, (1256/1840).

Tablo 2: İbradı Kazasında Nüfus ve Yerleşim

Yerleşim Alanı	Nüfus			
	1830-1831	1833-1834	1840-1844	
	Nüfus	Nüfus	Hane	Nüfus
Bâlâ Mahallesi	483	506	210	511
Vasatî Mahallesi	262	270	100	285
Süflâ Mahallesi	432	455	168	424
Dere karyesi	78			
Dere Mahallesi		76	32	68
Başlar karyesi	67	71	24	62
Unulla karyesi	189	200	78	182
Zilan karyesi	128	126	46	142
Mudanya karyesi	203	217		
Bodanya karyesi			93	219
Kırlı karyesi	61	68	27	68
Zekeriya karyesi	87	99	28	66
Gencek karyesi	215	228	79	213
Göynem karyesi	155	180	75	200
Derebucak karyesi	244	266	109	267
Dalayman karyesi	105	117	54	137
Larma karyesi	92	104	44	116
Gayrimüslim yabancı		5		8
Ormana kasabası	680	694	285	680
Toplam	3.481	3.682	1.452	3.648

Kaynak: BOA., NFS.d., 3352, s. 2-73, (5 Ramazan 1246/17 Şubat 1831); BOA., NFS.d., 3353, s. 2-114, (23 Ramazan 1249/3 Şubat 1834); BOA., NFS.d., 3354, s. 2-96, (29 Zilhicce 1256/21 Şubat 1841); BOA., NFS.d., 3363, s. 2, (1259/1843); BOA., NFS.d., 3365, s. Ek: 17/1, (17 Receb 1246/1 Ocak 1831); BOA., NFS.d., 3366, s. 6-7, (1249/1833); BOA., NFS.d., 3368, s. 7-8, (1256/1840).

Tablo 3: Manavgat Kazasında Nüfus ve Yerleşim

Yerleşim Alanı	Nüfus			
	1830-1831	1833-1834	1840-1844	
	Nüfus	Nüfus	Hane	Nüfus
Sarılar karyesi	115	135	49	112
Hummaz karyesi	23	25	7	15
Hatibler karyesi	22	21	7	17
Aksaz karyesi	19	21		
Sorgun karyesi	68	76	22	45
Hisar karyesi			8	20
Kaygu karyesi	4	4		
Ilıca karyesi	39	43	14	37
Evranköy karyesi	26	30	12	27
Hasanabdallı cemaati	45	49	14	38
Dolbazlar karyesi	40	45	16	42
Kızılağaç karyesi	38	31		
Evrenler karyesi	26	32	10	32
Şişeler karyesi	37	41	18	39
Seki karyesi	41	44	17	35
Kalemler karyesi	23	24	9	23
Çönbekli karyesi	19	18	8	25
Zeyve karyesi	59	63	24	51
Hocalar karyesi	30	31	12	27
Kısalar karyesi	34	35	12	30
Taşahur karyesi	98	101	32	100
Bereket karyesi	23	26	6	13
Çakış karyesi	68	68	22	43
Büklüce karyesi	15	17	7	12
Türkmencik karyesi			2	3
Kadılar karyesi	19	20	2	3
Niğit karyesi	39	49		
Yonmataş karyesi	8	9		
Niğit ve Yonmataş karyesi			21	48
Gerceler karyesi			4	7
Şeyhler karyesi	58	61	20	49
Aşıklar karyesi	33	37	14	33
Bucak karyesi			5	13
Homa karyesi	88	95	40	92
Hündüğe karyesi	37	42	16	26
Avason karyesi	102	115	44	132
Tilkiler karyesi	44	47	26	56
Sevinç karyesi	60	60	14	52
Salur karyesi	138	149	44	103
Sırt karyesi	41	48	14	55
Kızıldağ karyesi	148	163	49	136
Çardak karyesi	96	115	49	93
Karabucak karyesi	40	40	15	49
Beydiğin karyesi	79	87	22	85
Kepez karyesi	83	92		
Zahmadın karyesi	11	11		
Kepez ve Zahmadın karyesi			43	103
Sağırın karyesi			17	40
Burmahan karyesi	50	50	19	57

Düzağaç karyesi	137	141	66	195
Karağanlar karyesi	35	38	13	35
Değirmenözü karyesi	138	143	52	152
Kızılcaköy karyesi	218	249	76	186
Kemer karyesi Ferhadlı aşireti	58	62	16	34
Yavş karyesi Töngüşlü cemaati	19	21	4	10
Çolaklı cemaati			78	185
Fettahlı cemaati			68	151
Abdülmümin Bey cemaati			96	203
Halil Bey cemaati			86	265
Perakende cemaati			45	120
Çerkezli cemaati		24	2	23
Töngüşlü obası cemaati	28	28		
Saçkaralı cemaati	260			
Yörükân-ı Eski cemaati	347	378		
Karahacılı cemaati	25			
Karaevli Yörükân cemaati		41		
Antalya'dan Töngüşlü cemaati		28		
Töngüşlü cemaati yabancı	3			
Eskiyörük cemaati yabancı	6			
Karahacılı cemaati yabancı	3			
Hacicevler Mahallesi			14	41
Köleoğlu namı diğer Hacımahmudlu Mah.			11	42
Adıgüzel Mahallesi			9	40
Karaevli Mahallesi			21	64
Bekmezciler Mahallesi			18	48
Çölmeoğlu Mahallesi			3	9
Recebler Mahallesi			28	77
Çoşlu Mahallesi			12	32
Ötgünlü Mahallesi			19	59
Reaya Rum yabancı	10	11		
Müslim yabancı	16			
Müslim Mora Muhaciri yabancı	18	18		
Toplam	3.407	3.452	1.543	3.989

Kaynak: BOA., NFS.d., 3345, s. 11-13, (1 Cemâzi-yel-âhir 1246/17 Kasım 1830); BOA., NFS.d., 3350, s. 2-25, 86-113, (25 Cemâzi-yel-evvel 1259/23 Haziran 1843); BOA., NFS.d., 3354, s. 100-184, (29 Zilhicce 1256/21 Şubat 1841); BOA., NFS.d., 3355, s. 2-70, (15 Şa'bân 1246/29 Ocak 1831); BOA., NFS.d., 3356, s. 2-170, (29 Zilhicce 1249/9 Mayıs 1834); BOA., NFS.d., 3365, s. 13-15, (17 Receb 1246/1 Ocak 1831); BOA., NFS.d., 3366, s. 7-8, (1249/1833); BOA., NFS.d., 3368, s. 8-9, 13, (1256/1840).

Tablo 4: Marulye, Gödene ve Çimi Kasabasında Nüfus ve Yerleşim

Yerleşim Alanı	Nüfus			
	1830-1831	1833-1834	1840-1844	
	Nüfus	Nüfus	Hane	Nüfus
Marulye kasabası				
Fakihler Mahallesi	413	423	155	418
Fakihler Mahallesinde Yörük			7	21
Hacılyas Mahallesi	327	343	151	363
Demirciler Mahallesi	163	185	67	179
Boğaz Mahallesi	498	537	209	559
Gödenne kasabası				
Hacılyas Mahallesi	93	89		
Aşağı Mahalle	96	98	56	169
Yukarı Mahalle	261	264	102	252
Minariye karyesi	160	171	65	131
Minariye Pirlar Mahallesi			6	12
Barla karyesi	20	20	6	13
Sarihaliller karyesi	56	62	25	70
Emiraşıklar karyesi	222	218	88	200
Sarıabbas karyesi	16	20	5	19
Bucakışla karyesi	82	85	33	84
Güneykışla karyesi	38	40	17	40
Akşahab karyesi	130	145	65	172
Sarıhacılar karyesi	193	203	66	183
Belenelvad karyesi	206	240	88	241
Bucakelvad karyesi	82	88	34	85
Elvad karyesi	428	442	172	432
Dedire karyesi	114	129	45	133
Kravganda karyesi	120	128	49	167
Cemerler karyesi	168	178	62	180
Alakilise karyesi	116	120	52	123
Geniş karyesi	124	137	53	129
Aşağıaşıklar karyesi	78	86	28	82
Viranyaka karyesi	96	120	54	124
Bergos karyesi	204	217	84	210
Sülles karyesi	346	367	143	369
Manağul karyesi	107	112	52	117
Çaltılıçukur karyesi	97	108	44	107
Fersin karyesi	50	55	28	63
Efteşe karyesi	74	85	33	82
Kiliseli karyesi	92	100	48	115
Murt karyesi	12	18		
Gönyat karyesi	77	91	47	105
Gönyataşıklar karyesi	25	24		
Hoca karyesi	164	172	70	179
Kepez karyesi	131	138	58	142
İvgalı karyesi	46	53	20	49
Mudus karyesi	43	43	19	46
Kepezbeleni karyesi	89	96	41	95
Cendeve karyesi	69	65	29	59
Güneycik karyesi	34	40	23	57
Çimi kasabası				
Soğanlı Mahallesi	264	298	124	301

Orta Mahalle	137	151	54	126
Yukarı Mahalle	163	183	69	164
Aşağı Mahalle	140	143	57	139
Aşağı Mahalle'de Abdal			2	6
Gelves karyesi	75	83	37	99
Hüsameddinbucağı karyesi	74	80	31	82
Alavada karyesi	110	109	46	123
Göptepe'de Ekrad aşireti	30	30		
Yarpuz karyesi	341	382	153	388
Simyan karyesi	128	135	61	142
Hotarya karyesi	5	5	4	14
Karakışla karyesi	108	121	47	107
Cebeciler karyesi	74	77	34	77
Değirmenlik karyesi	55	52	22	52
Kağras karyesi	202	200	96	225
Emerya karyesi	81	86	43	89
Susuzşahab karyesi	38	41	16	42
Tutuz karyesi	25	26	14	31
Toplam	8.010	8.557	3.409	8.583

Kaynak: BOA., NFS.d., 3357, s. 2-157, (25 Ramazan 1246/9 Mart 1831); BOA., NFS.d., 3358, s. 1-313, (1249/1833); BOA., NFS.d., 3359, s. 2-221, (1256/1840); BOA., NFS.d., 3365, s. 7-10, (17 Receb 1246/1 Ocak 1831); BOA., NFS.d., 3366, s. 5-6, (1249/1833); BOA., NFS.d., 3368, s. 5-7, (1256/1840).

Tablo 5: Düşenbe Kazasında Nüfus ve Yerleşim

Yerleşim Alanı	Nüfus			
	1830-1831	1833-1834	1840-1844	
	Nüfus	Nüfus	Hane	Nüfus
Pazarcı karyesi	65	60	37	75
Aşıklar karyesi	26	27	14	36
Karaevciler namı diğer Halkalar karyesi	16	20		
Karacalar karyesi	31	32	21	45
Karaca ma'ruf Karakocalar karyesi			9	23
Çeltikçi karyesi	91	88	47	102
Kirten karyesi	39	39	12	37
Çavuş karyesi	53	52	28	63
Uzunlar karyesi	25	21	24	50
Çenger karyesi	43	43	18	40
İkievciler karyesi	3	8		
Yeniköy karyesi	6	7		
Boztepe karyesi	17	16	6	15
Odaönü karyesi	17	37	6	10
Yalçıdibi karyesi	25	26	14	29
Viransenir karyesi	66	66	21	62
Dere karyesi			7	13
Gebece karyesi	79	73	35	72
Ahmedler karyesi	31	32		
Seydiler karyesi	37	44	17	41
Gecere me karyesi	5	6		
Ahmedler maa Gecere me karyesi			19	50
Espiyeler karyesi	22	25	12	24
Aksaz karyesi	21	24	14	28

Hacıali karyesi	45	45	21	54
Demirciler karyesi	21	27	11	30
Karaöz karyesi	12	16	8	20
Akışlar karyesi	6	5		
Bahklievli karyesi	16	15		
Hacısalı cemaati	654	470	102	308
Kıbtıyan			9	15
Senir nahiyesi				
Senir karyesi	427	417	173	392
Namaras karyesi	51	54		
İncirkırı namı diğer Okurcalar karyesi	20	25		
Kelaliler karyesi	11	10		
Habibler karyesi	8	11		
Kakaçlar karyesi	11	11		
Köleler karyesi	14	16		
Karaboynuzlar karyesi	27	30		
Sarıağalar karyesi	21	22		
Arablar karyesi	20	22		
Hacıahmedler karyesi	29	32		
Boztepe karyesi	45	45		
Odaönü karyesi	18	17		
Karakaya karyesi	46	49		
Şamağacı karyesi	14	12		
Şambeleni karyesi	22	22		
Çavuş karyesi	22	20		
Uzunlar karyesi	8	12		
Çenger karyesi	17	45		
Hatibler karyesi		21		
Malağacı karyesi	7	6		
İkisuarası karyesi	17	16		
Maadin karyesi	60	69		
Bekçiler karyesi	27	25		
İkievciler karyesi	32	29		
Marnas karyesi	45	54	22	54
Karaisa karyesi	65	67	36	74
Karadere karyesi	75	77	36	99
Sindirfe karyesi	67	62	30	63
Narağacı karyesi	50	54	28	57
Eksere karyesi	269	277	149	301
Omalas karyesi	76	80	45	92
Penbelik karyesi	23	24	12	26
Kozağacı karyesi	129	142	69	155
Karabul karyesi	48	58	25	63
Sünbüle karyesi	46	50	23	58
Serhenk karyesi	21	21	12	26
Müslim yabancı	2			
Saraçlı cemaati	134	157		
Saraçlı ve Topalmusal obaları			57	192
Mısırlı, Zilli Ali ve Delibaş obaları			32	104
Köleler obası			9	25
Kademağalar ve Paşalar obası			16	39
Namaras obası			21	74
Hamidler, Hacıahmedler ve Arablar obası			26	79

Kakaçlar maa Karaboynuz obası			34	69
Okurcalar obası			17	38
Alaybeyleri obası			17	41
Kadılar obası			11	29
Karakaya obası			20	50
Odaönü'nde iskan eden oba			9	21
Kadığalar obası			32	64
Halidağalar obası			9	29
Rışvanağalar obası			5	16
Sarığalar obası			11	24
Hacılar obası			24	48
Bozahmedli obası			15	54
Hocalı, Kurşunlu, Söylemezli ve Çakallı obası			56	163
Hacısaoğlu Mehmed Ağa obası			85	264
Hacıoğlu Ali Ağa aşireti			14	44
İsaoğlu Ali Ağa cemaati			1	5
Hacısaoğlu Kepez Ağa cemaati			29	62
Sülekli cemaati			75	214
Hacısaoğlu Hüseyin Ağa obası			20	54
Çepel Cemaati yabancı	5			
Kıbtıyan			3	12
Toplam		3.501	3.485	1.820
Kaynak: BOA., NFS.d., 3345, s. 10-11, (1 Cemâzi-yel-âhîr 1246/17 Kasım 1830); BOA., NFS.d., 3350, s. 27-52, (25 Cemâzi-yel-evvel 1259/23 Haziran 1843); BOA., NFS.d., 3360, s. 2-75, (15 Receb 1246/30 Aralık 1830); BOA., NFS.d., 3361, s. 2-189, (1249/1833); BOA., NFS.d., 3362, s. 4-114, (1256/1840); BOA., NFS.d., 3365, s. 11-13, (17 Receb 1246/1 Ocak 1831); BOA., NFS.d., 3366, s. 8-9, (1249/1833); BOA., NFS.d., 3368, s. 10-13, (1256/1840).				

Tablo 6: Alaiye Sancağının Genel Nüfus Durumu

Nüfus Dağılımı	Nüfus			
	1830-1831	1833-1834	1840-1844	
	Nüfus	Nüfus	Hane	Nüfus
Alaiye merkez kaza	1.658	1.547	577	1.486
Obapazarı nahiyesi	904	993	400	1.021
Mahmudseydi nahiyesi	613	722	532	1.341
Şeyh nahiyesi	1.603	1.783	690	1.846
Sedre nahiyesi	745	846	340	830
Dim nahiyesi	927	1.055	391	1.001
Girilye nahiyesi	1.555	1.725	668	1.679
Melan nahiyesi	1.137	1.220	532	1.317
Marulye kasabası	1.401	1.488	582	1.519
Gödenek kasabası	4.559	4.867	1.910	4.836
Çimi kasabası	2.020	2.172	908	2.201
İbradı kazası	2.801	2.983	1.167	2.960
Ormana kasabası	680	694	285	680
Manavgat kazası	2.603	2.810	999	2.548
Düşenbe kazası	818	854	401	919
Senir nahiyesi	1.890	2.004	660	1.460
Yörükler	2.620	2.466	1.861	5.109
Abdallar	45	49	44	110
Kıbtüler	12	41	12	27
Gayrimüslim Rumlar	440	512	188	549
Gayrimüslim yabancı	71	16		17
Toplam	29.102	30.847	13.147	33.456

Kaynak: BOA., NFS.d., 3344, s. 2-194, (1 Cemâzi-yel-âhir 1246/17 Kasım 1830); BOA., NFS.d., 3345, s. 2-15, (1 Cemâzi-yel-âhir 1246/17 Kasım 1830); BOA., NFS.d., 3346, s. 2-15, (1 Cemâzi-yel-âhir 1246/17 Kasım 1830); BOA., NFS.d., 3347, s. 1-337, (1249/1833); BOA., NFS.d., 3348, s. 1-289, (29 Zilhicce 1249/9 Mayıs 1834); BOA., NFS.d., 3349, s. 3-276, (1256/1840); BOA., NFS.d., 3350, s. 2-113, (25 Cemâzi-yel-evvel 1259/23 Haziran 1843); BOA., NFS.d., 3351, s. 6-26, (1260/1844); BOA., NFS.d., 3352, s. 2-73, (5 Ramazan 1246/17 Şubat 1831); BOA., NFS.d., 3353, s. 2-114, (23 Ramazan 1249/3 Şubat 1834); BOA., NFS.d., 3354, s. 2-184, (29 Zilhicce 1256/21 Şubat 1841); BOA., NFS.d., 3355, s. 2-70, (15 Şa'bân 1246/29 Ocak 1831); BOA., NFS.d., 3356, s. 2-170, (29 Zilhicce 1249/9 Mayıs 1834); BOA., NFS.d., 3357, s. 2-157, (25 Ramazan 1246/9 Mart 1831); BOA., NFS.d., 3358, s. 1-313, (1249/1833); BOA., NFS.d., 3359, s. 2-221, (1256/1840); BOA., NFS.d., 3360, s. 2-75, (15 Receb 1246/30 Aralık 1830); BOA., NFS.d., 3361, s. 2-189, (1249/1833); BOA., NFS.d., 3362, s. 4-114, (1256/1840); BOA., NFS.d., 3363, s. 2, (1259/1843); BOA., NFS.d., 3365, s. 2-17, (17 Receb 1246/1 Ocak 1831); BOA., NFS.d., 3366, s. 2-9, (1249/1833); BOA., NFS.d., 3367, s. 1, (1 Muharrem 1252/18 Nisan 1836); BOA., NFS.d., 3368, s. 2-13, (1256/1840).

Tablo 7: Alaiye Sancağında Meslek Grupları ve Şahısların Özel Durumu

Meslek ve Mevcut Özel Durum	1830-1831		1840-1844	
	Kişi Sayısı		Kişi Sayısı	
	Müslim	Gayrimüslim	Müslim	Gayrimüslim
Alaiye kethüdası	1			
Alaiye müftüsü	1			
Alaiye mütesellimi	1			
Alaiye naibi	1			
Alil			9	
Amâ			18	
Amele				7
A'rec			70	
Asakir-i Bahriye'de			22	
Asakir-i Mansure'de	498		623	
Asakir-i Mansure onbaşı	1			
Asakir-i Mansure süvarisi	3		1	
Asakir-i Mansure topçusu			32	
Asakir tekaüdü			50	
Attar			1	25
Ayakçı	1			
Ayak haffâfi				2
Âyân ve voyvoda	1			
Ayn-ı vâhid			14	
Ayn-ı ma'zûr			2	
Bakırcı		1		
Bakkal		3		2
Bahkçı		1		1
Basmacı		4		1
Beratlu tüccar				2
Berber		3		6
Berber çırağı	1			1
Binidbân			1	
Bohçacı				4
Boyacı	1	1		4
Boyacı çırağı	1			1
Budala			1	
Cebelü sipahi			2	
Çerçi		13		3
Çırac		3		
Çiftçi				2
Çilingir		2		3
Çilingir şakirdi				1
Çoban	4			
Çolak	1		57	
Çömlekçi		2		4
Dakik hamalı				1
Değirmenci	2		1	
Dellâl				1

Demirci	1	12	2	18
Demirci çırağı	2			
Demirci kalfası				1
Demirci şakirdi				5
Dergâh-ı muallâ kapıcıbaşı	1			
Dersiâm	10		6	
Dersiâm ve hatib	2			
Dersiâm, hatib ve imam	1			
Dersiâm ve imam	2			
Dersiâm ve muhtar	1			
Dikici	5	3		7
Dikici kalfası				1
Dikici şakirdi				1
Deveci	2			
Duhancı	1	2		5
Duvarcı				19
Dülger		56		60
Dülger çırağı		6		4
Dülger kalfası				2
Eğriboyun			1	
Ekmekçi	1	5		2
Ekmekçi çırağı	1			
Eskici	3			
Eşkinci sipahi			50	
Eşkinci tekaüdü			4	
Ettubbâ				2
Fıtık illeti ile mazur			67	
Gemici				1
Gemici marangozu				1
Gulâm	8		29	
Gümrük'te	1			
Gümrük kantarcısı				1
Habbaz	1			8
Habbaz kalfası				1
Hacc-ı şerifte	4			
Hakim	11		2	
Haleb'de asakir			1	
Hamal	19	1		
Hatib	40		35	
Hatib ve muhtar	7		6	
Helvacı	1			1
Hizmetkar	271	14	11	
Hoca	2			
İllet-i nüzûl			2	
İmam	53		116	
İmam ve hatib	13		17	
İmam ve muhtar	5		5	
İmam, muhtar ve hatib	2			
İskenderiye'de asakir	2			
İskenderiye'de gemici	1			
İskenderiye'de kapudan	1			
İskenderiye'de topçu	9			
İşçi	1			

İzmir'de şirinci	1			
Kadı	1			
Kahveci	2			2
Kalaycı	1	16		33
Kalaycı çırağı		1		2
Kantarçı		1		
Kapçı		3		
Kapıcı		3		
Kapudan	1			
Kasap	5			
Kâtip	1			
Kavas	11		1	
Kayıkçı	5	4		
Keşiş				1
Kıbrıs'da kayıkçı	19			
Kiracı		1		
Konya naibi kethüdası	1			
Koru işçisi	25			
Kötürüm ve mecnûn			1	
Kuyumcu				6
Küfeci	1			
Marangoz	1	3		8
Marangoz çırağı		3		1
Marangoz kalfası				2
Mâriz			11	
Masrû'			39	
Ma'zûr			49	
Meclis-i aza-i kaza			1	
Mecnûn			40	
Mecrûh	1		4	
Meczûb			20	
Medresede	34		1	
Meflûc	4		10	
Mısır'da asakir	31		1	
Mısır'da binbaşı	1			
Mısır'da kapudan	1			
Mısır'da kâtip	2			
Mısır'da onbaşı			1	
Mısır'da topçu	14			
Mısır'da Mehmet Ali Paşa asakiri	1			
Mısır'da Mehmet Ali Paşa kapudanı	1			
Mısır'da yüzbaşı	1			
Miralay Aşkar Ağa maiyetinde	19			
Mîrîmirânkirâmdan	1			
Muhtar	206		158	
Muhtar-ı evvel			43	
Muhtar-ı sani	1		47	
Muhtesip	2			
Müderris			3	
Müderrisin kiramdan dersiâm			4	
Müderrisin kiramdan hatib			2	
Müderris sahib-i fetva			1	
Naib	34		7	

Nakib	1			
Niyabet tahsilinde	8			
Ordu-yı hümayun'da	4			
Pabuççu				7
Pabuççu kalfası				2
Pabuççu şakirdi				4
Papaz		2		1
Pâs-bân	1			
Pazarıcı				1
Rençber			1	
Rodos'da çavuş	1			
Sabık şehir kethüdası	1			
Sağır			1	
Sahib-i timar			1	
Sâis	1			
Saka	1			
Sipahi			3	
Sipahi tekaüdü	1		4	
Şekerci	1			
Tabib				1
Tahsilde	58		33	
Tâlib-i ilm			53	
Tarik-i nakşi'den			1	
Tatar	1			
Tersane-i Amire'de	3			
Terzi		8		19
Terzi şakirdi				4
Timarlu süvari			2	
Timarlu süvari tekaüdü			2	
Topal			53	
Tophane-i Amire'de topçu	1			
Topçu kalfası	1			
Topçu çavuşu	7			
Topçu başçavuşu	1			
Topçu neferi	79		39	
Topçu onbaşısı	3		2	
Topçu yüzbaşısı	2			
Tüccar	148	53	84	20
Tüfekçi		3		
Uşakzâde	2			
Yazıcı	1	1		
Yekçeşm	9		68	
Yek-dest			8	
Zabtiye başçavuşu			1	
Zindan kapıcısı	1			

Kaynak: BOA., NFS.d., 3344, s. 2-194, (1 Cemâzi-yel-âhir 1246/17 Kasım 1830); BOA., NFS.d., 3345, s. 2-15, (1 Cemâzi-yel-âhir 1246/17 Kasım 1830); BOA., NFS.d., 3346, s. 2-15, (1 Cemâzi-yel-âhir 1246/17 Kasım 1830); BOA., NFS.d., 3349, s. 3-276, (1256/1840); BOA., NFS.d., 3351, s. 6-26, (1260/1844); BOA., NFS.d., 3352, s. 2-73, (5 Ramazan 1246/17 Şubat 1831); BOA., NFS.d., 3354, s. 2-184, (29 Zilhicce 1256/21 Şubat 1841); BOA., NFS.d., 3355, s. 2-70, (15 Şa'bân 1246/29 Ocak 1831); BOA., NFS.d., 3357, s. 2-157, (25 Ramazan 1246/9 Mart 1831); BOA., NFS.d., 3359, s. 2-221, (1256/1840); BOA., NFS.d., 3360, s. 2-75, (15 Receb 1246/30 Aralık 1830); BOA., NFS.d., 3362, s. 4-114, (1256/1840); BOA., NFS.d., 3363, s. 2, (1259/1843).

Kaynakça**1. Arşiv Belgeleri**

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Nüfus Defterleri (NFS.d.) Gömlek No: 3344; 3345; 3346; 3347; 3348; 3349; 3350; 3351; 3352; 3353; 3354; 3355; 3356; 3357; 3358; 3359; 3360; 3361; 3362; 3363; 3364; 3365; 3366; 3367; 3368.

2. Araştırma ve İnceleme Eserler

AK, Mehmet, “19. Yüzyılda Teke Yöresi Yörüklerinin Sosyo-Ekonomik Durumu”, *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Antalya, 2012.

AK, Mehmet, “Manavgat’ta Bir Âyân Ailesi Tugayogulları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research*, Volume 3, Issue 12, Summer 2010, s. 27-36.

AKBAL, Fazıla, “1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdarî Taksimat ve Nüfus”, *Belleken*, Cilt XV, Sayı 60, Ekim 1951, s. 617-628.

BEAUFORT, Francis, *Karamanya*, (Çev. Ali Neyzi-Doğan Türker), Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya, 2002.

ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Durumu*, TTK, Ankara, 1997.

BİLİM, Cahit, “Arşiv Belgelerinde ve Salnamelerde Alanya”, *Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri III*, Alsav, Alanya, 2004, s. 197-202.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, (Haz. Aydın Sami Güneyçal), Aydın Kitabevi, Ankara, 2005.

EBÛ ABDULLAH MUHAMMED İBN BATTÛTA TANCÎ, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, (Çev. A. Sait Aykut), YKY, İstanbul, 2005.

ERDEM, İlhan, “Türkiye Selçukluları ve Beylikler Devri ile Seyahatnamelerde Alanya (XIV-XVII. Y.Y.lar)”, *Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri II*, Alsav, Alanya, 1996, s. 445-449.

ERDOĞRU, M. Akif, “Gezginlerin Gözüyle Alanya Kenti”, *Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri III*, Alsav, Alanya, 2004, s. 119-122.

ERTEN, Süleyman Fikri, *Antalya Tarihi*, Tan Matbaası, İstanbul, 1940.

ERTEN, Süleyman Fikri, *Tekeliogulları*, Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul, 1955.

GÖNÜLLÜ, Ali Rıza, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Alanya (1908-1938)”, *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul, 2003.

İBN BÎBÎ, *Selçuknâme*, (Terc. Mükrimin Halil Yınanç, Haz. Refet Yınanç-Ömer Özkan), Kitabevi, İstanbul, 2007.

KARACA, Behset, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Manavgat Kazası*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2009.

KARAGEDİK, Nazım, “XIX. Yüzyıl Ortalarında Alaiye Merkezde İskan-Nüfus ve Mesleki Yaşam (1844 Tarihli Temettuat Defterlerine Göre)”, *Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri IV*, Alsav, Alanya, 2007, s. 232-250.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, Ankara, 1943.

- KARPAT, Kemal H., *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, (Çev. Bahar Tırnakçı), Tarih Vakfı, İstanbul, 2003.
- KELEŞ, Bahattin, "Türkiye Selçuklularının XIII. ve XIV. Yüzyılda Kıbrıs Krallığı, Ceneviz ve Venediklilerle Olan Ticaretinde Antalya'nın ve Alanya'nın Yeri ve Önemi", *Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri IV*, Alsav, Alanya, 2007, s. 156-160.
- KONYALI, İbrahim Hakkı, *Alanya (Alâiyye)*, (Yay. Haz. M. Ali Kemaloğlu), Ayaydın Basımevi, İstanbul, 1946.
- LLOYD, Seton-RICE, D. Storm, *Alanya (Alâiyye)*, (Çev. Nermin Sinemoğlu), TTK, Ankara, 1964.
- MEHMED ZILLİOĞLU EVLİYA ÇELEBİ, *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi*, (Sad. Zuhuri Danışman), Özyayın Matbaası, İstanbul, 1971.
- ORAL, Mustafa, "Selçukludan Cumhuriyete Alanya-Kıbrıs İlişkileri", *Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri IV*, Alsav, Alanya, 2007, s. 161-171.
- ÖZÇELİK, Selahittin, "XIX. Yüzyıl Ortalarında Alanya Kaza Merkezinde Ekonomik Hayat", *Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri IV*, Alsav, Alanya, 2007, s. 181-231.
- ÖZKAN, Selim Hilmi, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Gündoğmuş (Kise ve Nağlu Nahiyeleri)*, Alanya Ticaret ve Sanayi Odası Kültür Yayınları, Alanya, 2011.
- ÖZKAN, Selim Hilmi, "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Alâiye Sancağının İdarî Yapısı ve Nüfus Durumu", *Uluslararası Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi (TÜBAR)*, Volume 1, Issue XXIX, Bahar 2011, s. 275-291.
- ÖZTÜRK, Necdet, "Alanya'nın Türkler Tarafından Fethi ve Sonrasına Dair Bazı Düşünceler", *Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri III*, Alsav, Alanya, 2004, s. 429-433.
- SARAÇOĞLU, Hüseyin, *Akdeniz Bölgesi*, Cilt III, 1. Kısım, MEB, İstanbul, 1968.
- SEYİRCİ, Musa, "Seyyahların Gözüyle Alanya", *Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri III*, Alsav, Alanya, 2004, s. 35-40.
- ŞÂNÎ-ZÂDE MEHMED 'ATÂ'ULLAH EFENDİ, *Şânî-Zâde Târîhi*, (Yay. Haz. Ziya Yılmaz), Çamlıca, İstanbul, 2008.
- ŞEMSEDDİN SAMÎ, *Kâmûs-ı Türkî*, (Neşr. Ahmed Cevdet), İkdâm Matbaası, Dersa'âdet, 1317.
- TEXIER, Charles, *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, (Çev. Ali Suat), Cilt III, Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara, 2002.
- TIZLAK, Fahrettin, "Tekelioğlu İsyanı", *XIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Cilt III, Kısım I, TTK, Ankara, 2002, s. 237-254.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, "Nizam-ı Cedid Ricalinden Kadı Abdurrahman Paşa II", *Belleten*, Cilt XXXV, Sayı 139, 1971, s. 409-451.

Denizli Dîvân-ı Harb-i Örfîsi'nde Yapılan Yargılamalar (1860-1917) ve Verilen Cezalar

Bilal YILDIZ*

ÖZET

I. Meşrutiyet dönemiyle birlikte Osmanlı idarî terminolojisi içersine günümüzde “sıkıyönetim” karşılığı olarak kullanılan “idâre-i örfîye” kavramı girmiştir. Meşrutî idarenin hukukî zeminini oluşturan 1876 tarihli Kanûn-ı Esasî ile halka tanınan hak ve hürriyetler düzenlenirken olağanüstü hallerde bu hak ve hürriyetlerin ne şekilde tahdit edileceği ve muvakkaten askıya alınacağı hususu da belirtilmiştir. Meclis-i Vükelâ (Bakanlar Kurulu) ’nın almış olduğu örfî idare kararının padişah iradesi ile tasdiki gerekmekte olup, ilan edilen örfî idarenin en hızlı bir şekilde asayîşi tekrar tesis edebilmesi ve suçluları vakit geçirmeden caydırıcı cezalarla yargılayabilmesi için Dîvân-ı Harbler kurulmuştur. Ancak, ilerleyen süreçte bu adın, nizamî askerî ceza mahkemeleri olan Dîvân-ı Harblerle karıştırılması sonucunda örfî idare nedeniyle kurulan mahkemelerin sonuna idâre-i örfîyenin “örfî”si eklenerek yeni kurulan mahkemelere Dîvân-ı Harb-i Örfî adı verilmiştir. Bu çalışmada, Denizli Sancağı'nda kurulan ve ilk dönemler Denizli Dîvân-ı Harb-i adıyla geçerken daha sonra Denizli Dîvân-ı Harb-i Örfîsi adıyla yargılamalara devam eden mahkemede, ne tür suçların yargılamaya esas alındığı ve ne gibi cezalar verildiği incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Denizli, Osmanlı, Dîvân-ı Harb, İdâre-i Örfîye, Yargılama, Ceza.*

Judgements and Punishments of the Denizli Traditional Military Tribunal (1860-1917)

ABSTRACT

The term “*idare-i örfîye*” (Martial Law), which was used as the equivalent of “*sıkıyönetim*” (Martial Law), entered Ottoman government terminology along with the first Constitutional Monarchy period. While rights and liberties were established through the “*Kanun-i Esasî*” (Basic Law) of 1876, which constituted the judicial base of legal government, the issue of how these rights and liberties would be restricted and supported temporarily by force majeure was stated. The decision for Martial Law (*Örfî İdare*), taken by the Council of Ministers, needed approval by Sultan’s decree, and Courts Martial (*Dîvan-ı Harb*) were founded so that the announced Martial Law could establish security in the fastest way possible and judge outlaws as soon as possible with deterrent penalties. However, after this name was confused with the legal Military Courts (*Dîvan-ı Harb*) in the periods that followed, by adding the “*Örfî*” of Martial Law (*İdare-i Örfîye*) to the end of the name of the courts which were established by Martial Law, the newly founded courts were named “Court Martial” (*Dîvan-ı Harbi Örfî*). This study investigates the kind of crimes that were predicated on and the kind of penalties that were given by the court, which was founded in the Denizli Sanjak and was called the Denizli Court Martial (*Denizli Dîvan-ı Harb*) in the early periods and later continued to judge in the name of Denizli Court Martial (*Denizli Dîvan-ı Harbi Örfîsi*).

Keywords: *Denizli, Ottoman, Court Martial, Martial Law, Judgement, Punishment*

* Yrd. Doç. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Bölümü. bilalyildiz@sdu.edu.tr

Giriş

1876 tarihli Kanûn-ı Esasî'nin 113. maddesi,¹ hükümete olağanüstü zamanlarda örfî idare ilân etme yetkisi tanımıştır.² Örfî idare, kanunların ve mülkî nizamların geçici olarak tatil edilmesi anlamına gelmektedir. Örfî idare, heyet-i vükelânın kararı ve padişah onayı ile ilan edilmesi gerekirken bazı olağanüstü durumlarda oldu-bittiye getirildiği de olmuştur. Örneğin 31 Mart Olayı'nda Mahmut Şevket Paşa, örfî idareyi ilan etmiş ve örfî idare beyannâmesini kendisi yayınlamış daha sonra da Meclis-i Umûmiye bildirmiştir.³ Tevfik Paşa hükümeti de bu durumu kabul etmek zorunda kalmış ve daha sonra gerekli yasal prosedür yerine getirilmiştir.⁴ İlan sebeplerine bakıldığında bazen masum protestolar bile Örfî İdare ilanına sebep olabilmektedir. Örneğin, hükümetin devlet memurlarına siyasetle uğraşmayacaklarına dair yeminli senet "tahlif senedâtı" imzalatma uygulamasını üniversite hocalarına da tatbik etmek istemesi üzerine bu durumu protesto eden üniversite öğrencileri⁵ Bâb-ı Âli Nümayişini tertip etmiştir.⁶ Bu olaya katılanların bazıları tutuklanarak haklarında yasal işleme başvurulmuş ve olayın ertesi günü Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş açması üzerine hükümet, Rumeli ve İstanbul vilayetleriyle Çatalca Sancağı dâhilinde Örfî İdare ilan etmiş ve tutukluları Divân-ı Harb-i Örfî'ye sevk etmiştir.⁷ Örfî İdare, asayişin mülkî idare ile sağlanamadığı yerlerde bölgesel olarak ilan edilmekte iken, 2 Ağustos 1914 tarihinde Seferberlik ilanı ile tüm imparatorluğa teşmil edilmiştir.⁸

Örfî idare altında yönetilen mahallin idaresinin, hususî bir nizamnâme ile tayin edilmesi benimsenmiştir. Bu olağanüstü zamanlarda kurulan mahkemelere de, "*Divân-ı Harb-i Örfî*" adı verilmiştir. 2 Ekim 1877 tarihli İdâre-i Örfîye Kararnâmesi'nin 4. maddesi, "*Devletin dâhilî ve haricî emniyetini ihlâl edecek bilcümle cünhâ ve cinâyetlerin asıl fâilleriyle, zîmedhal olanların sıfat ve haysiyetleri aslâ nazâr-ı itibare alınmayarak Divân-ı Harb' de muhâkeme edileceklerdir*"⁹ şeklinde düzenlenmiştir. Meclis-i Vükelâ, Divân-ı Harb-i Örfîler'in teşkilât ve çalışma esaslarını da, 1 Eylül 1910 tarihli "*Müsellab Çetelerin Tenkîli*" hakkındaki kararnâmeyle göre düzenlemiştir.¹⁰

¹ *Düstur*, Cüz-ü Râbî', Dâru't-Tibâati'l-Âmire, İstanbul, 1296, s. 19'da bu madde şu şekilde geçmiştir: "Mülkün bir cihetinde ihtilâl zuhûr edeceğini müeyyed âsar ve emarât görüldüğü hâlde hükümet-i seniyyenin o mahalle mahsûs olmak üzere muvakkaten idâre-i örfîye i'lânına hakkı vardır. İdâre-i örfîye kavânin ve nizâmât-ı mülkiyenin muvakkaten ta'tilinden ibâret olup idâre-i örfîye tahtında bulunan mahallin sûret-i idâresi nizâm-ı mahsûs ile ta'yin olunacaktır."

² Ferudun Ata, *İşgal İstanbulu'nda Tebcir Yargulamaları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, Ankara, 2011, s.16.

³ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler İkinci Meşrutiyet Dönemi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, c. I, s. 346-347.

⁴ Zekeriya Türkmen, *Osmanlı Meşrutiyetinde Ordu-Siyaset Çatışması*, İrfan Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 91.

⁵ Osman Köksal, "Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Örfî İdare Uygulaması", *Türkler*, Ed. Hasan Celâl Güzel vd., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, c. XIII, s. 796.

⁶ Yücel Aktar, *İkinci Meşrutiyet Dönemi Öğrenci Olayları (1908-1918)*, X. Türk Tarih Kongresi'nden Aynbasım, TTK Basımevi, Ankara, 1994, s. 2246.

⁷ Yücel Aktar, "1912 Yılı Harp Mitingleri ve Balkan Harbi'ne Etkileri", *II. Askerî Tarih Semineri Bildiriler*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1985, s. 119-120.

⁸ Ali İhsan Sâbis, *Harp Hatıralarım I*, Nehir Yayınları, İstanbul, 1991, s. 104.

⁹ *Düstur*, s. 72'de 4. Madde şu şekilde geçmektedir: "Devletin dâhilî ve haricî emniyetini ihlâl edecek bilcümle cünhâ ve cinâyetin asıl fâillerine zî-medhâl olanlar ne sıfat ve haysiyette bulunur ise bulunsun dîvân-ı harb huzurunda muhâkeme edilecektir."

¹⁰ Ferudun Ata, "Divân-ı Harb-i Örfîler ve Ermeni Tehciri Yargulamaları", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı*, yayınlanmamış doktora tezi, Konya, 2003, s. 62.

İdâre-i örfiyeyi yönetim fonksiyonu açısından değerlendirilecek olursak, söz konusu idare altına alınan bir yerleşim yerinde emniyet ve asayişin korunması için sivil yönetime ait hak ve yetkilerin askerî yönetime devrinden ibarettir. Askerî yönetim de, bozulmuş olan asayişini yeniden tesis edebilmek için bir takım olağanüstü yetkilerle donatılmıştır. Örfî idarenin bir an önce düzeni yeniden oluşturabilmesi için suçluların vakit geçirmeden yargılanmalarını ve cezalandırılmalarını temin edecek ve böylece caydırıcı bir unsur olarak yeni yönetime destek sağlayacak seri çalışan bir yargı organına ihtiyaç duyulmuştur. İcra yetkisi askerî idareye geçince yeni idarenin kendi yargılama mekanizmasıyla birlikte işletilmesi mantık açısından gerekli ve faydalı görülmüştür. Osmanlı Devleti'nin yenileşme sürecinde yargı müesseselerindeki değişime paralel olarak askerî ceza mahkemeleri de "Dîvân-ı Harb" genel adıyla teşkilatlanmıştır.¹¹ Örfî İdare rejimini düzenleyen mevzuat, başlangıçta örfî idarenin bir parçası olarak kurulacak askerî mahkemeleri de Dîvân-ı Harb olarak isimlendirmiş ancak, ilerleyen süreçte bu isimlendirme mahkemelerin nizamî askerî ceza mahkemeleri olan Dîvân-ı Harplerle karıştırılmasına yol açmıştır. Bu sebeple isim karmaşasından kurtulmak ve örfî idare nedeniyle kurulan mahkemeleri ikincilerinden ayırmak için mahkemelerin sonuna idâre-i örfiyenin "örfî"si eklenmiş ve adı Dîvân-ı Harb-i Örfî olarak yerleşmiştir. Zaman zaman "İdâre-i Örfîye Dîvân-ı Harbî" veya yine başlangıçta olduğu gibi "Dîvân-ı Harb" şeklinde isimlendirmeler olmuşsa da söz konusu mahkemeler kendilerine ait tüm resmî yazışmalarda yerleşmiş olan ilk ismi kullanmışlardır.¹²

Dîvân-ı Harb-i Örfîlerin kuruluşundaki temel amaç, örfî idare bölgesi içinde başta devletin iç ve dış güvenliğini ihlal eden suçlar olmak üzere örfî idarenin ilanına sebebiyet veren birtakım suçlarla ilgili davaları "serîan" sonuçlandırmak, suçluları vakit geçirmeden cezalandırarak huzur ortamının bir an önce sağlanmasına yargısal destekte bulunmaktan ibaret olmuştur.¹³

1. Dîvân-ı Harb-i Örfîlerin Kuruluş ve İşleyiş Prosedürü

Prensip olarak bir yerde Dîvân-ı Harb-i Örfî kurulmasına veya kurulan mahkemenin kaldırılmasına Heyet-i Vükelâ [Bakanlar Kurulu] tarafından karar verilmiştir. Hükümet, mahkemelerin kuruluşuna dair kararları mahallî mülkî veya askerî yöneticilerin görüşlerine başvurarak veya onlardan gelen teklifleri değerlendirmek suretiyle almıştır. Bununla birlikte karar alınmasında mahallî mülkî-askerî yöneticilerin görüş ve istekleri zorunlu bir kural olmadığı gibi bağlayıcı da değildir. Siyasî otorite kendiliğinden mahkeme kurulmasına karar verebildiği gibi savaş hali benzeri, örneğin örfî idareyle birlikte mahkemelerin kurulmasının kaçınılmaz olduğu durumlarda, gereken yerlerde Dîvân-ı Harb-i Örfî kurulması hususunda mahallî idarecilere önceden izin vermiştir. Böyle bir uygulamaya 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sırasında ilgili makamlara Örfî İdare ilanı ve Dîvân-ı Harb kurulması yolunda verilen izni örnek gösterebiliriz Bu meyanda I. Dünya Savaşı başlangıcında seferberlik münasebetiyle kurulacak

¹¹ Dîvân-ı Harpler, II. Mahmud döneminde 1253 tarihinde yapılan II. Askerî Ceza Kanunu (Cezânâme diye adlandırılmıştır) ile teşekkül etmiştir. Dîvân-ı Harplerin kuruluşu ve işleyişi Bend 15'de; Töhmüt-i Askeriyenin Usûl-ü Terâfüü başlığı altında 39 maddeden meydana gelmektedir. Vasfî Raşid Sevig, *Askerî Adalet Birinci Kısım Giriş ve Tarihçe*, Güzel Sanatlar Matbaası, Ankara, 1955, s. 114-119.

¹² Köksal, *a.g.m.*, s. 795.

¹³ Köksal, *a.g.m.*, s. 798.

mahkemeler için mahallî askerî idareciler yetkili kılınmışlardır. Bütün bu düzenlemelere rağmen mahkemelerin mutlak kuruluş prosedürüne uyulmuş, mahallî yöneticilere idarî hiyerarşiye uygun olarak merkezî hükümete intikal ettirilen talepler Heyet-i Vükelâca karara bağlanıp padişah irâdesi [İrâde-i Seniyye] alınmıştır.¹⁴

İlk faaliyet döneminde Dîvân-ı Harb-i Örfilere bağlı heyet-i tahkikiye ve müstantik benzeri herhangi bir ön soruşturma mercii bulunmadığından zanlının tüm sorgulaması mahkeme huzurunda yapıldığı gibi, ön soruşturma mercii'nin oluşturulduğu II. Meşrutiyet dönemi ve sonrasında esas yargılama yine mahkeme huzurunda yapılmıştır. Askerî mahkeme olması nedeniyle yargılama sırasında muhâkeme usulü bakımından öncelikle askerî mevzuat uygulanmıştır. Mevzuattaki dağınıklığa rağmen gerek doğrudan mahkemeye sevk edilen, gerekse heyet-i tahkikiye veya müstantik tarafından ön soruşturması yapıp lüzûm-ı muhâkeme kararıyla birlikte dosyası tevdi edilen zanlının “tahkîkât-ı intihâiye” olarak adlandırılan son soruşturması Dîvân-ı Harb-i Örfîce yapılmıştır. Esas yargılama devresi bu safhadır. İster tutuklu ister tutuksuz olsun zanlının yargılamaya çıkarılması mümkün olan durumlarda yargılama onun yüzüne karşı “vicâhen” yapılmış, ittifak veya ekseriyetle [ekseriyet-i ârâ] alınan karar zanlının yüzüne karşı okunarak “tefhîm” olunmuştur.¹⁵ Eğer zanlı herhangi bir nedenle yargılama esnasında mahkemede hazır bulunamamışsa bu durumda gıyaben verilen mahkûmiyet hükmü, adı geçen kişi yakalandığında vicâhî muhakemesi tekrar icra edilmek üzere karar altına alınmıştır.¹⁶

Hukuk literatüründe kısaca “*Müsellab Çetelerin Tenkîli*” hakkındaki kanun olarak bilinen 1 Eylül 1910 tarihli muvakkat kanununun 24. maddesine göre; Dîvân-ı Harbler tarafından verilecek hükümlerin İdâre-i Örfîye kumandanının emriyle, idam kararlarının ise, padişahın irâdesi ile yerine getirilmesi benimsenmiştir. Yargı heyetinin belirlendiği 25. maddeye göre, Dîvân-ı Harb, bir reis ile dört azadan ve bir müddeiumûmiden oluşacaktı. Reis ile azalardan ikisi askerî memurlardan olmak üzere Harbiye Nezâreti tarafından, diğer ikisi de adlî memurlardan olmak üzere Adliye Nezâreti tarafından tayin olunacaktı. Yargılama Dîvân-ı Harb huzurunda açık ve savunma usulüyle yapılacaktı. Hükümler mutlak çoğunlukla ve temyiz hakkı olmaksızın, fakat gerekçeleri bir kanuna dayanarak verilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁷

Mahkeme tarafından verilen karar, esasında verildiği andan itibaren kesinlik taşımaktadır. Çünkü Dîvân-ı Harb-i Örfiler tek dereceli mahkemeler olup, pratik olarak kanun yolunu işletmek ve kararın bir üst mercide kontrolünü sağlamak mümkün olmamaktadır. 6 Nisan 1914 tarihli kanun gereğince Dîvân-ı Temyiz-i Askeriye'nin kurulmasıyla bu fırsat doğmuş ancak, bir ay sonra 11 Mayıs 1914 tarihinde çıkarılan Kanûn-ı Muvakkatle, Dîvân-ı Harb-i Örfîce verilecek hükümlerin temyize tabi olmadığı karar altına alınarak mahkeme kararları temyiz denetimi dışına çıkarılmıştır.¹⁸ Cezaların uygulanabilmesi açısından tüm dönem boyunca idam cezaları padişah iradesi alınmak suretiyle infaz edilmesi kuralı benimsenmişse de, bu kuralın bazen göz ardı edildiği olmuştur. Bazı durumlarda idam kararları padişah iradesi beklenilmeden infaz edilmiş, karar mazbataları infazda sonra padişahın tasdikine arz

¹⁴ Köksal, *a.g.m.*, s. 799.

¹⁵ Köksal, *a.g.m.*, s. 800.

¹⁶ Bununla ilgili olarak, aşağıda verilecek yargulamalarda bol miktarda örnek gösterilmiştir.

¹⁷ *Düstur*, II. Tertip, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul, 1330, c. II, s. 674; Ata, *a.g.t.*, s. 63.

¹⁸ *Düstur*, II. Tertip, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1334, c. VI, s. 658-659.

edilmiştir. Dîvân-ı Harb-i Örfiler birer askerî mahkeme olarak doğrudan görev yaptıkları yerin örfî idare kumandanının emir ve denetimi altında görev yapmıştır. Bu mahkemeler basit usulde yargılama yapmışlar ve yargılamalar açık yapılması gerekirken umumiyetle gizli tutulmuştur. Zanlıya kendisini savunacak bir müdafî bulundurma hakkı verilmemiştir. Bu durum, mahkemelerin ne derece yargı bağımsızlığına sahip oldukları sorusuna da bir cevap niteliğindedir.¹⁹ Osmanlı döneminde kurulan Dîvân-ı Harb-i Örfilerin 11 Temmuz 1922 tarihinde lağvedilme çalışmaları başlamış,²⁰ 6 Kasım 1922 tarihinde İstanbul'un alınmasından sonra, Ankara meclisince Dîvân-ı Harb-i Örfilerin iptaline ilişkin olarak çıkarılmış yasaların İstanbul'u da kapsamıyla kesin olarak tarihe karışmıştır.²¹

2. I. Dünya Savaşı Öncesi Denizli Dîvân-ı Harbi

I. Dünya Savaşı öncesi Denizli Dîvân-ı Harbiyle ilgili olarak iki adet belge tespit edilmiştir. 3 Ocak 1860 tarihli ilk belgeye göre, Seraskerliğe gönderilen Denizli Dîvân-ı Harb mazbatasında; Denizli Sancağı vâridât-ı öşriye ve rûsûmiye mültezimi Sivashoğlu'nun²² adamları arasında olup, işlerini idare için Denizli'ye gelen Posofaki ve Espiraki maiyetlerinde yirmi kadar zaptiye kılıklı adamla silahlı olarak Denizli'nin köylerine ve kazalarının mülhakatına çıkarak on kuruş öşrü olandan yirmi kuruş aldığı, küçük kile ile harmanda ölçüp kendi ambarına büyük kile doldurduğu, şunu bunu tutuklayıp götürdüğü, dövdüğü, sövdüğü, ırzına geçtiği, izinsiz evlere girdiği ve zarar gören kişilerin içinde redif askerlerinden pek çok kişinin bulunduğu bildirilmiştir. Denizli kaymakamı Raşit Efendi'ye yapılan müracaatta, gereğini yapacağım diye söz vermiş ve bunun üzerine kendisine teşekkür edilmiş olmasına rağmen bir netice elde edilmemesi üzerine, mağdur olan redif askerlerin bizzat müracaatlarından da bir sonuç elde edilememiştir. Bunun üzerine Dîvân-ı Harb yetkilileri tarafından kaymakamdan tekrar rica edilmiş ancak yine bir netice alınamamıştır. Halk arasında kaymakam hakkında, mültezimlerle ortaklığı olduğu konuşulmakta ise de, adı geçen şahsın memuriyete yakışmayacak şekilde mültezimlerle gece-gündüz birlikte olarak onlara yüz

¹⁹ Köksal, *ag.m.*, s. 801.

²⁰ Dîvân-ı Harb-i Örfilerin 1877'den 1922'ye kadar olan tarihî sürecini ayrıntılı olarak görmek için bkz., Osman Köksal, *Tarihsel Süreci İçinde Bir Özel Yargı Organı Olarak Divan-ı Harb-i Örfiler (1877-1922)*, Ankara Üniversitesi, SBE Tarih (Genel Türk Tarihi) Anabilim Dalı, yayınlanmamış doktora tezi, Ankara, 1996.

²¹ Taner Akçam, "Dîvân-ı Harb-i Örfî'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri", *Tebcir ve Taktîl Divan-ı Harb-i Örfî Zabıtları İttihad ve Terakki'nin Yargılanması 1919-1922*, Derleyenler: Vahakn N. Dadrian-Taner Akçam, Bilgi Üniversitesi Yayını, İstanbul, 2008, s. 144.

²² Adı verilmeyen bu kişinin Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgelerinde kardeşleriyle birlikte iltizamı aldıkları zikredilmektedir. Belgelerde şahısların isimleri Osmanlıca'nın imla özelliğinden dolayı değişik şekillerde yazılmıştır. Örneğin; Sivashoğlu Tekfur, HR.MKT. 68/66. 04 R 1270 /4 Ocak 1854; Avrupa tüccarından Sivashoğlu İstefan'ın kardeşi ve vekili Tekhor, HR.MKT. 189/42. 17 N 1273/11 Mayıs 1857; Sivashoğlu İstefan'ın biraderi ve vekili Artin, MVL 585/38. 10 L 1275/13 Mayıs 1859; İzmirli Sivashoğlu Artin, MVL 586/16. 12 Za 1275/13 Haziran 1859; İzmir sakinlerinden tüccar Sivashoğlu Tekor, A.}MKT.MHM. 162/76. 16 M 1276/15 Ağustos 1859; İzmir sakinlerinden Tacir Sivashoğlu Nikar, A.}MKT.DV.. 156/83. 12 L 1276/3 Mayıs 1860; Sivashoğlu Tekfur ve İstefan, A.}MKT.UM.. 456/10. 09 S 1277/27 Ağustos 1860; Sivashoğlu Tekfur, MVL 359/74. 9 Ca 1277/23 Kasım 1860; Sivashoğlu İstefan, A.}MKT.UM.. 464/20. 22 N 1277/3 Nisan 1861; Sivashoğlu İstefan, MVL 665/29. 28 S 1280/14 Ağustos 1863; Sivashoğlu Serkiz, ZB. 342/48. 31 T 1322/13 Ağustos 1906. Bu belgelere göre, Denizli Aşar Mültezimi Sivashoğlu kardeşlerin Nikar, Tekfur (Tekor, Tekhor), İstefan (Stefan), Artin ve Serkiz olmak üzere beş kişi olduklarını söyleyebiliriz.

vermesi, redif askerleriyle halktan pek çok kimseyi mağdur ve rüsvay ettirmesi, memuriyetini mültezimlerin işine hasretmesi, hakkındaki yapılan dedikoduyu ispat etmektedir. Liva halkının tamamı bu durumu alenen Bâb-ı Âlî'ye ve eyalet hükümetine şikâyet etmiştir. Kaymakamın başkalarıyla olan ilişkilerini bilmek ve rapor etmek askerlik vazifesinin dışında olduğunu bilmekte olduklarını ancak, her birinin şimdiye kadar buldukları mevkilerde gördükleri mülkiye memurları içinde adı geçen şahıs benzeri, devletin teb'asına merhametsiz ve şefkatsiz bir kişiye tesadüf etmediklerinden bahisle; redif askerlerinin yırtık paçavra gibi adı geçen memurların ellerinde gezmesi, zarara ve hasara uğraması kaymakamın Espiraki ve Posofaki'ye izin vermesinden kaynaklandığı düşünülmekte olup, bu duruma son verilmesi talep edilmiştir.²³

15 Haziran 1892 tarihli diğer bir belgeye göre ise, Seraskerlik Muhâkeme Dâiresi'nden Serasker Rıza imzasıyla Sadâret'e yazılan tezkirede; Denizli Tâli Taburu Binbaşısı Nesip Efendi'nin Yeni Honaz mevkiindeki pazaryerinde bir kadını döverek sakat bıraktığı ve daha sonra bu kadının vefat ettiğine dair mahallî savcılık tarafından gerçekleştirilen ilk soruşturma evrakının geldiği bildirilmiştir. Bununla ilgili olarak yapılacak muhakemede şahit olarak erkek-kadın birçok kimsenin celbedilmesi gerekmektedir. Denizli'de ise, bir Livâ [Tuğgeneral], bir Miralay [Albay] ve bir Binbaşısı mevcut olduğundan Mirliva Ethem Paşa başkanlığında zanlı Binbaşısının rütbesine denk "kurbîyet-i mevkiye" gereğince daha kimler gerekiyorsa Denizli'ye gönderilerek bir Dîvân-ı Harb teşkil edilmesi ve adı geçen Binbaşısının muhakeme edilmesi gerektiği 3. Ordu Kumandanlığı'ndan telgrafla bildirilmiş ve bu durumun Muhakeme Dairesi'nce de uygun bulunması üzerine Seaskerlik makamı tarafından 14 Haziran 1892 tarihinde irâde-i seniyye talep edilmiştir.²⁴

3. I. Dünya Savaşı Süresince Kurulan Denizli Dîvân-ı Harb-i Örfîsi

I. Dünya savaşının olağanüstü şartları icabı devletin değişik yerlerinde kurulan Dîvân-ı Harb-i Örfî'lerden biri de Denizli'de faaliyet göstermiştir. Bu olağanüstü mahkemede Müslim-gayrimüslim bazı Osmanlı vatandaşları yargılanmıştır. Bu yargulamalar, tarih sırasına göre değerlendirilmiştir.

Niğde eski Jandarma Kumandanı ve şimdi Denizli Jandarma Kumandanı olan Yüzbaşısı Vasıf Efendi, Niğde'de görev yaptığı sırada Rahmi ve Fehmi adındaki iki vatandaşı döverek yaralamıştır. Bunun üzerine adı geçen iki şahıs Niğde Mutasarrıflığına dilekçe yazarak şikâyetçi olmuştur. Yapılan ilk tahkikat evrakı 19/20 Temmuz 1915 tarihinde Jandarma kumandanlığına tevdi edilmiş, daha sonra Jandarma kumandanlığı tarafından yapılan askerî tahkikat evrakı ile ilk tahkikat evrakları birlikte 5 Eylül 1915 tarih ve 194 kayıt numarasıyla adı geçen kumandanlıkça Konya Mevki Kumandanlığı'na gönderilmiştir. Vasıf Efendi hakkındaki tahkikat evrakı Konya Dîvân-ı Harb Mahkemesi'nden Denizli Dîvân-ı Harb Mahkemesi'ne tevdi edilmiştir. Denizli Dîvân-ı Harb-i Örfîsi'nde yapılan duruşmada Vasıf Efendi'nin suçsuzluğuna karar verilmiş ve bu karar, 16 Şubat 1916 tarih ve 5931 numaralı tahriratla İzmir'deki

²³ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, MVL 597/18. 15 Za 1276/4 Haziran 1860. Kaymakam Raşid Efendi hakkında yapılan şikâyetler neticesinde azledilerek yerine Aşâir-i Seb'a Kaymakamı Rauf Bey tayin edilmiştir (İ..MVL. 431/18953. 18 N 1276/9 Nisan 1860). Daha sonraki süreçte ise, Raşid Efendi İzmir Meclisi'nde muhakeme (A.)MKT.UM.. 418/59. 17 M 1277/5 Ağustos 1860) altına alınmıştır.

²⁴ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, Y..MTV. 63/97. 19 Za 1309/15 Haziran 1892. Ancak, bu talebin ne şekilde sonuçlandırıldığına dair belgeye ulaşılamamıştır.

4. Kolordu Ahz-ı Asker Heyeti Riyaseti'ne gönderilmiştir. Ayrıca konu ile ilgili olarak, Dâhiliye Nâzırı Talat Bey'den Adliye Nazırı Halil Bey'e yazılan bir tezkire ile bilgi verilmiştir.²⁵

13 Ekim 1916 tarihinde Harbiye Nezâreti Umûr-ı Mehâkim Müdüriyeti'nden Başkumandan Vekili ve Harbiye Nâzırı Enver imzasıyla Sadâret'e yazılan tezkirede; İzmir amele taburundan firar ettiği için Urla'nın Birinci Bahçeli Mahallesi'nden Marko oğlu Anastaş, Denizli Dîvân-ı Harb Efrâd Şubesi tarafından idam cezasına çarptırılmıştır. Ancak, kaçma nedeninin hastalık ve kanunu bilmemekten kaynaklandığı anlaşıldığından, hakkında padişah affı [afv-ı âlî] elde edildiği 4. Kolordu Ahz-ı Asker Heyeti Başkanlığı'ndan gelen tahriratta belirtilmesi üzerine, idam cezası 21 Ekim 1916 tarihli irâde-i seniyye ile oniki aylık ağır hizmete [hidemât-ı şâkka] çevrilmiştir. Irâde-i seniyyenin infaz görevi de, padişah, sadrazam ve harbiye nazırından oluşan üçlü imza ile harbiye nâzırına verilmiştir.²⁶

13 Ekim 1916 tarihinde Harbiye Nezâreti Umûr-ı Mehâkim Müdüriyeti'nden Başkumandan Vekili ve Harbiye Nâzırı Enver imzasıyla Sadâret'e yazılan tezkirede; firar ve işledikleri suçlara cevap vermemelerinden dolayı Denizli Efrâd Dîvân-ı Harbi tarafından idamlarına karar verilen aşağıda künyeleri yazılı:

144. Alay 4. Tabur 15. Bölük erlerinden 88 no'lu Denizli'nin Salih Ağa Çiftliği'nden Sait oğlu Mevlüt; 5. Depo Alayı 1. Tabur 1. Bölük 1. Takım erlerinden 304 no'lu Denizli'nin Kayganlı Köyü'nden Kocakabakoğulları'ndan Ahmed oğlu Mustafa; 151. Alay 4. Tabur 16. Bölük erlerinden 299 no'lu Muğla'nın Kozlak Köyü'nden Küçükhasanoğulları'ndan Numan oğlu Ali; 143. Alay 4. Tabur 13. Bölük erlerinden 299 no'lu Karacasu Kazası'nın Palamutçuk Köyü'nden Karacabeyoğulları'ndan Hasan Hüseyin oğlu Ali ve Çal'ın Bekilli Köyü'nden Karpuzoğulları'ndan Hasan oğlu İsmail'in firar nedenleri hastalıktan ve yenemedikleri aile hissiyatından ileri geldiği anlaşılması üzerine, 21 Ekim 1916 tarihli irâde-i seniyye ile haklarında padişah affı istihsal edildiğini belirten, 4. Kolordu Ahz-ı Asker Riyaseti'nden gelen tahrirata göre, adı geçen kişilerin mahkûm oldukları idam cezaları onikişer ay ağır hizmete çevrilmiştir. Irâde-i seniyyenin infaz görevi de, padişah, sadrazam ve harbiye nazırından oluşan üçlü imza ile harbiye nâzırına verilmiştir.²⁷

Menteşe [Muğla] mutasarrıfı Asıf imzasıyla 24 Ekim 1916 tarihinde Dâhiliye Nezâreti'ne çekilen telgrafta; geçen sene Denizli Dîvân-ı Harb'ine sevk edilen Barutçu oğlu Stavri'nin teb'îdinden [muhtemelen sürgün cezası] dolayı Nikola'yı tehdit eden Reji Satış Memuru Ermeni Kasper oğlu Ohannes ile avukat Nikolaki Efendi'nin başka bir yere nakilleri talep edilmiştir.²⁸ Görüldüğü üzere, Denizli'deki mahkeme aynı zamanda Mentese [Muğla] Sancağı'nda işlenen bazı suçlara da bakmıştır.

26 Şubat 1917 tarihinde Harbiye Nezâreti Umûr-ı Mehâkim Müdüriyeti'nden Başkumandan Vekili ve Harbiye Nâzırı Enver imzasıyla Sadâret'e yazılan tezkirede; silahlı olarak dağlarda kırlarda dolaşarak, isimleri malum şahısların eşyalarını gasp eden ve yakalamaya giden jandarma müfrezesine öldürme kastıyla silah kullanarak Bodrumlu Mehmet'i çatışma sırasında yaralayıp şehiden vefatına sebebiyet vermekle

²⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH.İ.UM 78-3/25. 15 S 1334/23 Aralık 1915

²⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İ.DUİT 107/38. 23 Z 1334/21 Ekim 1916

²⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İ.DUİT 107/27. 23 Z 1334/21 Ekim 1916

²⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH.ŞFR. 535/96. 11 Te 1332/24 Ekim 1916

suçlanan Muğla'nın Hacı Bayramlar Köyü'nden firari Kıpti Zeybek Süleyman ve arkadaşı Ömer oğlu Ömer'in kanûn-ı umûmi-i cezânın 62. maddesi zeyline uygun olarak idamlarına ve mallarının haczine dair gıyaben verilen mahkûmiyet kararı mazbatası, adı geçen kişilerin ele geçtiklerinde vicahî muhakemeleri tekrar icra edilmek üzere 1 Mart 1917 tarihli irâde-i seniyye ile tasdik edilmiştir. Irâde-i seniyyenin infaz görevi de, padişah, sadrazam ve harbiye nazırından oluşan üçlü imza ile harbiye nâzırına verilmiştir.²⁹

26 Şubat 1917 tarihinde Harbiye Nezâreti Umûr-ı Mehâkim Müdüriyeti'nden Başkumandan Vekili ve Harbiye Nâzırı Enver imzasıyla Sadâret'e yazılan tezkirede; Denizli'nin Acidere Köyü'nden Ayanoğlu Hacı Ali, Ömer Ali ve Jandarma Mustafa'nın çadırını geceleyin basarak hayvanlarını çalan ve Tıtır Köyü'nden Hozokoğlu İbrahim ve İmamoğlu Ali'nin yolculuk esnasında önlerine geçerek paralarını gasp eden, takiplerine giden jandarmalara öldürmek maksadıyla silah kullanma iddiasıyla suçlanan Çal'ın Kaklık Köyü'nde mukim firari Geyikli Aşireti'nden Karahalil oğlu Nebi ve arkadaşlarının cezalandırılması için Denizli Dîvân-ı Harb-i Örfîsi'nden verilen mahkûmiyet kararı mazbatasının Askerî Temyiz Divanı Kanunu'nun 36. ve 39. maddeleri mucibince tasdik edilmesi gereken kısmı hakkında tanzim edilen 3 Mart 1917 tarihli irâde-i seniyyede; Karahalil oğlu Nebi'nin çete reisi olması itibarıyla "en büyük suç [a'zamı- cürm]" itibarıyla ceza kanununun 62. maddesinin ilk fıkrasına uygun olarak idamına ve mallarının haczine dair gıyaben verilen mahkûmiyet kararı mazbatası, yakalandığında vicahî muhakemesi tekrar icra edilmek üzere tasdik edilmiştir. Irâde-i seniyyenin infaz görevi de, padişah, sadrazam ve harbiye nazırından oluşan üçlü imza ile harbiye nâzırına verilmiştir.³⁰

30 Nisan 1917 tarihinde Harbiye Nezâreti Umûr-ı Mehâkim Müdüriyeti'nden Başkumandan Vekili ve Harbiye Nâzırı Enver imzasıyla Sadâret'e yazılan tezkirede; Denizli'nin Buldan Kasabası'nın Hamamdere Mahallesi'nden Asker Hasandayı oğlu Hasan'ın zevce-i menkûhe-i gayr-i medhûl bahası³¹ Fatıma'yı mısır tarlasından zorla kaçırarak tecavüz ettiği iddiasıyla suçlanan firarî Alaşehir'in Bektaş Köyü'nden Kabakçoğlu Mehmet'in oğlu Keloğlan Ali'nin Mülkiye Ceza Kanunu'nun 206. maddesine müzeyyel 16 Eylül 1915 tarihli kanun hükmüne uygun olarak idamına, mallarının hacz ve müsaderesiyle hukûk-ı medeniyeden iskatına dair gıyaben verilen mahkûmiyet kararı mazbatası, adı geçen kişinin ele geçtiğinde vicahî muhakemesi tekrar icra edilmek üzere 2 Mayıs 1917 tarihli irâde-i seniyye ile tasdik edilmiştir. Irâde-i seniyyenin infaz görevi de, padişah, harbiye nazırı (aynı zamanda sadrazam vekili)'ndan oluşan ikili imza ile harbiye nâzırına verilmiştir.³²

Osmanlı'nın son döneminde hem Müslümanlar arasında hem de gayrimüslimler arasında imparatorluğun değişik yerlerinde farklı gerekçelerle çok sayıda çeteler oluşmuştur. Venizelos'un faaliyete geçirdiği tarihi örgütün şubeleri aracılığı ve teşvikiyle³³ Rum çeteleri, Müslüman ahali üzerinde korku yayarak onları daha içerilere

²⁹ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, İ.DUİT 173/108. 7 Ca 1335/1 Mart 1917

³⁰ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, İ.DUİT 173/107. 9 Ca 1335/3 Mart 1917

³¹ Nikâh kıyılmış ancak, evlilik fiilen gerçekleşmemiş.

³² *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, İ.DUİT 173/122. 10 B 1335/2 Mayıs 1917

³³ M. Şefik Aker, *57nci Tümen ve Aydın Millî Mücadelesi (1918-1920)*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2006, s. 418. Kaynak eser bu örgütün adını

göçe ve yerleşim yerlerini muhtemel Rum göçü için insansız bırakmayı amaçlamıştır. Bu bazen kendi insanlarını bile planlı bir şekilde öldürerek Batı Anadolu'da gayrimüslimler için can güvenliğinin olmadığını ve Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesinin uygulanmasına gerekçe oluşturmak için yapılmıştır. Bu amaçla, İtilaf Devletleri üyeleri, silahlı Rum çetelerine lojistik destek vermişlerdir. Yunanlılar, Batı kamuoyuna işgallerini haklı göstermek için her türlü provakatif eylemi icraya koymaktan çekinmemişlerdir. 1919 tarihli bir belgeye göre, Umum Jandarma Kumandanlığı'ndan Manisa, Aydın, Denizli ve Karesi mutasarrıflıklarına çekilen bir telgrafta, Yunan ordusu tarafından tahliye edilen İzmir ve mülhakatında asayiş tehdit etmek ve Yunan iddialarına zemin hazırlamak amacıyla İstanbul'da gizli bir Yunan komitesinin sevk ve idaresi altında yüz otuz çete reisinin Romanya vapuruyla İzmir'e sevk edildiği, bu teşkilatın hedefinin asayiş ihlal ederek siyasi menfaat elde etmek olduğu istihbaratı alındığı, haberin ilgililere tebliğiyle, gerekli tedbirlerin alınması emredilmiştir.³⁴

İtalyanlar da bu amaca ulaşmada Rum çetelerine yardım etmiştir. 5 Mayıs 1917 tarihinde Harbiye Nezâreti Umûr-ı Mehâkim Müdüriyeti'nden Başkumandan Vekili ve Harbiye Nâzırı Enver imzasıyla Sadâret'e yazılan tezkirede; Bir İtalyan zırhlısı ve motoru himayesinde çıkarılan dört yüzden fazla silahlı Rum eşkıyasıyla ortak hareket ederek mahalli halka karşı silah kullanıp bazısını öldürüp yaralayan, ahalinin ev eşyalarıyla hayvanlarını gasbedip memleketi tahribe çalışmak iddiasıyla maznun olan Marmaris'in Turgut köyünden Karakucak Makro oğlu Yani, Kaladaki Yorgi'nin oğlu Vasil, Faşutlu oğlu Yani mahdumu Yorgi, Kıprıslı Mihal oğlu Nikola ve kardeşi Espiro, Karakucak oğullarından Nikola'nın oğlu Nikita ve diğer oğlu Dimitri, Kıprıslı Mihal damadı Petro ve biraderi Toduri, Orhaniye Köyü'nden Babuşçu Kostantin oğlu Dimitri ve kardeşleri Vasil, Nikita ve İlya, Pavli'nin oğulları Mihal ve Nikita, Selimiye Köyü'nden Kostı mahdumu Mihal, Bayır Köyü'nden Kuyucu oğlu Mehmet ve Deli Bekir oğlu Süleyman'a Denizli Dîvân-ı Harb-i Örfisi'nden, askeri ceza kanununun 75. ve mülkiye ceza kanununun 56. maddelerine göre idamlarına ve emval ve eşyalarının hacz ve müsaderesiyle hukûk-ı medeniyeden ıskatlarına dair giyaben verilen mahkûmiyet kararı mazbatası, ele geçtikleri takdirde vicahî muhakemeleri tekrar icra edilmek üzere 9 Mayıs 1917 tarihli irâde-i seniyye ile tasdik edilmiştir. Irâde-i seniyyenin infaz görevi de, padişah, sadrazam ve harbiye nazırından oluşan üçlü imza ile harbiye nâzırına verilmiştir.³⁵ Görüldüğü gibi bazı Müslümanlar, Rumlarla ortak hareket ederek kendi milletinden olan insanlara zulmetmiştir.

5 Mayıs 1917 tarihinde Harbiye Nezâreti Umûr-ı Mehâkim Müdüriyeti'nden Başkumandan Vekili ve Harbiye Nâzırı Enver imzasıyla Sadâret'e yazılan tezkirede; Adam öldürme, yağmacılık ve çapulculuk maddelerinden dolayı maznun olup, firarda bulunan Marmaris'in Dadiye Köyü'nden Koca Mariye damadı asker kaçağı Yorgi, Hırsto Favruz oğlu Yorgi, İncebıçak oğlu Mihal, Farmakidi oğlu Mihal, Varilci oğlu Farmakidi'nin mahdumu Alakar, biraderi Nikola, Kara'nın oğlu Kalatoka, Yumuk oğlu firari Yorgi, Yako oğlu Yani'nin mahdumu İstavri, Kara Mihal oğlu Dimitri,

vermemiştir. Bu örgütün, Megali İdea'yı (Büyük İdealler) gerçekleştirmek için kurulan Mavri Mira (Kara /Kötü Talih) Cemiyeti olduğunu düşünüyoruz.

³⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH.ŞFR. 100/136. 1337 N 18/17 Haziran 1919.

³⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İ.DUİT 174/3. 17 B 1335/9 Mayıs 1917

Karaköy Köyü'nden Kızılgâvur oğlu Nikola, Hızırşah Köyü'nde yaşayan Germeli Çoban Yani, Akgâvur oğlu İstemat ve Mihal, Bodrumlu olup Dadiye ve Bediye köylerinde tütüncülükle uğraşan Deli Yani, Karaköylü Güzelgâvur oğlu Mihal'e mülkiye ceza kanununun 56. maddesinde idamlarına ve emval ve emlaklarının hacz ve müsaderesiyle hukûk-ı medeniyeden iskatlarına dair gıyaben verilen mahkûmiyet kararı mazbatası, ele geçirildikleri takdirde vicahî muhâkemeleri tekrar icra edilmek üzere 9 Mayıs 1917 tarihli irâde-i seniyye ile tasdik edilmiştir. Irâde-i seniyyenin infaz görevi de, padişah, sadrazam ve harbiye nazırından oluşan üçlü imza ile harbiye nâzırına verilmiştir.³⁶

5 Mayıs 1917 tarihinde Harbiye Nezâreti Umûr-ı Mehâkim Müdüriyeti'nden Başkumandan Vekili ve Harbiye Nâzırı Enver imzasıyla Sadâret'e yazılan tezkirede; Seferberlik ilanında düşmana katılarak harp gemilerinin korumasında Osmanlı topraklarına tecavüzle ahalinin eşya ve hayvanlarını soymak ve çapulculukla suçlanan, Söke'nin Yoran Köyü'nden ve asker kaçaklarından Kara Dimitri, Kavraki oğlu Mihal, Akyün Köyü'nden Nikola oğlu Espiro, Bodrum'dan Kara Menol ve biraderi Dimitri, Bahçıvan Vasil damadı Menol, Gülek iskelesinden Fırıncı Andon oğlu Mihalaki'ye mülkiye ceza kanununun 56. maddesine göre idamlarına dair gıyaben verilen mahkûmiyet kararı mazbatası, ele geçtikleri takdirde vicahî muhakemeleri tekrar icra edilmek üzere 9 Mayıs 1917 tarihli irâde-i seniyye ile tasdik edilmiştir. Irâde-i seniyyenin infaz görevi de, padişah, sadrazam ve harbiye nazırından oluşan üçlü imza ile harbiye nâzırına verilmiştir.³⁷

9 Temmuz 1917 tarihinde Harbiye Nezâreti Umûr-ı Mehâkim Müdüriyeti'nden Başkumandan Vekili ve Harbiye Nâzırı Enver imzasıyla Sadâret'e yazılan tezkirede; Marmaris'in Reşadiye Nahiyesi'nin Emecik Köyü'ne yanaşan kayıktan silahlı olarak inerek adı geçen köyde Yakup oğlu Süleyman'ı öldürmek maksadıyla yaralayarak iki sığırını ve Süleyman oğlu Mehmet'in dört öküzünü gaspetmekle maznun firarda olan Kara Köyü'nden Rum asker kaçağı Yumuk oğlu Yorgi ve Kızılan Köyü'nden Tülübaş oğullarından Fırıncı ve biraderi Mihal ve Mesudiye Köyü'nden asker kaçağı Bahçıvan oğlu Haralambo'ya mülkiye ceza kanununun 56. maddesine göre idamlarına ve emval ve emlaklerinin hacziyle hukuk-ı medeniyeden iskatlarına dair gıyaben verilen mahkûmiyet kararı mazbatası, ele geçtikleri takdirde vicahî muhakemeleri tekrar icra edilmek üzere 9 Mayıs 1917 tarihli irâde-i seniyye ile tasdik edilmiştir. Irâde-i seniyyenin infaz görevi de, padişah, sadrazam ve harbiye nazırından oluşan üçlü imza ile harbiye nâzırına verilmiştir.³⁸

16 Temmuz 1917 tarihinde, Sadâret Umûr-ı Mühimme Kalemi'nden Harbiye Nezâreti'nin 9 Temmuz 1917 tarihli ve 8/163 numaralı tezkiresine cevaben yazılan tezkirede; yaralama, gasp fillerini işledikleri yapılan muhakeme sonucu sabit olan Pomokoğlu Yorgi ile Kovancı ve kardeşi Mihal, Bahçıvanoğlu Haralam[b]o'nun idamlarına dair gıyaben verilen mahkûmiyet kararı mazbatası, 14 Temmuz 1917 tarihli irâde-i seniyye ile tasdik edilmiştir.³⁹

³⁶ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, İ.DUİT 174/8. 17 B 1335/9 Mayıs 1917

³⁷ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, İ.DUİT 174/9. 17 B 1335/9 Mayıs 1917

³⁸ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, İ.DUİT 174/29. 24 N 1335/14 Temmuz 1917

³⁹ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, BEO 4477/335760. 28 N 1335/18 Temmuz 1917

17 Temmuz 1917 tarihinde, Sadâret Umûr-ı Mühimme Kalemî'nden Harbiye Nezâreti'nin 9 Temmuz 1917 tarihli ve 8/880 numaralı tezkiresine cevaben yazılan tezkirede; yağmacılık, çapulculuk ve öldürme fiillerini işledikleri yapılan muhakeme sonucu sabit olan Farmakidioğlu Mihâl ile sekiz arkadaşının idamlarına dair gıyaben verilen mahkûmiyet kararı mazbatası, 14 Temmuz 1917 tarihli irâde-i seniyye ile tasdik edilmiştir.⁴⁰

7 Ağustos 1917 tarihinde Harbiye Nezâreti Askerî Müddeî Umûmîliği'nden Başkumandan Vekili ve Harbiye Nâzırı Enver imzasıyla Sadâret'e yazılan tezkirede; casusluk etmek ve fırari askerlerin düşman tarafına geçmelerini kolaylaştırmak suçlarıyla maznun olan şahıslardan Fethiyeli Tabak Abdullah ve Bulgar Lazo ve Menol'e askeri ceza kanunnâmesininin 85. maddesine göre idamlarına, emval ve emlaklerinin hacziyle hukûk-ı medeniyeden ıskatlarına dair gıyaben verilen mahkûmiyet kararı mazbatası, ele geçtikleri takdirde usulen vichâ muhakemeleri tekrar icra edilmek şartıyla bildirilmiş ancak, Bozar oğlu Dimitri hakkındaki hüküm, Divân-ı Temyîz Kanunu'nun 39. maddesince Askerî Savcılık tarafından incelenmiş ve bazı eksikliklerle hataların tespit edilmesi üzerine dosyası iade edilerek tespit edilen eksikliklerin düzeltilmesi Sadâret'ten talep edilmiştir.⁴¹ Bunun üzerine 13 Ağustos 1917 tarihinde Sadâret Umûr-ı Mühimme Kalemî'nden Harbiye Nezâreti'nin 7 Ağustos 1917 tarihli ve 54 numaralı tezkiresine cevaben yazılan tezkirede, adı geçen kişiler hakkında verilen mahkûmiyet kararının 12 Ağustos 1917 tarihli irâde-i seniyye ile tasdik edildiği tebliğ edilmiştir.⁴² Dosyanın tekrar incelenmesi sonucu Tabak Abdullah ve Bulgar Lazo ve Menol'ün idam cezalarının onandığı yönünde 22 Ağustos 1917 tarihinde ikinci bir irâde-i seniyye çıkarılmıştır. Irâde-i seniyyenin infaz görevi de, padişah, sadrazam ve harbiye nazırından oluşan üçlü imza ile harbiye nâzırına verilmiştir.⁴³ Görüldüğü üzere Müslümanlardan bazıları, gayrimüslimlerle ortak hareket ederek düşman adına casusluk yapmış ve gayrimüslim asker kaçaklarına yardım etmiştir.

4. Cezaların İnfazı

Yakalanan ve yargılaması yapılan bazı suçluların idam cezaları, padişahın onayı alındıktan sonra infaz edilmiştir. İzmir mahalli basında çıkan bir habere göre, teşekkül eden cemiyet-i fesadiyeye katılarak Silahçioğlu Musa kızı Zeliha'ya tecavüz ettikten sonra feci bir şekilde öldüren Menteşe'nin Alaki Köyü'nden Giritli İstavrioğlu Yakomi ile Kara Köylü Fıracı veled-i Kori'nin idamlarına dair verilen hüküm, temyiz mahkemesinde tasdik edildikten sonra infazı için padişah onayına arz edilmiş ve gerekli onayın verilmesi ile iki canı, Denizli'nin Bayramyeri meydanında asılarak idam edilmiştir.⁴⁴

⁴⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, BEO 4477/335763. 28 N 1335/18 Temmuz 1917

⁴¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İ.DUİT 174/34. 23 L 1335/12 Ağustos 1917

⁴² Başbakanlık Osmanlı Arşivi, BEO 4480/335982. 26 L 1335/15 Ağustos 1917

⁴³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İ.DUİT 174/34. 23 L 1335/12 Ağustos 1917

⁴⁴ Âhenk Gazetesi, Aded: 5207, 19 N 1331/22 Ağustos 1913, s. 2.

Sonuç

I. Dünya Savaşı şartları gereği suçlular yakalanamadıkları için Denizli Dîvân-ı Harb-i Örfisi'nde yapılan yargulamalar gıyabi olarak icra edilmiş ve zanlıların yakalandıklarında vicahî olarak yargılanma hakları saklı tutulmuştur. İşlenen suç çeşitleri olarak; hürriyetten yoksun bırakma, yolsuzluk, zorla kanun dışı vergi toplama, darp, yaralama, öldürme, tehdit, tecavüz, görevi kötüye kullanma, askerden firar, soruşturmaya cevap vermeme, silahlı soygun, çete kurma, çapulculuk, yağmacılık, düşman tarafına iltihak, hayvan hırsızlığı, casusluk, kaçak askerlerin düşman tarafına geçişine yardım etmek ve güvenlik kuvvetlerine ateşli silahla mukavemet gibi suçlar tespit edilmiştir. Bazı durumlarda ise, Müslümanlarla gayrimüslimler ortak hareket etmiştir.

İşlenen suçlara verilen cezalar ise, idam (en çok), ağır hizmet, sürgün, mal müsaderesi, medeni haklardan yoksun bırakma şeklinde olmuştur. Askerî kişilerin karıştığı suçların sivil halkı darp, yaralama ve öldürme gibi fiilleri içermesi ilginç bir durum arz etmektedir. İdam cezasının çok fazla verilmesinin nedenini, yaşanan I. Dünya Savaşı döneminin zor şartları itibariyle, caydırıcı bir unsur olması şeklinde değerlendirilebilir. İncelediğimiz dönem itibariyle sadece iki idam cezasının uygulanmış olması, diğer suçluların yakalanamadığı şeklinde düşünebiliriz.

Silahlı Rum çetelerinin faaliyetlerine İtilaf Devletleri üyeleri lojistik destek sağlamıştır. Bundaki amaç, kaos ortamı oluşturarak Batı Anadolu'da gayrimüslimler için can güvenliğinin olmadığını göstermek ve Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesinin uygulanmasına gerekçe oluşturmaktır. Bu şekilde Batı Anadolu, işgale uygun bir hale gelecektir.

1917 yılına kadar Dîvân-ı Harb-i Örfiler'de verilen idam kararlarının icrası için çıkarılan irâde-i seniyyeler sadece padişah imzasıyla icra edilmekteyken, 1917 yılı itibariyle üçlü imza ile yürürlüğe girmiştir. İmza sahipleri sırasıyla Padişah, Sadrazam ve Başkumandan Vekili Harbiye Nâzırı'dır. İrâde-i seniyyelerin icrasına ise, Harbiye Nâzırı memur edilmiştir.

İncelediğimiz dönem içerisinde mülkî idarecilerden birinin, gayrimüslim vergi mültezimleriyle birlikte hareket ederek kanun dışı uygulamalara göz yumması ve böylece hem sivil halkı hem de askerî personeli mağdur etmesi ilginç bir durum arz etmektedir. Denizli merkezî bir konumda olmasından dolayı, Denizli Dîvân-ı Harb-i Örfisi, aynı zamanda Mentеше [Muğla] Sancağı'nda işlenen bazı suçlara da bakmıştır. Yargılama yıllarına bakıldığında, I. Dünya Savaşı sonlarına doğru, özellikle 1917 yılında bariz bir artış dikkat çekmektedir. Bu durum, savaştaki mağlubiyetlerle birlikte iç asayişin de bozulduğunu göstermektedir. Suçlular etnik kimlikleri açısından değerlendirilecek olursa, Rumların daha çok suça karışmış oldukları ortaya çıkmıştır.

Kaynakça**Başbakanlık Osmanlı Arşivi**

- A.}MKT.DV.. 156/83. 12 L 1276/3 Mayıs 1860
 A.}MKT.MHM. 162/76. 16 M 1276/15 Ağustos 1859
 A.}MKT.UM.. 418/59. 17 M 1277/5 Ağustos 1860
 A.}MKT.UM.. 456/10. 09 S 1277/27 Ağustos 1860
 A.}MKT.UM.. 464/20. 22 N 1277/3 Nisan 1861
 BEO 4477/335760. 28 N 1335/18 Temmuz 1917
 BEO 4477/335763. 28 N 1335/18 Temmuz 1917
 BEO 4480/335982. 26 L 1335/15 Ağustos 1917
 DH.İ.UM 78-3/25. 15 S 1334/23 Aralık 1915
 DH.ŞFR. 100/136. 1337 N 18/17 Haziran 1919.
 DH.ŞFR. 535/96. 11 Te 1332/24 Ekim 1916
 HR.MKT. 68/66. 04 R 1270 /4 Ocak 1854
 HR.MKT. 189/42. 17 N 1273/11 Mayıs 1857
 İ..DUİT 107/27. 23 Z 1334/21 Ekim 1916
 İ..DUİT 107/38. 23 Z 1334/21 Ekim 1916
 İ..DUİT 173/107. 9 Ca 1335/3 Mart 1917
 İ..DUİT 173/108. 7 Ca 1335/1 Mart 1917
 İ..DUİT 173/122. 10 B 1335/2 Mayıs 1917
 İ..DUİT 174/3. 17 B 1335/9 Mayıs 1917
 İ..DUİT 174/8. 17 B 1335/9 Mayıs 1917
 İ..DUİT 174/9. 17 B 1335/9 Mayıs 1917
 İ..DUİT 174/29. 24 N 1335/14 Temmuz 1917
 İ..DUİT 174/34. 23 L 1335/12 Ağustos 1917
 İ..MVL. 431/18953. 18 N 1276/9 Nisan 1860
 MVL 359/74. 9 Ca 1277/23 Kasım 1860
 MVL 585/38. 10 L 1275/13 Mayıs 1859
 MVL 586/16. 12 Za 1275/13 Haziran 1859
 MVL 597/18. 15 Za 1276/4 Haziran 1860
 MVL 665/29. 28 S 1280/14 Ağustos 1863
 Y..MTV. 63/97. 19 Za 1309/15 Haziran 1892
 ZB. 342/48. 31 T 1322/13 Ağustos 1906

Gazeteler

Âhenk Gazetesi, Aded: 5207, 19 N 1331/22 Ağustos 1913, s. 2.

Kitaplar, Tezler ve Makaleler

- AKÇAM, Taner, “Divân-ı Harb-i Örfî'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri”, *Tebcir ve Taktil Divan-ı Harb-i Örfî Zabıtları İttihad ve Terakki'nin Yargılanması 1919-1922*, Derleyenler: Vahakn N. Dadrian-Taner Akçam, Bilgi Üniversitesi Yayını, İstanbul, 2008, ss. 127-145.
- AKER, M. Şefik, *57nci Tümen ve Aydın Millî Mücadelesi (1918-1920)*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2006.
- AKTAR, Yücel, “1912 Yılı Harp Mitingleri ve Balkan Harbi'ne Etkileri”, *II. Askerî Tarih Semineri Bildiriler*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1985, s. 114-139.

- , *İkinci Meşrutiyet Dönemi Öğrenci Olayları (1908-1918)*, X. Türk Tarih Kongresi'nden Ayrıbasım, TTK Basımevi, Ankara, 1994, s. 2241-2251.
- ATA, Ferudun, "Divân-ı Harb-i Örfiler ve Ermeni Tehciri Yargulamaları", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı*, yayınlanmamış doktora tezi, Konya, 2003.
- , *İşgal İstanbulu'nda Tehcir Yargulamaları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, Ankara, 2011.
- Düstur*, Cüz-ü Râbi', Dâru't-Tıbâati'l-Âmire, İstanbul, 1296.
- Düstur*, II. Tertip, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul, 1330, II.
- Düstur*, II. Tertip, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1334, VI.
- KÖKSAL, Osman, *Tarihsel Süreci İçinde Bir Özel Yargı Organı Olarak Divân-ı Harb-i Örfiler (1877-1922)*, Ankara Üniversitesi, SBE Tarih (Genel Türk Tarihi) Anabilim Dalı, yayınlanmamış doktora tezi, Ankara, 1996.
- , "Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Örfî İdare Uygulaması", *Türkler*, Ed. Hasan Celâl Güzel vd., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, XIII, ss. 795-803.
- SÂBİS, Ali İhsan, *Harp Hatıralarım I*, Nehir Yayınları, İstanbul, 1991.
- SEVİG, Vasfî Raşid, *Askerî Adalet Birinci Kısım Giriş ve Tarihçe*, Güzel Sanatlar Matbaası, Ankara, 1955.
- TUNAYA, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler İkinci Meşrutiyet Dönemi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, I.
- TÜRKMEN, Zekeriya, *Osmanlı Meşrutiyetinde Ordu-Siyaset Çatışması*, İrfan Yayıncılık, İstanbul, 1991.

Belgrad Kalesi'nde Tamir ve İmar Faaliyetleri (1740-1743)

Tahir SEVİNÇ*

ÖZET

Bu makede 1739 Belgrad Anlaşması'ndan sonra Osmanlı idaresine geçen Belgrad Kalesi'nin tahkimi için kalede yapılan tamir ve imar faaliyetleri ele alınmıştır. Bu amaçla kalenin teslim alınmasından sonra Belgrad'da yeniden kurulmaya çalışılan devlet idaresi için yapılan düzenlemelere yer verilirken, kalenin imar ve inşası için devletin izlemiş olduğu bütün faaliyetler ele alınmıştır. Bu çerçevede kalenin tamiri için yapılan fizibilite çalışmalarından tamirde kullanılacak paranın finanse edilmesine, kale inşaatında çalışan elamanların istihdamına, tamirde kullanılacak malzemenin temini ve bunların kaleye ulaştırılması için Tuna Nehri'nde kullanılan gemi ve kayıklar ile öküz arabalarının teminine genişçe yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler; *Osmanlı Devleti, Belgrad Kalesi, imar, inşaat, fizibilite çalışmaları, mimarbaşı, bina emini inşaat malzemesi, ulaşım ve nakliye*

Repair and Reconstruction Operations in Belgrade Fortress (1740-1743)

ABSTRACT

These articles discuss Ottoman rule in 1739 after the Treaty of Belgrade and repair and reconstruction activities in Belgrade fortress. To this end, there is a discussion of how, after regaining the fortress in Belgrade, the state tried to re-establish regulations for the administration of reconstruction and construction activities in the castle supervised by the state. In this context, the articles refer to feasibility studies for the repair of the castle and money used to finance repairs, as well as the castle construction works, employment and delivery of supplies along the Danube River using ships, boats and ox carts supplying wide areas.

Key Words: *The Ottoman Empire, Belgrade Fortress, zoning, construction, feasibility studies, the head of architects, building materials, transportation and shipping*

Belgrad, Tuna ve Sava nehirlerinin birleştiği yerde kuzey ve orta Avrupa'yı Karadeniz ve Ege Denizi'ne bağlayan yollar üzerinde bulunduğundan, çok eski zamanlardan beri önem kazanmış bir şehirdi. XIII. Yüzyıl sonlarında bir müddet Sırp, Bulgar ve Macarlar arasında el değiştiren Belgrad, 1354'de tekrar Macarların eline geçmiştir. İlk defa 1441 yılında II. Murad, Belgrad'ı muhasara etmiş, uzun süren muhasara ve salgın hastalık yüzünden kale fethedilememiştir. 13 Haziran 1459 tarihinde Fatih Sultan Mehmed tarafından ikinci defa kuşatılmasına rağmen, Papalık ve Avrupalı devletlerinin yardımı sebebiyle ele geçirilememiş; ancak 1521 yılında Kanuni Sultan Süleyman tarafından fethedilmiştir. Bu tarihten itibaren Osmanlı Devleti, Avrupa'ya doğru genişleme politikası doğrultusunda Belgrad'ı büyük ve merkezi bir üs ve gittikçe genişleyen mamur ve bir ticaret merkezi haline getirmiştir. İkinci Viyana bozgunundan sonra 1688'de Avrupalı ordular Belgrad'a kadar ilerlemiştir. Bundan

* Yard. Doç Dr., Batman Üniversitesi, Tarihi Bölümü, E-posta: sevinc.tahir@gmail.com

sonra Avusturya ordularının Belgrad'a üzerindeki taarruzları artarken, 1693'de Avusturya ordusu Çingene Adası'na köprü kurdurarak kaleyi kuşatmıştır. 1699 Karlofça Anlaşması ile Osmanlı Devleti'nde kalmasına rağmen, içinde Fransız ve Almanların bulunduğu Prens Eugene komutasındaki Avusturya ordusu, 16 Ağustos 1717 tarihinde Osmanlı ordusunu bozguna uğratarak kaleyi tam manasıyla kuşatmıştır. 21 Temmuz 1718 tarihinde imzalanan Pasarofça Anlaşması'yla Belgrad Kalesi'nde yer alan Türk ve Müslüman ahali üç günde tahliye edilirken, 22 Ağustos 1717 tarihinde Prens Eugene Belgrad Kalesi'ne girmiştir. Bu tarihten itibaren yirmi yıl boyunca Belgrad Kalesi ve şehri Avusturya ordusunun idaresinde kalmıştır¹. 1737 ve 1739 yılları arasında cereyan eden Osmanlı-Avusturya savaşlarında Avusturya'nın Osmanlı Devleti karşısında bütün muharebeleri kaybetmesiyle 18 Eylül 1739 tarihinde yirmi iki yıl aradan sonra imzalanan anlaşma ile Belgrad Kalesi yine Türklerin kontrolüne girmiştir².

1739 yılında varılan anlaşma ile Belgrad Kalesi Osmanlı idaresine teslim edilecekti³. Kalenin teslim alınmasına kadar Avusturya hükümeti, asilzadelerinden Konguruş ile yanındaki dört adamını rehin olarak Osmanlı ordusuna bırakmış, onların bütün ihtiyaçları giderilmiştir⁴. Kaleyi Avusturyalılardan teslim almak üzere Rumili Valisi Ali Paşa görevlendirilmiş, onun maiyetine de bir çavuşbaşı verilmiştir⁵.

Rumili Valisi Ali Paşa 4 Eylül 1739 tarihinde Belgrad'a girmesine rağmen, yapılan ön anlaşma ile tahkimatları yıkılan kale 7 Haziran 1740 tarihinde Türklerin eline geçmiştir⁶. Belgrad Kalesi'ni Avusturyalılardan teslim alan Ali Paşa'ya hizmetinden dolayı Birun Hazinesi'nden⁷ “sim kemer raht”, “sim rikab”, “sim eğer”, “ğaddare kabza”, “debuz”, “çuka-yı filorin” gibi eyer takımı⁸ ile Diyarbekir astarı ve Defterdar efendi tarafından ise “diba kese” verilmiştir⁹. Bunlardan “sim kemer raht” ve “gadare kabza” Birun Hazinesi'nde bulunmadığı için ser care-i birun Mustafa Ağa tarafından satın alınmıştır¹⁰.

¹ M.Cavit Baysun, “Belgrad, İA, II, Eskişehir 2001, s.475-80. Belgrad için ayrıca bkz.Divna Djuric-Zamolo, “Belgrad”, DİA, V, İstanbul 1992, s.407-409.Belgrad Maddesi için ayrıca bkz. Alexadre Popovic, “Belgrade”, The encyclopadia of İslam Three, 2012/3, Leiden 2012, s.49.

² 1737 ve 1739 yılları arasında cereyan Osmanlı Avusturya-Savaşları ve Belgrad'ın Osmanlı kontrolüne geçişi bkz. Hakan Karagöz, *1737-1739 Osmanlı-Avusturya Harbi ve Belgrad'ın Geri Alınması*, Doktora Tezi, SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2008, s.14-272; Belgrad'ın Osmanlı Devleti'nin kontrolüne girişi için ayrıca bkz. Husein Hadziosmanovic, *Pasin Konak u Gornjem Kalemegdanu u Beogradu (1739-1919)*, Glasnic, III/2, 1989 Sarajeva, s.208.

³ Belgrad Kalesi'nin teslim alınması için bkz. Oswald Redlich, *Das Werden Einer Grossmacht (Österreich 1700-1740)*, Wien 1962, s.222-23.

⁴ Osmanlı hükümeti tarafından asilzade Konguruş'a 600, maiyetinde bulunan dört adamından herbirine de 500 kuruş harçlık vermiştir. Bkz. BOA, D.BŞM, 3239/11, 6 R 1153 (1 Temmuz 1740).

⁵ Görevli çavuşbaşına 500 kuruş hacırh verilirken, yiyecek, içecek başta olmak üzere bütün ihtiyaçları giderilmiştir. Bkz. BOA, D.BŞM, 3162/78, 4 C 1152 (7 Ekim 1739).

⁶ Karagöz, *a.g.e.*, s.275-76, 284.

⁷ Osmanlı Devleti'nde Birun veya Dış Hazinenin (Maliye Hazinesi) teşkilatlanması için bkz.İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Babriye Teşkilatı*, Ankara 1988, s.364-68.

⁸ Yukarıda geçen atlara ait eyer takımları ve kullanılan terimler için bkz.Ebru Sönmez, *1129/1717 Tarihi Deftere Göre Rabt Hazinesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst. Tarih ABD Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001, s.21.

⁹ BOA, D.BŞM, 3162/5.

¹⁰ BOA, D.BŞM, 3162/52.

Belgrad Kalesi'nin Osmanlı idaresine geçmesinin ardından kutlama ve şenlikler tertip edilmesi amacıyla Tersane-i Âmire'de Cebecibaşı Vekili Osman Ağa tarafından havai fişek imali için Baruthane-i Âmireden güherçile¹¹ ile siyahi barut temin edilmiştir¹².

Belgrad Kalesi'nin Osmanlı yönetimine geçmesinden sonra buradaki Avusturya kuvvetleri tahliye edilirken, kaleye asker sevkıyatı da artırılmıştır. Bu amaçla 15000 yeniçeri yazılırken¹³, orduda fazladan bulunan 4 orta (600) cebeci¹⁴, 330 top arabacısı da kaleye sevk edilmiş, bunların günlük et, ekmek ve yem ihtiyaçları da giderilmiştir¹⁵. Belgrad Kalesi'nin çevresinin korunması için de sınırda bulunan Aday-ı Kebir Kalesi'ne yeniden piyade ve süvari askerler yazılırken, kalede bulunan süvari, piyade ve yerli askerlerin mevacipleri için 21.000 kuruşa ihtiyaç olduğu hesaplanmıştır¹⁶. Ayrıca Belgrad ve Bögürdelen kaleleri ile bu civarda bulunan Hisarcık, Semendre, Kutluca ve Eynek palangalarının idaresinde görev yapan ve Tuna Nehri Kaptanlığına tabi bulunan şaykalara kaptan, kürekçi, dümeci ve topçular istihdam edilerek görev yerlerine sevk edilmiştir¹⁷. 19 Temmuz 1740 tarihinde ise Belgrad Kalesi'ndek çalgıcı mehteran takımı düzene konulmuştur¹⁸.

Belgrad Kalesinin Avusturyalılardan teslim alınmasından sonra kalenin çeşitli yerlerinde bulunan toplar tespit edilmiş, ihtiyaç duyulan bir kısmı da Tophane-i Âmire'den talep edilmiştir. Yapılan tespitlere göre Belgrad Kalesi'nde Hünkar Cami yakınında, Tuna Nehrine nazır alanda, Zindan Kapısı'nda, Zindanönü Tabyası'nda ve Su Kapısı'na yakın alanda, Sultan Mustafa Tabyası'nda Sava Nehri'ne bakan kısımda, Dizdar Kapısı yakınında ve çeşitli yerlerde 15 şahi olmak üzere toplam 85 adet top bulunmaktaydı. Kalenin tophanesinde ise "koğuş", "şahi", "fırkate" ve "havan" olmak üzere 69 topun bulunduğu tespit edilmiştir¹⁹. Bu topların haricinde Tophane-i Âmire'den Belgrad Kalesi'ne çoğunluğu "kundak", "tekerlek", "dingil", "cıvata", "tel", "balata", "burgu", "balta", "keser", "kalay", "tüfenk" ve "top yuvarlağı" olmak üzere daha birçok alet ve malzeme gönderilmiştir²⁰. Kaleye gönderilen mühimmat ve cephane, tutulan arabalarla nakledilmiş, kalenin varoşunda bulunan iç kaleye konulmuştur²¹.

Avusturya'yla imzalanan anlaşma ile Belgrad Kalesi Osmanlı Devleti'ne bırakılırken, sadrazam İstanbul'a dönüşten hemen sonra Belgrad Kalesi ve çevresinin sınırlarının belirlenmesi amacıyla Sipahiler Katibi Mehmed Said Efendi'yi

¹¹Havayifişek imali için Baruthâne-i Âmire'den temin edilen 400 kıyye güherçile için bkz. BOA, D.BŞM, 2265, s.7/1, 22 B 1152 (25 Ekim 1739).

¹²Havayifişek imali için Bâruthâne-i Âmire'den temin edilen beş kantar barut için bkz. BOA, D.BŞM, 2265, s.11/1, 5 C 1152 (9 Eylül 1739).

¹³BOA, D.BŞM, 3163/8, 9 C 1152 (13 Eylül 1739).

¹⁴BOA, D.BŞM, 3163/31, 12 C 1152 (16 Eylül 1739).

¹⁵BOA, D.BŞM, 3163/36, Gurre-i C 1152 (4 Eylül 1739).

¹⁶BOA, D.BŞM, 3237/44, 29 RA 1153 (24 Haziran 1740).

¹⁷BOA, D.BŞM, 3430/60, 7 C 1155 (11 Eylül 1739).

¹⁸BOA, D.BŞM, 3241/85, 24 R 1153 (19 Temmuz 1740).

¹⁹BOA, TS MAD, 6357, 29 Z 1155, s.1.

²⁰BOA, TS MAD, 6357, 29 Z 1155, s.2.

²¹Cephane naklinde 1740 yılında cephane nakli için tutulan arabalara 20'şer kuruş ödenirken, bu para Belgrad Cizyesi'nden karşılanmıştır. Bkz. BOA, D.BŞM, 3251/46, 22 CA 1153 (15 Ağustos 1740).

görevlendirilmiştir²². Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında Irşova'dan yukarı Tuna Nehri'nin içinde bulunan adaların tahriri yapılmış ve bu adaların yerleri ve isimleri belirlenerek deftere kaydedilmiştir²³. Yapılan tahrirler neticesinde 2 Mart 1741'de Çingene Adası Belgrad'a bağlanırken, Sava Nehri içerisinde bulunan büyük-küçük bütün adalar Avusturya'nın tasarrufuna bırakılmıştır²⁴.

Belgrad'ın Osmanlı idaresine geçmesinden sonra Belgrad çevresindeki arazinin değerinin hesaplanarak tekrar hazineye kazandırılması için tahrirden geçirilmesi gerekmektedir. Bu amaçla İstanbul'dan tahrirci olarak yolculuk ihtiyaçları giderilen²⁵, Defterhane-i Âmire Katibi Ali, Mehmet ve Hasan ağalar görevlendirilmiştir. Bu görevde buldukları sırada onların bütün ihtiyaçlarını Belgrad Defterdarı Ahmet Efendi karşılamıştır²⁶. Bunların yaptığı tahrirden sonra Belgrad Kalesi ve civarında bulunan arazi, dükkan, bağ ve bahçe mukataa olarak kayda geçilmiş, buradaki mevcut emlak ve arazi değerinde satılmaya çalışılmıştır. Ancak arazi ve emlaktan iyi mevkide olanın bir kısmını askerler kendi tekellerine alırlarken, diğer bir kısmının ise değerinden fazla fiyat biçildiğinden satışı gerçekleşmemiştir. Bu araziler devlete ait olduğundan ona göre değerlendirilmesi hususunda Belgrad Kalesi ağa vekiline emir verilmiştir²⁷.

Bundan sonra eski idari düzenleme göz önünde bulundurularak kale civarında bulunan yerlere de gerekli atamalar yapılmıştır. Avusturya sınırında bulunan Belgrad gümrüğü ile bu civarda olan Sava Nehri'nin de eskiden beri gümrük bir katibi bulunduğu, Belgrad Defterdarı Ahmet Efendi'nin arzı üzerine buraya da usulüne uygun bir gümrük katibi görevlendirilmiştir²⁸.

Osmanlı Devleti idaresine geçen Belgrad Kalesi ve çevresinde her türlü idari, mali ve askeri önlemlerin alınmasından sonra kalenin yeniden tamirden geçirilerek tahkim edilmesi gerekmektedir. Bu amaçla başta Belgrad Kalesi olmak üzere, kalenin varoşunda bulunan saray, cami, mescit ile yeniçeri, cebeci ve topçu kışlaları ile miri ambarlar tamirden geçirilmiştir²⁹.

A.KALEDE İMAR VE TAMİR FAALİYETLERİ

Belgrad Kalesi'nin teslim alınmasından sonra ilerlemiş yaşı ve tecrübesinden dolayı Divan Kapıcıbaşı Mustafa Ağa Belgrad Kalesi Defterdarlığına görevlendirilirken, Belgrad Kalesi'nin tamir ve yeniden inşası için Hassa Mimar Halifesi Mustafa Ağa bina

²² Karagöz, *a.g.e.*, s.289.Mehmed Said Efendi'nin Osmanlı Devleti'nde aldığı görevlere dair bir çalışma için bkz.Tahir Sevinç, "Osmanlı-Fransız İlişkileri ve Mehmed Said Paşa'nın Paris Sefareti (1739-1742)", *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Nisan 2013, 28, Isparta 2013, s.117-132.

²³ Irşova'dan yukarı Tuna Nehri içerisinde yer alan adalar için bkz. BOA, D.BŞM, 3253/53.

²⁴ BOA, Nâme-i Hümayun Defteri, 8, nr.13, s.12-13,

²⁵ Bellgrad Kalesi'nin tahriri için görevlendirilen muharirlerin Edirne'ye kadar yolculukları için kiralanan sekiz adet bargir için bkz.D.BŞM, 3218/74, 8 M 1153 (5 Nisan 1740).

²⁶ "Belgrad Kalesi Defterdarı Ahmed Ahmed Efendi'ye yazılan 23 Z 1152 (22 Mart 1740) tarihli hüküm için bkz. BOA, D.BŞM, 3203/83,

²⁷ "Belgrad Kalesi Ağa vekiline gönderilen 2 R 1154 tarihli hüküm için bkz. BOA, C.Maliye, 13113,

²⁸ BOA, D.BŞM, 3220/88, 19 M 1153 (16 Nisan 1740).

²⁹ Belgrad Kalesi varoşunda bulunan saray, cami ve mescit ile yeniçeri ve cebeci kışlalarının tamiri için neccar, rençber, mutemed tutulurken, 3175 kuruş masraf edilmiş ve harcanan para Belgrad Cizyesi'nden karşılanmıştır. Bkz. BOA, D.BŞM, 3246/16, 9 CA 1153 (2 Ağustos 1740).

eminliğine getirilmiş ve ona 150 kuruş ücret ödenmiştir³⁰. Kalenin yeniden inşası için resminin çizimi ve tasviri gerektiğinden, fen ve hendesede bilgi ve tecrübe sahibi Mühendis Selim³¹ ve Ressam Mehmed görevlendirilmiştir. Görevli ressam ve mühendisin çizimlerinden sonra, kalenin inşaatında kullanılacak tuğlalar numune olarak yapılmış, Avusturya zamanından kalan tuğlaların durumunun tespiti için de tuğla ustası Arnavud Mehmed vazifelendirilmiştir. Görevli Ressam Mehmed ve Mühendis Selim'in yapacağı çizim ve tasvire uygun olarak kalenin yeniden inşası için yeni Bina Emimi Mustafa Ağa, diğer görevlilerle beraber Belgrad'a giderek gerekli keşifleri yapacaktı. Keşif sırasında kalenin inşaatı için gerekli malzemeyi tespit ederken, inşaat çalışmaları hususunda da mutabık kalacaklardı³².

Belgrad Kalesi'ndeki inşaat çalışmaları 1742 Baharında başlayacak ve Kasım ayına kadar devam edecekti. Bu süre zarfında yapılacak çalışmaların tahmini ve hesaplamaları için Mimar Halifesi Mustafa Ağa ve Duvarcı Kalfası Göricele Kika görevlendirilmişlerdi. Bu görevliler bu süre zarfında yapacakları alanı ölçerlerken, aynı zamanda inşaat çalışması için de gerekli mühimmat ve malzemenin çeşit ve miktarı ile inşaatta çalışacak elamanların sayısını ve bunlara ödenecek ücret miktarını da hesaplamışlardı. Yapılan hesaplamalara göre; kalenin alt ve üstündeki temel in uzunluğunu, genişliğini ve toplam uzunluğunu hesaplayarak kayıt altına almışlardı³³.

Tablo 1: Kalede İnşaat Çalışması Yapılacak Alanın Ölçüleri³⁴:

Temelin bölümü	Uzunluk (zıra)	Genişlik (zıra) 35	Boy (zıra)	Toplam uzunluk (zıra)
Yer altındaki bölüm	685	6	1,5	6165
Yerin üstündeki bölüm	685	5	2	8562,5
Kale duvarının uzunluğu	685	4	12	32880
Toplam	-	-	-	47.608,5

Belgrad Kalesi'nde yapılacak imar ve inşaa faaliyetleri için Belgrad Muhafızı ve Belgrad Defterdarı ve Bina Emimi Mustafa Ağa görevlendirilirken, kalede yapılacak imar faaliyetleri mevkufat defterine kaydedilmiştir. Kaledeki imar faaliyetleri için çalışmalar hızla sürerken, Sava Nehri tarafında Ak Tabya tabir olunan mahalden

³⁰ “Bin yü elli dört senesinde Belgrad Kalesi ebniyesi için hassa mimarlarından irsâl olunan Hacı Mustafa'ya medar-ı maişat için alel-hesâb yüz elli kuruş hazine tezkeresi verildiği mukayyedir...” bkz.BOA, D.BŞM, 3419/89, 27 R 1155 (1 Temmuz 1742).

³¹ Görevli Mühendis Selim'e ödenen 100 kuruş harcırah için bkz. BOA, 3464/92, 21 Za 1155 (17 Ocak 1743)

³² BOA, C.Askeriyeye, 10514, 6 ZA 1154 (13 Ocak 1742). Fen ve hendesede mahir Mühendis Selim'in Belgrad Kalesi'ne görevlendirilmesi ile ilgili ayrıca bkz.BOA, D.BŞM, 3457/97, 13 L 1155 (11 Aralık 1742).

³³ BOA, D.BŞM, 2584, s.6.

³⁴ BOA, D.BŞM, 41098, s.14, 2 S 1155 (8 Nisan 1742).

³⁵ Türkiye'de bugün 1 ziranın uzunluğu 65 cm'dir. Fakat daha çok mimaride doğrama arşını olarak kullanılan zirau'l-mimariyye ortaçağda inşaat arşını olarak uzunluğu 78,9 cm'dir. Başka eşitleme ve hesaplamalarla bu değer 77,5 cm, Mısır doğramacı arşını ise 75 cm olarak belirlenmiştir. Bkz. Walter Hinz, “İslam'da Ölçü Sistemleri”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, çev.Sevim Acar, 1989/5, İstanbul 1990, s.73.

İstanbul Kapısı'na ve İstanbul Kapısı'ndan Cafer Paşa Tabyası tabir olunur yere kadar yeniden inşa edilecek alan olarak belirlenmiştir. İnşa edilecek duvarın yerin zemininden ve yüzeyinden derinlik ve genişliği hesaplanmıştır. İnşaat alanına gerekli malzemenin taşınması için Tuna Nehri şaykaları ve üstü-açık kayıklar görevlendirilirken, aynı zamanda inşaat faaliyetlerinde çalışmak üzere Eflak Vilayeti'nden cerehor, neccar, duvarcı, kireç yakıcı, taş kırıcı gibi hizmet erbabı ile kendir urganı ile ihlamur kütüğü temin edilecekti. Hizmet erbabının ücretleri bina emini tarafından iş bitiminde hesap edilecek ve cizyelerine takas edilecekti. Bunların haricinde ücretleri bina emini tarafından verilmek üzere Görice Kazası'ndan duvarcı, kireç yakıcı ve taş kırıcı, rençber, baltacı tutulacak, inşaatta kullanılacak arabalar Belgrad Eflakı'nın köylerinden kiralanacaktı. Niş ve havalisinden ise 10 adet fıçı tezgahı temin edilecekti. İnşaatla kullanılacak ham demir ve çivinin bir miktarı İstanbul'dan, diğer bir kısmı ise Ada ve Belgrad kaleleri ile Samakov'dan temin edilecekti. İstanbul'dan temin edilen mühimmat, deniz yoluyla gemilerle İsakçı İskeleye'ne gönderilecek, buradan İsakçı Ambar Emni Mustafa tarafından Tuna şaykalarına yüklenmek suretiyle Belgrad'a gönderilecekti. Ada Kalesi'nden verilecek mühimmat da Tuna şaykalarıyla Belgrad'a gönderilecek, Samakov'dan satın alınan demir ve diğer malzeme ise Samakov nazırı tarafından arabalarla kaleye sevk edilecekti³⁶.

Belgrad Kalesi inşaatında kullanılacak demir malzemenin bir kısmı Cebhane-i Âmire'den temin edilmiştir. Buradan temin edilen malzemenin Belgrad'a nakli için sirem arabacı-başı tarafından üç adet sirem arabası tutulmuştur³⁷. Arabalardan ikisi malzemelerin naklinde kullanılırken³⁸, bir araba da tamir için İstanbul'dan gönderilen 3 burgucu ve destereci amelesinin hizmetine tahsis edilmiştir³⁹.

Tablo 2: Belgrad Kalesi İnşası için Temin Edilecek Hizmet Erbabı, Araba ve Malzeme⁴⁰:

Eflak Vilayetinden Temin Edilen		Görice Kazasından Temin Edilen	
Hizmet elamanı	Elaman sayısı	Hizmet elamanı	Elaman sayısı
Cerehor ve neccar	1500	Duvarcı	300
Öküz arabası	300	Kireç yakıcı	120
Duvarcı	300	Taş kırıcı	100
Kireç yakıcı	120	Belgrad Eflakı Köylerinden Temin edilen	
Taş kırıcı	100	Rençber	500
Cerehor	1000	Araba	100
Öküz arabası	200	Baltacı	80
Kendir urganı	5000	Niş ve Havalisinden Temin Edilen	
Ihlamur kütüğü	20.000	Fıçı tezgahı	10

³⁶ BOA, D.BŞM, 3389/82, 4 S 1155 (10 Nisan 1742). Ayrıca bkz. BOA, D.BŞM, 41098, s.14.

³⁷ BOA, D.BŞM, 3417/36, 19 R 1155 (23 Haziran 1742).

³⁸ BOA, D.BŞM, 3424/2, 7 CA 1155 (10 Temmuz 1742).

³⁹ BOA, D.BŞM, 3434/18, 23 R 1155 (27 Haziran 1742).

⁴⁰ Tutulan her bir arabaya 40'ar kuruş ücret ödenmiştir. Bkz. BOA, D.BŞM, 3389/82, 4 S 1155 (10 Nisan 1742).

1-İnşaat Çalışmalarında Tuna Nehri ve Donanmasının Rolü

1521'de Macaristan'ın fethinden sonra Osmanlı Devleti, Tuna Nehri Donanması'nı kurmuş ve Tuna Nehri kaptanlığını ihdas etmiştir. Bu tarihten itibaren gerek Tuna'da ve gerekse Tuna'ya dökülen nehirlerde işleyen gemi ve kayıklar Tuna Kaptanlığı'nın emrinde ihtiyaç duyulan zahire ve her türlü savaş malzemesinin naklini sağlamıştır⁴¹. Belgrad Kalesi, Osmanlı Devleti idaresine geçtikten sonra kalenin inşaatında bulunmak üzere Tuna Nehri ocaklık şaykları görevlendirilirken⁴², inşaattan kullanılacak taş, kireç ve kereste naklini sağlamak üzere üstü-açık kayıklar⁴³ istihdam edilmiş, kayıkların bu işe sevki için de Tuna Nehri Ocaklık Şaykaları Başbuğu Ahmet Ağa, üstü-açıklar ağası olarak görevlendirilmiştir⁴⁴.

Belgrad Kalesi'nin imar ve tamir faaliyetlerinde 30 üstü-açık kayığa ihtiyaç duyulduğu hesaplanmış⁴⁵, kayıkların nakliye yapmaya hazır hale getirilmesi için Eflak Voyvodası tarafından ıhlamur kütüğü ile kınab (ip) tedarik edilerek Yergöğü'nde üstü-açıklar ağasına teslim edilecekti⁴⁶. Gerekli harcamalar da Eflak cizyesinden yapılacaktı⁴⁷. Kayıklar için yelken ve tentenin yapımı için Tersane-i Âmire'den⁴⁸ her bir kayak için 14 top kirpas⁴⁹ temin edilmiştir⁵⁰.

Kayıkları tamir edecek marangoz ve demirciler Tuna Nehri'ne kıyısı bulunan Yergöğü, Rusçuk ve diğer kazalardan kaza kadıları, iskele eminleri ve diğer idarecileri tarafından tutulmuştur⁵¹. Kayıklar Tuna sahilinde yer alan Yergöğü, Zıştovi ve Rusçuk'da nehirden karaya çekilerek tamir edildikten sonra Yergöğü İskeleyi'ne üstü-açıklar ağasına teslim edilmiştir⁵². Kayıkların tamirinde altı demirci çalışmıştır. Demirciler tamir esnasında iki demir ocağı kullanmışlardır. Demircilerden her birine 30'ar kuruş ücret ödenmiştir. Tamirden sonra her bir kayığa 20'er akçe bedel ile 8'er adet kürek satın alınmıştır. Üstü-açık kayıklar Ağası Ahmet Ağa'ya da 500 kuruş ücret verilmiştir⁵³.

Tamir ve onarımı tamamlanan kayıkların herbirinin idaresinde 8 kürekçi ile 1 dümenci görev yapmıştır⁵⁴. Kürekçi ve dümenciler Tuna Nehri sahilinde bulunan Yergöğü, Rusçuk, Niğbolu, Silistre ve Zıştovi ve diğer kazalardan tutulmuştur. Tutulan

⁴¹ Tahir Sevinç, "18.Yüzyılda Tuna Nehri'nde Ulaşım ve Nakliye Faaliyetleri", *Türk Tarihinde Balkanlar*, (Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uyg. Ve Arşt. Mer. Yay),I, Sakarya 2013, s.589-90.

⁴² BOA, D.MKF, 1247/66, Şehr-i CA 1155 (4 Temmuz 1742).

⁴³ Tuna Donanması bünyesinde yer alan ve nakliyede kullanılan üstü-açık kayıklar için bkz.İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, Ankara 1992, s.89.

⁴⁴ BOA, D.BŞM, 3416/33, 15 R 1155 (19 Haziran 1742).

⁴⁵ BOA, D.BŞM, 41098, s.23.

⁴⁶ BOA, D.BŞM, 3392/107, 9 S 1155 (15 Nisan 1742).

⁴⁷ BOA, D.BŞM, 3388/85, Selh-i M 1155 (6 Nisan 1742).

⁴⁸ Osmanlı Devleti'nde Tersâne-i Âmire ve yönetimi için bkz.İdris Bostan, "Tersâne-i Âmire",DİA, 40, İstanbul 2011, s.513-16.

⁴⁹ Kayıkların yapımında ve Tersane-i Âmireden temin edilen kirpas için bkz. Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı*, s.154.

⁵⁰ BOA, C.Askeriye, 45540, 24 M 1155 (31 Mart 1742).

⁵¹ BOA, D.BŞM, 3392/113, 9 S 1155 (6 Nisan 1742).

⁵² BOA, D.BŞM, 3392/113, 9 S 1155 (6 Nisan 1742).

⁵³ 30 adet üstü-açık kayığın hazırlığı için toplam 9307,5 kuruş masraf edilmiştir. bkz. BOA, C.Askeriye, 45540.

⁵⁴Tahsis edilecek unun her birkilesi 50'er akçeye satın alınarak 94.500 akçe (787,5 kuruş) masraf edilmiştir. Bkz. BOA, C.Askeriye, 45540.

dümencilere 30, kürekçilere 20'şer kuruş ücret ödenmiştir. Ayrıca dümenci ve kürekçilerden her birine ekmek yapımında kullanılmak üzere üstü-açıklar ağası tarafından 7'şer kile un verilecek⁵⁵, gerekli un Yergöğü ve Rusçuk kazalarından üstü-açıklar ağası tarafından satın alınacaktı⁵⁶.

1743 yılında Belgrad Kalesi'ndeki inşaat çalışmaları devam edecek olup, kale tamiri için taş, kireç ve kereste naklinde kullanılmak üzere 23 miri üstü-açık kayık tahsis edilmiştir. Tahsis edilen kayıkların teçhizat için ıhlamur kerestesi ile ip ihtiyaçları giderilerek gerekli masraf da Eflak Cizyesinden karşılanmıştır⁵⁷.

Ada Kalesi'nde bulunup tamirde kullanılacak malzemenin Belgrad'a nakli için 30 üstü-açık kayık görevlendirilmiştir. Kayıklar Ada Kalesi Şaykası kaptanı Sarı Mehmed Kaptan'ın emrine verilmiştir⁵⁸.

Tuna Nehri Donanması içerisinde yer alan ve bir çeşit harp gemisi olan şaykalar ve ocaklık şaykalar da Belgrad Kalesi'nin tamirine görevlendirilmiştir⁵⁹. 15 Şayka 1742 Baharından Kasım ayına kadar çalışmak üzere Belgrad Kalesi'nin inşaatında yer alacak Belgrad valisinin emri doğrultusunda görev yapacaktı. Kalenin hizmetine şaykaların üzerine başbuğ olarak Hırşova Şaykası Kaptanı Mustafa görevlendirilirken, kendisine Hırşova İskelesi malından 500 kuruş tahsis edilmiş⁶⁰, ocaklık şaykaların kaptan ve kürekçilerine ücretleriyle beraber ulufe ve yiyecek bedelleri de ödenmiştir. Bunlara ödenen ücret ve bahşişler uygun görülen yerlerin gelirlerinden temin edilmiştir. Yalnız Silistre şaykasında bulunan kürekçiler ocaklık kürekçi olduğu için bunlara sadece ulufe ve yiyecek bedeli verilmiştir⁶¹.

Tablo 3: Belgrad Kalesi Tamirine Görevlendirilen Ocaklık Tuna Nehri Şaykaları⁶²:

Şaykanın Ait olduğu Yer	Şaykanın Kaptanı	Kürekçi sayısı	Kürekçi Ücreti (Kuruş)	Ulufe (Kuruş)	Yiyecek Bedeli (Kuruş)
Silistre	Ali Kaptan	20	Ocaklık	201 ve 1 selase	
Yedek Silistre	İbrahim Kaptan	20		171,5 ve 1 selase	
Hisarcık	Paşalı Mehmed Kaptan	20	550	203 ve 1 selase	
Semendre	İskender Kaptanzade Abdi Kaptan	22	550	118	50

⁵⁵BOA, D.BŞM, 3392/113, 9 S 1155 (6 Nisan 1742). Bir diğer kaynata ise kürekçilerden herbirine 25, dümencilere ise 30 kuruş ücret ödendiği ve her birine 6'şar kile un verildiği kayıtlıdır. Bkz. BOA, C.Askeriyeye, 45540.

⁵⁶BOA, D.BŞM, 3392/107, 9 S 1155 (15 Nisan 1742).

⁵⁷BOA, D.BŞM, 3482/62, 2 M 1156 (26 Şubat 1743)

⁵⁸BOA, D.BŞM, 3394/43, 11 S 1155 (8 Nisan 1742).

⁵⁹Tuna Nehri Donanması içerisinde yer alan şaykalar ve ocaklık şaykalar için bkz. Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı*, s.88-89.

⁶⁰BOA, C.Bahriye, 12638, Selh-i M 1155 (6 Nisan 1742).

⁶¹BOA, C.Bahriye, 12638.

⁶²BOA, C.Bahriye, 12638.

Kutluca	Ahmed Kaptanzade Abdi Kaptan	22	550	118	100
Eynek Palangası	Şahin Kaptan	22	550	118	50
Fethülislam	Abdi Kaptan	20	500	201,5 ve 1 selase	
Ada-yı Kebir	Sarı Mehmed Kaptan	20	500	201,5 ve 1 sele	
Hırşova	Mustafa Kaptan	20	500	274,5 ve (17 para ve 1 akçe)	
Tolcı	Diğer Osman Kaptan	20	500	201,5 ve 1 selase	
İsakçı	Selami Ali Kaptan	21	525	201,5 ve 1 selase	
Tutrakan	Ahmed Kaptan	20	500	83 ve 1 selase	
Rahova	Derviş Ali Kaptan	22	550	201 (1 selase)	
Prevadi	Mahmud Kaptan	20	500	118	83
Debre	Ahmed Kaptan	22	577	201 ve 1 selase	
Belgrad	Mehmed Kaptan	22	550	201 ve 1 selase	

Ocaklık şaykaların görevlendirilmesinden sonra bunlara gerekli kürekçilerin temin edilerek bir an önce Belgrad Kalesi'nin tamirinde hazır bulunmaları hususunda emir verilmiştir. Silistre şaykası için gerekli kürekçilerin Silistre varoşunda bulunan ahalden seçilmesi hususunda Silistre Şaykası Kaptanı Ali'ye emir verilirken, bunların ulufe ve yiyecek bedelleri de ocaklık Silistre iskelesi malından karşılanmıştır⁶³.

Tablo 4: Şaykalardaki Kürekçilere Verilen Ulufe, Ücret ve Yiyecek Bedelinin Karşılandığı Yer⁶⁴:

Şayka ismi	Gelirinin karşılandığı yer	Şayka ismi	Gelirinin karşılandığı yer
Silistre şaykası	İcmal-ı İskele-i Silistre	Hırşova	Hırşova İskelesi ve 1155/1742 havale
Yedek Silistre	Silistre İskelesi	Tolcı	Niğbolu Ağnamı
Hisarcık	1155/1742 havale	İsakçı	1155/1742 yılı havale
Semendre	İbrail Nezareti ve 1155/1742 havale	Tutrakan	1155/1742 yılı havale
Kutluca	1155/1742 yılı havale	Rahova	Niğbolu ağnamı

⁶³ BOA, C.Bahriye, 12638.

⁶⁴ BOA, C.Bahriye, 12638.

Eynek Palangası	Ruşçuk muktaası, 1155/1742 havale	Prevadi	Ruşçuk İskelesi ve İbrail Nezareti
Fethülislam	Niğbolu Ağnamı	Debre	Niğbolu Ağnamı
Adayıkebir	Silistre Nezareti	Belgrad	Belgrad Nezareti
Hırşova	Hırşova iskelesi ve 1155/1742 havale	Tutrakan	1155/1742 havle
Tolcı	Niğbolu Ağnamı	Rahova	Niğbolu ağnamı
İsakçı	1155/1742 havale	Prevadi	Ruşçuk İskelesi ve İbrail Nezareti
Belgrad	Belgrad Nezareti	Debre	Niğbolu Ağnamı

2-İnşaatta Kullanılacak Malzemenin Temini

Belgrad Kalesi'nin tamirinde kullanılacak malzeme, Belgrad Muhafızı Mehmed Paşa, Belgrad Kadısı Seyid Mehmed Efendi, Belgrad Defterdarı, Bina Emni Mustafa Ağa ile Hassa Mimarbaşı⁶⁵ Mustafa ile eski Hassa Mimar Mehmed ağanın hesapları neticesinde belirlenmiştir. Yapılan tahminler neticesinde ihtiyaç duyulan malzeme Ada ve Belgrad kaleleri ile İstanbul'dan temin edilmiştir⁶⁶.

Belgrad Kalesi'nde yapılacak tamir faaliyetlerinde kullanılmak üzere; "taşçı tarağı", "taşçı matrakası", "eğe ve çelik" ve "demir bel küreği", "destere", "el keseri", "burgu", "Macari balta", "balta keseri", "bolari keser", "çatal çekiç", "taşçı kalemi", "demir kazma", "ferhadi külünk", "taşçı külüngü", "demir küskü", "demir kama", "demir bayrak", "vana" ve çivi tedarik edildikten sonra Tuna Nehri şaykalarıyla Belgrad'a götürülerek Bina Emni Mustafa'ya teslim edilmiştir⁶⁷.

Tablo 5: Belgrad Kalesi'nin Tamiri için Temin Edilen Malzeme⁶⁸:

Temin Edilen Malzeme	Temin Edildiği Yer ve Sayısı		
	İstanbul	Belgrad	Ada Kalesi
Malzemenin Çeşidi			
Duvarcı çekici	160 (adet)	100 (adet)	140 (adet)
Taşçı tarağı	250 (adett)	110 (adet)	40 (adet)
Hurç	500 (adet)		
Taşçı matrakası	100 (adet)	14 (adet)	86 (adet)
Eğe	180 (adet)	17 (adet)	3 (adet)
Çelik kranğı	630 (kıyye)	225 (kıyye)	25 (kıyye)
Demir bel küreği			500 (adet)
Destere büyük, küçük ve orta		19 (adet)	131 (adet)

⁶⁵ Osmanlı Devleti'nde Hassa Mimarları Ocağı'nın başı olan Hassa mimarbaşı için bkz. Şerafettin Turan, "Mimarbaşı", *DİA*, 30, İstanbul 2005, s.90-91.

⁶⁶ BOA, D.BŞM, 2584, s.2.

⁶⁷ Ada Kalesi Kadısı ve Defterdarı'na gönderilen 4 S 1155 (1 Nisan 1742) tarihli hüküm bkz.BOA, C.Askeriye, 11596.

⁶⁸ BOA, D.BŞM, 2584, s.2.

El keseri			50 (adet)
Mütenevi burğu		14 (adet)	286 (adet)
Macari balta			50 (adet)
Balta keseri		6 (adet)	44 (adet)
Bolari keser		16 (adet)	34 (adet)
Çatal çekiç			20 (adet)
Taşçı kalemi	357 (adet)	40 (adet)	3 (adet)
Destereci	3 (nefer)		

İstanbul'dan temin edilen demir malzeme Hassa Mimar Mustafa Ağa tarafından satın alınmıştır. Mustafa Ağa satın aldığı duvarcı çekiçlerinden her birine 160, taşçı taraklarından her birine 75, hurçlardan her birine 15, taşçı kalemlerinden her birine 15, taşçı matrakalarından her birine 120, büyük eğelerden her birine 80, küçük eğelerden her birine 40 ve Frengi çeliğin her bir kıyyesine 60'ar akçe bedel ödemiştir⁶⁹. Mustafa Ağa satın aldığı malzemeyi gemiyle İsakçı'ya göndermiştir. Sözü edilen malzeme İsakçı'ya vardığında İsakçı Ambar Emni Mustafa Ağa tarafından teslim alınarak Tuna Nehri'nin ocaklık şaykalarından birisiyle Belgrad'a gönderilip Bina Emni Mustafa Ağa'ya teslim etmiştir⁷⁰.

Tablo 6: Hassa Mimar Tarafından İstanbul'dan satın alınan Malzeme ve Fiyatı⁷¹:

Malzemenin Cinsi	Sayısı (adet=kıyye)	Birim Fiyatı (akçe)	Toplam Tutarı (akçe)
Duvarcı çekici	160 (adet)	60	6900
Taşçı tarağı	250 (adet)	75	18.750
Hurç	500 (adet)	15	7500
Taşçı kalemi	375 (adet)	15	5355
Taşçı matrakası	100 (adet)	120	12000
Büyük eğe	90 (adet)	80	7200
Küçük eğe	90 (adet)	40	3600
Frengi çelik	630 (kıyye)	60	37800

Belgrad ve Ada kalelerinden temin edilen malzemenin ağırlık standartları önceden belirlenmiştir. Ada Kalesi'nden temin edilecek demir kazma ve külünklerden her biri 1,5 kıyye; Belgrad, Samakov ve Ada Kalesi'nden temin edilen 400 taşçı külüngünün toplam ağırlığı 300 kıyye idi. Belgrad ve Ada Kalesi'nden temin edilen demir küsküler 6'şar, 7'şer ve 9'ar kıyye; Samakov'dan alınan küsküler ise 6'şar kıyye ağırlığında idi. Samakov'dan alınan demir kahalar 2 idi. Samakov'dan temin edilen demir bayrakların her biri 10'ar dirhem ağırlığında idi. Buralardan temin edilecek 400 kantar çivinin çeşidi de önceden belirlenmiştir. Çivinin 100 kantarı "kaskı", 100 kantarı

⁶⁹BOA, C.Askeriye, 41810, 15 CA 1155 (18 Temmuz 1742).

⁷⁰ BOA, C.Askeriye, 11596, 4 S 1155 (1 Nisan 1742).

⁷¹ BOA, C.Askeriye, 41810.

“Samakov”, 100 kantarı “mertek”, 30 kantarı “Lofça”, 30 kantarı tahta, 40 kantarı ise Zağra çivisi idi⁷².

Tablo 7: Samakov ve Diğer Yerlerden Temin Edilen Demir Malzeme⁷³.

Malzeme çeşidi	Samakov	Belgrad Kalesi	Ada Kalesi
Ham demir	200 (kantar)	100	
Demir kazma			500 adet (750 kıyye)
Külünk			250 adet (375 kıyye)
Taşçı külüngü	200	62	38
Demir küskü	40 (240 kıyye)	35	65
Demir kama	300 (600 kıyye)	140	60
Demir bayrak	600 (15 kıyye)		400 adet (10 kıyye)
Demir örme		90	60
Çivi	122 (kantar)	246 (kantar)	32 (kantar)

Belgrad'da bulunmayan kazma, külünk, kama, bayrak ve çivi ise demir üretimi ile dikkat çeken Samakov'dan⁷⁴ tedarik edilmiştir⁷⁵. Samakov Nazırı, Bina Emni Mustafa Ağa'nın gönderdiği deftere göre Samakov'dan gerekli malzemeyi temin ettikten sonra Belgrad'a göndermiştir⁷⁶.

Tablo 8 : Samakov Nazırı Tarafından Temin Edilecek Malzeme⁷⁷:

Malzemenin Cinsi	Miktarı	Malzemenin Cinsi	Miktarı
Ham demir	1000 (kantar)	Demir kazma	1000 (adet)
Ferhadî külünk	500 (adet)	Demir küskü	200 (adet)
Büyük demir küskü	800 (adet)	Demir kama	500 (adet)
Bayrak	1000 (adet)	Varna	150 (adet)
Vana	100	Demir çivi	122 (kantar)

3.İşe Temini

Belgrad Kalesinin yeniden inşası için Divan Kapıcıbaşlarından Mustafa Ağa Bina emini olarak görevlendirilirken, kalede bulunan askerlere 38.000 kile un ile 18.000 kile un Niğbolu, Lofça, Etrebolu, Plevne, Rusçuk, Şumnu, Hazergrad, Yerköyü, Eskicuma ve

⁷² BOA, D.BŞM, 2584, s.2.

⁷³ BOA, D.BŞM, 2584, s.2.

⁷⁴ Bulgaristan'da bulunan ve demir madeni ve demir üretim merkezi olan Samakov için bkz.Machiel Kiel, “Samakov” *DİA*, XXXVI, İstanbul 2009, s.62-64.

⁷⁵ “Binaya mübaşeret olundukda alet ve mühimmat Cebhane-i Belgrad'da bulunmayub Samakov tarafından tedârik olunmağa muhtaçdır diyü cebecibaşı ağa haber virmekle, zirde zıkr-u beyân olunan adavat ve alat Samakov'dan tedârik ve birgün akdem Belgrad'a nakl ve tesyîr olunmak için emr-u fermân ısdâr...” bkz.BOA,D.BŞM, 2584, s.6.

⁷⁶ BOA, C.Maliye, 10036, 6 S 1156 (1 Nisan 1743).

⁷⁷BOA, D.BŞM, 2584, s.6.

Alakilise kazalarından satın alındıktan sonra Niğbolu ve Rusçuk iskelelerinden gemilerle Belgrad'a ulaştırılacaktı. Satın alınacak bu zahirenin haricinde Belgrad ambarında ise kullanılmak üzere 22.650 kile un ile 6.377 kile arpa bulunmaktaydı. Bunun yanısıra Zıştovi Voyvodası Zıştovi İskelesi'nden önceki yıl satın aldığı 5000 kile buğday bulunmaktaydı. Bu buğday da Belgrad'a gönderilecekti⁷⁸.

Belgrad Kalesi'nin yeniden tamiri için görevlendirilen Mimar Mustafa Ağa'ya yiyecek ve içecek olarak et ve ekmeğin yanısıra günlük olarak hayvan yemi için para verilmiştir. 10 Muharrem-30 Şaban 1155 arasında 222 günlük olarak; yevmiye 1,5 kuruş yem bedeli, günlük 6 çift ekmek ve günlük 2 kıyye koyun eti Belgrad Defterdarı ve bina emini tarafından Mustafa Ağa'ya tamamıyla teslim edilmiştir⁷⁹.

Bina Emini Hassa Mimar Mustafa Ağa'ya 100 kuruş harcırahla birlikte 150 kuruş harçlık verilirken, Belgrad Kalesi Defterdarı tarafından da günlük olarak kendisine 1,5 kuruş ücretle beraber yevmiye 6 çift ekmek ile 2 kıyye et verilmiştir⁸⁰. Hassa Mimar Mustafa Ağa'nın maiyetine görevlendirilen Mühendis Selim Bey'e de yevmiye 30 çift ekmek, 300 dirhem pirinç, 300 dirhem et ve 75 dirhem sade yağ temin edilirken⁸¹, 500 kuruş da Hazine-i amireden harcırah verilmiştir⁸².

Kalenin Osmanlı Devleti idaresine geçmesinden sonra Divan-ı hümayun kapıcısı Mustafa Ağa Belgrad Defterdarı olarak görevlendirilmesinin yanısıra kaledeki inşaat faaliyetlerinin başına aynı zamanda bina emini olarak görevlendirilmiştir. Mustafa Ağa'nın 1 Zilhice 1154 tarihi itibarıyla de görevde bulunduğu süre içerisinde yevmi olarak 70 çift ekmek, 16 kıyye et, 3 kıyye pirinç, 05 kıyye sade yağ ve 10 kile arpa temin edilmek suretiyle ihtiyacı giderilmeye çalışılmıştır⁸³.

4-Tuğla Üretimi

Belgrad Kalesinin inşa ve tamirinde genellikle yapı taşı olarak tuğla kullanılacaktı. Bu amaçla tuğla fırınlardan birinde her 100 tuğlanın pişilmesi 180 akçeye mal olurken, 60.000 tuğla pişilmiştir. Tuğla üretiminde kullanılmak her biri 100 akçeden 15.020 odun temin edilmiş, odunlar için toplam 5406 akçe masraf edilmiştir. Gemilerle iskeleye getirilen tuğla malzemesini fırınlara nakletmek için 266 araba tutulmuş ve her bir arabaya 9'ar akçe ücret ödenmiştir. Tuğla üretiminin düzene konulması için de bir mutemed tutulurken, mutemede yevmiye 50 akçe ücret ödenmiştir⁸⁴.

Kale inşaatında kullanılacak kirecin kaynatılarak yakılması için iki kireç fırını ile her 100 adedi 36 akçe olmak üzere 11.000 odun temin edilmiştir. Kirecin yakılması

⁷⁸ Belgrad Muhafızı Vezir Muhammed Paşa, Belgrad Defterdarı Mustafa Efendi'ye ve eski Belgrad Defterdarı Mühürdar Mustafa'ya gönderilen 3 ZA 1154 (10 Ocak 1742) tarihli hüküm için bkz.BOA, C.Maliye, 23188,

⁷⁹ BOA, D.BŞM, 3448/77, Selh-i Ş 1155 (29 Ekim 1742).

⁸⁰ BOA, D.BŞM, 41098, 27 R 1155 (1 Temmuz 1742).

⁸¹ "Hidmetde olduğu vech-i meşrûh üzere ta'yinatı defterdar mûmâ-ileyh tarafından verilib..." bkz. BOA, D.BŞM, 41098, s.9.

⁸² BOA, D.BŞM, 41098, s.10, 21 ZA 1155 (17 Ocak 1743).

⁸³ "Belgrad Defterdarlığı ile bina emaneti bu kullarına tevcih ve tevfiş buyrulduğu istidasınca virilen tatib mahallere derkenar ve ihsan buyrulmak babında ferman devletlu, saadetlu merhametlu sultanım hazretlerindir." Bkz. D.BŞM, 3461/80, 9 ZA 1155 (5 Ocak 17143).

⁸⁴ BOA, D.BŞM, 41098, s.8.

yirmi bir gün sürerken bunun için bir mutemed tutularak yevmiye 50 akçe ücret ödenmiştir. Ayrıca kireç yakılmasında çalışan amalelere 10.590 akçe ücret ödenmiştir⁸⁵.

Belgrad Kalesi'nin inşaatında kullanılacak tuğlanın çoğu Belgrad'dan temin edilmiştir. Sava Nehri tarafında Avusturyalılar'dan kalma 1.200.000, Tuna Nehri tarafında bulunan Kakuman'dan 500.000 adet temin edilirken, Belgrad Kalesi'nin yıkıntılarında ise 200.000 adet tuğla temin edilmiştir. Belgrad Defterdarı ve Bina Emmini Mustafa Ağa'ya toplam 19 yük tuğla teslim edilmiştir⁸⁶. Yeni üretilen 60.000 adet ile beraber tuğlaların toplam sayısı 2000.000 adedi bulmuştur. Numune olarak üretilen 60.000 adet tuğla yeniden inşa edilecek tabyada kullanılacağından tuğlalar bu tabyanın bulunduğu yerde üretilmiştir. Geriye kalan 19 yük ve 40.000 adet tuğla ise kalenin iç kısımlarına taşınmıştır. Ayrıca yeniden inşa edilecek kalenin tabyası için 1000 çeki taşa ihtiyaç duyulduğu belirlenerek, taşın her çekisi 3 akçe masrafla temin edilmiştir. Ayrıca kalede bulunanların dışında kaleye temin edilecek kireç ve tuğlanın nakli için 40-50 çam kayığına ihtiyaç duyulduğu belirlenmiştir⁸⁷.

5. Hizmet Elemanı ve Araba İstihdamı

a-Öküz Arabası

1742 Belgrad Kalesi inşaatında kireç, odun, kum ve diğer levazımı taşımak üzere⁸⁸, Rumeli'deki kazarlardan 250 araba tutulmuştur. Arabalardan herbirine yevmiye 32 akçe ücret ödenecekti. Araba sahipleri, bina emmininden alacakları ücreti gösterir birer senet alacaklar, ücretleri ise tekaliflerine takas edilecekti⁸⁹. 1743 yılında Belgrad Kalesi'nin tamiri devam ettiği için önceki yılda olduğu yine Rumeli Vilayeti'nden 250 öküz arabası tutulmuştur. Ancak sefer için Rumeli'deki kazalardan fazlasıyla yardım talep edildiğinden, ayrıca 250 arabanın fazladan talebi halka masraf ve yük getireceğinden, bu arabalar Semendre ve Alacahisar kazalarından yevmiye 32'şer akçe ücret ile tutulmasına karar verilmiştir⁹⁰.

Tablo 9: 1742 Yılında Rumeli 250 Arabanın Kiralandığı Kazaları⁹¹:

Araba Tutulan Kaza	Araba sayısı	Araba Tutulan Kaza	Araba sayısı	Araba Tutulan Kaza	Araba sayısı
Şehirköy	5	Sofya	15	Kalkandelen	2
İhtiman	1	Tatarpazarı	25	Uzuncaabad-ı Hasköy	5

⁸⁵ BOA, D.BŞM, 41098, s.8.

⁸⁶ "Cem'a yekun on dokuz yük tuğla Belgrad Defterdarı Mustafa Ağa tarafına teslim ve hıfz-u hırsaset olunarak kaleye naklolunmaktadır diyü gelen deftere şerh verilmiştir." bkz.BOA, D.BŞM, 41098, s.8, 5 ZA 1154 (12 Ocak 1742).

⁸⁷ BOA, D.BŞM, 41098, s.8.

⁸⁸ "Zikrolunan arabalar tuğla ve kireç ve hatb ve kum ve toprak ve sâir levâzım nakli için olmağla ne mâhâllerden ihrâcifermân buyrulursa bir gün akdem ve bir saat mukaddem hıdmet-i binada mevcut bulunmağa..." bkz.BOA, D.BŞM, 2584, s.6.

⁸⁹ bkz.BOA, D.BŞM, 40198, s.23-27, 6 ZA 1155 (2 Ocak 1743).

⁹⁰ BOA, D.BŞM, 41098, s.42-43, 8 ZA 1156 (24 Aralık 1743).

⁹¹ BOA, D.BŞM, 41098, s.23.

Filibe	35	Çırpan	40	Çirmen	2
Zağra-yı Atık	5	Zağra-yı Cedid	5	Hayrabolu	2
Akçakızanlık	2	Kırkkilise	5	Köprülü	1
Vize	5	Gümülcine	8	Üsküp	5
Yenice-i Karasu	2	Drman	5	Dubniçe	2
Zihne	8	Siroz	20	Pınarhisarı	5
Temürhisarı	3	Krotova ve Koçan	1	Cisriergene	2
Nevrekob	5	Razlık	1	Karaferye	5
Köstendil	4	Menlik	1	Ağustos	1
Petriç	1	Ustorumca	1	Cumapazarı	2
Toyran	1	Avrahisarı	2	Pirlepe ve Morihova	1
Selanik	33	Yenice-i Vardar	1	İstife	1
Vodena	1	Kutluca	2	Manastır	5
Tikveş	1	Praveşte	1	Toplam	250

b- Hizmet Elemanı İstihdamı

Belgrad Kalesi'ndeki çalışmalar 1742 Baharında başlayacak ve aynı yılın Kasım ayına kadar devam edecekti. Kalenin duvar hizmetinde duvarcı, kireççi ve taş kırıcıları çalıştırılacaktı. Bunlardan bir kısmı Niş kazasından, diğer bir kısmı ise Görice kazasından temin edilecekti. Bu kazalardan tutulacak elamanların sayısı önceden belirlenmişti. Görice kazasından Kika Kalfa tarafından 300 duvarcı, 120 kireççi ve 100 taş kırıcı tutulacaktı⁹². Kale inşaatında kullanılacak kereste ve tahtaların kesilmesi için de Niş civarındaki kazalardan 80 baltacı tutulacaktı⁹³. Ayrıca kalenin inşaatında kullanılacak tuğla ve kireç yapımında kullanılacak suyun kuyulardan çıkarılması için Niş'e yakın yerlerden 10 adet kuyucu destgahı temin edilecekti. Destgahların ücretleri bina emini tarafından ödenecekti⁹⁴.

Belgrad Kalesi'nin tamir ve imar faakiyetlerinde bulunmak üzere Belgrad Eflakı'ndan 80 baltacı, 500 rençber tutulmuştur⁹⁵. Rençberlerin her birine yevmiye olarak ödenecek 20 akçe ücretleri tekaliflerine takas edilmiştir⁹⁶.

Kalenin imar ve inşaatına karar verilmesinden sonra çevre yerlerden inşaat çalışmasında istifade edilecek kalifiye elaman temin edilmeye çalışılmıştır. Bu anlamda kale inşasında kullanılacak tuğlanın pişirilmesi ve kireç harcının hazırlanmasında gerekli suyun teminden sonra muhafazası için büyük ve küçük fıçılar yapılacaktır. Fıçılardan yapıyı için Niş ve havalisinden 10 fıçı amelesi tutularak ücretleri Belgrad Defterdarı

⁹² BOA, D.BŞM, 2584, s.6.

⁹³ "Hidmetinde oldukları için icâb iden ücretleri bina emini yedinden verilme üzere iktizâ iden tahta ve kereste kat'ı için Niş civârında vâki' kazalardan ihrâc olunmak üzere." Bkz. BOA, D.BŞM, 2584, s.2.

⁹⁴ BOA, D.BŞM, 2584, s.3.

⁹⁵ BOA, D.BŞM, 3389/30, 2 S 1155 (8 Nisan 1742).

⁹⁶ BOA, D.BŞM, 40198, s.27-29, 6 ZA 1155 (2 Ocak 1743).

tarafından verilecekti. Niş ve çevresinden fiçı hademesinin temini için Niş Kadısı, kethüdayeri ve diğer idareciler görevlendirilmişlerdi⁹⁷. Fiçı imalinde kullanılacak 10 adet fiçı atölyesi de Ürgüb Kazası'nda bulunan fiçı esnafından temin edilerek Belgrad'a gönderilmiştir⁹⁸.

1743 Belgrad Kalesi'nin tamiri yine Bahardan başlayarak Kasım ayına devam edeceğinden kale tamiri hizmetine istihdam edilmek üzere neccar, demirci, destereci, amale ve cerehorlar tutulacaktı. Bu amaçla İstanbul'dan 40 neccar ile 2 demirci gönderilirken, bunların eşya ve malzemesini İstanbul'dan Belgrad'a nakli için bargir temin edilmiştir. Neccar ve demircilerin İstanbul'dan hareketinden sonra güzergah üzerindeki kaza ahalipleri ellerindeki bargirleri görevli mübâşire teslim edecek, bargirlerin ücreti ise bargir sahiplerinin tekaliflerine takas edilecekti⁹⁹. Bu yıl içerisinde İstanbul'dan neccar ve demircilerin yanısıra üç destereci amalesi de tutulmuş, bunlara ücret ve harcırahları Hassa Mimarbaşı Mustafa Ağa tarafından peşin olarak verilmiştir. Destereci amelelerinden her birine yevmiye 40 akçe ücret verilirken, doksan gün görevde kalacakları hesap edilmiştir¹⁰⁰.

Kale inşaatında çalışmak üzere 3000 amele tutulacaktı. Bunlardan 1000'i Eflak Vilayeti'nden, diğer 2000'i ise bulunduğu yerden temin edilecekti¹⁰¹. Ayrıca ızgara, iskele ve temellerde kullanılacak kereste ve tahtaların kesilmesi için Niş civarındaki kazalardan 100 baltacı tutulacaktı¹⁰².

Kale hizmetinde çalıştırılmak üzere Rumeli'deki kazalar¹⁰³ ile Eflak Vilayeti ve Belgrad Kalesi aklamından cerehor ve rençberler tutulmuştur¹⁰⁴. Tutulan rençberlerin başına kaza ahalipleri tarafından bir mimar rençber-başı tayin edilecekti. Bunlara tabi olacakları talimatlar, kazanın ayan ve önde gelenlerinin hazır bulunduğu bir yerden okunacaktı¹⁰⁵. Rençberlere yevmiye 20'er akçe ücret ödenecek, ücretleri ise tekaliflerine takas edilecek¹⁰⁶, ücretlerinin tekaliflerine takas edildiğine dair debina emini tarafından kendilere birer senet verilecekti¹⁰⁷.

⁹⁷ BOA, D.BŞM, 3389/30, 2 S 1155 (8 Nisan 1742).

⁹⁸ BOA, D.BŞM, 41098, s.17, 2 R 1155 (6 Haziran 1742).

⁹⁹ BOA, D.BŞM, 41098, s.33.

¹⁰⁰ BOA, D.BŞM, 41098, s.14.

¹⁰¹ BOA, D.BŞM, 2584, s.6.

¹⁰² "Zikrolunân yüz nefer baltacı neferatları ızgara ve iskele ve temeller için iktizâ iden kereste ve tahta kat eylemek için Niş civârında vâki' kazalardan fermân buyrulur ise bir gün akdem gelub hıdmet-i me'mûrelerinde istihdâm olunmaları fermân olmağla.." bkz.BOA,D.BŞM, 2584, s.6.

¹⁰³ BOA, C.Askeriye, 18072, Gurre-i CA 1156 (23 Haziran 1743).

¹⁰⁴ Eflak Vilayeti'nden tutulacak 1000 cerehor ile Belgrad aklamından tutulacak 500 rençber için

bkz.BOA, D.BŞM, 2584, s.3.

¹⁰⁵ BOA, C.Askeriye, 18071/25-25.

¹⁰⁶ BOA, C.Askeriye, 18071/25-4.

¹⁰⁷ BOA, C.Askeriye, 18071/25-2. Rençber temini için ayrıca bkz. BOA, C.Askeriye, 18071/25-3. 12 R 1156 (5 Haziran 1743); C.Askeriye, 18072/1-2; C.Askeriye, 18071/25-5; C.Askeriye, 10871/25-6; C.Askeriye, 18071/6-24.

Tablo 10: 1743 Yılında Belgrad Kalesi'nde İstihdam Edilmek Üzere Tutulan 600 Rençber¹⁰⁸:

Rençber Tutulan Kaza	Rençber sayısı	Rençber Tutulan Kaza	Rençber sayısı
Prezник	3	İznebol	3
Еѓирбучак	4	Çaharşenbe	4
Кесрије	30	Nasliç	15
Норпиште	10	Alasonya	10
Серфиçe	15	Kırçova	10
Пирлепе и Морихова	15	Eğridere	3
Першенбе	15	Sofya	20
Şehirköy	10	İhtiman	10
Samakov	15	Filibe	20
Dubniçe	10	Köstendil	10
Usturumca	15	Tikveş	5
Astana	15	Kıratova	25
Radovişte	15	İvraniye	10
Kalkandelen	15	Doyran	15
Petriç	10	Dukakin	60
Prizren	100	Terkofça	10
Manastır	20	Zarlı	5
Üsküp	15	Toplam	600

6- Belgrad Kalesi ve Çevresindeki Camilerin Tamir ve İnşası

Belgrad Kalesi ile çevresinde bulunan camilerin tamirden sonra eksiklikleri de giderilmeye çalışılmıştır. Belgrad civarında bulunan Ada Kalesi'ndeki cami tamir edilirken, cami mefruşatının değiştirilmesi için İstanbul'dan 40 kuruş harcırahla bir başbakikulu görevlendirilmiştir¹⁰⁹. Diğer taraftan Belgrad Kalesi varoşunda bulunan cami tamirden sonra 20 akçe ücretle Hüseyin Halife adlı biri hatip olarak görevlendirilmiştir. Belgrad Kalesi'nin üst tarafında bulunan diğer bir caminin yeniden inşası için hazırlıklar yapılırken, bütün masraflar Belgrad Defterdarı tarafından karşılanmıştır¹¹⁰.

Belgrad Kalesi'nin üst tarafında yer alan caminin tezhib, süslemeleri için Defterdar Mustafa Ağa'nın talebiyle İstanbul'dan bir nakkaşbaşı ile 2000 nakkaş¹¹¹ ile beraber boya ve diğer malzemeler getirilmiştir. Caminin inşaat ve tezyinatında

¹⁰⁸ BOA, D.BŞM, 40198, s.38-42, 9 ZA 1156 (25 Aralık 1743).

¹⁰⁹ “Ada Kalesi cami-i şerifin mefruşatı için ta'yin olunan bir nefer bakikulunun harcırahı verilmesi için arzuhalidir. Malûm-ı devletleri buyruldukda kırk kuruş tezkeresi verilmek bâbında fermân devletlu, saâdetlu sultânım hazretlerindir.” Bkz.BOA, D.BŞM, 3203/74, 18 Z 1152 (17 Mart 1740).

¹¹⁰ BAO, D.BŞM, 3255/11, 5 C 1153 (28 Ağustos 1740).

¹¹¹ Çeşitli maddeler üzerinde resim ve süsleme yapan sanatkarlar için kullanılan nakkaş tabiri için bkz.Nebi Bozkurt, “Nakkaş”, *DİA*, İstanbul 2006, s.326-28.

kullanılacak boya ve malzemeler nakkaş-başı tarafından 391 kuruş tutarında olduğu hesap edilmiştir¹¹². Tutulan nakkaşlar bir gemiye bindirilirken, boya malzemeleri ise diğer gemilere yüklenerek İstanbul Gümrük Emini'ni tarafından yola çıkarılmıştır¹¹³. Bu gemiler önce Varna'ya, Varna'dan Rusçuk İskelesi'ne, buradan ise Belgrad'a hareket etmişlerdir. Gemilerin nakliye ücreti Belgrad Defterdarı Mustafa Ağa tarafından ödenmiştir¹¹⁴.

Tablo 11: Belgrad Kalesi'ndeki Caminin İmarı İçin Temin Edilen Boya¹¹⁵:

Boya çeşidi	Birim Fiyat (akçe)	Satın alınan miktar (kıyye)	Boya çeşidi	Birim Fiyat (akçe)	Satın alınan miktar (kıyye)
Sülgen	60	300	Yük	300	1,5
Esfah	40	50	Doma	120	1
Haskarî Frenk	300	20	Aşı boya	12	50
Kaya-sarı	12	20	Zennubî tonel	60	50
Rezneçe	200	5	Fozca	30	10
Zemin Arabî	100	1,5	Diğer Malzeme	Birim Fiyat (akçe)	Sayısı adet=kıyye
			Kalem-i sagîr	3	100 (adet)
			Alçı	60	20 (kile)
			Neft yağı	40	250(kıyye)

7-Para Temini

Belgrad Kalesi'nin Osmanlı Devleti idaresine geçmesinden sonra kaledeki bazı ihtiyaçların giderilmesi için Raka Valisi Ahmet Paşa tarafından 5000, Mora Muhafızı Ahmet Paşa tarafından 5000 kuruş olmak üzere toplam 10.000 kuruş Taşra Hazinesine teslim edilirken, daha sonra bu paranın kullanılması için Enderûn Hazinesi'ne aktarılması için tezkere verilmiştir¹¹⁶. Kalede yer alan bazı önemli masrafların karşılanması için Belgrad Defterdarı Ahmet Efendi, merkezden para talebinde bulunmuştur. Bu amaçla kalenin çeşitli ihtiyaçlarını görmek üzere Hazine-i âmireden 15.000 kuruş nakit olarak çıkarılırken, 15.000 kuruş 1740 yılı Vidin Cizyesi malından,

¹¹² BOA, D.BŞM, 3417/37, 19 R 1155(23 Haziran 1742). Başka bir kaynakta ise İstanbul'dan satın alınan envai çeşit boyaya 396 kuruş (46.960 akçe) masraf edildiği kayıtlıdır. Bkz. BOA, D.BŞM, 3424/47, 9 CA 1155 (12 Temmuz 1742).

¹¹³ "İzzetlü İstanbul Gümrük Emini Ağa: Darül-cihad Kale-i Belgrad nâm-ı hümayun-ı hazret-i cihandarı için ta'mir ve ihya olunan cami-i şerifin nakş ve tezyini için Âstâne'den mübaya olunan malûm ol mikdar boya ve levâzimat-ı sâire ile maen gidecek iki bin nefer nakkaş Varna İskelesi'ne gidenlerin birine vazı ettirib bir gün akdem tesyirine ihtimâm eylesin." Bkz.BOA, D.BŞM, 3426/27, 4 CA 1155 (7 Temmuz 1742).

¹¹⁴ BOA, D.BŞM, 3422/19, 3 CA 1155 (6 Temmuz 1742).

¹¹⁵ BOA, D.BŞM, 3424/47, 9 CA 1155 (12 Temmuz 1742).

¹¹⁶ BOA, D.BŞM, 3242/63, 27 R 1153 (22 Haziran 1740).

10.000 kuruş ise civardaki miri malından karşılanacaktı. Gerekli paranın temininden sonra görevli bir mübaşire teslim edilerek Belgrad'a gönderilmiştir¹¹⁷.

1743 yılında kalenin inşası ve tamiri devam ettiğinden tamir ve imar için gerekli para Belgrad Defterdarı Ömer Efendi tarafından hesaplanmıştır. Hesaplamalar neticesinde 30.000 kuruşa ihtiyaç duyulduğunu bildirilmiştir. Gerekli paranın 10.000 kuruşu 1743 yılı Belgrad Hazinesi'ne tabi mukataadan, 20.000 kuruşun ise Belgrad malından karşılanmasına karar verilmiştir¹¹⁸.

SONUÇ

1739 Belgrad Anlaşması'nın imzalanmasıyla Belgrad Kalesi yirmi iki yıl aradan sonra Osmanlı Devleti idaresine girmiştir. Belgrad'ın teslim alınmasından sonra kale ve çevresi ile ilgili her türlü idari, askeri ve mali düzenlemeler yapılmıştır. Kalenin Avusturyalılara karşı yeniden tahkimi için yapılan çalışmalar 1742 ve 1743 yılları süresince bahar mevsiminden başlayarak Kasım ayına kadar devam etmiştir. Bu süre zarfında kalede yapılacak imar faaliyetleri Belgrad muhafızı, Belgrad defterdarı, hassa mimar ağa ve mühendis tarafından belirlenmiş bir plan çerçevesinde yürütülmüş, kalenin tamirinde kullanılacak bütün malzemeler ile beraber tamir ve inşaat sürecinde istihdam edilecek hizmet erbabı belirlenerek kaleye sevk edilmiştir. Kalede yer alan çalışanların her türlü zahire ve iâşe ihtiyaçları giderilirken, kalenin inşaat masrafları için de gerekli finansman desteği sağlanmıştır.

KAYNAKÇA

1-Arşiv Kaynakları

A-Başbakanlık Osmanlı Arşivi

1-Defterler:

a- Bab-ı Başmuhasebe Defteri (D.BŞM):

2265, 2584, 41098

b-Name-i Hümâyün Defteri (N H):

8

c.Topkapı Sarayı Maliyeden Müdevver Defterler (TS MAD):

6357,

2.Belgeler:

a-Cevdet Maliye (CM):

10036, 13113, 23188,

b-Cevdet Askeriye (C. As):

10540, 11596, 18071/22-25, 18071/23-3, 18071/25-2, 18071/25-4, 18071/25-5,

18071/25-6, 18071/6-24, 18072, 18072/1-2, 41810, 45540,

c-Cevdet Bahriye (C.BH) :

12638,

3.Dosya Tasnifi Belgeler:

a.Bab-ı Defteri Başmuhasebe Kalemi (D.BŞM):

¹¹⁷ "...Emval-ı mîrîden tahrîr ve ahkâmı ile havale ve cümlesi mübâşir-i mûmâ-ileyhe teslim ve irsâl olunmağla..." BOA, D.BŞM, 3203/17, 19 Z 1152 (18 Mart 1740). Ayrıca bkz. BOA, D.BŞM, 3202/100, 18 Za 1152 (16 Şubat 1740).

¹¹⁸ BOA, D.BŞM, 41098, s.33, 29 M 1156 (25 Mart 1743).

3162/5, 3162/52, 3162/78, 3163/8, 3163/31, 3163/36, 3202/100, 3203/17, 3203/74, 3203/83, 3218/74, 3220/88, 3237/44, 3239/11, 3241/85, 3242/63, 3246/16, 3251/46, 3253/53, 3255/11, 3388/85, 3389/30, 3389/82, 3392/107, 3392/113, 3394/43, 3416/33, 3417/36, 3419/89, 3422/19, 3427/27, 3424/2, 3424/47, 3430/60, 3434/18, 3448/77, 3457/97, 3461/80, 3464/92, 3482/62

b.Bab-ı Defteri Mevkufat Kalemi (D.MKF):

1247/66,

2.Basılı Eserler

BAYSUN, M.Cavit, "Belgrad, İA, II, Eskişehir 2001, s.475-80.

BOSTAN, İdris, "Tersâne-i âmire", DİA, 40, İstanbul 2011, s.513-16.

_____, Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII.Yüzyılda Tersâne-i Âmire, Ankara 1992.

BOZKURT, Nebi, "Nakkaş", DİA, İstanbul 2006, s.326-28.

DJURİC-ZAMOLO, Dıvna, "Belgrad", DİA, V, İstanbul 1992, s.407-409.

HADZİOSMANOVİC, Husein, "Pasin Konak u Gornjem Kalemegdanu u Beogradu (1739-1919), Glasnic, III/2, 1989 Sarajeva, s.208.

HINZ, Walter, "İslam'da Ölçü Sistemleri", Türklük Araştırmaları Dergisi, çev. Sevim Acar, 1989/5, İstanbul 1990, s.1-82.

KARAGÖZ, Hakan, "1737-1739 Osmanlı-Avusturya Harbi ve Belgrad'ın Geri Alınması, Doktora Tezi, SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü, Isparta 2008.

KİEL, Machiel, "Samakov" DİA, XXXVI, İstanbul 2009, s.62-64.

POPOVİC, Alexadre, "Belgrade", The encyclopadia of İslam Three, 2012/3, Leiden 2012, s.49.

REDLİCH, Oswald, Das Werden Einer Grossmacht (Österreich 1700-1740), Wien 1962.

SÖNMEZ, Ebru, "1129/1717 Tarihli Deftere Göre Raht Hazinesi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst. Tarih ABD Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001.

SEVİNÇ, Tahir, "18.Yüzyılda Tuna Nehri'nde Ulaşım ve Nakliye Faaliyetleri", Türk Tarihinde Balkanlar, (Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uyg. Ve Arşt. Mer. Yay),I, Sakarya 2013, s.589-618.

_____, "Osmanlı-Fransız İlişkileri ve Mehmed Said Paşa'nın Paris Sefareti (1739-1742)", SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Nisan 2013, 28, Isparta 2013, s.117-132.

TURAN, Şerafettin, "Mimarbaşı", DİA, 30, İstanbul 2005, s.90-91.

UZUNÇARŞILI, İ.Hakkı, Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı, Ankara 1988.

Osmanlı Modernleşmesinde Basın

Mehmet Ali KARAMAN*

ÖZET

Bu çalışmamızda modernleşmede matbuatın yeri ve önemi üzerinde duracağız. Bilgi bütün insanlığın en çok değer verdiği kavram olmuştur. Binlerce yıldan bu yana toplumlar gerek edinilmiş tecrübeleri, gerekse yapılan buluşları sonraki nesillere aktarma adına bir araya toplayarak kitaplaştırmışlardır. Bu da basının sayesinde ivme kazanmıştır. Kitap ve kültürünün kullanılmasına başlamasıyla kesin ve kalıcı bilgiye ulaşıldığı gibi, bilginin doğruluğunun sorgulanması da kolaylaşmıştır. Söylenti ve yanlış tecrübelerle dayanan çeşitli kirli bilgiler kitabın kullanılmasıyla geçerliliğini kaybetmiştir. Böylelikle bilgiler daha fazla netleşmiş, bilimsel geçerlilik kazanmıştır. Öte yandan daha güncel olan bilgileri yayın yolu ile anında kitlelere ulaştırma gerekliliği gazete mantığının doğmasına ortam hazırlamıştır.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı İmparatorluğu, Modernleşme, Basın, Matbaa.*

The Press in the Ottoman Modernization

ABSTRACT

This study elaborates on the place and significance of the press in modernization. Mankind has always greatly appreciated the concept of information. For thousands of years societies have gathered both experiences and inventions and collected them into books in order to pass them on to the next generations. This process was accelerated by the press. From the beginning, using books and the culture of books, precise and consistent information was provided and checking the accuracy of information became easier. Various cases of false information, based on rumour and false reports, lost their validity through the use of books. Thus information became clearer and gained scientific validity. In addition, the necessity of transmission of more current information to the masses through immediate publication paved the way for the emergence of journals.

Key Words: *Ottoman Empire, Modernization, Press, Printing House.*

Giriş

İletişim, insanlığın doğasında olan ve çevresiyle duygularını paylaşmasındaki en önemli araçtır. İnsan her zaman etrafında olan biteni merak etmiş, öğrenmek için çabalamış ve öğrendiğini paylaşmak gereği duymuştur. En ilkel toplumlardan XXI. Yüzyıl modern toplumlarına kadar iletişim çeşitleri ve araçları çeşitli yöntem ve tekniklerle farklılıklar göstermiştir. Ancak bu yöntem ve teknikler sürekli kendini geliştirerek gerek sosyal ilişkilere gerekse bilim dallarına hizmet etmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda klasik dönem devlet anlayışı ilme ve bilgiye verilen değerle anlamlı hale gelmiştir. Batıdaki modernleşme hareketlerine kayıtsız kalmayan Osmanlı, gelişmeleri olduğu gibi tatbik etmese de yakından takip etmiştir. Batıdaki önemli bir gelişme olarak kabul edilen matbaanın kullanılması, Osmanlı

* Yrd. Doç.Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Tarih Bölümü. malikaraman@hotmail.com

topraklarında Yahudilerin öncülüğüyle hayat bulmuştur. Matbaanın Osmanlıya etkin bir şekilde gelişi Batıda kullanılma süreci ile kıyaslandığında zaman alsa da bu durumun Osmanlı İmparatorluğu'nun kayıtsız kalması olarak değerlendirilmesi yerine ihtiyacın hâsıl olması ile doğru orantılı olduğu kanaatindeyiz.

1-İnsanlık ve Basın

Aklın ve mantığın olduğu her yerde bilim, bilimin olduğu her yerde de iletişim vardır. İletişim, alanları ayırda olsa her pozitif bilim dalını ilgilendirmiştir. Sosyal gelişim süreci içerisinde farklı görüş ve düşünce akımları, toplumları etkileyerek ortaya çıkan fikirlerin en hızlı şekilde nasıl yayılır sorusunun cevabını da arar olmuştur. Hiçbir zaman durağanlık göstermeyen insan ırkı zaman içerisinde yaşamını kolaylaştıracak buluşlarla sürekli bir gelişme içerisindeydi. Yazının icadı ve yaygın olarak kullanılmaya başlaması çok önemli bir gelişme olmaktan öte insanlığın var oluş gayesini öğrenme noktasında başta ilahi emirlerin insanlığa ulaştırılmasında olmak üzere pek çok alanda en önemli yöntem olarak birinci sırayı almıştır. Yazının icadı tarihin de başlangıcı sayıldığından, aynı zamanda dönemlerin ve olayların sonraki çağlara aktarılmasını mümkün kılmıştır. Kâğıdın farklı yöntemlerle kullanılmaya başlaması ve yazıyla buluşması çağlar boyunca bilimin ve insanlığın işini kolaylaştırmıştır.

İrkları ve milletleri ne olursa olsun diyalog içinde olan toplumlar mutlaka birbirlerine tesir etmişlerdir. En katı milletler bile iyi ilişkiler kurup ticaret yaptıkları kültürlerin yanında, savaş halinde olup çatıştıkları topluluklardan dahi etkilenmiş, başta bilgi alışverişi olmak üzere kültürlerini, medeniyetlerini benimseyerek, bu etkileşim yaşam biçimlerinden, mimarilerine kadar kendini hissettirmiştir. Her yüzyıl kendi içerisinde ayrı bir öneme sahiptir. Eski çağlarda, ilk gazetelerin ataları sayılan elle yazılan fırınlanmış tabletlere, toplumu ilgilendiren olayların yazılarak halka duyurma adına şehrin çeşitli yerlerine asıldığı bilgisine ulaşmaktayız. Bundan 3400 yıl önce Nil boylarında bulunan bir tablet dünyanın ilk gazetesi adını almıştır. İlk tuğla gazeteden kırk sayı bulunmuştur. Bunlarda birçok havadis yazılmıştır. Bir tanesinde “Mısır Kraliçesi Tija İçin yapılmış olan havuz bitmiştir”, “Kral Aslan avında muvaffakiyetler kazandı” gibi havadisler verilmiştir¹. Babilonyalılar'da kamu ile ilgili olayları günü gününe yazan vakanüvisler ve bunları şehrin muhtelif köşelerine asan görevlilere rastlamaktayız. Eski Roma'da bir yıllık olaylar rahipler tarafından beyaz levhalar üzerine yazılır, sonra bu yıllıklar başrahip tarafından tapınağın duvarlarına asılarak halka duyurulurdu². İsa'dan 1750 yıl önce Tomates III. döneminde bir gazetenin olduğu, Firavun Amorsis'in, eleştiri ve hicivlerden tedirginlik duyduğu, bunları önleyemediği içinde kahrından öldüğü mısırlı tarihçiler tarafından dile getirmiştir. Mazediler, Çin'in Pekin şehrinde miladın 911. yılında *King-Pau* adlı gazetenin var olduğunu, Çinlilerin mısırlılar gibi papirüs değil, bir çeşit kâğıt kullandıklarını yazmaktadır³. Mısır'da mizah gazeteleri de çıkmıştır⁴. XV. Yüzyıla gelindiğinde matbaanın icat edilmesi dünya iletişim tarihi için ciddi bir sıçrama

¹ Enver Behnan Şapolyo, *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü İle Basın*, Güven Matbaası, Ankara, 1969, s.11.

² M. Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, Der Yay., İstanbul, 2005, s. 32-33.

³ Hamza Çakır, *Osmanlı'da Basın İktidar İlişkileri*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2002, s.1.

⁴ Şapolyo a.g.e., s.11.

sayılmış, alışlagelmiş bütün ilkel yöntemler Johann Gutenberg'in buluşu ile dize gelmiştir. Yazının icadı kadar ses getiren matbaa eserlerin çoğaltılma sürecini hızlandırmakla kalmamış, toplumların birbirlerinden daha hızlı etkilenmelerinin de önünü açmıştır. Savaşların insanlık tarihi kadar eski olması ve savaşlara endekslenmiş hayatlar olması münasebetiyle devletlerin gerek siyasi, gerekse askeri ilişkileri halkı her zaman için ilgilendirmiş, bu da gazete kültürünün yaygınlaşması açısından haber alma merakı içerisinde bulunan kesimlerin matbuata olan ilgisini arttırmıştır. XV. Yüzyıldan itibaren Venedikliler dünyanın çeşitli yerlerinde görev yapan elçilerine haber niteliğinde çeşitli yayınlar yollamaktaydı. 1482 yılında Mainz'de sahte paraya karşı halkı uyarmak adına basılan tek yapraklı bülten, iletişimde öncüler arasında gösterilebilir⁵. Nitekim XVI. Yüzyıl başlarında Strasbourg'da bugünkü modern anlayıştaki bilinen ilk gazete "*Avisa, Relation oder Zeitung*" Almanca olarak yayınlanmıştır⁶. Eski çağlardan XVIII. Yüzyıl'a kadar geçen dönem haberleşme ve basın için bir oluşum devresi sayılabilir. İhtilal'in ardından 1850'ye kadar basın üzerinde ciddi bir baskı gözlemlenir. Bu baskıyı aşmasının ardından I. Dünya Savaşı'na kadar olan dönem basının evrimi açısından kendini geliştirdiği sansür ve siyasi baskılara karşı direndiği gelişim dönemi olarak adlandırılabilir⁷. Fransız İhtilalinin akabinde basılan gerek kitap gerekse gazete sayı bakımından gözle görülür oranda artmıştır.

2- Matbaanın Osmanlı Devleti'ne Giriş Süreci

Medeniyet'in inkişafı basının ve iletişimin ne derece güçlü olduğuyla doğru orantılıdır. Avrupa pek çok şeyi başka coğrafyalarda icadı yapılmış olsa dahi en etkili şekilde kullanmayı başarmıştır. Matbaa da bunlardan sadece birisi ve en önemlisidir. Osmanlı Devletinde ise matbaaya temkinli yaklaşılmış, özellikle dini içerikli eserlerin basım ve yayımından kaçınılmıştır. Osmanlı topraklarında matbaanın ilk kullanım tarihinin 1490 yıllara rastladığı ile alakalı çok çeşitli görüşler vardır. Bu dönemde Osmanlı topraklarına getirilen Yahudilerin beraberlerinde baskı kültürünü de getirdikleri savunulmuştur⁸. Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk basımevinin Yahudiler tarafından İstanbul'da kurulduğu tüm araştırmacılar tarafından kabul edildiği halde, ilk basılan kitabın adı ve basım tarihi tartışmalıdır. İmparatorluğun ilk matbaası, İspanyol göçmeni David ve Samuel ibn Nahmias tarafından İstanbul'da kuruldu. İlk basılan kitap, Toledo'lu din bilgini Yakup ben Asher'in "*Arba'ab Turim*" olarak anılan "*Sefer Aturim le Ribi Yaakov ben Arosh*" adlı eseridir⁹.

Matbaanın Avrupa'da siyasi ve dini bir parçalanmanın bir mücadele silahı olarak devreye girmesi kısa zamanda önem kazanıp yaygınlaşmasına yol açmıştır. Osmanlı Devleti'nde ise özellikle gayr-i Müslim matbaaları özellikle din konulu eserlere ağırlık vermiş ve genelde eğitim amacı taşımaktan öteye geçmemiştir. İspanya'dan göç etmiş olan David ve Samuel ben Nahmias kareşlerin bastığı Jacob

⁵ Hamza Çaktır, *a.g.e.*, s.2.

⁶ Nuri İnügür, *a.g.e.*, s.57.

⁷ Nuri İnügür, *a.g.e.* s.17.

⁸ Alpay Kabacalı, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın ve Yayın*, Literatür Yay., İstanbul, 2000, s. 9.

⁹ Naim Avigdor Güleriyüz, *Biçans'tan 20. Yüzyıla Türk Yahudileri Tarihi*, Gözlem Yay., İstanbul, 2012, s.89-90.

ben Asher'in Standard bir hukuk kitabı olan *Arba'ab Turim* İstanbul'da kurulan Yahudi matbaasının ilk ürünüdür (13 Aralık 1493)¹⁰. İlk Türk Matbaası İbrahim Mütefferika'nın teşebbüsü ile 1726 yılında hayata geçti¹¹. İlk Osmanlı matbaasının kuruluş tarihçesi İsveç Büyükelçisi Edvard Carleson (1704-1767)'un 20 Temmuz 1735 tarihli raporunda en bariz şekilde özetlenmiştir. Carlson belirttiği şekliyle risale 1726 yılında ortaya çıkar ve Sultan III. Ahmet döneminde Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'ya sunulur¹². Matbaanın Avrupa'da etkin olarak kullanıldığı andan¹³ İbrahim Mütefferika'nın matbaa açılışı için 1726 yılında verdiği dilekçeye kadar geçen takribi 300 yıllık süre Avrupa ile aradaki basım kültürü açısından mesafeyi anlamaya yeterlidir. Osmanlı'ya gelişi temel alındığında matbaanın Avrupa'da çok kısa bir zaman diliminde yaklaşık 50 yıllık bir süre içerisinde bilinen merkezlerde kullanılmaya başladığını bunun ispatıdır. 1721'de Fransa'ya elçi olarak gönderilen Çelebi Mehmet Efendi'nin de Fransa'da gördüğü yenilikleri hayranlıkla anlattığı sefaretnamesinde basımcılıktan söz etmemekle birlikte matbaacılıkla ilgilendiğini, Fransa'da görüştüğü Duc de Saint Simon'a İstanbul'da matbaa açılacağını söylediği bilinmektedir¹⁴. Bazı Avrupalı tarihçilerin İslam dünyasının Rönesans'ının başlangıcı diye niteledikleri Mütefferika'nın girişimi ilk ürününü 1729'da verdi. Patrona Halil İsyanı ile durgunluk dönemine giren bu dönemde sadrazamı katlettiren¹⁵, padişahı tahttan indiren ayaklanma da matbaaya dokunulmaması matbaanın din konusu olarak algılanmadığını göstermekteydi¹⁶. XVII. Yüzyılda İngiltere'den gönderilen bir gemi dolusu Kuran-ı Kerim baskısı Marmara Denizine döktürüldü. İbrahim Mütefferika'nın da basım için seçtiği eserler dinle ilişkili olmadığından, devrin din adamlarına halkı kıskırtma olanağını vermemiştir. O güne kadar basılmasından ve çoğaltılmasında korkulan eserleri itina ile basmış, aynı zamanda kitap kopya ederek çoğaltanların öfkelerini de uyandırmamayı da başarmıştır¹⁷. Matbaanın Osmanlı Devleti'ne girişi ile ilk gazetenin basım süreci arasında yaklaşık bir asırlık fark bulunması habercilik ve yayın kültürünün de gelişimini geciktirmiştir.

Avrupa dünyası ile düşün yolunda tanışma çabasının ilk olayı olarak Osmanlı dilinde basımevinin kuruluşundan yüz yıl kadar bir zaman geçmiş bulunuyordu. O olay dolayısıyla tartıştığımız koşullar altında bir tanışma olayının ne denli dar kaldığını, aradan geçen süre içinde basılan eserlerin azlığından, basımevinin

¹⁰ Kemal Beydilli, "Matbaa", *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, Ankara, 2003, s.105-110.

¹¹ Erhan Afyoncu, <http://www.matbaaiamire.com> (22/07/2012)

¹² Orlin Sabev, (Orhan Salih), *İbrahim Mütefferika ya da İlk Osmanlı Matbaa Serüveni (1726 - 1746)*, Yeditepe Yay., İstanbul, 2006, ss.136-146.

¹³ Avrupa'da matbaanın kullanılması, 1450'li yıllarda Gutenberg'in matbaanın mucidi olduğu ve dizgi harflerini kullanarak ilk kitabı bastığı bilgisi gerçeği yansıtmadığına dairdir. Mevcut bilgi 1430 yılında Hollanda'nın Harlem şehrinde Laurens Coster'in, bir basımevi kurduğu ve Gutenberg'in de bu buluşu Coster'in çırağından öğrenip geliştirerek kullandığıdır. Bilgi için Alpay Kabacalı, *a.g.e.*, s.3.

¹⁴ Alpay Kabacalı, *a.g.e.*, s.17.

¹⁵ Patrona Halil İsyanıyla, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa idam edilmiş, Sultan III. Ahmet tahttan indirilerek yerine I. Mahmut getirilmiştir.

¹⁶ Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basım Tarihi*, Pozitif Yay., İstanbul, 2006, s.15.

¹⁷ Nuri İnuğur, *a.g.e.*, s.156.

gelişmeyişinden, İbrahim Müteferrika'nın ölümünden sonra basımevinin asıl amaç olan tanıma aracı olarak çıkışından anlayabiliriz¹⁸.

1796 yılında Sultan III. Selim Dönemi'nde Mühendishane-i Bahr-ı Hümayun'un açılmasından bir yıl sonra binanın alt katında öğrencilerin ders kitaplarını basmak üzere Basmahane Odası diye adlandırılan mühendishane matbaası kurulmuştur. Burada İbrahim Müteferrika Matbaası'nın araç gereçleri Raşit Efendiden satın alınmış, matbaanın başına ise dönemin Mühendishane ve Hendese Hocası Abdurrahman Efendi getirilmiştir¹⁹.

Batılı devletler ile başlayan yakınlaşma, savaş halinde olan dünyanın birbirleriyle çıkar ilişkisini her fırsatta en ince ayrıntısıyla hesaplayan emperyalist devletler için kullanıma açık ciddi bir bahane olmuş, bu da yayılcı devletlerin işini kolaylaştırmıştır. İmparatorluğun bugünkü Türkiye topraklarına tekabül eden kısmının 1530 yılındaki nüfusu yaklaşık altı buçuk milyon olduğu bunun % 8'inin Hıristiyan olduğu, 1844 yılında ise aynı bölgede On altı milyon insan yaşadığı ve Hıristiyanların bu oranının % 20'lik kısmını oluşturması batının Osmanlı üzerinden politika üretmesi için geçerli bir mazeret olmuştur²⁰. Buradan yola çıkarak başta misyonerlik faaliyetleri adına pek çok ülkenin Osmanlı topraklarında okullar açtığını görmekteyiz. Osmanlı'ya ayak basan ilk misyoner 1815 yılında Mısır'a gönderilen İngiliz Church of Missionary Society'e bağlı bir papazdır. Onu 15 Ocakta İzmir'e ayak basan Pliny Fisk ve Levi Parsons adlı Amerikalı misyonerler izlemiştir²¹. Öte yandan da Anadolu'nun en uzak vilayetlerine bile konsolosluklar açılmıştır. Büyük devletler arasındaki rekabet kızıştıkça, bir vilayette açılan bir konsolosluğu derhal birkaç konsolosluğun daha açılması izler. Hepsi de o bölgedeki Osmanlı uyruğu Hıristiyanları, mahalli gelir kaynaklarını ve idareyi kendi etkileri altına alma kavgasına tutuşurlar. Batı Kapitalizmi, sistemin içsel mantığı uyarınca, elde ettiği ile yetinmemektedir. Bu verimli pazarı daha geniş ölçülerle sömürmek amacındadır. Sömürebileceği az sayıdaki büyük ve zengin ülkelerden biridir, Osmanlı memleketi²². Bu kavgaya en son katılan Amerikalıların kurduğu konsolosluklar kısa zamanda büyük önem kazanır. 1831 yılında İzmir'de açılan konsolosluktan sonraki seksen sene içinde Amerikalıların Osmanlı İmparatorluğu'ndaki konsolosluk sayısı kırk beşe varır²³. Protestan misyoner örgütlerinin dünyayı aralarında paylaşmalarında Osmanlı İmparatorluğu esas itibarıyla ABD'nin payına düşmüş, Osmanlı mülkündeki faaliyetlerinde ABCFM²⁴ 1870 yılına kadar tek başına daha sonraki yıllarda ise BFMPC²⁵ ile birlikte çalışılmıştır²⁶.

Osmanlı devleti, egemenliğini uygulayacağı topraklarda siyasi hüküm yürümediği için bir ekonomik kalkınma programı yürütemezdi. Toprakları üzerinde kendi egemenliğine aykırı imtiyazlar edinmiş dış devletlerin ekonomik gücü hüküm

¹⁸ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yay., İstanbul, 1985, s.196.

¹⁹ Alpay Kabacalı, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın ve Yayın*, s.31.

²⁰ Stefanos Yerasimos, *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, Belge Yay., İstanbul, 1987, C. II., s.15.

²¹ Uygur Kocabaşoğlu, *Anadolu'daki Amerika*, Arba Yay., İstanbul, 1991, s.16.

²² İsmail Cem, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, İş Bankası Yay., İstanbul, 2007, s.191.

²³ İsmail Cem, *a.g.e.*, s.199.

²⁴ American Board of Commissioners for Foreign Missions -Amerikan Yabancı Misyonlar Kurulu.

²⁵ Board of Foreign Missions of the Presbyterian Church -Presbiterian Kilisesi Dış Misyonlar Kurulu.

²⁶ Uygur Kocabaşoğlu, *a.g.e.*, s.17.

sürüyordu²⁷. Bu yaklaşımı kendi hâkimiyetinde bulunan merkez sayılacak yerler için söylemek de mümkündür. Osmanlı ekonomisinin bozulması, siyasi yapısının bozulmasıyla doğru orantılıdır. Bu eş zamanlı çözünürlük beraberinde yanı başlarında hızla güçlenen ekonomilerin tahakkümü altına girmeyi kaçınılmaz hale getirmiştir. Batılı devletlerin ekonomik güçleriyle birlikte kültürleri de, ahlaka ve sosyal değerlere pek uymasa da ülke içerisinde varlık göstermiştir. Meselelerin çözümünde silahlar yetersiz kaldıkça, diplomasi oyunlarından destek arama gerekliliği Osmanlı sarayı ile Avrupa arasında gitgide sıklaşan ilişkiler doğurur²⁸. Bu tarihlerden itibaren Osmanlı Devleti içerisinde alışlagelenden farklı bir dönüşüm dönemi başladı diyebiliriz. Avrupa’da ki gelişmeler yapılacak ıslahatların artık sadece askeri anlamda yapılmasının yeterli olmadığı, sosyal ve bürokratik sürecin de ne kadar önemli olduğu gerçeğiyle Osmanlı yönetimini karşı karşıya getirmişti. XIX Yüzyıl, diplomasinin en az savaş meydanlarında alınacak zaferler kadar önemli bir unsur olduğunun anlaşıldığı yıllardır. Bu yıllar ikili ilişkilerde masa başında yapılacak manevralarla birlikte muhatap devletlerin içişlerine karışma hakkını askeri müdahale sürecine girmeden kâğıt üzerinde elde edildiği bir dönemdir. Tanzimat’ın ilan edilmesi için oluşan ortam incelendiğinde, öncelikle dünya üzerindeki değişimin batılı devletlerin elini güçlendirdiği gerçeğini karşımıza çıkarmıştır.

Askeri basında matbuat ile alakalı kaleme alınan bir yazı özellikle son dönem Osmanlı matbuat ve Avrupa basım hayatı ile alakalı rakamsal bilgiler aktarması açısından önem arz etmektedir. *Donanma Mecmuası*’nın 156. sayısında yer alan “Matbuat Âlemi” başlıklı yazı 7 Mart 1334 yılında yayımlanmıştır. “1912 senesinde İngiltere’de 10914 kitap, Amerika’da 12470 kitap, neşredildiği halde Almanya’da 31681 kitap neşrolunmuştur.” Yayımlanan bu eserlerin hangi alanlarda olduğunun da rakamsal bilgisinin verildiği yazı Ali Şükrü tarafından kaleme alınmıştır²⁹.

Osmanlı’da İlk Süreli Yayınlar

İhtilalın getirdiği değişim rüzgârı bütün Avrupa ile birlikte Osmanlı Devleti’ni de etkilemiş, aydın zümrenin batı hayranlığı ülkeye giren yayınlarla hat safhaya çıkmıştır. İlk olarak İstanbul’daki Fransız Elçiliği 1795 yılında kendi özel matbaasını kurmuştu. 1795’te elçilik Doğuda yerleşmiş Fransızlara Fransa Cumhuriyeti’nin sorunları hakkında bilgi vermek, Türklere de Avrupa’yı tanıtmak amacıyla *Bulletin de Nouvelles*³⁰ adlı süreli yayını çıkardı. On beş günde bir çıkan bu yayın Türkiye’de ilk gazete olarak nitelendirilebilir. 1796’da bunun yerine *Gazette Française de Constantinople* yayımlandı. Pek düzenli çıkmayan bu gazetenin yayını iki yıl kadar sürdü. Fransızlar 1821’de İzmir’de *Le Spectateur Oriental*’i 1824 te *Le Smyrnee*’i

²⁷ Niyazi Berkes, a.g.e, s.244.

²⁸ Yerasimos, a.g.e. s.17.

²⁹ Ali Şükrü, “Matbuat Âlemi”, *Donanma Mecmuası*, S, 156, 7 Mart 1334, s.1718.

³⁰ *Bulletin de Nouvelles*’in basıldığı basımevinin müdürüne Fransız Elçi Varninac Paris’ten gönderilen baskı makinelerinin Türkçe baskı yapabilmesi için gereken dizgi harflerini tedarik etmesi gerektiği konusunda Basımevi müdürüne talimat verse de sonuç alınamamıştır. Akabinde 7 Mart 1796 Tarihinde Elçi Varninac geri çağrıldığından *Bulletin de Nouvelles*’in yayını da sona ermiştir. Nuri İnuğur, a.g.e. s.167 Niyazi Berkes, Osmanlı Topraklarında çıkan ikinci gazete olarak 1821’de basılan ve Yunan Bağımsızlık hareketleri yüzünden fazla yaşamayan Salpinx Hellenikon adlı Rumca gazeteyi işaret eder. Bkz. *Türkiye’de Çağdaşlaşma* s.197.

1828'de *Le Courier de Smyrne*'yi yayımladılar³¹. 24 Mart 1821'de Charles Tricon'un kurduğu *Le Spectateur Oriental (Doğulu Seyirci)* Avrupalı gazeteler ayarında olduğu için oldukça ilgi çekti. Tamamen ticaret ve kültür içerikli bir gazete hedeflense de Yunan ayaklanmasının ardından siyasal bir niteliğe büründü. Aynı dönemde İzmir'de ayaklanma ve Rum korsanlar yüzünden ticari faaliyetler tamamen durmuştu. Gazete Fransız Devrimi'nden aldığı destekle Yunanlıları destekleyince İzmirli tüccarların ve Bab-ı Âli'nin tepkisini çekti. Önce politikasını sonra da sahibini değiştirmek zorunda kalan gazeteye ilk başta yazar olan Fransız avukat Alexandre Blacque sahip oldu. Blacque daha sonra *Le Courier de Smyrne*'i (*İzmir Habercisi*) yayımladı. Yoğun bir Osmanlı yanlısı kampanya yürüten gazete, Yunan, Rus, İngiliz ve Fransız politikalarını sert bir şekilde eleştirdi. Nihayetinde Batı Osmanlı'ya gazetenin kapatılması için baskı yapacak, Osmanlı Devleti de basın hukuku kavramından henüz yoksun olduğundan Avrupa'nın kendi sorunu sayarak çözümü Fransız elçiliğine bırakacaktır. Ancak kendisini batıya karşı fazlasıyla savunan bu gazete ve Mösyö Blacque bazı durumlarda Avrupalı basından faydalanma yolunu da Osmanlıya açmış oluyordu³². Batılı fikirlerin bu şekilde süratle yayılmasının sonucunda Türk aydınları hareketlenmeye başladılar. Türk Edebiyatı Fransız Edebiyatı'nın cansız bir taklidi haline dönüştü. Yönlerini Batıya çevirmiş olan Türk sanatkarları hayallerini zenginleştiren yeni bir düşünceye medeniyetle tanışmaya başladılar. Milli kültürlerinde değişimi kolaylaştıracak unsurlar olmadığından medeniyetin çok az kısmını anlayabildiler³³. Batı'nın Osmanlı'ya nefreti XVI. Yüzyıl'da Martin Luther'in kaleminden çıkanlarla az çok kendini hissettirmişti. Martin Luther, 1524 tarihli "*Türklere Karşı Ordu Vaizleri*", 1529'da yazdığı "*Türkler Karşı Savaş Üzerine*" ve 1541 tarihli "*Türklere Karşı Dua Uyarısı*" adlı yazılarında Türkleri o çağda yaşayanların bozulması üzerine Tanrı tarafından gönderilmiş "*Allah'ın Gazabı Mille*" olarak görür ve gösterir³⁴.

Fransız İhtilali döneminde ise Avrupa'da hâkim görüş ve öne çıkan yazar ve aydınlar çokta erdemli sayılacak işlerin altına imza atan isimler değildi. İhtilalin temelini teşkil eden belli başlı fikir adamları aslında zannedilenden öte toplumda çeşitli gayri ahlaki suçlara karışacak kadar problemlili kişilerdi³⁵. Bir başka yönleri de Türklerle ve Türklükle aralarında olan ciddi bir soğukluk idi. Montesque'nun *Acem Mektupları* adlı eserinde "bir insan nasıl Türk olabilir" derken aslında Türklere karşı içindeki kin ve öfkeyi de yansıtmaktaydı³⁶. *Acem Mektupları*'ndaki yazılanlara

³¹Alpay Kabacalı, *Türk Basınında Demokrasi*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1994, s. 10.

³²Orhan Koloğlu a.g.e. s.22-23.

³³Ernest Edmondson Ramsour, *Genç Türkler ve İttihat Terakki*, Etkin Kitap, İstanbul, 2009, s.15.

³⁴William H. McNeill, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Dünyadaki Yeri", *Tarih ve Toplum*, S.2, Şubat 1984, s.4., Gürsoy Şahin, *İngiliz Seyahatnamelerinde Osmanlı Toplumunu ve Türk İmajı*, Gökkuşbu Yay., İstanbul, 2007, s.46.

³⁵Jan Jack Rousso hırsızlık yüzünden kovulmuş bir uşaktı. On altı yaşındayken Otuz yaşında bir metrese kendini baktırdı. Sonrada Filozof ve tarihçi M. De Mably'nin yanına öğretmen olarak girdi. Efendisinin şarap mahzenini soydu. Bkz. Pierre Gaxotte, *Fransız İhtilali Tarihi*, Varlık Yay., İstanbul, 1962, s.51.

³⁶Türkler ile alakalı görüşlerinin devamında; "*Türkler dünyanın en çirkin insanları idi. Karlıları da kendileri gibi kaknemdi. Rum dülberlerini görünce akılları başlarından gitti. Başladılar kız kaçırmaya. Zaten ezelden beri hayduttular. Türkler eşek olacak öbür dünyada. Yahudileri sırtlarında cebenneme taşıyacaktılar. Bütün kavimlerin en cabili... Türkiye'de tebaanın servetine, hayatına, haysiyetine kimse aldrış etmez. Anlaşmazlıklar çabucak karara bağlanır. Şöyle*

verilebilecek en güzel cevap Cemil Meriç'ten gelmiştir. Cemil Meriç, *Bu Ülke* adlı kitabında Montesgue'nun iddialarına cevap vererek batının ve Montesgue'nun asıl kim olduğuna ve batı zulmüne dikkat çeker³⁷. Dönemin önemli isimlerinden Ahmet Cevdet Paşa Bükreş ziyareti sonrası Avrupa'ya dair tahlillerini yazdığı *Tezâkir*'de: “*Azıcık Bükreş abvalinden bahsedeyim. Orada hamiyet ve ırz-ı namus sözlerini kimesne âbâ ve ecdâdından işitmemiş. Karı koca birbirini kıskanmak adet olmamış. Herkes beğendiğiyle, muâşeret ve mâni'ü müzahim yok. Bir karı sevgilisi ile görüşür iken kocası odaya girmiyor..*” Bükreş ziyaretinde tesadüfen karşılaştığı Fransız ile yaptığı sohbet: “*Fransa'da dabi muâşeret-i nisâ bu mertebe serbestmidir?..Ne mümasebet. Bizde de vâkıâ kararlar serbesttir. Ammâ bir takım riisum-ı ırz-u edeb perdesi arkasında mestûredirler. Burada vaketyle perde yırtılmış. Her şey meydana çıkmış*”³⁸.

Osmanlı sosyal değişiminin en önemli göstergesi şehirleşmeydi. İzmir, Selanik ve diğer bazı şehirlerdeki istatistik bilgileri genel eğilimin bir göstergesi olarak alınacak olursa, batıdaki şehir nüfusu muhtemelen üç katı artmıştı. Şehir bölgelerine göçün en önemli sebeplerinden biri, bir yandan kaybedilen topraklardaki insanların göç etmesi, diğer taraftan tarımda giderek kötüleşen koşullara katlanamayan köylülerin şehirleri tercih etmeleriydi³⁹.

Osmanlı sınırları dâhilinde basın faaliyetlerinin ilk başlarda resmi olarak harekete geçmesi toplum dinamiklerinin de basına resmi pencereden bakmasını sağlamıştır. Çıkan yayınlar ilk başlarda devletin yayın organı olma niteliği taşımışlardır. Genel olarak bilinen, ilk Türkçe gazetenin 1831 tarihinde yayınlanan *Takvim-i Vakayi* olduğu idi. Oysaki 1828 yılında Mısır'da yayınlanan *Vakay-ı Mısrıye* Osmanlı sınırlarında yayınlanan ve yarısı Türkçe, yarısı Arapça olan bir gazete olma özelliği taşımaktaydı. Tarımsal ve Endüstriyel alanda dönemin gelişmelerinin izlendiği bir haftalık gazete olma özelliği taşımaktaydı. Hemen akabinde iki yıl sonra Girit'te yayınlanan *Vakay-i Giridiye*'yi görmekteyiz⁴⁰. Basın sadece gazete çıkarmak değildir. 1831'de *Takvim-i Vakayi*'nin çıkmasıyla basının başladığı söylenemez. Çünkü bu gazete bir havadis kâğıdı, Padişahın reformlarını tanıtmaya çalışan resmi bir yayındı⁴¹.

Aydınların ve ideolojinin ön plana çıkması arasındaki etkileşim ve bunların her ikisinin de politik sosyalleşme ve kitlelerin endoktrinasyonu⁴² vasıtaları olarak iletişime sıkı sıkıya bağlılığı, 1860'tan sonra Osmanlı modernleşmesinin yeni

ki: Paşa davacıları dinler, sonra falakaya yatırır herifleri, bir âlâ döver ve böylece davayı neticelendirir.” Montesquieu, *İran Mektupları*, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul, 1963, 19. Mektup, s.90, 34. Mektup, s.133.

³⁷Montesque'ya cevaben Cemil Meriç; Montesquieu, *Doğu despotizminden söz eder. Düşünmez ki despotizmin alası, perestîşkârı olduğu İngiltere'de ve tebaası bulunduğu Fransa'dadır. Ne beyadelerin dillere destan zülümlerini, ne isim hanesi açık tevkiş emirnamelerini hatırlat Bu şaşkın toprak ağasının hâkemi'deki türrebatı sadece gülünçtür Biziz bu kadar tanır Montesquieu. Batı yazarlarında ciddiyet ve dürüstlük aramayacak kadar Batı ırfanının âşinâsı olanlar için bu hükümlerin tek orijinal tarafı terbiyesizliktir.. .. Bizim köksüz ve umutsuz aydınlarımız da tarihimizi karalamak için Montesquieu'nun coğrafi kaderciliğine sığınurlar. Cemil, Meriç, *Bu Ülke*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1976. s.122-123.*

³⁸Ahmet Cevdet Paşa, *Tezâkir 40 Tetimme*, T.T.K. Yay., Ankara, 1991, s.28.

³⁹Karpat, *a.g.e.*, s.58.

⁴⁰Orhan Koloğlu, *a.g.e.*, s.26, Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003, s.13.

⁴¹Niyazi Berkes, *a.g.e.*, 255.

⁴²Bir doktrin ya da öğretinin dikte edilerek kesin doğruymuşçasına eleştiriye kapatılarak telkin edilmesi.

boyutlar olarak ortaya çıkmasıyla başlamıştır. Gerçekten de iletişim değişim sürecinde hayati bir rol oynamıştır. Bu, hükümetin taşradaki temsilcileriyle iletişim kurma ve birlikleri hızla konuşlandırma çabalarının sonucu olarak posta sistemini (1834), telgraf (1855–64) ve demiryollarını (1866) kurması ile başlamıştır. Özellikle *Ceride-i Havadis* ve *Tercüman-ı Ahval* (1860) olmak üzere modern basının kurulmasıyla modern iletişimin bütün etkileri hissedilmeye başlamıştır⁴³. 1840'da ilk özel gazete olan *Ceride-i Havadis* ise bir Türk gazetecisi tarafından değil, diplomatik bir olay dolayısıyla⁴⁴ İngiliz ticaret ve gazete muhabirliği yapan bir İngiliz tarafından başlatılmış; muhtemel olarak yazarları Ermeniler olmuştur. Bu gazete ve matbaasında basılan bir iki kitap, kitapta ekonomi politikasında liberalizm doktrini savunulması ve yayılması bakımından onunla bir basın düşünüyü de başlatılmıştır. İstanbul'da Fransızca ve İngilizce olarak çok sayıda gazeteler de çıkmaktaydı⁴⁵. Hürriyet, müsavat ve özgürlük kavramları yayınlanan her yazının içinde zikrolunur hale gelmiştir.

Osmanlı modernleşme süreci aynı zamanda bir mücadeleye dönüşmüş, bu da iki grubun çekişmesi olarak siyasi hayata yansımıştır. Değişimi isteyenlerden birinci grup gelenekçi olup, Osmanlı Devleti'nin klasik dönemdeki ihtişamını yakalama yanlısı olanlardır. Gelenekçiler XIX. Yüzyılda yapılan ıslahatlardan hoşnut olmamakla beraber batının ve sınırlar dâhilinde yaşayan azınlıklara verilen imtiyazlardan da rahatsız idiler. Birinci grup, Osmanlı kurumlarını eski saf geleneklerine döndürme yanlısı olan ıslahatçılar idi⁴⁶. Diğer grup ise şeriatın zamanın ihtiyaçlarını karşılamadığı, devlet-din bileşiminin artık olanağının kalmadığı devleti dinden ayırıp Avrupa modeline göre kurma gerektiği düşüncesinde olanlardır. İkinciler genel olarak Avrupa'da okumuş, ya da bulunmuş dinsizleşmiş sayılan ve döndüklerinde hiç de iyi izlenimler bırakmayan kişiler olarak gösterilir⁴⁷. Zaten bu kesim devlet içinde gerçekleşecek ihtilal hareketlerinin genel planlayıcısı olmuşlardır. Hemen hepsinin basın yoluyla bir yerlerde fikirlerini yayma çabalarını görmek mümkündür. Osmanlı Devleti'nde III. Selim'e (1761–1808) kadar geçen dönemde yaşanan olumsuzlukların çözümünde genel olarak eskiye dönme yani Kanuni devrini ideal model alma eğilimi görülmektedir. Bu anlayış III. Selim'den itibaren sunulan ıslahat raporlarında değişmeye başlamıştır. Bu dönemle birlikte Osmanlı Devleti'nin gerilemeye başladığı kabullenilmiş ve sorunun çözümü olarak iki alternatif ortaya çıkmıştır. Bu seçeneklerden birisi "*kanûn-ı kadîm*" in ihmal edilmemesi yani Kanuni devri şartlarına ya da evvelden olagelene dönmek şeklinde

⁴³Kemal Karpat, *Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma*, İmge yay., İstanbul, 2006, s. 37.

⁴⁴William Churchill'in Kadıköy taraflarında avlanması esnasında bir çocuğun ölümüne sebebiyet verdiği, hakkında çıkan tutuklama kararına tepki olarak İngilizlerin kapitülasyonların da etkisiyle müdahil olmaları sonucu dönemin dışişleri bakanı Akif Paşa azledilmiştir. Bunun yanında kendisine Pırlantalı bir devlet nişanı, On bin kantarlık zeytinyağı ihracı için ferman ve bir de Türkçe gazete çıkarma izni verilmiştir. Bkz. Enver Behnan Şapolyo *a.g.e.*, s.109. Nuri İnuğur, *a.g.e.*, s.182.

⁴⁵Niyazi Berkes, *a.g.e.*, s.255.

⁴⁶Niyazi Berkes, *a.g.e.*, s.277.

⁴⁷Niyazi Berkes, *a.g.e.*, s.277.

özetlenebilecek gelenekçi görüşler, diğeri de dönemin şartlarına göre tavır alınmasını savunan yenilikçi görüşlerdir⁴⁸.

1880'den sonra ortaya çıkan aydınların çoğunun kökleri, ya yoksulluk veya Balkan devletlerindeki kendine özgü milliyetçilik nedeniyle ata topraklarından ayrılmak zorunda kalan bu gruplara dayanır⁴⁹. Osmanlı Devleti basın sürecinde etkili olan isimlerin genel olarak modernleşme adına kendi öz değerlerinden ayrıldıkları gözlenmektedir. Dönemin önemli isimlerinden Ahmet Mithat'ın, Pozitivist Beşir Fuad'ın en büyük destekçisi olduğunu, yayınlanan makalelerinde ciddi eleştiriler alarak hatta dinsizlikle suçlandığını görmekteyiz⁵⁰. Gene benzer düşünce yapısına sahip olan Ahmet Rıza tarafından yayımlanan *Meşveret Gazetesi* İttihat ve Terakkinin ilk yayın organı olma misyonunu üstlenmiş ve Paris'ten yayınlanmak sureti ile ideolojinin taraftarlarına ulaşmasında etkili olmuştur. Kendilerine has pozitivist bir takvim⁵¹ esas alınarak on beş günde bir yayımlanan gazete zaman zaman kendi yandaşlarından dahi tepkiler almıştır. Bu tepkilerden önemlisi Cenevre'de bulunan Arif Beyoğlu adındaki Jön Türk'ün 27 Haziran 1896 da İbrahim Temo'ya gönderdiği mektupta *Meşveret* yönetiminin kullandığı pozitivist takvimle ilgili endişelerini anlatmıştır⁵².

Basının devletler tarihinde son derece önemli olduğu yapılan yorumlardan da anlaşılmaktadır. Napolyon'a göre gazete hükümetin kararlarını destekleyen, onun istediği şekilde hareket eden matbuattır. Rus lideri Lenin, kendi siyasi ideolojisine uygun başka bir tarif vermiş ve "Gazete ihtilalin en kuvvetli silahıdır" demiştir⁵³. Ziya Gökalp ise gazeteyi tanımlarken "Herkesin ayağına giden ve herkesin anlayabileceği canlı okuldur" demiştir⁵⁴.

Sonuç

Osmanlı modernleşmesi son dönem siyasi hayatında geri tepen bir reflekse yol açacaktır. Askerin siyasete müdahale etmesi bunların en önemlisidir. Osmanlı Devleti sınırlarındaki yenilik hareketleri de Osmanlıların hesaplayamadığı bir takım sonuçlar doğurmuştur ki bunlar amaçlanan ve beklenen verimin de önüne geçmiştir. Başlangıçta yalnızca ordunun yenilenmesi, bunun için de batıdan sadece askeri teknoloji aktarılmasıyla sınırlı tutulmak istenen reformlar, sonunda subayların siyasal bilinçlenmesiyle sonuçlanmıştır. Çünkü teknoloji tek başına aktarılamazdı ve teknolojiyi öğrenme ihtiyacı beraberinde farklı ilim alanlarına da merakı arttırıyor idi. Yabancı dil bilmek bunların en önemlisi olurken, yabancı dil ise hem mesleki anlamda, hem de kültürel manada farklı şeyleri de okuyup öğrenmeyi kaçınılmaz kılıyordu. Orduda başlayan modernizasyon çabaları ordu mensuplarının kaçınılmaz olarak

⁴⁸Gürsoy Şahin, "II. Meşrutiyet Döneminde Pozitivist Anlayış ve Bu Anlayışın Türk Modernleşmesindeki Yeri", *100.Yılında II. Meşrutiyet; Gelenek ve Değişim Ekseninde Türk Modernleşmesi Sempozyumu*, Marmara Üniversitesi-Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Haz. Zekeriya Kurşun v.d., İstanbul, 2009, ss. 217-247.

⁴⁹Karpat, *a.g.e.* s.58.

⁵⁰Kendi adına çıkardığı *Dağarcık Mecmuasının* dördüncü sayısında yer alan "Duvardan bir seda" isimli makalesi ciddi eleştiriler almasına neden olmuştur.

⁵¹Aguste Comte'nin kullandığı bir takvimdir. 1 ocak 1789 başlangıç sayılmaktaydı ve kendi önemli gördüğü on üç kişinin isimleri ay adları olarak kabul edilmişti.

⁵²Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılâp Tarihimiz ve İttihat ve Terakki*, Tan Matbaası, İstanbul, 1948, s.67-68.

⁵³M.Nuri İnuğur, *a.g.e.*, s.22.

⁵⁴Ziya Gökalp, "Asrın En Mühim Müessesesi Gazetedir" *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Haziran 1924.

Batının laik, pozitif ve rasyonel düşünceleriyle tanışmasına yol açmıştır. Bu düşüncelerle yoğrulan kesim ise bir müddet sonra kendi rejimi ile kavgaya başlayacaktır. Bu kesim, Fransız İhtilali'nin etkisi ile de kendi topraklarında benzer bir ihtilale kalkışacak, sonrasında da sultanı yerinden edecek derecede organizasyon arayışlarına girecektir. Batılı yeni fikirlerin yanında bu dönemde ortaya muhafazakâr anlayış adına ciddi bir yenilik, görüş veya yayın konulamayışı batılı akımların rahatça taraftar toplamasını etkili hale getiriyordu. Yetişen kuşaklar içinde eğitim alma fırsatı bulan kesimin neredeyse tamamı Batılı tarza yönelmekteydi. Dönemin koşullarında sağlam bir Türk - İslam ideolojisi ya da saray dışında güçlü bir muhafazakâr fikri cereyanın olmayışı Batılılaşmaya olan yaklaşımın heves ve ilgi şeklinde açığa çıkmasına yol açacaktır.

KAYNAKÇA

- AFYONCU, Erhan, <http://www.matbaaiamire.com> (22/07/2012)
- Ahmet Cevdet Paşa, Tezakir 40 Tetimme, T.T.K. Yay., Ankara, 1991.
- Ali Şükrü, "Matbuat Âlemi", *Donanma Mecmuası*, S, 156, 7 Mart 1334.
- BERKES, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yay., İstanbul, 1985.
- BEYDİLLİ, Kemal, "Matbaa", T.D.V. İslam Ansiklopedisi, Ankara, 2003.
- CEM, İsmail, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, İş Bankası Yay., İstanbul, 2007.
- ÇAKIR, Hamza, *Osmanlı'da Basın İktidar İlişkileri*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2002.
- GAXOTTE, Pierre, *Fransız İhtilali Tarihi*, Varlık Yay., İstanbul, 1962.
- GÖKALP, Ziya, "Asrın En Mühim Müessesesi Gazetedir" *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Haziran 1924.
- GÜLERYÜZ, Naim Avigdor, *Bizans'tan 20. Yüzyıla Türk Yahudileri Tarihi*, Gözlem Yay., İstanbul, 2012.
- İNUGUR, M. Nuri, *Basın ve Yayın Tarihi*, Der Yay., İstanbul, 2005.
- KABACALI, Alpay, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Matbaa ve Basın ve Yayın*, Literatür Yay., İstanbul, 2000.
- KABACALI, Alpay, *Türk Basınında Demokrasi*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1994.
- KARPAT, Kemal, *Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma*, İmge Yay., İstanbul, 2006.
- KOCABAŞOĞLU, Uygur *Anadolu'daki Amerika*, Arba Yay., İstanbul, 1991.
- KOLOĞLU, Orhan, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, Pozitif Yay., İstanbul, 2006, s.15.
- KURAN, Ahmet Bedevi, *İnkılâp Taribimiz ve İttihat ve Terakki*, Tan Matbaası, İstanbul, 1948.
- MCNEİLL, William H. "Osmanlı İmparatorluğu'nun Dünyadaki Yeri", *Tarih ve Toplum*, S.2, Şubat 1984.
- MERİÇ, Cemil, *Bu Ülke*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1976.
- Montesquieu, *İran Mektupları*, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul, 1963.
- ŞAHİN, Gürsoy, "II. Meşrutiyet Döneminde Pozitivist Anlayış ve Bu Anlayışın Türk Modernleşmesindeki Yeri", *100.Yılında II. Meşrutiyet; Gelenek ve Değişim Ekseninde Türk Modernleşmesi Sempozyumu*, Marmara Üniversitesi-Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Haz. Zekeriya Kurşun v.d., İstanbul, 2009, ss. 217-247.
- RAMSOUR, Ernest Edmondson, *Genç Türkler ve İttihat Terakki*, Etkin Kitap, İstanbul, 2009.

- SABEV, Orlin, (Orhan Salih), *İbrahim Müteferrika ya da İlk Osmanlı Matbaa Serüveni (1726 - 1746)*, Yeditepe Yay., İstanbul, 2006.
- ŞAHİN, Gürsoy, *İngiliz Seyahatnamelerinde Osmanlı Toplumunu ve Türk İmaju*, Gökkuşbu Yay., İstanbul, 2007.
- Şapolyo, Enver Behnan, *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü İle Basın*, Güven Matbaası, Ankara, 1969.
- TOPUZ, Hıfzı, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003.
- YERASİMOS, Stefanos, *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, Belge Yay., İstanbul, 1987.

Isparta Müzesi'ndeki Yerel Stilde Bazı Roma Dönemi Mezar Stelleri

Fikret ÖZCAN*

ÖZET

Isparta Müzesi'nde Isparta ve ilçeleri yakınlarındaki antik yerleşmelerden ele geçmiş çok sayıda mezar steli ve adak kabartması bulunmaktadır. Bu eserler kireçtaşından yapılmış olup malzemesi eserin yapıldığı bölgeye en yakın yerden elde edildiğinden, bu bölgenin Roma Dönemi'ndeki yerel sanat üretimi, tercih edilen konuları ve yerel işlikleri hakkında bize bilgi sunmaktadır. Bu gözlemden hareketle Konane yüzey araştırmaları sırasında bulunmuş iki mezar kabartması ve Aksu ilçesi Sofular Köyü'nde ele geçen bir mezar steli örnek alınarak Kuzey Pisidia'da taşra stili ve tarihleme sorunları üzerine düşünceler dile getirilecektir. Farklı kompozisyon ve tipte olmalarına karşın bu üç mezar kabartmasının ortak özelliği, alt gelir grubuna ait insanlara ait olması ve onurlandırma heykellerine gönderme yapmasıdır. Antik Dönem'de bir geçiş bölgesi olan Isparta ve çevresinde Roma Dönemi'nde üretilen kabartmalarda da antik yerleşmelere göre farklılaşmaların olduğunu görmekteyiz. Bu bölgede belli bir antik yerleşmede belli bir mezar steli formunun ve kompozisyon biçiminin tercih edildiği, bu şekilde diğerlerinden ayrıldığı diğer bir gözlemdir.

Anahtar kelimeler: *Pisidia, Roma Dönemi, Kireçtaşı, Mezar Kabartması, Yerel Stil*

Local Style Grave Stelae from Imperial Period at the Museum of Isparta

ABSTRACT

In the Museum of Isparta there are numerous grave and votive stelae that come from ancient settlements near the present city of Isparta and its wider area. All these works are of limestone, quarried locally. The stelae thus provide information about local workshops, about favorite topics and about regional artistic production in Roman Imperial period. Based on three grave steles, two of which were found at the 'Konane Survey' and one in the village Sofular, district Aksu, problems of dating are discussed and some observations about the provincial style of Northern Pisidia are made in the following. Although each of the three grave reliefs differ in frame structure and type they share common characteristics: They were built for low-income people and allusions to honorary statues there are to be found. In antiquity, the area of Isparta was a transition zone; grave stelae from the imperial period differ in form and depiction locally from each other.

Keywords: *Pisidia, Roman, Limestone, Grave Relief, Local Style*

Isparta Müzesi'nde Kuzey Pisidia Bölgesi'nden ele geçmiş, farklı özelliklere sahip heykel ve kabartmalardan oluşan mezar sanatına ait değişik tipte eserler bulunmaktadır. Bu eserler gerek yapılaş tarzı gerekse materyal açısından diğerlerinden ayrılmaktadır. Kuzey Pisidia'nın geçiş bölgesi olması itibarıyla tarih boyunca baskın kültürler varlıklarını hissettirmişlerdir. Geç Arkaik Dönem'den itibaren sepulkral

* Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniv. Fen-Ed. Fak. Arkeoloji Bölümü, e-posta: fikretozcan@sdu.edu.tr

sanatta Pisidia Bölgesi'nin kuzeybatısında kaya mezarlarıyla Phryg etkileri, M.Ö. 6. Yüzyıl ortalarından itibaren Perslerin sanatsal etkisi bölgede görülmeye başlamıştır¹.

Yüksek kayalıklara mezarlar yapma geleneği ise Roma Dönemi'nde de devam etmiştir ve uzun bir geçmişi vardır. Ancak burada çok geniş bir yelpazeye sahip olan Pisidia sepulkral sanatının daha geç evresi olan Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait üç mezar kabartması ele alınacaktır². Bunlar arasında 2009 yılında Konane yüzey araştırması sırasında bulunan bir mezar kabartması (*Emm. 13.6.09*) pek çok yönden dikkat çekicidir³ ve Isparta yakın çevresinde benzer örnekleri olması, Orta İmparatorluk Dönemi'nde belli bir mezar tipini temsil etmesi nedeniyle ilginçtir. Bir kadın-erkek çiftini cepheden gösteren bu kabartma, plastik modellendirmeye çok elverişli olmayan yerel kireçtaşından yapılmıştır (*Res. 1*). Gerek erkeğin, gerekse kadının giysileri chiton ve himation olup kadının başı örtülüdür. Mezar stellerinde bu tür giysi eğer bir meslek grubuna dâhil değilse en çok tercih edilendir ve M.S. 3. Yüzyıl sonuna kadar güncelliğini korumuştur. Bu türden mezar stellerinin daha çok orta sınıf vatandaşlarına ait olduğu söylenebilir. Her iki yanda ayrıntısı gösterilmemiş birer paye arasında, bir niş veya naiskosu anımsatan mimari çerçeve içinde⁴ cepheden gösterilen figürlerde elbiselerin ayrıntısı en aza indirgenmiştir. Sol kalçadan serbest duran ayağa yönelen kıvrımlar, sağ üst kolu saran himation kıvrımları ve şelale biçimde aşağı inen sol kol altındaki kıvrımlar dışında erkek figüründe neredeyse vücudu ve elbiseyi yakından tanımlayan ayrıntı bulunmamaktadır. Ancak sağ ayağın serbest durması ve himationun vücuda sıkıca sarılması sonucu oluşmuş gergi kıvrımları gösterilmiştir. Ayakta duran kadın figüründe de çok fazla ayrıntı bulunmaz, yüzlerde ve saçların ayrıntılarının asgariye indirilmiş olması, kabartmanın tarihlenmesini zorlaştırmaktadır. Yüksek Hellenistik Dönem'den M.S. 3. Yüzyıl sonuna dek mezar kabartmalarında görülen cephesel duruş şeması da eseri kronolojik olarak bir yere yerleştirmemize yardımcı olmaz⁵. Taşra mezar kabartmalarında mimari biçimlendirmenin genelde ana hatlara indirgenip mimari öğelerin ayrıntısız bırakılması Roma İmparatorluk Dönemi'ne, bilhassa M.S. 2.-3. Yüzyıl'a has bir özelliktir ve sadece Kuzey Pisidia ile sınırlı kalmaz, örneğin bu kabartmanın payelerinde olduğu gibi son traşlamanın yapılmaması, Attika'da stellerinde de görülür⁶. Bezemelerin, başlık ve postamentlerin belirgin biçiminde gösterilmesi tarihlenmeye yardımcı öğe olarak kullanılabilir, ancak bu öğelerin de burada yeterince ayrıntılı verilmediği görülmektedir. Tarihlleme için dayanak noktamız az olsa da söz konusu kabartmanın Antoninler Dönemi'ne, en geç ise Severuslar Dönemi'ne ait olabileceğine ilişkin bazı ipuçları vardır: erkek ve kadının

¹Bu konuda bkz. Bilge Hürmüzlü, "Pisidia'da "Gömü Geleneklerinin" Işığında Kültürler Arası İlişkiler", SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi 15, 2007, 1-22.

²Söz konusu eserleri yayınlama izin veren Doç. Dr. Bilge Hürmüzlü'ye ve Isparta Müze Müdürlüğü'ne teşekkürlerimi sunarım.

³Gönen ilçesinde bulunmuş olan söz konusu mezar steli şu anda Isparta Müzesi'nde teşhir edilmektedir. Ölçüleri: Y: 66,5cm, G.: 50 cm, D.: 25cm.

⁴Naiskos tipi mezar stelleri oldukça uzun bir geleneğe sahiptir, İmparatorluk Dönemi'nden daha erken bir örnek için bkz. Derk W. von Moock, Die figürlichen Grabstelen Attikas in der Kaiserzeit, Zabern, Mainz am Rhein, 1998, s.107 Kat. No. 120, Taf. 10d.

⁵Cephesel duruş şeması, bir figürün kaideyi anımsatan 'postament' üzerinde tasviri ve Hellenistik Dönem mezar stellerindeki onurlandırma çelenkleri üzerine bkz. Bernhard Schmaltz, Griechische Grabreliefs. Wissenschaftliche Buchgesellschaft Darmstadt 1983, 224vd. Taf. 22, Taf. 24-28.

⁶Moock, a.g. e., s.187, Kat. No. 537 Taf. 66a.

yüzü oldukça hasarlı olmalarına karşın henüz soyut biçimlendirme öğeleri göstermez, elbise kıvrımlarının da şematik verilmesine rağmen halen 'klasik geleneğe' bağlı kaldığı görülür. Sakallı olduğu izlenimi veren erkek başında saçlarda ayrıntılı iç modellendirme yoktur, kadının saç stiline sunduğu algılama, saçın başta dalgalı biçimde iniş-çıkışlar yaptığıdır ki bu özelliklere tarihlere için önerdiğimiz dönemde sıkça rastlanır⁷. Üst kısmı kırık olan stelin benzer örneklerinden yola çıkarak betimlenen niş-naiskosta bir arşitravin olduğunu, bunun üzerinde akroterli bir tympanon ve tympanonun ortasında bir kalkan tasviri bulunduğunu varsayabiliriz⁸ (bkz. *Res 2, rek.*). Pilaster biçimli sütunların figürlere oranla oldukça geniş verilmesi, izleyiciye figürlerin naiskos-niş içine sıkıştırılmış olduğu hissi verir. Bu steldeki genel kompozisyonun olası yapım-tasarım aşamalarını sonradan yapılan müdahale ve düzeltmeler nedeniyle izlenebilmektedir: anlaşıldığı kadarıyla ilk önce mimari çerçeve şekillendirilmiş ve ardından figürlerin mevcut çerçeveye sığmaması nedeniyle figürlere yeterli alan açmak için payelerin orta iç kısımlarına müdahale edilerek inceltiştir. Benzer örneklerle ve figürlerin tasvirinde bazı tasarımsal sorunların ortaya çıkışına Isparta Müzesi'nde sergilenen diğer mezar stellerinde de sıkça rastlanmaktadır. Gönen'de bulunan steldeki tasvirleri ilginç kılan özellik ise figürlerin üzerinde durduğu kaidedir. Nitekim erkek ve kadın figürü alışlageldiği üzere sadece niş içinde gösterilmemiştir, bilakis iki silme şeklinde ortadan ayrılmış bir yükselti üzerinde durmaktadırlar ki bu ancak bir postamentin üst profili olabilir. Postament üzerine konulan heykeller bilindiği gibi kamusal alanda sergilenen onurlandırma heykelleridir, dolayısıyla bu tasvirler ailece onurlandırmaya nail olmuş kişiler olarak gösterilmiştir. Doğrudan onurlandırmaya işaret edebilecek bir çelenk ya da bir yazıt olmaksızın böylesi bir yargıya varmamızın nedeni Hellenistik Dönem onurlandırma heykellerinden ve bunların mezar kabartmalarındaki yansımalarından çıkardığımız sonuçlardır. Klasik Dönem Attika mezar stellerinde ölen ile yakınları arasında diyaloga dayalı sahneler hâkim iken Hellenistik Dönem'den itibaren gerek kompozisyonda, gerekse duruş şemalarında köklü değişikliklerin olduğunu tespit etmekteyiz. Hellenistik Dönem mezar stellerindeki tasvirlerde cephesel duruşun bir onurlandırmayı çağrıştırdığı bilinmektedir⁹.

⁷ Moock, a.g. e., s.126, Kat. No. 229 Taf. 30a-d.

⁸ Naiskos içinde bir postament veya plinthe üzerinde cephesel duran benzer tasvirler için bkz. Moock, a. g. e., s.187, Kat. No. 537 Taf. 66a; s. 187, Kat. No. 538 Taf. 66b; s.189 Kat. No. 546 Taf. 67b.

⁹Hellenistik Dönem'e ait bir mezar kabartmasındaki Demeter rahibesi buna güzel örnektir, bkz. Klaus Stemmer (ed.), Standorte. Kontext und Funktion antiker Skulptur. Ausstellungskatalog Berlin, Berlin 1995, s. 65- 66 Fig. A 56. -Kamusal alanlarda kadınların onurlandırılmaları üzerine bkz. Cordelia Eule, Hellenistische Bürgerinnen aus Kleinasien. Weibliche Gewandstatuen in ihrem antiken Kontext, TASK, Istanbul (2001) 119-16 -Hellenistik Dönem onurlandırma heykel ve portreleri üzerine bkz. John Ma, Statues and Cities: Honorific Portraits and Civic Identity in the Hellenistic World (Oxford Studies in Ancient Culture and Representation), Oxford University Press, 2013- Kamusal alanlarda aydın ve felsefecilerin onurlandırılmaları üzerine bkz. Pınar Özlem Aytaçlar, Yazıtlar ve Antik Kaynaklar ışığında Batı Anadolu'da Entellektüeller, Ege Yayınları, İstanbul, 2006, s. 1-70. - Hellenistik Dönem'de ölüyü yüceltmeye yönelik diğer mezar kabartma tipi de banket sahneleridir. Banket sahneleri Hellenistik Dönem'de Klasik Dönem kahraman adak kabartmalarını (Heroenrelief) örnek olarak yaygınlaşmıştır. Kahraman adak kabartmasından ölü ziyafeti kabartmalarına (Totenmahlrelief) giden süreç üzerine bkz. Johanna Fabricius, Die hellenistischen Totenahlreliefs. Grabrepräsentation und Wertvorstellungen in ostgriechischen Städten (Studien zur antiken Stadt 3), Verlag Dr. Paul Friedrich Pfeil, München, 1999, 39-45. --Klasik Dönem mezar stellerindeki tasvirlerin aksine, ölüyü çok daha fazla öne çıkaran, hizmetçinin

Aksu, Sofular civarında ele geçen başka bir mezar stelinde (*Env. 14.4.09, Res. 3a-3b*)¹⁰ böyle bir çağrışımın bilinçli yapıldığını, tasvir edilen şahıs bir postament üzerinde gösterilirken aslında kastedilenin bir onurlandırma heykeli olduğunu; kamusal alandaki onurlandırma heykellerine gönderme yapıldığını ve ölen kişinin en azından bu dünyada nail olamadıklarına steli görenlerin nezdinde tahayyülen öteki dünyada sahip olarak onurlandırıldığını varsayabiliriz. Aksu, Sofular'dan ele geçen mezar stelinin ön yüzü daha çok aşağıdan yukarı doğru daralan bir payeyi andırmakta, üst kısmı üçgene yakın formda sonlanmaktadır. Stelin yanları düzlenerek tıraşlanmıştır, arka kısmı ise oval bir forma sahiptir. Stelin ön yüzünün, tasvir edilen chiton ve himationlu erkek figürü dışında daha başka nesne veya atribüyü alabilecek yeterli alana sahipken boş bırakılması ve bu yolla figürün ön plana çıkarılması dikkat çeker, diğer bir deyişle alan kullanımında Gönen'den ele geçen diğer stellerdekinin tam tersi bir durum ortaya çıkar. Gerek stel formu, gerekse resim alanının kullanımı açısından Aksu- Sofular steli Kuzey Pisidia-Phrygia mezar stelleri içinde istisna oluşturur, ancak Attika'da da az olmakla birlikte benzer örneklerine rastlanır¹¹. Sofular Steli, dönem olarak Gönen'deki stele (*Env.13.6.09*) yakın olmalıdır ve Attika'da duruş şeması ona benzeyen, ancak daha nitelikli işçiliğe sahip benzer örnekleri vardır¹². Bu mezar kabartması materyal olarak Gönen'den ele geçen stellere göre daha nitelikli bir kireçtaşından yapılmıştır. Aksu, Sofular civarından ele geçen diğer mezar stellerinin de aynı cins kireçtaşından yapılmış olması, form olarak büyük benzerlik göstermeleri, burada bir yerel işliğin varlığına işaret eder. Marc Waelkens'in yalancı kapı tasvirli mezar ve adak stelleri üzerine dile getirdiği "muhtemelen hemen her kentnin kendine ait bir yalancı kapı üreten işliği olduğu ve bir işliğin o alanda bir tekel oluşturduğu"¹³ yönündeki tespiti yeni buluntularla da onaylanmakta ve halen geçerliliğini korumaktadır. Buradan hareketle yerel özellikler taşıyan mezar stellerinin de o kent veya yerleşmeye has özellikleriyle diğerlerinden ayrıldığını savlayabiliriz. Buna en güzel örnek Aksu Sofular çevresinde bulunan mezar stelleridir. Yerel atölyelerin tespitinde materyal ve eser üzerindeki belli bir kompozisyonun veya ikonografinin tercihi belirleyici rol oynamaktadır. Ancak bazı bölgelerde yüzün şekillendirilmesinde dışa taşan ağız, burun, kulak gibi uzuvların yapılış tarzının, elbisenin ana hatlara indirgenmiş kıvrımlarının, konglomera veya daha hassas biçimlendirmeye olanak tanımayan kireçtaşı türlerinde söz konusu eserin stilistik açıdan tarihlenmesinde yardımcı olabildiğini belirtmeliyiz.

Konane'den 2009 yılında ele geçen kireçtaşından yapılmış diğer mezar stelinde ise bir kemerli yapı içinde sadece büst olarak gösterilen, bir kadın ve erkekten oluşan iki şahıs tasvir edilmiştir (*Env.13.7.09 Res. 4a-4b*). Kemer üzerindeki yazıttan mezar stelinin Antipatros ve Teimotheos tarafından ebeveynleri Ammia ve Appas için

efendisine oranla çok küçük betimlenmesi de öleni onurlandırmaya yönelik diğer bir ayrıntıdır, bu konu üzerine bkz. Fabricius, a.g.e. 51.

¹⁰ Aksu -Sofular steli (*Env. 14.4.09*): Y: 45cm, G.: 21cm, D.: 12cm. Griye çalan ve Gönen'den gelen diğer iki kabartmaya göre daha nitelikli kireçtaşından yapılmış bu stelin üçgen biçimli üst kısmında kırık ve hasarlar vardır.

¹¹ Bkz. Mook, a.g. e., s.174, Kat. No. 471 Taf. 61a.

¹² Bkz. Mook, a.g. e., s.146, Kat. No. 317 Taf. 48a.

¹³Marc Walkens, *Die kleinasiatischen Türsteine. Typologische und epigraphische Untersuchungen der kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheintür*, Zabern, Mainz am Rhein, 1986, s.19. Benzer görüşler için ayrıca bkz. Thomas Drew-Bear- Tomas Lochmann, "Grabreliefs aus Amorion, Orkistos und der Antiken Siedlung von Bağlıca. Zeugen verlorengegangener Grabbauten", *Arkeoloji Dergisi* 4, 1996, s. 109.

yaptırdıkları anlaşılmaktadır¹⁴. Kemerin üst kısmı kırılmış olup bu kısım muhtemelen üç akroterli bir tympanon şeklinde tümlenmelidir. Tasvirin büst şeklinde olduğu alttaki silme biçimindeki sınırlamadan anlaşılmaktadır. Ancak stel sadece bu tasvirle sınırlı olmayıp alt kısmının da olması gerekir. Bu alan ise en az üst kısmın büyüklüğü kadar veya ondan daha fazla olup betimlemesiz veya olağan biçimiyle burada bir yalancı kapı tasviri bulunması gerekir. Kadın figüründe saç ortadan ikiye ayrılıp yanlara taranmıştır. Erkek figüründe ise başta saçlar alına doğru düz incek şekilde tasvir edilmiştir. Muhtemelen sakallıdır. Himation sol omuzdan aşağı inmekte ve vücudun sağ kısmı kısmen çıplaktır. İşçiliğin en asgariye indirilmiş ve yapıldığı materyalin tabiatı gereği oldukça yıpranmış olması, farklı algılamalar nedeniyle tarihlemeyi zorlaştırmakta veya önerilen tarihlemeleri de tartışılır kılmaktadır. Ancak kadının geriye toplanmış haldeki saçının stili, eserin M.S. Geç 2. Yüzyılda ya da erken 3. Yüzyılda yapılmış olduğuna bir işaretir¹⁵. Beklediğimiz üzere sağ figürde sağ elin göğse doğru verilmesi gerekirdi, ancak elin tasvir edilmediği gözlenmektedir. Her iki tasvirde ayakta duran figürlerin 'kısaltması' söz konusudur: chiton ve himationlu kadın figüründe ima edilen, ayakta duran 'pudicitia' tipinde bir kadındır¹⁶, erkek figüründe ise yine ayakta duran, himationu bele dolanmış, ancak vücudun sağ kısmını bele kadar açık bırakarak sol omuzdan dökülen bir şahıs betimlemesi ima edilmiş olmalıdır (Hüftmanteltypus)¹⁷.

Kadın büstünde alışlageldiği biçimiyle beklenen sağ elin vertikal biçimde dirsekten sol göğse doğru bir açı çizmesi gerekirken tasvir için öngörülen alanın sadece göğse kadar sınırlandırılması nedeniyle himation kıvrımları eğri bir hat izlemez, bilakis seyri yataydır. Mevcut resim alanından azami yararlanma gayreti, özellikle başların en önemli anlam taşıyıcı olarak ön plana çıkması, vücudun diğer öğelerinin orantısız verilmesine neden olmaktadır. 'İyi vatandaş' tasvirinde elin çapraz biçimde göğüs üzerinde

¹⁴Niteliği düşük kireçtaşından yapılmış bu eserin ölçüleri:Y.: 44cm, G.: 41,5cm, D.: 17cm. – Kemer üzerindeki yazıt için bkz. Paul Iversen, "Inscriptions from Pisidian Konane (Conana) and the Surrounding Area", *Epigraphica Anatolica* 45, 2012, s.121, No 24; s. 145.; Bilge Hürmüzlü vd., *Isparta Arkeolojik Surveyi 2010 çalışmaları: Konane (Conana)*, 29. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt I., Ankara, 2012, s.3, Res. 5.

¹⁵Bkz. Tomas Lochman, "Eine Gruppe spätrömischer Grabsteine aus Phrygien", Ernst Berger (ed.), *Antike Kunstwerke der Sammlung III, Zabern, Mainz am Rhein, 1990, s.479 Kat. No. 262.*

¹⁶Pudicitia motifi, Ağıt Yakan Kadınlar Lahdi ve Klasik Dönem Attika mezar kabartmalarında kadınların üzüntülü veya düşünceli olma durumunu anlatırken, Hellenistik Dönem heykelinde sepulkral bağlamını yitirecek kentlin önde gelen kadın vatandaşlarının tasvirinde, özellikle onurlandırma heykellerinde tercih edilmeye başlanmıştır. Pudicitia motifinin göstergesel olarak anlam değişikliğine uğramasına koşut olarak bu motif, Hellenistik Dönem serbest heykelinden o dönem mezar kabartmalarındaki kadın tasvirlerine alınış sürecinde işlev değiştirerek kadın onurlandırma heykellerine öykünme vasıtası haline gelmiştir. – Ağıt Yakan Kadınlar Lahdi üzerine bkz. Robert Fleischer, *Der Klagefrauensarkophag aus Sidon, Istanbul Forschungen* 32 (1983). – Serbest heykelde Pudicitia heykel tipleri üzerine bkz. Doris Pinkwart, *Weibliche Gewandstatuen aus Magnesia am Mäander, Antike Plastik* 12, 1973, 149vd. -Değişik türlerde Pudicitia heykel tiplerinin genel değerlendirmesi için ayrıca bkz. Eule, a.g.e. 15-25.- Hellenistik –Roma Dönemi'nde mezar kabartmalarında Pudicitia tipleri için bkz. Mustafa Şahin, *Miletopolis kökenli figürlü Mezar Stelleri ve Adak Levhaları*, TTK Yayınları, Ankara 2000, 59-69.

¹⁷Başlangıçta Tanrı ve kahramanlara has olan bu giyiniş tarzı üzerine bkz. Andreas Post, "Der Hüftmantel bei den Griechen", Torsten Mattern, Dieter Korol (eds.), *Munus. Festschrift für Hans Wiegartz, Scriptorium, Münster* 2000, 221-239; Andreas Post, *Römische Hüftmantelstatuen: Studien zur Kopistentätigkeit um die Zeitenwende. Scriptorium, Münster* 2004.

tutulması bir “zorunluluk”, diğer deyişle ‘iyi vatandaş’ın şifresi olduğunda¹⁸, merkez sanatında rastlanmayan tasarım sorunlarıyla karşılaşmaktayız. Diğer yandan Sofular’daki mezar stelinde de yeterli alan olmasına karşın başla gövde arasında bir orantısızlık görülmektedir. Bu yukarıda dile getirilen tezi desteklemekle birlikte daha geniş örnekleme gereklidir. Ne var ki bu olguyu sanatçı-zanaatkârın deneyimsizliğiyle açıklamak tatminkâr değildir¹⁹. Genel olarak merkezden uzak yerlerde veya taşra sanatında, belli bir figürde veya tasarımda uzun geleneğe sahip olunmaması, dolayısıyla öncül olabilecek örneklerin bağlayıcılığının bulunmaması nedeniyle gerek mimari, gerek plastikte ‘yenilikçi’ öğelerin uygulanması daha kolaydır²⁰. Durağanlaşmaya başlayan, sabit şemalara bağlı köklü sanat merkezlerinin uygulamalarına taşranın getirdiği yenilik te budur. Arkeolojik eserleri sanatsal becerinin sadece nesneye yansımaları açısından değerlendirme, onlarda görebileceğimiz diğer toplumsal etkileşim alanlarına açılan pencerenin kapanma tehlikesini de beraberinde getirmektedir.

Mezar yapıları ve bunlara ilişkin yapılar en mütevazısından en ihtişamlısına dek o dönem toplumunun sosyo- ekonomik yapının yansımaları olarak da ele alınabilir. Kendilerine ithal mermerden lahit yaptırma olanağına sahip olanların, icra ettikleri meslekler dışında daha evrensel olan mitolojik konuları ya da ölüyü yüceltici, onunla özdeşleştirici öğeleri içeren temaları tercih ettiği görülmektedir. Erişebildiklerini bir övünç kaynağı olarak sunarak ve toplum içindeki konumunu kabul ettirme gayretinde olan alt kesim ise daha somut olana yönelmekte örneğin kölelikten azat edilmiş ise eşini, icra ettiği bir meslek varsa onu büyük bir gururla sunup bir yerlere eriştiğini gösterme çabasıdadır. Kuzey Pisidia’da Phrygia tipi yalancı kapı tasvirlerinde²¹ sıkça görülen ve anlaşıldığı kadarıyla normal mezar stellerine aktarılan atribü yoğunlaşması da böylesi bir gayretin yansımaları olarak değerlendirilebilir²².

Bu konuyu daha genelleştirerek değerlendirdiğimizde belli merkezlerde tasarlanan kompozisyon ve tasvir biçiminin giderek taşradaki sanatsal üretime hâkim

¹⁸ Chiton ve Himationun Roma İmparatorluk Dönemi’nde değişen önemi üzerine bkz. Moock, a.g.e., s.58v.d.

¹⁹ Geç Cumhuriyet ve Erken İmparatorluk Dönemi’nde de ‘Halk sanatı’ olarak adlandırılan tasvirlerde benzer olguya rastlanır, bkz. Ostia’dan Traian Dönemi’ne ait Circus tasvirli mezar kabartması, Musei Vaticani, Museo Gregoriano Profano Env. 9556: Friederike Sinn, Reliefs, Altäre, Urnen, Museo Gregoriano Profano ex Lateranense. Katalog der Skulpturen 1, 1, MAR 17. Zabern, Mainz am Rhein, 1991, Kat. No. 14.

²⁰ Sicilya ve Aşağı İtalya’da Arkaik ve Erken Klasik Dönem’de alışlagelmiş kanonları fazlaca dikkate almadan yapılan tapınaklar örnek olarak gösterilebilir, bkz. Heiner Knell, Architektur der Griechen, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1998, s. 80-102.

²¹ Bu konuda bkz. Walkens, a.g.e.; Tomas Lochman, Studien zu kaiserzeitlichen Grab- und Votivreliefs aus Phrygien (Basel: Skulpturhalle Basel), Basel 2003; Ute Kelp, “Das Phänomen der Türfassaden in Phrygien. Zu lokalen Identitäten anhand einiger Grabtypen römischer Zeit”, Elmar Schwertheim – Engelbert Winter (eds.), Neue Funde und Forschungen in Phrygien (=Asia Minor Studien Bd. 61), R. Habelt, Bonn, 2008, s. 69-91; Ute Kelp, “Grave monuments and local identities in Roman Phrygia”, Peter Thonemann (ed.), Roman Phrygia, Cambridge University Press, 2013, 70-94.

²² Bu konuya Waelkens de dikkat çeker, bkz. Marc Waelkens, “Phrygian Votive and Tombstones as Sources of the Social and Economic Life in Roman Antiquity”, Ancient Society 8, 1977, s. 277-325; Kelp, Das Phänomen s.82.- Phrygia ve onun komşusu Pisidia’da bulunan adak stelleri, taşrada yaşayanların meslek, yaşam ve dinsel inançlarına ışık tutması açısından mezar kabartmalarındaki tasvirleri tamamlayıcı niteliktedir, bu konu üzerine bkz. Thomas-Drew-Bear, Christine M. Thomas, Melek Yıldızturan, Phrygian Votive Steles, Ministry of Culture, Museum of Anatolian Civilizations- Rudolf Habelt, Ankara, 1999.

olduğu, ancak merkez sanatının da belli bir süre sonra kendini yineleme tehlikesiyle karşılaştığı olgusunu görmekteyiz. Taşrada ise var olan alınırken mevcut repertuarın ve sabit şemaların değiştirilmesi daha sorunsuzca olmaktadır. Taşra sanatı, bu şekilde geleneği ve bağlayıcı kuralları olmadığından, kendiliğinden yaratıcı olabilmektedir. Ancak taşranın yaratıcılığı da kendi özgün kompozisyon ve biçimlendirme tarzını tekrarlamaya başlayıp kendisi için dinamik olan öğelere daha az yer vererek bir gelenek oluşturduğunda sona ermekte ve yerel stil olarak tanımladığımız olguyla karşılaşmaktayız. Taşranın cazibesi kuşkusuz bağlayıcı normları fazla dikkate almamasındadır. Taşra sanatının büyük sanat merkezlerine ne şekilde etki ettiği ise henüz daha ayrıntılı araştırılması gereken bir konudur çünkü yerel kimliğin vurgulanmasında maddi boyutun ötesinde bilinçli bir seçim yapılabileceğine ilişkin örnekler de mevcuttur ve bunlar da yerel ikonografiyi ve mezar tiplerini sadece ‘fakirlerin’ tercih etmediğini gösterir²³. Ele aldığımız üç stelin kültürel kimlik açısından kayda değer yönü ise heterojen kökene işaret yazıtın Grekçe olmasıdır (*Emv.13.7.09*). Pisidia’da bölge halkının Roma hâkimiyetinde yaşamasına karşın bireylerin kendilerini togalı değil, chiton ve himation ile tasvir ettirmeleri, kendi yerel kimliğini de vurgulayarak daha çok Grek kültürüne ait olduklarını veya kendilerini ona yakın hissettiklerini göstermektedir. Isparta Müzesi’nde sergilenen diğer mezar stelleri ve ostoteklerde Phryg yalancı kapı konu ve kompozisyon repertuarından karşılıklı alıntılara ya da ödünç vermeye rastlanması, bölge kimliğinin yerel öğeler ve baskın olan genel eğilimlerin bileşenlerinden oluştuğuna işaret eder.

Günümüzde taşra sanatına halen seçici bir mercekten bakılmaktadır. Normlaştırılmış sanatın bireyi ‘ideal ölçülere’ sokarak anonimleştiren sıradanlaştırması bir yana, tasvir edilenin kendini bir ‘birey’ olarak göstermesinden de uzakta olduğu aşikârdır. Taşra sanatı olarak nitelendirdiğimiz eserler arasında bulanık mezar stelleri, her ne kadar idealize edilmiş öğelere yer verse de öncelikle bireyin kendini ifade etmesinin bir aracıdır; hayattayken toplumsal hiyerarşi içinde kendini birey olarak yeterince dile getiremediği için en azından öteki dünyaya geçerken kendine tanınan son şanstaki azami derecede yararlanma fırsatıdır. Bu sürecin Hellenistik Dönem’de başlayıp Roma İmparatorluk Dönemi’nde en üst düzeye çıktığını söyleyebiliriz. Roma sanatında imparatorun şahsi azatlıları dışındaki azatlıların ve meslek sahiplerinin tasvirlerinde kendilerini özellikle dile getirmelerinin en önemli yollarından biri de mezar stelleridir. İmparatorluk Dönemi resmi sanatının etkileri ve o dönemin güncel saç şekli vb. öğeler yerel mezar kabartmalarında görülse de, mezar kabartmalarındaki tasvirlerde önceliğin estetik kaygı olmadığını, mezar kabartmalarının mümkün olduğunca en ucuz yoldan kendini ifade etme aracı olarak kullanıldığını, bu yönüyle yaklaşıldığında da ‘yeni keşfedilmiş aracın’ oldukça demokratik olduğunu, vatandaşın artık kendi normlarını geçerli kılarak İmparatorluk Dönemi resmi devlet sanatını bu yolla göreceli kıldığını öne sürebiliriz.

²³ Bu konuda Kelp’in ve Lochmann’ın çalışmaları dikkat çekicidir, bkz. d.n. 22.

Resim 1: Isparta Müzesi Env. 13.6.09 (F. Kızıyalçın)

Resim 2: Isparta Müzesi Env. 13.6.09 (T. Taş)

Rek. Isparta Müzesi Env. 13.6.09 (E. Yayan)

Resim 3a: Isparta Müzesi Env. 14.4.09 (Ö. Perçin)

Resim 3b: Isparta Müzesi Env. 14.4.09 (Ö. Perçin)

Resim 4a: Isparta Müzesi Env.13.7.09 (Ö. Perçin)

Resim 4b: Isparta Müzesi Env.13.7.09 (Ö. Perçin)

KAYNAKÇA:

AYTAÇLAR, P. Ö., Yazıtlar ve Antik Kaynaklar Işığında Batı Anadolu'da Entellektüeller, Ege Yayınları, İstanbul, 2006.

- DREW-BEAR, T., LOCHMANN, T., "Grabreliefs aus Amorion, Orkistos und der Antiken Siedlung von Bağlıca. Zeugen verlorengegangener Grabbauten", *Arkeoloji Dergisi*, 4, 1996, 109 -134.
- EULE, C., *Hellenistische Bürgerinnen aus Kleinasien. Weibliche Gewandstatuen in ihrem antiken Kontext*, TASK, Istanbul, 2001.
- HÜRMÜZLÜ, B., Pisidia'da "Gömü Geleneklerinin" Işığında Kültürler Arası İlişkiler, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*,15, 2007,1-22.
- HÜRMÜZLÜ, B., "Isparta Arkeolojik Surveyi 2010 çalışmaları: Konane (Conana)", 29. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt 1., Ankara 2012, 1-10.
- IVERSEN, P., "Inscriptions from Pisidian Konane (Conana) and the Surrounding Area", *Epigraphica Anatolica* 45, 2012, 103-152.
- KELP, U., "Das Phänomen der Türfassaden in Phrygien. Zu lokalen Identitäten anhand einiger Grabtypen römischer Zeit", Elmar Schwertheim – Engelbert Winter (eds.), *Neue Funde und Forschungen in Phrygien (=Asia Minor Studien Bd. 61)*, R. Habelt, Bonn, 2008, 69-91.
- KELP, U., *Grave monuments and local identities in Roman Phrygia*, Peter Thonemann (ed.), *Roman Phrygia*, Cambridge University Press, Cambridge, 2013, 70-94.
- KNELL, H., *Architektur der Griechen*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1998.
- LOCHMAN, T., "Eine Gruppe spätrömischer Grabsteine aus Phrygien", Ernst Berger (ed.), *Antike Kunstwerke der Sammlung III, Zabern, Mainz am Rhein*, 1990, 453-508.
- LOCHMAN, T., *Studien zu kaiserzeitlichen Grab- und Votivreliefs aus Phrygien* (Basel: Skulpturhalle Basel), Basel, 2003.
- MA, J., *Statues and Cities: Honorific Portraits and Civic Identity in the Hellenistic World* (Oxford Studies in Ancient Culture and Representation), Oxford University Press, Oxford, 2013.
- MOOCK, W., *Die figürlichen Grabstelen Attikas in der Kaiserzeit*, Zabern, Mainz am Rhein, 1998.
- PINKWART, D., Weibliche Gewandstatuen aus Magnesia am Mäander, *Antike Plastik* 12, 1973, 149-160.
- SCHMALTZ, B., *Griechische Grabreliefs*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft Darmstadt 1983.
- SINN, F., *Reliefs, Altäre, Urnen, Museo Gregoriano Profano ex Lateranense*, Katalog der Skulpturen 1, MAR 17, Zabern, Mainz am Rhein,1991.
- STEMMER, K., *Kontext und Funktion antiker Skulptur*, Ausstellungskatalog Berlin, Berlin 1995.
- ŞAHİN, M., *Miletopolis kökenli figürlü Mezar Stelleri ve Adak Levhaları*, TTK Yayınları, Ankara 2000.
- WÄELKENS, M., "Phrygian Votive and Tombstones as Sources of the Social and Economic Life in Roman Antiquity", *Ancient Society* 8, 1977, 277-325.
- WÄELKENS, M., *Die kleinasiatischen Türsteine. Typologische und epigraphische Untersuchungen der kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheintür*, Zabern, Mainz am Rhein,1986.

Isparta’da Bulunan Beş Karamanlıca Kitabenin İncelenmesi

Doğan DEMİRCİ*

ÖZET

Zamanla, Anadolu’da yaşayan Yunanlıların bir bölümü, bazı Türk geleneklerini benimseyip Türkçe Dilini öğrenmişler ve yazılarını Yunan Harfleri ile Türkçe olarak yazmışlardır. Bu topluluğa *Karamanlı* veya *Karamanlılar* denmiştir. Karamanlılar Anadolu’daki Ortodoks Hıristiyanlardı. Özellikle Karaman, Konya, Kayseri, Nevşehir, Antalya, Isparta, Burdur, Aydın vb. şehir ve bölgelerde yaşadılar. Yunan alfabesiyle yazılmış Karamanlıca en erken eserler, 16’ncı yüzyıldan itibaren görülür; matbaanın devreye girmesiyle 17, 18 ve 19’ncü yüzyıllarda yayımlanan eser sayısı oldukça artmıştır. Günümüzde, Orta Anadolu’da; evlerin duvarları, kilise, mezar taşı, çeşme, hamam vs. gibi bazı yapılarda Yunan harfleriyle yazılmış Karamanlı Türkçesi kitabelere rastlanır. Karamanlı Rumları Lozan antlaşması gereği nüfus mübadelesine tabi tutularak 1924 yılında Yunanistan’a gönderilmiştir. Şimdi nüfusları yaklaşık üç milyon kadar olan bu insanların torunları, hala Yunanistan’da hayatlarını devam ettirmektedirler.

Anahtar Kelimeler: *Karamanlıca, Kitabe, Gayrimüslim, Gelenek, Eser, Anadolu*

Review of Five Caramanian Inscriptions in Isparta

ABSTRACT

Over time, part of the Greek population who lived in Anatolia adopted some Turkish traditions and learned the Turkish language and wrote their texts in Turkish with Greek letters. These people are called Caramanian or Caramanlis. Caramanians were Orthodox Christian in Anatolia and lived in particular in certain cities and regions in Anatolia, for instance Karaman, Konya, Kayseri, Nevşehir, Isparta, Antalya, Burdur and Aydın, among others. Early Caramanian printed works are seen starting from the 16th century and in the 18th and 19th centuries, the number of printed Caramanian works increased. Today, Turkish inscriptions with Greek letters are encountered on house walls, churches, tombstones, fountains, baths etc in various parts of Central Anatolia. The Caramanians were sent to Greece in 1924, in the population replacement of the Lausanne Peace Treaty. The descendants of these people number approximately three million now in Greece.

Key Words: *Caramanian, Inscription, Non-Muslim, Tradition, Work, Anatolia*

* Yrd. Doç. Dr., SDÜ, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi, dogandemirci@sdu.edu.tr

Giriş

Kaynaklarda Isparta, Karamanlı Rumlarının yaşadığı iller arasında sayılmaktadır.¹ Karamanlı Rumlarına ilişkin yapılan incelemelerde, Karamanlıca dediğimiz Yunan harfleriyle Türkçe olarak yazılan yazma ve basma eserlerin yanı sıra taş kitabelerin sayısının sınırlı olduğu görülmektedir. Hatta Karamanlı Rumlarının yaşadığı bölgelerin ve bıraktıkları eserlerin tam olarak bilinmemesi, bir kısım kitabelerin günümüze ulaşmaması, bu topluluğun kimliğinin halen araştırmaya muhtaç olduğu konusunu gündeme getirmektedir. Bu nedenle daha fazla araştırma yapılması gerektiği anlaşılmaktadır.

Bu makalenin yazımının bir nedeni; Isparta'da bulunan beş Karamanlıca kitabeyi bilim dünyasına tanıtmak ve bu konuda var olan bilgilerin üzerine biraz daha katkı sağlamak amacı taşımaktadır. Isparta İl Merkezi'nde bulunan beş kitabeden dördü Isparta Müzesi'nin arka bahçesinde sergilenmektedir. Bunlardan birisi merkez Doğancı Mahallesi'nde yer alan Aya Yorgi Kilisesi'nin kitabesidir. Diğer üçü mezar taşıdır. Beşincisi ise bir yapı kitabesi olup, Isparta Merkez Turan Mahallesi'nde bulunan Hasan Çoban'a ait evin batı duvarındadır.² Isparta İl Merkezi'nde bulunan dört Karamanlıca kitabeden ikisi ile ilgili yayın yapıldığı görülmüştür. Kilise kitabesinin Araştırmacılar Necati Demir tarafından incelendiği anlaşılmaktadır.³ Hasan Çoban evinin batı duvarında bulunan kitabeden Isparta'da bulunan Gayrimüslim Evleri ile ilgili bir çalışmada bahsedilmiş ancak genel olarak bu yönüyle incelenmemiştir.⁴ Bu beş Karamanlıca kitabe günümüze kadar gelebilen ve ele geçenlerdir. Belki de pek çokları günümüze ulaşmadan kaybolmuşlardır. Bu nedenle söz konusu kitabeler, Isparta'daki Karamanlı Rumlarının varlığı ve yoğunluğu açısından bir fikir verebilecektir.

1- Anadolu'daki Yaşayan Karamanlı Rumlarının Kimlikleri ve Karamanlıca Konuşulması

Karamanlıca ya da Karamanlı Türkçesi'nin, genel olarak Anadolu'nun Karaman ya da Kapadokya Bölgesi'nde yaşayan Ortodoks Hıristiyanlar tarafından konuşulan bir ağız olduğu söylenmektedir.⁵ Bazı araştırmacılara göre bu dili konuşanların Anadolu'daki Türkleşmiş Rumların veya diğer bazı araştırmacılara göre de İslamiyet'ten önceki dönemlerde Anadolu'ya gelerek Hıristiyanlığı benimsemiş Türkler olduğu ifade edilmektedir. Karamanlı Türklerinin genelde Türkçe isimler taşıdıkları görülmektedir.⁶

Araştırmacılar Aristotelis Kourtidis; Rumların Türkçeyi öğrenmelerini, Anadolu'nun fetih tarihine kadar götürmektedir. Türkçe dilini öğrenen Rumların bu dili kendi aralarında iletişim aracı olarak kullanmaya başladıklarından ve Türkçenin kolay telafuz edilmesi nedeniyle kiliselerde İncillerin, Apostolos, Profities, Hairetismo

¹ Hayrullah Kahya, "Karamanlıca Bir Esere Göre Arapça ve Farsça Kelimeler", *Turkish Studies*, S.3/3 İstanbul, 2008, s.481

² Ev, Turan Mahallesi, 2218 Leylak Sokak, No:8 adresinde, tapununun 60 Pafta, 438 Ada, 11 Parselde yer almaktadır.

³ Necati Demir, "Türkiye'de Bulunan Grek Harfli Türkçe Kitabeler ve Karaman Türklerinin Dili", *Zeitschrift für die Welt der Türken*, S. 2, München, 2010, s. 10.

⁴ Doğan Demirci, *Isparta Evleri*, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları no:7, Isparta, 2011, s.60.

⁵ Evangelia Balta, "Karamanlıca Kitapların Dönemlerine Göre İncelenmesi ve Konularına Göre Sınıflandırılması", *Miitefferika Dergisi*, S.13, Yaz, İstanbul, 1998, s.3.

⁶ Mehmet Aydın, "Türk Ortodoks Hıristiyanları ve Türk Ortodoks Patrikhanesi'nin Kuruluşu", *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 8, Konya, 2009, s.11.

gibi duaların Türkçe okunmaya başladığını, erkekler için Karagöz, Turfanda, Murat, Sümbül, Durmuş, Aslan, kadınlar için Kıymat, Nazlı, Mayısgülü, Gülistan ve Güllü gibi isimlerin konulduğundan söz etmektedir.⁷ Yine aynı kaynakta ikisi Burdurlu olan Pisidialı pek çok gencin başlarında fesleriyle öğretmenlik mesleğini öğrenerek memleketlerinde yapmak üzere Atina'ya öğretmen okuluna gönderilmelerinden bahsedilmektedir. Bu Rum gençler Yunancayı bilmediklerinden eğitimlerini tamamlayamamışlardır. Rumların konuştuğu bu lehçeye Küçük Asya lehçesi denildiği de belirtmektedir.⁸

Evangelia Balta'ya göre Karamanlıca konuşanlar; Rum Ortodoks dininden olmalarına karşın Türklerden farklı olduklarının ve şu anda yaşadıkları topraklara onlardan önce gelmiş Yunanlılar veya en azından Romalılar olduklarının bilincinde olmayan kimselerdir. Balta, Karamanlıca konuşanların, Kapadokia'nın Bizans'ın doğu bölgesindeki son sınırı olması ve bölgeye Türk kavimlerin egemenliğinin yerleşmiş olması nedeniyle Yunanlı bölge sakinlerinin dillerini ilk unutan topluluk olduğunu açıklamaktadır.⁹ Dolayısıyla yaygın olan bu görüşe göre 1924'e kadar olan topluluğun esas kitlesi Karaman bölgesi sınırları içerisinde yaşayan, göçlerle Anadolu'nun ve Rumeli'nin birçok bölgesine yerleşen Türkçeden başka dil bilmeyen gelenek ve görenekleri de yaşadıkları bölgelerdeki Türklerle aynı olan Hıristiyan Ortodoks topluluğa Karaman kökenli oldukları için Karamanlı, konuştukları ve Türkçe harflerle yazdıkları Türkçeye ise Karamanlıca denmektedir.¹⁰

Bu görüşlerin aksine Anadolu'da Cumhuriyet Dönemi'ne kadar Bizans Dönemi'nden kalma birçok Türk Boyu'nun görüldüğü bunlardan birisinin de Karamanlı Hıristiyanlarının olduğu söyleyenler bulunmaktadır.¹¹ Bu görüşe göre de Karamanlılar Selçukluların Anadolu'ya yerleşmelerinden sonra Hıristiyanlığı benimseyen Türklerin olduğu yönündedir. Karamanlılar ve bunların torunları aslen Türk'türler.¹² Yine Karamanlıların 11. yüzyılda Anadolu'da, Karaman, Konya, Kayseri, Isparta, Burdur, Aydın ve Karadeniz gibi şehirlerde Türklerle beraber yaşamlarının yanında, özellikle Toros Dağları'na Bizans tarafından yerleştirilen ve Bizans Ordusu'nda paralı asker olan Türkler (özellikle Peçenek ve Kuman Türkleri boyları) olduğu, daha sonra zamanla Ortodoks Hıristiyan inancını benimsediklerini de söyleyenler vardır.¹³

Bugün dahi dilimiz dedikleri Türkçeyi konuşmalarının yanı sıra gelenek ve görenekleri Anadolu'da yaşamış olan Rum Ortodoks nüfustan ayıran en önemli özellikleri olmaktadır. Anadolu olmaları ve Yunanca bilmemeleri ile

⁷ Aristotelis Kourtidis, "Küçük Asyalıların Dili ve Öğrenme Tutkusu", Çev. Ari Çokona, *Toplumsal Tarih Dergisi*, Ağustos S.188, İstanbul, 2009, s. 31.

⁸ Kourtidis, a.g.m., s. 32.

⁹ Evangelia Balta, "Karamanlıca Kitapların Dönemlerine Göre İncelenmesi ve Konularına Göre Sınıflandırılması", s. 4.

¹⁰ Pinelophi Stathis-Bülent Berkol, "Karamanlıca Kaynakça", *Tarih ve Toplum Dergisi*, s. 11, İstanbul, 1989, s.60.

¹¹ Aydın, a.g.m., s.10.

¹² Janos Eckmann, "Anadolu Karamanlı Ağzlarına Ait Araştırmalar", *I. Phonetica*, AÜ, DTCFD, S. 8, Ankara, 1950, s. 165.

¹³ Mehmet Eröz, *Hıristiyanlaşan Türkler*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, İstanbul, 1983, s.3. Ayrıca bkz. Hayrullah Kahya-Mustafa Kılıçarslan, "Karamanlıcada İ/E Meselesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.2 / 8, 2009, s. 1.

Yunanistanlılardan ayrılmaktadırlar.¹⁴ Karamanlıları tüm bu özellikleri kadar, yine onları büyük benzerlikler gösterdikleri Müslüman Türklerden ayıran dinleri kimlikleri konusunda bazı Karamanlıların hafızasında bir ikilem yarattığı ifade edilmektedir.¹⁵ Hatta gelenek ve göreneklerde, halk inanışlarında Müslümanlarda olduğu gibi düşünüp uygulandığı, tekerlemelerin söylenip duaların yapıldığı anlaşılmaktadır. Örneğin, Ürgüp'e bağlı Potamya-Başköy'de kendisiyle röportaj yapılan Ekaterini Evyenidou, köylerinde Rumca konuşulduğunu, köy halkının Türkçeyi de anladıklarını, gerektiğinde de konuşabildiklerini dile getirmektedir. Evyenidou'nun evde Rumca konuşulduğunu belirtmesi bir tarafa, konuşması sırasında ilginç bir noktaya da temas etmiştir. Evyenidou'nun annesi gece yatmadan önce şu duayı etmektedir: *Anam söyledi: Aman Panaiyam, tatlı panaiyam sağdan sola yokla panaiyam. Yoklayasında bekleysin. Hristos efendinin kilitleri başıma yastık. Yattım sağıma döndüm soluma melekler şabad olsun datlı canıma, gümmüş dinime, altın imanıma. Ben de proskinis (?) edeyim gideyim mekânıma* olarak yapılan dua; *Yattım sağıma, döndüm soluma şabit olsun melekler dinime imanıma eşbedüenlailabeillallah ve eşbedüennamuhammedüinresulallah* biçimindeki Müslüman Türklerin de yapmış olduğu dua ile oldukça benzeşmektedir.¹⁶

Karamanlıca dediğimiz Türkçe konuşan ve yazan bu gayrimüslim Karaman Türkleri ile Anadolu'daki ikinci dönem Türk beyliklerinden Karamanoğulları Beyliği'nin soylarının binlerce yıl öncesine dayanan ortaklığı dışında bir ilgisinin olmadığı bazı araştırmacılar tarafından belirtilmektedir.¹⁷

2- Karamanlıca Yazılan Yazma Eserler ile Taş Kitabeler

Karamanlıca yazma eserlerin çok eski tarihlere kadar uzandığını görülmektedir. Yunan harfleri ile yazılmış Türkçe kitaplar *Karamanlıdika* olarak adlandırılmaktadır.¹⁸ Karamanlıca ilk metin olduğu söylenen 1584 yılındaki *Gennade Scholarios İtikatnamesi*'nden sonra 1718 yılından itibaren ciddi olarak kitap yazımına başladığı anlaşılmaktadır.¹⁹ İlk Yunan Harfli Türkçe kitabın 1718'de Amsterdam'da çıkmış olduğunu öğreniyoruz. Bu kitap, B. I. isiminde bir papazın, kaleme aldığı bir Hıristiyan ilmihalidir.²⁰ Bu kitaptan hareketle, ilk Osmanlıca kitabın 1729 yılında basıldığı düşünüldüğünde, basımı yapılan Karamanlıca metinlerin basılan ilk Türkçe kitap olduğu söylenmektedir.²¹

Osmanlı belgelerinde *Zımmiyan-ı Karaman* ya da *Karamanîyan* adı verilen bu topluluk, bazı değişiklikler yaparak Yunan Alfabesini kullanmış ve Yunan Harfleriyle

¹⁴ Evangelia Balta, "Karamanlıca Kitapların Önsözleri", çev. H. Milas, *Tarih ve Toplum Dergisi*, S. 74, 1990, İstanbul, s.18.

¹⁵ Yonca Anzerlioğlu, "Tarihi Verilerle Karamanlı Ortodoks Türkler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 51, s. 183.

¹⁶ Anzerlioğlu, a.g.m., s. 178.

¹⁷ Demir, a.g.m., s. 5.

¹⁸ Evangelia Balta, "Karamanlıca Kitapların Dönemlerine Göre İncelenmesi ve Konularına Göre Sınıflandırılması", s.3.

¹⁹ Bu tarihler başka bir kaynaktan 1554 veya 1555 olarak farklı rakamlar yazılmıştır. 1718 yılında yazıldığı söylenen Karamanlıca ilk edebiyat örneğinin de İstanbul'da yayınlanan *Gülzar-ı İman-ı Mesîhi* olduğu belirtilmektedir. Bkz. Pinelophi Stathis-Bülent Berkol, a.g.m., s. 60.

²⁰ Eckmann, a.g.m., s. 166.

²¹ Evangelia Balta, "Karamanlıca Kitapların Dönemlerine Göre İncelenmesi ve Konularına Göre Sınıflandırılması", s. 5

Türkçe olarak yazmışlardır. 18. yüzyıldan itibaren ciddi anlamda ne yoğun olarak Türkiye ve Avrupa'da bazı yazılı eserler vermişlerdir. Karamanlıca basma eserlerin eski Orta Anadolu ve özellikle Kayseri ve Karaman ağzlarına yakın olduğunu söylenir.²² Yunan Alfabesiyle Türkçe yazılan bu eserler çözülmesi mümkün olmayan bazı meselelerin çözümünde kolaylık sağlayabildikleri için ve o dönemin halk dilini yansıtmaları yönüyle de ayrı bir öneme sahip oldukları düşünülmektedir.²³ Karamanlıca metinlerde geçen Yunanca kelime sayısının binde üçü geçmediği ve kullanılan kelimelerin de, dini kurumlar, resmi kurum ve görevlilerle ilgili oldukları söylenmektedir.²⁴

3- Anadolu'daki Karamanlı Rum Yerleşimleri ve Dini Faaliyetleri

Üzerinde durulması gereken önemli bir konu da Türkçe konuşan Ortodoks nüfusun yoğun olduğu bu bölgede Rumca konuşan köylerin de var olmasıdır. Yapılan araştırmalarda; İç Anadolu'da 81 cemaat içerisinde Türkçe konuşan Ortodoks cemaat sayısı 49 olarak tespit edilirken, Rumca konuşanların sadece 32 cemaat olduğu tespit edilmiştir. İç batı Anadolu'da ise yine 19 yerleşimden 14'ü Türkçe, 5'i Rumca konuşmaktadır. Buna karşılık Antalya ve civarında var olan 6 yerleşim yerinin tamamı ise o dönemde Türkçe konuşan Ortodokslardan oluşmaktadır.²⁵

El yazması ve baskı eserlerin yanı sıra İç Anadolu'da Karamanlıca yazılmış taş kitabelere rastlanılmıştır. Bazı araştırmacıların yaptığı incelemelerde; Karamanlıca olarak adlandırılan bu kitabelerin genellikle Konya, Niğde, Kayseri, Ankara, Mersin, Isparta, Antalya, Nevşehir, İstanbul, Tokat, Ordu, Zonguldak illerinde dinî ve sivil yapılar, ev eşyaları ile mezar taşları üzerinde bulunduğu bir kısmının kaybolduğu ya da okunamaz hale geldiği, bazılarının ise hala yerlerinde in-situ durumunda olduğu belirtilmektedir.²⁶ Nevşehir ve civarında bu tarzda yazılmış kitabelerin daha yoğun olduğu anlaşılmaktadır.²⁷ Tespit edilebilenlerin ise yazılış tarihleri, 18. yüzyıldan itibaren başlayarak, 20. yüzyılın başlarına yani mübadele yıllarına kadar sürmektedir.²⁸ Karamanlı Rumları, mübadele tarihi olan 1924 yılından sonra göç ettikleri Yunanistan da çok sayıda da olsa bazı eserler verdikleri öğrenilmektedir.²⁹

20. yüzyılın ilk çeyreğinde, Türk-Ortodoks olarak bir Patrikhane kurulmasına ilişkin bazı çabaların sarf edildiği hususu kayıtlarda yar almaktadır. 1922 yılında Kayseri'de kurulan Türk-Ortodoks Patrikhanesi'nin varlığını Fener-Rum Patrikhanesi'nin kabullenmediği ama buna rağmen bazı illerden atamaların yapıldığı,

²² Semavi Eyice, "Sallaville, Sévérien – Eugène Dalleggio, Karamanlıdika, Yunan Harfleri ile Türk Dilinde Basılmış Kitapların Analitik Bibliyografyası 1", 1584-1850", *Belleten*, C.16, S. 102, TDK, Ankara, 1962, s. 373

²³ Hayrullah Kahya, "Grek Harfli Osmanlı Türkçesi Bir Eser: İspat-ı Mesihîye Üzerinde Dil İncelemesi", *Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul, 2003, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, s. iii.

²⁴ Fehmi Dinçer, "Karamanlı Türkler ve Karamanlıca Üzerine", [http://blog.milliyet.com.tr / fehmidincer](http://blog.milliyet.com.tr/fehmidincer), 13.11.2007.

²⁵ Anzerlioğlu, a.g.m., s. 176.

²⁶ Demir, a.g.m., s. 4.

²⁷ Sacid Pekak, "Kappadokya'da Post-Bizans Dönemi Dini Mimarisi1: Nevşehir ve Çevresi", *Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları*, Ankara, 1998, s. 2, 4, 14.

²⁸ Demir, a.g.m., s. 4.

²⁹ Stathis-Berkol, a.g.m., s. 60.

Türk-Ortodoks Patrikhanesi'ne bazı büyük illerden üye ataması yapılırken Isparta'dan Yanko Biyaslıoğlu'nun aza olarak atandığını görmekteyiz.³⁰

1923 Lozan Antlaşmasına gereğince Türkiye'de yaşayan Karamanlılar, Rum sayılarak zorunlu nüfus değişimine tabi tutulmuşlardır. Büyük bir bölümü hiç Rumca bilmeyen Karamanlılar Yunanistan'daki yaşama kültürel uyum sağlamakta ciddi zorluklarla karşılaşmışlar ve yakın yıllara kadar evlerinde Türkçe konuşmaya devam etmişlerdir. Sayıları tam olarak bilinmemekle birlikte birkaç milyon civarında oldukları tahmin edilmektedir. Son yıllarda iki ülke arasındaki göç gelişlerin kolaylaşması Karamanlı Türklerin Türkiye ve Türkiye'deki insanlarla ilişkilerini devam ettirmelerini sağlamıştır. Günümüzde Yunanistan'ın değişik şehirlerinde yaşayan bu insanların zaman zaman eski köylerini ziyarete etmeleri, *Dedelerin Barışı* gibi başlıklarla ulusal gazetelerde yayınlanmaktadır.³¹

4- Karamanlı Türkçesi ve Okunuş Biçimleri

Karamanlı Türkçesi metinlerinde geçen Yunanca Harflerin Türkçe yazılış biraz farklılıklar göstermektedir. Karamanlıca yazıları okumak için bunların bilinmesi yazının anlaşılmasını daha da kolaylaştırmaktadır. Bununla ilgili bazı makaleler yazılmış ve makalelerde harflerin okunuşları verilmiştir.³²

<u>Latin Harfleri</u>	<u>Grek Harfleri</u>
Büyük/Küçük	Büyük/Küçük
A/a	A/α (aksanlı şekillerine bk.)
B/b	Π'/π' (üstü noktalı)
C/c	ΔZ/δζ
Ç/ç	TZ/τζ
D/d	Δ/δ
E/e	E/ε (aksanlı şekillerine bk.)
F/f	Φ/φ
G/g	Γ/γ, K/x (küçüğü üstü
noktalı)	
Ğ/ğ	Γ/γ, γχ (başka metinlerde)
H/h	X/χ
I/ı /ı,	H/η (aksanlı şekillerine bk.)
İ/i	I/i, ι ve η (aksanlı şekillerine bk.)
K/k	K/κ, ξ, x, 'x
L/l	Λ/λ
M/m	M/μ
N/n	N/ν; Γ ve ΓΓ (başka metinlerde)
O/o	O/o (aksanlı şekillerine bk.), ου
Ö/ö_	O~/o~, ιo, ω (başka metinlerde)

³⁰ Aydın, a.g.m., s. 16.

³¹ Hayrullah Kahya, "Yonca Anzerlioğlu, Karamanlı Ortodoks Türkler", Phoenix Yayınları, Ankara, 2003, 376 s.", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.1/4, İstanbul, 2008, s. 648.

³² Mehmet Hazar-Oğuz Özdem, "Grek Asıllı Karamanlı Türkçesi'nin Kullanımı Üzerine", Ed: Prof. Dr. Atabey Kılıç-Sibel Üst, *Turkish Studies*, S.3/6, Ankara, 2008, s. 340.

P/p	Π/π
R/r	P/ρ (küçüğün kuyruğu sağa kıvrık)
S/s	Σ, C/σ, ς, ζ
S/s	Σ'/σ' (üstü noktalı),
T/t	T/τ, θ
U/u	Oυ/ου (aksanlı şekillerine bk.), ιου, τυ, γ (alt kıvrım halka şeklinde açık)
Ü/ü	OY/oy, ιoy, τυ, γ
V/v	β/β
Y/y	Γ/y
Z/z	Z/ζ, z.

Karamanlıca eserlerin hem dili hem de imlası açısından homojen bir yapıya sahip olmadığı, çoğu tercüme olan bu kitapların imlâ ve dil özellikleri mütercimlerinin dil ve imlâ anlayışlarını yansıttığı ifade edilmekte, Mütercimlerin aynı eğitimi almamış olmalarının yanında farklı coğrafyalarda ve farklı zamanlarda yaşamış olmaları onların kendi aralarında bir birlik oluşturamamalarının sebebi olduğu vurgulanmaktadır.³³

5- Isparta İli'ndeki Rum Nüfus ve Karamanlıca Kitabeler

Isparta'da günümüze kadar gelebilen beş adet Karamanlıca kitabe okunduğu zaman Rum aksanıyla ve herkesin anlayabileceği sade bir dille yazıldığı anlaşılmaktadır. Diğer yayınlardaki kitabelerle karşılaştırıldığında, harflerin telaffuzlarının aynı olduğu görülmektedir. Yine de Isparta'da bulunan Karamanlı Rumlarının taş kitabelerinin, diğer yörelere oranla daha sade ve anlaşılır bir dille yazmış olduklarını söyleyebiliriz. Isparta'nın yakın tarihine bir göz atacak olursak 19. Yüzyılda, il merkezinin altı mahallesinde Rum nüfusun mukim olduğu görmekteyiz. Bir mahallesinde de Ermeniler mukim durumdadır. Bunun dışında Eğirdir İlçesi ve Nis Adası'nda yaklaşık 800 kadar Rum yaşamaktadır. Hicri 1288 -1289 (M. 1872 -1873) yıllarında Isparta'da yapılan emlak ve nüfus sayımına göre Isparta Merkez Kazası, köyleriyle birlikte, 41 mahalle, 27 köy ve 6660 hane olup, nüfusu:

14.151'i kadın, 13.905'i erkek 28.156 Müslüman,
2.163'ü kadın 2.239'u erkek 4.402 Rum (Ortodoks),
206'sı kadın 346'sı erkek 552 Ermeni,
olmak üzere cem'an 33.110 kişiden ibarettir.³⁴

Bu rakamlardan Isparta'daki Rum nüfusunun hiçte azımsanmayacak derecede olduğunu görmekteyiz. Isparta'daki Rumlar Türkçe konuşmaları ve İslam gelenek ve görenekleri benimsemiş olarak Isparta halkıyla çok uyum içerisinde yaşamışlardır. 19. yüzyılda bir Ispartalı olarak Isparta'da yaşamış ve Isparta Mebusluğu yapmış olan Süleyman Sami Böcüzade Isparta halkından bahsederken;

İslâm, Hıristiyan bütün halk Türkçe konuşur, Türkçe okur, yazarlar. Rumların çoğu Rumca bilmez ve Rumca konuşmazlar. Yalnız mektuplarını, defterlerini Rum harfleriyle fakat Türkçe yazarlar. Ermenilerin kendi aralarında ve aileleri arasında daima Ermenice konuştukları,

³³ Hayrullah Kahya-Mustafa Kılıçarslan, "Yunanca–Osmanlıca/Karamanlıca Bir Sözlük: Leksikon Ellinoturkikon", *Turkish Studies*, S. 4/4, İstanbul, 2009, s.730.

³⁴ Süleyman Sami Böcüzade, *Isparta Tarihi*, Serenler Yayınevi, İstanbul, 1983, s. 5.

*mektuplarını, defterlerini Ermeni harfleriyle ve Ermenice yazdıkları görülür. Bunların çoğu — göçebelikten kalma alışkanlıklarını unutamayarak— mayasız ekme yerler demektir.*³⁵

Hasan Çoban evinin duvarında monteli kitabe haricinde kalan diğer dört Karamanlıca kitabe Isparta Müzesi'nin arka bahçesinde sergilenmektedir. Bahçede sergilenen bu taşlarından birisi kilise kitabesi, diğer üçü ise mezar taşıdır. Karamanlıca yazılı mezar taşlarının hemen bitişiğinde, üzerindeki yazılı Latince rakamları okunduğunda yaklaşık aynı yıllara ait olduğu görülen Yunanca yazılı bir mezar taşı daha bulunmaktadır. Bu taş Yunanca olduğundan okunduğunda bir şey anlaşılmamaktadır. Yani Yunanca yazılı bu mezar taşını anlayabilmek için Yunanca bilmek gerekmektedir.

Tüm kitabe ve mezar taşları aslında aynı bölgede iki ayrı topluluğun bulunduğu fikrini ortaya çıkarmaktadır. Karamanlıca yazılı iki yapı kitabesi haricinde kalan üç mezar taşından ikisi Isparta'da bulunmuş ve müzeye getirilmiştir. Müzedeki üçüncü mezar taşı müsadere yani zor alım yöntemiyle kaçakçılardan ele geçirilmiştir. Bu mezar taşında ölen kişinin Kayseri İli'nin Erkilet Nahiyesi'nden olduğu yazılıdır. Dolayısıyla bu mezar taşı başka bir ilden getirilerek Isparta'da kaçakçılar tarafından satılmak istenmiş olabilir ya da ölen kişi Isparta'da çalışarak hayatını burada geçirmiş de olabilir. Taşın menşei hakkında sağlıklı bir bilgi bulunmamaktadır. Yani zor alım yöntemi ile gelen bir mezar taşı yakalandığı bölge için tam bir fikir vermemektedir. Üzerinde 24 Mayıs 1887 tarihi okunabilen Yunanca kitabe dâhil tüm kitabelerin çağdaş olduğu ve hemen birbirine yakın tarihlerde yazıldıkları anlaşılmaktadır. Tüm kitabelerin tek yönleri yazılmış, diğer yönleri düzeltilerek bırakılmıştır. Hasan Çoban'a ait evin kitabesi kabartma ve eğreti olarak, diğerleri ise kazıma olarak ve oldukça düzgün yazımla yazılmıştır.

Tarih olarak Aya Yorgi (diğer adıyla Aya İshotia) Kilisesi'nin kitabesi 1860 tarihini, evin duvarındaki kitabe 22 Mayıs 1897 tarihini, mezar taşlarından birisi şahsın ölüm tarihi olarak 1893 yılını göstermekte olup geriye kalan diğer iki mezar taşında tarih kısmı kırık ve parçaları eksik olduğundan tarihleri okunamamıştır. Bahse konu Karamanlıca yazıtların tanımları ve okunuşları aşağıda verilmiştir.

5.1. Kitabelerin Açıklaması

2.15.2003 envanter numaralı kilise kitabesi Isparta İl Merkezi'nde bulunan Aya Yorgi Kilisesi'ne (Aya İshotia) aittir. Kilisenin Karamanlıca kitabesi on iki satır halinde olup, Necati Demir tarafından daha önce incelendiği ve okunduğu anlaşılmıştır.³⁶ Kitabenin satırlarının Yunan harfleriyle yazılışları ve okunuşları aşağıda sunulmuştur;

1. ΠΟΥ ΣΕΡΙΦ ΕΙΣΟΔΙΑ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΕΚΚΛΗΙΑΣΗ
ΕΒΒΕΛΛΑ

Pu serif Eisodia tes Panagias ekklesiası evvella

2. ΑΛΛΑΧΟΥ ΑΖΙΜΟΥΣ ΣΑΝΗΕ ΣΑΝΙΕ
ΒΑΛΙΤΕΟΥ ΑΛΛΑΧΗΤ

³⁵ Böcüzade, a.g.e., s.32.

³⁶ Demir, a.g.m., s. 10.

Allahu azimü’ş-şanın sanie valitetu’llahıı

3. ΚΕΡΕΜΙ ΙΝΑΓΙΕΤΛΕΠΓΙΑΕ ΠΑΤΗΣΑΧΗΜΗΖ
ΣΕΒΚΕΤΛΟΥ

Keremi inayetleriyle paüşahimiz Őevketlü

4. ΑΠΤΟΥΑΜΕΤΖΙΤ ΕΦΕΝΤΙΜΙΖΙΓ ΕΓΓΑΜΗ
ΤΕΒΛΕΤΛΕΡΙΝΤΕ

Abdölmecid efentimizin eyam-ı devletlerinte

5. ΒΕ ΑΡΧΙΕΡΕΑΣΗΜΙΖ ΚΥΡΙΟΣ ΚΥΡ ΜΕΛΕΤΙΟΣ
ΕΦΕΝΤΙΜΙΖΙΓ

Ve arhierasımız Kyros Kyr Meletios efentimiziı

6. ΒΑΚΤΕΝΤΑ ΤΖΟΥΜΑΕ ΟΡΘΟΔΟΓΟΣ
ΧΡΙΣΤΙΑΝΑΡΗΙΓ

Vaktinde cümle Ortodoks Hıristianlarıı

7. ΙΜΤΑΤ ΒΕ ΓΑΙΡΕΤΛΕΡΙΠΛΕ 1857 ΜΑΙΟΥ 5
ΤΑΡΙΧΙΝΤΕ

İmtat ve gayretleri ile 1857 mayu 5 tarihinte

8. ΜΙΓΣΛΙ ΧΑΤΖΙ ΝΙΚΟΛΑ ΒΕ ΡΟΔΟΣΟΥ ΑΝΔΡΕΑΣ
ΣΟΥΛΗΝΑΣ

Miysli Hacı Nikola ve Rodoslu Andreas Soulinas

9. ΟΥΣΤΑΛΑΡΤΑΝ ΤΕΜΕΛΙ ΚΟΝΟΥΛΟΥΠΙ 1858 ΜΑΙΟΥ
20 ΤΑΡΙΧΙ

Ustalartan temeli konulup 1858 mayu 20 tarihi

10. ΜΕΡΧΟΥΜ ΧΑΤΖΗ ΝΙΚΟΛΑ ΟΥΣΤΑ ΒΕΦΑΤ
ΕΤΤΙΚΤΕ

Merhum Hacı Nikola Usta vefat ettikte

11. 1860 ΣΕΝΕΣΙ ΙΤΖΙΝΤΕ ΑΝΔΡΕΑ ΟΥΣΤΑΤΑΝ ΧΗΤΑΜ

1860 senesi içinte Andrea Ustadan hitam

12. ΠΟΥΛΜΟΥΣΤΟΥΡ

pulmuştur.

Demir’in yapmış olduğu okumaya göre iki yerde imla hatası, bir yerde de 5 rakamının okunmadığı görölmüşür. İmla hatasında cümle ya da kelimenin anlamı değişmemektedir. Birinci satırın sonundaki ‘evvel’ kelimesinde; lamda harfinin hemen sağında alfa harfinin olduğu görölmektedir. Buna göre kelime *evvel* değil *evvela* olması gerekmektedir. Yine 7. Satırda *Mayus taribinde* değil *Mayu 5 taribinde* olarak okunması, yani 5 rakamının ilave edilmesi gerektiği görölmektedir. Çok önemli olmasa da 9. Satırda da buna benzer biçimde *Mayus* değil, sadece *Mayu* olması gerekmektedir. Çünkü kelimenin sonunda sigma harfi bulunmamaktadır. Bunların dışında kitabenin okunuşuna ilave edebileceğimiz veya değiştirebileceğimiz başka bir yeri bulunmamaktadır. Demir’in makalesinde açıklaması yapılan diğer kitabelerin

fotoğrafının verildiği, ama Aya Yorgi Kilisesi kitabesinin fotoğrafının yer almadığı görülmüştür. (Resim-1)

Diğer bir yapı kitabesi de Hasan Çoban evinde yer almaktadır. Bu kitabe oldukça sade olup, muhtemelen evin banisi olan ustadan bahsetmektedir. Taş üzerine yazılan ve Turan Mahallesi, Leylak Sokak'taki Hasan Çoban Evi'nin batı duvarında yer alan dört satırlık Karamanlıca kitabede;

1. 1897 TE MAI 8 22 TE
1897te Mayu 22 te
2. ΠΕΦΑΤ ΕΤΤΙ ΡΑΧ
vefat etti rah
3. ΜΕΤΛ 8 ΝΙΚΟΛΑ Κ 8
metlu Nikola Ku
4. ΛΑΚΜΑΝ ΟΓΛ 8
lakman oğlu

Yazılıdır. Kitabe mermer üzerine satırlar pafta içerisinde, kabartma olarak yazılmıştır. Herhangi bir süslemesi bulunmamaktadır. Kitabede adı geçen *Nikola Kulakmanoğlu* isimli şahsın muhtemelen evin sahibi ya da yapanı, yani banisi olduğu tahmin edilmektedir. Kitabe evin batı duvarında göz hizasına gelecek biçimde, duvarın bir parçası olarak kullanılmıştır. Bu durumda kitabenin ikinci bir kullanımda yani sonradan konularak yapı taşı olarak işlev görmesi ihtimali azalmaktadır. Dolayısıyla burada adı geçen şahıs muhtemelen evle ilgisi bulunup, evin yapım tarihinden önce ölmüş olmalıdır. Dolayısıyla ev 1897 yılından sonra yapılmıştır.³⁷ (Resim-2)

Yapı kitabelerinin dışında kalan Karamanlıca yazılmış mezar taşlarından ilki, 2.12.2003 envanter numarası ile kayıtlıdır. Müzenin arka bahçesinde teşhirdedir. Çok kaliteli olmayan yerel bir taş üzerine kazınarak yazılmıştır. Mezar taşı süslemesiz, sadedir. Yazı oldukça düzgün görünmektedir. Ancak tarih kısmının yer aldığı taban kısmı kırık ve parçası eksiktir. Yunan harfleriyle Türkçe 12 satır yazılmıştır. Yazılışı ve okunuşu şu şekildedir;

1. ΦΙΛΟΣ ΟΓΛ 8 ΧΑ ΝΙΚΟΛΑ
Filos oğlu Ha(cı) Nikola
2. ΙΣΜΙ ΠΕΤΕΡΙΜ
İsmi pederim
3. ΧΟΧΡΙΣΤΟ ΚΕΝΤΝΑΜΗΜ
Ho Hırısto kendi namım
4. ΤΙΓΙΝΕ ΑΧΙΡ ΖΟΧ ΠΙΕΤΙΜ
Dinle ahir sohbetim

³⁷ Demirci, a.g.e., s.60.

5. ΗΑΣΗΛΗ ΒΕΡΜΙΣΑΜ
Hasılı vermisam
6. Π ΞΧΑΚΕ ΤΖΑΝΗΜ
Bu hake canım
7. ΓΙΑΝΗΜΤΑ ΚΑΡΤΕΣΙΜ
Yanımda kardeşim
8. ΣΑΒΑ ΜΕΗΜΑΝΗΜ
Sava mihmanım
9. ΓΙΜΠΕΣΕ ΒΑΡΗΝΤΖΑ
Yimbese varınca
10. ΣΙΝΙ ΧΙΘΑΜΗΜ
Sene Hitamım
11. ΣΟΚ ΣΑΤ ΣΜ Π ΣΚ ΣΡ...
Sokuldum bu kur...[satırın bu kısmı kırık ve parçası eksik]
12. ΕΜΠΙ ...
Emri...[buradan itibaren mezar taşının alt kısmı kırık ve parçası eksik]

Bu mezar taşının satırları yerel bir taş üzerine kazıma olarak yazılmış olduğundan zaman ve tabiat şartlarının etkisiyle bazı yerleri yıpranmış ve okunmasında güçlükler çekilmiştir. Bazen tam anlaşılamayan kelimelerle karşılaşmıştır. Belki de üzerine yazılırken kullanılan malzemenin yerel taş olmasından dolayı (çabuk dökülmesi, erimeye başlaması gibi) taşın yıpranmasında payı bulunmaktadır. Mezar taşı yirmibeş yaşında vefat eden *Hacı Nikola'nın oğlu Hırsto* isimli kişiye aittir. *Yanımda kardeşim, Sava mihmanım* satırlarından Sava ya da Saba isimli bir kardeşinin yanına gömüldüğünü anlıyoruz. (Resim-3)

Karamanlıca yazılmış mezar taşlarından ikincisi, 2.13.2003 envanter numarasında kayıtlı olup, alt kısmı kırık ve parçası eksiktir. Yunan harfleriyle 16 satır Türkçe yazılıdır. Etrafı S kıvrımlı yaprak motifleriyle çerçevelemiş olup, üstte; sağında ve solunda döneminin yaygın motiflerinden güvercin kabartmaları ile bunların ortasında bir saksıdan dağılan Barok çiçek demeti vardır. Yazı çok düzgün biçimde ve kazıma olarak mermer zemine yazılmıştır. Yazılışı ve okunuşu şu şekildedir;

1. ΧΑΒΑΤΖΕ ΖΑΤΕ ΣΙΟΧΡΕΤΙΛΕ
Abacı zade söhretiyle
2. ΜΟΥΦΤΕΧΙΡΤΙΜ ΠΙΡ ΖΕΜΑΝ
Müftehirdim bir zaman
3. ΣΑΝΙΕ ΡΟΥΤΠΕΣΙΝΙ ΙΧΡΑΤΖ
Sani rütbesini ihraç
4. ΙΛΕ ΑΛΜ ΠΣΤ ΠΜ ΣΕΡΕΦ

İle almıştım şeref

5. ΕΛΛΙ ΟΥΤΖ ΓΙ ΙΙΛ ΜΕΣΚΕΝΙΜ

Elli üç yıl meskenim

6. ΟΛΤ 8 ΜΟΥΒΑΚΑΤΤ ΙΙΡ ΤΖΕΧΑΝ

Oldu muvakadder cihan

7. ΠΕΛΤΕΙ ΣΠΑΡΤΑ ΤΑ ΤΕΡΛΕΡ

Belde-i Sparta da terler

8. ΙΚΕΝ ΠΙΡ ΧΑΝΕΤΕΝ

İken bir haneden

9. ΡΕΦΚΙΛΕ ΠΑΙ ΚΕΤΑΓΙ ΙΙ ΕΙΛΕΤΙΜ

Refkile payi ketay eyledim

10. ΧΟΣΝΟΥΤ ΧΕΠ

Hosnut hep

11. ΤΑΡ ΟΥΠΑΚΑΤΑ ΜΟΥΚΙΑΦΑΤ

Tar upakata mükafat

12. ΕΙΛΕΓΙΕ ΟΛ ΜΟΥΣΤΕΑΝ

Eyleye ol müstean

13. ΙΠΡΕΤ ΑΛ ΖΑΙΡ ΚΙΟΡΟΥΠΙ

İbret al zahir görüp

14. Π ΙΙΡ ΖΕΜΙΝΤΕ ΤΖΙΣΜΙΜΙ

Bir zeminde cismimi

15. ...ΙΚΕΝ ΦΑΝΙ ΤΟΥΝΓΙΑΤΑ

...iken fani dünyada [satırın baş kısmı kırık ve parçası eksik]

16.... ΙΠΡΕΤΛΕ ΣΙΑΝ

...İbretle sen [buradan itibaren mezar taşının alt kısmı tamamen kırık ve parçası eksiktir]

Isparta'da 53 yaşında öldüğü anlaşılan bu kişinin mezar taşındaki yazılar düzgün bir mermer zemin üzerine itinayla yazılmıştır. Yazıların tereddütlü bir yeri olmayıp tümü net olarak okunabilmektedir. Satırlarda geçen *refkile payi ketay eyledim ve Tar upakata mükafat* kelimelerinin Hıristiyanlıkla bir ilgisinin olması muhtemeldir. (Resim-4 ve 5)

Üçüncü mezar taşı zor alım yöntemiyle Ocak 2013 Ayı içerisinde müzeye getirilmiş olup mahkemesinin bitimine müteakip envanter numarası verilmekte olduğundan henüz envanter numarası almamıştır. Mermer mezar taşının ise üstünde; sağında ve solunda döneminin yaygın motiflerinden olan Barok stilinde perde kabartmaları ile bunların ortasında Barok saksı ile içinden çıkan güllerin yer aldığı görülmüştür. Mezar taşının kırık ve eksik parçasının olmadığı görülmektedir. Mezar

taşının etrafını ikili saç örgüsü biçiminde bir kabartma motifi çerçevelemektedir. Mezar taşının dokuz satır halinde kabartma olarak yazıldığı, 1893 tarihinde vefat eden Kayserili bir Rum vatandaşa ait olduğu anlaşılmaktadır. Taş kırıksızdır. Yazılışı ve okunuşu şöyledir;

1. ΖΙ ΓΙΑΡΕΤΤΕΝ Μ ΣΡΑΤ ΧΕΜΑΝ ΤΟΒΑΤΙΡ
Ziyaretten maksat hemen duadır
2. ΠΟΥΚΟΥΝ ΠΑΝΑ ΙΣΕ ΓΙΑΡΙΝ ΣΑΝΑΤΙΡ
Bugün bana ise yarın sanadır
3. ΚΑΙΣΕΡΙΝΙΓΓΙ ΕΡΚΙΛΕΤ ΝΑΧΙΓΓΕΣΙΝΤΕΝ
Kayseri'nin Erkilet Nahiyesi'nden
4. ΜΕΡΧ ΣΜ ΧΑ ΣΙΝΑΝ ΟΓΛΟΥ ΙΟΡΔΑΝΗΓΓΙ
Merhum Ha(cı) Sinan oğlu Yordanenin
5. ΕΧΛΙ ΧΑ ΕΛΙΣΑΒΕΤΙΓΓΙ ΖΙΚΡΙ ΤΑΓΙΜΕΣΙ
Ehli(zevcesi) Ha(cı) Elizabetin zikri daimesi
6. ΙΤΖΙΝ ΕΒΛΑΤΙ ΧΑΡΑΛΑΜΠΗΣΗΓΓΙ
İçin evladı Haralampesese
7. ΑΤΙΓΕΓΓΙ ΑΧΙΡΙΣΙΤΙΡ
Atikeyi (Evveli) Ahiresidir (sonrasidir)
8. ΤΕΒΕΛΛ Σ ΣΕΠΤΕΜΒΡΙ Σ 20
T 1818 Septemriu (Ekim) 20
Tevellüt (doğum) 1818 Septemriu (Ekim) 20
9. ΙΡΤΙΧΑΛ 1893
ΣΕΠΤΕΜΒΡΙ Σ 20 Septemriu (Ekim) 20
İrtihal (ölüm) 1893 Septemriu (Ekim) 20

Mezar taşı düzgün sathlı bir mermer üzerine yazılmış olup, tüm kelimeler net olarak okunmakta ve yazıların okunmasında herhangi tereddüt bulunmamaktadır. (Resim-6 ve 7) Bu mezar taşının *Ziyaretten maksat hemen duadır, bugün bana ise yarın sanadır* biçiminde başlayan ilk iki satırını İslami mezar taşlarında da sıkça görmekteyiz. İslami mezar taşlarının çok daha eski tarihli olanlarında da bu satırlar geçmektedir. Bu satırların yazılı olduğu İslami bir mezar taşı yine müzenin arka bahçesinde teşhirdedir. Mezar taşı 3.15.2003 envanter numarasında kayıtlıdır. Bu İslami mezar taşı kireç taşı üzerine kabartma olarak Arapça Harflerle yazılmıştır. Taş tek yönlü olup, üst kısmında Rumi bitkisel süslemeler vardır. Mezar taşında;

- 1- Hüv'e-l Baki
- 2- Ziyaretten murat olan duadır
- 3- Bugün bana ise yarın sanadır
- 4- Merhum ve mağfur el muhtaç ila rahmet

5- ül Gafur Remzeddin Zade

.....
Yazıları vardır. (Resim-8)

Her iki mezar taşında da başlangıç satırlarının aynı olduğu, Karamanlı Rumlarının İslami kültürden çok şey aldıkları veya oldukça benzeştikleri görülmektedir. Buna karşılık bugüne kadar epigrafların yaptıkları çeviriler dikkate alınırca Yunanca yazılı Yunan mezar taşlarında bu gibi satırlara rastlanılmamaktadır. Müzenin arka bahçesinde teşhirde olan Yunanca yazılı bir Yunan mezar taşında ΣParta kelimesin ve Latin harfleriyle yazılı olan 1887 Maio 24 tarihinin okunabildiği görülmektedir. Diğer satırlarının okunabilmesi için Yunancanın bilinmesi gerekmektedir. (Resim-9 ve 10)

Sonuç

Aynı tarihlerde Yunan Harfleriyle yazılmış olan Yunan mezar taşları ile bunların dışında kalan Karamanlıca mezar taşlarında hem dil olarak hem de kültür olarak farklılıkların bulunduğu aşikârdır. O zaman Yunan Harfleriyle yazı yazan iki ayrı topluluk bulunmaktaydı. Burada Karamanlıca yazı yazan topluluğun İslam kültürünü şeklen de olsa benimsemiş oldukları anlaşılmaktadır. Ve beş Karamanlıca kitabe karşılık aynı tarihlerde bir Yunanca kitabenin bulunması, Karamanlıca yazı yazan Rum topluluğun Isparta ve çevresinde çok daha fazla yoğunlukta olduğu gibi bir sonuca varmamız konusunda oldukça kuvvetli bir neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, her iki Gayrimüslim topluluğun farklı dilleri konuşmasının nedenini açıklamak oldukça zor olmaktadır.

Isparta'da bulunan mezar taşları ile Hasan Çoban evindeki kitabenin başka illerde karşılaşılmayan önemli bir yönü de U harfinin OY olarak gösterilmeyip bunun 8 biçiminde, I harfinin ise III olarak gösterilmesidir. Karamanlıca kitabelerden bahseden kaynaklarda bu harflerle karşılaşılmamıştır.

Kaynaklarda sayılan illerle beraber Isparta'nın Karaman Bölgesi içerisinde olması, ister istemez Karamanoğlu Mehmet Bey'in 15 Mayıs 1277 tarihinde yayınlamış olduğu *Şimden girü biç kimesne kapuda ve divanda ve mecâlis ve sayranda Türkî dilinden gayrı dil söylemeye dediği meşhur fermanını* akla getirmektedir. Ancak Fuad Köprülü'nün *Eğer Türkçe eskiden beri devlet işlerinde hiç kullanılmamış olsa, böyle bir teşebbüste bulunulması imkânsız olurdu* diyerek Karamanoğlu Mehmet Bey'in 'Türkçeyi ilk defa devlet dili yaptığı düşüncesine ise şüpheli yaklaştığı söylenmektedir.³⁸ Demek oluyor ki Fuad Köprülü'nün görüşü doğrultusunda Karamanoğlu Mehmet Bey Fermanı'ndan önce de Devlet dilinin Türkçe olduğunu söyleyebiliriz.

Karamanlıca yazıtların genellikle 19. yüzyılda yazılmış olduğu dikkati çekmektedir. Çok daha eski tarihli Karamanlıca kitabelere rastlanılmamıştır. Bu konu da oldukça ilginçtir. Tanzimat Döneminde Arapça ve Farsça kelimelerin yoğunlukta olduğu ve Türkçeyi sadeleştirmek amacıyla bu dönemde bazı çalışmalara başlandığını görmekteyiz. 19. yüzyılda rüştiyelerin eğitim programlarında Türkçe öğretimi ana dil olarak yerini aldığı belirtilmektedir.³⁹ Karamanoğlu Mehmet Bey'in fermanı ile

³⁸ Aliye Uslu Üstten-Yasemin Uzun, "Türk Eğitim Sisteminde Türkçenin Yeri ve Önemi", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 30, S. 3, Ankara. 2010, s. 944.

³⁹ Üstten - Uzun, a.g.m., s. 945.

Tanzimat Dönemi'ndeki öğretim kanununun Karamanlı Rumlarının Türkçe konuşmalarında ve meramlarını Türkçe yazarak anlatmalarındaki rolü mutlaka büyük olacaktır. Bu Gayrimüslim topluluklar, yıllarca Müslümanlarla beraber yaşamaları sonucunda İslami gelenek ve göreneklere benimsemiş ve aynı anlayışla hareket etmiş olabilirler. Ama hala Isparta Müzesi'nde bulunan ve yukarıda açıklaması yapılan Yunan mezar taşından, Anadolu'da aynı yıllarda sayısı az da olsa yine aynı yerleşim yerlerinde ikamet eden, Yunanca konuşan ve Yunanca yazan bir topluluğun da olduğunu göz ardı etmemek gerekir. Hal böyle olunca aynı bölgede Yunanca konuşan ve yazan Gayrimüslimlerin kimlikleri ile Karamanlıca yazan ve Türkçe konuşan Gayrimüslim Rumların kimlikleri konusunda daha fazla araştırma yapılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu konuda dilbilimciler, tarihçiler gibi konuyla ilgili tüm araştırmacılara büyük görevler düşmektedir.

Kaynakça

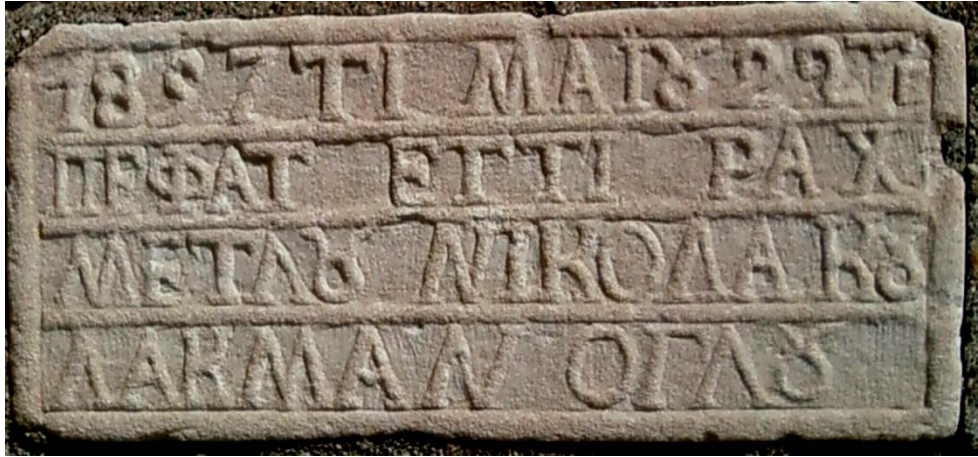
- ANZERLİOĞLU, Yonca, "Tarihi Verilerle Karamanlı Ortodoks Türkler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S. 51, s. 171-188.
- AYDIN, Mehmet, "Türk Ortodoks Hıristiyanları ve Türk Ortodoks Patrikhanesi'nin Kuruluşu", *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 8, Konya, 2009, s. 7-22.
- BALTA, Evangelia, "Karamanlıca Kitapların Dönemlerine Göre İncelenmesi ve Konularına Göre Sınıflandırılması", *Müteferrika Dergisi*, Sayı 13, Yaz, İstanbul, 1998, s. 3-19.
- BALTA, Evangelia, "Karamanlıca Kitapların Önsözleri", Çev. H. Milas, *Tarih ve Toplum*, S. 74, 1990, İstanbul, s. 18-20.
- DEMİR, Necati, "Türkiye'de Bulunan Grek Harfli Türkçe Kitabeler ve Karamanlı Türklerinin Dili", *Zeitschrift für die Welt der Türken*, S.2, München, 2010, s. 3-23.
- DEMİRCİ, Doğan, *Isparta Evleri*, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, no:7, Isparta, 2011.
- ECKMANN, Janos, "Anadolu Karamanlı Ağızlarına Ait Araştırmalar", *I. Phonetica*, AÜDTCFD, S. 8, Ankara, 1950, s. 165-200.
- ERÖZ, Mehmet, *Hıristiyanlaşan Türkler*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, İstanbul, 1983.
- EYİCE, Semavi, "Sallaville, Sévérien – Eugène Dalleggio, Karamanlidika, Yunan Harfleri ile Türk Dilinde Basılmış Kitapların Analitik bibliyografyası 1", 1584-1850", *Belleken*, C. 16, S. 102, TDK, Ankara, 1962, s. 369-374.
- HAZAR, Mehmet - ÖZDEM, Oğuz, "Grek Asıllı Karamanlı Türkçesi'nin Kullanımı Üzerine", Ed: Prof. Dr. Atabey Kılıç-Sibel Üst, *Turkish Studies*, S.3/6, Ankara, 2008, s.337-353.
- KAHYA, Hayrullah - KILIÇARSLAN, Mustafa, "Karamanlıcada İ/E Meselesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 2 / 8, 2009, s. 201-211.
- KAHYA, Hayrullah, "Grek Harfli Osmanlı Türkçesi Bir Eser: İspat-ı Mesihîye Üzerinde Dil İncelemesi", *Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2003.
- KAHYA, Hayrullah, "Karamanlıca Bir Esere Göre Arapça ve Farsça Kelimeler", *Turkish Studies*, S. 3/3, İstanbul, 2008, s. 480-501.

- KAHYA, Hayrullah, "Yonca Anzerlioğlu, Karamanlı Ortodoks Türkler, Phoenix Yayınları, Ankara 2003, 376 s.", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 1/4, İstanbul, 2008, s. 648-652.
- KAHYA, Hayrullah – KILIÇARSLAN, Mustafa, "Yunanca–Osmanlıca/Karamanlıca Bir Sözlük: Leksikon Ellinoturkikon", *Turkish Studies*, S. 4/4, İstanbul, 2009, s. 725-742.
- KOURTİDİS, Aristotelis, "Küçük Asyalıların Dili ve Öğrenme Tutkusu", Çev. Ari Çokona, *Toplumsal Tarih Dergisi*, Ağustos 2009, S. 188, İstanbul, s. 1-33.
- PEKAK, Sacid, "Kappadokya'da Post-Bizans Dönemi Dini Mimarisi1: Nevşehir ve Çevresi", *Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları*, Ankara, 1998, s. 1-45.
- STATHİS, Pinelophi - BERKOL, Bülent, "Karamanlıca Kaynakça", *Tarih ve Toplum Dergisi*, S. 11, İstanbul, 1989, s. 57.121-60.124.
- ÜSTTEN, Aliye Uslu – UZUN, Yasemin, "Türk Eğitim Sisteminde Türkçenin Yeri ve Önemi", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 30, S. 3, Ankara. 2010, s. 939-954.

FOTOĞRAFLAR

Resim-1: Aya Yorgi Kilisesi'nin kitabesi.

Resim-2: Hasan Çoban evinde bulunan kitabe.

Resim-3: 2.13.2003 Envanter nolu mezar taşı.

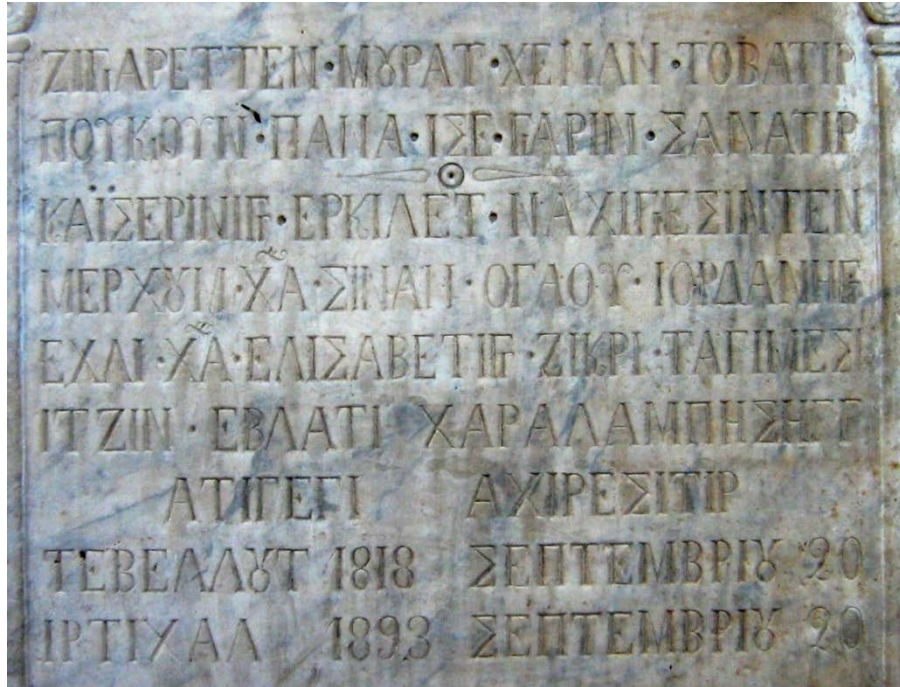
Resim-4: 2.12.2003 Envanter nolu mezar taşı.

Resim-5: 2.12.2003 Envanter nolu mezar taşının yazısından detay görünüm.

Resim-6: Mezar taşı.

Resim-7: Mezar taşının detay görünümü.

Resim-8: 3.15.2003 Env. nolu mezar taşı.

Resim-9: 2.14.2003 Env. Nolu mezar taşı

Resim-10: 2.14.2003 Envanter nolu Yunanca mezar taşının yazısından detay görünüm

A Group of Marble Statuettes in the Ödemiş Museum

Onur GÜLBAY*

ABSTRACT

This study comprises seven statuettes which are today preserved in the depot of the Museum of Ödemiş and which, within the framework of the museum's renovation works, are planned to be displayed among the museum exhibits in the near future. As part of a study entitled *The Stone Artifacts of the Ödemiş Museum*, supported by the University of Dokuz Eylül Research Fund and now in the preparatory stages, they are here presented for the first time to the scholarly world. These statuettes consist of one god and goddesses: two Venuses, one Hecate, one Diana, one Aesculapius, one Cybele and a Ceres or Priestess. This study aims to present and date the statuettes by comparing their stylistic, plastic and chronological characteristics with similar examples. Although the head and arm section of Diana, the left hand of the second Venus and the right hand of Cybele and, of Aesculapius, the right hand of and the portion below his ankles are lost, the fact that the statuettes are otherwise intact or completed makes them important from the standpoint of condition¹. It is thought that the statuettes were very probably used either in a domestic cult or as votive offerings. They are dated to within the first half of the 2nd or beginning of the 3rd centuries A.D. on the basis of their general workmanship characteristics.

Keywords: *Ödemiş Museum, Marble Statuette, Domestic Cult, Votive Offering*

Ödemiş Müzesi'nden Bir Grup Mermer Heykelcik

ÖZET

Bu çalışma hazırlık aşamasında olduğumuz ve Dokuz Eylül Üniversitesi Araştırma Fonundan destekli *Ödemiş Müzesi Taş Eserleri Kataloğu* başlıklı çalışma kapsamında, ilk defa bilim dünyasına sunulan, bugün Ödemiş Müzesi deposunda korunan ve müze yenileme çalışmaları kapsamında yakın bir gelecekte teşhirde sergilenmesi düşünülen yedi adet heykelciği kapsamaktadır. Bu heykelcikler iki Venus, bir Hecate, bir Diana, bir Aesculapius, bir Kybele ve Ceres ya da Rahibe, tanrı ve tanrıçalarından oluşmaktadır. Bu çalışmayla heykelciklerin stilistik, plastik ve kronolojik özellikleri benzer örneklerle karşılaştırılarak eserlerin tarihlendirilmesi ve

* PhD, University of Dokuz Eylül, Faculty of Letters, Department of Archaeology, onur.gulbay@den.edu.tr

¹ I am indebted to the Director of the Ödemiş Museum, Mrs. Sevda Çetin, to Specialist Ms. Ayşen Gürsel and to staff member Mr.Vecdi Bilgiç, who have been generous with their permission and help in this study.

tanıtılması amaçlanmaktadır. Eserlerden Diana'nın baş ve kol bölümü, Venus'ün sol eli ile Kybele'nin sağ eli ve Aesculapius'un sağ eli ile ayak bileklerinden sonraki bölümü kayıp olsa da, heykelciklerin sağlam ya da tamamlanmış olmaları eserleri kondisyon anlamında önemli kılmaktadır. Heykelciklerin büyük bir olasılıkla ya ev içi bir kültte, ya da adak sunu olarak kullanıldıkları düşünülmektedir. Genel işçilik özellikleri itibarıyla eserler M.S. 2.yy'ın ilk yarısına ya da 3. yy başına tarihlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Ödemiş Müzesi, Mermer Heykelcik, Ev Kültü, Adak Sunusu*

Introduction

The study entitled "*A Group of Marble Statuettes in the Ödemiş Museum*" is a detailed sub-study of the catalogue entitled "*The Stone Artifacts of the Ödemiş Museum*". This is work continuing with the support of the Dokuz Eylül University Research Fund. The study considers artifacts included in the museum inventory but not exhibited, works which the museum intends to be put on display following renovation work that is currently being carried out. The study comprises 6 goddesses and 1 god, a total of 7 statuettes of good workmanship quality and whose average height is around 30 cm. The aim is to demonstrate through this study what kind of statues were used for worship, either as votive offerings or in domestic cults, in the Phrygian-Lydia region during the Roman period. Further, another aim of the study is to introduce these works of quality workmanship, here presented to the scientific world for the first time.

These statuettes consist of god and goddesses: two Venuses, Hecate, Diana, Aesculapius, Cybele and a Ceres or Priestess. This study aims to present and date the statuettes by comparing their stylistic, plastic and chronological characteristics with similar examples. Although the head and arm section of Diana, the left hand of the second Venus and the right hand of Cybele and, of Aesculapius, the right hand of and the portion below his ankles are lost, the fact that the statuettes are otherwise intact or completed makes them important from the standpoint of condition.

In this study, first of all, similar specimens were researched and, based upon the attributes that the figures carry, the statuettes were identified. At this stage the identity of one work, about which it was thought only that it might be Ceres or a priestess, did not acquire certitude, but the other works were definitely identified. At another stage an attempt was made to identify the date of the works through comparison with the workmanship characteristics of similar examples. Because the works entered the museum inventory mostly through purchase it's not possible to state

their provenance definitely. But from their general characteristics one may interpret them as belonging to the region of Phrygia² (Afyon: Dokimeion).

1. Hecate (Figure. 1)

Inventory No: 250, Find Place: Unknown, Museum Acquisition: Turned over from the Afyon Museum, Height: 30.5cm, Width: 12.5 cm

The Hecate³ is thought to have been probably a votive offering, a grave gift, or worshiped inside a house in a cult niche; it is a small depiction of the goddess⁴, 30cm by 12.5 cm. The statuette was brought to the museum in two pieces and completed through restoration. The goddess is depicted as having three heads; especially in the region of Phrygia, there are to be found numerous typologically similar ones depicted with the same form and measurements in Anatolia.⁵ Although the exact provenance of the work is unknown, from its Phrygian style it is understood that it may come to the museum from dokimeion near Afyon. However it is thought that examples of larger dimensions (50 cm-1m) were also used in Anatolia as votive offerings in cult areas.⁶ The work is formed of three joined female figures. The woman in the middle is the main one and the other two figures are depicted as joined to it, turned ³/₄ to the side away from the central figure.⁷ The figures wear the *kehiton*⁸ and the garment details on the central figure are discernible.

Although the heads of the figures all bear a stephane, in accordance with the custom of grouping around a central column, a column appears in

² Patrizio Pensabene, Roman Sculpture in Asia Minor, Proceedings of the International Conference to celebrate the 50th anniversary of the Italian excavations at Hierapolis in Phrygia, held on May 24-26, 2007 in Cavallino(Lecce), "Su alcuni aspetti produttivi delle "scuole" di scultura di Docimio, Afrodisia e Nicomedia, see similar examples, fig.3.13, 37-61, JRA 80, 2008.

³ As a general bibliography for Hecate, Werth 2006, 34-146; Coşkun Daşbacak, Hecate Cults in Anatolia: Rituals and Dedications in Lagina (Cult and Sanctuary Through the Ages From the Bronze Age to the Late Antiquity), 16-19 November 2007, Slovakia, 143-148, 2007; Ramazan Özgan, Die Skulpturen von Stratonikeia, Asia Minor Studien, Band 32, for Hecate, 48-49, 1999.

Şahin 2006, 59.:Although the writer says that in the *Theogonia* Hecate is the goddess of all things, he also states that in the late period she was worshipped as the goddess of ghosts and spirits and the guardian of crossroads. For further details see Şahin, 2011, 237-257.

⁴ N. Eda Akyürek Şahin, Antalya Müzesi'nden İki Hekateion, *Adalya*, XIV, 2011, 238-241, 2011.

⁵ N. Eda Akyürek Şahin, Anadolu 'da Hekate Korpusu ve Çeşitli Müzelerde Hekate Eserleri Üzerine Çalışmalar Bir Ön Rapor, *Arkeoloji Sanat* 121, 59-62, 2006.

⁶ Şahin, Antalya, 2011, 241.

⁷ Elpis Mitropoulou, Triple Hecate Mainly on Votive Reliefs Coins Gems and Amulets, Athens, 67, see similar Afyon example, fig.24 bis, No 5bis, 1978.

⁸ Şahin, ibid. 238.

the form of a high *polos* upon the head of the central figure.⁹ This archaic form construction of the statue in the posture of a *xoanon* is also related to the custom of tree goddess worship whose roots reach back to ancient times.¹⁰ Also we know that an altar arranged for early Hecate Cult in Miletos in 6th BC.¹¹ It is also possible to meet archaistic Hecates (Hecate-Artemis-Selene) of similar form in the Hellenistic and Roman periods.¹² It is in the worship of idols that we encounter the earliest examples of a trio of goddesses-gods joined to each other.¹³ The faces of the statue are plump, while their hair is, in the typical Hellenistic tradition, parted in the middle and swept back in the form of tight waves, reflecting the goddess' style. In the foreground the three headed goddess also holds a total of four torches, relevant to the mysteries of the underworld.¹⁴ While the central figure advances her right leg slightly forward, the feet of the side figures are not depicted. It is seen that not only the front of the statuette but also its back surface have been modeled. On the back other torches in the hands of the figures standing to the sides, as well as the folds of their garments, have been rendered. From the standpoint of both typology and measurements this statue resembles to a great degree another Hecate statue found in the Afyon Museum.¹⁵ With its plain workmanship of sharply defined and harsh lines, this work can very probably be dated to within the first half of 2nd century A.D.

2. Venus Genetrix (Figure. 2)

Inventory No: 249, Find Place: Unknown, Museum Acquisition: Turned over from the Afyon Museum, Height: 34 cm, Width: 13.4 cm

The Venus Genetrix is one of the best known among goddess types.¹⁶ Though the work was in three pieces it has been completed

⁹ Şahin, *ibid.* 241.

¹⁰ Fahri Işık, Doğa Ana Kubaba: Tanrıçaların Ege'de Buluşması, 23, 1999.; Mustafa Şahin, Mehmet Taşhalan, Smyrna Agorası Heykeltıraşlık Buluntuları, Olba XVIII, 205, Fig.41-42, 2010; Christine Alexander, A Wooden Hekataion of the Hellenistic Period, The Metropolitan Museum of Art Bulletin, Vol. 34, No. 12, 272-274, 1939.

¹¹ Daşbacak, Hekate, 2007, 143.: The author determine that, Caria region is accepted as the home land of Hecate.

¹² Robert W. Daniel, Hecate's Peplos *Zeitschrift Für Papyrologie Und Epigraphik*, Band. 72, 278, 1988 ; For the typology problems of Hecate-Artemis see: Gualandi 1969, 233-272.

¹³ Işık, Doğa, 1999, 15-16.

¹⁴ N. WERTH, Hekate. Untersuchungen Zur Dreigestaltigen Göttin *Antiquitates* 37, 153-165, 2006.

¹⁵ Şahin, Anadolu 'da, 2006, 62.

¹⁶ *Historia Nat.* XXXV.156: Pliny states that this statue type was first made in bronze by the Athenian sculptor Callimachus. It is known that both large and small sized copies of the type were made in large numbers in the Hellenistic and Roman periods. Additionally, because

following a successful restoration. As a general characteristic of the type its *bimention* is transparent and shows the shape of the body.¹⁷ The goddess holds her garment with her raised right hand, held immediately beside her head. As for the portion of the garment on the left, this passes immediately below the breast, leaving it bare, and goes over the shoulder to the rear. The goddess carries in her left hand the apple given by Paris. Beneath the left hand of the goddess, though his wings are not discernible, there is also a naked Eros who has been depicted as carrying in one hand an “*aulos*”? (double flute).¹⁸

It is seen from a relatively few traces of red that the work was originally painted. In particular, on the part upon the feet the contours of the garment hem were completed with a red line; additionally one observes that this red line continues upon the folds to the left of the Eros and also upon the folds which pass under the breast and to the back. This shows that all of the garment edges were painted with a red line. Further, one can observe traces of red paint upon the stephane of the goddess. The back of the statuette was unworked, only raked with a chisel. Although this type of the goddess is very well known, the depiction here of Eros with an “*aulos*”? is an unusual style. Possibly this can be related to the cults of Phrygia, the geography where it was found. For it is known that the instrument was used in the Cybele cult ceremonies of Phrygia¹⁹ and in the Appolo-Marsiyas myth.²⁰ The statuette, in a style that incorporates local influences, occurs in western Anatolia as a different variation of our well-known Venus Genetrix type.²¹

Venus was the ancestress of the Roman Empire she was even more frequently depicted in the Imperial period, in association with the establishment of her cult.

¹⁷ This element of transparency emerges as a stylistic characteristic of its time in the general sculptural art of the Classical Period, at the end of the 5th and the beginning of the 4th century B.C. The sculptor Callimachus' first Venus Genetrix statue is assigned to this period. A large sized example of the statue is today exhibited in the Capitoline Museum.

¹⁸ Katherine Schlesinger, *The Greek Aulos*. London: Methuen & co., ltd.1939;

M. L. West, *Ancient Greek Music*, Oxford 1992, 81: According to tradition the aulos came from the East, perhaps Phrygia. The practice of playing pipes was universal in the Near East, from before 2000 BC, according to West.; Coreen Emmie Rose Morsink, *The Composition of New Music Inspired by Music Philosophy and Musical Theoretical Writings from Ancient Greece*, (unpublished doctoral thesis) London, 2013, 15.; Kostas Kotsanas, *The Musical Instruments Of The Ancient Greeks*, 2012.; Devrim Sönmez, *Antik Dönemde Anadolu'da Müzik ve Müzik Aletleri*, (unpublished master's thesis), Konya, 105-122, 2008.

¹⁹ Canan Albayrak, *Anadolu'da Kybele - Attis Kültü* 2007, (unpublished master's thesis), Ankara, 122, 2007.

²⁰ Sönmez, *Antik*, 2008, 122.

²¹ Cornelia G. Harcum, *A Statue of the Type Called the Venus Genetrix in the Royal Ontario Museum*, : *American Journal of Archaeology*, Vol. 31, No. 2,141-152, 1927; Dorothy Kent

It is thought that the statuette was made for a domestic cult or as a votive offering in a sacred precinct.²² A goddess figure which very much resembles these artifacts is found in the private collection of the Maryland Museum and Side.²³ But in Maryland work there is no *aulos* in the hand as is the case with the Eros here and second similar statuette from Dokimeion.²⁴ (Afyon) Through the general characteristics of the work it can be dated to within the first half of the 2nd century A.D.

3. Venus (Figure. 3)

Inventory No: 2733, Find Place: Kiraz, Museum Acquisition: Purchase, Height: 36 cm, Width: 11.5 cm.

The goddess is clothed up to the waist. She is depicted in a classic manner in a way to emphasize the extreme *contrapposto* ("S"-shaped body), with one leg advanced forward and one held back.²⁵ This concept results in showing the garment folds between her legs as pulled taut. The head is again rendered in a classical style, the hair parted in the middle and pulled back in waves to form a chignon. Her right hand is on her hip; her left one holds the bunched cloth of the garment which comes from upon the right leg and, covering the pubic area, makes a diagonal across the statuette. But the left hand, broken off near the elbow, is missing.

The elbow of the goddess is portrayed as resting upon another female figure dressed in a *himation*. Though in general a block is used for support in statues, human figures are also used as in this case. One observes that the support in the form of a statuette to the left of the goddess is depicted on a high, round base immediately to the goddess' left. This smaller figure is depicted in a form reminiscent of the archaistic *kore* types that we see in the Hellenistic period.²⁶ Her right hand is modeled as being placed upon her breast, while her left hand hangs free. While this pose is reminiscent of the form that we know as Kore with bird, it is not clear whether there is a bird in her hand or not. For this reason one can only describe the small statuette as having a generally archaistic style.²⁷ The back of the statuette is also worked and the garment folds shown.

Hill, Venus in the Roman East, *The Journal of the Walters Art Gallery*, Vol. 31/32, 6,12 1968/1969.

²² Elizabeth Bartman, *Ancient Sculptural Copies in Miniature*, New York, 31-48, 1992.

²³ Jale İnan, *Roman Sculpture in Side*, (for similar Venus Generix), 41-43, Ankara, 1975.

²⁴ Pensabene, *Roman Sculpture*, 2008, 37-61, fig.3.13.

²⁵ Anthony F. Janson, *History of Art*. 5th edn. London: Thames & Hudson, 139, 1995.

²⁶ Christine Mitchell Havelock, *Archaistic Reliefs Of The Hellenistic Period*, *American Journal Of Archaeology*, Vol. 68, No. 1, 43-58, 1964.

²⁷ Havelock, *ibid*, 43-58.

An exactly similar statuette of the goddess is today on exhibit in the Paleopolis Museum on the Greek island of Andros. This statuette has a short round base as in the case of our statuette here. But this base was inserted into another, rectangular base. For this reason it is thought that our goddess statuette was also, as with the example in Andros, inserted in a similar way into a rectangular base. As with the other small sized goddesses, the Venus statuette was very probably made to be used either as a votive offering or in a domestic cult.²⁸ By its general characteristics the statuette can be dated to within the first half of the 2nd century A.D.

4. Diana (Figure. 4)

Inventory No: 253, Find Place: Unknown, Museum Acquisition: Turned over from the Afyon Museum, Height: 31.5 cm, Width: 15 cm

Diana the Huntress, or Diana hunting with her dog, is one of the goddess's widespread types.²⁹ It is thought that the first one was made towards the end of the 4th century B.C.³⁰ Though in Anatolia Diana is mostly known in her Mother Goddess type, particularly at Ephesus, this is an example of her depiction in the Greek fashion. Probably because of the small size of the statuette, it is thought that the goddess was used in a domestic cult devoted to the goddess. The head, arms and bow of Diana are missing; she wears a short garment in the form of a tunic reaching as far as the knees and wound around her waist. With the folds of drapery flying from the sides an effort was made to depict movement and the instant before shooting an arrow. While on some large sized similar statues the movement of the garment is rendered by its clinging to the body due to the wind, on the statuette an attempt has been made to give this impression solely with folds blowing to the side, and the main part of the dress, upon the trunk of the body, has been depicted as heavy and motionless. In this statuette the right leg has been emphasized as being behind, while the left one is advanced to the front. On the goddess' feet a detail that we know from large statues, leather boots, are not very clearly discernible. Immediately beside the advanced left leg of the statuette is depicted a dog looking at her. Just to the side of the dog one sees a support in the form of a half block. The work is placed upon a curved concave triangular base. The back of the statuette has been worked, the folds of drapery are given in "v"

²⁸ Bartman, Ancient, 1992, 31-48.

²⁹ Christa Landwehr, *Die Römischen Skulpturen von Caesarea Mauretaniae*, *Ideal Plastik I*, DAI Band 18, Berlin, 40-45, Tafel 34-35-36, 1993.; J. Donald Hughes, *Artemis: Goddess of Conservation*, *Forest & Conservation History*, Vol. 34, No. 4, 194, 1990.

³⁰ RRR Smith, *Hellenistic Sculpture*, London, Thames & Hudson, 87, 2005.

shape both above and below the waist. It is thought that the statuette of the goddess was used either as a votive offering or in a domestic cult.³¹

An identically similar one of Diana in this style, of which the large size parts are preserved, is today exhibited in the Museum of Cos. Further, of three other similar examples, one is the statue of Diana retrieved from Leptis Magna and today displayed in Tripoli, while another one is on exhibit in the Capitoline³² and last one from Perge in Antalya Museum.³³ The statuette reflects the characteristics of the Roman period by the quality of its workmanship. For this reason it can be dated to within the first half of the 2nd century A.D.

5. Cybele (Figure. 5)

Inventory No: 252, Find Place: Unknown, Museum Acquisition: Turned over from the Afyon Museum, Height: 13.5 cm, Width: 6.9 cm

With her lions and her hand drum³⁴(*tympanon*) this is a statuette of Cybele³⁵, coming from the tradition of the most widely worshipped mother goddess of the region of Phrygia.³⁶ The head of the goddess was restored and mounted in place. Though there are some broken areas on her nose and neck the facial details can be discerned. Because they were not carved in much detail, the parting of the hair in two in the middle and its wavy form flowing towards the back can barely be made out. Although the tradition of the head being covered is known from examples retrieved with an intact head, here it is not clear whether the head was covered or not because the head was later restored. Yet from the other examples studied it is seen that on most of them the head is covered with part of the garment (*capite velato*).³⁷ On her head she also bears a high *stephane*, which is related to the polos tradition. The goddess is in a seated position on a throne; while she is depicted with a hand drum under her left hand, the right one is missing. On known examples the right hand is generally shown upon the head of a lion with the palm open and turned upwards. The goddess wears a heavy *khiton*.

³¹ Bartman, Ancient, 31-48.

³² Smith, *ibid*, 87.

³³ Alessandra Bravi, "Le immagini negli spazi pubblici di Perge in epoca adrianea", 311, fig.20.7, JRA 80,2008.

³⁴ Birgitte Bøgh, Phrygian Background of Kybele Numen, *Vol. 54, Fasc. 3*, 316-317 2007.

³⁵ Fahri Işık, Zur Entstehung Phrygischer Felsdenkmäler, *Anatolian Studies*, Vol. 37, 163-178, 1987.; Lynn E. Roller, The Great Mother at Gordion: The Hellenization of an Anatolian Cult, *The Journal of Hellenic Studies*, Vol. 111, 128-143,1991.

³⁶ Friederike Naumann, Die Ikonographie die Kybele in der Phrygischen und der Griechischen Kunst. *Beibef 28 der Istanbulur Mittellungen*, 1-394,Tübingen, 1983; Bøgh, Phrygian, 2007, 309-331; Albayrak, Anadolu 'da, 2007, 122.

³⁷ Bøgh, Phrygian, 2007, 307.

Looking at the statuette from the front, one observes that she is reclining towards the right in the direction of the hand upon the drum.

While the depiction of the lion on the goddess' left side is depicted in smaller form, the lion on the other side has been rendered as larger and with a wide mane. In studies carried out, although the presence of a lion on both sides is noted, not much attention has been paid to the difference between them on certain statuettes. But here the different sized lion types should probably be related to the idea of picturing one as being ahead and the other behind. A statuette of similar dimensions to ours is today found in the Eskişehir Anatolian Museum. In that one also the difference between the lions depicted to the left and right of Cybele, signifying depth, is striking.

One sees that the garment is bound to the body with a cord in a section immediately below the bust of the goddess and that the folds of the bunched cloth formed under the navel are directed towards the left. Contrary to a side by side form for the legs of the goddess, and though she is in a seated position, the left leg has been depicted as more slightly forward than the right one. As a result of this the garment has formed a diagonal fold upon the legs. With the exception of the back of the statuette's head the other parts have not been worked and have been left smooth. The dimensions of the statuette of the goddess are very small; it is thought that it had a similar purpose to that of the other goddess statuettes, being used either in a domestic cult or as a votive offering.³⁸ Many similar examples of this form of the goddess, both large and small, are known.³⁹ The work can be dated by its general characteristics to within the first half of the 2nd century A.D.

6. Ceres or Priestess? (Figure. 6)

Inventory No: 251, Find Place: Unknown, Museum Acquisition: Turned over from the Afyon Museum Height: 32 cm, Width: 12.5 cm

Among the statuettes under study this is the only one that cannot be identified with certainty. Based upon the general characteristics of the work, there is a discussion: does it belong to the goddess Ceres? or to a priestess? The garment is depicted as wrapping the whole body, covering the head (*capite velato*) over a stephane in the form of a crown. Although this crown-wreath is more used on goddesses, it's also known to be used also on priestesses in relation to their sacredness. The garment is of a form which

³⁸ Bartman, Ancient, 1992, 31-48,

³⁹ Naumann, Die Ikonographie, 1-394.; see similar examples of Cybele in Phrygia: Serdar Aybek, Mehmet Tuna, Mahir Atıcı, İzmir Tarih ve Sanat Müzesi Heykel Kataloğu, fig. 37(Kula in Phrygia)-38(Kula in Phrygia), Ankara 2009 ; Pensabene, Roman Sculpture, 2008, 37-61, fig.3.13.

wraps the whole body tightly. As with the other goddesses mentioned above, the hair is pictured as parted in the middle and swept back in a wavy form. The face has a goddess-like expression and looks into the horizon. As well as the face the garment leaves the right arm and hand and the left hand bare.

The figure carries the bunched folds of the garment wrapped around her hand. This gesture is generally made with a single hand; here it is done with both hands. The reason for this is the garment's heavy folds. The figure is pictured with the left leg advanced and the right leg behind; the folds formed as a result are depicted as taut ridges upon the legs. Immediately beside the advanced left leg half a support block has been used. While in large sized sculptural depictions the support blocks are used as a static balancing element, in small statuettes these blocks are functionless copies of the large originals. The work is placed upon a base of rectangular form. The back of the work is roughly worked; an attempt has been made to make the viewer sense the texture of the garment hanging down from the head. The lack of another figure or attribute related to the statuette makes it impossible to identify the artifact exactly. As with the other examples this Goddess or Priestess must have been made as a votive offering or for use in a domestic cult.⁴⁰ Because it exhibits plain lines and good quality workmanship and because the pupils of the eyes have been rendered, it can be dated to within the first half of the 2nd century A.D.

7. **Aesculapius** (Figure. 7)

Inventory No: 1064, Find Place: Unknown, Museum Acquisition: Turned over from the İstanbul Archaeology Museum, Height: 27.5 cm, Width: 9.5 cm

With his half nude form clothed up to the waist and his long wavy hair, the god Aesculapius meets us in a classical style.⁴¹ The hair of the statuette is done in the *anastole* fashion as in the god Jupiter, parted in the middle and falling in waves immediately in back of the cheeks as far as the shoulders.⁴² The depiction of hair and beard was kept superficial; detailed

⁴⁰ Bartman, Ancient, 1992, 31-48.

⁴¹ M. Bieber, A Bronze Statuette in Cincinnati and Its Place in the History of the Asklepios Types, *Proceedings of the American Philosophical Society*, Vol. 101, No. 1 (Feb. 15, 1957), 81, Fig.20-22, 1957.

⁴² Renate, Kabus-Preisshofen, Die Hellenistische Plastik der Insel Kos, *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts*, 14. Beiheft der Athenischen Abteilung, 57-63, see similar roman period Aesculapius types, Tafel-1, Kat Nr. 46, Tafel-2, Kat Nr.47, Tafel-8, Kat Nr.1-3, 1989; Guy P. R. Métraux, A New Head of Zeus from Sardis Author(s): *American Journal of Archaeology*, Vol. 75, No. 2, 156. 1971.

drill and chisel work was not used. Because the head of the statuette was broken it was repaired through restoration. On the bearded godly face the pupils of the eyes were carved. In a form that we see mostly on male deities and philosophers the garment hangs down from the left shoulder leaving the right shoulder and breast bare.⁴³ Beneath the waist the garment, making a coiled wad is held in the god's left hand. As a result of the right leg's being advanced the folds are observed to be pulled taut upon the legs in this direction.

The feet and base, being broken off, are lost. In large sized examples of this work the god carries a staff with snakes in his right hand.⁴⁴ In this statuette also the points where the staff was fastened to the statue are observable as two protrusions above the right leg. But because the right hand and a portion of the chest of the statuette are broken off. This part is lost. The statuette in question is a small Roman copy of the large sized work today known as the Chiaramonti Aesculapius in Ostia.⁴⁵ The back of the statuette has been worked; the folds have been depicted in a diagonal form wrapping the whole back and legs. On the basis of its dimensions this god, as with the other examples, was made to be used either as a votive offering or in a domestic cult.⁴⁶ In particular by its hair style and the deep working of the pupils of the eyes⁴⁷, the work can be dated to within the beginning of the 3rd century A.D.⁴⁸

Conclusion

From studies based on marble sources, 3 important Anatolian workshops that produced small figurines are known. These marble types are the *Dokimian*, *Proconnesian* and *Aphrodisian*.⁴⁹ The statuettes examined in the Ödemiş Museum, identified by their general characteristics as belonging to small sized goddesses and to one god, may be interpreted as the work of the *Dokimeion* that is the Afyon School of sculpture; this was a center of

⁴³ Bieber, *A Bronze*, 1957, 70-92.

⁴⁴ Bieber, *ibid*, 70-92.

⁴⁵ Bieber, *ibid*, 79, 85, 86, Fig.31.; Mustafa Şahin, Mehmet Taşlıalan, (Smyrna) 198-199, Fig.36, 2010.

⁴⁶ Bartman, *Ancient*, 1992, 31-48; Pensabene, *Roman Sculpture*, 2008, 37-61, fig.3.13.

⁴⁷ Celal Şimşek, "Sculpture from Laodikeia (Laodicea ad Lycum)", see similar facial expression which dated the beginning of the 3th century A.D. 340, fig.22.9, JRA 80,2008.

⁴⁸ George M.A. Hanfmann, Nancy H. Ramage, *Sculpture from Sardis: The Finds Through 1975*, 111-112, fig.254-256, Cambridge, 1978; Lea M. Stirling, *Pagan Statuettes in Late Antique Corinth: Sculpture from the Panayia Domus, Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, Vol. 77, No. 1,148,154, 2008.

⁴⁹ Elizabeth Bartman, *Miniature*, see footnote 56, 26-27, 1992.

production for statues of this type.⁵⁰For, of the works studied and with the exception of the “Venus” and the “Aesculapius”, all the goddess figures are works donated by the Afyon Museum to the Ödemiş Museum and sent in the early 1980’s with the aim of enriching the collection of the newly opened museum. While the Venus statuette that did not come from Afyon was found in the sub-district of Kiraz, very near Ödemiş, the statuette of Aesculapius was sent from the İstanbul Archaeology Museum to the Ödemiş Museum. Furthermore there are numerous statuettes of gods and goddesses displayed in the Afyon Museum which are of a type closely resembling that of the works brought to the Ödemiş Museum.⁵¹Also, examples resembling the Hecate, the Venus Genetrix, the Cybele and the Aesculapius which are the subject of the present paper, and which have the same dimensions as them, are today found in the Afyon Museum.⁵²Most of the small figurines in the Afyon Museum are works brought from the surroundings of Afyon.⁵³

In conclusion these works, thought to have been used during the Roman period as votive offerings or in domestic cults, are religious motifs, and in general it is not incorrect to speak of a serious increase in their numbers with the Roman period.⁵⁴Hundreds of works of this size are exhibited in various museums of Anatolia. They were exact copies of large scale works and for the common people in particular, after terracotta works, they were economically the second most easily accessible group of religious artifacts. Though one may mention a serious increase in the production and export of small sized figurines in the first half of the 2nd century A.D., when the wealth of the Roma Empire reached its summit, it is possible to encounter these works in Anatolia until Late Antiquity.⁵⁵

While one sees examples which measure up to a maximum of 1 m in height the works examined are on average 30 cm high and 12 cm wide.

While all the works except Aesculapius were dated by the characteristics of their workmanship to within the first half of the 2nd century A.D., Aesculapius is dated to the beginning of the 3rd century A.D.

⁵⁰ Patrizio Pensabene, “Su alcuni aspetti produttivi delle “scuole” di scultura di Docimio, Afrodisia e Nicomedia, 46-48, JRA 80, 2008.; Thomas Drew Bear, Afyon Müzesin’de Bir Heykel Definesi, X. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 147-152, Ankara,1992.

⁵¹Patrizio Pensabene,ibid,47, fig.3.13, JRA 80, 2008.

⁵²Patrizio Pensabene,ibid,47, fig.3.13, JRA 80, 2008.

⁵³Patrizio Pensabene,ibid,48, JRA 80, 2008.

⁵⁴ Elizabeth Bartman, Miniature, 26-27, 1992.

⁵⁵ Elizabeth Bartman, ibid, 26-27, 1992.

Figure 1: Hecate

Figure 2: Venus Genetrix

Figure 3: Venus

Figure 4: Diana

Figure 5: Cybele

Figure 6: Ceres or Priestess ?

Figure 7: Aesculapius

Bibliography

- ALBAYRAK, Canan, Anadolu'da Kybele - Attis Kültü 2007, 122 (unpublished master's thesis), Ankara, 2007.
- ALEXANDER, Christine, A Wooden Hekataion of the Hellenistic Period, The Metropolitan Museum of Art Bulletin, Vol. 34, No. 12, 272-274, 1939.
- AYBEK, Serdar, Mehmet Tuna, Mahir Atıcı, İzmir Tarih ve Sanat Müzesi Heykel Kataloğu, fig. 37-38 Ankara 2009.
- BARTMAN, Elizabeth, Ancient Sculptural Copies in Miniature, New York, 31-48, 1992.
- BRAVI, Alessandra, Roman Sculpture in Asia Minor, Proceedings of the International Conference to celebrate the 50th anniversary of the Italian excavations at Hierapolis in Phrygia, held on May 24-26, 2007 in Cavallino(Lecce), "Le immagini negli spazi pubblici di Perge in epoca adrianea", 311, fig.20.7, JRA 80,2008.
- BEAR, Drew Thomas, Afyon Müzesin'de Bir Heykel Definesi, X. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 147-152, Ankara,1992.
- BIEBER, M., A Bronze Statuette in Cincinnati and Its Place in the History of the Asklepios Types, Proceedings of the American Philosophical Society, Vol. 101, No. 1 (Feb. 15, 1957), 70-92. 1957.
- BÖGH, Birgitte, Phrygian Background of Kybele Numen, Vol. 54, Fasc. 3, 316-317, 2007.
- DAŞBACAĞ, Coşkun, Hecate Cults in Anatolia: Rituals and Dedications in Lagina, (Cult and Sanctuary Through the Ages From the Bronze Age to the Late Antiquity), 16-19 November, Slovakia, 143-148, 2007.
- DANIEL, Robert W., Hekate's Peplos Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik, Band. 72, 278, 1988.
- GUALANDI, Giorgio, Artemis-Hekate Un Problema Di Tipologia Nella Scultura Ellenistica Revue Archéologique, Nouvelle Série, Fasc. 2, 1969, 233-272, 1969.
- HANFMANN, George, M.A. Nancy H. Ramage, Sculpture from Sardis: The Finds Through 1975, Cambridge, 1978.
- HAVELOCK, Christine Mitchell, Archaistic Reliefs of the Hellenistic Period, American Journal of Archaeology, Vol. 68, No. 1, 43-58, 1964.
- HARCUM, G., Cornelia, A Statue of the Type Called the Venus Genetrix in the Royal Ontario Museum, American Journal of Archaeology, Vol. 31, No. 2, 141-152, 1927.
- HUGHES, J. Donald, Artemis: Goddess of Conservation, Forest & Conservation History, Vol. 34, No. 4, 194, 1990.

- HILL, Kent Dorothy, Venus in the Roman East, The Journal of the Walters Art Gallery, Vol. 31/32, 6,12, 1968/1969.
- KOTSANAS, Kostas, The Musical Instruments Of The Ancient Greeks., 2012.
- LANDWEHR, Christa, Die Römischen Skulpturen von Caesarea Mauretaniae, Ideal Plastik I, DAI Band 18, Berlin, 1993.
- MÉTRAUX, Guy P. R., A New Head of Zeus from Sardis Author(s): American Journal of Archaeology Vol. 75, No. 2, 156. 1971.
- MORSINK, Coreen Emmie Rose, The Composition of New Music Inspired by Music Philosophy and Musical Theoretical Writings from Ancient Greece, (unpublished doctoral thesis) London,15, 2013.
- MITROPOULOU, Elpis, Triple Hekate Mainly on Votive Reliefs Coins Gems and Amulets, Athens, 67, fig.24bis, No. 5bis, 1978.
- NAUMANN, Friederike, Die Ikonographie die Kybele in der phrygischen und der griechischen Kunst. Beiheft 28 der Istanbuler Mittelungen, Tübingen, 1983.
- ÖZGAN, Ramazan, Die Skulpturen von Stratonikeia, Asia Minor Studien, Band 32, 48-49, 1999.
- PENSABENE, Patrizio Roman Sculpture in Asia Minor, Proceedings of the International Conference to celebrate the 50th anniversary of the Italian excavations at Hierapolis in Phrygia, held on May 24-26, 2007 in Cavallino(Lecce), “Su alcuni aspetti produttivi delle “scuole” di scultura di Docimio, Afrodisia e Nicomedia, 37-61, JRA 80, 2008.
- PREISSHOFEN-Kabus, Renate, Die Hellenistische Plastik der Insel Kos, Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, 14. Beiheft der Athenischen Abteilung, 57-63, 1989.
- ROLLER, Lynn E., The Great Mother at Gordion: The Hellenization of an Anatolian Cult, The Journal of Hellenic Studies, Vol. 111, 128-143,1991.
- SCHLESINGER, Katherine. The Greek Aulos. London: Methuen & co., ltd.1939.
- SMITH, RRR, Hellenistic Sculpture, London, Thames & Hudson, 2005.
- STIRLING, M. Lea, Pagan Statuettes in Late Antique Corinth: Sculpture from the Panayia Domus, Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens, Vol. 77, No. 1,148,154, 2008.
- ŞÖNMEZ, Devrim, Antik Dönemde Anadolu’da Müzik ve Müzik Aletleri, (unpublished master's thesis), Konya, 2008.
- ŞAHİN, N. Eda Akyürek, Anadolu’da Hekate Korpusu ve Çeşitli Müzelerde Hekate Eserleri Üzerine Çalışmalar Bir Ön Rapor, Arkeoloji Sanat 121, 59-62, 2006.

- ŞAHİN, N. Eda Akyürek, Antalya Müzesi'nden İki Hekateion, Adalya, XIV, 2011, 238-241, 2011.
- ŞAHİN, Mustafa, Taşlıalan Mehmet, Smyrna Agorası Heykeltıraşlık Buluntuları, Olba XVIII, 205, Fig.41-42, 2010.
- ŞİMŞEK, Celal, Roman Sculpture in Asia Minor, Proceedings of the International Conference to celebrate the 50th anniversary of the Italian excavations at Hierapolis in Phrygia, held on May 24-26, 2007 in Cavallino(Lecce), "Sculpture from Laodikeia (Laodicea ad Lycum)", 340, fig.22.9, JRA 80,2008.
- IŞIK, Fahri, Doğa Ana Kubaba: Tanrıçaların Egede Buluşması, İstanbul 1999.
- IŞIK, Fahri, Zur Entstehung Phrygischer Felsdenkmäler, Anatolian Studies, Vol. 37, 163-178, 1987.
- İNAN, Jale, Roman Sculpture in Side, Ankara, 1975.
- JANSON, Anthony F., *History of Art*. 5th edn. London: Thames & Hudson, 1995.
- WEST, M. L., *Ancient Greek Music*, Oxford, 81, 1992.
- WERTH, N., Hekate. Untersuchungen zur dreigestaltigen Göttin, *Antiquitates* 37, 2006.

Kültürel Mirasın Korunması ve Arkeoloji Bilincinin Geliştirilmesinde İlk Adımlar: İlk ve Ortaokul Müfredatları, Sorunlar ve Öneriler

Özlem TAŞKIN KÜLCÜ*

ÖZET

Ülkemiz onlarca uygarlık ve binlerce yıllık bir geçmişi barındıran zengin bir kültürel mirasa sahiptir. Kültürel mirasımızın tanınması ve korunmasının yalnızca mevcut yasalar ve resmi kurumlarla gerçekleştirilmesi mümkün değildir. Koruma amaçlı düzenlemelerde yalnızca yasaklayıcı kurallar anlayışı yerine, bireyin içinde yaşadığı ortamlarla birlikte, tüm toplumun ele alındığı eğitim politikalarının üretilmesi kültürel mirasın tanıtılması ve korunmasında önemli düzeyde olumlu sonuçlar doğuracaktır. Özellikle Ortaokullarda uygulanan müfredat yenilenerek, öğrenciler çeşitli aktivitelerle, anlamaya, sorgulamaya, düşünmeye ve fikir üretmeye teşvik edilmelidir. Bu çalışma, yukarıda sayılan sorunlar çerçevesinde çözüm önerileri geliştirmeyi amaçlayan ve halen Süleyman Demirel Üniversitesinde (BAP) yürütülmekte olan “Kültürel Mirasın Korunması ve Arkeoloji Bilincinin Geliştirilmesinde Sorunlar ve Toplumda Farkındalık Yaratma” projesinin ön sonuçlarını değerlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Arkeoloji, proje, eğitim, kültür, müfredat*

Problems in the Protection of Cultural Heritage and Raising The Consciousness of Archeology and Awareness in Society

ABSTRACT

Turkey hosts a very rich cultural heritage that embodies dozens of civilizations and a history of thousands of years. It is not possible to publicize and protect our cultural heritage just with the current laws and endeavors of government institutions. Rather than applying mere prohibitions in protective programs, generating educational policies that embrace the whole society, along with the environment the individual lives in, will result in more fruitful outcomes for the publicity and protection of our cultural heritage. In particular by renewing the curriculum used in secondary schools, students need to be encouraged to take up different activities, understand, question, think and produce ideas. This study evaluates the preliminary results of the project “Problems in Protecting Cultural Heritage and Raising Archeological Consciousness, and Awareness-Raising in Society”, which is currently being carried out at Süleyman Demirel University (BAP) aiming at generating solutions for the above-mentioned problems.

Keywords: *Archeology, project, education, culture, curriculum*

Giriş

Ülkemizin 20 Mayıs 1946 tarihinde imza altına aldığı UNESCO Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi, Kültürel Mirası “daha önceki kuşaklar tarafından

* *Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi. Anadolu Mahallesi Mustafa Şener Ortaokulu Isparta; ozlem.t.kulcu@gmail.com*

oluşturulmuş ve evrensel değerlere sahip olduğuna inanılan eserlere verilen genel bir isim” olarak tanımlamaktadır¹. Tarihi ve kültürel mirasın korunması kültürlerin gelecek nesillere aktarılabilmesi yönünden büyük önem taşımaktadır. Anadolu birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış, bu uygarlıkların üretmiş olduğu somut ve somut olmayan kültür varlıklarının adeta bir hazinesi halindedir. Bu anlamda nesillerin kültür elçiliği misyonunu üstlenerek toplumun sağlıklı yapısını koruması ve dünya barışı için güç veren unsurları tanınması, önemsemesi ve korunması önemlidir².

Kültürel mirasın zarar görmesinde doğal etkenler dışında, en çok tahribat kuşkusuz insanlar tarafından yapılmaktadır ve bu nedenle de koruma bilincinin yerleştirilmesi ancak çocuk yaşlardan başlayarak verilen programlı bir eğitim ile mümkün olacaktır. Tarihi eser ve kültürel miras oluşturma bilinci ciddiyetle ele alınarak, temel eğitimin bir parçası olarak kabul edilmelidir. Öncelikle aileler evde bilinç aşılarken sonra okulda sistemli bir eğitim politikası ile devam edilmelidir³.

Kültürel mirasa saygı, gelişmenin “olmazsa olmaz” ön koşulu olarak karşımıza çıkmaktadır. Küreselleşen dünyada, arkeolojiye yeni işlevler yüklenmiştir; bunlar insanlığı bugüne taşıyan ortak değerlerin göstergesi olmak ve bu bileşimi oluşturan yerel kimliklerin korunmasını sağlamaktır. Sadece geçmişten bir şeyler bulmak için değil, bu amaçlara yönelik, insanlığın yararlanması bakımından da kültürel mirasın genç yaşlardan itibaren tanınması ve koruma bilincinin geliştirilmesi önemlidir⁴.

Türkiye’nin zengin kültürel mirasına sahip çıkmak büyük bir birikim ve sorumluluk gerektirmektedir. Bununla birlikte, koruma bilincinin toplumsal tabana yayılarak “koruma kültürü” oluşturma noktasında önemli eksikliklerin olduğu görülmektedir. Kültürel mirasımızın tanınması ve korunmasında, uygulanan yasa ve politikaların yetersizliği; uygulama ve denetleme sorunları; bu aşamalarda karmaşık ve uzun süreçler; görev ve yetki karmaşası; soruna tek boyutlu bakma; eğitim araçlarının ve müfredatın yetersizliği gibi önemli sorunlar bulunmaktadır. Buradan hareketle, eldeki çalışmanın konusunu eğitim yoluyla kültürel mirasın benimsetilmesi ve korunmasına yönelik bilincin artırılmasında karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri oluşturmaktadır⁵.

¹ <http://www.unesco.org.tr/?page=15:62:1:turkce>, (31. 03. 2014).

² Atıla Z., (2010), “Kültürel Miras Bilinci ve Kültürel Mirasın Korunması”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitim Bölümü, Anlatma Teknikleri 2, Yazma Eğitimi Dersi Proje Çalışması*, Bolu, s.7.

³ Batılı ülkelerde kültür ve kültürel miras konularında genç yaşlarda uygulanan eğitim politikaları önemli sonuçlar elde edilmesini sağlamaktadır, bkz. Koçel Erdem Z., “Türkiye’de Halkın Arkeolojiye Bakışı Ve Eğitim Sorunu” (2013), *Arkeoloji: Neye? Nasıl? Ne için?* Erdur O., Duru G. (eds.), Toplumsal Arkeoloji Platformu, İstanbul, s. 82-83.

⁴ Dünyadaki politik kararların alınmasında kültürel mirasın önemine ilişkin detaylı olarak bkz. Özdoğan M., (2006), *Arkeolojinin Politikası ve Politik Bir Araç Olarak Arkeoloji*, İstanbul.

⁵ Eldeki çalışma, Süleyman Demirel Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenen “Kültürel Mirasın Korunması ve Arkeoloji Bilincinin Geliştirilmesinde Sorunlar ve Toplumda Farkındalık Yaratma (BAP No. 3685-YL1-13)” projesinin ön sonuçlarını içermektedir. Proje Doç. Dr. B. Hürmüzlü Kortholt yürütücülüğünde devam etmektedir. Hocama göstermiş olduğu destek ve yardımlardan dolayı teşekkür ederim.

Ortaokullarda Mevcut Müfredat ve Kültürel Miras İçerikli Üniteler

Kültür ve sanat eğitimi, okul öncesinden üniversiteye sürecek önemli eğitim alanlarından biridir⁶. İlköğretim ve Ortaöğretimde yaklaşık yirmi yıldır “Sanat Tarihi” dersi müfredatı yenilenmekle birlikte, hala yeterli olmayıp günümüzde henüz bir standarda erişememiştir. Liselerde sanat ve kültür derslerini alan dışı (farklı dal mezunu formasyon sahibi) öğretmenler verebilmekte ve bu durum dersin amacına ulaşmasını engellemektedir. 1960-1970’li yıllarda okutulan Sanat Tarihi dersi, 1970’li yıllardan sonra gereksiz görülerek kaldırılmıştır. Arkeoloji bilimi, tarih öğretiminde müfredat içerisinde yeterli derecede yer almamaktadır. Ayrıca, konuların öğrencilerin seviyelerine indirgenememesi, gezi ve uygulamaların yetersizliği de birer sorundur. Ortaöğretim ve lise öğreniminde Sosyal Bilimler kapsamındaki sınırlı, gelecekte lazım olmayacak bilgiler, kolay ve eğlenceli dersler gözü ile bakış, kültürel miras koruma konusunda bizleri temelden sınırlamaya başlar durumdadır. Alınan bilgiler pratikten ve günlük hayattan uzak olup okul yılları ile sınırlı kalmaktadır.

30 Mart 2012 tarihinde kabul edilen 6287 no.lu İlköğretim ve Eğitim Kanunu’nda yapılan değişiklik, 11 Nisan 2012 (Çarşamba) tarihinde 28261 sayılı Resmi Gazetede yayınlanmıştır⁷. Değişikliğe dair kanun ile birlikte Milli Eğitim Bakanlığı ilk, orta ve lise eğitimi 4+4+4 olarak bilinen yeni sisteme göre şekillendirilmiş ve kitapların ders içerikleri yeniden düzenlenmiştir. Eldeki bu çalışmada, Milli Eğitim Bakanlığı’nın müfredatı ve 4., 5., 6., 7. ve 8. sınıf ders kitapları, öğrencilerde kültürel mirası koruma bilinci oluşturma açısından incelenmiş, eksik ve olumlu yönleri belirlenmiş ve yapılması gereken düzenlemeler konusunda önerilerde bulunulmuştur. 4. Sınıf öğrenci ders ve çalışma birinci kitabında, ortaokula geçmeden önce öğrencilerde bir kültür temeli atılmak istenmiş ve bir ünite tamamen bu konuya ayrılmıştır⁸. Konu işleme süresi olarak bir ünite süresi yeterlidir. Ancak, konu çeşitliliği çok olduğundan sınırlı sayıda konu seçilmiş ve daha çok kültürel hayat içerisindeki unsurlara yer verilmiştir. Yapılan anlatımlarla günümüz toplumu ve antik dönem toplumu yaşantısı, kıyafetleri ile öğrencinin farkında olmadan kıyaslaması sağlanmıştır. Bir yıl boyunca verilen eğitim içerisinde özellikle 2. kitapta yer alan konuların işleniş süresi olarak yetersiz kaldığı dikkati çekmektedir.

4. Sınıfta oluşturulan temel üzerine, 5. Sınıf birinci kitapta yine neredeyse bir üniteye yakın bilgi verilerek bu kez mimari ve sanat konularına da değinilmiştir⁹. UNESCO Dünya miras listesi verilerek hem UNESCO tanıtılmış hem de dünya kültür mirası, Türkiye ve dünyadan örnekler verilmiştir. Kültürel mirası koruma ve örnek restorasyon öncesi ve sonrası resimleri verilmiştir. Kitapta ilgili ünite konuları, başlık ve içerik yönünden yeterli olmakla birlikte, günümüze kalan eserlerin ayrıntılı tanıtımı

⁶ Şimşek A., (2011), “Geçmişin Nesnesini Arayan Bilim Arkeoloji: Türkiye’de Tarih Öğretimindeki Durumu”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume*, 6/2, s. 919-934; Okçabol R., (2005), “Türkiye Eğitim Sistemi”, Ankara, s. 113.

⁷ <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/04/20120411-8.html>, (10. 03. 2014).

⁸ Koyuncu Kaya M. vd., (2012), “İlköğretim 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders ve Öğrenci Çalışma Kitabı”, (Birinci ve İkinci Kitap), *Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları Ders Kitapları Dizisi*, Devlet Kitapları Üçüncü Baskı, Ankara, s. 98-44.

⁹ Başol S. vd., (2012), “Ortaokul 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders ve Öğrenci Çalışma Kitabı”, (Birinci ve İkinci Kitap), *Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları Ders Kitapları Dizisi*, Devlet Kitapları Üçüncü Baskı, Ankara, s. 176-180.

konusunda eksiktir. Toplumsal hayat içerisinde gelişen gelenek görenekleri tanıtmayı, konu uzunluğu ve içerik açısından yeterlidir. Ünite içerisinde her ne kadar turizm merkezli bir anlatım olsa da öğrencilere kültürel mirasın korunması ve tanıtılması konusunda dünya ile ortak bir mirasa sahip olduğumuz bilinci verilmeye çalışılmıştır. Bu mirası koruma ve tanıtmada da beraber hareket etmek gerektiğini sezdiren, yeterli mesajı içeren bir ünedir.

6. Sınıf “Sosyal Bilgiler” ders kitabında Anadolu’da yaşamış ilkçağ medeniyetlerinden söz edilmiş ve öğrenciler bilgilendirilmiştir¹⁰. “Geçmişten Günümüze Yerleşme” içerisinde ilgili konular yer almaktadır. Anadolu ve Mezopotamya uygarlıkları haritası ile konu görselleştirilmiştir. İlk yerleşik hayata geçen insanların yaşam tarzları, yerleşim biçimleri bir kız çocuğunun dilinden yeterince anlatılarak öğrencinin empati kurması sağlanmıştır. Empati kuran bir öğrenci konuyu çok daha içselleştirerek öğrenecektir. Ünite içerik olarak yeterli olmasına rağmen buradaki eksiklik ve sınırlılıklar, görsel ve işitsel hatta dokunsal materyal eksikliği ve ders işleme yönteminde karşımıza çıkmaktadır. Farklı materyallerle ders zenginleştirilmelidir. Yöntem doğru kullanılmadığı takdirde verilen tüm bilgiler havada kalacak ve zamanla unutulacaktır.

Ortaokul 7. Sınıf “Sosyal Bilgiler Ders ve Öğrenci Çalışma Kitabı” içerisinde öncelikle yapılan icatlar anlatılırken daha çok, yazının ilk ortaya çıkışından itibaren başlayarak günümüze kadar olan gelişimi anlatılmıştır¹¹. Ders kitabında, bilimin gelişimini alet yapımından ve Yontma Taş Devrinden (Paleolitik) başlanması doğru ve yerinde uygulanmış bir yöntemdir. Ancak, konular toplam tarih kronolojisi açısından kopuktur; yöntem olarak doğru olmakla birlikte sıradan ve soyuttur.

8. sınıf müfredatında Sosyal Bilgiler Dersi’nin adı değişmiş ve Vatandaşlık Bilgisi olmuştur. Ders içerik olarak Sosyal Bilgiler konularını değil Vatandaşlık Bilgisi Dersi konularını içermektedir¹². Bu durum, verilen bilgilerin bir anda kesilmiş ve havada bırakılmış olması nedeniyle yanlış bir eğitim politikasıdır. Vatandaşlık eğitimi de oldukça önemlidir ve bağımsız bir ders olarak ele alınması gereklidir. Bunun yanı sıra, insanlık tarihi kronolojisinin bir yıl hiç işlenmemesi öğrenilen bilgileri unutturacak ve lise eğitiminde verilecek bilgilerle bir bağlantı kurulmasını engelleyecektir. Bu yönleri ile tamamen sınırlı ve yetersiz bir değişim olduğu açıktır.

Kültürel Miras ve Tarihsel Çevre Bilincinin Geliştirilmesinde İlk Adımlara Yönelik Öneriler

Yukarıda da görüldüğü gibi, tarihsel çevre ve kültürel mirasın korunması bilinci oluşturulmasında küçük yaştan itibaren (ana sınıftan) eğitimin önemi ve iki temel yöntem ön plana çıkmaktadır. Öncelikle uygulanan müfredat içerisinde yapılacak

¹⁰ Komisyon, (2012), “Ortaokul 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders ve Öğrenci Çalışma Kitabı”, (*Birinci ve İkinci Kitap*), Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları Ders Kitapları Dizisi, Devlet Kitapları Birinci Baskı, Ankara, s. 48-58.

¹¹ Komisyon, (2012), “Ortaokul 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders ve Öğrenci Çalışma Kitabı”, (*Birinci ve İkinci Kitap*), Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları Ders Kitapları Dizisi, Devlet Kitapları Birinci Baskı, Ankara, s.96-104.

¹² Komisyon, (2012), “Ortaokul 8. Sınıf Vatandaşlık Ders ve Öğrenci Çalışma Kitabı”, (*Birinci ve İkinci Kitap*), Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları Ders Kitapları Dizisi, Devlet Kitapları Birinci Baskı, Ankara, s.133-138.

değişiklikler (Milli Eğitim Bakanlığı düzeyinde) tespit edilmelidir. Daha sonra ise uygulama aşamasında proje tabanlı eğitim yöntemleri tercih edilmelidir.

1. Müfredat Değişiklikleri ve Uygulama Yöntemleri

İlköğretim programları ve ders kitapları incelendiğinde, ortaokul Sosyal Bilgiler dersinde kültürel miras ve tarihi çevre eğitimi ile ilgili bağımsız bir ünite ya da bir bölüm bulunmadığı görülmektedir. Kültürel miras ve tarihi çevre eğitimiyle doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkili olabilecek konular Sosyal Bilgiler, Vatandaşlık, İnsan Hakları Eğitimi dersleri ile seçmeli Turizm dersi kapsamında öğrencilere verilmekle beraber, bunların da tarihi çevre bilinci oluşturmada yeterli olmadığı görülmektedir. Tarihi çevre eğitimi öğretim programının, uzmanlardan oluşan bir komisyon tarafından oluşturulması bir ihtiyaç ve zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk ve orta öğretimde okutulması zorunlu, kısa metinli, bol resimli sanat tarihi kitaplarının öğretmen okullarında okutulması çok yararlı olacaktır¹³.

4. Sınıfta öncelikle yaşanan ilde ve çevre illerdeki müzeleri gezmek gerekmektedir. Mimari, heykel, mitoloji vb. konuların öğrencinin yaşına uygun olarak işlenmesi daha verimli sonuçlar elde edilmesini sağlayacaktır. Öğrencilere eğitim sitelerinden eğitici çizgi filmler izletilerek ortaokul konularına hazırlık yapılabilir. Öğrenciler, TÜBİTAK Bilim Çocuk ve Meraklı Minik gibi, tarih, arkeoloji ve bilime yer veren yaşlarına uygun dergilere üye yapılarak arkeoloji, geçmiş uygarlıkların tarihi ve kültürel miras hakkında da bilgilenebilirler. Öğrencilerin oyun çağının son yıllarında olması değerlendirilerek, drama, küçük skeç ve tiyatro oyunları oynatılarak en iyi öğrenme uygulanabilir. 4. sınıftan itibaren öğrencilere tarihsel çevre ve kültürel miras konularında proje ve performans ödevleri verilmesi yararlı olacaktır¹⁴.

5. Sınıfta klasik bilgiden çok, ünite içerisine mitolojik hikâyeleri ve dönemindeki kullanım gerekçeleri ile hangi uygarlıklara ait hikâyeler olduğu bilgileri de eklenmelidir. Mitolojik hikâyeler, Türk mitolojisi ve Antik Dönem mitolojisi yine yaş gurubuna göre anlatılarak drama yaptırılabilir. Öğrencilere özellik olarak, canlandırdığı mitolojik karakteri temsil eden bir nesne getirmesi görevi verilebilir. Bilgisayar oyunlarına düşkün olan öğrencilere, bilgisayar öğretmeni tarafından antik dönem strateji oyunları oynatılabilir. Öğrenci, oyunu oynarken hem bilgi sahibi olacak hem de strateji kurma becerisini geliştirecektir.

6. Sınıfta İlk Çağda farklı medeniyetlerde yaşamış çocukları, sınıfta dramatize edilerek öğrenme bir üst düzeye taşınabilir. Konu ile ilgili video veya film izlettilerle öğrenme arttırılabilir. Çocukların genel bazı bilgileri aldıktan sonra mutlaka yakın çevrelerindeki tarihi ve kültürel miras niteliğindeki yerleri görmesi, ziyaret etmesi ve tanınması gerekmektedir. Projeler içerisinde birçok farklı etkinlikler ve atölye çalışmaları yapılmalı, okul çapında Arkeoloji veya Kültür Kulübü kurulmalı, öğrenciler aktif olarak çalışarak öğrenmelidir. Röportajlar yapma, pano ve gazete oluşturma, sergi açma, seminer ve gezileri organize etme etkinlikleri öğrenmede önemli yararlar sağlayacaktır.

7. Sınıfta, Homeros'un İlyada, Odyssea kitapları ile yaşlarına uygun mitolojik ve İlk Çağ konulu macera romanları okutulabilir. Çeşitli tarihsel filmler izletilerek Antik

¹³Akurgal E., (1998), *Türkiye'nin Kültür Sorunları ve Anadolu Uygarlıklarının Dünya Tarihindeki Önemi*, Ankara, s. 172.

¹⁴Ankan Y., (2007), *İlköğretimler İçin Tiyatro ve Drama Eğitimi*, İstanbul, s. 56-57.

Dönem toplumunu; Selçuklu ve Osmanlı yaşam biçimlerini tanıma ve teknolojilerini gözlemlene imkânı bulacaklardır. Milli Eğitim Bakanlığı'nın Fatih projesi kapsamında dağıtılmaya başlanan tablet ve akıllı tahtalardan yararlanılarak görsel çalışmalar yapılabilir. Üç boyutlu dinazor ve antik kent maketleri ya da yapbozları yaptırılarak eğlenerek öğrenme sağlanabilir. İl içerisindeki üniversitelerin Arkeoloji Bölümleri ile irtibat kurularak kazı alanları ve bölüm ziyareti yapılabilir.

8. Sınıf eğitiminde Sosyal Bilgiler dersinin değişmesi ve vatandaşlık eğitimi olması tamamen yanlış bir ders programı stratejisidir. Öneri olarak, Sosyal Bilgiler dersi devam ederken, içerisinde vatandaşlık konuları iki ünite uzunluğunda işlenebilir. Kültürel mirası tanıma ve koruma politikası öğrencilere aşılarmaya, toplum içerisinde yaşanan yanlış ve doğru olaylar üzerine tartışılmaya devam edilmelidir.

2. Proje Tabanlı Eğitim Modeli

Projeye dayalı öğretim bir bireysel öğrenme yöntemidir. Bütün projeler öğrenci etkinliğini ön plâna alan çeşitli konuları planlamaya ve incelemeye yönelik çalışmalardır. Proje yöntemi, bireysel öğrenmeye önem vermesinin yanında okul ile toplumsal hayat arasında yakın ilişki kurulmasına da önem veren bir öğretim yaklaşımıdır. Bu yöntemin amacı, öğretimi geleneksel okulun benimsediği ve sürdürdüğü didaktizmden (öğreticilik) kurtarıp ona toplumsal bir amaç ve içerik kazandırma düşüncesidir. İyi bir projede, eğitimde olması gereken tüm özellikler bulunabilir. Ortaya çıkan ürün gerçekçi ve uygulanabilir, problem çözücü bir niteliğe sahiptir. Proje, öğretmenin rehberliğinde öğrenciler tarafından tasarlanmış, plânlanmış ve uygulanmış olmalıdır. Projeye dayalı öğretim yaklaşımını içeren öğretme-öğrenme etkinlikleri, Dikkati çekme, Hedeften haberdar etme, Hipotezi belirleme, Kimlerin hangi konularda çalışacağını tespit etme, Yöntemi belirleme, Kaydetme, Gözlemleri kaydetme, Sonuç ve Yorum olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁵.

Nitekim çeşitli kurumların işbirliği ile gerçekleştirilen projelerin sonuçları başarıyı açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Kültürel varlıklarımızı koruma bilinci geliştirmede başarılı olmuş Arkeo-Çocuk TÜBİTAK 4004 projesinin sonuçlarını incelersek (111B034), öğrenme yöntemlerinde uygulamanın önemi anlaşılacaktır¹⁶. Projede hedef kitle olarak 9-14 yaş gurubu ilköğretim öğrencileri seçilmiş, proje öncesi ve sonrası değişen bilgi ve bakış açıları ölçülmüştür. Tarihi eserlerimizin korunması amacıyla, küçük yaşta öğrencilere eğitim verilmesi, toplum kurallarında güvenlik ve cezaların artırılması ile ilgili birçok soruya, proje öncesi ve sonrası uygulanan ön test ve son teste verilen olumlu yanıtlardaki artış beklenenden çok olmuştur. Öğrencilerde koruma bilinci geliştirilmiş; yaratıcı düşünme becerisinin kazandırılması ve kültürel mirasın anlaşılması, korunması gerektiğine dair inancın artmış olduğu açıkça tespit edilmiştir.

¹⁵ Bilen M., (1999), *Plandan Uygulamaya Öğretim*, Ankara, s. 214.

¹⁶ Projenin detaylarına ilişkin olarak bkz., Taşkın Külcü Ö., Hümmüzlü B., (2013), "Archeo-Kid: A Project-Based Learning Model", (*Establishing background for archaeology in childhood and adolescence*), Available Online at <http://iasr.org/journal> (c) EJRE published by International Association of Social Science Research – IASSR ISSN: 2147-6284 *European Journal of Research on Education*).

Olumlu yanıt veren öğren.	%1 9'dan	%58 'e
Kararsız ve ortalama bilgiye sahip yanıt veren öğren.	%5 6'dan	%22 'ye
Olumsuz yanıt veren öğren.	%2 5'ten	%20 'ye

Tablo 1: Arkeo-Çocuk Projesi (TÜBİTAK 111B034) Sonuçları

Süleyman Demirel Üniversitesi'nde yürütülmekte olan sekiz aylık “Kültürel Mirasın Korunması ve Arkeoloji Bilincinin Geliştirilmesinde Sorunlar ve Toplumda Farkındalık Yaratma Projesi” de benzer şekilde önemli sonuçlar elde edilmesini sağlamıştır¹⁷. Hedef kitle 13-14 yaş grubu (6. ve 7. sınıf öğrencileri) eğitim alan çocuklardır. Bu çocuklarda, aldıkları düz anlatım yöntemi ile verilen klasik eğitim dışında bir alan olan arkeoloji bilimi ve kültürel miras bilinci oluşturulmak amaçlanmaktadır.

Projede hedef kitle dünyada ve Türkiye'deki tarihi eser kaçakçılığının önlenmesi, kültürel miras ve tarihsel çevre bilincinin geliştirilmesi amacıyla uygun yaş grubu belirlenerek seçilmiştir. Bu bağlamda deney grubu ve kontrol grubu olmak üzere iki grup öğrenci oluşturulmuştur. 6. ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler konularından konumuza en yakın üniteler belirlenerek, deney grubuna proje tabanlı eğitim yöntemi ile kontrol grubuna ise düz anlatım yöntemi ile bilgilendirme yapılmıştır. Bilgilendirme, anlatım yönteminde sosyal bilgiler öğretmeni, proje yönteminde ise arkeologlar ve proje ekibi tarafından yapılmaktadır. Bilgilendirme seminerleri (dinleme, izleme, anlatım), geziler (gözlem), drama (rol alma), bilgi yarışmaları (soru-cevap), kazı deneyimi, atölye çalışmaları (gösterip-yaptırma), pano oluşturma (tasarım ve yaratıcılık) vb. uygulamalar ile anlatım yöntemi kullanılmaktadır. Seminerler sonrası anket geribildirimleri, proje başı ve sonunda uygulanan ön test ve son test geribildirimleri, geziler sonrası ve panel sırasında yapılan soru cevap ve beyin fırtınası geri bildirimleri değerlendirme yöntemleri arasındadır. Tüm etkinliklerden sonra farklı yöntemlerle değerlendirme anketi uygulanmış ve öğrenciler henüz çalışmanın etkisindeyken aldıkları bilgiler, mesajlar ve gözlemleri ölçülmüştür. Ölçme değerlendirme atölye çalışmaları sonrası geri bildirimlerin alınması ve kalıcılığın sağlanması amacıyla özel değerlendirme etkinlikleri hazırlanmıştır. Proje hazırlık aşamasında hazırlanmış olan anketler etkinliklere özel oluşturulmuştur. Anketler proje görevli rehberleri tarafından toplanarak verileri bilgisayara girilmiştir. Her etkinlik sonunda etkinlik hakkındaki olumlu ve olumsuz görüşlerini bildirdikleri değerlendirme anketi uygulanarak ölçüm yapılmıştır.

Proje çerçevesinde uygulama okulunda verilen “Eski Anadolu Uygarlıkları Semineri” kapsamında topraklarımızda yaşamış ve bugün bizlere korumamız gereken kültürel bir miras bırakmış medeniyetleri tanıtan görsel yönü güçlü bir seminer

¹⁷ BAP No. 3685-YL1-13 proje kapsamında, Mustafa Şener Ortaokulu'nun 60 (deney-kontrol grupları) öğrencisinin katılımıyla Süleyman Demirel Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi ve uzmanları eşliğinde antik kent ve müze gezileri ile Isparta'da kültürel mirasımız ve korunması konusunda seminerler gerçekleştirilmiştir. Proje Haziran 2014 tarihinde tamamlanacaktır. Burada değerlendirilen sonuçlar, projenin ilk altı ayında elde edilen verilerin değerlendirilmesini oluşturmaktadır.

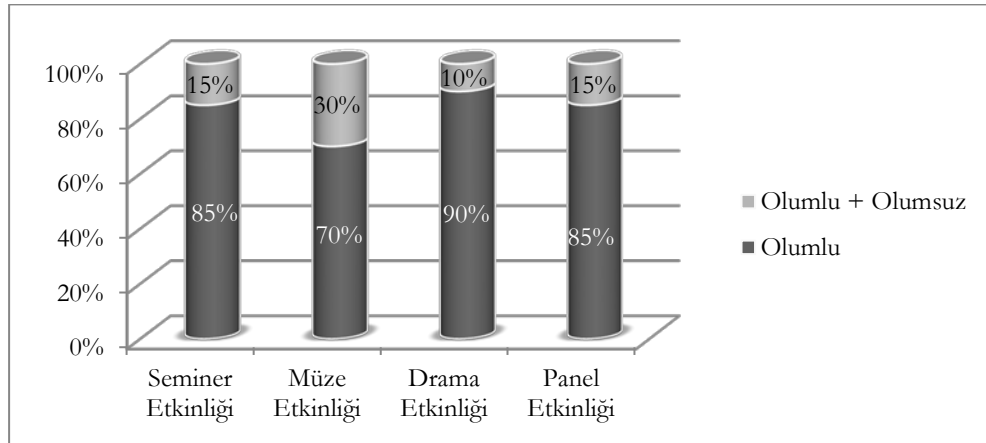
verilmiştir. Öğrenciler Anadolu'da yaşamış eski uygarlıkları tanıyarak onları temsil eden sembelleri ve eserleri öğrenmişlerdir. Etkinlik sonu değerlendirme anket sonucu olumlu katılımcı görüşlerinin oranı %85'tir.

Uygulama okulunda kurulan Arkeoloji Kulübü Faaliyetlerinde, deney grubundan öğrenciler kulüp faaliyetlerinde görevlendirilmişlerdir. Öğrencilerin aktif katılımı sağlanarak tüm okul içerisinde tarih ve kültürel miras koruma bilinci oluşturmak için çalışılmıştır. Uygulama okulunda oluşturulan Arkeo-Pano Yapımı kapsamında öğrenciler seçilen ünite konuları hakkında, sınıf panolarından birini Arkeo-Pano yaparak, topladıkları görsel ve yazılı bilgileri sergilemişlerdir. Öğrenciler bu etkinlikte projenin imkânları ile görsel malzemeler oluşturarak, röportajlar yapmış ve okul dışı etkinliklere katılmışlardır. Kulüp faaliyetleri ile her ay bir konu seçerek panoda sergilemişler ve araştırırken bilgilenebilmişlerdir. Sunumlar ve tanımlar ile arkadaşlarını da bilgilendirmişlerdir. Seçilen konu başlıkları ile arkeoloji ve kültürel miras koruma bilincine sahip olmuşlardır.

Uygulama okulundan deney gurubu öğrencileri Isparta Müzesi'ne götürülerek müze tanıtılmıştır. Müze hakkında ön bilgi gezi öncesi öğrencilere dağıtılmıştır. Öğrenciler yaşadıkları ildeki müzeyi uzman kişilerin açıklamaları eşliğinde gezerek bilgilenebilmişler ve müzenin bizlere hangi bilgileri nasıl sunduğunu öğrenmişlerdir. Etkinlik sonu değerlendirme anket sonucu olumlu katılımcı görüşlerinin oranı %70'tir.

Uygulama okulunda öğrencilerle ilk uygarlıkları canlandıran bir drama çalışması yapılmıştır. Etkinlik sonu değerlendirme anket sonucu olumlu katılımcı görüşlerinin oranı %90'dır. Elde edilen oran drama yönteminin etkisini göstermektedir¹⁸.

“Arkeolojinin ve Kültürel Değerlerimizin Toplum Açısından Önemi Nedir? Paneli” kapsamında kültür ve kültürel mirasın ne olduğu, neden korunması gerektiği bizlerin neler yapabileceği, anlatılmıştır. Ülkemizdeki ve dünyadaki kültürel varlıklar tanıtılmıştır. Bu etkinlik sayesinde öğrenciler konu uzmanlarına birebir soru sorma ve bilgilenebilme fırsatı bulmuşlar, koruma bilinci kazanmışlardır. Etkinlik sonu değerlendirme anket sonucu olumlu katılımcı görüşlerinin oranı %85'tir.

¹⁸ Eğitim aracı olarak drama etkinliklerinin önemine ilişkin olarak bkz., Arıkan Y., (2007), *İlköğretimler İçin Tiyatro ve Drama Eğitimi*, İstanbul s. 56-57.

Grafik 1: Kültürel Mirasın Korunması ve Arkeoloji Bilincinin Geliştirilmesinde Sorunlar ve Toplumda Farkındalık Yaratma Projesi (BAP 3685-YL1-13) Etkinlik Değerlendirme Grafiği

Uygulaması devam eden projenin altı adet aktif katılımlı etkinliği gerçekleştirilmiştir. Bu etkinliklerin dört tanesinin sonucunda net ölçme ve değerlendirme yapılmıştır. Sonuçlar grafik görseli üzerinden incelenirse, Eski Anadolu Uygarlıkları Semineri sonucunda öğrencilerin % 85'i etkinlikte edindikleri bilgiler, izledikleri görseller ve katılımdan duydukları memnuniyeti uygulanan ankette belirtmiştir. Isparta Müzesi gezi etkinliğinde katılımcılar %70 oranında müzede bilgilenmiş, soru cevap ile bilgilerini pekiştirmişler, proje rehberleri ile tartışarak eserler üzerinde değerlendirme yapmışlardır. Projenin “Anadolu’dan Size Bir Mektup Var” drama etkinliğinde anlatılan tüm bilgilerin yaşlıları tarafından canlandırılması öğrencileri çok etkilemiş, anlatılan dönemi görmüş, kişilerle empati kurmuşlardır. Olumlu görüşlerini de etkinlik değerlendirme anketine % 90 oranında aktarmışlardır.

Sonuç

İlköğretimdeki öğrenci potansiyeli değerlendirilerek, tarihi çevre eğitiminin bir ders olarak olmasa bile en azından Sosyal Bilgiler dersi içerisinde ünite dâhilinde öğrencilere sürekli verilmesi faydalı olacaktır. Kültürel miras bilinci ve tarihi çevre eğitim programlarının amaçlarına ulaşabilmesi amacıyla öncelikle öğretmenlere hizmet içi eğitimle kültürel miras ve tarihi çevre öğretilmelidir. Milli Eğitim Bakanlığı ders araç gereçlerinin temin edilmesi ve düzenlenecek çeşitli etkinliklerle eğitimcilerin kendilerini geliştirmeleri sağlanmalıdır.

Arkeoloji bilimi meslek seçiminde daha fazla tanıtılmalı, kültürle mirasın korunması konusundaki görevi ve sorumluluğu anlatılmalıdır. Konusunda uzman kişilerin verdiği seminer ve yaptığı projeler ile boşlukların doldurulabilmesi mümkündür. Öğrenciler son dönemlerde artan çocuk yayınlarına yönlendirilmeli, uygulama projelerine dâhil edilmelidirler. Yapılan bilimsel yayınların yanı sıra, toplumun anlayacağı bir dille yayınlanan çalışmaların sayısı artırılmalı ve böylelikle kültürel bilinç yaratma konusunda çalışmaların geniş kitlelere ulaşması sağlanmalıdır.

Ülkemizde tüm eğitim kurumlarında “Proje tabanlı kültür, sanat ve koruma politikası eğitimi yöntemi” uygulamalarının artırılması genç yaşlardan itibaren kültürel miras bilincinin yaratılmasında önemli katkılar sağlayacaktır. Bu projeler geleceğin toplumunu oluşturacak öğrencilerimize kültür, sanat ve kültürel mirası koruma, arkeoloji eğitimi konusunda yazılan eğitici ve uygulamalar içeren projeler yazılarak, ekonomik kaygılar olmadan öğretim yapılabilir. Buna bağlı olarak, proje tabanlı öğretim yöntemi, eğitim öğretim iş takvimi içerisinde yer almalıdır. Türkiye’deki tüm kurumlar üzerine düşen görevleri yaparken yeni neslin yetişmesinde en büyük görev Milli Eğitim Bakanlığı’na düşmektedir.

Sonuç olarak, hangi sınıfta olursa olsun, klasik eğitim müfredat yöntemlerinin dışına çıkılarak uygulama artırılmalı, öğrenciler yaparak ve yaşayarak kalıcı bilgiler öğrenmelidir. Müfredata yönelik tüm bu uygulamalar, okullarda proje tabanlı eğitim modelinde uygulanmalıdır. Küçük yaşta başlatılan eğitimle çocuklar ülkelerindeki her türlü maddi değerini onlara ait olduğu bilincine vararak aileden kalan bir objeyi koruyarak, bilinç geliştirmelidir. Okullarda teorik eğitim yanında pratik eğitim de yer

almalı müze ve ören yerleri daha çok ziyaret edilmelidir. Öğrenciler son dönemlerde artan çocuk yayınlarına yönlendirilmeli, uygulama projelerine dâhil edilmelidirler.

Kaynakça

- AKURGAL E., (1998), *Türkiye'nin Kültür Sorunları ve Anadolu Uygarlıklarının Dünya Tarihindeki Önemi*, Ankara.
- ALKIŞ S., Oğuzoğlu Y., (2005), "İlköğretim Öğrencilerinin Tarihi Çevre Bilgisinin Değerlendirilmesi", *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, XVIII (1), 23-46.
- ARIKAN Y., (2007), *İlköğretim İçin Tiyatro ve Drama Eğitimi*, İstanbul.
- ATILA Z., (2010), "Kültürel Miras Bilinci ve Kültürel Mirasın Korunması", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitim Bölümü, Anlatma Teknikleri 2, Yazma Eğitimi Dersi Proje Çalışması*.
- BAŞOL S. vd., (2012), "Ortaokul 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders ve Öğrenci Çalışma Kitabı", (Birinci ve İkinci Kitap), *Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları Ders Kitapları Dizisi*, Devlet Kitapları Üçüncü Baskı.
- BİLEN M., (1999), *Plandan Uygulamaya Öğretim*, Ankara.
- ERDUR O., Duru G., (2013), *Arkeoloji: Niyeye Nasıl? Ne için?*, Toplumsal Arkeoloji Platformu, İstanbul.
- KOMİSYON, (2012), "Ortaokul 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders ve Öğrenci Çalışma Kitabı", (Birinci ve İkinci Kitap), *Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları Ders Kitapları Dizisi*, Devlet Kitapları Birinci Baskı.
- KOMİSYON, (2012), "Ortaokul 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders ve Öğrenci Çalışma Kitabı", (Birinci ve İkinci Kitap), *Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları Ders Kitapları Dizisi*, Devlet Kitapları Birinci Baskı.
- KOYUNCU Kaya M. vd., (2012), "İlköğretim 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders ve Öğrenci Çalışma Kitabı", *Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları Ders Kitapları Dizisi*, (Birinci ve İkinci Kitap), Devlet Kitapları Üçüncü Baskı.
- OKÇABOL R., (2005), *Türkiye Eğitim Sistemi*, Ankara.
- ÖNVER A., (2000), *Yaşayarak Öğrenme İçin Eğitici Drama Kuramsal Temellerle Uygulama Teknikleri ve Örnekleri*, İstanbul.
- ŞİMŞEK A., (2011), "Geçmişin Nesnesini Arayan Bilim Arkeoloji: Türkiye'de Tarih Öğretimindeki Durumu", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume*, 6/2, 919-934.
- ÖZDOĞAN M., (2006), *Arkeolojinin Politikası ve Politik Bir Araç Olarak Arkeoloji*, İstanbul.
- TAŞKIN Külcü Ö., Hürmüzlü B., (2013), "Archeo-Kid: A Project-Based Learning Model", (*Establishing background for archaeology in childhood and adolescence*), Available Online at <http://iassr.org/journal> (c) EJRE published by International Association of Social Science Research – IASSR ISSN: 2147-6284 *European Journal of Research on Education*), İstanbul.

Konu Hadisleri Bağlamında Hz. Peygamber'in Kabrini Ziyaret*

Aşır ÖRENÇ**

ÖZET

Müslümanlar arasında Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret, tarih boyunca önemsenmiş ve en önemli ibadetlerden kabul edilmiştir. Hz. Peygamber'in bu konudaki ziyarete teşvik edici hadisleri de kabri şerifin ziyaretine Müslümanların ilgisini artırmış ve Allah'ın rızasını kazanma ve Hz. Peygamber'den şefaata talebiyle ziyaretler her geçen gün artarak devam etmektedir. Bu konudaki bir hayli rivayet, Hz. Peygamber'in kabri şerifini ziyaret etmenin faziletli ve yüce bir amel olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hz. Peygamber, Ziyaret, Kabir, Hadis

The Visit of the Tomb of the Prophet Muhammad in Context of the Related Hadiths

ABSTRACT

The visit to the tomb of the Prophet Muhammad has an important place in, and is considered one of the most prominent acts of worship among Muslims. Encouraging hadiths on this matter increased the interest of Muslims in visiting the tomb and with the expectation of the consent of Allah and the intercession of the Prophet Muhammad these visits are increasing constantly. Narratives on the issue suggest that the visit to the tomb of the Prophet is a highly virtuous and honorable act.

Key Words: Prophet Muhammad, Visit, Tomb, Hadith

Giriş

Muhakkak ki Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret, ibâdetlerin en yücesi ve en kıymetlisidir. Allah katında peygamberlerin en hayırlısı olan Hz. Muhammed'i bağrına basmış toprak parçasının kendine mahsus kutsallığı, şerefi ve meziyeti vardır. Kabirleri ziyaret etmenin en sağlıklı ve en doğru maksadı, ibret alıp âhireti hatırlamaktır. Nitekim kabir ziyaretine izin veren ve onu teşvik eden hadislerde de bu hususa değinilmiştir. Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret etmek, basiret sahibi insanların gönüllerinde, diğer ibadetlere nisbetle çok daha muazzam bir tesir meydana getirir.¹

Bu gerçekten hareketle Allah'ın rızasını kazanmak ve Resulullah (sav)'ın şefaatine nail olabilmek için Asr-ı Saâdetten bu yana Müslümanlar Hz. Peygamber'in kabri şerifini ziyaret edegelmiştir. Gerek hac ve umre vesilesiyle gerekse değişik

* Bu makale, "Hadislerde Kutsal Mekân Algısı" adlı SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda yapılan doktora tezinin "Hz. Peygamber'in Kabrini Ziyaret" alt başlıklı bölümünün genişletilip yeniden gözden geçirilmiş şeklidir.

** Yrd. Doç. Dr. S.D.Ü İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı Öğretim Üyesi, E-posta: asirorenc@sdu.edu.tr

¹ Cezîrî, Abdurrahman b. Muhammed b. İyaz, *el-Fıkh ale'l-Mezâhibi'l-Erbaa*, I, 711, Mektebetü't-Ticâretü'l-Kübrâ, 1970, Mısır.

maksatlara binaen Medine'ye, Mescid-i Nebevi'ye ve Kabr-i Şerif'e ziyaretler devam etmektedir.

Hız. Peygamber'in kabr-i şerifine ziyareti teşvik eden rivayetlerin yanında Allah Resulü(sav)'ne salavat getirmenin fazileti ve peygamberlerin kabirlerinde farklı bir hayat yaşayarak canlı oldukları bildirilmektedir. Başta Hız. Peygamber olmak üzere bütün peygamberlerin, kabirlerinde diri oldukları sahih hadislerle sabittir. Hız. Ebû Hureyre'den gelen rivayette Hız. Peygamber, "Birisine bana selâm verdiği zaman ona karşılık vermem için Allah ruhumu bana iade eder"² buyurmaktadır.³

Rivayetlerde peygamberlerin mübarek bedenlerinin çürümediği bildirilmiştir. Şeddâd bin Evs'ten rivayet edildiğine göre, Hız. Peygamber, "Şüphesiz Cuma günü en faziletli günlerimizdendir. Adem o günde yaratılmıştır. Nefsa (ikinci sâr üfürülmesi) ve sa'ka (birinci sâr üfürülmesi) o zamandır. Artık o günde bana bol bol salavat getiriniz. Çünkü (o günkü) salavatımız bana sunulur" buyurunca bir adam: Ya Resûlallah, senin bedeninin yer tarafından yenmişken bizim salavatımız nasıl sana sunulur? diye sordu. Bunun üzerine Hız. Peygamber,

² Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdi es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvûd*, Menâsik, 100, hadis no: 2041, şerh ve tah: Abdulkâdir Abdu'l-Hayr, Seyyid Muhammed Seyyid, Seyyid İbrahim, Dâru'l-Hadis, 1999/1420, Kahire; Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed Şeybânî, *el-Müsned*, II, 527, el-Mektebetü'l-İslâmî, 1405/1984, Beyrut; Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, V, 245, Dâru'l-Fikr, t.y, Beyrut. Nevevî, Ezkar ve Riyazu's-Salihin adlı eserlerinde hadisin isnadının sahih olduğunu söylemektedir. Bkz: Münâvî, *Feyzu'l-Kadir*, V, 467, Dâru'l-Ma'rife, 1391/1971, Beyrut.

³ Başta Hız. Peygamber olmak üzere bütün peygamberlerin, kabirlerinde diri oldukları sahih hadislerle sabit iken, burada Resûl-i Ekrem'in ruhumun bazan cesedinden ayrılıp bazan da geri iade edildiğinden bahsedilmesi hadis ulemâsının dikkatini çekmiş ve bu hususta çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Süyûtî bu konuda "İnbâu'l-Ezkeiyâ bi Hayati'l-Enbiyâ" isimli müstakil bir risale yazmıştır. Ebu'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr Suyûtî, *İnbâu'l-Ezkeiyâ bi Hayati'l-Enbiyâ*, tah: Saîd Muhammed Lehham, Âlemül-Kütüb, 1997/1417, Beyrut. Süyûtî'ye göre buradaki hâl cümlesidir ve başında gizli bir harfi var ise, bir atf harfinden başka bir şey değildir. Süyûtî'nin bu açıklamasına göre hadisin mânâsı şöyledir: "Bana selâm veren bir kimse, bana ruhum cesedimde olduğu halde selâm vermiştir ve ben de onun selâmını alırım." Bazılarına göre hadisteki "hattâ" ifadesi sebebiyyet bildirmekte ve rivayet "Ona selâm vermem için Allah ruhumu, bana iade eder" mânâsına gelmektedir. Fakat Süyûtî bu ikinci görüşü reddetmiştir. Bu şekilde mana verildiği takdirde Hız. Peygamber'e selâm verenler adedince ruhumun bedenine girip çıkması gerekir ki, bu durum ruhum cesede girip çıkması anında her an azab duymasını ve kısa süreli de olsa ruhumun bâzan cesedini terk etmesini gerektirmektedir. Bu durum ise, şehidlerin ve Peygamberlerin makamına uygun değildir. Fakat "hattâ" harfinin atf harfi, rivayette geçen "reddellâhü aleyye" ifadesinin de hâl cümlesi olduğu kabul edilirse bu durum ortadan kalkmış olur. Süyûtî'ye göre "redde" kelimesine geri çevirmek mânâsı vermek de doğru değildir. O takdirde Resûlullah'ın birçok defalar ölüp dirilmesi icab eder ki, bu durum, Kur'an-ı Kerim'e ve hadis-i şeriflere aykırıdır ve rivayette "illâ"dan sonra gelen bu kelime "sayrûret = olmak" manasındadır. Dolayısıyla O'nun ruhumun, Allahın izniyle her an cesedinde olduğunu ifade eder. Süyûtî, *el-Hâvî li'l-Fetâvâ*, II, 147, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, t.y, Beyrut. Münâvî, hadiste geçen "ruhum bana iade edilir" cümlesindeki "ruh"tan maksadın mecaz olarak "nutuk, konuşma kabiliyeti" olduğunu söylemektedir. Münâvî, Zeynüddin Muhammed Abdür-rauf b. Tacilarifin b. Ali, *Feyzu'l-Kadir Şerhi'l-Câmi's-Sagîr*, V, 467, Dâru'l-Ma'rife, 1391/1971, Beyrut. Kadî İyaz'a göre buradaki ruhumun iadesinden maksat, Resûlullah'ın her an huzuru ilâhî ile alakadar olan ruhumun, ümmetinin selâmı ile meşgul olmasıdır. Kadî İyâz, *Şifâ*, II, 69-70; Haffâcî de hadiste geçen ruhtan maksadın, Resûl-i Ekrem'e has olan ve ondan ayrılmayan bir melek olduğunu, bütün Peygamberler gibi Hız. Peygamber'in de kabrinde uyku halinde bir kimse gibi hayatta olduğunu, kendisine melek vasıtasıyla veya vasıtasız olarak bir selâm erişince selâmı aldığını ve Hız. Peygamber'in tamamen nûranî olan ruhumun kabzedilmiş olmadığını, bizzat kabrine gelip de selâm verenlerin selâmlarını işitip uyandırdığı ve onlara karşılık verdiğini, uzakta olanların selâmını da meleklerin kendisine ulaştırdığını söylemektedir. Hafâcî, Ebu'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Muhammed b. Ömer, (1069/1659), *Nesimü'r-Riyad fî Şerhi Şifai'l-Kâdi İyâz*, III, 547, t.y, y.y.

“Allah, Peygamberlerin cesetlerini yemesini yere yasak etmiştir” buyurmuştur.⁴

Hız. Peygamber’in Kabrini Ziyaret Etmenin Hükümü ve Kabr-i Şerifi Ziyaret Etmeye Teşvik Eden Rivayetler

İbadet maksadıyla ancak üç mescide yolculuk yapılabileceğini bildiren hadislerin Mescid-i Nebevî ile ilgili açıklamalarında Hz. Peygamber’in kabrini ziyaretin dini boyutundan da mutlaka bahsedilmektedir. Kabr-i Şerifi ziyaret etmenin hükümü, selef, halef ve cumhura göre mendubdur ve bu konuda icma vardır. Ulema tarafından Hz. Peygamber’in Kabr-i Şerifi’ni ziyaret, ibadetlerin faziletlerinden ve kişiyi Allah’a yaklaştıran büyük amellerden görülmüştür.⁵ Hanefiler, Hz. Peygamber’in insanları kabrini ziyarete teşvik etmesi ve ısrarla davette bulunması sebebiyle mali gücü yerinde olanların Hz. Peygamber’in kabrini ziyaret etmesinin mendub ve müstehabların en faziletlisi, hatta vacibe yakın derecede bir amel olduğunu söylemektedir.⁶ Bazı Mâlikilere göre ise Kabr-i Şerifi ziyaret vaciptir.⁷

Hız. Peygamber’in Kabr-i Şerifi’ni ziyaret hakkındaki Hz. İbn Ömer’den gelen hadis birçok tarikle, zayıf senetlerle ve benzer lafızlarla gelmiştir.

Bu konudaki rivayetlerden biri şu şekildedir: “Kim ölümünden sonra beni ziyaret ederse sağken beni ziyaret etmiş gibidir.”⁸ Heysemî, hadisin senedinde bulunan Aişe b. Yusuf’un bulunduğunu ve onun hakkında bilgi sahibi olmadığını zikretmektedir.⁹

⁴ Ebû Dâvûd, Salat, 207, hadis no: 1047; Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb, *Sünenü'n-Nesâî*, III, 91, Dâru İhyâ't-Türâsî'l-Arabî, t.y, Beyrut; İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid er-Rebeî el-Kazvîni, *Sünenü İbn Mâce*, İkametu's-Salat. 79, hadis no: 1085, Dâru'l-Ma'rife, 1416/1995, Beyrut; İbn Balaban, Ebu'l-Hasan Alaeddin Ali b. Balaban b. Abdullah, *Sabîhu İbn Hıbban bi Tertîbi İbn Balaban*, III, 191, hadis no: 910, tahkik, tahrîc ve ta'lik, Şuayb Arnaut, II. Baskı, Müessesetü'r-Risâle, 1414/1993, Beyrut; Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, III, 248; Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fazl, *Sünen-i Dârimî*, I, 393, hadis no: 1535, tahkik ve ta'lik: Mustafa Dîb el-Bağâ, Dâru'l-Kalem, 1412/1991, Dîmeşk; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 8; Hâkim en-Nisâbüri, Ebû Abdullah İbnü'l-Beyyi Muhammed, *el-Müstedrek ale's-Sabîhayn*, I, 278, Da'ru'l-Ma'rife, 1411/1990, Beyrut. Hâkimin rivayete sahih hükümünü Zehebî de kabul etmektedir.

⁵ Ahmed Naim, *Sabîhi Bubârî Muhtasarı Tecrid-i Sarfî Tercemesi ve Şerhi*, IV, 175, Başbakanlık Basımevi, 1981, Ankara.

⁶ Mevsilî, Ebu'l-Fazl Mecdüddin Abdullah b. Mahmûd b. Mevdud, *el-İhtiyar li-Ta'lîli'l-Muhtâr*, I, 178, talik: Mahmud Ebu Dakika, III. Baskı, Dâru'l-Marife, 1395/1975, Beyrut; İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülazîz ed-Dımaşki, *Reddül-Muhtar ala Dürrül-Muhtar*, I, 353-354, t.y, y.y.

⁷ Aliyyül-Kârî, Ebû'l-Hasan Nureddin Ali b. Sultan Muhammed, *Şerhu's-Şifa*, II, 85; t.y, y.y, İbn Hacer el-Heytemî, Ebu'l-Abbas Şehabeddin Ahmed, *Kitâbü'l-Cenberü'l-Munazzam fî Ziyâreti'l-Kabri's-Şerifi'n-Nebevî'l-Mükerrem*, s. 35, tah: Muhammed Zeynüühüm ve Muhammed Azib, I. Baskı, Mektebetü Medbûlî, 2000, Kâhire.

⁸ Taberânî, Leys b. Ebi Süleym'den o da Mücahid yoluyla Hz. İbn Ömer'den tahrîc etmiştir. Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyüb el-Lehmî, *Mu'cemü'l-Evsat*, I, 201, hadis no: 289, IV, 223, hadis no: 3400; Dârekutnî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed, *Sünenü Dârekutnî*, II, 278, hadis no: 192, 194, tah: Seyyid Abdullah, Hâşim el-Yemânî el-Medenî, Dâru'l-Mehâsin, 1386/1966, y.y; Heysemî, Ebu'l-Hasan Nureddin Ali b. Ebî Bekr b. Süleyman, *Mecmâü'z-Zevâid ve Menbâü'l-Fevâid*, IV, 2, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1402/1981, y.y; Şevkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Havlânî, *el-Fevâidü'l-Mecma fî'l-Ebâdîsî'l-Mevzûa*, s. 117-118, tah: Abdurrahman b. Yahyâ el-Yemânî, Mektebetü's-Sünneti'l-Muhammed, 1380/1960, Kahire.

⁹ Heysemî, *Mecmâü'z-Zevâid*, IV, 2.

Hadisin senesinde geçen Leys b. Ebi Süleym adlı ravi saduktur.¹⁰ İmam Müslim ondan hadis tahric etmiş, Buhârî ise hadisini şahid tutmuştur. Tirmizî ise Leys'in hadislerinin hasen olduğunu kaydetmiştir.¹¹ Senette bulunan Aîşe b. Yusuf'un hal tercümesinin bilinmemesi ise hadisin hasen oluşuna zarar vermemektedir. Çünkü Zehebi'nin de belirttiği gibi kadın râviler arasında metruk bir kimse bulunmamaktadır.¹²

Konuyla ilgili Hz. İbn Ömer'den gelen başka bir rivayeti "*Kim kabrimi ziyaret ederse şefaati ona vacib olur*" lafzıyla Darekutnî, Beyhakî, İbn Adiy ve Ukaylî tahric etmiştir.¹³ Leknevî, Ebu Hâtem'den naklen senedde bulunan Musa b. Hilal el-Abdî'nin mechul olduğunu söylemektedir.¹⁴ Fakat Zehebî, Musa bin Hilal hakkında Salihu'l-Hadis derken, İbn Adiy, kendisinin zayıf olmadığını ve hadislerinin alınabileceğini söylemektedir.¹⁵ Bu durum onun hadisinin alınabileceğine delildir. Ahmed b. Hanbel de ondan rivayette bulunmuştur.¹⁶ Hadis diğer mutâbatlarıyla birlikte hasen derecesine yükselmektedir.

Hz. İbn Ömer'den gelen bir başka rivayette "*Kim kabrimi ziyaret ederse şefaati ona belal olur*" lafzıyla Bezzar ve Semhûdî tahric etmiştir.¹⁷ Heysemî, Bezzar'ın tahric ettiği bu hadisin senesinde bulunan Abdullah b. İbrahim el-Gıfârî hakkında zayıf demektir.¹⁸

Konu hakkında Hz. İbn Ömer'den gelen başka bir tarikte "*Kim beni ziyaret etmekten başka ihtiyaca meyletmeksizin beni ziyaret etmeye gelirse kıyamet gününde ona şefaati olmam onun için bir bakke olur*" lafzıyla Taberânî tahric etmiştir.¹⁹ Heysemî, hadisin

¹⁰ Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *el-Kâşif fî Ma'rifeti Men Lehi Rivaye fi'l-Kütübî's-Sitte*, II, 151, isim no: 4692, tahkik: Ahmed Muhammed Nemr Hatûb, Muhammed Avvame, Dâru'l-Kible ve Müesseseti Ulûmi'l-Kur'an, 1413/1992, Cidde.

¹¹ Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî, *el-Câmiu's-Sabib/Sünenü't-Tirmizî*, V, 113, tah: Ahmed Muhammed Şakir, Muhammed Fuad Abdu'l-Bâkî, İbrahim Atve, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, t.y, Beyrut.

¹² Tahânevî, Zafer Ahmet el-Osman ve Eşref Ali, (1310/1394-1280/1362), *İ'lâü's-Sünen*, X, 499, İdâretü'l-Kur'an ve'l-Ulûmi'l-İslâmiyye, t.y, Pakistan.

¹³ Dârekutnî, *Sünen* II, 278; Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali, *Şuabu'l-İman*, VI, 51, hadis no: 3862, 3863, I. Baskı, tahkik ve tahric: Abdülali Abdülhamîd Hâsir, Mektebetü'r-Reşid, 1423/2003, Riyad; İbn Adiy, Ebû Ahmed Abdullah b. Adî el-Cürcânî, *el-Kamil fî Duafâi'r-Ricâl*, tah: VI, 351, Süheyl Zekkâr, Dâru'l-Fikr, 1409/1988, Beyrut; Ukaylî, Ebû Cafer Muhammed b. Amr b. Musa b. Hammâd, *ed-Duafâü'l-Kebîr*, IV, 170, tah: Abdülmü'ti Emin Kal'aci, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1404/1984, Beyrut.

¹⁴ Leknevî, Ebu'l-Hasenât Muhammed Abdülhey b. Muhammed, *er-Ref ve't-Tekmil, fi'l-Cerb ve't-ta'dil*, s. 249, tah: Abdülfettâh Ebû Gudde, Mektebetü'l-Matbûâtü'l-İslâmiyye, 1408/1987, Halep.

¹⁵ İbn Adiy, *el-Kâmil*, VI, 251.

¹⁶ İbn Hacer el-Askalânî, Ebu'l-Fazl Şehâbeddin Ahmed b. Ali, *Lisani'l-Mîzân*, VI, 173, isim no: 8772, tah: Adil ahmed Abdu'l-Mevcud, Ali Muhammed Muavviz, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1416/1995, Beyrut.

¹⁷ Heysemî, Ebu'l-Hasan Nureddin Ali b. Ebî Bekr b. Süleyman, *Keşfü'l-Estâr*, II, 57 hadis no: 1198, tah: Habiburrahman A'zamî, I. Baskı, Müessesetü'r-Risâle, 1399/1979, Beyrut; Semhûdî, Ebu'l-Hasan Nureddin Ali b. Abdullah b. Ahmed, *Vefâü'l-Vefâ bi Abbâri Dâri'l-Mustafa*, VI, 51 hadis no: 3862, (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), 1374/1955, Beyrut.

¹⁸ Heysemî, *Mecmâu'z-Zevaid*, IV, 2.

¹⁹ Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb el-Lehmî, *Mu'cemü'l-Kebîr*, XII, 225, hadis no: 13149, tahkik ve tahric: Hamdi Abdü'l-Mecid es-Selefi, Dâru İhyâü't-Türâsi'l-Arabî, t.y, Beyrut; *Mu'cemü'l-Evsat*, V, 276, hadis no: 4543; Semhûdî, *Vefâü'l-Vefâ*, V, 14.

senedinde bulunan Müslime b. Sâlim hakkında zayıf hükmünü vermektedir.²⁰ Irâkî, hadisin sahih olduğunu söylemektedir.²¹

Hz. İbn Ömer'den gelen konu hakkındaki başka bir rivayet de “*Kim hacceder ve vefatından sonra benim kabrimi ziyaret ederse hayatımda beni ziyaret etmiş kimse gibi olur*” şeklindedir. Bu rivayeti Beyhakî, Dârekutnî, Taberânî, Fakihî ve İbn Adıyy tahrîç etmiştir.²² Heysemî, senedde bulunan Hafs b. Ebî Dâvûd el-Mukriî'nin, Ahmed b. Hanbel tarafından sika, bir cemaat tarafından ise zayıf görüldüğünü bildirmektedir.²³

Konumuzla alakalı Hz. İbn Ömer'den gelen başka bir tarik “*Kim hacceder ve beni ziyaret etmezse mubakkakki bana ezîyet vermiştir*” lafzıyla gelmiştir. Bu rivayeti İbn Hibban, İbn Adıyy ve İbnü'l-Cevzî tahrîç etmiştir.²⁴ Senedde bulunan Nu'man b. Şibl'den dolayı İbnü'l-Cevzî hadisi Mevzuat'ında zikretmiş, fakat Ahmed Naim'in de dediği gibi İbn Adıyy'in senedi âlimlerce hasen görülmüştür. Aliyyü'l-Kârî, Kabr-i Şerîfî ziyaret etmeyle ilgili olarak birçok rivayet gelmekle birlikte İbn Adıyy'in hasen bir senedle rivayet ettiği bu hadisin ziyaretin vacip olduğuna kail olan ulemanın delili olduğunu söylemektedir.²⁵ Şevkânî, müçtehidlerin bir hadisi delil getirmesinin usulde de malum olduğu üzere o hadisin sahih olduğuna delalet ettiğini gösterir demektedir.²⁶

Konu hakkında vârid olan rivayetler üzerine uzun tartışmalardan sonra Zafer Ahmed Osmânî, değişik tariklerinin birleşmesinden dolayı hadisin hasen ve sahih olduğunu, İbn Seken, Abdu'l-Hakk ve İbn Subkî'nin de bu görüşte olduğunu söylemektedir.²⁷

Bu konudaki Hz. Ömer'den gelen benzer bir hadisi Tayâlisî, Müsned'inde tahrîç etmektedir.²⁸ Bûsirî, hadisi Tayâlisî'nin tahrîc ettiğini senedinde bulunan Tabî'nin cehaletinden dolayı zayıf görüldüğünü, Bezzar'ında bazı ziyadelerle bu hadisi tahrîç ettiğini, Beyhakî'nin de tahrîc ederek isnadının mechul olduğunu söyledikten sonra hadisin Sabiate el-Eslemî'den de tahrîc ettiği “*Sizden kim Medine'de ölmeye güç yetirirse*

²⁰ Heysemî, *Mecmâ'u'z-Zevaid*, IV, 2.

²¹ Tahânevî, *İ'lâu's-Sünen*, X, 495.

²² Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 246; *Şuabu'l-İman*, VI, 48, hadis no: 3857; Dârekutnî, *Sünen*, II, 278; Taberânî, *Mu'cemü'l-Kebîr*, XII, 310, hadis no: 13497; Fâkihî, Ebû Abdullah Muhammed b. İshak b. el-Abbas, *Abbâru Mekke, fî Kadîmî'd-Debr ve Hadisih*, I, 435, hadis no: 949, tah: Abdülmelik b. Abdullah b. Dehîş, II. Baskı, Dâru'l-Hidr, 1414/1994, Beyrut; İbn Adıyy, *el-Kamil*, II, 790.

²³ Heysemî, *Mecmâ'u'z-Zevaid*, IV, 2.

²⁴ İbn Hibban, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibban b. Ahmed Büstî, *Kitâbü'l-Mecrûbîn mine'l-Muhaddisin ve'd-Duaîi ve'l-Metrûkîn*, III, 73, tah: Mahmud İbrahim Zâyid, Dâru'l-Bâz, t.y, Mekke; İbn Adıyy, *el-Kamil*, VII, 14; İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman b. Ali, *Kitâbü'l-Mevzûat mine'l-Ehâdisi'l-Merfûat*, II, 597, hadis no: 1168, tahkik ve ta'lik: Nureddin Boyacılar, Mektebetü Edvâü's-Selef, 1418/1997, Riyad.

²⁵ Ahmed Naim, *Sabîhi Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, IV, 176.

²⁶ Şevkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Havlânî, *Neylî'l-Entâr Şerhi Münteka'l-Abbâr*, V, 180, Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1971, Kahire.

²⁷ Tahânevî, *İ'lâu's-Sünen*, X, 493.

²⁸ Tayâlisî, Ebû Davud Süleyman b. Dâvûd b. Carud Fârisî, *Müsnedü Ebi Davud et-Tayâlisî*, I, 49, hadis no: 65, tah: Muhammed Hasan, Muhammed Hasan İsmail, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, I. Baskı, 1425/2004, Beyrut; Ukaylî, *Duaîâ*, IV, 362; Şevkânî, *Fevâidü'l-Mecmâ'a*, s. 117; Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *el-Lealî'l-Masnâa fî Ehâdisi'l-Mevzûat*, II, 129, Dâru'l-Ma'rife, t.y, Beyrut; İbn Hacer el-Askalânî, Ebu'l-Fazl Şehabeddin Ahmed, *el-Metâlibü'l-Âliye bi-Zevâidi'l-Mesânidi's-Semâniye*, VII, 153, hadis no: 1322, I. Baskı, Dâru'l-Âsme, tah: Sa'd b. Nâsır eş-Şesrî, 1419/1998, Riyad; Münzirî, Ebû Muhammed Zekiyüddin Abdülazim b. Abdülkavî, *et-Terjîb ve't-Terhîb*, II, 224, ta'lik: Mustafa Muhammed Ammâra, Dâru'l-Fikr, t.y, Beyrut.

orada ölsün. Orada ölen kimseye ben kıyamet günü mutlaka şefaati ve şahid olurum"²⁹ lafzıyla ve sahih senedle şahidi bulunduğunu söylemektedir.³⁰

Ayrıca hadis yine benzer lafızla Hz. Ömer ehlinden bir adamdan "Beni ziyaret kastıyla ziyaretime gelen kimse kıyamet gününde etrafımda olur. Haremeyn'den birinde (Mekke-Medine) vefat eden kimseyi Allah Kıyamet günü emin kimseler arasında diriltir" lafzıyla³¹ Beyhakî Sünen'inde, Abdurrezzak ise Musannef'inde tahrîc etmiştir. Hadisin senedinde bulunan Harun b. Kaz'ate'nin zayıf, şeyhinin ise meçhullerden olduğu için hadis zayıf sayılmış, senedde bulunan Harun'u İbn Hibban Sikat'ında zikrederek hadislerinin mürsel olduğunu söylemektedir.³² Fakat bu hadis mürsel olsa da hasen seviyesindedir. Zehebi, bu hadisin senedinin bu konuda rivayet edilen hadisler arasındaki en sağlam hadislerden olduğunu belirttikten sonra bir muhaddisin hadisin senedine ceyyid dedikten sonra ravisinin bilinmemesinin hadisin sıhhatine zarar vermeyeceğini söylemektedir.³³ Hadis usulünde kaide gereği şayet rivayet mürsel ve mürselin ricali sika ise (ilk üç tabakada bulunanlar için) bu mürsel Ebu Hanife ve İmam Malik'e göre hucet sayılır.³⁴ Ayrıca bu hadisler Hz. Ali, Hz. Abdullah b. Mes'ud, Hz. Ebu Hureyre, Hz. Enes b. Malik, Hz. İbn Abbas'tan da çok zayıf senetlerle ve benzer manalarla gelmiştir.³⁵

Hz. Peygamber'in Kabrini Ziyaret Etmeyi Teşvik Eden Rivayetlerin Yorumlanması

Zehebî, bu konuda gelen bütün hadislerin tüm tariklerinin leyyin olduğunu, bu tariklerdeki ravilerin tamamının kizble itham edildiklerini, fakat hadislerin birbirini desteklediğini söyleyerek hadisi hasen gördüğüne işaret etmektedir.³⁶

İbn Teymiyye, vesile ve tevessülü inkâr etmesinin neticesi olarak Menasik'inde ibadet niyetiyle üç mescide ziyaret edilebileceğini bildiren hadise dayanarak, Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret etmenin caiz olmadığını, Kabr-i Şerif'i ziyaret hususunda

²⁹ Taberânî, *Mu'cemü'l-Kebîr*, XXIV, 294, hadis no: 747.

³⁰ Büsürî, Ebu'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Ebî Bekr b. İsmail, *İthâfî'l-Hıyereti'l-Mebere bi-Zevâidi'l-Mesani'di'l-Aşere*, III, 258, hadis no: 2691, tah: Heyet, Dâru'l-Vatan, I. Baskı, 1999/1420, Riyad.

³¹ Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 245; Abdurrezzak, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Himmam es-San'ânî, el-*Musannef*, IX, 267, hadis no: 17166, tah: Habibü'r-Rahman A'zamî, el-Mektebetü'l-İslâmî, 1403/1982, Beyrut; Münzirî, *et-Terğîb ve't-Terhîb*, II, 224; Sübkî, Ebu'l-Hasan Takıyyüddin Ali b. Abdilkafi b. Ali Ensari Hazrecî Şafîî, *Şifâi's-Sekam fi Ziyareti Hayri'l-Enam*, s. 134, tah: Hüseyin Muhammed Ali Şükri, I. Baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1429/2008, Beyrut; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, VI, 180; Darakutnî, *Sünen*, II, 278; Semhûdî, *Vefâu'l-Vefa*, V, 20.

³² İbn Hibban, Ebû Hâtım Muhammed b. Hibban b. Ahmed et-Temîmî, *Kitâbü's-Sikat*, VII, 580, I. Baskı, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfeti, (Dâiretü'l-Maârifil-Osmaniyye), 1400/1980, Haydarâbad.

³³ Tahânevî, *İ'lâu's-Sünen*, X, 496.

³⁴ Suyûtî, *Tedribü'r-Ravi*, I, 198.

³⁵ Said er-Rufâî, Salih b. Hamid, *Ehâdsü'l-Vâride fi Fezâilil-Medîne*, s. 589-593, Dâru'l-Hudayrî, t.y, y.y; Ahmed Naim, *Sahibi Buhârî Muhtasari Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, IV, 176.

³⁶ Hafâcî, *Nesimü'r-Riyad fi Şerhi Şifâi'l-Kâdi İyâz*, III, 559; Aliyyü'l-Kârî, Ebû'l-Hasan Nureddin Ali b. Sultan Muhammed, *el-Esrâru'l-Merfûa fi'l-Abbâri'l-Merfûa*, s. 331, hadis no: 489, tahkik, ta'lik ve şerh: Muhammed b. Lutfî es-Sabbâğ, el-Mektebetü'l-İslâmî, II. Baskı, 1406/1986, Beyrut; Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *ed-Düerü'l-Müntesire fi'l-Ehâdsi'l-Müştehire*, s. 255, hadis no: 413, tahrîc: Muhammed Abdurrahim, Dâru'l-Fikr, 1415/1995, Beyrut.

herhangi bir bilginin nakledilmediğini, nakledilen rivayetlerin zayıf veya mevzu olduğunu, âlimlerce bu zayıf hadislerle amel edilmediğini söylemektedir.³⁷

İbn Hacer, Subkî ve başkaları, İbn Teymiyye'nin bu görüşüne karşı birçok reddiye (risâleler) yazmıştır. İbn Teymiyye, mesele hakkındaki görüşünü İmam Mâlik'in "Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret ettim, demek kerihdir" sözüne dayandırmaktadır. En kuvvetli dayanağı da budur. Fakat Mâlikî uleması bu sözü reddederek İmam Mâlik'in, sadece kabir kelimesinin Peygamber'e izafe edilmesini kerih gördüğünü belirtmişlerdir.³⁸ Çünkü icmâ' ile de sabit olarak Hz. Peygamber'in Ravzası'nı ziyaret etmek, amellerin en üstünü, kişiyi Allah'a yaklaştırıcı vesilelerin de en yücesidir.³⁹

İbn Teymiyye'nin(728/1327), bu hadislerin tamamının mevzu olduğunu, ulemanın bu hadislerle delil getirmedeğini söylemesi uç görüştür.⁴⁰ Sahabe, Tabiîn ve birçok ilk dönem âlimlerinden bu konuda rivayetler gelmiştir. Nitekim Abdullah b. Dinar'dan gelen bir rivayette İbn Ömer'in bir yolculuğa çıkmak istediğinde veya bir yolculuktan geldiğinde Hz. Peygamber'in kabrine gelerek O'na salavat getirip dua ettikten sonra oradan ayrıldığı bildirilmektedir.⁴¹ Aynı şekilde Ömer b. Abdulaziz, Şam'dan Medine'ye Hz. Peygamber'e selam götürmesi için elçi göndermektedir.⁴² Bu durum tabiîn'in ilk dönemleridir.⁴³ İbn Teymiyye'den önce yaşamış olan büyük muhaddislerden Beyhakî, Sünen'inde bu konuda "Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret" adıyla müstakil bab açmış,⁴⁴ yine Hanbelilerden İbn Kudame (620),⁴⁵ Hanefîlerden İbnü'l-Hümmam (681),⁴⁶ Abdullah b. Mahmud b. Merdud el-Mevsilî (683),⁴⁷ bu hadislerle delil getirmişlerdir. İbn Teymiyye'nin muasırı olan Zeynüddin İraki, ve ondan sonra gelen ulemalardan Zafer Ahmed Osmanî (1394) gibi bir çok alim bu hadisi delil olarak zikretmiş ve bu konudaki hadislerin bütün tariklerinden dolayı hasen veya sahih görmüşlerdir.⁴⁸ İbn Hacer, İbn Teymiyye'nin bu konudaki görüşünün çirkin

³⁷ Ahmed Naim, *Sabîhi Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, IV, 176; İbn-i Teymiyye, Ebu'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalim, *Minhâcü's-Sünneti'n-Nebevîyye*, II, 441, tah: Muhammed Reşad Salim, II. Baskı, Mektebetü İbn Teymiyye, 1409/1989, Kahire.

³⁸ Nitekim Kadı İyaz, İmam Malik'in bunu kerih görmesinin ziyaretin kabre nisbet edilmesinden dolayı olduğunu, "Hz. Peygamber'i ziyaret ettik" denildiği takdirde İmam Malik'in mekruh görmeyeceğini söylemektedir. Tahânevî, *İ'lâu's-Sünen*, X, 506.

³⁹ İbn Hacer el-Askalânî, Ebu'l-Fazl Şehabeddin Ahmed, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sabîhi'l-Buhârî*, III, 53-54, Dâru'l-Mârifet, t.y, Beyrut.

⁴⁰ İbn Hacer el-Heytemî, Ebu'l-Abbas Şehabeddin Ahmed, *Tuhfetü'ş-Şüvvâr ila Kabri'n-Nebîyyi'l-Muhtar*, s.18 tah: es-Seyyid Ebû Ömer, Darü's-Sahâbe li't-Türâs, 1412/1992, Tanta.

⁴¹ Mâlik b. Enes, Ebû Abdullah el-Asbahi el-Himyeri, *el-Muwattâ*, III, 482, hadis no: 947, Çağrı Yayınları, 1410/1989, İstanbul.

⁴² Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, V, 44.

⁴³ Bu rivayetle ziyaret için yolculuk yapmanın caiz olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Bu elçinin yolculuğunun Mescidi Nebevî'de namaz kılmak için olmadığı açıktır. Şayet böyle olsaydı raviler bunu kayıt altına alırdı. Tabiîn devrinde hiçbir kimsenin bunu reddetmediği de açıktır. Tahânevî, *İ'lâu's-Sünen*, X, 501.

⁴⁴ Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 245, 246.

⁴⁵ İbn Kudame, Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme Cemmâilî Makdisî, *el-Muğnî*, III, 599, I. Baskı, Dâru'l-Fikr, 1404/1984, Beyrut.

⁴⁶ İbnü'l-Hümmam, Kemâleddin Muhammed b. Abdülvahid b. Abdülhamid, *Fethu'l-Kadir*, II, 366, Dâru's-Sadr, 1315/1897, Beyrut.

⁴⁷ Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 175.

⁴⁸ Münavî, *Feyzu'l-Kadir*, VI, 140.

görüldüğünü dile getirmekte,⁴⁹ Aynî, İbn Teymiyye'nin mensubu olduğu mezhep imamı İmam Ahmed b. Hanbel'e "Hz. Peygamber'in kabri ve minberini öpmekten" sorulup, Ahmed b. Hanbel'in cevaben bunda bir beis olmadığını söylediğini aktararak İbn Teymiyye'yi reddetmektedir.⁵⁰ Bu konuda geniş bilgi ve tartışmalar kaynaklarımızda mevcuttur.⁵¹

İbn Hacer el-Heytemî, Kabr-i Şerifî ziyaretin meşruluğuna "Biz hiç bir peygamberi, Allah'ın izni ile kendisine itaat olunmaktan başka bir gaye ile göndermedik. Eğer onlar kendilerine zulmettikleri vakit sana gelip de Allah'tan af dileseler, sen de Rasul olarak onların affedilmelerini isteseydin, elbette Allah'ı tövbeleri kabul eden, pek merhametli bulacaklardı"⁵² ayetiyle delil getirmiştir.⁵³ Bu ayetin Hz. Peygamber'in hayatındaki ziyarete delil olduğunu söyleyen bazı ulema ise bu ayeti delil olarak kabul etmemiştir.⁵⁴ Cumhur, yukarıda zikrettiğimiz hadislerle delil getirerek ziyaretin mendubluğuna veya vacibliğine hükmetmiştir. Kâdî İyaz'da, İshak b. Rahuveyh'e dayandırdığı bir sözünde öteden beri Hac eden kimselerin Kabr-i Şerifî ziyaretlerinin sünnet olduğunu haber vererek,⁵⁵ Hz. Peygamber, hayattayken nasıl ziyaret ediliyor ise vefatından sonra da aynı ta'zim ve huşu içerisinde Kabr-i Şerif'in ziyaret edilmesi gerektiğini ifade etmektedir.⁵⁶

Kastallânî, İbn Teymiyye'nin görüşlerinin en isabetsiz olanının Hz. Peygamber'in Kabr-i Şerif'ini ziyaret etmeyi men ettiği görüşü olduğunu söylemektedir.⁵⁷ Kevserî de Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret etme hakkında bir çok hadisin olduğunu, bu hadisleri Hafız Selahattin el-Alâî'nin bir kitapta topladığını söyledikten sonra Aliyyü'l-Kârî'nin şu sözünü aktarmaktadır. "İbn Teymiyye bu konuda aşırı giderek Peygamber Efendimizin kabrini ziyaret etmenin haram olduğunu iddia etmiştir Bazı âlimler bu ziyaretin dinimizde bilinmesi gereken konulardan bir tanesi olduğundan dolayı bunu inkâr eden kimsenin kâfir olacağını bildirmiştir" Kevserî, sözüne devamla bu görüşün doğru olduğunu, âlimlerin icma' ile müstahap olan bir şeyi tahrif etmenin kesinlikle doğru olmadığını ve bunun küfür sayılabileceğini söylemektedir.⁵⁸

Âlimler arasında Kabr-i Şerifî ziyaretin hacdan önce veya sonra olması hakkında da ihtilaf söz konusudur. Ebu Hanife'ye göre yapılan hac farz hac ise

⁴⁹ İbn Teymiyye'nin bu konudaki görüşleri için bkz: İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalim, *Mes'ele'tü'l-İl-Murabatati bi's-Suğûri Efdalü Emi'l-Mücevver bi Mekketi Şerrefehallahu Teâlâ*, s. 59-65, tahkik ve ta'lik: Ebû Muhammed Eşref b. Abdül-Maksud, Mektebetu Edvâ's-Selef, 1422/2002, Riyad.

⁵⁰ Aynî, Ebû Muhammed Bedreddin Mahmûd b. Ahmed b. Musa el-Hanefî, *Umdetü'l-Kârî Şerhi Sabibi'l-Buhârî*, IV, 607-608, Dâru't-Tabâati'l-Âmire, t.y, y.y; İbrahim Canan, *Hadis Ansiklopedisi Küttüb-i Sitte*, IV, 375, Akçağ Yayınları, t.y, İstanbul.

⁵¹ Aliyyü'l-Kârî, *Şerhu's-Şifa*, II, 149, Hafâcî, *Nesimü'r-Riyad*, III, 559; İbn Âbidin, *Reddü'l-Muhtar*, II, 353; Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref b. Nûri, *el-Mecmu' Şerhi'l-Mühezzeb*, VIII, 272-274, Dârü'l-Fikir, t.y, y.y.

⁵² Nisa 4/64.

⁵³ Bu ayeti Kerîme Hazreti Peygamberin kabrini ziyaret etmenin mendub olduğunu ileri süren ulemanın delillerindedir. Ziyaretin vacib olmasını savunan ulema ise "Kim hacceder ve beni ziyaret etmezse muhakkakki bana eziyet vermiştir" hadisini delil almaktadırlar. Tahânevî, *İ'lâu's-Sünen*, X, 502-503.

⁵⁴ Ahmed Naim, *Sabibi Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, IV, 177.

⁵⁵ Ahmed Naim, *a.g.e.*, 178.

⁵⁶ Ahmed Naim, *a.g.e.*, 189.

⁵⁷ Kastallânî, Ahmed b. Muhammed, *İrşâdüs-Sâri*, II, 330, Matbaatü'l-Meymene, Mısır, 130.

⁵⁸ Sübkî, Ebu'l-Hasan Takıyyüddin Ali b. Abdilkâfi b. Ali, *es-Seyfü's-Sakîl fi'r-Red alâ İbn Zefîl*, s. 158, I. Baskı, Matbaatü's-Saâde, 1356/1937, Mısır.

ziyaretin faziletli olanı hac sonrası olandır, fakat tersi de caizdir. Ebû Hanife bu görüşünü “*Kim hacceder ve beni ziyaret etmezse muhakkak ki bana ezîyet vermiştir*” hadisine dayandırmaktadır. Caiz olması da Medine’ye yol uğrağı olmayanlar içindir. Yol güzergâhında olan Suriye ve Şam önce Kabr-i Şerif’i ziyaret etmelidir. Tersî durumunda bu kişiler için katı yürekli olduklarına hükmedilir.⁵⁹ Tabiinden Alkame, Esved ve Ömer b. Meymun ise hacca başlamadan önce Hz. Peygamber’in kabrini ziyaret etmenin daha faziletli olduğunu söylemektedirler.⁶⁰

Ayrıca Hanefilerden İbnü’l-Hümmam Kabri Şerif için ayrıca niyet edilmesi gerektiğine işaret ederek evlâ olanın, Hz. Peygamber’in kabrini ziyaret için ayrı niyet etmek olduğunu, daha sonra mescidi ziyarete geldiğinde veya başka bir amel için mescide girdiğinde kişinin tekrar niyet etmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu görüşünü “*Kim beni ziyaretten başka bir amacı olmaksızın beni ziyaret ederse, kıyamet günü ona şefaati olurum*”⁶¹ hadisiyle delillendirir.⁶²

Hanefiler, Kabr-i Şerif’i ziyaretin kadınları da kapsadığını, kadınların Kabr-i Şerif’i ziyaretinin ulemanın açıkladığı şartlarla kerahetsiz caiz olduğunu, kabirleri ziyaret hakkındaki ruhsatın erkek ve kadınları kapsadığını, bu konuda gelen rivayetlerin mutlak zikredilmiş olup tahsise gidilmediğinden dolayı bu konuda ihtilaf olmadığını, Ashab-ı Kiram’dan da bu konuda rivayetler geldiğini ve kadınların da Kabr-i Şerif’i ziyaretlerinin müstehab olduğunu söylemektedir.⁶³

Hz. Peygamber’in kabrine ve minberine musafaha etmek ve yüz sürmeye de alimlerimiz tarafından cevaz verilmiştir. Bu konuda gelen bir rivayette Ebu Salih şöyle demektedir: “*Mervan b. el-Hakem bir gün Hz. Peygamber’in kabrine geldiğinde, bir adamın yüzünü kabre koyduğunu gördü. “Ne yaptığını biliyor musun?” diye sorduğunda baktı ki bu adam Hz. Ebu Eyyûb el-Ensârî’dir. Hz. Ebu Eyyûb el-Ensârî şöyle cevap verdi: “Ben taş’a değil Rasûlullâh’a geldim.”*”⁶⁴ Yine Abdullah’dan gelen bir rivayete göre Babası Ahmed b. Hanbel’e bir kimsenin Hz. Peygamber’in minberine dokunup ondan bereket umması ve öpmesi ve yine Allah’tan sevap umarak Resulullah’ın kabrine aynı şeyi yapmasını sorduğunu, Ahmed b. Hanbel’in de “Bunda bir beis yoktur” şeklinde cevap verdiği kaynaklarda nakledilmektedir.⁶⁵

Ulema Hz. Peygamber’in kabrini ziyaret etmenin fazîleti, ziyaret esnasındaki edepler, ziyaret esnasında okunacak dualar, ondan yardım dilemenin hükmü, onun şefaati ve sınırları, salâvat getirmenin hükmü hakkında ciltler dolusu müstakil kitaplar

⁵⁹ Ahmed Naim, *Sabibi Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, IV, 178.

⁶⁰ Tahânevî, *İ'lâü's-Sünen*, X, 494-495.

⁶¹ Taberânî, *Mu'cemü'l-Kebîr*, XII, 225, hadis no: 13149, *Mu'cemü'l-Evsat*, V, 276, hadis no: 4543; Semhûdî, *Vefâü'l-Vefâ*, V, 14

⁶² İbnü'l-Hümmam, *Feth'ul-Kadir*, II, 337, İbn Abidin, *Reddu'l-Mubtar*, I, 353.

⁶³ İbn Abidin, *Reddu'l-Mubtar*, I, 353; Ahmed Naim, *Sabibi Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, IV, 179.

⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 422; Hâkim, *Müstedrek*, IV, 515. Hâkimin hadisî senedine sahih hükmünü vermesine Zehebi’de katılmaktadır. Suyuti, hadisî sahih olduğuna işaret etmiştir. Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Câmiu's-Sağîr*, hadis no: 9728, Dârü'l-Ma'rife, 1391/1971, Beyrut.

⁶⁵ Tahânevî, *İ'lâü's-Sünen*, X, 503.

yazmıştır.⁶⁶ Ayrıca hac menâsiki hakkında yazılan kitaplarda da bu konuda yeterli bilgiler verilmiştir.⁶⁷

İbni Teymiyye'nin Hz. Peygamber'in kabrini ziyareti kerih görmesine reddiye olarak da Subkî, "Şifâu's-Sekâm" adlı bir eser kaleme almış, daha sonra Hanbeli fakihlerinden İbn Abdulhâdi, İbni Teymiyye'yi desteklemek ve Subkî'nin itirazlarına cevap vermek üzere "es-Sârimu'l-Muknî" adlı bir eser yazmış, bu eseri de İbn Allan "el-Müberredü'l-Mubkî" adlı eserinde reddetmiş. Yine Hz. Peygamber'in kabrini ziyaretin en ümit verici taatlerden, yüce derecelere ulaştırıcı en hayırlı amellerden biri olduğu hakkında Abdülhay Leknevî, "es-Sa'yu'l-Meşkûr", Tahânevî de "Şifâu'l-Mürtâb an Mirâî ba'dil-Ahbâb" adlı bir eser kaleme almıştır.⁶⁸

Emiru'l-Mü'mininin Ebu Ca'fer, Hz. Peygamber'in mescidinde İmam Malik ile münazara ederken sesini yükseltince İmam Malik: "Ey Mü'minlerin emiri! Bu mescide sesini yükseltme Çünkü Allah 'Sesinizi Peygamberin sesinin üzerine çıkarmayın'⁶⁹ diyerek bir kavmi edebe davet etti. 'Rasulullah'ın huzurunda sesini kısınlarsın'⁷⁰ ifadesiyle bir kavmi övdü. 'Ey Peygamber! Seni odaların arkasından çağırınlar çoğu akli ermez kişilerdendir'⁷¹ sözüyle de bir kavmi kınadı. Hz. Peygamberin vefatından sonraki saygınlığı, hayatındaki saygınlığı gibidir" dedi. Bunun Üzerine Ebu Ca'fer: "Ey Ebu Abdullah kibleye doğru dönerek mi dua edeyim, yoksa Hz. Peygamber'e mi yöneleyim? diye sorunca İmam Malik "Yüzünü Hz. Peygamber'den niye çeviriyorsun? Kıyamet gününde Allah'ın huzurunda O, senin ve Hz. Adem'in vesilesi olacaktır. Hz. Peygamber'e yönel ve şefaata dile ki, Allah, O'nu senin hakkında şefaata kılsın. Allah 'Eğer onlar kendilerine zulmettikleri vakit sana gelip de Allah'tan af dileseler, sen de Rasul olarak onların affedilmelerini isteseydin, elbette Allah'ı tövbeleri kabul eden, pek merhametli bulacaklardı'⁷² buyurmaktadır şeklinde cevap vermiştir.⁷³ İmam Malik'den gelen bu rivayet müçtehidlerin kabri şerife karşı ne kadar edebli olduklarına dair bir göstergedir.

Sonuç

Hz. Peygamber'in Kabr-i Şerifini ziyaret etmeyi teşvik eden pek çok rivayet bulunmaktadır. Rivayetlerdeki teşvik ve mükafattan dolayı da bir çok âlim ziyaretin gerekliliği üzerinde durmuş, hatta vacip hükmü verenler olmuştur.

Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret konusundaki rivayetler birbirini destekleyerek sahih veya hasen seviyesine yükselmekte, rivayetlerde Kabr-i Şerifi ziyaretin önemi ve fazileti açıkça ortaya konmaktadır. Hz. Peygamber'in hayatta iken Cennetü'l-Mualla ve Cennetü'l-Bakî'yi ziyaret etmesi ve duada bulunması da kabir ziyaretlerinin önemini

⁶⁶ Bu eserlerin meşhurlarından ikisi İbn Hacer el-Mekki'nin, "El-Cevberü'l-Munzam" adlı eseri ile Sübkî'nin, "Şifâu's-Sekâm fî Ziyâreti Hayri'l-Enam" adlı çalışmasıdır. Konuyla ilgili geniş bilgi ve konu hadislerinin tahriçleri ve tartışmalar için bu kitaplara bakılabilir.

⁶⁷ Haydar, Hatiboğlu, *Sünen-i İbn-i Mace Tercemesi ve Şerhi*, IV, 228, Kahraman Yayınları, 1982, İstanbul.

⁶⁸ Tahânevî bu kitabın nadir ve kıymetli kitablardan olduğunu ve daha önce bu konuda onun gibi bir kitabın telif edilmediğini bildirmektedir. Bkz: Tahânevî, *F'âu's-Sünen*, X, 510.

⁶⁹ Hucurat 49/20

⁷⁰ Hucurat 49/3

⁷¹ Hucurat 49/4

⁷² Nisa 4/64.

⁷³ Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, V, 72; Aliyyü'l-Kârî, *Şerhu's-Sîfa*, II, 70; Tahânevî, bu rivayeti Kadı İyaz'ın aynı zamanda İmam Malik'in râvilerinden biri olan İbn Humeyd'den ceyyid bir senedle rivayet ettiğini söylemektedir. Tahânevî, *a.g.e.*, 506.

ortaya koymakta olup kabri şerifi ziyaretin efdaliyet ve vücûbiyeti açıkça günyüzüne çıkmaktadır.

Bibliyografya

- Abdürrezzâk, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmam es-San'ânî, (211/827), *el-Musannef*, tahkik: Habibü'r-Rahman A'zamî, el-Mektebetü'l-İslâmî, 1403/1982, Beyrut.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed Şeybânî, (241/855), *el-Müsned*, el-Mektebetü'l-İslâmî, 1405/1984, Beyrut.
- Aliyyü'l-Kârî, Ebû'l-Hasan Nureddin Ali b. Sultan Muhammed, (1014/1606), *el-Esrâru'l-Merfûa fî'l-Abhârî'l-Mevzûa*, tahkik, ta'lik ve şerh: Muhammed b. Lütî es-Sabbağ, el-Mektebetü'l-İslâmî, II. Baskı, 1406/1986, Beyrut.
-, *Şerhu's-Şifa*, t.y, y.y.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedreddin Mahmûd b. Ahmed b. Musa el-Hanefî, (855/1451), *Umdetü'l-Kârî Şerhi Sabihî'l-Buhârî*, Dâru't-Tabâati'l-Âmire, t.y, y.y.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali, (458/1066), *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Dâru'l-Fikr, t.y, Beyrut.
-, *Şuabü'l-İman*, I. Baskı, tahkik ve tahric: Abdülalî Abdülhamîd Hâsir, Mektebetü'r-Reşid, 1423/2003, Riyad.
- Bûsirî, Ebu'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Ebî Bekr b. İsmail (840/1436), *İthâfju'l-Hyretü'l-Mehere bi-Zevâ'idü'l-Mesanidi'l-Aşere*, tahkik: Heyet, Dâru'l-Vatan, I. Baskı, 1999/1420, Riyad.
- CANAN, İbrahim, *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte*, Akçağ Yayınları, t.y, İstanbul.
- Cezîrî, Abdurrahman b. Muhammed b. İyaz, (1360/1941), *el-Fıkah ale'l-Mezâhibi'l-Erbaa*, Mektebetü't-Ticâreti'l-Kübrâ, 1970, Mısır.
- Dârekutnî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed, (385/995), *Sünenü'd-Dârekutnî*, tahkik: Seyyid Abdullah, Hâşim el-Yemânî el-Medenî, Dâru'l-Mehâsin, 1386/1966, y.y.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fazl, (255/868), *Sünen-i Dârimî*, tahkik ve ta'lik: Mustafa Dîb el-Bağâ, Dâru'l-Kalem, 1412/1991, Dîmeşk.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdî es-Sicistânî, (275/889), *Sünenü Ebû Dâvûd*, şerh ve tahkik: Abdulkâdir Abdu'l-Hayr, Seyyid Muhammed Seyyid, Seyyid İbrahim, Dâru'l-Hadis, 1999/1420, Kahire.
- Fâkihî, Ebû Abdullah Muhammed b. İshak b. el-Abbas, (272/885), *Abhâru Mekke fî Kadîmi'd-Debr ve Hadîsib*, tah: Abdülmelik b. Abdullah b. Dehîş, II. Baskı, Dâru'l-Hıdr, 1414/1994, Beyrut.
- Hafâcî, Ebu'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Muhammed b. Ömer, (1069/1659), *Nesimü'r-Riyad fî Şerhi Şifai'l-Kâdi İyaz*, t.y, y.y.
- Hâkim en-Nisâbûrî, Ebû Abdullah İbnü'l-Beyyi Muhammed, (405/1014), *el-Müstedrek ale's-Sabihayn*, Da'ru'l-Ma'rife, 1411/1990, Beyrut.
- HATİBOĞLU, Haydar, *Sünen-i İbn-i Mâce Tercemesi ve Şerhi*, Kahraman Yayınları, 1982, İstanbul.
- Heysemî, Ebu'l-Hasan Nureddin Ali b. Ebî Bekr b. Süleyman, (807/1405), *Mecmâü'z-Zevâid ve Menbâü'l-Fevâid*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, 1402/1981, y.y.

-*Keşfü'l-Estâr*, tahkik: Habiburrahman A'zamî, I. Baskı, Müessesetü'r-Risâle, 1399/1979, Beyrut.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebu'l-Fazl Şehâbeddin Ahmed b. Ali, *Lisanü'l-Mîzân*, tah: Adil ahmed Abdu'l-Mevcud, Ali Muhammed Muavviz, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1416/1995, Beyrut.
-, *el-Metâlibü'l-Âliye bi-Zevâidi'l-Mesânidi's-Semâniye*, I. Baskı, Dâru'l-Âsime, tah: Sa'd b. Nâsır eş-Şesrî, 1419/1998, Riyad.
-, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sabîhi'l-Buhârî*, Dâru'l-Mârife, t.y, Beyrut.
- İbn Hacer el-Heytemî, Ebu'l-Abbas Şehâbeddin Ahmed, (974/1567), *Kitâbü'l-Cevherü'l-Munazzam fî Ziyâreti'l-Kabri's-Şerîfi'n-Nebevî'l-Mükerrrem*, tahkik: Muhammed Zeynühum ve Muhammed Azib, I. Baskı, Mektebetü Medbûlî, 2000, Kâhire.
-, *Tuhfetü'z-Züvâr ila Kabri'n-Nebiyi'l-Muhtar*, tahkik: es-Seyyid Ebû Ömer, Darü's-Sahabe li't-Türâs, 1412/1992, Tanta.
- İbn Hibban, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibban b. Ahmed et-Temîmî, (354/965), *Kitâbü's-Sikat*, I. Baskı, Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfeti, (Dâiretü'l-Maârifil-Osmaniyye), 1400/1980, Haydarâbad.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme Cemmâilî Makdisî, (620/1223), *el-Muğnî*, I. Baskı, Dâru'l-Fikr, 1404/1984, Beyrut.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülazîz ed-Dımaşki, (1252/1836), *Reddü'l-Muhtar ala Dürril-Muhtar*, t.y, y.y.
- İbn Adıyy, Ebû Ahmed Abdullah b. Adî el-Cürcânî, (365/976), *el-Kamil fî Duafâi'r-Ricâl*, tah: Süheyl Zekkâr, Dâru'l-Fikr, 1409/1988, Beyrut.
- İbn Balaban, Ebu'l-Hasan Alaeddin Ali b. Balaban b. Abdullah, (739/1339), *Sabîhu İbn Hibban bi Tertîbi İbn Balaban*, tahkik, tahric ve ta'lik, Şuayb Arnaut, II. Baskı, Müessesetü'r-Risâle, 1414/1993, Beyrut.
- İbn Hibban, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibban b. Ahmed Büstî, (354/965), *Kitâbü'l-Mecrubîn Mine'l-Muhaddisin ve'd-Duafâi ve'l-Metrukîn*, tahkik: Mahmud İbrahim Zâyd, Dâru'l-Bâz, t.y, Mekke.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid er-Rebei el-Kazvîni, (273/887), *Sünenü İbn Mâce*, Dâru'l-Ma'rife, 1416/1995, Beyrut.
- İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalim, (728/1328), *Minhâcü's-Sünneti'n-Nebevîyye*, tahkik: Muhammed Reşad Salim, II. Baskı, Mektebetü İbn Teymiyye, 1409/1989, Kahire.
-, *Mes'eletü fî'l-Murâbitati bi's-Suğûri Efdalü Emi'l-Mücvâre bi Mekkeke Şerrefehü Allahu Teâlâ*, tahkik ve ta'lik: Ebû Muhammed Eşref b. Abdü'l-Maksud, Mektebetü Edvâr's-Selef, 1422/2002, Riyad.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman b. Ali, (597/1201), *Kitâbü'l-Mevzûat mine'l-Ehâdîsi'l-Merfûat*, tahkik ve ta'lik: Nureddin Boyacılar, Mektebetü Edvâr's-Selef, 1418/1997, Riyad.
- İbnü'l-Hümam, Kemâleddin Muhammed b. Abdülvahid b. Abdülhamid, (861/1457), *Fethü'l-Kadîr*, Dâru's-Sadr, 1315/1897, Beyrut.
- Kastallânî, Ebu'l-Abbas Şehâbeddin Ahmed b. Muhammed, *İrşâdü's-Sârî li-Şerhi Sabîhi'l-Buhârî*, Matbaatü'l-Meymeniyye, 1891, Bulak.

- Leknevî, Ebu'l-Hasenât Muhammed Abdülhey b. Muhammed, *er-Ref' ve't-Tekmil, fi'l-Cerb ve't-Ta'dil*, tah: Abdülfettâh Ebû Gudde, Mektebetü'l-Matbûâtü'l-İslâmiyye, 1408/1987, Halep.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdullah el-Asbahi el-Himyeri, *el-Muvattâ*, Çağrı Yayınları, 1410/1989, İstanbul.
- Mevsilî, Ebu'l-Fazl Mecdüddin Abdullah b. Mahmûd b. Mevdud, (683/1284), *el-İbtiyâr li-Ta'lîli'l-Muhtâr*, talik: Mahmud Ebu Dakika, III. Baskı, Dâru'l-Marife, 1395/1975, Beyrut.
- Münâvî, Zeynüddin Muhammed Abdürreif b. Tacilarifin b. Ali, (1031/1622), *Feyzü'l-Kadîr Şerhi'l-Câmi's-Sagîr*, Dâru'l-Ma'rife, 1391/1971, Beyrut.
- Münzirî, Ebû Muhammed Zekiyyüddin Abdülazim b. Abdülkavî, (656/1258), *et-Terğîb ve't-Terhîb*, ta'lik: Mustafa Muhammed Ammâra, Dâru'l-Fikr, t.y, Beyrut.
- NAİM Ahmed, (1352/1934), *Sahibi Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, Başbakanlık Basımevi, 1981, Ankara.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb, (303/915), *Sünenü'n-Nesâî (Mücteba)*, Dâru İhyâ't-Türâsi'l-Arabî, t.y, Beyrut.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref b. Nûri, (676/1277), *el-Mecmu' Şerhi'l-Mübezzeb*, Dâru'l-Fikr, t.y, y.y.
- Said er-Rufâî, Salih b. Hamid, *el-Ehâdîsü'l-Vâride fi Fezâilil-Medîne*, Dâru'l-Hudayrî, t.y, y.y.
- Semhûdî, Ebu'l-Hasan Nureddin Ali b. Abdullah b. Ahmed, (911/1506), *Vefâ'ü'l-Vefâ bi Abbâri Dâri'l-Mustafa*, (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), 1374/1955, Beyrut.
- Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, (911/1505), *el-Leali'l-Masniâ fi Ehâdîsü'l-Mevzûa*, Dâru'l-Ma'rife, t.y, Beyrut.
-, *ed-Dürrü'l-Müntesire fi'l-Ehâdîsü'l-Müştehire*, tahric: Muhammed Abdurrahim, Dâru'l-Fikr, 1415/1995, Beyrut.
-, *Câmi's-Sagîr*, (Feyzu'l-Kadir İçerisinde), Dâru'l-Ma'rife, 1391/1971, Beyrut.
-, *İnbâu'l-Ezkeiyâ bi Hayatü'l-Enbiyâ*, tah: Saîd Muhammed Lehham, Âlemü'l-Kütüb, 1997/1417, Beyrut.
- Sübki, Ebu'l-Hasan Takıyyüddin Ali b. Abdilkafi b. Ali Ensari Hazreci Şafî, (756/1355), *Şifâi's-Sekam fi Ziyareti Hayri'l-Enâm*, tah: Hüseyin Muhammed Ali Şükri, I. Baskı, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1429/2008, Beyrut.
-, *es-Seyfü's-Sakâl fi'r-Red alâ İbn Zefil*, I. Baskı, Matbaatü's-Saâde, 1356/1937, Mısır. Fotokopi nüshadır.
- Şevkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Havlani, (1250/1834), *el-Fevaidü'l-Mecmua fi'l-Ehâdîsü'l-Mevzûa*, tahkik: Abdurrahman b. Yahyâ el-Yemânî, Mektebetü's-Sünneti'l-Muhammed, 1380/1960, Kahire.
-, *Neylü'l-Evtar Şerhi Münteka'l-Abbâr*, V, 180, Mustafa el-Bâbî el-halebî, 1971, Kâhire.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb el-Lehmî, (360/971), *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, tahkik ve tahric: Hamdi Abdül-Mecid es-Selefi, Dâru İhyâ't-Türâsi'l-Arabî, t.y, Beyrut.
-, *el-Mu'cemü'l-Evsât*, tahkik: Mahmûd b. Ahmed et-Tahhân, Mektebetü'l-Maârif, 1415/1994, Riyad.

- Tahânevî, Zafer Ahmet el-Osman ve Eşref Ali, (1310/1394-1280/1362), *İ'lâü's-Sünen*, İdâretü'l-Kur'ân ve'l-Ulûmi'l-İslâmiyye, t.y, Pakistan.
- Tayâlisî, Ebû Davud Süleyman b. Dâvûd b. Carud Fârisî, (204/819), *Müsnedü Ebî Davud et-Tayâlisî*, tahkik: Muhammed Hasan, Muhammed Hasan İsmail, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, I. Baskı, 1425/2004, Beyrut.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemi, *el-Câmiü's-Sahib/Sünenü't-Tirmizî*, tah: Ahmed Muhammed Şakir, Muhammed Fuad Abdu'l-Bâki, İbrahim Atve, Dâru İhyâ't-Türâsi'l-Arabî, t.y, Beyrut
- Ukaylî, Ebû Cafer Muhammed b. Amr b. Musa b. Hammâd, (322/934), *ed-Duaîü'l-Kebîr*, tahkik: Abdülmü'ti Emin Kal'aci, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1404/1984, Beyrut.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, (748/1348), *el-Kâşif fî Ma'rifeti Men Lebü Rivâye fî'l-Kütübi's-Sitte*, tahkik: Ahmed Muhammed Nemr Hatîb, Muhammed Avvame, Dâru'l-Kible ve Müesseseti Ulûmi'l-Kur'an, 1413/1992, Cidde.

A Sociological View on Migration Phenomena and Democratization Process in Post Communist Albanian Society

*Matilda Likaj SHAQIRI**

ABSTRACT

The collapse of communist regime in Balkan brought significant politically, economically and socio-culturally drastically changes. Albania was one of the countries touched by these changes, which engaged internationally after establishing a democratic political system. Democratization process brought out many transitions in society because it appeared as very complex process that ended with consolidation of an anomic democratic governing system. The effective implementation of the new democratic constitutions and policies required changes in the economic, social and political transformations, including also the migration flows in and out of Albania. Democratization process helped Albanian society to be 'open border' toward all countries in the world, especially toward Western ones, during 1990's. This phenomena was quite new for Albanian society. Also the lack of the established democratization process may be defined as a push factor of migration flows.

The main aim of this article is to determine the migration phenomena during the democratization process in post communist Albanian society. Another aim is to analyze the anomic situation of democratization process as a push factor of migration flows in and outside the Albania.

Keywords: *Democratization Process; Migration Phenomena; Post Communist Period; Albanian Society*

1- Introduction

During 1990's till today migrants flows in and out of Albania have been massive due to the size of the population number and most of the time have been challenge for this society. The dynamic of migration has been reflected on the society's social structure, culture, policies and economies. According to Azzarri and Carletto, following the fall of communism and opening of borders in early 1990's, massive migration from the transition economies in Eastern Europe towards more affluent Western neighbors seemed certain. However, despite rising unemployment and poverty, the mass exodus never materialized, except in a few cases. Albania is one such case¹ during 1990's. One of the most important factors that influence the migration

* *Ph.D Cand., Department of Education Sciences, Faculty of Education & Philology, Beder University, Tirana/ ALBANIA, e-mail: matildalikaj@gmail.com*

¹ Carlo Azzarri & Calogero Carletto, *Modeling Migration Dynamics in Albania*, Policy Research Working Paper 4945, The World Bank: Development Research Group; Poverty and Inequality Team: 2009, p:15

phenomena was the fall of communist regime and the establishment of democratization process.

Democratic transitions and democratization process sometimes seems to be problematic. This is seen in post communist Albanian society, although democracy is an indispensable goal, the process of introducing democratic practices is inherently troubled. Such processes rearrange political policies, alter structures and power relations in society, and often exacerbate social problems rather than ameliorating them. The key features of each regime are political factors, economic factors and socio-cultural factors. During the democratization process in Albanian society these key factors caused a very anomic structure. The collapse of communist regime and reorganization of Albanian society's order caused problems not just in politics but also in economic and socio-cultural perspective. These factors seem to be as the important push factors for causing migration phenomena. Vullnetari claimed that Albanian migration after 1990's presents a unique case not only in post-communist Europe, but also more widely, by reason of its massive concentration over a short period of time and its specific features². Consequently to this, it is necessary to claim that migration is as important as complex phenomena in the post communist Albanian society. Also Albanian migration case is unique and quite different from other migration types in Balkan areas or even in the world. The flow of Albanian migration was expended as a huge exodus toward different states of the world, but especially toward European countries.

Today main policy focus of European Union is on managing inward migration, governments may also restrict internal movements and outward migration. The visa liberalization is a facility for Albanians to move free and not to be for a long time migrants. However, it was not same situation in early 1990's with Albanian migration because Albanian migration situation faced exodus and was quite different from other migration floods in the world. The literature on migration remains very much state-centered, focused on developed countries and on economic development (especially in European Countries), with little attention to social development and integration issues. But for Albanian migration the situation was quite different. Because the 'hermetic' or 'closed' borders of communist Albania caused the interest of 'what is around'. So this curiosity and hope for a 'new' life push Albanian toward migration. Consequently we can say that Sasse and Thielemann stressed that migrants, a common distinction is made between legal and illegal migrants, the former entering their new host country through a legal route (such as a temporary or permanent immigrant visa or a work permit), the latter often being associated with illegal human trafficking and have difficulties on integration in host countries. It is often overlooked that a substantial number of so-called illegal migrants entered their new country legally, but lost their legal status by overstaying their visa³, such as illegal migration of Albania during 1990's.

Migration phenomena in Albania still continues to be a very dynamic and all pervasive phenomenon, with the majority of Albanian households having experienced

² Julie Vullnetari, *Albania on the Move: Links between Internal and International Migration*, IMISCO Research, Amsterdam University Press: 2012, p:20

³ Gwendolyn Sasse & Eiko E. Thielemann, *A Research Agenda for the Study of Migrants and Minorities in Europe*, JCMS: Volume 43; Number:4; 2005, p:65

some form of migration since 1990 and one third of households having at least one split-off household member currently living abroad⁴. Democratization period is still extended in nowadays Albanian society. One of element that impacts this extension is migration phenomena too.

The structure of this article is formed by the debates about the democratization concept and democratization process in Albanian society. Following is going to be focus on analyze of migration phenomena and challenges that this phenomena brings in a society. Analyze of democratization process and migration phenomena will be discuss in the last part of this article by taking as reference Albanian society during 1990's.

2- Democratization Process in Albania

Most of the time, democratic transitions are problematic and get social, economical, political and cultural anomies. Even though democracy is an important and necessary stage for the contemporary society, the process of stabilization period of democracy often is troubled. So this process reorganizes political, social, economical and cultural structures of society. Chiodi distinguished that democratization is period of instability, widespread protests and state disintegration⁵.

The democracy process is used as a word that consolidate the transition period toward stabilization of democracy. Rather, 'transitional' is taken to mean a state of fundamental change from what went before from protracted war or violent conflict to a new social contract for building the 'peace'; from autocratic centralized government to representative, elected forms; from political subjugation or domination to independence or the redressing of imbalances in power relations⁶.

In democratization theory there are already standard criteria whereby progress in a democratization process country's may be evaluated. Rustow identified three consecutive stages of systemic changes. First stage is pre-transition crisis with a breakthrough towards democratization. Second stage is democratic transition with the elements of both systems, old and new. And third stage is democratic consolidation as an emergence of the new system in a coherent way⁷. Explain stages according to Albanian society. This reorganization alters structures and power relations, and sometime brings out and impairs social problems rather than stabilized them. The democratization process in the short term may threats the stabilization of society. Societies that are in democratization process face unsettled social environments and structures. This un settlements influence all parts of society's structure, such as political, economical, social, cultural etc.

'The democratization trends of the 1990's and early 2000's raise a number of

⁴ Carlo Azzarri & Calogero Carleto, *Modeling Migration Dynamics in Albania*, Policy Research Working Paper 4945, The World Bank: Development Research Group, Poverty and Inequality Team, 2009, p:12

⁵ Luisa Chiodi, *Mass Migration, Student Protests and the Intelligentsia Popullore in the Albanian Transition to Democracy*, Cosmos WP. Florence: European University Institute, 2012, p.5

⁶ Mark Kesselman; Joel Krieger & William A Joseph, *Introduction to Comparative Politics*; 2nd Edition; USA: Houghton Mifflin, 2000, p.18

⁷ Dankwart A. Rustow, *Transitions to Democracy: Toward a Dynamic Model*, in *Comparative Politics II*, Volume 2, Issue 3 (Apr., 1970), p.337

important retrospective questions about the underlying drivers of democratization, the various paths that countries go down on the road to democracy, whether such changes are sustainable over time, and why they are sustainable or not. Democratization process refers to the transition from authoritarianism liberal democracy⁸. The most important features of this process may be granting the basic freedoms, particularly political rights, the establishment of popular and competitive elections and the introduction of market reforms and freedom of movement (such happened in Albanian society during 1990's). Heywood claimed that according to Macmillan democratization encompasses three, sometimes overlapping processes. The first, the old regime breaks down. This usually involves a loss of legitimacy, generally linked to economic failure and the faltering loyalty of the police and military. Second 'democratic transition' witnesses the construction of new liberal-democratic structures and processes. Third, 'democratic consolidation' sees these new structures and processes becoming so embedded in the minds of elites and the masses that their removal becomes unthinkable. Democracy thus becomes 'the only game in town'⁹.

Sina distinguished that democratization is a complex process that does not end with the formation of democratic institutions; the phase of consolidation and sustainability of the institutions from liberal democracy is more relevant. The mode of transition not only affects the consolidation of new regimes but also helps determine whether the transition is to democracy or to some other regime type. Different modes of transition are likely to have distinct consequences for a country's politics¹⁰. Achieving a transition to democracy is only the first step toward consolidating democracy. Kesselmen claimed that, in order to achieve a transition to democracy, a non democratic regime must resign the four prerequisites of democracy such as political accountability, political completion, political freedom and political equality¹¹.

Democratization, then, is both enrollment and dynamic. This process lunch a democratization process and the reorganization of society such happened in Albania during 1990's. Kesselman; Krieger and Joseph claimed that during democratization process must be realized five conditions:

- 1- Consolidation and development of free and lively civil society;
- 2- Development of relatively autonomous and valued political society;
- 3- Development of the rule of the law to ensure legal guarantees for citizen's freedoms and independent associational life;
- 4-Development of state bureaucracy;
- 5- Development of institutionalized economic society¹².

The consolidation and development of free society give opportunities to demographic changes and movement of people from one place to another, even outside

⁸ Dankwart A. Rustow; *Transitions to Democracy: Toward a Dynamic Model, in Comparative Politics II*; Volume 2, Issue 3 (Apr., 1970), p. 339

⁹ Andrew Heywood, *Politics*, 3rd edition UK: Palgrave Macmillan, 2007, p.32

¹⁰Anjeza Sina; *Delayed Democracy: Albanians' Pathways to Post-Communism*, Eunomia Rivista semestrale del Corso di Laurea in Scienze Politiche e delle Relazioni Internazionali Eunomia 1, Italia: 2012, p.240,

¹¹ Mark Kesselman; Joel Krieger & William A Joseph; *Introduction to comparative Politics*; 2nd Edition; USA: Houghton Mifflin, 2000, p.18

¹² Mark Kesselman; Joel Krieger & William A Joseph; *Introduction to comparative Politics*; 2nd Edition; USA: Houghton Mifflin: 2000, p 20

the country. This topic is very wide to be discussed for this reason shortly in this article is going on focused on Albanian democratization period.

The fall of communism has brought drastic changes to Albania state, long the most isolated and repressed country of the Eastern bloc. Biberaj distinguished that Albania communism was the last domino to fall¹³. Albania was considered to be the last country to turn to pluralism, and also the country which had the longest and most repressive communist system from all Eastern European countries. During the 1990's Albania had taken significant steps towards establishing of democracy based on the rule of law and respect for human rights. Despite these important achievements, a great deal remains to be done to overcome the brutal legacy of communist dictator Enver Hoxha. According to Vickers, in November 1990 the Central Committee made its last attempt to define a political strategy for the country. Albania was now the only remaining communist state in Europe and university students had rising expectations as to the democratization of the country and were growing impatient with worsening living conditions¹⁴. In March 1992, early elections were held as decided by the main political parties. According to Bruzja The Democratic won the elections giving an end to the communist regime. Important to be mentioned is the great support that the Democratic Party had from international organizations, as being the tool to bring Albania into democracy¹⁵. Democratic Party and Primary Minister Berisha government has taken steps to further the process of political, economic and social reform. Although there is still no complete constitution, the formation of a Constitutional Court and a new Charter on Fundamental Freedoms and Human Rights (Law No. 7692) are important steps in realizing the new government's commitment to create an open democracy with full respect for human rights¹⁶. The complete absence under communism of independent courts, a free media and human rights mechanisms poses a serious challenge to Albanian democracy. Even the freedom of movement of people or in literature of Albanian social science knowing as migration phenomena was a challenge for Albania. Moreover, the population in general, as well as the emerging political and economic elites, were initially unfamiliar with the workings of a market economy and with the right of free movement¹⁷.

The first signs of democracy in Albanian were freedoms and human rights. Freedom was concluding with the citizens having the right to travel abroad and the right to enjoy religious freedom. The movement of people, the right to behave as they want the right of having properties etc, brought out not just the positive sequences of consolidation of democracy. But they brought out the transformations and social anomies in Albanian society. Most of the time, this period is defined as the democratization process or as transition period in Albania. The transition period for Albania has been a rough and prolonged one. Consequently it has been very dynamic. This dynamism got

¹³ Elez Biberaj; *Albania: The Challenges of Transition; Central and East European Politics: From Communism to Democracy*, 2nd Edition; United Kingdom: Rowman & Littlefield Publishers:2011, p.47

¹⁴ Miranda Vickers & James Pettifer, *Albania: From Anarchy to a Balkan Identity*. London: Hurst & Company, 1997, p 33

¹⁵ Hans Bruzja, *The Influence of the EU Integration Process in Democratization of Post Communist Albania*, Master Thesis: 2013, p 65

¹⁶ *The Organization of Justice and the Constitutional Court, Law No. 7692*, March 31, 1993.

¹⁷ Attila Agh; *Processes of Democratization in the East Central European and Balkan States: Sovereignty-Related Conflicts in the Context of Europeanization; Communist and Post Communist Studies 32; Pergamon; 1999; p 271*

a large number of challenges. The end of communism regime and the raise of democratization process helped Albanian society to be 'open border' toward all countries in the world, especially toward Western ones during 1990's. This phenomenon was quite new for Albanian society. In the next parts of this article will be discussed migration phenomena as a challenge for Albanian society.

3- Migration Phenomena as a Challenge for Society

Migration is a challenge and very complex phenomena in perspective of socio-cultural and economic life. Human migration is the movement of people from one place to another one inside the country, from country to another for the purpose of taking up permanent or semi permanent residence, usually across a political boundary. For thousands of years people migrate to search for life maintains, survive conquer frontiers, colonize new territories, escape from war zone or political authorities and look for new and more rewarding and existing opportunities. People can either choose to move (voluntary migration) and be forced to move (involuntary migration). According to a widely used definition, migrants are persons who have been outside their country of birth or citizenship for a long period of time and stay there for different reasons. On the migrant side, one can usefully distinguish three main groups: economic, forced and family migrants, which is a distinction based on the motivations for leaving one's country of origin. According to me, migrants could not be classified on just three groups because there are so many people who are not forced to migrate but they want to leave their countries for political reason (such as political transition), for education and for a better socio-cultural activities. Engle claimed that Joly and Reeves defined that migration is often cast as a "problem" to "control" in the domestic politics of richer countries, heightened by recent concerns with "national security"¹⁸.

Also in social sciences, the term 'migrant' spread an underlying definitional imprecision that blurs the respective fields of study, socio-cultural and policy-making as well as the linkages between these. So we can claim that migration is the moving of people internally within countries, or internationally between countries from sending to receiving countries. This moving may be for the short or long term, for economic, political, cultural or social reasons. It may be regular/legal or irregular/illegal. Migration all over the world is the excepted as documented or undocumented people movement, which are effected by political incorporation, economics, politics or historical associations. But unfortunately the prevailing approach of national policymakers is accordingly one of managing the flow of migrants¹⁹ driven by domestic concerns rather than more global interests or the interests and rights of migrants. The intergovernmental body, the International Organization for Migration (IOM), works under the banner of 'Managing migration for the benefit of all' and has gained significant support from governments²⁰. Ravenstein saw migration as an inseparable part of development, and he

¹⁸ Lauren B. Engle, *The World In Motion*; Short Essays on Migration and Gender, Geneva: International Organization for Migration: 2004, p. 67

¹⁹ Robert E.B Lucas; *International Migration and Economic Development: Lessons from Low-Income Countries*, Edward Elgar Publishing: 2005, p. 71

²⁰ Susie Jolly & Hazel Reeves Bridge; *Gender and Migration*, Overview Report, Institute of Development Studies, 2005, p. 29

asserted that the major causes of migration were economic. Migration patterns were further assumed to be influenced by factors such as distance and population densities. According to Hein people are expected to move from low income to high income areas, and from densely to sparsely populated areas, that is, the general notion that migration movements tend towards a certain spatial-economic equilibrium, has remained alive in the work of many demographers, geographers, and economists ever since and, as we will see, is also the underlying assumption of push-pull theories²¹. Hans de Hein's point of view about migration is related to the neo classical theory. But it is important to claim that Neo-classical migration theory could not able to deal with Albanian migration case because the factors that push people to emigrate were not just economic, but an opportunity to escape from Albania, to discover the 'magic' of other countries and 'new' hope for the future.

Different theories of migration (such as Push and Pull Theory; Neo-Classical Equilibrium theory; Historical Structural Theory; International Migration Theory etc) , which mainly focus on the causes of migration and the feedback mechanisms through which population movements, are perpetuated. So the causes and consequences of migration are strongly interrelated, and part of the same general processes of social and economic transformation, the circumstances that cause migration will equally affect migration on development in sending societies. For this reason we can say that migration phenomena's complexity can be seen also to definitions above. And the complexity is multidimensional and varies according to each migration wave of a country.

'The scholarly debate has tended to separate the developmental determinants and effects or impacts of migration artificially from more general processes of social including economic change. There is a clear need to study migration impacts in their wider societal context, and to see how migration as: A process which is an integral part of broader transformation processes embodied in the term "development"; but also has its internal, self-sustaining and self-undermining dynamics; and impacts on such transformation processes in its own right'²². So, is very important to say that emigration play a very important role not just for reorganization of life, but for society's cultural, social, economical and political perspective.

The complexity of migration trends in the twenty-first century cannot be ignored. In the past, most migrants came from countries with colonial and specific bilateral arrangements to European and other economical development countries. But the migration profile has been changed during the last decade. There has been a rapid increase in the diversity of migrants as a result of a more interconnected world, with continued political and economical disparities and the impact of globalization. The increase in the number of sending countries has resulted in a new 'super-diversity' in Europe, with many disparate communities composed of small groups made up of many different nationalities. So consequently to this we may claim on the other face of complexity of migration phenomena. The flow of migrants to Europe has also become more complex in terms of movement and legal status. After the fall of communism and the

²¹ Haas de Hein; *Migration Development: A Theoretical Perspective*, International Migration Institute; James Martin 21st Century School; University of Oxford; Working papers; Paper 9; 2008, p 4

²² Haas de Hein, *Migration Development: A Theoretical Perspective*, International Migration Institute; James Martin 21st Century School; University of Oxford, Working Papers, Paper 9, 2008, p. 2

opening of borders of Albanian state, another factor affected the rise of migrations flows. This factor was and still is globalization. Globalization is changing the nature of the migration dimensions.

According to Hans de Hein, one-way voyages to a new country of settlement, the type of migration which populated the New World, are giving way to more temporary and flexible movements, and a new generation of migrant globetrotters. With cheaper communication and travel, migrants have greater opportunities to maintain links with their home countries, and 'return' and 'circular' migration is becoming increasingly commonplace. In Europe particularly, an increasing proportion of the migrant population is 'transnational: that is to say, people working in one country while maintaining a family and social life in another²³. According to this perspective is very evident and important to say that the problematic form of migration is reflected to the social relation of one society. So migration is very benefit for the economical conditions but its reflection or symptoms causes the social anomies for receive and hosted societies too. This phenomenon is seen in social identities of migrants, such as they have a feeling of not belonging in the hosted society but even in their own state. So this feeling is mostly related with integration according to policies of receive countries and sometimes this application may not be totally voluntary. These processes cause the complexity of migration phenomena and sometimes the anomic situation in hosted and sending societies.

Migration phenomena's complexity derives from a number of factors. According to Vullnetari these factors may include origin or destination country perspectives, macro or micro analyses, discipline based approaches, concerns over short or long term impacts, varying types of migration and development spatially and over time and, not least, various ways of measuring the two. Increasing interdependencies of social, economic and political aspects require an approach that takes these global interdependencies into account, but also embeds the analysis in a specific social and geo-historical context relevant to the study²⁴. So as conclusion is important to stress that social; cultural and even the personal identity of migrants must be fit or involvement of migrants, and their families, in the social, cultural political and economical life of the host country's conditions. Most of the time these conditions are phrased as social integration of migrants in hosted societies. Migrants may not be complain voluntarily to these conditions. From this point started to be faced the complexity of migration phenomena. From a policy perspective, migration phenomena become crucial to relate determinants to outcomes and to understand how changes over time have influenced migrants' decisions. Migration is a repeated decision which an individual continues to make every year when he/ she decide to either migrate or stay in Albania. For those who have migrated, whether to return or stay abroad. This is one of the reasons why migration has a dynamic structure.

²³ Haas de Hein, *Migration Development: A Theoretical Perspective*, International Migration Institute; James Martin 21st Century School; University of Oxford, Working Papers, Paper 9, 2008, p.26

²⁴ Julie Vullnetari, *Albania on the Move: Links between Internal and International Migration*, IMISCO Research, Amsterdam University Press: 2012, p. 35

4- Migration in Post Communist Period in Albania

Nowadays Albania is a country on the move, with massive levels of both internal and international migration. During the communist era (1944-90), migration had come to a virtual dream, as it was officially prohibited, and emigrants and family members left behind had been ostracized or severely punished. The fall of communism in Albania after 1990's and democratization process brought out opportunities of free movement of people and goods and political, economical and cultural forming relations of Albania with different countries of the world. 'The fell of communist regime eventually fell, the end of the controls on internal and external migration and the collapse of the centrally planned economy unleashed a demographic shift at an unprecedented pace, as individuals and entire households started migrating to the cities or leaving the country altogether'²⁵.

So from 1990's till nowadays Albanian society is 'open border' toward the different countries, especially to European ones. Free movement or migration phenomena were quite new for Albanian society in early 1990's. According to Ikonomy, Albania, after 21 years (according to the study of the World Bank shows that the number of migrants abroad Albania is around 860,485 persons, or about 27.5% of the population²⁶ are still facing with some migration problems, but there are form policies for bringing social control over the migration and its situations. As Vullnetary claimed, according to the data from MOLSAEO²⁷, there were nearly 750,000 and 1.1 million Albanian migrants living abroad in 1999 and 2005, respectively. The majority of them lived in Greece and Italy²⁸. NID²⁹ reported that the Albanian migrants' number is 1.7 million in 2010³⁰. So as it appears from the statistics, Albanian migrants' number is one of the highest in Balkan area. So to have concrete statistics we may analyze the data's of ALSMS³¹ as following. 'The 2005 ALSMS contains a number of innovations, particularly in relation to the migration module, which enable us to fully characterize the evolution of migration since its onset in 1990'³².

²⁵ Carlo Azzarri & Calogero Carleto, *Modeling Migration Dynamics in Albania*, Policy Research Working Paper 4945, The World Bank: Development Research Group, Poverty and Inequality Team, 2009, p.15

²⁶ Luljeta Ikonomy, *E drejta Migratore, Manual Trajnues*, Editted from World Bank, Migration and Remittances Factbook; 2009, p.15

²⁷ Ministry of Labor Social Affairs and Equal Opportunities of Albania

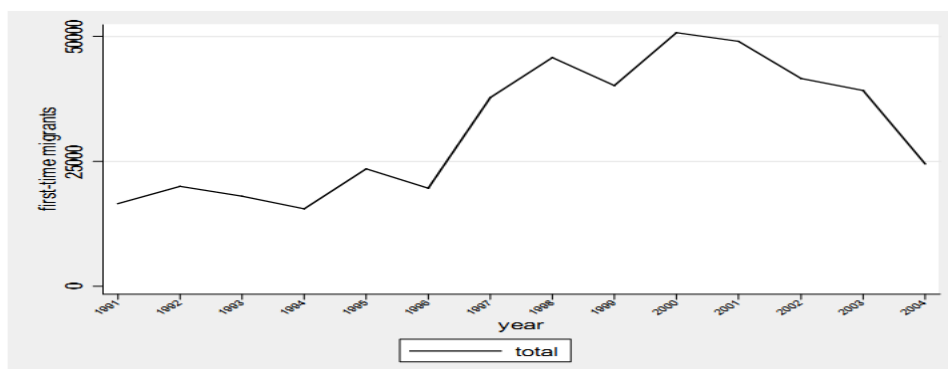
²⁸ Julie Vullnetari, *Albania on the Move: Links between Internal and International Migration*, IMISCO Research, Amsterdam University Press, 2012: p.15

²⁹ National Institute of Diaspora

³⁰ *The activity of NID during 1996-2010*, National Institute of Diaspora, Albanian Ministry of Foreign Affairs, Tirana, 2011

³¹ Automated Life Support Management System in the World

³² Carlo Azzarri & Calogero Carleto, *Modeling Migration Dynamics in Albania*, Policy Research Working Paper 4945, The World Bank: Development Research Group, Poverty and Inequality Team, 2009, p.17

Figure 1. *Flow of Current Migrants, by Year of Migration*³³

In this figures in this section, the year indicates the year of first migration of current migrants. Thus, in case of multiple events prior to settling abroad, we are using the timing of the first of such events. However, in the majority of cases, permanent migrants only reported one migration episode. Also, the lower numbers in the early 1990's reflect the fact that a higher number of these early migrants have now returned and settled back in Albania, as reflected in the high numbers of past migrants in these early years of transition. "These large-scale migration flows have contributed to the growing importance of remittances as a major source of income for many Albanian households and for the national economy"³⁴ and for the dynamic form of social structure of Albanian society. Because the socio-demographic characteristics of migrants have been changing over time, suggesting an overall deterioration of the human-capital quality of more recent flows, less educated and older migrants appear more likely to migrate in recent years.

Albanian migration seems to be as a lake of opportunities and challenges not just for migrants but also for the Albanian society too. Selecting the destination for migrating is related to push and pull factors such as ease of finding work, geographical proximity, ease of entry into the host country, relatives who live in places where they migrate, recognizing the opportunities for education and improvement of professional skills, opportunity to work in their profession and better salaries compared to other countries. Also other challenges come from the migration reorganization of social structure. The flow of young people as a work force outside Albania forms the lack of population dynamism and anomies in socio cultural structure of Albania. The anomies reflect also in social cohesion and development of society. Extremely demographic changes loose the focusing on control of population in home country. But another dynamic that reflect on the positive manner is the economic growth and prosperity from the remittances of migrants. This makes possible the country development and

³³ Carlo Azzarri & Calogero Carleto, *Modeling Migration Dynamics in Albania*, Policy Research Working Paper 4945, The World Bank: Development Research Group, Poverty and Inequality Team, 2009, p. 16

³⁴ Marc Hooghe, Ann Trappers, Bart Meuleman & Tim Reeskens, *Migration to European Countries. A Structural Explanation of Patterns*; International Migration Review; Volume 42, Issue 2, 2008, p.497

also has social and economic impacts. These impacts bring out the national growth and development and also the political stabilization. So it is important to stress those migration phenomena of Albanian society brought out positive and negative changes from its dynamical structure.

5- Conclusion

Rapid democratization can also be conflict inducing. Since the end of the cold war in 1989, the world has seen an ongoing 'wave' of democratization. The democratization trends of the 1990s and early 2000s raise a number of important retrospective questions about the underlying drivers of democratization, the various paths that countries go down on the road to democracy, whether such changes are sustainable over time, and why they are sustainable or not. Democratic transitions and democratization process sometimes seems to be problematic. 'Although democracy is an indispensable goal, the process of introducing democratic practices is inherently troubled. Such processes rearrange political competition, alter structures and power relations, and often exacerbate social problems rather than ameliorating them'³⁵. The key features of each regime are political factors, economic factor and cultural factor. During the democratization period these key factors had a very anomic structure. The collapse and reorganization of society caused problems not just in politics but also in economic and cultural perspective. These factors seem to be as the important push factor for migration phenomena. So from 1990's till nowadays Albanian society to be 'open border' toward the different countries, especially to European ones. Free movement or migration phenomena were quite new for Albanian society. Albanian migration seems to be as a lake of opportunities, challenges and dynamism not just for migrants but also for the Albanian society too. Migration phenomena in Albania still continues to be a very dynamic and all pervasive phenomenon, with the majority of Albanian households having experienced some form of migration since 1990 and one third of households having at least one split-off household member currently living abroad³⁶. The flow of young people as a work force outside Albania forms the lack of population dynamism and anomies in socio cultural structure of Albania. The anomies reflect also in social cohesion and development of society. Extremely demographic changes loose the focusing on control of population in home country. But another dynamic that reflect on the positive manner is the economic growth and prosperity from the remittances of migrants. As conclusion, is important to stress that the democratization period is still continuing and migration is still dynamic and a very complex phenomena in Albanian society.

6- References

AGH, Attila, *Processes of Democratization in the East Central European and Balkan States: Sovereignty-Related Conflicts in the Context of Europeanization; Communist and Post Communist Studies* 32; Pergamon; p.263-279, 1999.

³⁵ Andrew Heywood; *Politics*; 3rd edition UK: Palgrave Macmillan; 2007: p.105

³⁶ Carlo Azzarri & Calogero Carletto, *Modeling Migration Dynamics in Albania*, Policy Research Working Paper 4945, The World Bank: Development Research Group, Poverty and Inequality Team, 2009, p. 12

- AZZARRI, Carlo & CALOGERO, Carleto, Modeling Migration Dynamics in Albania, Policy Research Working Paper 4945, The World Bank: Development Research Group; Poverty and Inequality Team, 2009.
- BIBERAJ, Elez; Albania: The Challenges of Transition- Central and East European Politics: From Communism to Democracy, 2nd Edition, United Kingdom: Rowman & Littlefield Publishers, 2011.
- BRUZJA, Hans, The Influence of the EU Integration Process In Democratization of Post Communist Albania; Master Thesis; 2013; Accessed on internet August 2013 http://rudar.ruc.dk/bitstream/1800/8682/1/Hans_Bruzja-Master_thesis.pdf
- CHIODI, Luisa, Mass Migration, Student Protests and the Intelligentsia Popollore in the Albanian Transition to Democracy, Cosmos WP, Florence: European University Institute, 2012.
- ENGLE, Lauren B., The World In Motion, Short Essays on Migration and Gender, Geneva: International Organization for Migration: 2004.
- HEIN, de Haas, Migration Development: A Theoretical Perspective; International Migration Institute, James Martin 21st Century School, University of Oxford, Working Papers, Paper 9, 2008
- HEYWOOD, Andrew, Politics, 3rd edition UK: Palgrave Macmillan, 2007.
- HOOGE, Marc; TRAPPERS, Ann; MEULEMAN, Bart & REESKENS, Tim, Migration to European Countries: A Structural Explanation of Patterns, International Migration Review, Volume 42, Issue 2, p.476-504, 2008.
- IKONOMI, Luljeta, E drejta Migratore, Manual Trajnues, Editted from World Bank, Migration and Remittances Factbook; 2009.
- JOLLY, Susie & BRIDGE, Hazel Reeves; Gender and Migration, Overview Report, Institute of Development Studies; 2005.
- KESSELMAN, Mark; KRIEGER, Joel; JOSEPH, William A.; Introduction to comparative Politics; 2nd Edtion; USA: Houghton Mifflin, 2000.
- Law No. 7692, The Organization of Justice and the Constitutional Court, , March 31, 1993.
- LUCAS, Robert E.B; International Migration and Economic Development: Lessons from Low-Income Countries, Edward Elgar Publishing; 2005.
- NID, The activity of NID during 1996-2010, National Institute of Diaspora, Albanian Ministry of Foreign Affairs, Tirana, 2011.
- RUSTOW, Dankwart A.; Transitions to Democracy: Toward a Dynamic Model, in Comparative Politics II; Volume 2, Issue 3, p.337-363, 1970
- SASSE, Gwendolyn & THIELEMANN, EikoE, A Research Agenda for the Study of Migrants and Minorities in Europe, JCMS: Volume 43; Number: 4; pp. 655-671; 2005.
- SINA, Anjeza, Delayed Democracy: Albanians' Pathways to Post-Communism; *Economia. Rivista semestrale del Corso di Laurea in Scienze Politiche e delle Relazioni Internazionali Economia 1, Italia*, p.235-250, 2012
- VICKERS, Miranda & PETTIFER, James, Albania: From Anarchy to a Balkan Identity, London: Hurst & Company, 1997
- VULLNETARI, Julie, Albania on the Move: Links between Internal and International Migration, IMISCO Research, Amsterdam University Press, 2012

Ortadoğu ve Bazı Afrika Ülkelerinde Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Politik Risk Etkisi ve Terörizm Franchising

Murat KOÇ*
Linda ÖZTÜRK**

ÖZET

Politik çevreyi oluşturan unsurların yarattığı politik risk kavramı ve bileşenlerinden Global Terörizmin açıklanmaya çalışıldığı bu çalışmada; Ortadoğu ve bazı Afrika ülkelerinde yer alan, El-Kaide Terör Örgütü ve bu örgütün şubelerini aktifleştirmesi ve bölgede güç kazanmasının politik risk bakımından anlamı ele alınmıştır. Ayrıca, El-Kaide şubelerinin yer aldığı bölgelerin son on yılı kapsayan verilerden faydalanılarak Doğrudan Yabancı Yatırım girişleri ve terörizm arasındaki negatif ilişki ve Global Terörizmin yeni boyutu anlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Doğrudan Yabancı Yatırım, Politik Risk, Terörizm Franchising, El-Kaide.*

Effects of Political Risk and Terrorism Franchising on Foreign Investment in the Middle East and some African Countries

ABSTRACT

This study endeavours to explain aspects of the political environment and elements in the concept of political risk posed by global terrorism. The study discusses in terms of political risk Al-Qaeda Terrorist Organizations located in the Middle East and some African Countries, the capitalization of its branches and how it gained strength in the region. Also, a negative relationship between Foreign Direct Investment inflows and terrorism is explained in Global Terrorism within a new dimension, benefiting from data covering the last decade of the region in which Al-Qaeda branches are located.

Keywords: *Foreign Direct Investment, Politic Risk, Terrorism Franchising, Al-Qaeda.*

1.GİRİŞ

Bu makalede ilk olarak, işletmeleri yakından ilgilendiren politik çevre ve politik risk tanımlarına yer verilmiş ve bu unsurların genel çerçevesi belirlenmeye çalışılmıştır. Ardından, Doğrudan Yabancı Yatırımların (DYY) politik risk etmenlerine karşı duyarlılığı ve dereceleri gerçekleştirilen çalışmalardan faydalanılarak ortaya konmuştur. Bugünün dünyasında politik risk etmenleri arasında, hızla en büyük paya sahip olmaya başlayan terör tehdidi ve bu tehdidin yoğun olarak yaşandığı Afrika ve Ortadoğu Bölgesi'nde artan şekilde söz sahibi olmaya başlayan El-Kaide terör örgütü, ideolojisi, amacı ve bölgede yer alan şubeleri yeni bir global terörizm argümanı olarak "Terörizm Franchising" bağlamında anlatılmaya çalışılmıştır. Son olarak; El-Kaide ve şubelerinin,

*Çağ University, Faculty of Law / Faculty of Economics and Administrative Sciences E-mail: muratkoc@cag.edu.tr

** Çağ University, MBA, E-mail: lindaage81@hotmail.com

bazı Afrika ve Ortadoğu ülkelerine yapılan yatırımları ne derecede etkilediği son on yıllık veriler baz alınarak tablo yardımıyla açıklanmaya çalışılarak, politik risk değerlendirmesinde yeni bir bakış açısı ortaya koyulması hedeflenmiştir.

2.POLİTİK ÇEVRE

Her türlü politik süreci kapsayan ve ideolojik iklimin iş yaşamına yansımaları olarak değerlendirilen politik çevre; işletmenin faaliyette bulunduğu ülkede, mevcut olan merkezi ve yerel resmi makamların ve buna bağlı kuruluşların siyasi otoritelerini geçerli kıldıkları ortamdır.¹Devlet rejimleri, iktidar-muhalefet ilişkileri, düzen, güç dengeleri, politik istikrar veya istikrarsızlık, diplomasi, hak arama yöntemleri, devletin çeşitli organlarının ekonomiye müdahale şekli ve eğilimi gibi birçok faktörden oluşmaktadır². Dolayısıyla, politik ortam işletmelerin yaşam alanlarını tehdit eden risklerle ve bir takım fırsatlarla örgütlenmiştir. Dış pazarlarda faaliyet gösteren ve faaliyet göstermek isteyen işletmelerin; yalnızca fırsatları görerek, ülkelerin piyasa değerini risklerden bağımsız değerlendirmeleri mümkün görünmemektedir. Piyasa değerine günümüz dünyasında; pazar payı, gelişme potansiyeli, ülke algılaması, risk dereceleri gibi etmenlerin etki ettiği göz önünde bulundurulduğunda; sınırların ötesinde yatırım kararı almada yatırım ortamının riskliliğini belirlemenin dışsal etkilerden bağımsız olarak düşünmenin imkânsızlığı ortadadır. Nitekim “yatırımcılar için, uluslararası yatırım sürecindeki ilk adım, yatırım yapılması planlanan ülkenin ekonomik, politik riskler ve iş risklerinin belirlenmesidir”.³

3.POLİTİK RISK

Olumsuz bir sonucun var olma olasılığı olan risk; bu olumsuzluğun ortaya çıkışı, zamanlaması ve büyüklüğü ile ilgili kesinsizliktir.⁴ Risk, işletmelerin amaçlarına ulaşmalarında birtakım kaymalara neden olan ve işletmenin mevcut varlıkları ile gelecekteki büyüme fırsatlarını tehdit ve tahdit eden, bir olay veya olaylar dizisinin oluşturduğu muhtemel kayıplardır.⁵ Politik risk ise, bir takım beklenmedik siyasi kararların yatırım ve karlılık kaybına neden olması ihtimalidir. Bir başka deyişle planlanan karla gerçekleşmesi muhtemel kar arasındaki farkı oluşturan dışsal etkinin gerçekleşme olasılığıdır. Söz konusu dışsal etki, ülkenin sosyal, siyasal ve ekonomik konjonktürü ile yakından ilgilidir. İstikrarsızlık, ayaklanma, asayiş bozukluğu, sık sık tekrarlanan hükümet değişiklikleri, etnisiteye ve radikalizme bağlı terörizm olgusu ve

¹ Kenan AYDIN, “Uluslararası Pazarlama Açısından Politik Risk ve Yönetimi”, Sanayi Odası Yayın Organı, Ankara, 2013 Mayıs / Haziran, s. 26.

² Sema YİĞİT; Alperen. M. YİĞİT, “Stratejik Yönetimde Dış Çevre Analizi: Kobi’ler ve Büyük İşletmeler Arasında Bir Karşılaştırma”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 38, Haziran-Aralık 2011 ss. 119-136.

³ Witold J. HENISZ; Bennet A. ZELNER, “The Strategic Organization Of Political Risks And Opportunities”, *Strategic Organization*, 2003, 1(4), ss. 451-460.

⁴ Cavit Işık YAVUZ, “Risk-Risk Değerlendirmesi ve Risk Algılama”, Hacettepe Üniversitesi, İş Sağlığı ve Güvenliği Meslek Hastalıkları Uygulama ve Araştırma Merkezi, *Hisam Hekim Modüler Eğitim Programı İş Sağlığı ve Güvenliğinde Güncel/Özel Konular*, 2006, Modül 6.

⁵ Sheila JASANOFF, “The Political Science of Risk Perception”, *Reliability Engineering and System Safety*, 59, 1998, pp. 91-99. AYDIN, a.g.m., s. 29.

diğer bileşenler politik riski besleyen olgular olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶ Dünya üzerinde bulunan 208 ülkenin birbirlerinden farklı özelliklere sahip olması ve ayrıca ülke içinde de çeşitli ayrışmaları taşıyor olması; bu ülkelere yatırım yapacak ülke ve girişimciler bakımından sosyal, siyasal ve ekonomik olgular gibi, politik riskin de etki derecesini değiştirmektedir.

3.1. Politik Risk Türleri

Politik risk sınıflandırması yaparak bunları türlere ayırmak vepolitik risklerin yeni ve farklı formları karşısında onları tanımlamak, riski algılamaktaki en önemli ve zor bölümü oluşturmaktadır.⁷ Aslında bu risk çeşidi farklı katmanların oluşturduğu bir sarmal olarak değerlendirilebilir. Politik risk türleri; transfer riski, operasyonel risk ve mülkiyet kontrolü riski⁸ olarak üçe ayrılabilceği gibi; 2013 Dünya Yatırım ve Politik Risk Raporu'nda yer alan politik risk türleri ve bu türlerin iç içe girmiş sonuçları olarak da sınıflandırılabilir. Bu politik risk türlerini, Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY) yapan firmaların, riski algılama düzeylerine ve yatırımlar üzerinde tehdit yaratma olasılıklarına göre sıralamak mümkündür. Bu son yaklaşıma göre politik riskleri tanımlayabiliriz:

3.2. Politik Riskin Bileşenleri

- **Düzende olumsuz değişiklikler:** Mevcut siyasal düzenin bir önceki ve mevcut duruma nazaran negatif yönde dezorganize edilmesi,
- **Sözleşme ihlali ya da feshi:** Sözleşme hükümlerinden birine veya birkaçına taraflardan biri veya birkaçı tarafından uyulmaması veya fesih müeyyidesinin uygulanması,
- **Transfer ve konvertibilite kısıtlamaları:** Para aktarımı ve paranın serbestçe dövize çevrilebilirliğinin kısıtlanması,
- **Sivil rahatsızlık:** Toplumda yer alan kişi veya grupların, ekonomik, sosyal veya siyasal hayata ilişkin duyduğu huzursuzluk,
- **Mali yükümlülük sorumluluğunun yoksunluğu:** Borçların ifasının ve vergi ödevinin yerine getirilmemesi, sözleşmelere aykırılıklar,
- **Kamulaştırma:** Menkul ya da gayrimenkulün devlet mülkiyetine geçmesi,
- **Terörizm:** Siyasal, dinsel yahut ekonomik hedeflere ulaşmak amacıyla her türlü baskı ve şiddetin kullanımı,

⁶ Ortwin RENN vd, "The Social Amplification of Risk: Theoretical Foundations and Empirical Applications", *Journal of Social Issues*, 1992, 48(4), pp. 137-160. Dilber ULAŞ, "AB'ye Yönelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Çokuluslu İşletmelerin Üretim Yeri Seçim Kararları", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 2008, 8 (2), Bahar, s. 82.

⁷ Steve CULP, "Political Risk Can't Be Avoided, But It Can Be Managed", 2012, <http://www.forbes.com/sites/steveculp/2012/08/27/political-risk-cant-be-avoided-but-itcan-be-managed/>, Erişim Tarihi 27.03.2014. Gökhan BİLGE, "Bankalar Açısından Risk Yönetiminin Önemi ve Basel-II Sürecinin Risk Yönetimi Üzerindeki Etkileri", Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, 2011, Isparta, s. 17.

⁸ Levent NART, "Politik Risk Sigortası", Türkiye Mütteahhitler Birliği 30. Olağan Genel Kurulu, Koza Yayın Dağıtım, Kasım 2011, Ankara, s. 56.

• **Savaş:** Ülkeler, bloklar ya da bir ülke içerisindeki büyük gruplar arasında gerçekleşen topyekûn silahlı mücadele ya da karşı tarafı yıldırmak, maddi ve manevi zarar vermek için gerçekleştirilen silahsız faaliyetler⁹ olarak tanımlanmaktadır.

Risk kavramının daha iyi anlaşılması bakımından, riske neden olan bileşenlerin çoklu gösterimi Tablo 1’ de yer almaktadır.

Tablo-1: Riske neden olan bileşenler

Riski oluşturan politik güç bileşenleri	Ev sahibi ülkelerdeki politik risk bileşenleri
İdeolojik güçler	Uygulanan yönetim şekli
Milliyetçilik eğilimleri	Sosyal huzursuzluk ve karışıklık
Devlet eliyle işletmecilik eğilimleri	Silahlı mücadeleler, yerel ayaklanmalar ve isyanlar
Devlet etkisi ve kontrolü	Uluslararası ittifaklar
Devletin ya da hükümetin istikrarlılığı	Hükümetlerin politik gücü
Tarihe dayanan politik çatışma ve düşmanlıklar	Muhalefet gruplarının politik gücü
Uluslararası örgütlerin etkisi	Hükümet kararlarının etkileri ve sonuçları
Ülkelerin savunma politikaları	Milliyetçilik
Ülkelerin dış politikaları	Yabancı yatırımlara olumsuz tepkiler
Çokuluslu girişimler ve siyaset	
Siyasal olumsuzluklar	
Terörizm	

Kaynak: Nart, 2011: 56-57.

3.3.Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Risk

Doğrudan yabancı yatırımların akışını etkileyen faktörlerin belirlenmesi, ekonomik ve politik faktörler olmak üzere iki ana kategori üzerinden yürütülmektedir.¹⁰ Ekonomik ve politik istikrarsızlık arttıkça, yatırım riski de artmakta ve yatırım girişlerinde azalma meydana gelmektedir.¹¹ Son yıllarda DYY’nin belirleyicileri üzerindeki çalışmalar, politik ve uluslararası finans literatürünün ilgi odağına taşınmıştır.¹² Özellikle dış yatırımların önemini fark eden ekonomiler, 1990’lardan beri hızla yatırımlarını çok

⁹ MIGA, “World Investment and Political Risk 2013”, Document: Antoine A. Jaoude, MIGA/World Bank Group, 2014 (<http://www.miga.org/documents/WIPR13.pdf>).

¹⁰ Guy LEOPOLD; KamgaWAFO, “Political Risk and Foreign Direct Investment”, Faculty of Economics and Statistics University of Konstanz, 1998, p. 37.

¹¹ Matthias BUSSE; Carsten HEFEKER, “Political Risk, Institutions and Foreign Direct Investment”, Hamburg Institute of International Economics, HamburgischesWelt-Wirtschafts-Archiv (HWWA) Discussion Paper 315, 2005 April, ISSN 1616-4814, p. 24.

¹²LEOPOLD, WAFO, a.g.m., s. 37.

büyük rakamlara ulaştırmışlardır.¹³ Çeşitli çalışmalar, dünya yatırım profilinin şekillenmesinde, politik riskin belirleyici unsur olduğunu göstermektedir. Gerçekleştirilen çalışma sonuçları, doğrudan yabancı yatırımın en belirleyici ilk üç sırasını; ekonomik, finansal ve politik risk unsurlarının oluşturduğunu göstermektedir.¹⁴ Aizenman tarafından gerçekleştirilen bir başka araştırma sonucuna göre de, yatırım riski ile ilişkili olan bir diğer politik risk bileşeni olan istikrarsızlık derecesinin, gelişmekte olan ülkelerde ve özellikle Ortadoğu ülkelerinde yabancı yatırımın kritik bir belirleyicisi¹⁵ olduğu belirtilmektedir.

Gelişmekte olan ekonomilerde DYY için en önemli kısıtlamalar sıralamasında politik risk 3. sırada yer alırken, 2014'te yapılan araştırmada 2. sırada yer almıştır.¹⁶ Ayrıca, 74 ülkede 3951 firmanın katılımıyla gerçekleştirilen anket çalışmasında, yolsuzluk ve yargı öngörülemezliği ikinci ve üçüncü en ciddi engel ve kısıtlama olarak görülmüştür.¹⁷

İstikrar, hukuk-düzen, demokrasi ve bürokrasinin kalitesi, yatırım girişleri üzerinde olumlu bir etki yaratırken, politik riskin varlık derecesi, firmaların yatırım kararlarını olumlu veya olumsuz olarak etkilemektedir.

Bu bağlamda Pennsylvania State Üniversitesi tarafından gerçekleştirilen çalışmaya göre; yatırımların çokça yapıldığı gelişmekte olan pazarlar açısından, doğrudan yabancı yatırıma olan bağımlılıkları nedeniyle, gelişmekte olan ülkelerde terörün ekonomik etkilerinin çok daha fazla görüldüğü belirtilmiştir.¹⁸

Gerçekleştirilen bir başka çalışmada yer alan ve 20 yıllık bir süreyi kapsayan cross-country analizinde; iç ve dış çatışmalar, etnik gerginlikler ve demokratik hesap verebilirlik gibi risk unsurları, DYY'de belirleyici faktörler olarak ortaya çıkmışlardır. Özellikle; etnik fraksiyonlar arasındaki çatışmaların derecesi önemli ölçüde DYY üzerinde anlamlı bulunmuştur.¹⁹ Özellikle yatırımları baltalayan etmenlerden biri olan terör, günümüzde, politik risk etmenleri arasında giderek yükselen bir paya sahip olmaya başlamıştır. Gelişmekte olan beş ülkede yapılan terör saldırıları oranları, 2011 yılı itibarıyla dünya çapındaki terörist saldırıların % 70'ini oluşturmaktadır. Bu beş ülkenin maruz kaldığı terörist saldırı ise şöyledir:

- Irak; % 25.78
- Pakistan; % 19.96
- Hindistan; % 12.67
- Afganistan; % 8.35

¹³ Nabamita DUTTA; Sanjukta ROY, "Foreign Direct Investment, Financial Development And Political Risks", West Virginia University, Munich PersonalRePEc Archive (MPRA) paper No. 10186, Posted 27, 2008 August, p. 34.

¹⁴ Kitty K. CHAN; EdwardR. GEMAYEL, "Risk Instability and the Pattern of Foreign Direct Investment in the Middle East and North Africa Region", *International Monetary Fund-IMF Working Paper*, Authorized for distribution by Adam Bennet, 2004 August, p. 19.

¹⁵ Aizenman'dan aktaran, Chan ve Gemayel, a.g.m., 2004.

¹⁶ MIGA, a.g.e., ss. 20-21.

¹⁷ HENISZ-ZELNER, a.g.m., 2003.

¹⁸ Akgün İnönü ALP, "Terörün Ekonomik Etkileri", *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, 2013, 4 (1), s. 10.

¹⁹ BUSSE-HEFEKER, a.g.m., 2005.

- Rusya; % 3.71.²⁰

Risk ve bileşenleri her an ve her türlü şekilde bir yansıma gerçekleştirerek dengelerin değişmesine neden olmaktadır. Bu değişim faktörünün can alıcı noktasını ise terörizm oluşturmaktadır. Terörizmdeki hedef değişkenliği, terörizmi en tehlikeli tehdit unsuru olarak global düzeyde daha çok hissedilir ve öngörülemez hale getirmiştir. Bu nedenle tehdit algılaması ve yarattığı yatırım tehdidi ve can kaybı sıralamasında dış çevreyi oluşturan risklerin başında terörün yer aldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Günümüz dünyasına istikrarsızlık ve terör dalgası olarak yayılan “(...) gelişmeler Orta Doğu’da birbirine bağlı ve süratle değişim gösteren zincirleme tepkiler, birbirinden ayrılmayan sorunlar, bölgenin ve dünyanın barış ve istikrarını ciddi şekilde etkilemektedir”.²¹

4. TERÖRİZMDE FRANCHISING

İmtiyaz verme anlamına gelen franchising; birbirinden bağımsız iki taraf arasında oluşan isim hakkı sözleşmesidir. Farklı pazarlarda isim hakkı kullanımının belirli şartlara bağlı olduğu ve işin, yönetim-organizasyon benzeşimi ile desteklendiği şube/bayilik açma yetkisinin aktarımıdır. Uzun vadeli ve sürekli iş ilişkisine dayalı olan bu yapı, sistem ve marka kullanılması sayesinde imtiyaz sahibinin kurumsal kimliğinden, bilinirliğinden faydalanarak bir çok iş kolunda uygulanmaktadır. Ancak bu franchising uygulamalarının son yıllarda terör örgütleri tarafından da kullanıldığı ve hâlihazırda istikrar bozukluğu yaşanan bölgelerde ve özellikle bazı Afrika ve Ortadoğu ülkelerinde politik şiddet yanlılarının franchise sistemini kullanarak kendilerine bir pazar oluşturdukları gözlemlenmektedir. Terör örgütlerinin franchise sayesinde oluşturduğu bu bağlantı, faaliyet alanlarının genişlemesine ve etkilerinin daha hissedilebilir olmasına neden olmuştur. Buna en uygun örneği oluşturan ve âdemi merkezîyet esastan da faydalanan terör örgütü, Afrika ve Ortadoğu’da franchisingler açan El-Kaide’dir. İlk çokuluslu terör örgütü olma özelliği taşıyan²² El-Kaide’nin, bazı Afrika ve Ortadoğu ülkelerindeki başlıca franchisinglerini şöyle sıralamak mümkündür:

4.1. El-Kaide (Prime): Afganistan-Pakistan

Örgütün tarihi, Sovyetlerin 1979’da Afganistan’ı işgal etmesi ile başlayıp, buna karşı koymak için 1980’de gönüllü Müslüman Tugaylarının oluşturulmasına kadar uzanmaktadır. Geleneksel terör örgütlerinden farklı olan El-Kaide, herhangi bir devletin finanse ettiği bir sponsora bağlı değildir.²³ El-Kaide hareketi Selefî-Vahhabi ideolojisine dayanır. Kendi dışındakileri kabul etmeyen harici bir harekettir.²⁴

²⁰ START, “New data reveals al-Qaida-linked groups among most active terrorist groups in the world”, Maryland University, 2012 October 16.

²¹ Hasret ÇOMAK, “Önsöz”, Uluslararası Orta Doğu Kongresi 1-2 Kasım, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, 1.Baskı, Bildiri Kitabı, Cilt II, Ağustos 2012, s. 495.

²² Beyhan GÜRBÜZ, “Dini Motifli ve Uluslararası Bir Terör Örgütü Olarak El-Kaide”, Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslar arası İlişkiler Anabilim Dalı, 2008, Ankara, s. 144.

²³Laura HAYES vd, “Al-Qaeda-Osama bin Laden’s Network of Terror”, (<http://www.infoplease.com/spot/al-qaeda-terrorism.html>), 2014.

²⁴ İlyas AVCI, “El Kaide Tehdidi ile Mücadele”, *Polis Bilimleri Dergisi*, 2009, 11 (3), s. 98.

Başlıca iki amacı olduğu belirtilen bu terör örgütünün birinci amacı; İsrail dâhil Orta Doğu'yu "istekleri doğrultusunda şekillendirdiklerini iddia ettikleri başta ABD ve Batılı güçleri Müslüman topraklarından çıkarmak" ve ikinci amaç olarak; "bu ülkelerle işbirliği içinde olan ve İslami olmadıklarına inandıkları rejimleri ortadan kaldırmaktır".²⁵ Tüm Müslümanları birleştirecek ve gerekirse zorla ilk Halife kuralına bağlı kalarak bir İslam devleti kurmak istemektedir.²⁶

Burke ve Whelan gibi birçok uzman El-Kaide yapılanmasının; çekirdek yapı, uluslararası düzeyde El-Kaide amaçlarını benimseyen yerel militan gruplar ve yalnızca ideolojiye bağlanan ancak eylem yapmayan kişiler olmak üzere üç farklı unsurdan oluştuğunu belirtmektedir.²⁷ Tek bir merkezi olmayan bu örgüt²⁸, birleşik ve bütünlüklü bir yapılanmaya sahip değildir, merkezden bağımsız yerel dinamikler üzerine kuruludur.²⁹

4.2. İslami Mağrip El-Kaide (İMEK-AQIM): Kuzey Afrika

Sahra ve Sahel'de faaliyet gösteren Selefi-cihadı militan gruptur. Afgan işgalinde Sovyetlere karşı eğitilen "Afgan Araçları" olarak bilinen Kuzey Afrikalı gönüllülerin bir bölümünün, sonraki yıllarda bölgeye dönerek bir takım İslamcı hareketleri radikalleştirdikleri ve lider konumunda hareket ettikleri söylenmektedir. Grup özellikle, 1990'larda Cezayir'in iç savaşında kök salmış ve son on yılda bölgesel ihtirasları olan bir El-Kaide kuruluşu haline gelmiştir. Farklı ve çoğu zaman bağımsız hücreler halinde şekillenen tugaylara bölünen grup, Ocak 2007'de adını resmen İslami Mağrip El Kaide Örgütü (AQIM) olarak değiştirmiştir.³⁰

4.3. El Şebab: Somali

Örgüt, Somali'ye giren Etiyopya güçlerine karşı, hükümete destek olmak için 2006 yılında bir gençlik kolu olarak kurulmuştur.³¹ İç savaştan beslenen ve zamanla güç kazanan grup, söylemlerini de değiştirerek, İslamcı militan ihraç etme eğilimi ve küresel tutkuları olan bir grup olma yolunda ilerlemiş³² ve 2012 Şubat'ında El-Kaide'ye katıldığını açıklamıştır.³³

²⁵ UTSAM, "Dünya'daki Terör Örgütleri-Seri-1", Utsam Raporlar Serisi: 25 Ocak 2013, s. 42.

²⁶ HAYES vd, 2014.

²⁷ Burke ve Whelan, aktaran: Avci, a.g.m., s. 97.

²⁸ Jayshree BAJORIA, Greg BRUNO, "Al Qaeda (a.k.a. al - Qaida, al - Qa' ida)", 6 June 2012, (<http://www.cfr.org/terrorist-organizations-and-networks/al-qaeda-k-al-qaida-al-qaida/p9126>).

²⁹ GÜRBÜZ, a.g.t., s. 144.

³⁰ Michel CHOSSODOVSKY, "İslami Mağrip El Kaide'si: Kim Kimdir? Militanların Arkasında Kim Var?", 2013, (<http://medyasafak.com/kose-yazisi/39/michel-chossodovsky/islami-magrip-el-kaid-e-si--kim-kimdir-militanlarin-arkasinda-kim-var>).

³¹ BBCTÜRKÇE, "Kenya'daki saldırının sorumlusu Eş-Şebab kimdir ?", 24 Eylül 2013 (http://www.bbcouk/turkce/haberler/2013/09/130924_essebabshml).

³² Cody CURRAN, "Global Ambitions: An Analysis of al Shabaab's Evolving Rhetoric", AEI Critical Threats Project, 2011, February 17.

³³ Adam KAHAN, "Al Shabaab's Rise in the Al Qaeda Network", AEI Critical Threats Project, 2011 August 9.

4.4. Arap Yarımadası El Kaide (AQAP): Yemen

El-Kaide için, Yemen; aşiret toplulukları, güvenlik koşulları, özellikle de sosyal ilişkiler ve kültürel normların doğası itibarıyla bir sığınak ve militanları mıknaş gibi çeken bir yer olmuştur.³⁴ Ortadoğu' da kendine rahat bir yer edinen El-Kaide, yayılcı politikasını buradan sürdürmüştür. 2009 yılında El-Kaide'nin, Yemen ve Suudi şubelerinin birleşmesi ile oluşmuştur.³⁵

4.5. Irak El Kaide (AQI): Irak-Suriye

Levant bölgesindeki bu terör örgütü; 2004'te "Irak El Kaidesi Tevhid ve Cihad Cemaati" adıyla kurulan ve sonradan adını değiştiren Irak-Şam İslam Devleti (İŞİD) olarak bildiğimiz radikal gruptur.³⁶ Çeşitli ad ve kısaltmalar (ISIL-ISIS) ile anılan bu örgüt, Irak ve özellikle Suriye' de yaşanan iç savaştan³⁷ ve bir ölçüde tükenmiş güvenlik durumundan yararlanmışır. Ortadoğu ve Kuzey Afrika genelinde demokrasi talebi ile yaşanan halk ayaklanmasının bir parçası olmayan El-Kaide Levant şubesi, sürece sonradan dâhil olmuştur. Politik şiddet yanlılarının bölgedeki politik riski bir fırsat olarak addettiği³⁸ ve Orta Doğu'nun kalbinde Arap kadrolu teröristler³⁹ türemesine neden olduğu görülmektedir.

Bu şubeler veya yeni tabiriyle franchise olarak belirlenen aynı örgütün yerel kolları arasındaki ortak yönler; icra ettikleri faaliyet, hedef, yapılanma ve ideoloji bağlamındaki benzeşmelerde düğümlenmektedir.

Bu bakış açısı ile ele alındığında salt yerel bir terör tehdidinden ziyade istediği zaman ve istediği yerde, açtığı yerel organizasyonlarla ve merkezinden aldığı destekle yerel ihtiyaçlarla faaliyet gösteren küresel bir tehditle karşı karşıya olduğumuzu söyleyebiliriz.

5.AFRİKA İLE ORTA DOĞU' DAKİ TERÖRİZM FRANCHISING VE YATIRIMLAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Ortadoğu'nun ve bazı Afrika ülkelerinin zengin petrol yatakları bölge halkının letal (öldürücü) yaşam kaynağı haline gelmiştir. Özellikle, 20. yy. da artan petrol üretimi, bu bölgelerin önemini daha da artırmıştır. "Bu ham maddenin zenginliğinden dolayı bölge, büyük devletlerin rekabet sahasına dönüşmüştür".⁴⁰ Terör örgütleri de bu rekabette etkin rol oynamaktadır. Günümüz konjonktüründe etik dışı rekabet sözcüğü olmaktan ve mevcut yatırımlar ile olası yatırımların önü kesilmektedir. Ülkeler için yadsınamayacak önemde olan uluslararası yatırımların ekonomik hayatın

³⁴ Benjamin FORSTER, "The Global Expansion of the Al Qaeda Franchise", CMC Senior Thesis, Claremont Mc Kenna College, 2011, p. 114.

³⁵ Bruce RIEDEL, a.g.m., 2011.

³⁶ ANADOLU AJANSI, "İŞİD' in 'yabancı uyruklu' militanları", 2014, (<http://www.aa.com.tr/tr/haberler/351475--isidin-quot-yabanci-uyruklu-quot-militanlari>).

³⁷ Zachary LAUB; Jonathan MASTERS, "Islamic State in Iraq and Greater Syria", *Council on Foreign Relations - Backgrounders*, 2014, January 12, (<http://www.cfr.org/iraq/islamic-state-iraq-greater-syria/p14811>).

³⁸ U.S. DEPARTMENT OF STATE, *Diplomacy in Action*, 2013. "Chapter 2. Country Reports: Middle East and North Africa Overview", Office of the Coordinator for Counter terrorism, 2013.

³⁹ J. Michael TOTTEEN, "Al Qaeda's Defeat in Iraq", 2008, September 19, (<http://www.michaeltotten.com/archives/2008/09/al-qaeda-defeat.php>).

⁴⁰ İPEK YOLU KALKINMA AJANSI, "Orta Doğu Durum Raporu", Ocak 2011, (<http://www.ika.org.tr/upload/yayinlar/TC-IpekYolu-Kalkinma-Ajansi-Orta-Dogu-Durum-Raporu-587244.pdf>), s. 134.

pekiştiricisi olduğu yok sayılmakta ve bölge, terör örgütleri tarafından tecrit edilmeye çalışılmaktadır.

Bölgedeki mevcut politik belirsizliğe eklenen güvenlik sorunları, ülkelerde yatırımcı ve tüketicilerin güveninin azalmasına yol açarak, bu ülkelere doğrudan yabancı sermaye girişlerinin azalmasına ve finansman imkânlarını sınırlandıran bir duruma gelmiştir.⁴¹ Tablo 1' de yer alan; El-Kaide'nin şubeler açarak varlığını en çok hissettirdiği ülkelerin son 10 yıllık yatırım oranlarına baktığımızda, Arap Baharı ile yatırımlarda başlayan kırılmaları ve devam eden terör eylemlerinin neden olduğu ciddi yatırım düşüşlerini görebilmekteyiz.

	Afganistan	Pakistan	Cezayir	Somali	Yemen	Irak	Suriye
2004	186.9	1 118.0	882.0	- 4.8	143.6	300.0	320.0
2005	271.0	2 201.0	1 145.0	24.0	-302.1	515.3	500.0
2006	238.0	4 273.0	1 887.6	96.0	1 121.0	383.0	659.0
2007	188.7	5 590.0	1 742.9	141.0	917.3	971.8	1 242.0
2008	94.4	5 438.0	2 632.1	87.0	1 554.6	1 855.7	1 465.6
2009	75.7	2 338.0	2 746.4	108.0	129.2	1 598.3	2 569.5
2010	211.3	2 022.0	2 301.0	112.0	188.6	1 396.2	1 465.6
2011	83.4	1 326.0	2 581.0	102.0	-518.4	2 082.3	804.2
2012	93.8	859.0	1 499.0	107.3	-531.0	2 376.3	-
2013	69.3	1 307.0	1 691.0	107.1	-133.6	2 852.0	-

Kaynak: unctad.org- World Investment Report 2014.

Dünyanın en eski askeri ve ticaret yollarından biri üzerinde bulunan Afganistan; istikrarsızlık, yolsuzluk, vergi toplama kontrolsüzlük ve usulsüzlüğün yaygın olması, yetersiz altyapı ve çeşitli terör olayları nedeniyle yabancı yatırımların yapılmasına yeterince zemin hazırlayamamıştır.⁴² Özellikle, Afganistan'daki yatırımların yükselişe geçerken, 2007-2008 yıllarında bir düşüş yaşamasına ülke sahnesinde yer alan Taliban

⁴¹ Rüstem YANAR, "Arap Baharı Sonrası Orta Doğu' da Ekonomi", *Ortadoğu Analiz*, Akademik Dergi 6 (62), 2014 Mayıs-Haziran, ss. 46-49.

⁴² İhsan BAL vd, "Afganistan'ın Geleceği Var mı?", *Analist*, USAK Yayını, Temmuz 2012.

militanlarının “meydana gelen rekor sayıda şiddet olayı”nda başı çekmesi neden olmuştur.⁴³ Ancak tablo 2’ de görüldüğü üzere yatırımlardaki en büyük kırılma şiddetin devam ettiği El-Kaide’nin en aktif olduğu 2013 yılındadır.

Pakistan’daki ilk kırılma ise; 2009 yılında Taliban ve El-Kaide terör örgütlerinin gerçekleştirdiği şiddetli saldırılar ile başlamıştır. Bu tarihten itibaren yabancı yatırımların giderek düştüğü ve 2012 yılında 859.0 milyon dolar olan yabancı yatırımların bölgede halen aktif olan terörizme rağmen, 2013 yılında 1307.0 milyon dolara yükselmesinin muhtemel nedeni Pakistan Hükümeti’nin yatırım teşviki sağlamasıdır. Belirlenen bölgelerde, sermaye malı ithalinde gümrük vergisinden muaf olma (bir defaya mahsus) ve ilk 10 yıl vergilerden muafiyet⁴⁴ sağlanması yabancı yatırımları bir nebze artırmıştır.

Cezayir’de 2008-2009 yıllarında durağan seyreden yabancı yatırımlardaki kırılmalar, El-Kaide’nin şubesi olan İslami Mağrip El-Kaide’nin etkin rol oynadığı 2012 yılında yaşanmıştır. Arap Baharı’nın Tunus’tan sonra 2. uğrak yeri olan Cezayir genç nüfusa sahip olan ve işsizliğin yoğun olarak yaşandığı bir bölgedir.

Tabloda yer alan ülkeler arasında en az yatırım yapılan ülke olan Somali, geçmişten bugüne değin istikrar ortamını elde edememiştir. El-Kaide kolu olan El Şebab ülkenin güney bölgelerini halen kontrol etmektedir.

Yemen’e yapılan yatırımlar 2006-2008 yıllarında bir ivme kazanmışsa da, 2010 yılından sonra yüksek oranda bir gerileme yaşamıştır. Tablo 2’ de yer alan son 3 yıllık verilere göre yabancı yatırımlar, bölgede yaşanan terör sebebiyle ciddi oranda olumsuz etkilenmiştir.

Irak’ta yapılan yatırımların oranı ise 2007 yılından itibaren giderek artmıştır. El-Kaide’nin tüm ülke de aktif rol oynamaması yatırım girişlerinin sekteye uğramasını engellemiştir. Ancak, özellikle IŞİD’in aktif rol oynadığı Irak-Suriye sınır bölgesindeki kargaşa, Saddam Hüseyin’den sonra yeni bir ekonomik yapılanma içine giren Irak pazarına girmek isteyen birçok yatırımcı olduğu düşünülürse, yatırım oranının çok yüksek olmadığını söylemek mümkün olabilir. Suriye’nin şu an ki mevcut durumu ve ülkenin bir kısmının IŞİD’in kontrolü altında oluşu, bölgeye yapılan yatırımları azaltmak bir yana, tamamıyla ortadan kaldırmıştır. Terör eylemlerinin etki altına aldıkları bölgelerdeki ekonomileri, direk olarak etkilediklerini söylemek mümkündür.

6. SONUÇ

Ülkeler için “can simidi” vazifesi üstlenen DYY girişleri⁴⁵ ülke ekonomisine; teknoloji, sermaye birikimi, büyüme, vergi gelirleri, ülke içi rekabet, istihdam, ihracat ve finansman gibi alanlarda nicel ve nitel gelişmelere neden olmakta⁴⁶, ayrıca insana ve fiziksel sermayeye yatırım yapılmasının önünü açmaktadır.⁴⁷

⁴³ <http://www.hurriyet.com.tr/sondakika/7948245.asp>, “2007’de Afganistan ‘da 110 Amerikan askeri öldü”, 2007.

⁴⁴ T.C. İslamabat Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, “Pakistan’da Yatırım Teşviki”, 2012.

⁴⁵ Mustafa AKBULUT, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Büyüme ve İstihdam İlişkisi”, Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, 2009, Karaman.

⁴⁶ Ayfer GEDİKLİ, “Çok Uluslu Şirketler Ve Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelişmekte Olan Ülkelerin Kalkınması Üzerine Etkileri”, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 2011, 6 (1) , ss. 96-146.

⁴⁷ AKBULUT, a.g.t., 2009.

Bütüncül anlamda DYY ve Terörizm arasındaki ilişki incelendiğinde ise karşımıza, gelişen ve nitelik değiştirerek franchise ile yeni bir boyut kazanan küresel/bölgesel terör olgusu çıkmaktadır. Bu noktada özellikle Ortadoğu’da, politik risk endişelerinden ikinci sırayı yeni boyutuyla terörizmin oluşturduğunun ortaya konması, yatırımcıların endişelerinin algılanması açısından önemlidir.⁴⁸

Ekonomik, sosyal, kültürel ve politik alanlarda yaşanan ilerleme sürecini de içine alan bir olgu⁴⁹ olarak değerlendirilen doğrudan yatırım, istikrarsızlıktan nemalanan bir takım radikal örgütlerin dünyanın dört bir yanına yaydıkları terör tehdidi nedeniyle baltalanmaktadır.

Günümüzün yurtdışı yatırım alanının lokomotif sektörlerini oluşturan; finans, ticaret ve doğal kaynaklar⁵⁰ olmasına rağmen; petrol ihraç eden ülkelerde, dünya ekonomisindeki talep azalışı⁵¹ yalnızca bölgenin değil, dünyanın ekonomik büyüme hızının da düşmesine neden olmuştur.

Ortadoğu’ya yapılan yatırım girişleri bölge ekonomisine bir ivme kazandırmışsa da, bölge genelindeki toparlanma sürecini daha kısa sürede gerçekleştirme olasılığı terör örgütleri tarafından sekteye uğratılmıştır. Özellikle çeşitli yerlerde şubeler açan ve kendini meşrulaştırmaya çalışan El-Kaide terör örgütü, Arap Baharı’ndan ve ardından gelişen olaylardan beslenerek bir uyanışa geçmiş ve ardışık suç faaliyetlerine hız kesmeden devam etmektedir.

İdeolojik olarak birbirine kenetlenmiş binlerce El-Kaide teröristinin geliştirmiş oldukları franchise şebekesinin yaratmış olduğu küresel ve bölgesel politik risk etkisi, stratejik yönetim bağlamında, politik risk değerlendirmesinin yeniden ele alınmasını gerektirmektedir. Franchise yaklaşımı, DYY kapsamında “Dış Çevre Analizi” yapılırken aşağıda sıralanan faktörlerin göz önünde bulundurulmasını gerektirmektedir.

- Terörizm, yerel anlamda ve salt görüldüğü ülke ile değerlendirilmeyecek ölçüde geniş bir alanı etkileme kabiliyeti olan sosyo-politik bir risk değerlendirmesi çevresinde ele alınmalıdır.

- Risk değerlendirmelerinin tamamı terörizm ölçeğinde, yerelden franchise veren etki odağının merkezine doğru lojistik, istihbari ve eylem kabiliyeti açısından bir bütünlük içinde bölgesel bir ekonomik-politik bir bakış açısıyla yapılmalıdır.

- Terörizm franchise’ın küresel bir etki olduğu, ancak bölgesel etkiler doğurduğu, bunun da yerel sonuçlarla terör etkisi oluşturduğu göz önünde bulundurularak politik risk değerlendirmelerinde terörist faaliyetlerin merkezini oluşturan kaynaktaki gelişmeler ve yerelle arasındaki organik bağlantılar (siyasi, ekonomik vb.) belirlenmelidir.

- Belirlenen bu ihtimaller zinciri yerce ve zamanca olabirlikler açısından en kısa, kısa ve orta vadedeki sonuçları itibarıyla kıymetlendirilmelidir.

- Tüm bu faktörler ışığında terörizmin yaratacağı çarpan etkisi her bir politik risk bileşeni ile birlikte mütalaa edilerek sonuçları yatırımcılara sunulmalıdır.

⁴⁸ MIGA, a.g.e., 2014.

⁴⁹ GEDİKLİ, a.g.m., 2011.

⁵⁰ DEİK, “Dünya’da ve Türkiye’de Yurtdışı Doğrudan Yatırımlar”, Deik- Strateji ve İş Geliştirme Müşavirliği, 2013 Ağustos, İstanbul, s. 32.

⁵¹ YANAR, a.g.m., 2014.

KAYNAKÇA

- AKBULUT, Mustafa**, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Büyüme ve İstihdam İlişkisi”, *Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı*, 2009, Karaman.
- ALP, Akgün, İnönü**, “Terörün Ekonomik Etkileri”, *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, 4 (1), 2013, s.1-19.
- ANADOLU AJANSI**, “İŞİD’ in ‘yabancı uyruklu’ militanları” 2014, <http://www.aa.com.tr/tr/haberler/351475--isidin-quot-yabanci-uyruklu-quot-militanlari>, erişim tarihi 03.07.2014.
- AVCI, İlyas**, “El Kaide Tehdidi ile Mücadele”, *Polis Bilimleri Dergisi*, 11 (3) 2009, s. 95-117.
- AYDIN, Kenan**, “Uluslararası Pazarlama Açısından Politik Risk ve Yönetimi” Ankara Sanayi Odası Yayın Organı, Mayıs / Haziran 2013, s. 24-39.
- BAJORIA, Jayshree; BRUNO, Greg**, “al Qaeda (a.k.a. al - Qaida, al – Qa’ ida)”, 6 June 2012, <http://www.cfr.org/terrorist-organizations-and-networks/al-qaeda-k-al-qaida-al-qaida/p9126>, erişim tarihi 25.06.2014.
- BAL, İhsan; YEGİN, Mehmet; MUTLU, Gülay; TÜRK, Kübra; SAKAOĞLU, Tunç**, “Afganistan’ ın Geleceği Var mı?”, *Analist Dijital Sayı*, USAK Yayını , Temmuz 2012 (<http://www.usakanalist.com/detail.php?id=124> erişim tarihi 14.08.2014).
- BBC TÜRKÇE**, “Kenya'daki saldırının sorumlusu Eş-Şebab kimdir ?”, 24 Eylül 2013, http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2013/09/130924_essebab.shtml, erişim tarihi 24.06.2014.
- BİLGE, Gökhan**, “Bankalar Açısından Risk Yönetiminin Önemi ve Basel-II Sürecinin Risk Yönetimi Üzerindeki Etkileri”, *Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı*, 2011, Isparta.
- BUSSE, Matthias; HEFEKER, Carsten**, “Political Risk, Institutions and Foreign Direct Investment”, *Hamburg Institute of International Economics, Hamburgisches Welt-Wirtschafts-Archiv (HWWA) discussion paper 315*, April 2005, ISSN 1616-4814, p. 24.
- CHAN, Kitty, K.; GEMAYEL, Edward, R.**, “Risk Instability and the Pattern of Foreign Direct Investment in the Middle East and North Africa Region”, *International Monetary Fund-IMF Working Paper, Authorized for distribution by Adam Bennet*, August 2004, p. 19.
- CHOSSUDOVSKY, Michel**, “İslami Mağrip El Kaide’si: Kim Kimdir? Militanların Arkasında Kim Var?”, 2013, <http://medyasafak.com/kose-yazisi/39/michel-chossudovsky/islami-magrip-el-kaide-si--kim-kimdir-militanlarin-arkasinda-kim-var>, erişim tarihi 06.07.2014.
- CULP, Steve**, “Political Risk Can't Be Avoided, But It Can Be Managed”, 2012, <http://www.forbes.com/sites/steveculp/2012/08/27/political-risk-cant-be-avoided-but-it-can-be-managed/>, erişim tarihi 27.03.2014.
- CURRAN, Cody**, “Global Ambitions: An Analysis of al Shabaab's Evolving Rhetoric”, *AEI Critical Threats Project*, 17 February 2011 (<http://www.criticalthreats.org/somalia/global-ambitions-analysis-al-shabaabs-evolving-rhetoric-february-17-2011>, erişim tarihi 07.07.2014).

- ÇOMAK, Hasret**, “Önsöz”, Uluslararası Orta Doğu Kongresi 1-2 Kasım, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, 1.Baskı, Bildiri Kitabı Cilt II, Ağustos 2012, s. 495.
- DEİK(Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu)**, “Dünya’da ve Türkiye’de Yurtdışı Doğrudan Yatırımlar”, Deik- Strateji ve İş Geliştirme Müşavirliği, Ağustos 2013, İstanbul, s. 60.
- DUTTA, Nabamita; ROY, Sanjukta**, “Foreign Direct Investment, Financial Development and Political Risks”, West Virginia University, Munich Personal RePEc Archive (MPRA) paper No. 10186, posted 27, August 2008, p. 32.
- FORSTER, Benjamin, S.**, “The Global Expansion of the Al Qaeda Franchise”, CMC Senior Theses, Claremont McKenna College, 2011, p. 114 (http://scholarship.claremont.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1125&context=cmc_theses, erişim tarihi 07.07.2014).
- GEDİKLİ, Ayfer**, “Çok Uluslu Şirketler Ve Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelişmekte Olan Ülkelerin Kalkınması Üzerine Etkileri”, Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 6(1) , 2011, s. 96-146.
- GÜRBÜZ, Beyhan**, “Dini Motifli ve Uluslararası Bir Terör Örgütü Olarak El-Kaide”, Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, 2008, Ankara.
- HAYES, Laura; BRUNNER, Borgna; ROWEN, Beth**, “Al-Qaeda-Osama bin Laden's Network of Terror”, 2014, (<http://www.infoplease.com/spot/al-qaeda-terrorism.html>, erişim tarihi 25.06.2014).
- HENİSZ, Witold, J.; ZELNER, Bennet, A.**, “The Strategic Organization Of Political Risks And Opportunities” Strategic Organization, 1(4), 2003, p. 451-460.
- <http://www.hurriyet.com.tr/sondakika/7948245.asp>, 2007. “2007'de Afganistan'da 110 Amerikan askeri öldü”, erişim tarihi 09.07.2014.
- İPEKYOLU KALKINMA AJANSI**, “Orta Doğu Durum Raporu”, Ocak 2011, <http://www.ika.org.tr/upload/yayinlar/TC-Ipekyolu-Kalkinma-Ajansi-Orta-Dogu-Durum-Raporu-587244.pdf> erişim tarihi 09.07.2014,s.134.
- JASANOFF, Sheila**, “The Political Science of Risk Perception”, Reliability Engineering and System Safety 59, 1998, p. 91-99.
- KAHAN, Adam**, “Al Shabaab's Rise in the Al Qaeda Network”, AEI Critical Threats Project, 9 August 2011 (http://www.criticalthreats.org/somali_a/kahan-shabaab-rise-qaeda-network-august-9-2011, erişim tarihi 06.07.2014).
- LAUB, Zachary; MASTERS, Jonathan**, “Islamic State in Iraq and Greater Syria”, Council on Foreign Relations- Backgrounders, 12 January 2014 (<http://www.cfr.org/iraq/islamic-state-iraq-greater-syria/p14811>, erişim tarihi 24.06.2014).
- LEOPOLD, Guy; WAFO, Kamga**, “Political Risk and Foreign Direct Investment”, Faculty of Economics and Statistics University of Konstanz, 1998, p. 77.
- MIGA**, “World Investment and Political Risk 2013”, document : Antoine A. Jaoude, MIGA/World Bank Group, 2014 (<http://www.miga.org/documents/WIPR13.pdf>).
- NART, Levent**, “Politik Risk Sigortası”, Türkiye Müteahhitler Birliği 30. Olağan Genel Kurulu, Koza Yayın Dağıtım, Kasım 2011, Ankara, s. 85.

- RENN, Ortwin; BURNS, William, J.; KASPERSON Jeanne X. and KASPERSON Roger, E.; SIOVIC, Paul**, “The Social Amplification of Risk: Theoretical Foundations and Empirical Applications”, *Journal of Social Issues*, 48(4), 1992, p. 137-160.
- RIEDEL, Bruce**, “AQAP’s ‘Great Expectations’ for the Future”, *Combating Terrorism Center*, 1 August 2011, (<https://www.ctc.usma.edu/posts/aqap's-great-expectations-for-the-future>, erişim tarihi 08.07.2014).
- START (National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism)** “New data reveals al-Qaida-linked groups among most active terrorist groups in the world”, *Maryland University*, 16 October 2012, (<http://www.start.umd.edu/news/new-data-reveals-al-qaida-linked-groups-among-most-active-terrorist-groups-world>, erişim tarihi 04.07.2014).
- T.C. İSLAMABAD BÜYÜKELÇİLİĞİ TİCARET MÜŞAVİRLİĞİ**, “Pakistan’da Yatırım Teşviği”, 27 Mart 2012, (<http://www.musavirlikler.gov.tr/haberdetay.cfm?HaberID=13776&dil=TR&ulke=PAK> erişim tarihi 14.08.2014).
- TOTTEN, Michael, J.**, “Al Qaeda's Defeat in Iraq”, 19 September 2008, <http://www.michaeltotten.com/archives/2008/09/al-qaedas-defea.php>, erişim tarihi 25.06.2014.
- UNCTAD (United Nations Conference on Trade And Development)**, “World Investment Report 2014: Investing in the SDGs: An Action Plan”, 2014, (http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2014_en.pdf) p.228.
- U.S. DEPARTMENT OF STATE, Diplomacy in Action**, “Chapter 2. Country Reports: Middle East and North Africa Overview”, *Office of the Coordinator for Counter terrorism*, 2013 <http://www.state.gov/j/ct/rls/crt/2012/209982.htm>, erişim tarihi 24.06.2014.
- UTSAM (Uluslararası Terörizm ve Sınır aşan Suçlar Araştırma Merkezi)**, “Dünya’ daki Terör Örgütleri-Seri-1”, *Utsam Raporlar Serisi*: 25, Ocak 2013, s. 42.
- YANAR, Rüstem**, “Arap Baharı Sonrası Orta Doğu’ da Ekonomi”, *Ortadoğu Analiz, Akademik Dergi* 6(62), Mayıs-Haziran 2014, s. 46-49.
- YAVUZ, Cavit Işık**, “Risk- Risk Değerlendirmesi ve Risk Algılama”, *Hacettepe Üniversitesi, İş Sağlığı ve Güvenliği Meslek Hastalıkları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Hisam Hekim Modüler Eğitim Programı İş Sağlığı ve Güvenliğinde Güncel/Özel Konular*, 2006, Modül 6.
- YİĞİT, Sema.; YİĞİT, Alperen. M.**, “Stratejik Yönetimde Dış Çevre Analizi: Kobi’ler Ve Büyük İşletmeler Arasında Bir Karşılaştırma”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 38, Haziran-Aralık 2011, s. 119-136.

Öğretmen Görüşüne Göre Türkçe Olimpiyatları'nın Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimine ve Öğrenimine Etkisi

Ahmet GÜRDAL*
MustafaARSLAN**

ÖZET

Bu araştırmanın amacı Türkçe Olimpiyatları'nın yabancıların Türkçe öğrenimine etkisini öğretmen görüşlerine göre saptamaktır. Dünyada hızlı bir şekilde gelişen Türkiye ile birlikte Türkçe de en çok öğrenilen yabancı dillerden birisi durumuna gelmiştir. Değişik ülkelerde Türkçe öğretmenlerin görüşüne göre Türkçe Olimpiyatları'na hazırlanan veya katılan öğrencilerin Türkçe Olimpiyatları'nın Türkçe öğrenmelerinde etkisini araştırmak üzere yarı yapılandırılmış anket yoluyla veriler toplanmıştır. Elde edilen veriler SPSS programında analiz edilerek frekans dağılımları ve yüzdelik oranları hesaplanmıştır. Bulgulara göre Türkçe Olimpiyatları'nın Türkçe öğrenenler üzerinde dili kullanmada ve kültür aktarımında doğrudan etkili olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Yabancı dil olarak Türkçe, Öğretim ve öğrenime etkisi, Türkçe Olimpiyatları, Öğretmen görüşü.*

Teachers' Views of the Effects of Turkish Language Olympiads on the Teaching and Learning of Turkish as a Foreign Language

ABSTRACT

The aim of this research is to determine the effects of Turkish Language Olympiads on teaching Turkish as a foreign language in the light of the opinions of teachers. In tandem with a rapidly developing Turkey, the Turkish Language has become one of the most learned languages in the world. In order to research the effect of Turkish Language Olympiads on teaching and learning the Turkish Language, data were collected through a questionnaire ascertaining the views of Turkish Language teachers in various countries. Frequency distribution and percentages were calculated by analyzing the collected data using SPSS. Findings indicate that Turkish Language Olympiads have a positive effect on the learning of Turkish in terms of using of the language and conveying the culture.

Keywords: *Turkish as a Foreign Language, Effects on Teaching and Learning, Turkish Language Olympiads, Teachers' Opinions*

1. GİRİŞ

Küreselleşen dünyada geçerli bir yabancı dil öğrenmek insanlar için önemli bir ayrıcalık haline gelmiştir. İnsanların ticari ilişkilerini daha kolay yürütme isteği, aradığı bilgiye ulaşp onu anlama isteği, farklı kültürleri tanıma isteği ve yeni dostluklar kurma isteği yabancı dil öğrenmeyi zorunlu kılmıştır. Yabancı dil bilmek bir kişinin iş sahibi olmasında, farklı ülkelerde üniversite okumasında, kariyer yapmasında önemli bir

* Doktora Öğrencisi, International Burch University, Eğitim Fakültesi, Saraybosna – Bosna Hersek, ahmedimbosna@botmail.com

** Doç.Dr., Canik Başarı Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Öğretmenliği Bölümü, marslan@basari.edu.tr

aşama olarak görülmektedir. Bu bağlamda yabancı dil öğrenmek amacıyla insanlar kurslara, dil merkezlerine ve özel okullara başvurumaktadırlar. Kimi aileler, çocuklarının yabancı dil öğrenmeleri için maddi tüm imkânlarını seferber ederek, iyi bir yabancı dil öğrenmesi için yurt dışına göndermektedirler.

Son on yılda Türkiye'nin dünyadaki ekonomik, siyasi ve politik alanda daha fazla etkili olmasıyla Türk diline olan ilgi de artmıştır. Türkiye büyüyen ekonomisi ve kültürel özellikleriyle dünyadaki birçok ülkenin dikkatini çekmektedir. Dünyadaki Türk okulları ve dizi filmler Türkçeyi yurt dışında daha popüler hale getirmiştir. Okullarda ve dil merkezlerindeki Türkçeye olan ilgi ve talep de bu doğrultudadır. Dünyada Türkçeye olan ilginin artmasında Türkçe Olimpiyatları'nın önemi de büyüktür. Bu kapsamda 2003 yılından beri yurt dışındaki Türk okulları, kurslar ve yüksek öğrenim gören öğrencilerin katılımıyla Türkçeder tarafından Türkçe Olimpiyatları düzenlenmektedir¹ Öğrenciler bu yarışmalara hazırlanarak, dünyanın farklı ülkelerinden gelen finalist öğrencilerle yarışmaktadırlar. Dili daha iyi öğrenmek ve öğrenilenlerin daha kalıcı olmasını sağlamak bakımından yarışma, olimpiyat tarzı aktiviteler önemlidir.

“Okul dışında öğrenme, farklı durum ve ortamlarda bireye gerçek yaşam alanında uygulamalı biçimde öğrenme fırsatları sunmaktadır. Öğrenciler bu tür öğrenme ortamlarında kendi özelliklerine uygun öğrenmeyi gerçekleştirebilirler. İstedikleri sürede ve miktarda bilgi, beceri ve davranışı öğrenip kullanabilirler”.² Türkçe Olimpiyatları okul dışı etkinlikler kapsamında öğrencilerin Türkçelerini geliştirip, pekiştirebilecekleri ortamlardan biridir.

Dil öğretiminde motivasyonu olumlu etkileyen bu tür aktiviteler bireylerin dikkatini çekmekte ve hedef dili daha iyi öğrenmelerine yardımcı olmaktadır. Bu kapsamda dünyada farklı dillerde bu tür yarışmaların yapıldığı görülmektedir. İngilizce, Türkçe, Almanca ve Arapça gibi dillerde değişik kurumlar tarafından yarışmalar organize edilmektedir. Uluslararası EF English Challenge, internet üzerinden yapılan ödüllü bir yarışmadır. Bu yarışmanın sonucunda katılımcılara sertifika ve seyahat ödülleri verilmektedir.³ Bu tür dil olimpiyatlarından bir diğeri de Uluslararası Almanca Olimpiyatları'dır. Bu olimpiyat Goethe Enstitüsü ve Almanca Öğretmenler Birliği tarafından düzenlenmektedir.⁴ Uluslararası Arapça yarışmaları ise üç yıldır yapılmakta ve başarılı olanlar çeşitli şekillerde ödüllendirilmektedir.⁵ Bu yarışmalar arasında son on yıldır yapılan Türkçe Olimpiyatları önemli bir yere sahiptir. Çünkü Türkçe Olimpiyatları, Türkiye'nin en büyük uluslararası markalarından biri haline gelmiştir. Alanında bu denli bir başka örneği olmayan dünyanın en sıra dışı, en muhteşem, en etkileyici organizasyonu olmayı başarmıştır.⁶ Dünyanın yaklaşık 140 ülkesinden katılan

¹ Mustafa Arslan, “Tarihi Süreçte Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi-Öğrenimi Çalışmaları”, *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 2012, s.181.

² Sedat Maden, “Temel Dil Becerilerinin Eğitimi Açısından Ders Dışı (İnformal) Etkinliklere Yönelik Öğretmen ve Öğrenci Tercihleri”, *Milli Eğitim Dergisi*, S. 196, 2012, s. 40.

³ Ef English Challenge, Sınav, <http://www.ef.com.tr/campaign/gec-2012/the-test/>, 10.05.2013.

⁴ Almanca Olimpiyatı, Uluslararası Almanca Olimpiyatları. <http://www.haberler.com/uluslararasi-almanca-olimpiyatları-2159632-haber/>, 10.05.2013.

⁵ Arapça Yarışmaları, Hakkında. <http://www.arapcayarisimalari.org.tr/2012/hakkında/>, 10.05.2013.

⁶ Osman Özsoy, Türkçe Olimpiyatları'nı Gölgelemek İsteyenler, <http://yenisafak.com.tr/yazarlar/osmanozsoy/turkce-olimpiyatlarını-golgelemek-isteyenler/32535>, 10.05.2013.

yabancı öğrenciler arasında farklı kategorilerde yarışmalar yapılmakta ve Türkçeyi en iyi konuşan, kullanan ve yazabilen öğrencilere çeşitli ödüller ve sertifikalar verilmektedir. Türkçe Olimpiyatları'nda yabancı dil Türkçe yarışmaları, ana dili Türkçe yarışmaları ve öğretmen yarışmaları olmak üzere üç kategoride 19 farklı yarışma yapılmaktadır. Bu yarışmalar şunlardır:

1. Yabancı Dil Türkçe Yarışmaları

1. Konuşma Yarışması
2. Yazma Yarışması
3. Dil Bilgisi Yarışması
4. Şarkı Yarışması
5. Şiir Yarışması
6. Ses Yarışması
7. Okuma Yarışması
8. Genel Kültür Yarışması
9. Kısa Film Yarışması
10. Özel Beceriler Yarışması
11. Halk Oyunları Yarışması
12. Deneme Yarışması
13. Ebru Yarışması
14. Kitap Tanıtım Yarışması
15. Ülke Tanıtım Stantları Yarışması

2. Ana Dili Türkçe Yarışmaları

1. Okuma Yarışması
2. Şiir Yarışması
3. Genel Kültür Yarışması

3. Öğretmen Yarışması

1. Bilgi Yarışması⁷

Türkçe Olimpiyatları'na hazırlanan öğrencilerin Türkçelerini daha hızlı geliştirmeleri muhtemeldir. Çünkü öğrenciler yarışmalara hazırlanırken daha iyi motive olurlar ve öğrendiklerini pratik ederler. Finale kalmaları durumunda Türkiye'ye gidecek olmaları, çeşitli ödüller ve sertifikalar kazanacak olmaları da katılımcıların isteklendirilmesinde etkili unsurlardır. Yarışmaya katılacak adaylar kendilerine ayrı bir çalışma programı çıkartıp boş zamanlarında Türkçe çalışarak yarışmaya hazırlanmak durumundadırlar. Bütün bu faaliyetler öğrencilerin ilgi ve merakını Türkçe üzerinde yoğunlaştırmakta ve dili daha çok kullanmalarına olanak sağlamaktadır.

Türkçe Olimpiyatları içerisinde yer alan ülke stantları yarışması, öğrencilerin kendi kültürlerini Türkiye'de sergileme imkânı sunmaktadır. Yarışmacı öğrencilerin stantlarda kültürel zenginliklerini Türkçe olarak tanıtmaları, izleyicilerin dikkatini daha da çekmekte ve aralarında bir yakınlaşma oluşturmaktadır. Öğrenciler kendi

⁷ Türkçe Olimpiyatları, Yarışmalar. <http://www.turkceolimpiyatları.org/Yarismalar/?Dil=TR>, 10.05.2013.

kültürlerini Türkçe anlatırken ana dil konuşucularıyla doğal olarak birebir pratik yaparlar.

Dil öğretimi aynı zamanda bir kültür aktarımıdır. Yabancılar, Türkçeyle birlikte Türkiye'yi ve Türk kültürünü de tanıma ve öğrenme fırsatı bulurlar. Bireyler bir öğrenirken hedef dili konuşanların kültürüne, toplumsal yaşamına ilgi duyarlar.⁸ Öğrenciler Türkçeyi, Türk kültürünü daha yakından tanırlar ve dilin yaşandığı ortamı görürler. Bu tür etkinlikler öğrencilerin Türkçelerini ilerletmekte hem de Türk insanı ile olan ilişkisini kuvvetlendirmektedir.

2. YÖNTEM

2.1 Araştırmanın Yöntemi

Türkçe öğretmek üzere yurt dışındaki kurumlarda çalışan öğretmenlerin görüşüne göre Türkçe Olimpiyatları'nın yabancı dil olarak Türkçenin öğretimine ve öğrenimine etkisini belirlemek amacıyla yapılan bu çalışma nitel bir araştırmadır.

2.2. Araştırma Grubu

Araştırmaya Bosna Hersek'ten 13; Gürcistan'dan 8; Mısır, Myanmar, Nijerya, Irak ve Tacikistan'dan 2'ser; Kazakistan, Moğolistan, Somali, Yemen, Dağıstan, Türkmenistan, Romanya, Afganistan, Pakistan, Ürdün, Kırgızistan, Arnavutluk, Senegal ve Moldova'dan 1'er olmak üzere toplam 45 öğretmen katılmıştır.

2.3. Verilerin Toplanması

Yurt dışında 21 farklı ülkede görev yapmakta olan öğretmenlerin görüşlerine başvurularak açık görüşme yoluyla veriler toplanmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış anket (likert ölçeği) uygulanmıştır. Ankette adaylara 22 soru yöneltilmiştir. Katılımcılardan kendilerine yöneltilen sorulara “Kesinlikle Katılıyorum” (1), “Katılıyorum” (2), “Kısmen Katılıyorum” (3), “Katılmıyorum” (4), “Kesinlikle Katılmıyorum” (5) şeklinde yanıtlar vermeleri istenmiştir.

2.4. Verilen Çözümlemesi

Yapılan çalışmada verilerin çözümlemesi için SPSS programı kullanılmıştır. SPSS programında verilerin frekans dağılımı ve yüzdelik oranları analiz edilmiştir.

3. BULGULAR VE YORUMLAR

Verilerin analiz edilmesi sonucunda ulaşılan bulguların frekans dağılımları ve yüzdelikleri tablolar halinde verilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular aşağıdaki gibi gerçekleşmiştir.

Çalışmaya katılan öğretmenlerin demografik bilgileri incelendiğinde % 73.3'ü erkek, % 26.7'si bayan; yaş dağılımları % 57.8'i 20-30 yaş arasında, % 37.8'i 31-40 yaş arasında ve % 4.4'ü 41 yaş ve üzeri; tecrübe dağılımları % 44.4'ü 0-5 yıl arası, % 26.7'si 6-10 yıl arası, % 28.9'u 11 yıl ve üzeri tecrübeye sahip oldukları belirlenmiştir. Yaş dağılımı ve iş tecrübelerinden anlaşılacağı üzere çalışmaya katılan öğretmen kadrosu dinamik bir yapıya sahiptir.

⁸ M. Bahaddin Acat ve Seyfettin Demiral, “Türkiye’de Yabancı Dil Öğreniminde Motivasyon Kaynakları ve Sorunları”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, Sayı 31, 2002, s.316.

Tablo 1. Türkçe olimpiyatları yabancıların Türkçe öğrenmesine olumlu katkı sağlar.

	f	%
Kesinlikle Katılıyorum	33	73,3
Katılıyorum	11	24,4
Kısmen Katılıyorum	1	2,2
Katılmıyorum	0	0
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Toplam	45	100,0

Tablo 1'e göre Türkçe olimpiyatlarının, yabancıların Türkçe öğrenmesinde olumlu bir katkı sağladığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda araştırmaya katılan öğretmenlerin % 97,7'si (kesinlikle katılıyorum %73,3 + katılıyorum %24,4) Türkçe olimpiyatlarının, Türkçe öğrenmeye etkisini olumlu bulmaktadır.

Tablo 2. Türkçe olimpiyatları öğrencilerin Türkçeye olan ilgisini daha da artırmıştır.

	F	%
Kesinlikle Katılıyorum	28	62,2
Katılıyorum	13	28,9
Kısmen Katılıyorum	4	8,9
Katılmıyorum	0	0
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Toplam	45	100,0

Türkçe olimpiyatlarının öğrencilerin Türkçeye olan ilgisine etkisi (% 62,2 kesinlikle katılıyorum +% 28,9 katılıyorum) % 91,1 oranındadır. Bu sonuca göre Türkçe olimpiyatları öğrencilerin Türkçeye olan ilgisini, merakını artırmaktadır. Görsel ve yazılı yayın organlarından da takip edildiği kadarıyla Türkçe olimpiyatları, yurt dışında ülkelerin kendi içerisindeki elemelerden Türkiye'deki finallere kadar insanlarda büyük bir heyecan ve ilgi uyandırmaktadır.⁹

Tablo 3. Türkçe olimpiyatları öğrencilerin ders dışı Türkçe faaliyetlerine daha çok katılmalarını sağlar.

	f	%
Kesinlikle Katılıyorum	32	71,1
Katılıyorum	10	22,2
Kısmen Katılıyorum	2	4,4
Katılmıyorum	1	2,2
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Toplam	45	100,0

⁹ Türkçe Olimpiyatları, Hakkımızda. <http://www.turkceolimpiyatları.org/> Kurumsal/Yazılar.aspx?Yazi=2, 10.05.2013.

Araştırmada elde edilen diğer bir bulguya göre % 93,3'lük oranla (% 71,1 kesinlikle katılıyorum, % 22,2 katılıyorum) Türkçe olimpiyatları, öğrencilerin ders dışı Türkçe faaliyetlere daha çok katılmalarını sağlamaktadır. Ders içi faaliyetler hedef dilin istenilen ölçüde öğretilmesinde büyük katkısı olmasına rağmen yeterli olmamaktadır. Ders dışı birtakım faaliyetlerle öğrenciler hedef dili kullanabilme fırsatı yakalarlar.¹⁰

Tablo 4. Türkçe olimpiyatlarında verilen ödüller öğrencilerin Türkçeye olan ilgilerini artırır.

	f	%
Kesinlikle Katılıyorum	25	55,6
Katılıyorum	14	31,1
Kısmen Katılıyorum	5	11,1
Katılmıyorum	0	0
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Toplam	44	97,8

Türkçe olimpiyatlarında verilen ödüllerin öğrencilerin Türkçeye olan ilgilerine yönelik etkisine deneklerin % 55,6'sı kesinlikle katılıyorum, % 31,1'i katılıyorum, % 11,1'i kısmen katılıyorum şeklinde yanıtlar vermişlerdir. Davranışçı yaklaşıma göre psikologlar insan davranışları üzerinde ödüllerin etkili olduğunu, bireyin her zaman olumlu pekiştirgeç beklentisi içerisinde olduğunu belirtirler.¹¹ Bu doğrultuda araştırma sonucuna göre öğrencilerin Türkçeyi öğrenmek istemelerinde ve Türkçe olimpiyatlarına hazırlanmalarında ödülün etkili olduğu söylenebilir.

Tablo 5. Türkçe olimpiyatları öğrencilerin Türk kültürünü tanımalarında etkilidir.

	F	%
Kesinlikle Katılıyorum	31	68,9
Katılıyorum	9	20,0
Kısmen Katılıyorum	4	8,9
Katılmıyorum	0	0
Kesinlikle Katılmıyorum	1	2,2
Toplam	45	100,0

Tablo 5'e göre Türkçe olimpiyatlarının, öğrencilerin Türk kültürünü tanımalarındaki etkisi yüksektir. Bu duruma öğretmenlerin % 68,9'u kesinlikle katılıyorum, % 20,0'i katılıyorum, % 8,9'u ise kısmen katıldıklarını belirtmişlerdir. Dil

¹⁰ Dilset Akademi, (2013). Ders Dışı Türkçe Öğretim Faaliyetleri. <http://www.dilset.com/akademi/index.php/website/content/2191>, 10.05.2013.

¹¹ Derya Balcı, Yabancı Dil Öğretiminde Motivasyon. <http://www.ingilish.com/db1.htm>. 10.06.2013

kültürün ürünüdür ve dile o toplumun kültürel özellikleri etki eder.¹² Dolayısıyla Türkçe olimpiyatları ile Türkçelerini geliştiren öğrenciler, Türk kültürünü de öğrenirler.

Ayrıca Türkçe Olimpiyatları, öğrencilerin kendi ülkelerini ve kültürlerini tanıtmalarına, anlatmalarına olanak sağlamaktadır. Bu durumun öğrenciler üzerindeki pozitif etkisi % 82,3 (% 55.6 kesinlikle katılıyorum, % 26.7 katılıyorum)'tür. Öğrenciler, ülkelerini Türkçe olarak tanıtan stantlar hazırlayıp ülkelerini tanıtmakta ve hedef dilin konuşucularıyla birebir iletişime geçmektedirler.¹³ Stantları gezmeye gelenler ve stant tanıtımına katılan öğrenciler bir çatı altında birçok kültüre ait özellikleri tanıma, öğrenme fırsatı bulurlar. Böylece kültürler arası diyalogun gelişimine büyük bir katkı sağlanmaktadır.

Türk kültürü ile birlikte Türkçe olimpiyatlarının, Türkiye'nin tanıtılmasına da katkı sağladığı anlaşılmaktadır. Konuyla ilgili olarak araştırmaya katılan öğretmenlerin % 68.9'u kesinlikle katılıyorum, % 26.7'si katılıyorum şeklinde olumlu beyanda bulunmuşlardır. Bu durumda uluslararası Türkçe olimpiyatları Türkiye'nin tanıtımına büyük katkı sağlamaktadır.¹⁴

Tablo 6. Türkçe olimpiyatları farklı ülkelere öğrencileri buluşturarak kültürler arası diyaloga katkı sağlar.

	f	%
Kesinlikle Katılıyorum	30	66,7
Katılıyorum	10	22,2
Kısmen Katılıyorum	4	8,9
Katılmıyorum	0	0
Kesinlikle Katılmıyorum	1	2,2
Toplam	45	100,0

Elde edilen bulgulardan anlaşılacağı üzere (% 66.7 kesinlikle katılıyorum, % 22.2 katılıyorum, % 8.9 kısmen katılıyorum) 97.8'lik yüzdelle Türkçe olimpiyatları farklı kültürleri buluşturarak bir diyalog ortamı oluşturmaktadır. Türkçe olimpiyatları dünya gençlerini barış ortak paydasında buluşturmak ve tüm dünya ülkeleri arasında sevgi, dostluk ve diyalog köprüleri kurmak amacıyla düzenlenmektedir.¹⁵ Olimpiyatların yapıldığı tarihler arasında katılımcı öğrenciler kalıcı dostluklar kurmakta ve birbirleriyle olan iletişimlerini olimpiyatlardan sonra da devam ettirmektedirler.

¹²Fatma Bölükbaş ve Funda Keskin, "Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Metinlerin Kültür Aktarımındaki İşlevi", *Turkish Studies International Periodical Forth Languages, Literature and History of Turkishor Turkic*, 5(4), 2010, s. 233.

¹³ Uluslararası Türkçe Olimpiyatları, http://www.ykc.edu.mk/index.php?option=com_content&view=article&id=306&Itemid=283&lang=tr, 10.05.2013.

¹⁴Mebpersoneli, Türkçe Olimpiyatları Türkiye'nin Tanıtımına Büyük Katkı Sağlıyor. <http://www.mebpersoneli.com.tr/guncel/turkce-olimpiyatları-turkiyenin-tanıtımına-cok-buyuk-katkı-sağlıyor-h59056.html>, 10.05.2013.

¹⁵ Samanyoluhaber, Türkçe Olimpiyatları Tanıtım Cümlesi Arıyor. <http://www.samanyoluhaber.com/olimpiyat/Turkce-Olimpiyatları-Tanıtım-Cumlesi-ariyor/846394/>, 10.05.2013.

Yarışma sebebi ile Türkiye'de bir araya gelen öğrencilerin birbirlerini tanımak için ortak bir dilde (Türkçe) anlaşılıyor olmaları da önemlidir. Bu bağlamda öğrencilerin ortak dil Türkçe vasıtasıyla tanışıyor, diyaloga geçiyor olmalarına Türkçe Olimpiyatları'nın etkisi % 60 (% 13.3 kesinlikle katılıyorum, % 46.7 katılıyorum)'tır. Öğrencilerin çoğu yarışmalarda ve sonrasında ülkelerine döndüklerinde Türkçe olarak internet üzerinden sosyal ortamlarda anlaşmaya devam etmektedirler.

Tablo 7. Türkçe olimpiyatlarındaki şarkı kategorisi öğrencilerin Türk müziğine olan ilgilerini artırmaktadır.

	f	%
Kesinlikle Katılıyorum	18	40,0
Katılıyorum	13	28,9
Kısmen Katılıyorum	12	26,7
Katılmıyorum	0	0
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Toplam	43	95,6

Türkçe olimpiyatlarındaki şarkı kategorisinin, öğrencilerde Türk müziğine ilgi uyandırmasına dair araştırma sonucu % 40.0 kesinlikle katılıyorum, % 28.9 katılıyorum ve % 26.7 kısmen katılıyorum şeklinde gerçekleşmiştir. Bu durumda Türkçe Olimpiyatları içerisinde en dikkat çeken yarışma kategorilerinden birinin şarkı alanı olduğunu söylemek mümkündür. Yarışmaya katılan öğrencilerin, Türk müziğinin farklı makamlarındaki şarkıları seslendirmeleri onların bu ilgilerinin bir göstergesidir.

Tablo 8. Türkçe olimpiyatlarındaki şiir kategorisi öğrencilerin dilsel becerilerini geliştirir.

	F	%
Kesinlikle Katılıyorum	18	40,0
Katılıyorum	18	40,0
Kısmen Katılıyorum	7	15,6
Katılmıyorum	2	4,4
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Toplam	45	100,0

Tablo 8'deki sonuçlara göre Türkçe olimpiyatlarındaki şiir kategorisi, öğrencilerin dilsel becerilerinin gelişiminde olumlu bir etkidir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin % 95,6'sı (% 40.0 kesinlikle katılıyorum, % 40.0 katılıyorum, % 15.6 kısmen katılıyorum) şiir kategorisinin öğrencilerin dilsel becerilerinin gelişimine yardımcı olduğunu belirtmişlerdir. Şiir bireylerin özellikle konuşma, anlatma ve dinleme becerilerinin gelişiminde önemli bir araçtır.¹⁶ Öğrencilerin telaffuzları ve anlatım kabiliyetleri şiir çalışmalarıyla daha iyi geliştirilebilir.

¹⁶ Nilgün A. Önkaş, "Çocuk Edebiyatı Kitaplarında Şiirin Yeri", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, S. 23, 2009, s. 2.

Türkçe öğrenenlerin konuşma becerilerinin gelişimine, Türkçe olimpiyatlarının etkisine bakıldığında araştırmaya katılan öğretmenlerin %75,6'sı olumlu (% 26.7 kesinlikle katılıyorum, % 48.9 katılıyorum) görüş belirtmiştir. Öğrencilerin konuşma becerilerinin gelişmesinde ülke stantlarını tanıtmaları, şiir, şarkı, skeç gibi sözlü yarışma kategorilerinin etkisi büyüktür. Yabancı dil öğrenmek isteyenler *hedef dil* ortamında dili daha hızlı, doğru bir şekilde ve bilinçaltına yerleştirerek öğrenirler. Bu tür informal öğrenmeler, formal öğrenmeden daha kalıcıdır.¹⁷

Türkçe olimpiyatlarının okumaya yönelik yarışma kategorileri ise öğrencilerin okuma becerilerinin gelişimine yardımcı olmaktadır. Elde edilen bulgular % 80 oranında (% 37.8 kesinlikle katılıyorum ve % 42.2 katılıyorum) bu durumu onaylamaktadır. Öğrencilerin düzeyine uygun kitaplar okumaları sağlanarak okuma zevk ve alışkanlığı kazandırılabilir, bu alışkanlığın gelişmesi için okuma yarışmaları yapılabilir.¹⁸ Türkçe olimpiyatlarında hem yabancı öğrenciler hem de Türk öğrenciler kitap okuma yarışmalarına katılabilirler. Bu amaçla yarışmalara hazırlanan öğrenciler seviyelerine uygun olarak belirlenen 15 kitabı okumaları gerekmektedir.

Tablo 9. Türkçe olimpiyatları Türk Okulları'na ilgiyi artırmaktadır.

	f	%
Kesinlikle Katılıyorum	10	22,2
Katılıyorum	20	44,4
Kısmen Katılıyorum	9	20,0
Katılmıyorum	6	13,3
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Toplam	45	100,0

Tablo 9'daki bulgulara göre Türkçe olimpiyatları buldukları ülkelerdeki Türk okullarına olan ilgiyi artırmaktadır. Bu bağlamda deneklere bu konu hakkındaki görüşleri sorulmuş ve % 22.2'si kesinlikle katılıyorum, % 44.4'ü katılıyorum, % 20.0'ı kısmen katılıyorum şeklinde yanıtlar vermişlerdir.

Tablo 10. Türkçe olimpiyatları ana dili Türkçe yarışmaları Türk öğrencilerin de Türkçeye olan ilgisini sağlar.

	f	%
Kesinlikle Katılıyorum	13	28,9
Katılıyorum	23	51,1
Kısmen Katılıyorum	7	15,6
Katılmıyorum	2	4,4
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Toplam	45	100,0

¹⁷ Erdal Aralan, "Dil Kasabası", *Sızıntı Dergisi*, 2000, sayı 261.

¹⁸ Ali F. Arıcı, "Türkçe Öğretiminde Kullanılan Strateji-Yöntem ve Teknikler", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 7(1), 2006, s. 300.

Araştırma sonuçlarından anlaşılacağı üzere Türkçe olimpiyatlarında, ana dili Türkçe olanlara yönelik yarışmalar Türk öğrencilerin de Türkçeye olan ilgilerini olumlu etkilemektedir. Çalışmaya katılan öğretmenlerin %80'i (% 28.9'u kesinlikle katılıyorum, % 51.1'i katılıyorum) söz konusu etkinin varlığını onaylamaktadır. Türkçe Olimpiyatları içerisinde ana dili Türkçe olan öğrencilere yönelik okuma ve şiir yarışmaları düzenlenmektedir. Bu yarışmalar öğrencilerin dilsel becerilerini geliştirmektedir.

Tablo 11. Türkçe olimpiyatları Türk vatandaşlarında da Türkçe bilinci oluşturur.

	f	%
Kesinlikle Katılıyorum	28	62,2
Katılıyorum	12	26,7
Kısmen Katılıyorum	4	8,9
Katılmıyorum	1	2,2
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Toplam	45	100,0

Tablo 11'e bakıldığında Türkçe olimpiyatlarının Türkiye vatandaşlarında da Türkçe bilinci oluşturduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu doğrultuda araştırmaya katılanların % 62.2'si kesinlikle katılıyorum, % 26.7'si katılıyorum, % 8.9'u kısmen katılıyorum şeklinde olumlu görüş bildirmişlerdir. Türkçe Olimpiyatları, topluma büyük bir gurur yaşatmakla birlikte bireylerde ana dili şuurunu daha da pekiştirmektedir.¹⁹

Tablo 12. Türkçe olimpiyatları üniversite öğrencilerinin de bir araya gelerek belirli konularda çalışmalar yapmalarını sağlar.

	F	5
Kesinlikle Katılıyorum	5	11,1
Katılıyorum	14	31,1
Kısmen Katılıyorum	18	40,0
Katılmıyorum	0	0
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Toplam	41	91,1

Bulgulara göre Türkçe olimpiyatları üniversite öğrencilerinin bir araya gelerek belirli konularda çalışmalar yapmalarını sağlama konusunda yeterli görülmemiştir. Katılımcıların %11.1 kesinlikle katılıyorum, %33.1 katılıyorum ve % 40.0 kısmen şeklindeki cevapları bu tezi doğrular niteliktedir. Bu sonuçtan Türkçe olimpiyatlarının

¹⁹ Ertuğrul Yaman, Türkçe Olimpiyatları Markalaşırken. http://www.zaman.com.tr/yorum_yorum-ertugrul-yaman-turkce-olimpiyatları-markalaşırken_853909.html, 10.05.2013.

daha çok ortaöğretim öğrencilerine yönelik bir yarışma olduğu anlamını çıkarmak mümkündür.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

1. Türkçe olimpiyatları 2003 yılından beri yurt dışında Türkçe öğrenenler için düzenlenen bir yarışmanın ötesinde bir dil ve kültür festivaline dönüşmüştür. Bu araştırmadan da anlaşılacağı üzere Türkçe olimpiyatları, Türkçenin dünya dilleri arasındaki önemine büyük katkı sağlamaktadır.
2. Genel olarak bakıldığında Türkçe öğrenen yabancı öğrencilerin ve ana dili Türkçe olan öğrencilerin, Türkçelerinin geliştirilmesinde ve pekiştirilmesinde olumlu bir motivasyon oluşturmaktadır.
3. Türkçe olimpiyatları, öğrencilerin ders dışı faaliyetlerle Türkçelerini geliştirebilecekleri önemli ortamlardan biridir. Sınıf dışı faaliyetler öğrencilerin hazır bulunuş durumunun en üst seviyede olduğu zamanlardır. Bu tür informal ortamlar hedef dilin hayata geçirilmesine olanak sağlamaktadır.
4. Ödül ve ceza eğitim sisteminin sık kullandığı olgulardır. Türkçe olimpiyatlarında verilen ödüller, sertifikalar, şehir gezileri öğrencilerin bu yarışmalara hazırlanmasında ve Türkçelerini geliştirmesinde olumlu bir etki yapmaktadır.
5. Türkçe olimpiyatları ile yabancı öğrenciler Türkiye ve Türk kültürünü daha yakından tanırlar. Öğrenciler hem Türkçelerini pekiştirirler hem dilin konuşulduğu doğal ortamda Türk kültürünü gözlemler ve tanıma imkânı bulurlar.
6. Türkçe olimpiyatları farklı ülkelerdeki öğrencileri buluşturarak kültürler arası diyaloga katkı sağlamaktadır. Öğrenciler yarışmadan kalan boş zamanlarında birbirleriyle daha iyi tanışır ve arkadaşlıklar kurarlar. Türkçe olimpiyatları, öğrenci ailelerinin de Türkçe ve Türk kültürünü tanımalarına sebep teşkil eder.
7. Türkçe olimpiyatlarının daha çok ortaöğretim öğrencilerine yönelik bir organizasyon olduğu anlaşılmaktadır. Üniversite öğrencilerinin de katılabileceği belli kategoriler olsa da yarışmanın formatı onlara yönelik değildir.
8. Türkçe olimpiyatlarındaki şarkı kategorisi, Türk müziğinin tanıtılmasına ve yabancılar arasında söylenmesine katkı sağlamakla birlikte yabancıların Türkçelerini pekiştirmelerine de yardımcı olmaktadır. Aynı şekilde şiir kategorisi öğrencilerin okuma, anlatma, dinleme-anlama gibi dilsel yetilerini geliştirmektedir.
9. Türkçe olimpiyatları, öğrencilerin kendi kültür ve ülkelerini tanıtmalarına imkân vermektedir. Yarışma kategorileri içerisinde yer alan ülke stantları yarışmasına ülkeler takım olarak katılmaktadırlar. Bu bağlamda Türkçe olimpiyatları bir kültür mozaïği oluşturmaktadır.
10. Türkçe olimpiyatlarına katılan öğrenciler olimpiyat sırasında ve sonrasında birbirleri ile Türkçe konuşmaktadırlar. Bu durum Türkçenin uluslararası bir iletişim dili olmasına doğru atılan önemli bir adımdır.
11. Türkçe olimpiyatları ve farklı ülkelerde yapılan Türkçe seçmeleri, Türk okullarına olan ilgiyi artırmıştır. Bu da Türkiye ve Türk kültürünün tanıtımında, Türk okullarına önemli misyon yüklemektedir.
12. Türkçe olimpiyatlarındaki ana dili Türkçe yarışmaları, Türkiye dışında yaşayan vatandaşlarda Türkçe bilinci oluşturmaktadır. Bu kategorilerdeki yarışmalar ile ana dili Türkçe olan öğrenciler, ana dillerini daha iyi tanırlar ve öğrenirler.

13. Türkçe olimpiyatları dünyanın 140 ülkesinden gelen 2000 öğrenciyi Türkiye'de misafir ederek Türkiye'nin tanıtımına önemli bir destek sağlamaktadır. Bu bağlamda Türkçe olimpiyatlarının ülke tanıtımında önemli bir yeri vardır.

14. Türkçe olimpiyatları, Türkiye halkında Türkçe bilinci oluşturmaktadır. Toplumun konuştukları dilin gücünü, önemini anlamaları bakımından Türkçenin yabancılar tarafından yüksek seviyede kullanılıyor olmasını göstermek önemlidir.

KAYNAKÇA

- ACAT, M. Bahaddin ve DEMİRAL “Seyfettin, Türkiye’de Yabancı Dil Öğreniminde Motivasyon Kaynakları ve Sorunları”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, Sayı 31, 2002, s.316.
- ALMANCA OLİMPİYATI, Uluslararası Almanca Olimpiyatları, 2010, <http://www.haberler.com/uluslararasi-almanca-olimpiyatları-2159632-haberi/>, Erişim Tarihi:10.05.2013.
- ARALAN, Erdal, „Dil Kasabası“, 2000, Sızıntı Dergisi, s.261.
- ARAPÇA YARIŞMALARI, Hakkında, 2013, <http://www.arapcayarismalari.org.tr/2012/hakkında/>, Erişim Tarihi:10.05.2013.
- ARICI, F. „Ali, Türkçe Öğretiminde Kullanılan Strateji-Yöntem ve Teknikler“, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(1), 2006, s. 300.
- ARSLAN, Mustafa, “Tarihi Süreçte Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi-Öğrenimi Çalışmaları”, KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 9(2), 2012, s.181.
- BALCI, Derya, Yabancı Dil Öğretiminde Motivasyon, 2013, <http://www.ingilish.com/db1.htm>, Erişim Tarihi:10.06.2013.
- BÖLÜKBAŞ, Fatma ve KESKİN, “Funda, Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Metinlerin Kültür Aktarımındaki İşlevi”, *Turkish Studies International Periodical Forthe Languages, Litarature and History of Turkishor Turkic*, 5(4), 2010, s. 233.
- DİLSET AKADEMİ, Ders Dışı Türkçe Öğretim Faaliyetleri, 2013, <http://www.dilset.com/akademi/index.php/website/content/2191>, Erişim Tarihi:10.05.2013.
- EF ENGLISH CHALLENGE, Sınav, 2012, <http://www.ef.com.tr/campaign/gec-2012/the-test/>, Erişim Tarihi:10.05.2013.
- MADEN, Sedat, “Temel Dil Becerilerinin Eğitimi Açısından Ders Dışı (İnformal) Etkinliklere Yönelik Öğretmen ve Öğrenci Tercihleri”, *Milli Eğitim Dergisi*, S. 196, 2012, s. 40.
- ÖNKAŞ, A. Nilgün, “Çocuk Edebiyatı Kitaplarında Şiirin Yeri”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, S. 23, 2009, s. 2.
- ÖZSOY, Osman, Türkçe Olimpiyatları'nı Gölgelemek İsteyenler, 2012, <http://yenisafak.com.tr/yazarlar/osmanozsoy/turkce-olimpiyatlarini-golgelemek-isteyenler/32535>, Erişim Tarihi:10.05.2013.
- MEBPERSONELİ, Türkçe Olimpiyatları Türkiye'nin Tanıtımına Büyük Katkı Sağlıyor, 2012, <http://www.mebpersoneli.com.tr/guncel/turkce-olimpiyatları-turkiyenin-tanitimina-cok-buyuk-katki-saglıyor-h59056.html>, Erişim Tarihi:10.05.2013.
- TÜRKÇE OLİMPİYATLARI, Yarışmalar, 2013a, <http://www.turkceolimpiyatları.org/Yarismalar/?Dil=TR>, Erişim Tarihi:10.05.2013.
- TÜRKÇE OLİMPİYATLARI, Hakkımızda, 2013b, <http://www.turkceolimpiyatları.org/Kurumsal/Yazilar.aspx?Yazi=2>, Erişim Tarihi:10.05.2013.
- SAMANYOLUHABER, Türkçe Olimpiyatları Tanıtım Cümlesi Arıyor, 2013, <http://www.samanyoluhaber.com/olimpiyat/Turkce-Olimpiyatları-Tanitim-Cumlesi-arıyor/846394/>, Erişim Tarihi:10.05.2013.

- ULUSLARARASI TÜRKÇE OLİMPİYATLARI, Uluslararası Türkçe Olimpiyatları, 2013,
http://www.ykc.edu.mk/index.php?option=com_content&view=article&id=306&Itemid=283&lang=tr, Erişim Tarihi:10.05.2013.
- YAMAN, Ertuğrul, Türkçe Olimpiyatları Markalaşırken, 2009,
http://www.zaman.com.tr/yorum_yorum-ertugrul-yaman-turkce-olimpiyatleri-markalasin_853909.html, Erişim Tarihi:10.05.2013.

Gerçek Hayattan Esinlenen Romanın Ruhu ve Hayatın Simülasyonu Üzerine Bazı Dikkatler

Özlem KALE*

ÖZET

Bu makalede evvela gerçek hayatın romanlaştırılmasının mümkün olup olmadığı konusu tartışılacaktır. “Gerçek” kavramının göreceliği ve sözcüklerin, yansıttıkları kavramlardan daha önemli hale nasıl geldikleri hususu üzerinde durulacaktır. Nihayetinde, yazarların gerçek hayat hikâyeleri üzerine kurulan romanların, herkesçe aynı şekilde algılanan bir ruha sahip yapıtlar mı; yoksa yaşamdan esinlenen, onu taklit etmeye çalışan ama neticede bağımsız bir kurgu olarak vücut bulan birer simülasyon mu oldukları sorularına cevap aranacaktır. Bu konulara açıklık getirilirken edebiyat araştırmacıları, kuramcılar ve felsefecilerin görüşlerinin yanı sıra Jean Baudrillard’ın ortaya attığı “Simülasyon Kuramı”ndan faydalanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Roman, ruh, simülasyon, simülaker, gerçek yaşam öyküsü.

Some Reflections on The Spirit of The Novel Inspired by Real-Life and Life Simulation

ABSTRACT

This study firstly examines the possibility of “fictionalized real-life” issues. Secondly the study focuses on the issues of the relativity of the concept of truth and words and how they come to be more important than the concepts they reflect. Finally the study discusses answers to questions about whether the author of the true-life story found in novels is perceived by all in the same way, how "the spirit works" or is life-inspired, and how people try to imitate but eventually establish an independent fiction embodied in "simulation". To clarify these issues, the views of the literature, researchers, theorists and philosophers are considered. The method proposed by Jean Baudrillard, "Simulation Theory" is utilized.

Key Words: Fiction, soul, simulation, simulacra, true life story.

Asıl konuya girmeden evvel roman türünün gelişimine kısaca göz atmak gerekir. Aristoteles’ten itibaren on dokuzuncu yüzyıla kadar yazın türleriyle ilgili bir sınıflandırma çabası olduğu söylenebilir. Bu sınıflandırmalar Rönesans döneminde geniş ölçekli bir biçimde ortaya konmuştur. On sekizinci yüzyılda yazın türlerine yoğun bir ilgi gösterilmiştir. Rönesans ve on sekizinci yüzyıl arasında yazın türlerine olan yaklaşımlarda farklılıklar görülür. Aynı anlatıda karışık türler kullanmaya yönelen Shakespeare, Cervantes, Rabelais gibi Rönesans yazarlarına karşın, on sekizinci yüzyılın yazın pratiği oldukça gelenekseldir. Bu dönemde, anlatının, içinde yer aldığı türü başarıyla temsil etmesi beklenir. Belki de bu yüzden roman on sekizinci yüzyılda popüler bir yazın türü olmasına rağmen edebiyattan sayılmamıştır. On dokuzuncu yüzyılda roman anlatısı, yazarın sesi açısından on sekizinci yüzyılın roman anlatısından

* Yrd. Doç. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi. ozlem.o.kale@gmail.com

çok farklıdır. On sekizinci yüzyılın ideal okur kitlesini, yazarın gayet iyi tanıdığı yeni orta sınıf ve eski soylular teşkil ederken; on dokuzuncu yüzyılın okuyucusu aynı netlikte değildir. Yazar, fikir sahibi olduğu okuyucu kitlesine hitap ederken teklif yerine çokluk, homojenlik yerine çeşitlilik sunar; romanların beklenmedik yerlerinde alaycı bir üslupla ithaf yazıları yazar. On dokuzuncu yüzyılda ise bu ithaf yazılarının yerini, yazarın romancılık anlayışını betimlediği önsözler alır. On sekizinci yüzyıl romanlarındaki “bu bir roman değildir” ibaresi, romanın gerçek yaşamla olan bağını belirtmek için konur. On dokuzuncu yüzyılda ise yazar, okurla konuşur, onun yerine kendisine sorular sorar ve cevaplar. “Para, hırs ve çıkar uğruna kaybedilen insanlık” gerçeğini iletme kaygısına düşen yazar, okurun dikkatini, pozitivizmin örselediği duygular, rasyonalizmin öngördüğü tekdüze insan ilişkileri gibi trajedilere çekmeye çalışır. Toplum odaklı gerçekçilik peşinde olan on dokuzuncu yüzyıl romanından sonra yirminci yüzyıl romanı, gerçeklik tanımının değişmesiyle bağlantılı olarak, insanların iç dünyalarına yönelir. Bilinç yansımalarının şiirsel bir dille anlatıldığı romanlar, Joyce ve Woolf gibi yazarların geliştirdiği yeni anlatı teknikleriyle elit okuyucu kitlelerine ulaşır. William James (modern romanda kullanılan bilinç akışı terimini ilk kez kullanan psikolog), Freud (modern romanın serbest çağrışımlara dayalı üslubunu çözümlenmede kullanılan psikanaliz yönteminin kurucusu), Einstein (modern romandaki çoklu bakış açısının temelinde yatan görelilik kuramını ortaya atan kişi) gibi bilim adamlarının gerçekleştirdikleri bilimsel devrim ve yeni epistemoloji, anlatım tekniklerinin yeniden gözden geçirilmesini sağlamıştır. Modernistler, kolay metin yazmaktan kaçınırlar. Sanatı “en yüce meslek”, sanatsallığı da “yeni bir din” olarak görürler ve okuyucularının da bir miktar “sanatçı” olduğunu düşünürler. Metinlerarası göndermeler, imge ve simgelerle ifade edilen anlamlar dönem romanının belirgin özelliklerindedir.¹ İkinci Dünya Savaşı sonlarına doğru, sinemanın da etkisiyle edebiyat bir değişim sürecine girer. 1950’lerden başlayarak Fransa’da yeni bir roman ekolü gelişir. Aralarında Claude Simon, Michel Butor, Samuel Beckett ve Robbe-Grillet’in de bulunduğu bu yeni ekole “nouveau roman” (Yeni Roman) adı verilir. Roman, alışık olunan konumunu, macera ve olay dolu yapısını yitirmiştir. Robbe-Grillet, modern dünyanın karmaşık olduğunu ve bir kişi tarafından kavranamayacağını; dolayısıyla da Balzac, Dickens gibi her şeyi gören, bilen bir yazar sesinin anlatıya hakim olamayacağını söyler. Yeni romandaki şahıslar, yaratılmaktan ziyade tesadüfen ortaya çıkmış gibidirler ve romanın dünyası, kurulmaktan çok algılanmak için vardır.²

Romanla hakkındaki bu kısa girişten sonra “gerçek hayattan alınan romanlar”dan ya da “gerçek hayatın romanlaştırılması”nın mümkün olup olmadığından söz edelim. Yaşanmış bir şeyi, ister hayatın bir kesiti ister kısa bir an isterse tüm bir yaşam öyküsü olsun, olduğu gibi anlatmak mümkün değildir. İşin içine duygular, bakış açıları ve kurgu girer. Yaşamak ve hatırlamak farklı şeylerdir. Yaşanan şeyin özü ana hatlarıyla korunsa bile onu hatırlarken hissedilenler yaşandığı andakilerden farklı olacağı için olay yeniden kurgulanır ve anlatan kişinin bakış açısına göre düzenlenir. Bu konuyu simülasyon kuramıyla açıklamaya çalışalım: Simülasyon kuramını³ ortaya atan sosyolog Jean Baudrillard, gerçekle onun simülasyonu arasında

¹ Jale Parla, *Don Kişot’tan Bugüne Roman*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 36, 164, 170-174

² Alain Robbe-Grillet, *Yeni Roman*, çev. Galip Balıran, Çizgi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 8

³ Simülasyon kuramıyla ilgili kavramlar adı aşağıda belirtilecek olan kaynakta şöyle açıklanmıştır: *Simülaker: Bir gerçeklik olarak algılanmak isteyen görünüm.*

ayırt edici bir fark bulunmadığını ifade eder. Baudrillard'a göre, bir nesne bir başka nesnenin tıpatıp aynısıysa, o nesnenin kusursuz bir benzeri değil, ondan daha kusursuz bir şeydir. Baudrillard bunu "hipergerçeklik" olarak adlandırır. Kesinlik gibi bire bir benzerliğin de olmadığını söyleyen Baudrillard: "Birbirinin tıpatıp aynısı olabilen hiçbir şey yoktur ve holografik yeniden üretim tıpkı her sentetik gerçek ya da gerçeği diriltmeye çalışan gelişmiş istek gibi, gerçeğin kendisi olmaktan vazgeçerek hipergerçek olmayı yeğlemektedir" sözleriyle simülasyonun bu "hipergerçek" alanda bir simülakra dönüştüğünü ifade eder.⁴ Baudrillard, bir hastalığın taklidi ve simülasyonu arasındaki farkı tanımlayarak gerçek algısı konusunda önemli bir örnek sunar. Bu örnek kısaca şöyledir: Bir kişi "hastaymış gibi yapmak" istiyorsa yatağa uzanıp insanları hasta olduğuna inandırmaya çalışır. Bir hastalığı "simüle eden" kişi ise, bu hastalığa ait belirtiler taşır. Hastaymış gibi yapan insana uygulanacak bir iki tahlil gerçeği ortaya çıkarır; ancak konu hastalığın simülasyonu olunca, simüle eden kişiye (yani simülakr) "hastasın" ya da "hasta değilsin" denilemez. Bu durumda simüle etmek, "mış gibi yapmak" demek değildir. Baudrillard'ın bu tezi, romanın gerçek hayatı yansıtır yansıtmadığı ya da ruhu olup olmadığı konusuna uyarlanabilir. Romanda gerçek yaşam öyküsünü yazdığını iddia eden kişi gerçek hayatı anlatmış olmaz; ancak bir simülakr (gerçeklik olarak algılanmak isteyen görünüm) yaratmış olur. Yazar, anlatısını, yaşadıklarından hareketle evirir; kendine ait dünyasında onu kurgular ve yeniden üretir.

"Gerçeklik" göreceli bir kavramdır. Bu bağlamda, yaşananların gerçek olup olmadığını sorgulamak da mümkündür. Anılar yeniden hatırlandıkça değişime uğrar; beyin, hatırlanan geçmişi yeniden yaşıyormuş gibi algılar ve her defasında yeniden biçimlendirir. Diğer bir deyişle bir anıyı olduğu gibi korumanın tek yolu onu hatırlamamaktır. Tzvetan Todorov, gerçekliğin göreceli olduğunu ve sözcüklerin gerçekleri olduğu gibi aktarmada yetersiz kaldığını "gerçeğe benzerlik" kavramıyla tanımlar ve şöyle bir örnekle açıklar: "İ. Ö. V. yüzyılda bir gün iki kişi Sicilya'da kavgaya eder; bir kaza olur. Ertesi gün, hangisinin suçlu olduğuna karar vermek zorunda olan yetkililerin karşısına çıkarlar. Suçlu nasıl belirlenecektir? Suç, gerçeği bulup saptama olanağından yoksun bulunan yargıçların gözleri önünde işlenmemiştir; sağduyu yeterli değildir; geriye bir tek yol kalır: Avukatların anlatacaklarını dinlemek."⁵ Hal böyle olunca avukatların konumu bambaşka bir biçim alır. Davayı kazanmak için dürüst davranmaktan çok iyi konuşmak gerekir. Bu durumda avukatlar gerçeği ortaya çıkarmaktan ziyade "gerçeklik izlenimi" yaratmaya çalışırlar. Yargıçta böyle bir izlenim yaratabilmek için öyküyü ustalıkla anlatmak gerekir; zira öykünün ustalığına bağlı olarak inandırıcılık artacaktır. Anlatılan öykü bu noktada olan bitenin sadık bir yansıması olmaktan çıkar ve bağımsız bir değere dönüşür. Dolayısıyla sözcükler, bir şeylerin adı olmayı aşar ve yansıttıkları varsayılan şeylerden daha önemli olurlar. Platon'un deyişiyle "Gerçekten de mahkemelerde gerçeği ortaya çıkarmak kimsenin umurunda değildir; ikna etmek söz konusudur ve ikna etmek de gerçeğe benzerliğe bağlıdır."⁶

Simüle etmek: Gerçek olmayan bir şeyi gerçekmiş gibi sunmak, göstermek.

Simülasyon: Bir araç, bir makine, bir sistem, bir olguya özgü işlevişi biçiminin incelenme, gösterilme ya da açıklanma amacıyla bir maket ya da bilgisayar programı aracılığıyla yapay bir şekilde yeniden üretilmesi. (Bkz. Jean Baudrillard, *Simülakrlar ve Simülasyon*, çev. Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2011, s. 1)

⁴ Baudrillard, a.g.e., s. 153-154

⁵ Tzvetan Todorov, *Edebiyat Kavramı*, çev. Necmettin Sevil, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 79

⁶ Todorov, a.g.e., s. 79

Bir yazarın “gerçek hayat hikâyesini” kaleme aldığı roman aslında “gerçeği simüle etmek”le eşdeğerdir. Bunu, Baudrillard’ın “Disneyland örneği” ile açıklamaya çalışalım: Baudrillard’a göre Disneyland, yalnızca çocuklar için tasarlanan büyük bir oyuncak dünyasından ibaret değildir. Amerika’nın minyatürü olan bu yapı, Amerika ve Amerikalılar adına çok önemli bir işlevi yerine getirir; zira Disneyland’ın varlığı, gerçek Amerika’nın bir Disneyland’a benzediğini gizler. Aslında Disneyland, iç içe geçmiş bir simülasyon sisteminden ibarettir. Los Angeles ve Amerika da tıpkı Disneyland gibi gerçeğe değil hipergerçeğe ve simülasyona aittirler. Disneyland’ın amacı Amerika’nın (yani dış dünyanın) gerçek olduğunu onaylatma arzusudur. Halbuki Amerika gerçek ya da sahte değil, “hipergerçek” bir ülkedir. Tıpkı yazarın yaşam öyküsünü anlattığı yapıtın, onun gerçek ya da sahte yaşam öyküsü olmayıp bir hipergerçeklik olması gibi... Simülasyon gerçeği gizlemez, gerçeğin üzerine perde çekmez; gerçeğe müdahale eder, gerçeğin yerine geçer. Bundan sonra simülasyonun egemenliğindeki “gerçek” gerçek değil, hipergerçektir.

Yazarın, okuyucuya sunduğu yaşam öyküsü, öncelikle kendisinin süzgecinden geçerek evrilir. Doğal yaşam herkesin gözü önüne serilecekse eklemeler, eksiltmeler, tashih ve en nihayetinde kurgunun olması kaçınılmazdır. Bu durum, evlerine kameralar yerleştirilmek suretiyle insanları gözleme amacı güden programlardan pek de farklı değildir. Bu tarz programlarda insanların yaşamına kameralar yerleştirilirken diğer tarafta kameralardan oluşan bir eve yaşamlar yerleştirilir. Bu kurgudaki amaç gerçek bir yaşamın kaydedilmesidir. Ancak bu mümkün olamaz; çünkü her yerde kameraların bulunduğu evde yaşayan insanlar kendileri gibi davranamaz. Bu tarz programların yapımcıları “Yarışmacılar, biz orada değilmisiz gibi davrandı ve yaşadı” iddiasındadırlar. Ancak bu ütöpik bir formüldür; zira “biz orada değilmisiz gibi” sözüyle “sanki siz oradaymışsınız gibi” sözü aynı anlama gelmektedir. Yazar da, okuyucunun gözleri önüne sereceği hayatını “onlar okumayacakmış gibi” anlatamaz.

Konuya bir de okuyucunun penceresinden yaklaşmak gerekir. Yazarın, kendi bakış açısına göre kaleme alıp okuyucuya sunduğu yaşam öyküsü, okuyucunun alımlama sürecinden geçer. Fatih Tepebaşılı’nın deyişiyle roman, “okuyucu gerçeğini asla yabana atamaz”.⁷ Roman, yazılı bir metin olarak ele alındığında, kâğıdın üzerindeki işaretlerden ibarettir. Bu işaretler, okunduğu sürece anlamlıdır; okuma kesilince çizgilerden ibaret kalırlar. Hans Dieter Zimmermann’a göre roman, “okura diğer türlerden daha fazla bağımlıdır”.⁸ Okuyucu, okuma süreci boyunca metnin gidişatıyla ilgili tahminlerde bulunur. Söz konusu olan bir romansa, olay örgüsünün nereye gideceğine, kahramanın neler söyleyeceğine, bir sonraki sayfada neler olacağına dair fikir yürütür. Roman yazarından bu tahminleri doğrulamasını ya da çürütmesini bekler. Daima beklenti içinde olan okuyucu, Rita Felski’nin ifadesiyle “hep okuduğu cümlelerin ilerisinde” olur. Okur, romanda karşılaştığı şeylerin beklentilerini karşılayıp karşılamama durumuna göre yorum yapar ve tepki geliştirir. Okurun tepkisini belli kuramlara göre belirlemeye çalışmak Felski’ye göre beyhude bir çabadır. Sanat eserlerine verilen tepkiler hiçbir zaman “kesin biçimde parsellere ayrılmış” ve

⁷ Fatih Tepebaşılı, *Roman İncelemesine Giriş*, Çizgi Yayınları, Konya, 2012, s. 19

⁸ Hans Dieter Zimmermann, *Yazınsal İletişim*, çev. Fatih Tepebaşılı, Çizgi Kitabevi, Konya, 2001, s. 124

“birbirinden bağımsız kümelere bölünmüş değildir”. Bu tepkiler, “dağınık, bulanık, alışılmı ve çelişkili”dir.⁹

Yazarın kendine göre yorumlayıp kaleme aldığı ve okurun kendi penceresinden bakarak değerlendirdiği “öz yaşam öyküsü” bir simülasyonsa bu tarz bir romanın ruhu olduğundan söz edilebilir mi? Aslında bu konu daha geniş bir perspektiften değerlendirilerek genel manada “romanın ruhu olup olmadığı” sorgulanabilir. Jacques Derrida’ya göre, her metin kendisini okumaya ödünç verir. Bu bağlamda roman, ulaştığı her okuyucuya kendisini farklı biçimlerde ödünç verir; zira her okuyucu tarafından farklı okuma teknikleriyle ve farklı ruh halleriyle okunur.¹⁰ Roman, okuyucunun kendini içinde bulduğu ve daha okuma eylemine geçmeden evvel etkilerine açık bulunduğu bir dünyadır. Kitabı yazan kişi, yoğun bir emek ve birikimle yaratıcı gücünü harmanlar. Bu bileşimden doğan iç görüyle eserini yaratır. Metni okuyan kişi, okuma esnasında kendi benliğini okur ve kendi başına belki de hiç kavrayamayacağı şeyleri “eser sayesinde fark etmiş” olur.¹¹ Metinden ne beklediğini bilen okuyucu, metne önyargı ile yaklaşabilir; bu önyargılar metni anlamının bir parçasıdır. Okuyucunun metne ön yargıyla yaklaşması, metni kendi özgün yorumlarını katarak anlamaya çalışmasına engel değildir. Tıpkı yazarda olduğu gibi okuyucuda da önyargı, birikim ve seçtiği okuma biçiminden kaynaklanan bir iç görü vardır. Okuyucu nihayetinde metni kendi iç görüşüyle algılar.

Bu konuya örnek olması bakımından romanı eleştirme amacıyla okuyan kişilerden, yani eleştirmenlerden bahsedilebilir. Metni, sorular sorarak değerlendirmek amacıyla okuyan kişi için metnin büyümesi etkileyciliğini yitirmiştir. Metnin ruhu ve duygusu, yazarı ve okuru ilgilendirebilir; ancak metni eleştirmek için okuyan kişi bunu göz ardı edecektir. Eleştirmen, duygusal konulara akılcı açıklamalar getirmek yoluyla metnin sihrini bozar. Eleştirdiği metnin öğelerini soyutlayamaya ve ayrı ayrı incelemeye başlayan eleştirmen, asıl metinden uzaklaşır ve âdeta başka bir metin olarak yarattığı eleştiri metnini kurar. Bu metin, her eleştirmen tarafından farklı şekilde kurulacaktır ve her eleştirmen metin hakkında kendine özgü bir yorum yapacaktır. Bu, sonsuz sayıda yorum demektir ve bunların hepsine birden doğru ya da yanlış demek mümkün değildir.¹² Şu halde yapıtı tamamlayan kişi okurdur ve metin ancak “metin ile alıcı arasındaki etkileşim içinde” yapıta dönüşür. İletilen şeyin, yapıtın anlamının ötesinde, o yapıtın yansıttığı dünya ile okurun dünyasının ufuklarının kesişmesi olduğu görüşü, Gadamer’in “ufuklar kaynaşması” kavramıyla örtüşür.¹³

Romana yeniden müdahale edemeyecek tek kişi yazardır. Yazar, söyleyeceği sözü (örneğin yaşam öyküsünü) bütün yaratma gücünü kullanarak söylemiştir ve okurlar sayısız okuma biçimleriyle romanı yeniden yaşayarak bulunduğu yerden yukarılara taşırlar. Harfler, sözcükler ve cümlelerin bir araya gelişinden oluşan yazı, insanları etkileyen, düşündürülen ve yeniden yaratmaya iten bir dünya kurar. Roman yazmak olmayan karakterleri, mekanları ve nesnelere var etme, yaratılan imgeleri

⁹ Rita Felski, *Edebiyat Ne İşe Yarar?*, çev. Emine Ayhan, Metis Eleştiri Yayınları, İstanbul, 2010, s. 163

¹⁰ Jacques Derrida, *Edebiyat Edimleri*, çev. Mukadder Erkan-Ali Utku, Otonom Felsefe Yayınları, İstanbul, 2010, s. 46

¹¹ Marcel Proust, *Kayıp Zamanın İçinde*, çev. Roza Hakmen, YKY, İstanbul, 2010, s. 55

¹² Semih Gümüş, *Yazının Sarkacı*, Can Yayınları, İstanbul, 2011, s. 54

¹³ Paul Ricoeur, *Yorum Teorisi*, çev. Gökhan Yavuz Demir, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 116-117, 148-149

hayalde canlandırarak okura yeni bir dünya sunma gücü bakımından büyücülük gibidir. Bazı yazarlar yazarken kendilerini yeniden keşfettiklerini ya da yarattıklarını düşünmüşlerdir. Edebiyat kuramcısı Wayne C. Booth, “*Yazarın hayatındaki tek samimi an, romanını yazdığı an olabilir*” diyerek romanı okuyan kişinin, yazar hakkında ipuçlarına ulaşabileceğini ifade eder.¹⁴ Bu görüşten hareketle roman okunma sebeplerinden birisinin de “yazarın sesini duyma isteği” olduğu söylenebilir. Okuyucu, biyografik okuma yaparak roman yazarı hakkında bazı sübjektif bilgilere ulaşabileceği gibi romana farklı bakış açılarıyla bakarak (zaman, mekân merkezli okumalar vb.) romandan çok daha farklı sonuçlar çıkarabilir.¹⁵ Bu bağlamda “romanın ruhuna sadık kalmak” deyişi geçerliliğini yitirir; zira “bir romanın ruhu okuyucunun romandan çıkardığı anlamla, yani bireysel yorumla” ilgilidir.¹⁶

SONUÇ

Gerçek hayatı bire bir şekilde romanlaştırmak mümkün değildir; zira gerçek göreceli bir kavramdır. Aynı nehirde iki kere yıkanamayacağı gibi yaşanan şeyleri de aynı şekilde anlatmak söz konusu değildir. Ayrıca yazılanların okurca algılanma boyutunun da göz önünde bulundurulması gerekir. Romandaki anlam, somut bir olgudan değil soyut bir algıdan ibarettir. Roman, okuyucunun sosyal statüsüne, kültürel donanımına ve dünya görüşüne bağlı olarak şekillenir. Bu bağlamda metin bir çıkış noktasıdır ve metinden çok fazla uzaklaşılması kaydıyla yeni yorum alanları yaratılabilir. Netice olarak romanın tüm okuyucular tarafından aynı şekilde algılanabilecek somut bir anlamından veya ruhundan söz edilemez. Metnin anlamı, yazarın ve okuyucunun hayal dünyalarında gizlidir.

KAYNAKÇA

- BAUDRILLARD Jean, *Simülaklar ve Simülasyon*, çev. Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2011.
- BOOTH Wayne C., *Kurmacanın Retoriği*, çev. Bülent O. Doğan, Metis Eleştiri, İstanbul, Şubat 2012.
- DERRIDA Jacques, *Edebiyat Edimleri*, çev. Mukadder Erkan-Ali Utku, Otonom Felsefe Yayınları, İstanbul, 2010.
- DEVELLİOĞLU Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 2012.
- DIETER Hans Zimmermann, *Yazınsal İletişim*, çev. Fatih Tepebaşılı, Çizgi Kitabevi, Konya, 2001.
- FELSKI Rita, *Edebiyat Ne İşe Yarar?*, çev. Emine Ayhan, Metis Eleştiri Yayınları, İstanbul, 2010.
- GRILLET Alain Robbe-, *Yeni Roman*, çev. Galip Baldıran, Çizgi Yayınları, İstanbul, 2002.
- GÜMÜŞ Semih, *Yazının Sarkacı*, Can Yayınları, İstanbul, 2011.
- PARLA Jale, *Don Kişot'tan Bugüne Roman*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.
- PROUST Marcel, *Kayıp Zamanın İzinde*, çev. Roza Hakmen, YKY, İstanbul, 2010.
- RICOEUR Paul, *Yorum Teorisi*, çev. Gökhan Yavuz Demir, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- SARTRE Jean Paul, *Edebiyat Nedir?*, çev. Bertan Onaran, Can Yayınları, İstanbul, 2008.
- SAĞLAM Nuri, “Romanı ve Filmi Arasında Kurt Kanunu”, *Star Gazetesi Açık Görüş Eki*, 16.09.2012, s. 8.
- TEPEBAŞILI Fatih, *Roman İncelemesine Giriş*, Çizgi Yayınları, Konya, 2012.
- TODOROV Tzvetan, *Edebiyat Kavramı*, çev. Necmettin Sevil, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2011.
- YAVUZ Hilmi, *Okuma Biçimleri Varlığın ve Sanatın Dili*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s. 14-26

¹⁴ Wayne C. Booth, *Kurmacanın Retoriği*, çev. Bülent O. Doğan, Metis Eleştiri, İstanbul, Şubat 2012, s. 85

¹⁵ Hilmi Yavuz, *Okuma Biçimleri Varlığın ve Sanatın Dili*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s. 14-26

¹⁶ Nuri Sağlam, “Romanı ve Filmi Arasında Kurt Kanunu”, *Star Gazetesi Açık Görüş Eki*, 16.09.2012, s. 8

The Transformation from Personnel to Talent Management Practices within the Framework of Employee's Required Skills

Hasan YÜKSEL*

ABSTRACT

Throughout history, the human beings have been exposed to various turning points which are actually very critical. Particularly, in the aftermath of industrialization, in parallel to the emergence of work and worker, the individuals' life which gains a mechanic dimension turned into a different identity with information age. In line with the workers' changing profile considering the fact that the information is the power itself, there is a transformation from personnel management to human resources management. In other words, the paradigms of 21th century as different from the former ones are shaped within the axis of information which gained a great momentum with globalization by means of which the whole world is familiar with one another and being a village, and the multinational companies that lay an emphasis on the production and the usages of the information and the knowledge worker and talent management practices used for the management of those workers. The personnel management which regards the employee within the mechanic view of life, the human resources management who take into account the employee as an individual more than anything and the talent management practices that employs the worker depending upon talents as well as the innovative and creative thinking ability and which supports the idea that the employee is to make the organizations take a step further gained importance. In the study, based upon the changing definitions of the employee, the transformation from personnel to talent management practices are to be analyzed.

Key Words: *Management, Personnel Management, Human Resources Management, Strategic Human Resource Management, Talent Management, Knowledge Worker*

İşgörenin Değişen Vasıfları Doğrultusunda Personel Yönetiminden Yetenek Yönetimine Geçiş Süreci

ÖZET

İnsanlık gelişim süreci açısından değerlendirildiğinde uğradığı bazı kritik dönemeçler bulunmaktadır. Özellikle sanayileşmeyle birlikte çalışma ve işçi kavramlarının ortaya çıkışına paralel olarak mekanik bir boyut kazanan bireyin yaşamı bilgi çağıyla birlikte tam anlamıyla farklı bir kimliğe bürünmüştür. Bilginin bu dönemde bir güç olduğu düşüncesinden hareketle çalışanın değişen profili doğrultusunda işgörenin her şeyden öte bir insan olduğunu savunan personel yönetiminden insan kaynakları yönetimine bir geçiş yaşanmıştır. Dolayısıyla 21. yüzyılın paradigmaları bir önceki dönemden farklı olarak bilgi merkezli şekillenmeye başlamıştır. Bu durum dünyanın tüm bölgelerinin birbirlerinden haberdar olduğu bir köy haline geldiği küreselleşmeyle ivme kazanmış, bilginin üretimi ve kullanımına öncelik tanıyan çok uluslu şirketler ile bilgi işçisi ve bilgi işçisinin yönetiminde kullanılan yetenek yönetimi

* Yrd. Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Çankırı, e-posta: hasanyuksel37@gmail.com

uygulamalarını ön plana çıkarmıştır. Çalışana mekanik bir gözle bakan personel yönetimi, çalışanın her şeyden öte bir insan olarak gören insan kaynakları yönetimi ve özellikle yaratıcı, analitik düşünme yeteneğine sahip çalışanı yeteneklerine göre istihdam eden ve çalışanın örgütü sürüklemesi ve geliştirmesi gerektiği görüşüne sahip olan yetenek yönetimi uygulamaları oldukça önem kazanmıştır. Çalışmada işçinin değişen tanım ve vasıflarından hareketle personel yönetiminden insan kaynakları yönetiminin yeni bir vizyonu olan yetenek yönetimi uygulamalarına geçiş ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Yönetim, Personel Yönetimi, İnsan Kaynakları Yönetimi, Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi, Yetenek Yönetimi, Bilgi İşçisi*

Introduction

Throughout history, there are a great many changes in the lives of human beings which results in radical transformation in all the spheres of life. Especially, following industrialization, the emergence of different concepts such as worker and the work as well as the employer altered the working life. These new concepts brought the clash between these two groups so to say, employee and the employers. So as to get an advantage against the employees, the employers started to be the members of the trade unions especially under hard working conditions. From this perspective, it can be argued that the transition from the natural way of working life to the artificial one is of great significance in the industrial age. The managements of the employees are done based upon the personnel management practices which give importance just to the working performance of an individual neglecting the fact that they are also the humans. These materialistic principles of industrial relations in the commencement of industrial revolution are needed to be reviewed in the later years.

Secondly another turning point in the lives of employees are the knowledge age on which the knowledge itself starts to play a very crucial role in the industrial relations. The increasing importance of information which can be taken into account as the main dynamics of the economy initiated to direct the industrial relations. This situation also came the human resources management to the front as the profiles of the employees have undergone a transformation as well as the inadequacy of the personnel management. Additionally, it is quite impossible to manage the new human capital with the old management paradigms, so the human resources management which takes the employees as also an individual not just like a material that is a way to earn money are of great significance. In these periods, the criteria required from the employee to work in a particular place have been exposed to change as well. The skilled workers became much more important than the unskilled workers of the industrial revolution.

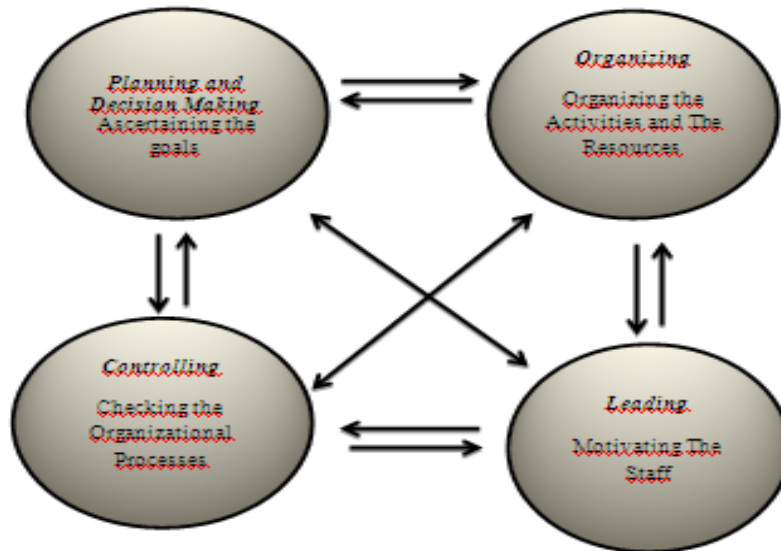
Moving from the idea that the producer of the information is the individual himself, it can be argues that the human resources management are not enough to manage the skills of the employees. As a matter of fact, since the individual is not only the determinant criteria but also his talents, the improved version and the mission of the human resources management, the talent management practices gained significance. So, in order to get a competitive advantage over the other organizations, the business are to consider the talent management practices which give priority to the talents and the skills of the employee and which supports the idea that the employees are the main moderators of the organizations development process. The main objective of the study is to analyze the period from personnel to the talent

management practices considering the employment paradigms of the employees within the perspective of age of information.

1. Management

Management can be defined “as the set of the activities (including planning and decision making, organizing, leading and controlling) directed at organization’s resources (human, financial, physical, and information), with the aim of achieving organizational goals in an efficient and effective manner”. The important thing in the definitions is the fact that the management’s aim is to reach the organizations oriented aims by using the resources which can vary from humans, humans’ capital, financial, and information and which is an overall framework that involves the processes like planning, decision making, leading , controlling and decision making. ¹ According to the other definition of the management, it can be stated that it is the set of processes that targets the efficiency and the efficacy of the organizational goals in overall. ² The dynamics of the management is to coordinate and motivate the staff for the challenging situations. ³ On the other hand, managers are those who are responsible for combination as well as the coordination of the various resources on the way to the organizational objectives. ⁴ So, the managers are the actors that direct these overall processes. The functions of the management and the purposes of the managers are showed in the following figures.

Figure 1. The Sets of Management Processes

Source: Ricky W. Griffin, *Management*, South Western Centage Learning, USA, 2011 p. 7.

¹ Ricky W. Griffin, *Management*, South Western Centage Learning, USA, 2011, p. 5.

² Hayri Ülgen and S. Kadri Mirze, *İşletmelerde Stratejik Yönetim*, 5. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2010, pp. 23, 24.

³ Richard L. Daft, *Management*, Tenth Edition, South Western Centage Learning, USA, 2012, pp. 3, 4.

⁴ Griffin, *Ibid*, p. 5.

As seen in Figure 1, management aims at attaining the organizational oriented goals utilizing planning and decision making, organizing, controlling and leading processes in an effective and efficient manner.⁵ Planning and decision making stage includes determining the goals while organizing aims at the regularity of the activities as well as the sources. On the other hand controlling is related to the checking up the organizational processes whereas leading is concerned with the motivation of the staff. Figure 1 also puts forward the idea that all these processes are interrelated with one another which are something like the rings of the chain.

Taking into account the fact that the management is the sets of the responsibilities⁶ every member of the management processes such as employee, employer, and stakeholder has a direct influence on the management efficiency and efficacy activity. From this perspective, according to Joan Magretta, a management consultant and who was the editor of Harvard Business Review, it can be uttered that management's business is something like constructing the organizations that work. Under all the theory and the tools developed as well as all the knowledge, there is a commitment to performance that has a great impact on our economy and lives. Without, continuous improvement, teamwork, lifelong learning, open to change, and a consistent vision, it is actually impossible to put a concrete approach to system of management.⁷

1.1. The Theoretical Development of The Management

Management as a smart activity which requires mastery, networking, entrepreneurship, marketing, love of technology and an ambition for renewal is an open ended process.⁸ The management has a certain timeline to develop. A theory which is regarded as a part of art or science initiates to clarify the relationships between and among its primary principles. The term management has some certain theories for the improvement including classical, behavioural, quantitative, system, contingency and quality management which is shown in the following figure.⁹

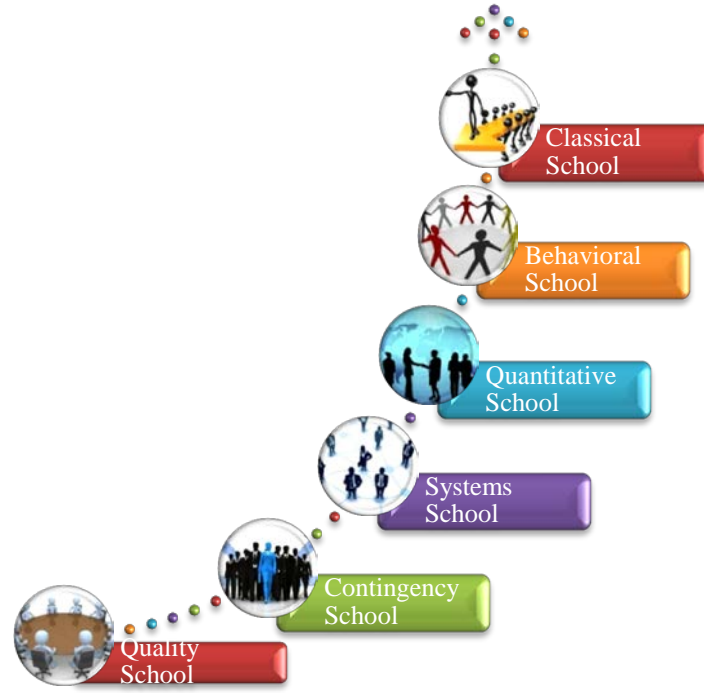
⁵ Daft, Ibid, p. 6.

⁶ Muel Kaptein, "Business Codes of Multinationla Firms: What Do They Say?", *Journal of Business Ethics*, Vol 50, No 1, March 2004, p. 13.

⁷ Robert Kreitner, *Management*, Houghton Miffling Harcourt Publishing Company, Canada, 2009, p. 5.

⁸ John R. Schermerhorn, *Management*, 11th Edition, Published by John Wiley and Sons Publication, USA, 2011, p. 9.

⁹ Warren Richard Plunkett, Raymond F. Attner, Gemmy S. Allen, *Management: Meeting and Exceeding Customer Expectations*, Ninth Edition, Thomson South Western Publication, USA, 2008, pp. 37, 38.

Figure 2. The Theories and The Schools That Shape The Management

Source: Warren Richard Plunkett, Raymond F. Attner, Gemmy S. Allen, *Management: Meeting and Exceeding Customer Expectations*, Ninth Edition, Thomson South Western Publication, USA, 2008, pp. 37, 38; Gerald Cole, *Management Theory and Practice*, Sixth Edition, South Western Centage Learning Publication, 2004, London, pp. 3-6.

Figure 2 illustrates the fact that the management that is the embodiment of the duties, scientific field and humans ¹⁰ has been exposed to various systematic changes throughout history. To put in another way, concerning the term management, there is an historical timeline from classical school to the quality school each of which will be clarified elaborately. ¹¹

1.1.1. The Classical Management Theory (School)

The Classical Management Theory dated back to the Industrial Revolution on which the invention of the steam machine was quite significant. ¹² In regards to the enlargement of industry, and its growth to the other economic sectors, Industrial Revolution is called as the initiator of the industrialization. So, in this context, industry

¹⁰ Peter Drucker and Joseph A. Maciariello (Çev. İlker Gülfidan), *Yönetim*, Optimist Yayınları, İstanbul, 2012, p. 46.

¹¹ Plunkett, Attner and Allen, Ibid, pp. 37-58; Gerald Cole, *Management Theory and Practice*, Sixth Edition, South Western Centage Learning Publication, 2004, London, pp. 3-6.

¹² Plunkett, Attner and Allen, Ibid, p. 37.

is referred as a process that includes building, that is to say, urbanization, mining and manufacturing.¹³ The industrial production which is assessed as the main basis behind globalization brought innovation, sets of inventions and the entrepreneurship as well.¹⁴ The innovational approach in this period resulted in the acceleration in the labour productivity.¹⁵ This great event in the history of mankind commenced in 1700s in Great Britain signified the end of the people residing in the rural areas and made the hand production come to an end.¹⁶

The steam power at that time shaped the production systems by freeing the manufacturer from wind as well as the water, and as a result, the mass production started. Before the steam power, the working life was centered on the human physical strength and on agriculture. Therefore, the Industrial Revolution made the manufacturers to produce standardized goods for both domestic and oversea markets which accelerated the emergence of the globalization. In this term, the classical scientific school and the classical administrative school appeared. The pioneers of the classical scientific school, Charles Babbage supported the idea of the division of the labour. Additionally Frederick Taylor applied scientific methodologies to the production systems and urged the appropriate use of labour. Within the framework of management, Taylor argued that the human resource was to be selected professionally and scientifically. The practicing managers like Taylor and Fayol inclined to reflect their personnel experiences on the management depending upon the values of the staff while the representatives of the classical administrative school neglected the diversity and the values of the employees. They support the idea that the management's fundamental concern was to meet the organization's concern.¹⁷

1.1.2. Behavioral Management Theory (School)

The Behavioral Management Theory is the improved version of the Classical Management. The peculiarities of the Behavioral Management Theory are that the employees are considered as the individuals with their personnel needs as part of the community. Robert Owen was the first man of science who advocated the individualist perspective of humans who were regarded the father of personnel management also. The main concern of the Behavioral Management Theory is the fact that it brought human into the center of the management thought, the result of which continue today. For example, still today, the managers strive hard to overlap the employees' wishes with the organizational objectives. This school can also be associated with the human relations and social psychological schools which put the people's needs as a determinant factor for the organizational effectiveness.¹⁸

¹³ Charles More, *Understanding The Industrial Revolution*, Routledge Publication, New York, USA, 2000, p. 3.

¹⁴ Olavi Uusitalo and Toni Mikkola, "Revisiting The Case of Float Glass Understanding The Industrial Revolution Through The Design Envelope", *European Journal of Innovation Management*, Vol 13, No 1, 2010, p. 41; Davut Ateş, "Industrial Revolution: Impetus Behind The Globalization Process", *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt 15, Sayı 2, 2008, p. 31.

¹⁵ Nicholas Crafts, "Productivity Growth In The Industrial Revolution: A New Growth Accounting Perspective", *The Journal of Economic History*, Vol 64, No 2, June 2004, p. 521.

¹⁶ Debra J. Housel, *Industrial Revolution*, Teacher Created Materials Publishing, California, USA, 2008, p. 4.

¹⁷ Plunkett, Attner and Allen, *Ibid*, pp. 37, 38, 39; Cole, p. 3.

¹⁸ Plunkett, Attner and Allen, *Ibid*, pp. 43, 45.

1.1.3. Quantitative Management Theory (School)

The next movement on management is Quantitative Management Theory which can be comprehended from its name; it puts the quantitative tools and the approaches to the center of the organizational processes. Along with the development of management science, managers started to develop specific measures to test and assess the effectiveness of the planned action. The techniques and the data obtained through management science, the management processes like planning, organizing, staffing, leading and controlling became much more scientific based.¹⁹

1.1.4. Systems Management Theory (School)

The system is a certain plan or design on the way of organizational efficacy that combines the interrelated parts of the organization to work together. In another way, the systems management theory considers the management as a kind of system comprised with inputs, processes and the outputs.²⁰

1.1.5. Contingency Theory (School)

The contingency theorists are the parts of the social scientists who take into account the organizational processes a social system. The behaviours of the employees and the interaction of a number of variables with one another (structure, task, technology and the environment) are of great significance in this theory. Owing to the fact that the contingency theorists ideas was focused on the convenient time in a circumstance given, the impact of a certain variable is the case when it is related with the other.²¹

1.1.6. Quality Theory (School)

The quality school of management is the most developed versions of the management theories. It is regarded as the modern vision of the management theories which concerns with the quality of the management. In this approach, the emphasis is on organizational effectiveness along with strategic focus.²²

1.2. The Key Aspects of Management

The activity of management clearly puts the idea that the humans are something like the capitals and they should be directed depending upon their talents.²³ Management, on the other hand, which is as old as the human beings' history dates back to the small communities in B.C. Initially, the gathering of the communities to defend themselves against the enemies and later on the military management practices are the first samples of management. From the private clans to the emperor states in B.C, and the states occurred after the Industrial Revolution, virtually in every community, the military management applications were experienced. In spite of the fact that the

¹⁹ Plunkett, Attner and Allen, Ibid, pp. 45, 46.

²⁰ Plunkett, Attner and Allen, Ibid, pp. 51, 52.

²¹ Cole, Ibid, pp. 3, 4.

²² Cole, Ibid, p. 5.

²³ Marcel Van Marrewijk and Joanna Timmers, "Human Capital Management: New Possibilities in People Management", *Journal of Business Ethics*, Vol 44, No 2/3, Corporate Sustainability Conference 2002: The Impact of CSR on Management Disciplines, May 2003, p. 171.

emphasis on the management changes from time to time, the main focus is on the technologic aspects ignoring the humans are humans, and they are parts of the machines. When this view loses its popularity in the later years, the main goal of the managers turned into dealing with the humans and their problems not the technology itself. Therefore, concerning the management and the managers, these things can be revealed: ²⁴

- ✓ Management is to manage and direct people to carry out tasks for the organizational objectives.
- ✓ Management is the managing of the people.
- ✓ The managers are those who manage people.
- ✓ Managers carry out the managerial functions like planning, organizing, controlling, staffing, leading and so forth.
- ✓ The aim of the managers is to create an advantage over the others.
- ✓ Management can be applied to various organizations.
- ✓ Management is closely concerned with productivity.
- ✓ The management practices entail both the knowledge and the individual skills.
- ✓ More than anything else, the management is a professional job.
- ✓ Those who work with and through others are in a way manager themselves.

Management which is often included as a factor of production in addition to the machines, money, and materials is closely related to the set of activities of a business so as to get the defined objectives ascertained well in advance. ²⁵ Actually, there are some key elements of the management procedures such as working through and with others, achieving organizational objectives, balancing effectiveness and efficiency, using the restricted limited resources in an effective way and coping with the changing environment all of which will be mentioned below. ²⁶

Working With and Through Others: More than anything else, management is a social process which brings the individuals together with the common purposes like possessing cars, providing medical treatment and health care. However, in all these cases, the managers are responsible for regulating all the things through working with and through others. This factor in a way enables the managers to work with the other people since the organizations are like the social frameworks which include the staff. Without neglecting the staff, their motivational tools, it is too tough to manage the businesses in coordination with the members of it.

Achieving Organizational Objectives: Objective is a goal that is determined to be reached. Since organizations are like individuals, they are more successful when their activities are guided by systematic objectives which make the organizations get a

²⁴ Tamer Koçel, *İşletme Yöneticiliği*, Beta Yayıncılık, 13. Baskı, İstanbul, 2011, pp. 45, 59, 102; Heinz Wehrich, Mark V. Cannice and Harold Koontz, *Management A Global and Entrepreneurial Perspective*, 13th Edition, Mcgraw Hill Publication, New Delhi, India, 2010, p. 4.

²⁵ <http://www.businessdictionary.com/definition/management.html> (Retrieved 13.01.2013).

²⁶ Kreitner, Ibid, pp. 5-11.

position towards the challenging situations. Additionally, organizational objectives serve as a criteria for the measurement of the performance. Without specific objectives, the organizations become a form that has no aim.

Keeping The Effectiveness and Efficiency in Balance: Managers are responsible for keeping effectiveness, “a central element in the process of management that entails achieving stated organizational objective”, and efficiency, “a central element in the process of management that balances the amount of resources used to achieve an objective against what was actually accomplished” in balance. Too much emphasis on one of these things distorts the organizational mechanism.

Utilizing Limited Sources: In the organizational management, it is too important to use the restricted resources in an efficient way. So, financial, human capital resources are the main dynamics of the organizations on condition that they are used effectively.

Coping With The Changing Environment: Another important thing to be taken into account by the organizations is the fact that they should adapt the changing environmental conditions to obtain a competitive advantage over the others. Particularly, following the age of information that brings the quick change in all the spheres of life, the organizations are impossible to go to the future with the old paradigms of the former century. Depending upon the new conditions, they must adapt themselves both to the changing environments and to the conditions. All these key aspects of the management pave the way for obtaining the organizational targets. Right now, taking into account the definition as well as the information given about the management, the transition from personnel to target management process will be analyzed by referencing to the altering profile of employees.

2. From Personnel To Human Resources Management

To comprehend elaborately the personnel and the human resources management, it is of great significance to have a look at the scientific management which occurred in 1895 with Frederick Taylor. Through his studies in Midvale Steel Work Taylor argued that it was totally the managements responsibility to develop the best form for the performance of the job whereas it was the employee’s responsibility to perform the job in a best way which means that the management organizes the job and the employees do it. However, this way of thinking has been criticized harshly on account of the fact that it gives little space for the judgment and the conceptual framework of the individual worker. Later on, Elton Mayo developed a different perspective on the relationship between management and the employees. He supported the idea that employee as an important function of the management of work is to be considered in the designation of work with which a significant transformation was made from human relations or personnel management to human resources management that is still a young but detailed as the older social sciences.²⁷

Human resources management processes which design the management systems to assure the fact that humans are the core of the organizational objectives

²⁷ Patricia Buhler, *Human Resources Management, All The Information You Need To Manage Your Staff and Meet Your Business Objectives*, A Streetwise Publication, USA, 2002, pp. 5, 6; Florian Sala, “Drives and Their Vicissitudes In The Management of Human Resources”, *Journal of Managerial Psychology*, Vol 13, No 7, 1998, p. 498.

have been undergoing significant transformations. ²⁸ The human resources management is the key factor for the sound and well qualified running of the firm which create a competitive advantage because of the fact that it lays an emphasis on the autonomy as well as the negotiation of the employee. ²⁹

Due to the fact that it has ideological, empirical and theoretical background, HRM is illustrated in a normative and descriptive manner. At times, it is used as the synonym of the personnel management particularly on the employee relations. ³⁰ Considered that the business management forms between inputs and outputs as a transformational trajectory, human resources management can be defined as the systematic function within the organization that deals with the recruitment and the management of the employee who work in the organization. Or, it is the organizational function that tackles with the strategic approach to the human which is regarded as the most valuable asset which contributes to the success of the organizational objectives. As different from personnel management which just encompasses solely the recruitments, dismissal, preparing the wage payroll and which is the former version of human resource management, human resource management as in line with the goals of the objectives includes employing and training people, improving their talents and using them when necessary. ³¹ Here, it can be ensured that the personnel management or the human relations perspective just focus on the management not the humans in the organizational process while the human resources management put the humans or the employee in the center of the management process. The difference between this two management style are mentioned in the following table. ³²

Table 1. The Difference Between Personnel and Human Resource Management

Criteria	Personnel Management	HRM
The Assumptions		
1. Contract	Written Contracts	Beyond Contracts
2. The Rules	Devising Rules	Beyond The Rules, Employees
3. Management Actions That Guide	Solely Procedures	Business Needs
4. Reference of	Norms and	Values

²⁸ Robert L. Mathis and John H. Jackson, *Human Resources Management Essential Perspectives*, South Western Centage Learning, Canada, 2012, p. 1.

²⁹ Mark A. Huselid, "The Impact of Human Resource Management Practices on Turnover, Productivity, and Corporate Financial Performance", *Academy of Management Journal*, Vol 38, No 3, 1995, p. 637; Tony Elliman, Julie Eatock, Nicky Spencer, "Modelling Knowledge Worker Behaviour in Business Process", *The Journal of Enterprise Information Management*, Vol 18, No 1, 2005, p. 91.

³⁰ John Storey, *Developments in The Management of Human Resources An Analytical Review*, Blackwell Business Publication, USA, 1998, pp. 23, 24.

³¹ Rae Simons, *Human Resources Management, Issues, Challenges and Opportunities*, Apple Academic Press Incorporation, Canada, 2011, pp. 7, 8; Demet Gürüz and Gaye Özdemir Yaylaçlı, *İletişimci Gözüyle İnsan Kaynakları Yönetimi*, MediCat Kitapları, İstanbul, 2007, p. 35.

³² Storey, *Ibid*, p. 35.

Behaviour	Customs	
5. Managerial Based Tasks	Monitoring	Nurturing
6. The Nature of The Relations	Pluralist Perspective	Unitarist Perspective
7. Conflict Perspective	Institutional Perspective	Out of Emphasis
Strategic Approaches		
8. Fundamental Relations	Labour Basis	Customer Basis
9. Initiatives	Separated	Integrated
10. The Plans of Corporation	Marginal	Central
11. Decisional Speed	Slow	Fast
Management Line		
12. The Role of Management	Transactional Oriented	Transformational
13. The Key Managers	Personnel	General, Business Line
14. Communication	Indirect	Direct
15. Standardization	High	Low
16. Management Skills	Negotiation	Facilitation
The Key Levers		
17. The Procedures of Selection	Marginal, Separate	Integrated
18. Payment	Job Assessment	Performance Related
19. Conditional Factors	Negotiation in Separate	Harmonization
20. Labour Management	Collective Bargaining	Individual Bargaining
21. Thrust of Relations	Regularized via facilities and Training	Marginalized
22. Job Categories	Many	Few
23. Communication	Limited Flow	Enhanced Flow
24. Job Design	Labour Division	Teamwork
25. Conflict Solution	Temporary Contracts	Managing organizational Climate
26. Training and Development Process	Restricted Access to Learning	Learning Organization
27. Primary	Personnel Oriented	Integration on

Attention for Intervention	Procedures	cultural, structural and personnel approaches
----------------------------	------------	---

Source: John Storey, *Developments in The Management of Human Resources An Analytical Review*, Blackwell Business Publication, USA, 1998, p. 35.

Personnel Management developed from Taylor's scientific management approach provides the matching between human characteristics and the peculiarities of the machine. According to Taylorist viewpoint, it was emphasized that humans were driven by hunger and profit. Provided that the economic profit is connected to the efforts put on the job, the employee will do his best to increase his physical capability which is thought from the wage perspective, it can be stated that the employee will work a lot to get more money. Taylor's study is limited to the physical capability of the employee and the employees are the indispensable parts of the industrial machine that can be interpreted that personnel management views the employee from mechanical point of view.³³ Concerning personnel management it can be uttered that³⁴

- ✓ It is one part of the total management processes.
- ✓ It encompasses all things related to the personnel.
- ✓ It is related to the individuals in the company and their problematic issues.
- ✓ It aims at the well-being of both the individuals and the organization.

On the other hand, developed version of the personnel management, human resources management, the performance of the employees is evaluated in an structured way depending upon job description. In this idealistic approach the organizations are to assess the factors that bring them to high performance. This is the main objective of the human resources management practices for the key competitive advantage from the recruitment, training, and the development of the employees.³⁵ Particularly, in parallel to the development in the technology as well as in the intellectual capital, the effective and the efficient investment strategies necessitates good perception of the human resources management practices from recruitment to the training³⁶ on account of the fact that the theoretical and normative studies show that there is correlation between firm performance and human resource.³⁷

³³ Arun Monappa and Mirza S. Saiyadain, *Personnel Management*, 2th Edition, Sixteenth Print, Tata Mcgraw Hill Publication, New Delhi, India, 2006, p. 2.

³⁴ R. Jayaprakash Reddy, *Personnel Management*, Aph Publishing Corporation, New Delhi, India, 2004, p. 2.

³⁵ Chris Rowley and Keith Jackson, *Human Resource Management*, Key Concepts, Routledge Publication, USA, Canada, 2011, pp. 4, 5.

³⁶ K. Hafeez and H. Abdelmeguid, "Dynamics of Human Resource and Knowledge Management", *The Journal of The Operational Research Society*, Vol 54, No 2, Special Issue: Knowledge Management and Intellectual Capital, February 2003, p. 153.

³⁷ Marianne J. Koch and Rita Gunther McGrath, "Improving Labour Productivity: Human Resource Management Policies Do Matter", *Strategic Management Journal*, Vol 17, No 5, May 1996, p. 335.

3. The Strategic Human Resource Management

Strategic human resource management is a term for the development and the application of the human resource management practices in an integration with the business strategies so as to reach the organizational targets. As a matter of fact, strategic HRM is a conceptual framework that aims at the integration of HR with the strategies of business. Besides, strategic human resource management is concerned with adoption of the strategic approach of the human resource to assure the fact that HR activities should support the adaptation of business strategies with the organizational oriented objectives in a continuous way.³⁸ Therefore, strategic HRM is the tool that renders the organizations can be successful within the operational context on condition that their qualified and motivated personnel develops a strategy for the maintenance of the organization itself.³⁹

Strategies are the sets of the ideas or patterns of decisions that coordinate the activities of the organizations for the inputs aimed to be reached. An organization can have a variety of strategies such as for customer retention, human resources improvement and so forth. Strategic management, by means of which an organization develops its strategies, and which proceeds through strategic planning and the analysis initially and followed by the application of the plans resulting in the assessments of the outcomes is the tangible steps to be taken for the ultimate aims of the firm.⁴⁰

Strategic management is an holistic approach that signals the interdependency between the management in the organization and direction for the business.⁴¹ Strategic management which has evolved from an interdisciplinary framework of knowledge is the product of the strategic thinking which encompasses different thoughts and methods. Strategic thinking is the main route of the organizations for them to be alive in the future by means of analytic technics. From here, it can be referenced that strategic management, strategic and strategic thinking is vitally important for the assessment of the chosen strategy.⁴² The strategic HRM is to be in coordination with the business strategic managements. Otherwise, it is impossible to be successful. The strategic HRM consists of the steps mentioned below.⁴³

³⁸ Michael Armstrong, *Strategic Human Resource Management A Guide to Action*, 4th Edition, Kogan Page Limited Publication, UK, USA, 2008, p. 1.

³⁹ S. Robert Hernandez and Stephen J. O'Connor, *Strategic Management of Human Resources In Health Services Organizations*, Third Edition, Delmar Centage Learning Publication, USA, 2010, p. 4.

⁴⁰ Tim Blumentritt, "Integrating Strategic Management and Budgeting", *Journal of Business Strategy*, Vol 27, Issue 6, 2006, p. 73.

⁴¹ Retha Synman, Cornelius Johannes Kruger, "The Interdependency Between Strategic Management and Strategic Knowledge Management", *Journal of Knowledge Management*, 2004, p. 6.

⁴² David Pollard and Sabine Hotho, "Crises, Scenarios and The Strategic Management Process", *Management Decision*, Vol 44, No 6, 2006, p. 726.

⁴³ Hasan İbicioğlu, *İnsan Kaynakları Yönetimi*, Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, Alter Yayıncılık, Ankara, 2011, p. 18.

Figure 3. The Sinequanons of Strategic HRM

Source: Hasan İbicioğlu, *İnsan Kaynakları Yönetimi*, Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, Alter Yayıncılık, Ankara, 2011, p. 18.

As seen in Figure 3, the strategic HRM process starts with the determination of the vision and the mission. Without mission and the vision, the business is something like an organization that possess no strategic objective. Secondly, environmental analysis, determination of the weaknesses and the strengths of the organization, fixing the objectives, and implementation of the strategies are of great significance all of which are the operational functions of the strategic HRM. Moreover, the assessment of the results and the process of revision for the compensation of the implementational errors depending upon the targets should be taken into account as well.

Strategic HRM has been one of the influential area in the businesses and the management for the past twenty five years. In order to promote employees to have a high performance and effective human capital management, policy makers of the government focus on this conceptual framework. Fundamentally, the radical transformation of the employee as part of the machine in the industry into the 'asset' of the organizational process', labour was seen as the inevitable parts of the organizations and the planning of human resources started to be done in compatible with the strategic idea of the organizations. ⁴⁴ The strategic HRM which includes a

⁴⁴ Graeme Salaman, John Storey and Jon Billsberry, *Strategic Human Resources Management Theory and Practice A Reader*, Second Edition Sage Publications, London, 2005, p. 1.

formulation as well as the implementation spheres is something like the strategic face of the organizational objectives.⁴⁵

4. Talent Management as The New Vision of HRM

Before starting to give clear ideas about the talent management practices, it is of great significance to have a look at the definition and the dimension of the concept of *talent*.

4.1. The Definition of Talent

It is actually very difficult to define talent. Some of the organizations focus on the talent management programs that includes the organization as a whole while the others regard it as solely one part of their recruitment procedures which is used to manage high top officials or employees in the firm. Besides these paradoxical situations concerning the definition of talent, there is another thing to be considered: That is, there is no need to focus on the importance of talent because of these situations uttered in the following.⁴⁶

- ✓ For decades, there has been a shift from commodity oriented process to the intellectual based economy. Different from the former years, the jobs that require the intellectual skills have been increasing year by year while the numbers of people who carry out those tasks have been decreasing.

- ✓ The decreasing profile of the working population is another issue to be considered that makes the talent unimportant.

- ✓ The generation of the baby boomer is going on the way to be retired. According to the report of the Economist Magazine, nearly half of the managers of the 500 companies in the USA will retire for the next five years and so the requirement for the senior managers will be less than their predecessors.

- ✓ As career paths become so fluid, the employees tend to change their jobs depending upon the positive economic fluctuations. Therefore, for the companies, it is quite difficult to retain the talents and to keep their attentions as well.

However disappointing it is to define, it is inevitable to reveal the fact that talent is important for the policies of the management and the implementations and for the designation of the employee development programs. Etymologically speaking, talent has been defined in this way for thousands of years.⁴⁷

- ✓ The first dictionary definition of talent is used by the Assyrians, Babylonians, Greek, Romans and the other ancient civilizations for the meaning of “denomination of weight.”

- ✓ The talent was used as a monetary unit when the value was attributed to it.

⁴⁵ Olive Lundy, Alan G. Cowling, *Strategic Human Resource Management*, Routledge Publication, New York, USA, 1996, p. 4.

⁴⁶ “Coping With The Talent Shortage: How GE, Rochester and Other US Firms Have Approached The Recruitment Conondrum”, *Human Resources Management International Digest*, Vol 15, Issue 3, p. 6.

⁴⁷ Carole Tansley, “What Do We Mean By The Term Talent in Talent Management?”, *Industrial and Commercial Training*, Vol 43, Issue 5, pp. 266, 267.

- ✓ There are some conceptual differences concerning the meaning of talent. For example, the Greek uses the word talent as 'talent'; the human resource management uses it synonymous with the word 'capital' like the New English Bible.
- ✓ Till the thirteenth century, the word talent is used with the meaning of 'inclination or aptitude'.
- ✓ As for in the fifteenth century, it connotes with the treasure and natural talent given to people.
- ✓ In the seventeenth century, there was not a radical change on the meanings of talent different from the fifteenth century. In the seventeenth century again, talent is regarded as a 'natural or a special ability'.
- ✓ Lastly, in the nineteenth century, talent turned into the embodiment of today's known version and it was regarded as the talent of man.

4.2. Talent Management Implementations in The Organizations

Since talent management is a new term in the terminology of HRM, it is actually too difficult to make an exact definition. ⁴⁸As the sets of the activities and the processes, talent management can be defined as the system based identification of the strategic positions in the organizations which considerably contribute to the organizations' competitive advantage, the emergence of a talent pool of sophisticated leaders to carry out their roles for the assurance of their commitments to the organization itself. ⁴⁹ According to the definition of talent management, it can be demonstrated that it is a key term for the organizations sustainability of the competitive facet through obtaining staff especially for the strategic positions in the organizations which will enhance the positive transformation of the businesses.

As the new vision of HRM, talent management considered as the Human Capital Management includes the processes such as recruiting, assessing, managing as well as maintaining the most important resources, the human capital. In other words, talent management is a kind of framework of the integrated HR systems which pave the way for making informed decisions in parallel with the individual's strategic objectives to be successful. Talent management strategies consider the humans as the assets of the organizations. ⁵⁰

For the sound settlement of the motivational tools in the organizations, ⁵¹ talent management like HR includes the processes of recruitment, leading, specific decision making all which overlap the HRM procedures and the entrepreneurial

⁴⁸ Julia Christensen Hughes ve Evalina Rog, "Talent Management A Strategy For Improving Employee Recruitment, Retention and Engagement Within Hospitality Organizations", *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, Vol 20, No 7, 2008, p. 743.

⁴⁹ David G. Colligs ve Kamel Mellahi, "Strategic Talent Management: A Review and Research Agenda", *Human Resource Management Review*, 19, 2009, p. 304.

⁵⁰ Preeti Khatri, Shikka Gupta, Kapil Gulati, Santosh Chauhan, "Talent Management in HR", *Journal of Management and Strategy*, Vol 1, No 1, December 2010, pp. 39, 40.

⁵¹ John B. Miner, "Implications of Managerial Talent Projections For Magement Education", *The Academy of Management Review*, Vol 2, No 3, July 1977, p. 412.

ideologies.⁵² There are some important rules for the implication of the talent management procedures.⁵³

Rule 1: As there is not always money, just try to invest in a different way for the optimization of the results: The segmentation of the talents will be of great significance for the employers for the optimization of the results because the works in the organizations do not go as always wanted. Therefore, it can be argued that the segmentation enables the employers to invest their money in an efficient way in spite of the fact that there is not a fixed segmentation strategy of the talents in the organizations.

Rule 2: Measuring business impact is crucial: The outcomes shape the business success of the organizations which the companies are in need of measuring the outcomes. Especially, the measurement oriented approach is critically important for guaranteeing the fact that talent management creates a difference in the organizational framework.

Rule 3: The statistical numbers are pivotal for driving talent decisions: Statistics in the organizations reveal much thing for recruitments, assessment of the job performance as well as the management of the culture in the organizations. So, directing the talent and the human capital, statistics play a critical role.

Rule 4. Obtain the staff that can adapt themselves to various changes: Another thing that firms is to take into account is the fact that they are to lay an emphasis on the change oriented side of the talents. That is to say, for example, during the times of the crises, the organizations need staff that is open to adapt all these processes despite the fact that for many years, the talent searches focus on leadership and communication skills which is not adequate. In addition to the communication and the leadership skills, the talent should open to unexpected changes.

Rule 5. Make a simplification of the Performance Management and Instead of The Objectives Lay an Emphasis on The Goals: Concerning the communication with the employees about their objectives goal, centered approach and the performance management are the direct options to be regarded. Additionally, performance management assists in the clarification of the employee's role in the organization while dealing with the employee development for the determination of the organizational achievement. Shortly, effective performance management strategies can shape the organizations positively on the talents.

The institutional side of the organizations has been exposed to radical changes along with the developments in the communication and information. It is quite clear that the ultimate objective of the organizations today is to settle the sustainable competitive advantage by revising institutional strategies and models. From this perspective, it can be mentioned that for the settlement of the competitive advantage,

⁵² Robert E. Lewis ve Robert J. Heckman, "Talent Management: A Critical Review", *Human Resource Management Review*, 16, 2006, p. 140; Ravinder Shukla, *Talent Management Process of Developing and Integrating Skilled Workers*, Global India Publications, New Delhi, India, 2009, p. 4.

⁵³ Khatri, Gupta, Gulati, Chauhan, Ibid, pp. 40, 41.

the organizations should focus on learning strategies so much. ⁵⁴ To put in another way, for the development of sustainable competitive advantage, the organizations ought to have international human resources management capabilities that have also international strategic perspective. Particularly, in the aftermath of information revolution that goes hand in hand with the global economic system, it is quite important for the organizations to have human resource that produce, follow, and use the technology which will enhance their capability of competitive advantage. ⁵⁵

The effective developments in the age of information lay a great impact on the organizations as well. The expanding power of knowledge as the economic asset drives the changes in the organizations as knowledge oriented. They are building and supporting knowledge, in customer, product development, customer service and the human resources management orientations. Even the new jobs have been exposed to transformations, so to say, the names of the jobs have changed based upon knowledge such as knowledge employee, knowledge officer, knowledge developer and so forth. On the organizational basis, knowledge management applications are of great significance which means that the firms are shaped by the knowledge aspects which is incompatible with the perception that the knowledge is the power itself. ⁵⁶ The use of technology and the knowledge in the organizations entail the development of the human resources who take over the critical positions and who have talent to cope with the organizational challenges as well which will increase the competitive aspect of the firms internationally and enable them to revise their strategic policies. Also, the talent management practices make the organizations decide upon which employees are critical for the organizations and which are not. ⁵⁷ So, it can be referenced that the talent management is the product of knowledge and technology driven economy. ⁵⁸ he talent management practices which cannot be isolated from the main paradigms of the information age include the processes stated below. ⁵⁹

⁵⁴ Aradhana Khandekar ve Anuradha Sharma, "Organizational Learning in Indian Organizations: A Strategic Human Resources Management Perspective", *Journal of Small Business and Enterprise Development*, Vol 12, Issue 2, 2005, p. 211.

⁵⁵ Aradhana Khandekar ve Anuradha Sharma, "Managing Human Resources Capabilities For Sustainable Competitive Advantage An Emprical Analysis From Indian Global Organizations", *Education and Training*, Vol 47, No 8/9, 2005, p. 628.

⁵⁶ Elias M. Awad, Hassan M Ghaziri, *Knowledge Management*, Pearson Education, India, 2007, p. 17.

⁵⁷ William A. Schiemann, *Reinventing Talent Management How To Maximize Performance in The New Marketplace*, Published by John Wiley and Sons Incorporation, New Jersey, USA, 2009, pp. 14, 15; "Talent Management is Bupharm's Prescription For Success: Family Owned Firm Competes Effectively With The Multinationals", *Human Resource Management International Digest*, Vol 18, Issue 1, p. 11.

⁵⁸ Dmitry Kucherov and Elena Zavyalova, "HRD Practices and Talent Management In The Companies With The Employer Brand", *European Journal of Training and Development*, Vol 36, No 1, 2012, p. 86; Jason Corsello, "Maximizing Talent Management Through The Cloud: New Technologies Offer Opportunities To Develop Skills and Careers", *Human Resource Management International Digest*, Vol 20, Issue 4, 2012, p. 27.

⁵⁹ Richard S Wellings, Audrey B. Smith, Scott Erker, "Nine Best Pratictes For Effective Talent Management", *Development Dimensions International*, p. 2. http://www.ddiworld.com/DDIWorld/media/white-papers/ninebestpracticetalentmanagement_wp_ddi.pdf (Retrieved 07. 01. 2013); Khanh Pham-Gia, *Talent Management: Recruiting Methodologies-An Overview Scholarly Research Paper*, Grin Verlag Publication, Germany, 2008, p. 7.

- ✓ The determination of the current and future strategies of the organizations.
- ✓ Definition of the talent practices that will bring the organizations to the success.
- ✓ The effective implementations of the talent management in compatible with the strategic objectives of the organizations.
- ✓ Using the correct strategies in the recruitment.
- ✓ Overlapping individual and the organizational objectives, defining the expectations and including the feedback processes.
- ✓ Application of the talent management practices further in every time for the increase of the business performance.
- ✓ Utilizing all the strategies not only for talent management practices but also for the effective use of talent management practices.
- ✓ Assessing the efficiency of the labour force for keeping them updated as always.

5. The Changing Requirements of Employee

In the age of information and technology as different from the industrial age, the profile of the employee has been exposed to radical changes. In other words, the requirements of the employee when getting a job are not the same as in the former period, namely, in Industrial Revolution which also pave the way that the management strategies alter depending upon the changes in the profile of the employee. From this point, it can be demonstrated that the talent management strategies overlap with the new peculiarities of the employee called as the knowledge worker who deal with, produce, and utilize knowledge.

In the age of information and technology, the knowledge has some very important consequences not only for productivity but also for the innovation as well. ⁶⁰ Particularly, with this knowledge centered trend all over the world, a great many people and the organizations have a heavy interest in the project management strategies. At the same time new technological advances such as computer hardware, software systems, and the knowledge worker have become critically important for a great many businesses. ⁶¹

The ability of the organizations to direct its knowledge oriented capabilities has been increasing because of the fact that the performance commenced by the use of the technology causes a competitive advantage. This can be interpreted that knowledge as the power of the modern age drives the performances in the organization. In the organizations again, the technical infrastructure, labour of knowledge, and the sound managerial systems enhance the knowledge driven economic incomes. ⁶² What's more, the progress in the knowledge oriented economy as well as the globalization effect, in the advances economies the industrial

⁶⁰ Giovanni Peri, "Determinants of Knowledge Flows and Their Effect On Innovation", *The Review of Economics and Statistics*, Vol 87, No 2, May 2005, p. 308.

⁶¹ Kathy Schwalbe, *Information Technology Project Management*, Revised 6th Edition, Centage Learning Publication, USA, 2011, p. 2.

⁶² Janice E. Carrillo and Cheryl Gaimon, "Managing Knowledge Based Resource Capabilities Under Uncertainty", *Management Science*, Vol 50, No 11, November 2004, p. 1504.

implementations and the resources increase the connectedness of the organizations globally which foster the corporate learning in the world. ⁶³ The increasing significance of the knowledge and the technology both for the organizations and the countries to produce something which possess economic outputs stems in the emergence of knowledge management term which can be defined as “*doing what is needed to get the most out of knowledge resources*” and which can be implemented to various individuals. KM is a kind of strategy that encourages creation, usage, and the transformation of the knowledge for the wellbeing of the organizations. ⁶⁴

The radical transformation in the organizations within the embodiment of the knowledge changed the profile of the employees as well. In the academic literature, a new term called as knowledge worker has appeared which is the inevitable result of the knowledge intense organizations. The occurrence of the IT industry where the knowledge worker works and focuses on the high tech industry accelerates the proletarianization of the knowledge oriented professions. ⁶⁵ The knowledge workers play a key role in the businesses decisions of investment for the creation of the knowledge that is quite strategic for the organizations. The knowledge workers create the knowledge for the sustainability of the firms within the framework of organizational knowledge creation strategy. ⁶⁶ All these things pave the way that knowledge workers associated with the pens, books, tablet, and computers have been around the world for thousands of years. The new event is their categorizations into the knowledge workers who are computer engineers, historians, sociologists who produce the knowledge. As the emergences in the world are due to the needs, which is the case for the knowledge workers as well owing to the fact that the world has been shaped by the knowledge driven systematic approach and paradigms since the nineteenth century on which the knowledge became a power and still so. ⁶⁷

The changing paradigms of the twenty first century bring about changes in every areas ranging from management strategies, employee profile, and the topics in the agenda. Fundamentally, the advances in the information and the communication technologies which is the name given to the paths through which the computers and the other instruments of communication systems are used for the processing of the information ⁶⁸ changed the management perception of the organizations. Therefore, the first occurrence of the management systems called as personnel management was left and the HRM was accepted. However, the quick changes in the peculiarities of the employee make the talent management practices compulsory for all the firms as talent

⁶³ Meric S. Gertler and Tara Vinodrai, “Learning From America? Knowledge Flows and Industrial Practices of German Firms in North America”, *Economic Geography*, Vol 81, No 1, January 2005, p. 31.

⁶⁴ Irma Becerra Fernandez and Rajiv Sabherwal, *Knowledge Management Systems and Processes*, M. E. Sharpe Incorporation, USA, 2010 p. 4.

⁶⁵ Dariusz Jemielniak, *The New Knowledge Workers, New Horizons in Management*, Edward Elgar Publishing Limited, UK, USA, 2012, p. 1.

⁶⁶ Andrew N. K. Chen and Theresa M. Edgington, “Assessing Value in Organizational Knowledge Creation: Considerations For Knowledge Workers”, *MIS Quarterly*, Vol 29, No 2, Special Issue on Information Technologies and Knowledge Management, June 2005, pp. 279, 280.

⁶⁷ James W. Cortada, *Rise of The Knowledge Worker*, Butterworth-Heinemann Publication, USA, 1998, p. 3.

⁶⁸ Pennie Stoyles, Peter Pentland, and David Demant, *Information Technology*, Smart Apple Media Publication, USA, 2004, p. 4.

management centers on the talent of the employees based upon the changing parameters of the organizations.

Conclusion

The world has entered a different route in the aftermath of the age of information where the knowledge and the information are of great significance. In this period, the societies are driven by the knowledge which is the main force. The old paradigms of the Industrial Revolution were left. These changes bring shifts in the management strategies adopted by the businesses. As an example, the personnel management which regards the employee as the parts of the machines not as an individual is the first aptitude in the management of the business that include recruitment, leading, motivating processes. This is the approach of the Taylor as well which supports division of labour as well.

Secondly, the human resource management (HRM) gains momentum when it was understood that the employee is an individual or a human in the unit of production. This humanist centered approach leaves a place to the employee as the human, not as the employee. Later on, the HRM practices gained a different dimension which is called as strategic HRM that lays an emphasis on the fact that the human resources implementations should overlap with the strategies of the businesses.

Particularly, following the age of information, talent management practices which require the intellectual employee recruitment to the organizations have become very important. With the advent of the talent management practices, shaping and directing the talents of the high top managers become crucially important. From this point of view, it can be referenced that talent management practices are accepted as the new vision of HRM. The talent management practices overlap with the changing panoramas of the employee because the talent management implementations' objectives are to direct the employees' talents who have intellectual capability for the motivational framework of the organizations. That is, the knowledge driven employees can be best managed with the mission of the talent management applications which aim at shaping the skills of the knowledge workers.

References

- ARMSTRONG, Michael; (2008), *Strategic Human Resource Management A Guide to Action*, 4th Edition, Kogan Page Limited Publication, UK, USA.
- ATEŞ, Davut; (2008), "Industrial Revolution: Impetus Behind The Globalization Process", *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt 15, Sayı 2, pp. 31-48.
- AWAD, Elias Mand GHAZIRI, Hassan M; (2007), *Knowledge Management*, Pearson Education, India.
- BLUMENTRITT, Tim; (2006), "Integrating Strategic Management and Budgeting", *Journal of Business Strategy*, Vol 27, Issue 6, pp. 73-79.
- BUHLER, Patricia; (2002), *Human Resources Management, All The Information You Need To Manage Your Staff and Meet Your Business Objectives*, A Streetwise Publication, USA.
- CARRILLO, Janice E. and GAIMON, Cheryl; (2004), "Managing Knowledge Based Resource Capabilities Under Uncertainty", *Management Science*, Vol 50, No 11, pp. 1504-1518.

- CHEN, Andrew N. K. and EDGINGTON, Theresa M; (2005), "Assesing Value in Organizational Knowledge Creation: Considerations For Knowledge Workers", *MIS Quarterly*, Vol 29, No 2, Special Issue on Information Technologies and Knowledge Management, pp. 279-309.
- COLE, Gerald; (2004), *Management Theory and Practice*, Sixth Edition, South Western Centage Learning Publication, London, pp. 3-6.
- COLLIGS, David G. and MELLAHI, Kamel; (2009), "Strategic Talent Management: A Review and Research Agenda", *Human Resource Management Review*, 19, pp. 304-313.
- "Coping With The Talent Shortage: How GE, Rochester and Other US Firms Have Approached The Recruitment Conondrum"; (2007), *Human Resources Management International Digest*, Vol 15, Issue 3, pp. 6-8.
- CORSELLO, Jason; (2012), "Maximizing Talent Management Through The Cloud: New Technologies Offer Opportunities To Develop Skills and Careers", *Human Resource Management International Digest*, Vol 20, Issue 4, pp. 27-30.
- CORTADA, James W; (1998), *Rise of The Knowledge Worker*, Butterworth-Heinemann Publication, USA.
- CRAFTS, Nicholas; (2004), "Productivity Growth In The Industrial Revolution: A New Growth Accounting Perspective", *The Journal of Economic History*, Vol 64, No 2, pp. 521-535.
- DAFT, Richard L; (2012), *Management*, Tenth Edition, South Western Centage Learning, USA.
- DAVID, Pollard and HOTHO, Sabine; (2006), "Crises, Scenarios and The Strategis Management Process", *Management Decision*, Vol 44, No 6, pp. 721-736.
- DRUCKER, Peter and MACIARIELLO, Joseph A. (Çev. GÜLFIDAN, İlker); (2012), *Yönetim, Optimist Yayınları, İstanbul*, 2012.
- ELLIMAN, Tony, EATOCK Julie, SPENCER Nicky; (2005), "Modelling Knowledge Worker Behaviour in Business Process", *The Journal of Enterprise Information Management*, Vol 18, No 1, pp. 79-94.
- FERNANDEZ, Irma Becerra and SABHERWAL, Rajiv; (2010), *Knowledge Management Systems and Processes*, M. E. Sharpe Incorporation, USA.
- GERTLER, Meric S. and VINODRAI, Tara; (2005), "Learning From America? Knowldge Flows and Industrail Practices of German Firms in North America", *Economic Geography*, Vol 81, No 1, January 2005, pp. 31-52.
- GRIFFIN Ricky W; (2011), *Management*, South Western Centage Learning, USA.
- GÜRÜZ, Demet and YAYLACI, Gaye Özdemir; (2007), *İletişimci Gözüyle İnsan Kaynakları Yönetimi*, MediCat Kitapları, İstanbul.
- HAFEEZ, K. and ABDELMEGUID, H; (2003), "Dynamics of Human Resource and Knowledge Management", *The Journal of The Operational Research Society*, Vol 54, No 2, Special Issue: Knowledge Management and Intellectual Capital, pp. 153-164.
- HERNANDEZ, S. Robert and O'CONNOR, Stephen J; (2010), *Strategic Management of Human Resources In Health Services Organizations*, Third Edition, Delmar Centage Learning Publication, USA.
- HOUSEL, Debra J.; (2008), *Industrial Revolution*, Teacher Created Materials Publishing, California, USA.
- <http://www.businessdictionary.com/definition/management.html> (Retrieved 13.01.2013)
- HUGHES, Julia Christensen and ROG, Evalina; (2008), "Talent Management A Strategy For Improving Employee Recruitment, Retention and Engagement Witjhin Hospitality Organizations", *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, Vol 20, No 7, pp. 743-757.

- HUSELID Mark A; (1995), "The Impact of Human Resource Management Practices on Turnover, Productivity, and Corporate Financial Performance", *Academy of Management Journal*, Vol 38, No 3, pp. 635-672.
- İBİCİOĞLU, Hasan; (2011), *İnsan Kaynakları Yönetimi, Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 3. Baskı*, Alter Yayıncılık, Ankara.
- JEMIELNIAK, Dariusz; (2012), *The New Knowledge Workers, New Horizons in Management*, Edward Elgar Publishing Limited, UK, USA.
- KAPTEIN, Muel; (2004), "Business Codes of Multinationla Firms: What Do They Say?", *Journal of Business Ethics*, Vol 50, No 1, pp. 13-31.
- KHANDEKAR, Aradhana ve SHARMA, Anuradha; (2005), "Managing Human Resources Capabilities For Sustainable Competitive Advantage An Emprical Analysis From Indian Global Organizations", *Education and Training*, Vol 47, No 8/9, pp. 628-639.
- KHANDEKAR, Aradhana ve SHARMA, Anuradha; (2005), "Organizational Learning in Indian Organizations: A Strategic Human Resources Management Perspective", *Journal of Small Business and Enterprise Development*, Vol 12, Issue 2, pp. 211-226.
- KHATRI, Preeti, GRUPTA, Shikka, GULATI, Kapil, CHAUHAN, Santosh; (2010), "Talent Management in HR", *Journal of Management and Strategy*, Vol 1, No 1, pp. 39-46.
- KOCH, Marianne J. and MCGRATH, Rita Gunther; (1996), "Improving Labour Productivity: Human Resource Management Policies Do Matter", *Strategic Management Journal*, Vol 17, No 5, pp. 335-354.
- KREITNER, Robert; (2009), *Management*, Houghton Miffling Harcourt Publishing Company, Canada, 2009.
- KUCHEROV, Dmitry and ZAVYALOVA, Elena; (2012), "HRD Practices and Talent Management In The Companies With The Employer Brand", *European Journal of Training and Development*, Vol 36, No 1, pp. 86-104.
- LEWIS, Robert E ve HECKMAN, Robert J; (2006), "Talent Management: A Critical Review", *Human Resource Management Review*, 16, pp. 139-154.
- LUNDY, Olive and COWLING, Alan G; (1996), *Strategic Human Resource Management*, Routledge Publication, New York, USA.
- MARREWJJK, Marcel Van and TIMMERS Joanna; (2003), "Human Capital Management: New Possibilities in People Management", *Journal of Business Ethics*, Vol 44, No 2/3, Corporate Sustainability Conference 2002: The Impact of CSR on Management Disciplines, pp. 171-184.
- MATHIS, Robert L. and JACKSON, John H; (2012), *Human Resources Management Essential Perspectives*, South Western Centage Learning, Canada.
- MINER, John B; (1977), "Implications of Managerial Talent Projections For Magement Education", *The Academy of Management Review*, Vol 2, No 3, pp. 412-420.
- MONAPPA, Arun and SAIYADAIN, Mirza S; (2006), *Personnel Management*, 2th Edition, Sixteenth Print, Tata Mcgraw Hill Publication, New Delhi, India.
- MORE, Charles; (2000), *Understanding The Industrial Revolution*, Routledge Publication, New York, USA.
- PERI, Giovanni; (2005), "Determinants of Knowledge Flows and Their Effect On Innovation", *The Review of Economics and Statistics*, Vol 87, No 2, pp. 308-322.
- PHAM-GIA, Khanh; (2008), *Talent Management: Recruiting Methodologies-An Overview Scholarly Research Paper*, Griin Verlag Publication, Germany.
- PLUNKETT, Warren Richard, ATTNER, Raymond F., ALLEN, Gemmy S., *Management: Meeting and Exceeding Customer Expectations*, Ninth Edition, Thomson South Western Publication, USA, 2008.
- REDDY, R. Jayaprakash; (2004), *Personnel Management*, Aph Publishing Corporation, New Delhi, India.

- ROWLEY, Chris and JACKSON, Keith; (2011), *Human Resource Management Key Concepts*, Routledge Publication, USA, Canada.
- SALA, Florian; (1998), "Drives and Their Vicissitudes In The Management of Human Resources", *Journal of Managerial Psychology*, Vol 13, No 7, pp. 498-514.
- SALAMAN, Graeme, STOREY, John and BILLSBERRY, Jon; (2005), *Strategic Human Resources Management Theory and Practice A Reader*, Second Edition Sage Publications, London.
- SCHERMERHORN, John R; (2011), *Management*, 11th Edition, Published by John Wiley and Sons Publication, USA.
- SCHIEMANN William A; (2009), *Reinventing Talent Management How To Maximize Performance in The New Marketplace*, Published by John Wiley and Sons Incorporation, New Jersey, USA.
- SCHWALBE, Kathy; (2011), *Information Technology Project Management*, Revised 6th Edition, Centage Learning Publication, USA.
- SHUKLA, Ravinder; (2009), *Talent Management Process of Developing and Integrating Skilled Workers*, Global India Publications, New Delhi, India.
- SIMONS, Rae; (2011), *Human Resources Management, Issues, Challenges and Opportunities*, Apple Academic Press Incorporation, Canada.
- STOREY, John; (1998), *Developments in The Management of Human Resources An Analytical Review*, Blackwell Business Publication, USA.
- STOYLES, Pennie, PENTLAND, Peter, and DEMANT, David; (2004), *Information Technology*, Smart Apple Media Publication, USA.
- SYNMAN, Retha, KRUGER, Cornelius Johannes; (2004), "The Interdependency Between Strategic Management and Strategic Knowledge Management", *Journal of Knowledge Management*, pp. 5-19.
- TAMER Koçel, İşletme Yöneticiliği, Beta Yayıncılık, 13. Baskı, İstanbul, 2011.
- "Talent Management is Bupharm:’s Prescription For Success: Family Owned Firm Competes Effectively With The Multinationals"; (2010), *Human Resource Management International Digest*, Vol 18, Issue 1, pp. 11-13.
- TANSLEY, Carole; (2011), "What Do We Mean By The Term Talent in Talent Management?", *Industrial and Commercial Training*, Vol 43, Issue 5, pp. 266-274.
- ÜLGEN, Hayri and MİRZE, S. Kadri; (2010), *İşletmelerde Stratejik Yönetim*, 5. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.
- UUSITALO, Olavi and MIKKOLAToni; (2010), "Revisiting The Case of Float Glass Understanding The Industrail Revolution Through The Design Envelope", *European Journal of Innovation Management*, Vol 13, No 1, pp. 24-45.
- WEIHRICH, Heinz, CANNICE, Mark V. and KOONTZ, Harold; (2010), *Management A Global and Entrepreneurial Perspective*, 13th Edition, Mcgraw Hill Publication, New Delhi, India.
- WELLINGS, Richard S, SMITH Audrey B., ERKER, Scott, "Nine Best Practices For Effective Talent Management", *Development Dimensions International*, pp. 1-14 http://www.ddiworld.com/DDIWorld/media/white-papers/ninebestpracticetalentmanagement_wp_ddi.pdf (Retrieved 07. 01. 2013).

İndex Tablosu

A

ABCFM, 135
ABD, 135
Abdal, 74, 87
Abdül Dede, 39
Adak Sunusu, 177
Aesculapius, 177, 178, 186, 187, 188, 189
Afgan Arapları, 239
Afganistan, 237, 238, 241, 244, 245, 250
Afrika, 5, 36, 63, 233, 238, 239, 240
Alâeddin Keykubad, 68
Alaiye, 5, 6, 42, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 90, 91, 95
Albania, 221, 222, 223, 224, 225, 227, 228, 229, 230, 231, 232
Albanian Society, 5, 6, 221
Amerika, 3, 135, 136, 141, 264
Anadolu, 2, 7, 9, 12, 18, 22, 26, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 68, 70, 77, 78, 95, 105, 108, 135, 141, 145, 153, 155, 156, 157, 158, 159, 169, 179, 180, 181, 184, 193, 195, 197, 198, 200, 201, 203, 205, 206
Antoninler, 144
AQAP, 239, 245
Arkeoloji, 5, 143, 146, 154, 179, 195, 197, 198, 199, 201, 202, 203, 204, 205, 206
Arnavud, 115
Aşiret, 29, 39, 49, 54, 55, 73, 81, 239
Avşar, 5, 29, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 64, 78
Avusturya, 112, 113
Aya Yorgi Kilisesi, 156, 171
Aydın, 36, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 52, 56, 59, 61, 65, 71, 74, 77, 78, 95,

104, 105, 109, 155, 156, 157, 159, 266
Azerbaycan, 48, 62

B

Basın, 5, 1, 131, 132, 133, 134, 135, 138, 141, 142
Basmahane, 135
Bay Temürlü, 41, 49
Bayat, 37
Belgrad, 5, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130
Beydili, 37
Bilgi İşçisi, 268
Bina emini, 111, 116, 123, 125
Bizans, 29, 30, 31, 32, 35, 38, 133, 141, 157, 159, 170
Bostancı, 41
Bucak, 39, 41, 77, 82, 84
Bulgaristan, 18, 122
Bulgurlu, 42
Bulletin de Nouvelles, 136
Bunsuzlu, 42, 51
Burhanlı, 42, 43, 51

C

Caberli, 43, 46
Celal Bayar, 2
Ceres, 177, 178, 185
Cerid, 44
Ceride-i Havadis, 139
Ceza, 97, 99, 104
CHF, 6, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13
Cingöz, 44
Contrapposto, 182
Cumhuriyet, 5, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 13, 14, 16, 18, 68, 95, 96, 140, 141, 148, 157
Cybele, 177, 178, 181, 184, 185, 188

Ç

Çaka Bey, 31

- Çakallı, 44, 45, 73, 77, 89
 Çatalı, 45
 Çelebi Mehmet Efendi, 134
 Çocuk, 5, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 201, 202, 203, 259
 Çöplü, 45, 49
- D
 Deliler, 45
 Democratization Process, 5, 6, 221, 223
 Denizli, 5, 6, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 74, 77, 78, 97, 101, 102, 103, 104, 105, 107, 108
 Diana, 177, 178, 183, 184
 Disneyland, 264
 Dîvân-ı Harb, 5, 97, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 108
 Doğrudan Yabancı Yatırım, 233, 235
 Domestic Cult, 177
 Düşenbe, 67, 69, 71, 73, 76, 87, 90
- E
 Ebu Hureyre, 212
 Ebulgazi Bahadır Han, 37
 Eğitim, 16, 17, 18, 23, 67, 74, 78, 79, 133, 141, 169, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 205, 257
 El Şebab, 239, 242
 El-Kaide, 233, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 245
 Elsüzler, 46, 49
 Erkekli, 46
 Ermeni, 18, 22, 98, 103, 110, 161, 162
 Ermenice, 161
 Eser, 28, 62, 155, 159, 170
 European, 202, 206, 222, 223, 225, 227, 229, 230, 231, 232, 272, 284, 289, 290
 Ev Kültü, 177
- F
 Fakılı, 46
 Fethi Bey, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12
 Fizibilite çalışmaları, 111
 Fransa, 18, 31, 134, 136, 138, 262
- G
 Gayrimüslim, 80, 83, 90, 91, 155, 156, 168, 169
 Gazete, 6, 7, 10, 14, 15, 137, 140
 Gazetta Françeis de Constantinople, 136
 Gelenek, 140, 141, 155
 Genceli, 46
 Gençleri Teavün Şirketi, 16
 Geygel, 47
 Girit, 18, 138
 Gökçeli, 44, 47, 48
 Gölegir, 48
- H
 Hacı İvazlar, 48
 Haçlı, 30, 31, 32, 38, 61, 65
 Hadis, 207, 208, 210, 212, 214, 217
 Halife, 127, 238
 Hanbeli, 213
 Hanefî, 213, 215
 Hariciye Vekâleti, 11
 Hecate, 177, 178, 179, 180, 188, 194
 Heysemî, 209, 210, 211, 218
 Hristiyan, 135, 157, 158, 161
 Hilafet, 2
 Hindistan, 37
 Hipergerçek, 263, 264
 Hoca Fakihli, 49, 58
 Honamlı, 49, 50, 65, 72, 73
 Horzum, 50, 51, 61
 Hüftmanteltypus, 147
 Hz. Ali, 212
 Hz. Ömer, 211, 212
 Hz. Peygamber, 5, 207, 208, 209, 212, 213, 214, 215, 216
- I
 Irak, 237, 240, 241, 242, 250
 Irkil Hoca, 37

- İsparta Müzesi, 143, 144, 145, 149, 169
 İŞİD, 240, 242, 243
- İ
- İbn Hacer, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 216, 218
 İbn Teymiyye, 212, 213, 214, 218
 İbnü'l-Cevzî, 211, 219
 İbradı, 67, 69, 71, 73, 74, 75, 76, 78, 79, 83, 90
 İbrahim Temo, 140
 İdâre-i Örfiye, 97, 98, 100
 İlköğretim, 15, 16, 97, 199, 201, 206
 İmadeddin Zengi, 31
 İmamlı, 51, 81
 İmanlı, 42, 51
 İmar, 111, 115, 117, 125, 129
 İngiltere, 4, 18, 134, 136, 138
 İnsan Kaynakları, 268, 276, 280, 288, 289
 İnşaat, 111, 115, 116, 118, 123, 125, 127, 129
 İskân, 29, 41, 43, 44, 45, 46, 48, 52, 53, 56, 59, 73
 İslâm, 16, 161, 207
 İsrail, 238
 İstanbul, 2, 3, 4, 5, 7, 9, 10, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 27, 28, 30, 32, 33, 37, 38, 39, 41, 42, 43, 44, 47, 50, 52, 53, 55, 56, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 68, 70, 72, 74, 75, 77, 78, 95, 96, 98, 100, 101, 105, 109, 110, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 120, 121, 122, 126, 127, 128, 130, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 169, 170, 186, 188, 196, 198, 201, 204, 206, 213, 214, 216, 217, 218, 219, 243, 244, 262, 263, 265, 266, 269, 271, 274, 276, 288, 290
 İttihat ve Terakki Partisi, 15
 İzmir, 2, 135
- K
- Kabir, 207
 Kamil Dede, 39
 Kamulaştırma, 235
 Kanûn-ı Esasî, 97, 98
 Kara Hacı, 52
 Kara Hasanlı, 53
 Karaağaç Baba, 39
 Karagöz Dergisi, 19
 Karalı, 45, 53
 Karamanlı, 47, 49, 51, 52, 54, 56, 82, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 168, 169, 170
 Karamanlıca, 5, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 164, 165, 168, 169, 170
 Karamanlıdika, 158
 Karamanlılar, 34, 38, 52, 53, 65, 155, 157, 160
 Karkın, 37
 Kars, 18, 55
 Kastallânî, 214, 219
 Kayı, 37
 Keçeli, 54
 Kıbrıs, 18, 52, 59, 68, 74, 77, 78, 79, 93, 96
 Kıbtî, 67, 74
 Kılıçarslan'ın, 31
 Kızık, 37
 Kızılkeçili, 54, 55
 Kızıllı, 55
 Kireçtaşı, 143
 Kitabe, 155, 164
 Knowledge Worker, 267, 276, 286, 288
 Konane, 143, 144, 146, 147, 154
 Kozanlı, 55
 Köprülüzade Mehmed Fuad, 17
 Köseli, 56
 Kudüs, 32
 Kültür, 18, 79, 137, 168, 197, 198, 199, 204, 205, 247, 250, 257
 Kün Han, 37
- L
- Laodiceia, 30
 Le Smyrneen, 136
 Lozan, 2, 5, 155, 160

M

Maârif, 16, 220
 Mağrip, 239, 242, 244
 Mahmut Şevket Paşa, 98
 Management, 5, 6, 229, 267, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290
 Manavgat, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 75, 76, 78, 84, 90, 95
 Marble Statuette, 177
 Matbaa, 100, 110, 131, 133, 134, 141, 142
 Matbuat, 12, 136, 141
 Menderes, 2, 5, 6, 29, 32, 33, 37, 44, 64
 Mermer Heykelcik, 177
 Mescid-i Nebevi, 208
 Meşveret Gazetesi, 140
 Mezar Kabartması, 143
 Mısır, 18, 27, 76, 77, 78, 79, 93, 115, 132, 135, 138, 207, 214, 217, 219, 250
 Migration Phenomena, 5, 6, 221, 226
 Mihmathı, 49, 56, 58
 Milli Eğitim, 199, 201, 202, 205, 248, 259
 Mimarbaşı, 111, 120
 Misyoner, 135
 Mocan, 56
 Modernleşme, 131, 139, 141
 Mudanya Ateşkes Antlaşması, 2
 Mustafa Kemal, 2, 12
 Musul, 31, 47, 48, 62
 Müfredat, 197, 199, 200, 205
 Mühendis, 115, 123
 Müslim, 36, 74, 75, 77, 79, 80, 85, 88, 91, 102, 133, 210
 Müslüman, 22, 31, 36, 64, 104, 112, 157, 161, 238

N

Nüfus, 5, 48, 64, 67, 68, 70, 72, 75, 80, 83, 84, 86, 87, 90, 95, 96, 161

O

Oğuz, 37

Oriental, 136

Ortadoğu, 5, 233, 237, 238, 239, 240, 242, 243, 246

Ortaokul, 5, 197, 199, 200, 206

Ortodoks, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 163, 169, 170

Osmanlı, 5, 2, 11, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 54, 56, 60, 62, 63, 64, 66, 67, 68, 71, 72, 95, 96, 97, 98, 99, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 117, 118, 120, 123, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 158, 159, 170, 202

Osmanlı, 15

Ödemiş, 5, 6, 78, 177, 178, 188

Ö

Öğretmen görüşü, 247

P

Pakistan, 210, 220, 237, 238, 241, 242, 246, 250

Patrona Halil İsyanı, 134

Pennsylvania, 237

Personel Yönetimi, 268

Personnel Management, 267

Pisidia, 143, 144, 146, 148, 149, 154

Politik Risk, 5, 233, 234, 235, 244, 245

Post Communist Period, 221, 228

R

Roma, 5, 132, 143, 144, 147, 148, 149, 188

Roman, 143, 148, 154, 178, 180, 181, 182, 184, 185, 187, 188, 194, 195, 196, 261, 262, 264, 265, 266

Ruh, 261, 265

Rum, 20, 45, 49, 53, 54, 69, 80, 85, 104, 105, 106, 108, 137, 157, 159, 160, 161, 167, 168

Rusya, 18, 237

- S
- Salavat, 208, 213
- Salmanlı, 47, 49, 57
- Saltanat, 2
- Sarı Danişmendli, 49, 57
- Sarı İsalı, 58
- Sarı Keçili, 58
- Sarı Süleyman Dede, 39
- Sarılar, 58, 69, 76, 84
- Sava, 111, 113, 114, 115, 124, 165
- Selçuklu, 30, 31, 32, 33, 34, 39, 50, 62, 64, 65, 68, 202
- Selefi, 238, 239
- Servili, 59
- Simülakr, 261, 263
- Simülasyon, 261, 263, 264
- Sorkı, 37
- Sosyal Bilgiler, 199, 200, 201, 202, 203, 205, 206
- Sovyet, 239
- Sultan III. Ahmet, 134
- Suriye, 43, 47, 51, 59, 77, 78, 79, 215, 240, 241, 242
- Suudi, 239
- Sünük, 37
- Ş
- Şam, 59
- Şark Meselesi, 18
- T
- Takvim-i Vakayi, 138
- Talent Management, 267, 283, 284
- Taliban, 241
- TBMM, 2, 10, 11
- Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, 3
- Terbiye-i Etfal, 17
- Tercüman-ı Ahval, 139
- Terörizm, 5, 233, 235, 236, 237, 242, 243, 246
- Terörizm Franchising, 5, 233
- Torumçı, 37
- Tuna, 111, 113, 114, 116, 117, 118, 120, 121, 124, 130, 185, 193
- Tunus, 18, 242
- Türk, 2, 3, 6, 16, 19, 20, 21, 22, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 43, 45, 47, 49, 50, 51, 52, 54, 56, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 68, 75, 96, 98, 101, 110, 112, 117, 130, 132, 133, 134, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 155, 156, 157, 158, 159, 169, 170, 201, 248, 250, 252, 253, 254, 255, 256, 257
- Türkçe, 156, 157, 158, 169, 248, 249, 250, 252
- Türkçe Olimpiyatları, 5, 247, 248, 249, 250, 251, 253, 254, 256, 259, 260
- Türkmen, 29, 31, 32, 33, 35, 37, 38, 39, 42, 43, 44, 47, 52, 54, 57, 60, 63, 66, 79, 98
- U
- Umurlu, 49, 59
- V
- Vahhabi, 238
- Vakay-ı Mısriye, 138
- Vakay-i Giridiye, 138
- Vatan ve Çocuk, 19
- Vatandaşlık, 200, 201
- Venus, 177, 178, 180, 181, 182, 183, 188, 194
- Venus Genetrix, 180, 181, 188
- Vilayet Nizamnamesi, 68
- Votive Offering, 177
- Y
- Yahşi Beğli, 59
- Yahudi, 134
- Yahyalı, 60
- Yemen, 239, 241, 242, 250
- Yerel Stil, 143
- Yetenek Yönetimi, 268
- Yıldız Han, 37
- Yol Beği, 49, 60
- Yönetim, 268, 269, 271, 272, 287, 288, 290
- Yulduz Han, 37
- Yunan, 12, 21, 105, 136, 137, 155, 158, 159, 162, 164, 165, 168, 169, 170

Yunanca, 157, 159, 160, 161, 162, 168,
169, 170, 176

Z

Zehebî, 209, 210, 212, 220

Ziya Gökalp, 19, 140

Ziyaret, 5, 207, 212

Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Sosyal Bilimler Dergisi Yayın İlkeleri

1. Derginin dili Türkçe'dir. Ancak ana dili Türkçe olmayan araştırmacıların gönderdiği yazılar İngilizce, Rusça, Almanca ve Fransızca olarak da yayımlanabilir. Yazıların başında Türkçe, sonunda İngilizce özet olmalıdır. Özetler 100-150'şer kelime arasında, anahtar kelimeler ise en fazla 8'er kelime olmalıdır.

2. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi Nisan Ağustos ve Aralık olmak üzere yılda üç kez yayımlanır.

3. Dergi, Tarih, Sosyoloji, Felsefe, Türk Dili ve Edebiyatı, Coğrafya, Arkeoloji, Sanat Tarihi, Hukuk, Siyaset Bilimi, Uluslararası İlişkiler, Eğitim Bilimleri gibi alanlarda yapılan bilimsel çalışmaları akademik ortama, entelektüel çevreye sunmayı amaçlamaktadır. İktisat, İşletme, Ekonomi, Dil Bilimi ve güzel Sanatlar alanında tarihi ve sosyolojik analizler içeren çalışmalara da yer vererek akademik platformu zenginleştirmeye katkıda bulunma gayreti içindedir.

4. Dergi, sosyal bilimler alanında yabancı dillerden çevrilmiş bilimsel çalışmaların, kitap, biyografi tanıtımlarının yayınlanmasına açıktır.

5. Dergide yayınlanacak

- a. Çalışmaların kendi alanında bilimsel yöntem ve kurallara uygun hazırlanmış, özgün çalışmalar olmasına dikkat edilir.
- b. Çalışmanın daha önce yayınlanmamış olmasına özen gösterilir.
- c. Çalışmalarda Türkçe veya İngilizce olarak yazılanların yayınlanması tercih edilir.
- d. Çalışmaların telif hakkı dergiye aittir
- e. Çalışmadaki görüşler ve fikirler yazarların şahsi görüşleri olup Sosyal Bilimler Dergisinin resmi görüşleri niteliği taşımaz.
- f. Çalışmaların esasa ilişkin olmayan tashihler yazı kurulunca yapılır.

6. Yazılarda Türk Dil Kurumu imlâ kılavuzuna uyulması tavsiye edilir. Ancak yine de yazılardaki imlâdan yazarlar sorumludur.

7. Yazılar, basılı 3 kopya halinde ve CD'leriyle birlikte (ya da e-posta yoluyla) beraber gönderilmelidir.

8. Yazarlar, ad ve soyadları ile birlikte akademik unvanlarını ve görev yaptıkları kurum adlarını tam olarak belirtmelidirler. Ayrıca, kendileriyle iletişim kurulabilmesi için sürekli adreslerini, telefon ve (varsa) belgegeçer numaralarını ve elektronik posta adreslerini vermelidirler.

***Süleyman Demirel University Faculty of Arts and Sciences
Journal of Social Sciences Guide for Contributors***

1- Manuscripts can be submitted in Turkish, Russian, German, French or English. An abstract is required in Turkish at the beginning and in English at the end. The abstract should be between 100-150 words, and keywords should not exceed 8 words.

2- JSS of Faculty of Arts and Sciences is a bi-annual publication.

3- Research articles, translations and reviews can be published. Articles should be written in scientific format presenting original research. It is assumed that the manuscripts received by the Journal are not sent to other journals for publication purposes and have not been previously published elsewhere. Articles should not be more than 20 pages.

4- Manuscripts should conform to orthography.

5- Manuscripts are to be submitted in triplicate and on a diskette (or by e-mail).

6- Authors should include, together with their full-names, their titles and current positions as well as their permanent addresses, e-mail addresses, telephone and fax numbers for correspondence.

Yazım Kuralları

Makalelerin, aşağıda belirtilen şekilde sunulmasına özen gösterilmelidir:

1.Ana Metin: A4 boyutunda (29.7x21 cm.) kağıtlara MS Word programında, *Times New Roman* var ise Garamond yazı karakteri ile, 11 punto, tek satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında üst 5.5. cm, alt 4 cm, sağ 4 cm, sol 4 cm boşluk bırakılmalı ve sayfalar numaralandırılmalıdır.

2.Yazar ad(ları) ve adresi: Yazarın adı, soyadı büyük olmak üzere koyu, adresler ise normal ve italik karakterde harflerle yazılmalı; yazarın görev yaptığı kurum, haberleşme ve e-mail adresi mutlaka belirtilmelidir.

3. Başlık: İçerikle uyumlu, onu en iyi ifade eden bir başlık olmalı, 14 punto koyu-yazı karakteriyle yazılmalı.

4- Özet: Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en fazla 150 kelimedenden oluşan Türkçe özet bulunmalıdır. Özet içinde, yararlanılan kaynaklara, şekil ve çizelge numaralarına değinilmemelidir. Özetin altında, en az 3, en çok 8 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir. Özet, İngilizce ve Türkçe olarak 9 punto

5- Resimler ve Tablolar: Şekil, çizelge ve resimler toplam 10 sayfayı aşmamalıdır. Resim ve tablolar metin içine yerleştirilirken sayfa boşluklarına dikkat edilmeli ve bu sınırlar aşılmamalıdır.

6- Dipnot yazım kuralları: Dipnotlar sayfa sonunda verilmelidir. Dipnotlar, *Times New Roman* var ise Garamond ve 9 punto yazı tipinde olmalıdır. Dipnotlar eser belirtmede kullanılabileceği gibi kısa açıklamalar için de kullanılabilir. Dipnotlar aşağıdaki örneklere uygun olmalıdır.

a. Kitaplar için

Tek yazarlı kitaplar

Yazar adı ve soyadı, eser adı, (varsa çeviren), (varsa cilt) yayınevi, yayın yeri ve yılı, sayfa numarası.

İlber Ortaylı, *Eski Dünya Seyahatnamesi*, Aşina Kitaplar, Ankara, 2007, s.126.

Marian Kant, *Great Powers And the End Of The Ottoman Empire*, Frankcass, London, 1996, p. 211.

İki yazarlı eserler için

Ekrem Memiş - Nuri Köstüklü, *Yeni ve Yakınçağda Türk Dünyası*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2002, s. 114.

İkiden fazla yazarlı kitaplar için

Durmuş Yalçın vd., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002, s.185.

b.Makaleler için

Yazar adı ve soyadı, makale adı, yayımlandığı kitabın veya süreli yayının adı, (varsa cilt veya sayı), yayın yılı, sayfa numarası.

Örnekler:

Özer Ergenç, “XVIII. Yüzyılda Osmanlı Sanayi ve Ticaret Hayatına İlişkin Bazı Bilgiler”, *Belleten*, Cilt 52, Sayı 203, Ağustos 2003, s. 501.

Sheila Fitzpatrick, “New Perspectives on Stalinizm”, *The Russian Review*, vol. 45, 1986, p. 358

c. Tezler için

Yazar adı ve soyadı, tezin adı(derecesi), tezin yapıldığı kurum ve enstitü, yapıldığı yer ve Yıl, yayınlanıp-yayınlanmadığı, sayfa numarası.

Örnek

Behset Karaca, “XV ve XVI. Yüzyılda Teke Sancağı”, *Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, yayınlanmış doktora tezi, Samsun, 1997, s. 224.

d. İnternet için

Hakan Kırımlı, İsmail Bey Gaspıralı (Gasprinskiy) - 1851-1914 <http://www.emelvakfi.org/ismailgaspırali/yazilar/hkirimli01.htm>, 25 Aralık 2007.

Hüseyin Ukuşlu, “Gebze’de Kentleşme Süreci ve Sorunları”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları E-Dergisi*, III/5, Sayı: 5, yıl: 2006, 10 Temmuz 2007, <http://www.sbe.gazi.edu.tr/edergi/sosdergi.htm>, s. 101.

e. Tekrarlanan kaynaklarda**Kitaplar için**

Ortaylı, *a.g.e.*, s. 29.

Makaleler için

Behar, *a.g.m.*, s. 45.

Tezler için

Karaca, *a.g.t.*, s. 401.

Aynı Yazarın iki eseri kullanıldığında

Ortaylı, *Eski Dünya...*, s. 29.

Ortaylı, *İmparatorluğum...*, s. 112.

Writing Rules

Articles should be submitted in line with the following writing rules.

1- Main text: Articles should be written on a white A4 (special: 29.7x21cm) paper MS format. Manuscripts should be designed as single spaced and should use “Times New Roman” or “Garamond” style with 11 font size. The author(s) should leave 5.5 cm from top and 4 cm space from bottom, 4 cm inside space, 4 cm outside space. The pages should be numbered. The manuscript should not exceed 10.000 words. The emphasized parts in the manuscript should be italicized.

2- The name of the authors and their addresses: Name of the author, surname (with capital letters) should be written in bold. Addresses should be italicized. The name and address of the institution of the author, mailing address and email account should be written.

3- Title: The title should be written in an informative but short form It should be written in bold with 14 font size.

4- Abstract: Every article should have a Turkish abstract The abstract should be no more than 150 words. Every article should have at least three, maximum eight keywords. The sources and graphs used in the manuscript with their graph numbers should be mentioned in abstract. Abstract should be written and italicized in 9 font size.

5- Form for Pictures and Graphs: All pictures and graphs should be bright, hard (with high contrast) and should be printed on a special photograph paper. And it should conform with the guidelines given for the pictures and graphs. The pictures and graphs should not exceed ten pages in total. Authors good at graphs and picture design can put all graphs and pictures in their manuscript ready for publication. Others can leave enough blank space in the text for those pictures and graphs and they can give page and graphs numbers in the blank.

6- References: Footnotes should be given at the end of the page. Footnotes should be written in 10 font size, “Times New Roman” or “Garamond”. In footnotes not only sources and cited works but also brief explanations could be given. Footnotes should be given as the following:

Bayram Kodaman, “Tanzimat Sonrası Fikir Hareketlerine Giriş”, *Cumhuriyet’in Tarihi-Fikri Temelleri ve Atatürk*, Isparta 1999, s.20.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) İrade Meclis-i Vala, nr.1100

<http://www.tdk.gov.tr/biltrim> (15.09.2003)